

398
C39

ACADEMIA ROMÂNĂ
— — —
DIN VIEȚA POPORULUI ROMÂN
CULEGERI ȘI STUDII
— — —
XXI.

SUPERSTIȚIILE
POPORULUI ROMÂN
IN ASEMÂNARE CU ALE ALTOR
POPOARE VECHI ȘI NOUĂ

«Credințele populare constituie reli-
giunea universală a tuturor neamurilor,
în toate timpurile și în toate locurile.»
(E. Récus, *Les croyances populaires.*)

DE

G. H. F. CIAUȘANU

— PREMIUL ADAMACHI DIN 1913 —

BUCUREȘTI

LIBRĂRIILE SOCEC & Comp. și C. SEETE

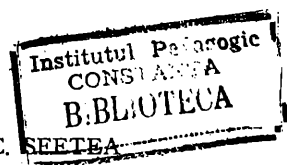
LEIPZIG

OTTO HARRASSOWITS

VIENA

GEROLD & Comp.

1914

DIN VIAȚA POPORULUI ROMÂN

- I. *Hora din Cartal*, de Pompiliu Pârvescu, 1908 L. 3.—
- II. *Cimiliturile românești*, de T. Pamfile, 1908 » 1.—
- III. *Poezii populare din Maramureș*, de Tit Bud, 1908 » 1.—
- IV. *Cântece și urături*, de Al. Vasiliu, 1909. » 5.—
- V. *Din literatura populară*, de N. Păsculescu, 1909. » 6.—
- VI. *Jocuri de copii*, de T. Pamfile, 1909 » 1.—
- VII. *Sărbătorile poporului*, de C. Rădulescu-Codin și
D. Mihalache, 1910. » 1.—
- VIII. *Industria casnică la Români*, de T. Pamfile.
Premiul «Neuschtotz» din 1909, 1910 » 10.—
- IX. *Hore și chiuituri din Bucovina*, de S. Fl. Marian, 1911. » 2.—
- X. *Legende, tradiții și amintiri istorice*, de C. Rădulescu-
Codin, 1910 » 1.50
- XI. *Sărbătorile de vară la Români*, de T. Pamfile, 1911. » 2.—
- XII. *Cântece de țară*, adunate de T. Pamfile, 1913 » 4.—
- XIII. *Boli și leacuri*, la oameni, vite și păsări, după dati-
nele și credințele poporului român adunate din
Țepu (Tecuciu) de T. Pamfile, 1911 » 1.—
- XIV. *Cântece populare românești din Comitatul Bihor* (Un-
garia), adunate de Bela Bartók, 1913 » 5.—
- XV. *Vremuri înțelepte*. Povestiri și legende românești, cu-
lese de Dumitru Furtună, 1913 » 1.—
- XVI. *Agricultura la Români*, de T. Pamfile, 1913 » 5.—
- XVII. *Ingerul Românului*. Povești și legende din popor, de
C. Rădulescu-Codin, 1913 » 4.—
- XVIII. *Povestea lumii de demult*, după credințele poporului
român, de T. Pamfile, 1913 » 2.—
- XIX. *Sărbătorile la Români : Sărbătorile de toamnă și Postul
Crăciunului*, de T. Pamfile, 1914 » 2.—
- XX. *Sărbătorile la Români : Crăciunul*, de T. Pamfile . *sub presă*
- XXI. *Superstițiile poporului român*, de G. F. Ciușănu.
Premiul «Adamachi» din 1913, 1914 » 4.—
- XXII. *Colinde din Ardeal*, culese de Alexiu Viciu, 1914 » 2.—
- XXIII. *Cuvinte scumpe. Taclale, povești și legende românești*,
culese de D. Furtună, 1914 » 1.50

SECȚIUNEA LITERARĂ.

ȘEDINȚA DELA 20 MAIU 1913.

Președinta d-lui *I. Caragiani*.

Se cetește următorul raport :

«La concursul premiului Adamachi de 5.000 lei (divizibil) asupra lucrării : *Studiu despre superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare*, publicat în urma deciziei din 1 Aprilie 1908, s'a prezentat un singur operat, purtând deviza : «Credințele populare constituie religiunea universală a tuturor popoarelor, în toate timpurile și în toate locurile» (Elie Reclus, *Les croyances populaires*).

«Manuscrisul acesta se extinde pe 559 octave mărunt scrise (de multe ori prea mărunt) și 27 pagine de note, cu totul, așa dară, pe 586 pagine. Cuprinsul lui este următorul : După înșirarea operelor consultate și după o scurtă introducere, în care se arată ființa și însemnătatea superstițiunilor, urmează capitolele : Facerea lumii ; Pământul ; Dealurile, văile ; Sărbători agrare ; Jertfe făcute pământului ; Căpcâni (Căpcăunii) ; Uriașii, Jidovii ; Comorile ; Cerul ; Focul ; Fulgerul, trăsnetul ; Soarele ; Luna ; Eclipsele ; Stelele ; Moartea și înmormântarea ; Mormântul ; Cadavrul, întrebuițarea lui ; Locurile bânuite ; Umbra, aspectul și fiziologia sa ; Pluralitatea sufletelor ; Desgroparea ; Cântatul, jelirea la morți ; Lumea duhurilor ; Boalele, deochiul ; Arborii, pomii ; Symbolismul numerelor ; Talismanele ; Soartea ; Tabu ; Grăul, pâinea ; Usturoiul ; Măceșul, mărăcinii ; Animalele ; Insectele ; Paseri ; «Stângul», «dreptul» ; Nașterea ; Nunta, și la urmă 9 adause și note.

«Impărțirea aceasta, care nu eră ușor de făcut, față cu bogăția și varietatea superstițiilor noastre populare, se poate numi în general corespunzătoare.

IV

«Negreșit, vor mai fi și alte credințe superstițioase, cari nu sunt cuprinse în acest studiu—adunarea lor formează o rubrică permanentă a revistelor noastre de folklor,—dar cele mai caracteristice din ele, acelea cari formează temelia religiei primitive a popoului și în cari se oglindește mitologia noastră populară, cu diferitele reminiscențe din credințele celor vechi și cu nu mai puțin numeroasele înrâuriri ale credințelor neamurilor împrejmuitoare — sunt concentrate în punctele amintite mai sus.

«Autorul, care cunoaște în deosebi credințele poporului nostru din județul Vâlcea, pune în asemănare aceste credințe și celelalte din ținuturile locuite de Români cu superstițiile celor vechi, mai cu seamă ale Egiptenilor, Inzilor, Evreilor, Grecilor și Romanilor, dar totodată și cu ale popoarelor actuale, nu numai ale celor învecinate cu noi, ci și ale celor mai depărtate. Nu este de mirare dacă în aceste dese excursiuni în timpuri și în spațiu se aduc în legătură neamurile cele mai diferite, atât ca origine, cât și ca cultură, făcându-se uneori salturi de sute și de mii de ani și de sute și mii de kilometri, ca d. e. la pag. 306 și 307, în cari, asemănându-se soroacele sau pomenile noastre cu cele greco-romane, se vorbește imediat de prinoasele aduse morților în Congo și la Indienii timpurilor vedice.

«Cunoscător al literaturii clasice elino-romane, cum și al literaturilor mai însemnate moderne, autorul face dese citațiuni, prin cari ilustrează materiile tratate în lucrarea sa, fără ca însă prin aceste citațiuni să încarce prea tare expunerea și să-i îngreuneze înțelesul. Citațiunile se fac conștiințios, ba în unele locuri autorul merge prea departe cu exactitatea reproducerilor sale; așa d. e. la pag. 79, unde, luându-se după o carte franceză, numește «Besztercze» orașul ardelenesc Bistrița, sau la pag. 372, în care folosește numirile nemțești : Baiern (corect Bayern), Franken (Bavaria, Franconia), alături cu numele românizat Boemia, sau apoi la pag. 272, în care, citând un pasaj din Nekromantia lui Lucian (probabil, după Reclus), numește pe tiranul Dionysios din Siracusa : Denys.

«Ce privește gruparea materiilor în diferitele capitole, ea a fost împreunată cu greutate destul de însemnate, tocmai în urma bogăției celei mari a materialului și a varietății lui. În multe locuri autorul a fost silit să facă abateri dela firul expunerii sale, să intercaleze excursiuni de multe ori destul de extinse, asupra materiilor pe cari le credeă înrudite, sau să introducă parenteze, cari i se păreau de lipsă pentru o mai bună înțelegere a celor expuse.

Cu toate acestea, în unele capitole se pare că a mers prea departe cu aceste excursiuni și intercalări, așa încât unitatea expunerii se știrbește prea tare. Astfel în cap. XIX («Cadavrul, întrebuintarea lui»), dela pag. 243 încolo se vorbește despre «frăția de sânge» (înfrățirea cu sânge), care nu se ține direct de materie, și numai în încheierea dela pag. 251 bis se revine iarăș la cadavru. Partea aceasta relativă la «frăția de sânge» s'ar putea cuprinde într'o notă și astfel s'ar putea restabili unitatea capitolului. Tot astfel în cap. XX: «Locurile bânuite» (pag. 252—275), se tratează despre teama de întuneric, stafii, umbră, se face o lungă excursiune asupra chestiunii «Sufletul ca umbră», ca să se arate «rostul magicei măsurări a umbrei unui om», se arată teama de oglinzi și de reproducerea chipului omenesc, și numai la urmă de tot (pag. 272—275) se vorbește despre casele bânuite de stafii, neamintindu-se nimic despre morile părăsite, ruinele de biserici, etc., unde poporul crede că se adună de obicei stafii și alte duhuri necurate. Capitolul XXI: «Umbra, aspectul și fiziologia sa», care, poate, ar fi fost mai bine să se intituleze: «Sufletele morților și cinstirea lor», se termină cu un tratat despre jertfele și cinstirea aduse elementelor: vântului, focului, apei (pag. 311—321), tratat care se putea cuprinde foarte bine într'un capitol separat. Lipsa de unitate în expunere se observă și în cap. XIV: «Luna» (pag. 128—135 bis), unde se vorbește amestecat despre petele lunii (sau «din lună», și nu «de lună»), de înrudirea ei cu soarele, de numele primei zile din săptămână, și unde lipsește cunoscuta credință a poporului nostru, că în lună ar fi un cioban, «care-și usucă obielele».

«De asemenea în ceea ce privește extensiunea diferitelor capitole, încă sunt deosebiri însemnate. Se înțelege însă, că aceasta atârnă în prima linie dela natura și importanța diferitelor subiecte, precum și dela materialul de studiu, ce i-a stat autorului la dispoziție. Totuș unele capitole ca d. e. IV («Munții, dealurile, văile»), VI («Jertfele făcute pământului»), par tratate cam fugitiv, iar capitolul X («Cerul») este în mare parte reproduc după I. Otescu: «Credințele țaranului român despre cer și stele» (*Anal. Acad. Rom.*). În schimb însă, multe capitole sunt bine dezvoltate, iar altele, deși scurte, sunt precise și interesant expuse. Capitolul XXII («Pluralitatea sufletelor»), din punct de vedere al credințelor românești, poate că eră mai bine să se intituleze: «Localizarea sufletului», deoarece din exemplele aduse nu reiese credința poporului no-

VI

stru în pluralitatea sufletelor într'un singur corp, cum se vede că o aveau alte popoare.

«Deși autorul a căutat să fie cât se poate de complet în expunerea sa, precum se vede și din bogata bibliografie din fruntea lucrării, conștiințios consultată, totuș a trecut cu vederea unele superstiții, sau poate nu le-a introdus în lucrarea sa, nefiindu-i cunoscute. Astfel la cap. IX («Comorile») nu se face amintire de Vâlva sau Stima băilor, din credințele Românilor din Munții-Apuseni ai Ardealului, despre care se dau câteva împărtășiri în schița «Vâlva băii» de Al. Ciura, în volumul «Amintiri», schițe și nuvele (Orăștie 1911); la cap. XXX: «Talismanele» (amuletele), în care se tratează mai pe urmă despre sare, sau la cap. XXXIII: «Grâul, pâinea», nu se amintește nimic despre jurământul pe pâine și pe sare, despre care d-l N. Sulică a scris un studiu în al 38-lea «Anuar al gimnaziului român din Brașov» (a. 1902). De asemenea nu se vorbește în deosebi despre șolomonari, cari sunt în stare a schimba vremea, despre nagodele amintite într'o cunoscută poezie de D. Bolintineanu, despre piaza bună și piaza rea, noroc și nenoroc, cu toate prevestirile lor (afară de pag. 444 și 445, unde se face o scurtă amintire despre noroc), cărțile de noroc, zodiacul, cartea semnelor, pascălia și pascălarii, despre visuri și însemnarea lor, despre Marțolea, cu care fetele se sperie unele pe altele în șezătorile lor, despre Joimărițele, cari ard degetele femeilor leneșe, cari n'au isprăvit cu torsul până la Joia-mare, etc.

«În schimb însă, unele superstiții se amintesc în mai multe rânduri și în mai multe capitole, ca d. e. credința că nu e bine să miroși florile dela morminte (pag. 309 și mai înainte); tendința de eufemizare (Eumenide pentru Erinii, cumătra = ciuma, necuratul = dracul, etc.); obiceiul de a arunca hainele cu cari a zăcut un mort (pag. 450 și mai înainte, pag. 196 și 197); necurătenia lehuzei (pag. 451, 453, 540.—Pag. 453: «În unele părți locuite de Români se crede că femeia lehuzei să nici nu se uite la soare, că-l spurcă»; pag. 540: «În Vâlcea se crede că femeia care «a făcut», spurcă «soarele, când se uită la el»), etc.

«Expunerea materialului grupat în diferitele capitole e vioaie și interesantă, stilizare în general limpede și corectă. Cu toate acestea ici-colo s'au strecurat unele propoziții nu destul de clare, expresii nu tocmai corespunzătoare și chiar și câteva greșeli gramaticale.

«Așa d. e. chiar în Introducere (pag. 5), murmurul izvoarelor se numește *măreț* («...acest supranatural, care se manifestă în tă-

cerea pădurilor, între colnicele munților, lângă izvoare și *mărețul lor murmur*), ceea ce nu ni se pare potrivit. Murmurul izvoarelor poate fi tainic, armonios, drăgălaș, încântător, dar nu măreț. — La pag. 26 (cap. V: «Serbători agrare») se vorbește despre «sărbătorea *sufletească și însuflețită* a primăverii,» două epitețe cari formează cel puțin un pleonasm; tot acolo întâlnim cuvântul neobișnuit: *credincioșie* — credință («Obiceiuri de mii de ani se păstrează în «popor cu atâta credincioșie, încât par a se fi născut ieri»).

«La pag. 29 se spune, că «In Vâlcea și bărbații, desbrăcați tot «ca femeile... cutreeră sămănăturile pline de rouă», fără ca mai nainte să se fi vorbit despre femei. — La pag. 43 se zice: «La «Germani în noaptea sfintei Walpurgis... n'auzi *în lături* de vuetul împușcăturilor în văzduh»... De ce: în lături? — La pag. 46 se spune că buruienile «bune», culese de Sânzene... «se fac chită, «mănunchiu, se leagă *pe feluri* și ștebele acestea se înfig la grindă», etc. Expresia «pe feluri» nu e destul de limpede. — Pag. 53, după ce se arată, cum purced la chemarea ploii mai multe popoare africane, între cari și «Conzii de lângă malul nordic al Nianzei,» se continuă imediat astfel: «In Apus, la Rusalii, preoții merg cântând împrejurul recoltelor și poartă cu ei unelte și chipuri sfinte.» De bună seamă aici nu mai e vorba de Africa, ci de Apusul Europei, ceea ce însă n'ar fi stricat să se spună.—La pag. 72 și 73 se zice: «*Oasele de elefant și coastele* trec ca oase de uriași,» ca și când coastele n'ar fi tot oase. — La pag. 93 aflăm propoziția: «Rămășițele acestor adoratori... continuă a întreține focul sfânt *în «sanctuarele lui Kerman și ale Guzeratei*», din cari cuvinte s'ar putea înțelege că Kerman și Guzerata ar fi niște zeități, pe când de fapt aici este vorba de ținutul Kerman din Persia și de peninsula Gugerat dela țarmurii vestici ai Indiei anterioare. — La pag. 107, după ce se arată că Soarele eră socotit Domn și Stăpân al Imperiului Roman, urmează propoziția: «Pentru Egipteni la fel: «dela un capăt la celălalt al anului, soarele (zeul Ra) îl săgetează «cu razele sale și îi dă cu îmbelșugare căldură și lumină.» Pe cine îl săgetează și cui îi dă căldură și lumină? — Pag. 144: «Acest obicei se observă și la un mare număr de neamuri «sălbatică, la Groelandezi și la *alte (?)* neamuri din Africa», ca și când Groelandezii încă ar fi un neam din Africa. — Pag. 164: «In Sumatra, Hawai, Canada, Noua Zelandă, Eschimoșii pun pe vânătorii lor cei mai isteți în cer». Propoziția aceasta ar trebui schimbată astfel: «Locuitorii din Sumatra... ca și Eschimoșii, pun în

VIII

«cer pe vânătorii lor cei mai isteți».—La pag. 197 aflăm expresia neclară : «haine, cari se împart mortului»; de bună seamă înțelesul este : «cari se împart de sufletul mortului». — La pag. 205 aflăm expresia neobișnuită : «existența credinței superstițioase «și *ubiquitare*» (e vorba de localizarea sufletului mortului).—In cap. XIX («Cadavrul, întrebuintarea lui», pag. 240, se zice : «Atunci se «iea pământ dela mormântul cel nou și se dă să bea bolnavul, «ruda celui mort». Trebuie adaos : «se amestecă cu apă», sau «se «pune în apă», căci de altfel e cam greu de înțeles, cum l-ar putea bea bolnavul.—Pe pagina următoare întâlnim pasajul : «Se crede «adică, cum că untul de ricin și alifia de nalbă-mare (zâmoșită) au «fost scoase din cadavre omenești, proveniența lor fiind de altfel în-«dreptățită și destul de arătată prin culoarea galbenă și amărăciunea lor», pe când autorul a voit, probabil, să zică, că presupunerea despre proveniența acestor leacuri ar fi în câtvă motivată prin culoarea galbenă și amărăciunea lor. — Nu tocmai limpede e propoziția dela pag. 254 : «Această teamă de întuneric și «de tot ce îl imitează în vreun chip... este născută odată cu «omul». Poate ar fi fost mai lesne de înțeles, dacă s'ar fi zis : «Această «teamă de întuneric și de imitarea chipului său», etc.—O propoziție aproape fără legătură cu cele spuse imediat mai nainte și cu cele imediat următoare este cea dela începutul pag. 256 : «Ca o «ilustrare a celor zise este urîtul, care se observă la toate popoarele, fie civilizate, fie sălbatice». In pasajul imediat anterior acestei propoziții se vorbește despre doliu, iar în cele ce urmează despre teama de întunericul nopții la diferite popoare, și numai după aceea (pag. 257) se revine din nou la urît. — Rău stilizată și din cauza aceasta fără înțeles e propoziția dela pag. 261 : «La Români «se crede că se fac stafii' și vin la casele acelea în a căror temelie «s'a îngropat «măsura umbrei» unui om, care murind se face stafie». — La pag. 273 se zice : «O gheretă fu așezată într'un drept (?) ¹ «singuratic, trist și cu fața spre mare.» — La pag. 292 și 293, într'o citațiune din «Immormântarea» de Marian, se spune că la Românii din Banat, *la Moșii de Joi-Mari*, se împart la copii niște colaci numiți «Sâmbicioare», «dela ziua Sâmbătă». — Pag. 297 : «El (preotul indic) pune, în fine, în 'drepturile (!) ¹ udate cele trei turțițe, cocoloașe, cari trebuie să formeze o linie, către Sud».—Cu-

1. Francez *endroit!*

IX

vântul «totem» (lucru sfânt), întrebuițat la pag. 299, se explică numai la pag. 497.—La pag. 409 se zice: «In Vâlcea se crede că «copilul va crește mare și frumos, de-i vei da țâță 3 posturi (socotindu-se aceste posturi într'un an astfel: postul Păresimilor și postul sf. Măriei, care este rupt din Păresimi).» Negreșit că aici trebuie să fie o greșeală, căci se arată numai 2 posturi, pe când fusese vorba de 3. La pag. 426 aflăm pasajul: «In Vâlcea se crede că nu e bine să «toci» «pe masă, că vine sărăcia; să nu flueri, mai ales seara, prin casă, «că tragi a pustiu. La Germani se crede că cine toacă pe masă cu «lingura, trage a sărăcie. Dar ei au și o credință analogă cu a «Vălcenilor.» ...Care credință?—La pag. 446 se zice: «In Guineea «inferioară, regele trăește singur și *nemișcat* (?) într'o pădure». — Pag. 449: «*Când ți-erai (?) femeile sau bătrânii...* nici n'au mai «ieșit din casele lor».—La pag. 552 (cap. XLI: «Nunta», se spune: «La noi, la Români, Joia (dies Jovis) încep atât posturile (?), cât și «cununiile»... Care post se începe Joia? — La pag. 27 din «Note» întâlnim următorul pasaj, reprodus din ziarul «Adevărul», care încă nu e destul de clar: «S'a încercat un studiu asemănător cu aptitudinile morale ale sexelor. Psihologul Heimann din Groningen a «adresat unor eminenți colegi un chestionar aplicabil unor anchete, «cari au dat rezultate prețioase, dar părerea celor două sexe nu «prea concordă.»

• «Greșeli gramaticale și construcții greșite: Pag. 14: «mai înainte «de a *umple* donițele»; pag. 16: «*Acestea mă face* să-mi amintesc.» Aceeaș pag. (cit. din I. Otescú)... «de aia nu poate da pământul «ochii cu D-zeu». Se zice: «a da ochi cu cinevă».—Pag. 20: «Chiar «și în ziua de azi, poporul, cu caracterul lui conservator, îl socotește (e vorba de pământ) ca sfânt și puternic. Acest lucru ni-l dovedește «practica *lcr* (?) de a pune pe noii născuți pe pământul gol», etc.—Pag. 31 (nota): «Descânțece se fac *cu* pielea goală». Se zice: «*in* «pielea goală», etc.

«Aceste treceri cu vederea însă, cari se pot îndreptă cu înlesnire, nu ne vor împiedecă a recunoaște că lucrarea, cu care ne ocupăm, este o lucrare de valoare, care pune într'un sistem superstițiile atât de numeroase ale poporului nostru, asemănându-le cu credințele altor popoare. Lacunele, de cari s'a făcut amintire mai sus, se pot înlocui cu ușurință la ultima revidare a manuscrisului, când nu ar strică dacă s'ar face și un indice amănunțit al materiilor.

X

«Astfel credem că această lucrare merită a fi răsplătită cu premiul la care a fost prezentată.

«Raportor : *A. Bârseanu*; Membri : *I. Bianu, A. Philippide.*»

Se cetește și următorul raport al d-lui *Al. Philippide* :

«Am onoarea de vă trimite manuscritele : 1) *Studiu despre superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, 2) Dr. G. Pascu, *Elementele romanice din dialectele macedo și megleno-române*. În ce privește lucrarea I, mă unesc în totul cu părerile colegilor mei, d-nii A. Bârseanu și I. Bianu.»

— Secțiunea aprobă concluziunile rapoartelor în unanimitate, decizând a se da premiul Adamachi de 5.000 lei autorului singurei lucrări prezentate la concurs cu subiectul : *Studii despre superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare.*

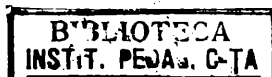
OPERE CONSULTATE.

- Albina* revistă, (apare în București).
- Alexandri (V.), *Poezii populare ale Românilor* („Bibl. pentru toți“).
Anuarul al XXXVIII-lea al Liceului din Brașov.
- Biserica Ortodoxă Română*, revistă clericală, apare în București (Tipografia cărților bisericești).
- Bolintineanu (D.), *Poezii*. (Bibl. „Minerva“).
- Bros (A.), *La Survivance de l'Ame chez les Peuples non-civilisés* (Bloud, Paris 1909).
- Bros (A.), *Réligion des peuples non-civilisés*. (Lethielleu, Paris, 1912).
- Candrea, *Dicționar de proverbe* („Bibl. pentru toți“).
- Carnoy et Nicolaïdes, *Traditions populaires de l'Asie mineure* *.
- Ciura (Al.), *Amintiri, Schițe și nuvele* (Orăștie, Bornemisa, 1911).
- Clinciu (I.), *Priviri istorice asupra evoluției popoarelor* (București).
Convorbiri literare (revistă).
- Coranul*, în traducerea română făcută de Dr. Isopescu dela Cernăuți.
- Cosmulei, *Datine, credințe și superstiții aromânești* (București 1909).
- Dan (D.), *Obiceiuri și credințe armene* (Cernăuți 1904).
- „ „ *Ruteniile din Bucovina* (Din publ. Acad. Rom.).
- „ „ *Mănăstirea și comuna Pătna* (Din publ. Acad. Rom.).
- Dante, *Infernul*, în traducerea românească de N. Gane.
- Debay (A.), *Higiène et physiologie du mariage* (Paris, Dentu, 1875).
- Dechambre (A.), *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales* (Paris, P. Asselin, G. Masson).
- Dozon (A.), *Chansons populaires bulgares* (Paris, Maison neuve, 1875).
- „ „ *Contes albanais* (Paris Ernest Leroux, 1811).
- „ „ *Poésies populaires serbes*, trad. sur les originaux (Paris, Dentu, 1895).
- Dupuis, *Abregé de l'origine de tous les cultes* (Paris, Tennré, 1821).
- Echos d'Orient* (revue).
- Elefterescu (E.), *Cartea Neamului* (Tip. „Neamul Românesc“, Vălenii-de-Munte).
- Eminescu (M.), *Literatura populară*. (Minerva).
- Enăceanu (Ghenadie) *Arhimandrit*, *Estracte din jurnalul Biserica Ortodoxă română* (București 1882).

*. Toate lucrările însemnate cu o steluță fac parte din colecțiunea:
Littératures populaires de toutes les nations.

- Ermoni (V.),** *La religion de l'ancienne Egypte* (Lethielleu, Paris).
- Eusebiu,** *Istoria bisericească*, în trad. română de mitrop. Iosif Gheorghian (Tipografia cărților bisericești).
- Gâdeiu (A.),** *Studiu asupra cronicarilor moldoveni din secolul al XVII-lea* (București, Nițeanu, 1898).
- Gane (N.),** *Poezii* (Ed. Șaraga, Iași).
- Găvănescul,** *Istoria pedagogiei* (vol. I). *Gazeta Transilvaniei*.
- Georgeakis,** *Le folklore de Lesbos **.
- Godard (Charles),** *Le Brahmanisme* (Bloud, Paris 1900).
- Grasserie (Raoul de la),** *Des religions comparées au point de vue sociologique* (Giard, Paris 1899).
- Gubernatis (Angelo de),** *Mythologie des plantes* vol. I, II. (Paris 1878).
- Guyau (M.),** *L'irreligion de l'avenir* (F. Alcan, Paris 1904).
- Habert (O.),** *Religion de la Grèce antique*. (Lethielleux, Paris 1910).
- Hasdeu (B. P.),** *Magnum Etymologicum*.
- Homer,** *Iliada*, cânt. XIII—XXIV, trad. de G. Murnu (Göbl, 1912, București).
- Horatius,** ed. librăriei Hachette (Sommer).
- „ *Ode, Epode, Carmen saeculare*, trad. rom. de D. C. Ollanescu.
- Iarnik-Bărsăanu,** *Doine și strigături din Ardeal* (Ed. Acad. Rom. 1885).
- Ion Creangă,** *Revistă folklorică* (Bârlad).
- Iorga (N.),** *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, VII, partea III (București, Socec, 1904).
- Jacobsen (J. P.),** *Șase nuvele* (Bibl. de popularizare Samitca, Craiova).
- Juvenal,** *Satires de Juvénal* (Bibl. Nationale, Paris, trad. par. V. Poupin).
- Klimo (Mich.),** *Contes et légendes d'Hongrie **.
- Korolenko (V.),** *Nuvele siberiene* (Bibl. de popularizare Samitca, Craiova).
- Krauss (Fr.),** *Volksglaube und religiöser Brauch der Süd-Slaven* (Münster i. w. 1890).
- Krauss (Fr.),** *Slavische Volksforschungen* (Leipzig, Heims, 1908).
- „ *Sitte und Brauch der Süd-Slaven* (Wien 1885, A. Hölder).
- Lang (Andrew),** *Etudes traditionistes*. (Maison neuve, Paris 1890).
- Leon (Dr.),** *Moniste* (Bibl. „Lumen“).
- Librecht (F.),** *Zur Volkskunde* (Heilbronn, Heninger, 1897).
- Lubboek (Sir John),** *Omul preistoric*, vol. I, II (București).
- Luceafărul* (revistă literară).
- Luminătorul** (revistă bisericească, R.-Vâlcea).
- Marian (Sim. Fl.),** *Insectele*, în limba, credințele și obiceiurile Românilor.
- „ *Immormântarea la Români*.
- „ *Nașterea la Români*.
- „ *Nunta la Români*.
- „ *Ornitologia* (Vol. I, II).
- „ *Sărbătorile la Români* (Vol. I, II și III).
- „ *Vrăji, farmece și desfaceri* (Toate în publicațiile Acad. Române).

- Marieneanu (Dr.), *Cultul păgân și cultul creștin* (Anal. Acad. Române).
- Meyer (E.), *Deutsche Volkskunde* (Strassburg, Trübner, 1898).
- Monseur, *Le Folklore Wallon* (Rozez, Bruxelles).
- Nenițescu (I.), *Dela Românii din Turcia europeană* (București, Göbl, 1895).
- Nicolay (F.), *Histoire de Croyances, moeurs, usages et coutumes*, vol. I. (Ed. IV-a, Paris, Retaux).
- Olcott (H. S.), *Catechismul bisericii budhiste de Miazăzi* (Bibl. „Minerva“).
- Otescu (I.), *Credințele țaranului român despre cer și stele* (Anal. Acad. Române).
- Ovidius, *Metamorfozele* (Hachette, Armengaud).
- „ *Les Amours; L'art d'aimer* (Dentu, 1892).
- Pamfile (T.), *Cântece de țară* (Din publ. Acad. Române).
- Panțu (Z.), *Plantele cunoscute de poporul român* (Ed. „Minerva“, 1905).
- Papahași (P. N.), *Megleno-Românii*, 2 vol. (Publ. Acad. Române).
- Păsculescu (N.), *Literatură populară românească* (Publ. Acad. Române).
- Popescu-Ciocănești (Gh.), *Mohamed și opera sa* (Conferință ținută la Ateneu).
- Preller, *Les dieux de l'ancienne Rome* (Paris 1865, trad. Dietz).
- Questionnaire de Folklore wallon*. (Publié par la société du folklore wallon, Liège 1890).
- Rădulescu-Codin, *Comorile poporului* (C.-Lung 1906, tip. G. N. Vlădescu).
- „ *Legende, tradiții*. (Publ. Acad. Române).
- „ *Ingerul Românului* (Publ. Academiei Române).
- Rădulescu-Codin și Mihalache, *Sărbătorile noastre* (Publ. Acad. Române).
- Rășcanu (P.), *Istoria Grecilor*.
- Réclus (E.), *Les croyances populaires* (Giard, Paris).
- Revue des traditions populaires*, an. XXVI No. 9—10; an. V, No. 5; an. IV.
- Revue de l'histoire de religions*, tom. 64, I.
- Roisel, *L'idée spiritualiste* (F. Alcan, Paris 1896).
- Sainéan (Lazare), *La création métaphorique en Français et en Roumain*.
Le Chien et le Porc; Le Chat (Halle, Max Niemeyer, 1907; 1905).
- Samter (Ernest), *Geburt, Hochzeit und Tod* (Leipzig, Teubner, 1911).
- Sandu-Aldea (C.), *Pe Mărgineanca* (Minerva).
- Sauvé, *Folklore de Hautes-Vosges* *.
- Sébillot (P.), *Coutumes, traditions populaires de la Haute-Bretagne* * t. I, II, XXII.
- Springer (Hermann), *Das altprovensale Klagelied* (Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde, Berlin, G. Vogt, 1894).
- Strajan, *Chestiuni literare*. vol. II (Bibl. de popularizare, Craiova, Samitca).
- Sulică (N.), *Antropomorfisme în l. Română* (Brașov 1903, A. Murășianu).
- Șăineanu (L.), *Studii Folklorice* (București, Sococ, 1896).
- „ *Basmelor Românilor*, studiu comparativ (Publ. Acad. Rom).
- „ *Scoala și Biserica*, revistă (București).
- „ *Șezătoarea*, revistă folklorică.
- Șișmanoff (Schischmănoff), *Légendes religieuses bulgares* (Paris, Leroux, 1896).

- Tacitus**, *Annales* (Hachette, Paris).
- Tasso**, *La Jérusalem délivrée*, trad. par Aug. Desplaces (Paris, Charpentier, 1858).
- Teodorescu** (G. Dem.), *Istoria Filozofiei antice* (Göbl, București 1893).
" " *Poezii populare*.
- Theophraste**, *Caractères*, trad. par La Bruyère, ed. Schweighaeuser (F. Didot, Paris 1861).
- Tocilescu** (Gr.), *Materialuri folkloristice*, t. I (București 1900, tip. Ispășescu & Brătănescu).
" " *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*.
- Valée Poussin** (Louis de la), *Le Brahmanisme* (Bloud, Paris).
" " *Le Védisme* (Bloud, Paris).
- Vergilius** (Hachette, Paris, Benoist, Duvau).
- Veron** (E.), *La Morale* (Paris, Reinwald, 1884).
- Viciu** (Alex.), *Colinde din Ardeal* (Publ. Acad. Române).
- Vinson** (Julien), *Le Folklore du Pays Basque* *.
- Voronca** (El. N.), *Datine și credințe populare române*. vol. I (Cernăuți 1903).
" " *Studii în Folklor* (București 1918, tip. G. A. Lăzăreanu).
- Waltz**, *Anthologie des poètes latins* (Hachette).
- Wissowa**, R. *Encyclopedie*, vol. I („Aberglaube“).
- Wuttke** (Adolf), *Geschichte des deutschen Volksaberglaubens der Gegenwart* (Berlin 1869).

INTRODUCERE.

«Superflua non nocent.»

Alături de religiunile oficiale, trăește — poate cu mai multă vitalitate decât acestea — superstiția. Ea constituie o adevărată religie a celor mulți, și este mereu în putere, fiindcă este cea mai veche formă a religiunii: un amestec de sfărâmaturi din Animism, Fetișism și Naturism ¹.

Poporul n'a înțeles niciodată religiunile superioare (Crestinismul, Budhismul, Mahomedanismul) în adevăratul lor spirit. El și-a păstrat, de fapt, credințele lui primitive, superstițioase, adoptând numai de formă și superficial nouăle concepțiuni de credință, cari erau cu mult mai presus de nivelul intelectual al lui.

Deci, în raport cu religiunile superioare, superstiția se poate defini: «o deviere a sentimentului religios, prin care suntem aduși a ne creă false îndatoriri, a ne teme de lucruri de cari n'ai de ce să te temi; sau a pune nădejde în altele cari sunt deșearte».

Teofrast spune că superstiția nu-i altceva decât o teamă nesăbuită, — de Divinitate ².

La Grasserie (Raoul de) zice că superstiția este una din boalele de cari mor religiunile. Ea este o moștenire lăsată de religiunile primitive. Superstiția este religiea fricei: la țară se vorbește mai mult de Dracu decât de Dumnezeu; sau este religiea formelor, în care se crede în formule, în gesturi, ca și în culturile primitive ³. Dealtfel, pentru *popor* în genere și în special pentru popoarele ne-civilizate, religiea și superstiție este tot una ⁴.

1. *Animismul* este credința omului primitiv, după care lumea întreagă este o societate de ființe însuflețite.

Naturismul = cultul naturii; religiea care are de obiect fenomenele naturii.

Fetișismul = adorare ca divinități a unor obiecte materiale, fie naturale, — arbore, scoică, animal —; fie artificiale: săgeată, inel, ș. a.

2. *Caractères des Théophraste*, trad. du grec par la Bruyère, Paris, Firmin Didot, 1861.

3. *La Grasserie, Des religions comparées au point de vue sociologique.*

4. cf. Roskoff, *Das Religionswesen der rohesten Naturvölker*, (Leipzig 1880) și Réville, *Les religions des peuples n.-civilisés*, Paris 1880. În acest sens înțelesă, apropierea făcută de Lucretius între *religio* și *superstitio* este cu temei făcută.

Creștinismul, căutând să prindă rădăcini în masele popoarelor, dintre cari nici poporul român nu face excepție, — a găsit aici împământenit, învechit în zile Păgânismul aliat cu rămășițe din Animism, Fetișism și Naturism. O luptă s'a încins atunci între religiunile vechi și coalizate, și între Creștinismul nou și singur, neajutorit.

I ar cu toate acestea, nici o parte, dar nici cealaltă nu s'a mai lăsat bătută. În urmă au căzut la învoială și au făcut pace: mai dând unul și mai lăsând și celălalt. Și din această pace s'a născut o religie mixtă, așa cum o putem observa până în ziua de astăzi, la poporul român. Dar fenomenul acesta nu trebuie luat ca fiind izolat; nu, el este o lege în istoria evoluțiunii popoarelor. Așa Budhismul transportat în China, grație zeităților locale, s'a transformat așa de mult, că nici nu-și mai aduce cu religieuna predicată de Budha. [Ba, în locul Nirvanei, trebui să pună paradis și infern].

Chiar în India, învățăturile budhiste sunt socotite ca o schismă față de vechile credințe brahmanice. Aceeaș schimbare o găsim și la Islamism: cel din Persia se deosebește de cel din Arabia și India. Islamismul este monoteist în esența sa, cu toate acestea, cel din India e politeist. Pentru cele 50 de milioane de Indieni musulmani, Mahomet și sfinții săi nu sunt decât niște zei noi, adauși la alte mii de zei.

În Dekkan Islamismul nu se deosebește de Brahmanism.

Sub numirea de creștini se găsesc în Europa adevărați păgâni, cum sunt Bretonii cari se închină la idoli; Spaniolii sunt fetișiști; Italianii politești, căci adoră, ca divinități cu totul deosebite, madoanele fiecărui oraș ¹.

La Români, vechimea și deplina împământenire în suflete a cultului păgân-superstițios se poate vedea și din acel respect — exagerat de multe ori — față de elementele și fenomenele naturii: foc, soare, lună; stele, cer, vânt, ploaie, etc. — pe cari nimenea nu le drăcuește nici nu înjură de ele; însă cine n'a auzit înjurături în cari elementul constitutiv este sumedenia de obiecte și simboale sacre creștine (ceară, lumânare, grijanie icoană, cruce, «vanghelie», etc.)? I

Românul zice soarelui: «sfântul soare»; dar despre Evanghelie zice fără pic de respect: «Nu-ți pui capul sănătos sub Vanghelie!».

1. Clinciu, *Priviri istorice asupra evoluțiunii popoarelor*, pag. 43 seq. cf. Grassierie, Raoul de la, op. cit., p. 192 seq.

Nici păgânismul nu fu scutit de superstiții. *Preller* zice : «Nu-i vorbă, dacă cei vechi n'aveau sentimentul naturii, pe care arta și poezia l au perfecționat așa de mult la noi, ei aveau în schimb, într'o mai mare măsură, sentimentul aceluia pe care îl voiu numi Supranaturalul în natură, — acest Supranatural care se manifestă în tăcerea pădurilor, între colnicele munților, lângă izvoare și duiosul lor murmur. Aicea Romanii auziau mai bine decât aiurea vocea Dumnezeirii.... Poetii romani vorbesc adesea de aceste impresiuni religioase.

Seneca face aluziune la ele în scrisorile sale (XLI) ; Pliniu în Istoria Naturală a sa (XII, 1, 2) numește arborii : «cele mai vechi temple ale zeilor. Rugăciunile cari se fac aicea, zice el, sunt mai călduroase decât acelea cari sunt făcute înaintea chipurilor ce strălucesc de mult aur și fidelș» ¹.

Multe din superstiții ni se par lipsite de orice urmă de elementară judecată omenească

Pentru omul primitiv, pentru acest om în mîntea căruia totul se învârtește împrejurul lui : «post hoc, propter hoc» ² și la care toată puterea de a raționa se concentrează în judecata prin analogie — «procedeul cel mai vag și cel mai puțin sigur» ; — pentru acest om, superstiția este un adevăr evident, o axiomă, este filozofia-i religioasă care nu știe ce sunt sectele, eresurile, este produsul rudimentarelor lui observațiuni, speculațiuni metafizice, este însuș condiția sine qua non a existenței sale ca individ sau ca trib.

La toate neamurile sălbatice, semi-sălbatice sau inculte, superstițiunea ține locul religiei.

La toate neamurile sexul slab, feminin formează contingentul cel mai considerabil care se înrolează sub stindardul superstiției ³.

Bărbații sunt — întotdeauna și pretutindenea — cei mai puțin superstițioși și religioși, fiindcă ei sunt și mai tari și mai culți decât sexul frumos și slab.

Propertius spunē că femeile se îngrijesc să stea în legătură cu spiritele duhurile ⁴. Ele pot să meargă pe apă, fără să se cufundē ⁵.

1. *Preller, Les dieux de l'ancienne Rome*, pag. 87 seq.

2. «Orice coincidență devine cauză».

3. Diferiți scriitori vechi constată acelaș lucru (cf. *Wissowa R. Encycl.* vol. I, 83).

4. *IV*, 5, 17.

5. *Plin.* VII, 17.

Mai rar se văd oameni îndeietnicindu-se cu vrăjitoria ¹.

Îeluriți filozofi s'au ostenit să arate cauzele pentru cari femeile sunt mai superstițioase decât bărbații. Noi vom relată aici părerile lui Guyau ² în această chestiune :

Parte din femei au spiritul mai puțin abstract decât al bărbatului : ele au mai mult gust pentru ceace lovește imaginațiunea, sensul și de aci nevoia de rituri, simboale, de un cult care vorbește ochilor, «care bate la ochi». Aceasta însă nu-i o regulă generală pentru genul feminin. Lipsa de educație și instrucție serioasă a femeii din toate vremurile și locurile a făcut-o să fie superstițioasă.

O altă cauză că femeia este superstițioasă, este credulitatea ei înnăscută sexului slab, credulitate mult mai puternică decât la bărbați. Femeia are un caracter conservator prin excelență, care se întemeiază pe tradiție și este mai puțin propriu pentru inițiativă.

[Această însușire o face să păstreze cu o sgarćenie nemaipomenită tot ce a apucat «din bătrâni» : descânțece, vrăji, gesturi, etc. — fără a cercetă dacă toate acestea mai au vreun rost de-a fi, sau dacă trebuie să le arunce și să le uite.]

O ultimă caracteristică a spiritului feminin este că femeia, prin firea sa, este mai munițioasă și mai fricoasă.

[Toate aceste aptitudini formează un bun teren pentru superstiție —, care este religiunea fricei și a celei mai mari minuțiozități].

Spencer spune că la Greci femeile erau mult mai proprii pentru excitările religioase, decât bărbații.

Sir Rutheford Alcock ne spune că în Japonia foarte rar vezi în temple alți credincioși decât *femei* și *copii* (cari sunt sub directa înrăurire a *lor*) ; bărbații sunt foarte puțini și fac parte din clasele de jos ale societății.

Acelaș fenomen se petrece și în țerile catolice și chiar în Anglia, într'o oarecare măsură ³.

1. În Roma fusese reclamat un C. Furius Cresimus că ieă, prin vrăji, rodul ogorului vecinului său (cf. Plin. VII, 41.); (cf. Wissowa, op. cit., 83).

2. Guyau, *L'irreligion de l'avenir*, p. 247 sq.

3. Mai compară : Dupuis, *Abregé de l'origine de tous les cultes*, pag. 358.

CAPITOLUL I.

Facerea lumii după credințele poporului român și ale altor popoare.

Poporul nostru crede că lumea a fost scoasă din apă. Ideea de creare nu poate prinde rădăcini în mintea lui: e cu neputință să scoți ceva din nimic. «Intru'nceput eră peste tot numai apă; singur Dumnezeu și cu Dracu umblau pe de-asupra»¹. Iar în altă parte: «întăiu și'ntăiu, când nu eră pământul făcut, eră numai steiu de apă și nu se vedeă pământ pe nicăiri, doar numai apă și apă și încolo nimic. Dumnezeu a chemat pe broască și i-a poruncit să se ducă în fundul mărilor să vază nu cumvă o fi niscaivă pământ pă acolo și să vie să-i spuie. Broasca n'a avut încotro și s'a dat de-a scofundișu în adâncurile mărilor și tocmai după multă vreme s'a întors îndărăt aducând o țâr dă pământ în gură, spunând lui Dumnezeu că este mult pământ în fundul apelor. Dumnezeu a poruncit atuncea apelor să se tragă în lături ca să lase să iasă pământul de-asupra. Apele au ascultat porunca lui Dumnezeu și s'au tras în lături, și pământul stă deasupra până în ziua de azi și tot așa o să stea până la vremea de apoi.

«De atunci Dumnezeu a blagoslovit pe broască și ăl de omoară broaștele face un păcat mare și la moartea lui va fi plin de bube pe tot trupul taman cum este broasca»².

După învățătura brahmanică, lumea este creațiunea (mai bine: emanațiunea) lui Brahma. Acesta făcù mai întăiu, numai prin cuvânt, apa primordială, și puse în ea sămânță care se transformă într'un frumos ou de aur ce servi drept locuință lui Brahma, un an

1. Elena-Niculița-Voronca, *Datinile și credințele pop. român*, pag. 5, vol. I.

2. Revista «Șezătoarea», an. III, pag. 25.

încheiat. Desfăcut apoi în două prin cugetarea lui Brahma, oul dete-naștere cerului și pământului.

Triburile Pieilor-Roșii cred că zeul lor suprem, Manitu, a făcut lumea dintr'un grăunte de nisip adus, din noianul de apă primordială, de către un gusgan.

Polinezienii spun că zeul lor de căpetenie «a pescuit» pământul din adâncimea mării, însă când a avut să-l scoată din apă, sfoara undiței s'a rupt și de aceea sunt mai multe bucăți de pământ: insulele — și nu e o singură bucată. În filozofia lui Tales (Milet), în partea ei cosmogonică, se spune că lumea are drept cauză primară (*arhta*) umiditatea, adică apa (*τὸ ὕδωρ*), principiu material și pasiv, pus în mișcare de o forță, de un principiu activ pe care îl asemănă cu sufletul universal¹.

După învățătura cosmogonică a Bogomililor, lumea a avut dela început doi stăpâni: pe Dumnezeu ca principiu al binelui și pe Dracu ca principiu al răului. Facerea lumii s'a săvârșit prin conlucrarea ambelor principii. Și în consecință: lumea creată are doi stăpâni cari își revindică fiecare câte o parte din ea. Omul însușe e un product al lui Dumnezeu și al Satanei.

La noi Românii, numai negrul de sub unghii este al Satanei, de aceea grija de a nu lăsa pe mâna Satanei pe un mort, grija de a-i curăți unghiile.

Harnicul Sim. Fl. Marian a cules din popor o credință referitoare la facerea lumii. «La început lumea eră o apă turbure, care plutia ca un nor încoace și încolo. Și pe ea nu se află nici o altă ființă vie, decât Dumnezeu și Dracul. După ce umblară ei 7 ani de colo-colo pe apele întinse, zice că Dumnezeu se obosi și trimise pe Dracu după lut în fundul apelor, ca să-i facă un pat de odihnă. Dar negăsind Dracu lut, aduse năsip. Însă până să ajungă sus, apa-i spală năsipul din mână, încât nu-i rămaseră decât câteva fire de năsip sub unghii. Trei fire el a dat lui Dumnezeu, iar pe celelalte și le-a păstrat pentru sine. D-zeu își făcù din cele trei fire o turtiță de lut, care a slujit drept pat de odihnă pentru amândoi. Dar zice că Dracul umblă să piardă pe Dumnezeu, când va fi să adoarmă, ca să rămână el singur stăpân pe lume. D-zeu știa ce coace Dracul și se făcèa că doarme. Dracul îl apucă atunci de picior, voind să l dea jos în apă și să-l încece; dar în care parte trăgea

1. G. Dem. Teodorescu, *Istoria filoz. antice*, pag. 49.

mai tare, încolo se întindea și turta de lut mai tare — și astfel tot trăgând el, se'ntinse turta de lut de se făcù din ea pământul nostru»¹.

Geneza acestei credințe cosmogonice este ușor de prins. Omul primitiv, care ne-a lăsat moștenire mai toate, de nu chiar toate superstițiile, și-a închipuit—prin analogie cu insulele ce răsar din mare și cu prundul ce se face la ape—că întreg pământul a răsărit din apă: *parvis componere magna*.

CAPITOLUL II.

Pământul.

Pământul în credințele poporului român este parte femeiească și formează cu Cerul o dualitate destul de distinctă. «Pământul e parte femeiească, e mama noastră care ne hrănește și ne face, iar Dumnezeu din ceruri e soțul ei, e tatăl nostru și noi copiii lor»².

Perechea aceasta o găsim și în mitologia clasică, în perechea nemuritorilor Uranos și Gea, cerul și pământul³. Mai mult: o găsim celebrată chiar și de poezii timpurilor vedice.

Neozelandezii au următorul mit despre crearea lumii: la început eră Rangî, cerul, și Papa, pământul, pereche înamorată, care dădù naștere la toate viețuitoarele.

Pământul, în credințele poporului nostru, este sfânt. La pământ să bați mătânie și să te închini, să-l săruți, că pământul ne hrănește și ne ține; din pământ avem hrana, din pământ avem apă, pământul ne încălzește, pământul este mama noastră... Din pământ ieșim și în pământ avem să mergem.

Pământul să nu-l bați cu bățul, că-i păcat. Destul îl bate piatra! Când soarele e drept la amiază, să nu sapi pământul, căci plânge, pentru că pământul se odihnește atunci ca și omul. Nici noaptea să nu-l sapi: să-l lași să se odihnească și el⁴.

1. Marian, *Immormântarea la Români*, pag. 48 seq.

2. Voronca, op. cit., pag. 156.

3. Vezi nota I, (la sfârșit). Varron ne spune că zeii cu deosebire cinstiți la Samotrace erau Cerul și Pământul: socotiți unul cu principiul activ; celălalt ca principiu pasiv: al nașterilor, al rodniceii. Așud Dupuis pag. 477. *Abregé de l'orig. de tous les cultes*.

4. Voronca, op. cit., pag. 156—158.

Din toate acestea se vede concepțiunea animistică pe care o are omul simplu despre firea înconjurătoare. Poeții și scriitorii, cu toate că ei sunt conștienți că o fac numai pentru frumusețea imaginii, scapă accente tot de aceeaș gamă. Așă Ovidius numește pământul Terra mater; iar Columella, mater,—pământul care produce totul și are grijă de lume ca o mamă de copilașii ei.

Norvegienii, și în genere populațiunile germane, cred că cine bate pământul cu bățul, bate pe mamă-sa, căci pământul este mama noastră a tuturor ¹.

* * *

Țăranii români nu au de loc idea sfericității pământului și izolării lui în spațiu, ci au credințe cari reamintesc pe ale celor vechi. Pământul e plan, sau cum zic ei, «întins ca fața unei mese»; și la marginile lui pământul se îmbină cu cerul. Prin unele părți se crede că pământul este sprijinit pe stâlpi cari sunt, după unii, de fier, iar după alții de lemn sau de ceară. Sunt 3 stâlpi. Această credință ne face să ne amintim de vechii Ebrei și credința lor :

{ El (Iehovà) sgudue pământul din locul său,
De se cutremură stâlpii săi“ ².

La noi se crede că o sgripturoaică roade mereu acești stâlpi, chiar și pe cei de fier, și rosul ei produce cutremurul de pământ. Această sgripturoaică se hrănește numai cu mălaiu și apă date de oamenii de pe pământ. Mălaiu i se dă atuncea când, după ce femeia a cernut, bate cu mâinile amândouă capetele căpisterei ca să se scuture mălaiul de pe ea : acel mălaiu e al sgripturoaicei. Iar apă i se dă atunci când se duc femeile la fântână să ia apă : mai înainte de a umplea donițele, femeile toarnă puțină apă ca să le clătească și pe urmă o dau încolo : apa aceasta este pentru sgripturoaică. In Vâlcea se crede că pământul e susținut de «furci», cum e bunăoară pătutul, șopronul ș. a. Iar în alte părți românești se crede că pământul stă pe un urs ³.

Alții pun în locul sgripturoaicei pe Iuda Iscariotul. In Vâlcea unei femei rele și grabnice la mânie i se zice «Iuda Pământului». Iar alții spun că pământul este făcut din felurite lucruri pe

1. Librecht, *Zur Volkskunde*, pag. 332.

2. Cartea Iov, cap. 9, v. 6.

3. Voronca, op. cit., pag. 141.

cari le-a amestecat Dumnezeu, și le-a pus pe apă ca să stea. El e ținut, ca să nu se scufunde, pe spinarea unui pește mare; iar când se cutremură pământul, e pentrucă atunci se mișcă peștele. Ca dovadă că pământul este așezat pe apă, țărani zic că dacă pământul n'ar fi pus pe apă, n'ar avea de unde izvorî apa. În Vâlcea se crede că pământul se cutremură de greutatea păcatelor cari îl apasă¹. Pentru copiii cei neprihăniți și pentru cei cu inima curată «mai ține Dumnezeu lumea», altfel ar tot sguđu o până ar prăbuși-o. De aceea lumea, când se întâmplă de se cutremură pământul, începe să se închine.

Acestea mă fac să mi amintesc de următorul vers din profetul Ebreilor, *Isaia*²:

Pământul se clatină încoace și încolo,
ca cel beat,
Și se mișcă în toate părțile ca un
leagăn spânzurat;
Că nelegiuirea lui (poporului) este prea grea
peste el:
Cade și nu se va mai ridica.

Unii cred că pământul stă pe doi pești sau pe doi bivoli, că și bivoli stau bine în apă.

Alții zic că pământul se cutremură când se uită Dumnezeu în jos spre el: se cutremură de frica lui, «fiindcă pământul se vede că e păcătos, căci pe el se făptuesc tot felul de păcate și nelegiuiri; și de aceea nu poate da pământul ochi cu Dumnezeu, fără să se cutremure»³.

Pentru cei din Vâlcea pământul are margini: *Mărul-Roșu*. În alte părți se crede că sub pământ este un măr, *Mărul-Roșu*. Sub acela șeade peștele care ține pământul. Cum s'ar clatină peștele și ar pică mărul, pace, n'ar mai fi pământ!

Mărul acela, zice că are mere, dar cine le poate căpăta! Nimeni pe lume nu e în stare să străbată acolo»⁴. Credița aceasta seamănă

1. Scandinavii cred că cutremurul e isprava unui zeu răutăcios: *Locke* care este analog cu *Tipheu* al mitologiei antice. (cf. Dupuis, op. cit., pag. 89).

2. Cartea *Isaia*, cap. 24, v. 20; cf. Tacitus, *Annales*, liber XII, XLIII.

3. Din I. Otescu, *Credițele țaranului român despre cer și stele*. pag. 51 seq.

4. Voronca, op. cit., pag. 1002.

mult cu credința celor vechi, în grădina faimoasă a Hesperidelor, grădină cu mere de aur.

În Vâlcea expresiunea Măru-Roșu este egală cu limita cunoștințelor geografice pe cari le are poporul. Așa un țăran care făcuse armata la Bârlad,—oraș care pentru el eră un fel de finis terrae,—îmi spune că dela Bârlad încolo «este Măru-Roșu».

Măru-Roșu revine, în Vâlcea, prea adeseori în blesteme. E unul din cele mai îngrozitoare blesteme, mai ales pentru popor, blestemul acesta: «Duce-te-ai la Măru-Roșu!» Este egal cu «Duce-te ai pe apa Sâmbetei!» «Murire-ai!»

până aici.

* * *

Pământul, pentru poporul nostru, este o ființă, este oarecum un zeu. De aceea sătenii, când dau de pomană unui Țigan, au obiceiul să dea cu piciorul în pământ; să fie și pământul martur la pomana făcută, *pentru că Țiganul îi iea mîrul și botezul și-l aruncă în iad*. Iar dacă pământul e martur, se zice că «i-a făcut ca la un creștin». Țiganul (ursarul ori zavragiul), când vede că cel ce-l miștează dă cu piciorul în pământ, refuză a-i lua din mână, — nu se tie de ce ¹.

Pământul este socotit ca o ființă binevoitoare și bună când este vorba de viață; iar când este vorba de moarte, cuvântul pământ este sinonim cu răposare și este însoțit de atributul «nesăturat».

«...Unchiașul avusese în tinerețele lui o spuză de copii, dar când îi vedeă colea dănaci, veniă moartea și-i înghițiă pământul care nu se mai satură ²». «Fie-i țărâna ușoară!» ³— vorbe cari se zic la noi și ai la fiecare înmormântare, sunt o rugăciune către pământ ca să se lase mai ușor pe cosciugul celui răposat.

În blesteme, pământul are deasă întrebuintare. Iată câteva din ele: Înghiți-te-ar pământul! (franc. Que la terre t'engloutisse!); Mâncă-te-ar pământul!; — Face-te-ai pământ!; — Face-te-ai oale și ulcioare! (pământ de oale și ulcioare); acesta din urmă se obișnuște la Vâlcea. Expresiunile ca: mâncă-te-ar, înghiți-te-ar pământul! — pe cari noi le socotim ca figuri în vorbire, ca icoane, erau luate de strămoșii noștrii și sunt luate și acum de popor — tale quale. Tot

1. C. Rădulescu-Codin și D. Mihalache, *Sărbătorile poporului*, pag. 110.

2. C. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, pag. 66.

3. Sit tibi terra levis! — la Papistași; Cf. Tibullus, Lib. II, Eleg. IV.

aşa şi cu alte expresiuni ca : a intrat alba'n sat = s'a făcut ziuă ; s'a sculat cu noaptea'n cap ; viţele (de vie) plâng, lasă adică umezeală, stropi la capete unde au fost tăiate¹.

Pentru vechii Indieni în epoca brahmanică — pentru cari moartea eră o a treia naştere — pământul, în care se depunea mortul, eră o mamă. Un imn funebru brahmanic zice : «Mergi la mama ta, pământul, care s'a deschis larg, binevoitor, moale ca lâna pentru cel drept şi bun. Deschide-te, Pământu-le, să nu-l apeşi! (pe mort)², acopere-l după cum o mamă îşi acopere copilul cu haina sa!»³.

La vechii Inzi, în epoca vedică, pământul cu puterile lui producătoare şi veşnic tinere eră adorat în divinitatea «prithivi», pământ⁴.

Nu ne mai ocupăm de Egipteni, la cari venerarea pământului şi a belşugului pe care îl aduce el, eră aşa de adânc înrădăcinată în însăş fiinţa lor.

Să vedem alte superstiţii la cari iea parte pământul, fie direct fie indirect. La naşterea unui copil, la noi, între alte practice superstiţioase, este şi aceea de-a se pune, îndată după naştere, copilul pe pământul gol. O babă, pricepută în ale «facerii», «prăsirii», îţi va spune că toate acestea le fac pentru ca copilul să se împu-ternicească, să se «împiciorogheze» cât mai curând. Prin urmare se recomandă pământului nou-născutul, ca să-i poarte bine de grijă. Romanii aveau cam acelaş obicei.

Tatăl intră în odaia lehuzei şi ridică de jos dela pământ pe copil, recunoscându-l prin aceasta ca copil al său.

La Armeni, de multe ori se ieau copiii din leagăn şi se pun pe pământ ca să capete putere⁵. Pentru vechii Germani şi Slavi, pământul eră sfânt. Chiar şi în ziua de azi, poporul, cu caracterul lui conservator, îl socoteşte ca sfânt şi puternic. Acest lucru ni-l dovedeşte practica *lui* de a pune nou-născuţii pe pământul gol, practică întemeiată tot pe superstiţia citată⁶.

1. Vezi mai multe în nota II dela fine.

2. Cf. cu «Fie-i ţărâna uşoară»!

3. Louis de la Vallée Poussin, *Le Brahmanisme*, pag. 31.

4. Id, *Le Védisme*, pag. 59.

5. D. Dan, *Credinţe Armene*, pag. 8.

6. *Geschichte des Deutschen Volksaberglauben der Gegenwart*, pag. 13, von Adolf Wuttke.

Slavii aveau pe zeul Kupalu care prezidă la rodnicia pământului.

În Vâlcea, când fulgeră întâiu, într'un an, fetele se reped cu ochii închiși, ieau țărână în mână și o pun în leșia de spălat, ca să le crească părul. La Germani se crede că se pot arunca frigurile oamenilor în spinarea pământului, dacă se îngroapă în pământ un smoc de păr și unghii dela bolnavul de friguri ¹.

Slavii din ținutul Savei, ca să fie mai siguri că mortul n'are să se facă strigoiu, dacă va trece peste o ființă necurată, îi pun un bulgăre de pământ pe piept.

Pentru ca copiii să nu fie deochiați, se obișnuște la noi să li se descânte de Renghiu. Pe lângă vorbele magice, mai intră în acest descântec și noroiul și scuipatul. Cu acest noroiu, amestecat cu scuipat, se unge copilul în frunte și este ferit și de deochiu și de «schimbare din partea spiritelor celor rele».

În Peloponez, îndată ce se naște copilul, moașa îi și acopere capul cu un văl și-i pune pe frunte puțin noroiu luat dintr'un vas unde a stătut apa mai mult timp ².

Pământul are și putere tămăduitoare. Germanii cred că o mână de pământ, adusă la miezul nopții Crăciunului dela un morământ și pusă pe inimă, potolește orice suferință de piept ³.

Homer ne spune că Agamemnon sacrifică soarelui și pământului. Pământul eră adorat în vechime în insula Cos și aveă temple la Atena și la Sparta. Mai aveă apoi oracolul și altarul dela Delfi. Romanii aveau un templu faimos, închinat lui «Tellus» (pământul) care serviă adesea ca local în care se adună senatul ⁴.

În Vâlcea, când blastămă cinevă, se închină, se apleacă apoi și sărută pământul. (Tot aci s'ar putea grupă și obiceiul ce-l au țărani noștri în genere, de-a atinge pământul cu mâna, de câte ori se închină, în biserică, acasă). Și Rușii, Siberienii sărută pământul, când blestemă, ca pentru a da o mai mare tărie blestemurilor lor ⁵.

Pământul se iea și de martor în jurăminte și de multe ori i se dă rol de garant (de chezaș). Într'o veche cronică scandinavă, găsim consemnat ritualul *înfrățirii*. Cei ce voiau să se facă «frați de cruce», tăiau o *brazdă* (glie) pe care o ridicau în vârful unei

1. *Ibid.* pag. 311.

2. Marian, *Nașterea la Români*, pag. 95.

3. Wuttke, op. cit., pag. 91.

4. Dupuis, *Abregé de l'origine de tous les cultes*, pag. 28-30.

5. V. Korolenko, *Nuvele siberiene*. pag. 41.

lânci, iar ei se *așezau sub brazdă*, amestecându-și sângele și jurând pe zei, că se vor răsbună.

Un ceremonial superstițios analog găsim într'un document român din 1642, în care Larion de Rătești și Hariton de Ingărești — *cu brazda în cap* — mărturisesc lui Vodă despre vechile hotare ale moșiilor Petrecanii și Urechenii: «... așa mărturisim noi cu sufletele noastre și *cu brazda în cap* înaintea Mării Tale, milostive Doamne...»¹

Dacă am tălmăci documentul într'o limbă nedocumentară și popular-superstițioasă, am avea: «Să ne facem pământ, ca brazda pe care o avem pe cap, (să ne facem oale și ulcioare ») — de nu vom spune adevărul!»...

Cu pământ se fac felurite vrăji, dar mai ales vrăji de dragoste.

La Români se face de dragoste cu pământ din urma piciorului *drept* al celui după care se «topește» fata.

La Romani se credea că pământul din urma piciorului *drept* — când se auzia cucul întâiu, — are o putere miraculoasă: se luă și se presără prin case pentru stârpirea purcilor².

La Slavii de sud fata îndrăgostită iea pământ din urma voinicului care-i este drag, îl pune în glastră și în el sădește floarea cunoscută în botanică sub numirea: *Calendula officinalis*. Floarea aceasta galbenă este pentru fată simbol și termometru al iubirii. Fata se roagă ca iubitul ei să nu moară, — ci să fie voios tot ca floarea ei din glastră, — atâta timp cât nu va fi uitat-o³.

În Rusia, mai demult și poate și acuma, *sapturile* (farmece) erau aruncate în urma piciorului celui ce trebuia să fie fermecat.

Boris Gudunof, — om cu scăun la minte, — pune pe servitorii lui să-i jure că n'au să-l farmece prin acest mijloc netrebnic.

Romanii credeau că felurite *boale* de cari suferă omul pot fi «îngropate» în pământ. Se credea că odată cu înfigerea unui par se pot îngropa în pământ și boalele. *T. Livius* spune: «*Repetitum ex seniorum memoria dicitur pestilentiam quondam clavo, ab dictatore fixo, sedatam. Ea religione adductus, senatus dictatorem clavi figendi causa dici jussit*»⁴.

1. Hașdău, *Arhiva Istorică a Rom.* an. I, no. 3, pag. 24. D-l N. Iorga mi-a afirmat verbal, că acest obicei superstițios e relatat de o sumedenie de alte documente și acte din trecutul nostru.

2. Plinius, *H. N.* XXX, 85 (apud Wissowa R. *Encyclöp.* vol. I, 46).

3. Fr. Krauss, *Sitte und Brauch der Süd-Slaven*, pag. 165.

4. *T. Liv.* 7,3; cf. 8,18.

Chiar Rochholz și Kuhn au vorbit în lucrările lor despre darea boalelor omenești la arbori (pomi) și au asemănat obiceiul Romanilor cu cel din Germania. În Guineea băștinașii negri cred că prin îngroparea unui țăruiș în pământ, îngropi tot odată și boala, suferința unui om. *Plinius* spune despre credința romană că un piron de fier — înfipt în locul unde căzuse capul unui epileptic — *eră* un leac al acestei boale ¹.

Când tună, fulgeră întâiu, primăvara, cred țăranii germani că e bine să te tăvălești pe pământ: dacă ai dureri de șale (mijloc) te vei tămădui ².

Pământului îi se fac și jertfe pentru a fi favorabil oamenilor și dobitoacelor lor.

Se stabilește și aici, ca și pretutindeni, superstiție între omul primitiv și între natura necunoscută de el — natură care are atâtea taine și pentru omul din veacul al douăzecilea — acel raport naiv: *do ut des*.

În Vâlcea — și poate și aiurea — când fată vaca întâia dată — *nouă* zile dela facerea vițelului — se *răscucțește* (*răscrucțește*). Acțiunea aceasta, cu caracter exclusiv superstițios, decurge în modul următor: stăpâna vacii face *nouă* colăcei de făină, iea *nouă* feluri de mătase (lânuri) diferit văpsite; *nouă* «arginți» (bani de *argint*), un ciocâlțeu de corn și o oală nouă, chiamă apoi doi copii: un băiat și o fată. Ia pe băieți și lucrurile amintite și le duce toate la locul unde s'a *prășit* vaca: pe *băiat* îl pune în *dreapta* vacii; pe *fată* în *stânga* și le dă *oala* ca să mulgă alternativ vaca. Băiatul când mulge zice: *cucu!* fata zice: *răscucu!* Așa alternează cu mulsul și cu strigătul — de *nouă* ori. Apoi stăpâna îngroapă — și laptele muls și toate «lucrușoarele» pe cari le-am amintit, — tot pe locul unde-a fătat vaca, zicând: *atunci să'nțerze vaca mea, când o mai înflorî ciocâlțeau de corn pe care-l îngrop eu acum!*

Răscuceala este un prezervativ contra împutinării (*pierderii*) laptelui și contra celor ce ar vrea, prin vrăji, să iea mana vacii.

* * *

1. «Clavum *ferreum* defigere, in quo loco primum caput defixerit corruens morbo comitali, absoluterium ejus mali dicitur». (Pliniu, H. N., 128,6, (17). Apud *F. Librecht*, op. cit., pag. 402-403.

2. E. Meyer, *Deutsche Volkskunde*, pag. 265.

Să stăruim acuma mai mult asupra cutremurelor de pământ în credințele superstițioase ale popoarelor. Dela început vom spune că cutremurele, în toate timpurile, locurile și la toate neamurile — în masa vulgară a lor — au fost socotite ca prevestitoare de molime, de întâmplări miraculoase, de evenimente extraordinare sau ca prognosticuri de răboaie crâncene: de șiroaie de sânge și lacrimi.

Să vedem ce credeau bătrânii — strămoșii noștri — despre cutremurul pământului.

Iată ce cetim în veneratele Cronici: «Măcar că firesc lucru este acesta, cutremurul când se tâmplă, iară pot să zic că semne și arătare cutremurul vremurilor viitoare este precum și atunce au însemnat *mare vărsare de sange*». (Neculai Costin.) Iar alt cronicar moldovean zice: «In anul 6979 August 29 au fost cutremur preste toată țara în vreme ce a șezut Domnul la masă de prânz». (Gr. Ureche)¹.

En ki Cogălniceanu, la sfârșitul letopisețului său, spune de «multe *semne cerești* ce s'au arătat în zilele împăratului turcesc Mus tafa» și zice: «In multe rânduri s'au făcut *cutremur*»....

In niște însemnări pe cărți vechi, iată ce cetim: «In[să]m[nare ca să s[e] știe 1827 și s'au mai cutremurat în no[a]l[ptea] Nașterii lui H[risto]s a do[ua] o[a]ră. Să știți, fraților, că s'au cutremurat întru un an de două ori în luna lui Dechemvre în 13 zile, al doilea în doazeci și cinci de zile. *Apoi nu știu ce-o fi, ori bine, ori rău*» 18 7².

Pe o altă carte veche³, se cetește însemnarea următoare: «Am văzut o videnie foarte înfricoșată: iarna în luna lui Ghenarie 16 zile, că au tunat și au fulgerat foarte tare, fiind zăpada ca de o palmă; după aceea au ni[n]s o zăpadă fo[a]rte mare de cinci palme și *cutremur* au fost fo[a]rte rău, tot atunci și *Muscali au fost prin toate satele*.... și multe *impărechieri 'mincino[a]se* au fost întru acel an 1829, Ghenarie 16. Și cine va ceti, să zică: Dumnezeu să ne ferească de aman!»

Despre alt cutremur, zice o însemnare de pe cărți vechi:

«In[să]mnare pentru ca să se știe când s'au *cutremurat* pământul

1. Apud A. Gădeiu, *Studiu asupra cronicarilor moldoveni* (sec. XVII), pag. 137—138; 158.

2. T. Bălășel (preot), *Insemnări din Bătrâni*, rev. *Luminătorul*, an. II, no. 17—18 (foaie bisericească R. Vâlcea).

3. *Ibidem*.

în anul de *au venit Muscalii* la leat 1829 și s'au cutremurat pământul foarte rău înaintea sfântului Apostol Filip, Noemvre 14. Tot în acela an au dat piatra pă dealul Marcului, cât n'au rămas în viie nici de mâncare, 1829, Iunie 17»¹.

În poporul românesc, cutremurul se numește adesea *mânia lui Dumnezeu*.

În zilele noastre, cutremurele de pământ din Martie și Iunie 1913, poporul, ca și parte din orășeni, au văzut o prevestire a unor extraordinare evenimente. Toți au crezut că războiul ne bate la ușă și — timpul trecând — a adevărit o parte din temerile lor de ordin superstițios.

(Hiar și gazetele² — cari au luat *interogatorii* cărturăreselor de mahală și *profeților* moderni — ne-au adus prezicerile acestora; — preziceri cari erau de acord cu teama ce cuprinsese sufletul credul al vulgului, teama care îi inspirase și lui mai aceleași prognosticuri, cel puțin în stil mare.

Tot ca în România, și în Grecia modernă cutremurele de pământ sunt numite *theomania* care cuvânt dacă-l traducem *ad litteram* înseamnă: «mânia lui D-zeu»; «urgie Cerului». Această expresiune întreține în popor ideea că cutremurele de pământ sunt oarecum efecte ale urgiei divine. Rezultă deci de aici că oameni de talia unui Fotius, cari erau destul de îndrăzneți ca să atribue cutremurele de pământ cauzelor naturale, erau socotiți de gloata proastă ca niște necredincioși șieretici.

CAPITOLUL III.

Munții, dealurile, văile.

Munții, colinele au avut de când e lumea ceva atrăgător pentru sufletul omenesc, ceva care îl încântă, îl vrăjește... S'ar putea țărături acel ceva în hotarele cuvântului: pitoresc?

Pe vârfurile lor te simți mai mare, mai voinic; în marea tăcere a lor poți să-ți mângâi în taină și liniștit visurile sau poți să-ți jălești — deasupra mizeriilor eterne din omenire — durerile cari îți copleșesc sufletul.

1. T. Balășel (preot), *Insemnări din Bătrâni, Luminătorul*, an. I no. 24.

1. Vezi nota III.

Ibsen zice undevă :

Pe culmile 'mbrăcate'n nea
Gândirea de oțel se face,
Nici un cirip de pasărea
Nu-ți turbură senina pace.

Cine nu-și aduce aminte că soțul Euridycei își plânse durerea lui pe munții Traciei ?

Biblia ne spune iarăș că fca lui Ieftae, înainte de-a muri, ceru voie tatălui ei să meargă să-și plângă fecioaria,—pierduta ei feciorie, — pe munții Iudeii. Iar profetul Ieremia zice : «Am să mă suiu la munte și acolo am să plâng și să gem».

—Eră deci firesc ca oamenilor să li se pară că pe crestele munților, colinelor și au lăcașul cel veșnic senin zeei. In sihastra munților singurătate fură adorați, chiar dela început, cei nemuritori de către cei mici și muritori. Așă religiunea Grecilor, în copilăria ei, avu ca centru munții pe cari se adorau zeei cei fără chip nici altar. Hera fu adorată pe muntele *Ocha*, iar *Zeus* pe muntele *Lyceu* ¹.

Samarinenii adorau pe Dumnezeu în muntele *Garizim* ². Masanii, din jurul muntelui *Kilimanjaro*, cred că *D-zeul* lor, *Eugai*, se lasă din cer pe vârfurile cu zăpadă virgină și eternă ale *Kilimanjarului*.

Mitologia indică are drept centru muntele *Meru*, precum în mitologia greacă centrul îl formează *Olimpul*.

Ostiakii și *Tungușii* adoră dealurile și munții. *Vechii Ebrei* erau certați de profetii lor, fiindcă se închinau pe munți și coline :

Da, le voi răsplăti în sânul lor
Nelegiuirile voastre, zice *Iehova*,
Și nelegiuirile părinților voștri a tuturor
Câți au tîmâiat pe munți,
Și m'au necinstit pe coline ³.

In Creștinism, tot munții sau coline fură locurile pe cari se așează mănăstirile : un ecou puternic al tradițiunilor cultului antic și, mai presus de toate, ca o cerință a sufletului omenesc

Și eră firesc, căci «instinctul oamenilor a fost și va fi de a adora pe cel Etern pe locuri înalte : se pare că cu cât ești mai

1. O. Hbert, *Religion de la Grèce antique*, pag. 155.

2. Moise vorbește cu *D-zeu (iahvé)* pe vârful muntelui *Horeb*. (*Exod III=1*, și sq).

3. *Isaia*, cap. 65 v. 7.

aproape de cer, cu atât rugăciunea are mai puțin drum de făcut până la picioarele tronului lui Dumnezeu».

În credințele poporului nostru, vârfurile de munți sau dealuri, inaccesibile piciorului omenesc, sunt lăsate ca domeniu al diferitelor duhuri, dar mai ales al Dracului. De aceea în Vâlcea se califică aceste creste în chipul următor: «pe cari a înțarcat Dracul copiii»; «pe unde a (și-a) înțarcat Dracu copiii».

Pe alocuri se crede că Dânselle (Ielele) locuiesc pe vârfuri de munți ¹.

La Rusalii nu e bine să te sui pe vârfurile dealurilor, că te pocesc Ielele (credință românească).

Slavii sudici dau ca lăcaș al duhurilor necurate, al Vilelor, înălțimile cele mai inaccesibile piciorului omenesc. Se știe că Slavul urăște înălțimile ².

Românii cred chiar că vârfurile de dealuri, munți, sunt lucrare drăcească. Iată ce spune o culegere de superstiții românești:

«Piatra, munții, cari-i vedem, Dracul i-a făcut: a suflat 24 de ceasuri, că el a vrut să ajungă la D-zeu la cer, dar D-zeu numai cât au blagoslovit cu mâna, și au stat de crescut și au rămas atâta cât sunt astăzi» ³.

Râpele prăpăstioare și periculoase eră firesc să fie puse de poporul nostru tot pe seama Tartorului:

«Râpele le-a făcut tot dracu: a săpat cu toporul gropi adânci în pământ ca să-l spargă și să dea apă, ca să înece pe D-zeu» ⁴.

În Sicilia se crede că peștera dela San-Filipo e o lucrare diavolească ⁵.

CAPITOLUL IV.

Sărbători agrare, obiceiuri, vrăji, chemarea ploii.

Revenirea regulată a primăverii, a înviorării întregii firii, după mohorîta și mocnita iarnă, a fost întâmpinată totdeauna cu acelaș chef și voie bună ca și în zilele noastre. Cei vechi cu o admirabilă

1. Rev. Ioan Creangă, an. VI, no. 5, p. 145—147.

2 Krauss, *Volks Glaube*, pag. 78, 79.

3. Voronca, *op. cit.*, pag. 14.

4. Ibidem, pag. 15.

5. Librecht, *Zur Volkskunde*, pag. 96.

finetă au concretizat această regulată întoarcere a primăverii, în mitul Proserpinei.

De cum începe să dea colțul ierbii și să iasă frunza în codru, ca banul, de atunci începe și *sărbătoarea atât de însuflețită* a primăverii. Obiceiuri de mii de ani se păstrează în popor cu atâta *credincioșie*, încât par a se fi născut ieri. De multe ori timpul în care cădeau în păgânism, coincide cu marile sărbători creștine. Atunci aceste sărbători sunt numai cu numele creștine; de fapt însă sunt o tresărare la vieață a vechei religiuni.

Inceputul sărbătorilor agrare este, la Români, ziua întâia a Paștelor. În Vâlcea, fiecare gospodină se duce, până în ziua, în grădină și taie cu sapa câteva brazde înierbate. (*Nu-i este îngăduit să vorbească cu cineva în aceste momente.*) (Oprirea aceasta se repetă cu sfințenie la toate lucrările magice și nu numai la poporul nostru, dar și la celelate¹). Iea aceste brazde, le descântă ce le descântă, și le pune pe la pragurile ușilor, înaintea porții și înaintea pragurilor dela staule, coteș și cocină.

De vei întreba pe cucernica mamă, — preot neclintit al religiunii populare și universale, — de ce face toate acestea, și de vei stărui cu aceeaș cucernicie care o însuflețește, — pentru a afla taina însemnării gliilor, ea îți va răspunde că «e bine să pășești peste aceste brazde, pentru sănătatea și sporul în toate». Iar când se va sâmcela de ziua și gospodarul, curat îmbrăcat, va ieși în curte, va fi mândru că femeia lui i-a fost pus la praguri brazde: în sufletul lui nu va mai trăi atunci omul cel vechiu, omul din vieața de toate zilele— în sufletul lui se va deșteptă sufletul strămoșilor lui, cari vor trăi clipe de viguroasă vieață în cadrul vieții unui îndepărtat strănepot.

Și în alte părți (județul Muscel) se observă tot aceeaș practică.

«În unele sate și anume în cari copiii se «grijesc» (împărtașesc) tot Duminica, se află un obicei frumos cu brazdele de pământ, (în alte sate copiii se grijesc Sâmbătă dimineață, de aceea pe acolo nu se află obiceiul cu brazdele), anume: înainte de a porni copiii la biserică, omul pune mâna pe o sapă, se duce în grădină, taie câteva brazde de pământ cu iarbă verde, și apoi le-aduce în casă de le întinde pe jos, pe pomestea, lângă pragul ușii, pentru ca, la plecarea cum și la venirea copiilor dela «pășite», când or

1. Cf. Wuttke, op. cit., pag. 92, 93.

trece pragul, să calce peste ele, pe iarbă verde. Brazdele stau aci trei zile¹».

Cea mai prăznuită, cea mai de seamă sărbătoare a Tătarilor este «Jun»-ul — sărbătoarea primăverii. *Kalmucii* au și ei o sărbătoare asemănătoare cu «Jun»-ul tătäesc. Ea cade la începutul lui Aprilie și se numește «zi-albi»².

* * *

Cele zise mai înainte au fost numai o vecernie a sărbătorii primăverii, numai un preludiu. De aci înainte începe adevărata sărbătoare.

La noi Românii, în noaptea spre Sf. Gheorghe (noaptea de mînicătoare, soara lui Sf. Gheorghe) vrăjitoarele o pornesc prin țarină și cutreieră toate sămănăturile descântând. În această noapte se crede că se fac cele mai rele și mai puternice vrăji, se iea mana vacilor și rodul câmpurilor. În Vâlcea, și bărbații și femeile în pielea goală și vitele de tot felul, dar mai ales boii și caii — cari nu se satură decât în noaptea de Sf. Gheorghe³ — cutreieră sămănăturile pline de rouă, pentru ca să fie sănătoși și spornici în cursul anului. Babele cari se pricep la multe, culeg buruienile *bune* de pe câmp, le descântă și le leagă la ușorii grajdului pentru sănătatea vitelor, la stâlpii porților și la grindă sau la pragul de sus al ușilor pentru binele și sănătatea căsenilor. Tot atunci se leagă gura putineiului cu mlădițe de salcie sau jugastru și aceleași mlădițe se înfig și la *leauri* (ecareturi).

Roua strînsă în noaptea aceasta e foarte bună de felurite descânțe. Toată această acțiune se numește în Vâlcea cu un singur cuvânt: *Improorare*. În special se numește improorare numai colindarea prin holde și mai ales prin cele înrouate. În popor se zice, în sens impropriu, unuia care s'a umplut de rouă pe cămașe: «unde te-ai improorat»? Dar și punerea mlădițelor se numește improorare.

Cum se iea rodul holdelor? «O seamă de vrăjitoare din Țara-Românească nu se muțumesc numai cu luarea laptelui dela vaci, ci ieau, tot în aceeaș noapte, și rodul grăului⁴. Femeile cari știu astfel

1. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, pag. 54.

2. Cf. Dupuis, *Abregé de l'origine de tous les cultes*, pag. 362.

3. După credința populară din Vâlcea.

4. La Romani se pedepsiă cu moarte—prin leg. celor XII tabulae—vrăjitorul care eră prins luând rodul țarinei, ogorului vecin. Această pe-

de solomonii și cari au de gând să iea rodul grâului, trebuie să aibă dinainte pregătite câteva ouă clocite, un sul, o ață roșie, un frâu, un biciu, un săculeț cu busuioc, ceară și unt de cămilă, pe care îl cumpără dela Țigani. Pe la miezul nopții vrăjitoarea iea cele pregătite și se duce la locul cu pricina. Întăiu îngroapă două ouă clocite la capul locului și zice că ouăle să fie cu noroc, și leagă săculețul de piciorul drept, înfrânează sulul, își despletește părul și se desbracă până la brâu de cămașe¹, încalecă pe sul și bătându-l cu biciul, fuge dealungul locului căruia vrea să-i iea rodul, zicând: «Dela moș (cutare) la mine!» Se zice de 12 ori, căci așa-i cu leac. Când a sfârșit de 12 ori, se întoarce spre răsărit și zice:

Bogăția câmpului,
Sporul avutului,
Rodul grâului,
Să meargă, să treacă,
Grămadă să facă,
În locul arătat,
Cu sulul însemnat,
Și din loc în arie,
Din arie în groapă
Și de-aci să facă lăret,

Că dimineța m'am sculat,
Și la câmpuri am plecat,
Cu maica Domnului m'am întâlnit
Și de loc m'am spovedit.
Ca să ieau,
Să nu dau
Bogăția câmpului,
Sporul avutului,
Rodul grâului.

Sfârșind acestea iar începe să fugă călare pe sul, bătându-l cu biciul zicând: «Dela moș (cutare) la mine!» Iar când a zis de 12 ori, iar se oprește și zice:

Bogăția câmpului
Sporul avutului...

deapsă așa de aspră ne dovedește existența superstiției și ne dă și nota îndeletnicirii agrare a poporului roman și cinstea de care se bucură agricultura.

Tibullus spune (*Eleg. VIII*, lib. I) că magia poate să treacă rodul unui ogor la altul vecin: ...«Cantus vicinis fruges traducit ab agris».

I. Cele mai de seamă descântece se fac în pielea goală. În Vâlcea, când femeile vrăjitoare chiamă pe draci la marginile bălții, descântă desbrăcate.

Pe aiurea focul viu (focul sfânt al căminului) se produce de cineva, care este desbrăcat, prin frecare a două lemne uscate (a se vedea la cap. respectiv). Cf. Ovidius, *Metam.* liber VII, II, v. 20 sq. : cap. III.

La Slavii de Sud acel care descântă de ciună se desbracă.

Cf. Fr. Krauss, *Volksglaube d. Süd-Slaven*, pag. 66—67.

Tot la Slavii de Sud, în seara spre Sf. Gheorghe, vrăjitoarea care vrea să iea mana vacilor, se desbracă și apoi descântă. *Ibidem*, pag. 55—56.

Aşa de *trei* ori. Apoi când a isprăvit de vrăjit, iese la capul locului, îmbracă sulul şi-l ascunde în grâul ei şi fugе acasă. *Dar să nu vorbească cu nimenеа pe drum*¹.

La vechii Greci o fecioară, în pielea goală, desculţă, despletită şi cu un *cocoş* în mână, — ocolia holdele pentru a le «curăţi» de felurite buruieni vătămătoare cerealelor.

Plinius spune că femeile — mai cu seamă cele ce erau la «soroc» (*in menstruis*), în pielea goală, sau cel puţin desculte, descinse şi despletite, dădeau ocol holdelor pentru a le feri de gândaci şi de viermi².

Cea mai plauzibilă aserţiune despre însemnarea acestei *goliciumi* este că duhurile fug şi ele de părţile ruşinoase ale omului.

Această explicare adoptată de Samter nu pare a fi verosimilă decât cel mult în cazul de faţă.

Nouă ni se pare că e mai dreaptă această explicaţie: Omul (femeia mai cu seamă) când face, în pielea goală, îngrozitoarele ei descânţece, simbolizează în *goliciumea* ei perfectul devotament şi deplina încredere ce o are în spiritele pe cari le chiamă, le îmbie sau le dă porunci. Este şi aci, în aceste simboluri, ca şi în retorică arta de a câştiga bunăvoinţă, încrederea cuivă. (*Ars captationis benevolentiae*). Pe de altă parte, lepădarea brâului şi a oricăror podoabe simbolizează îndreptarea gândului vrăjitoarei numai către puterea³ şi bunăvoinţa spiritului şi lepădarea oricărei griji lumeşti, turburătoare a acţiunii magice. Pe urmă brâul cu coloarea lui *roşie* ar îndepărta duhurile — cari, în genere, nu pot *suferi* această coloare. Inelele, cerceii de *argint* sau şi de alt metal, *copticile de fier, acele*, etc., ar *îndepărta* şi ar *întărită* duhurile, în loc să le apropie şi să le îmbunească. Aceasta ne pare a fi adevărata şi singura explicare a simbolicei descântatului în pielea goală.

1. S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, vol. III (Sf. Gheorghe). [Duhurilor le place liniştea profundă. Gândiţi-vă la «muţenia» celor ce stau la masa de făcut spiritism.]

2. Plin. XXVIII, 78 cf. Geop. XII 8,5; Pall. agr. 35,3. (A pud Samter (E.), *Geburt, Hochzeit und Tod*, pag. 115)

3. Superstiţia nu e altceva, în esenţa ei, decât încercarea omului de a conrupe — prin toate mijloacele pe cari el le crede eficace — puterile, duhurile socotite ca superioare lui sau de a se feri — în caz când nu le poate «conrupe» — de influenţele nefaste ale lor.

Ziua de Sf. Gheorghe se sărbătorește odinioară și la curțile domnești române, aproape tot ca și la țară. Iată ce cetim în cronica lui Gheorgaki — al doilea logofăt¹.

«Tot la ziua Sfântului Gheorghie, dacă este câmpul închiăiat cu iarbă, sau și mai pe urmă cu puține zile, după vreme, este obiceiul și în purtarea de grijă a Velcomisului ca să scoată caii domnești la ceairu».

În Crnagora (Cernagora: Muntenegru) fetele se duc la fântână în zorii zilei de Sfântul Gheorghe și privesc în adâncul ei până ochii li se umplu de lacrimi, crezând că astfel își vad în apă chipul «scri-sului», «ursitului» lor².

În Krajina (Serbia) fetele adună flori în seara spre Sf. Gheorghe, le fac chite și noaptea târziu le aruncă pe acoperiș, «menind» fiecare chită pe numele unui flăcău din sat.

Dimineața fiecare fată se uită la chitele de flori: flăcăul pe a cărui chită s'a strâns mai multă rouă, crede ea că are să-i fie soț. (Totul trebuie făcut însă în cea mai desăvârșită taină, căci altfel farmecul acesta se nimicește dela sine)³.

Pretutindena în Bucovina, e datina ca în seara de Sf. Gheorghe să se pună în vârful stâlpilor dela porți și portite precum și la cornurile streșinilor dela case, lângă ușorii ușilor și prin tinzi, câte o glie sau brazdă verde în forma unui pătrat, în care se află împlântată câte o ramură verde de rug sau răchită. În Transilvania e obiceiul de a pune rug verde și leuștean la poartă, la grajduri, la ferestre, le obloane, ca să nu se apropie strigoaicele (vrăjitoarele) să iea laptele dela vaci. Macedonenii pun și brazdă și rug⁴. Cei din Banat și România din Ungaria pun rug sau frunză de fag sau de gorun⁵.

În Muscel și împrejurimi împrorul acesta cu mlădițe verzi se numește *Șinjor* (Sân Georgiu). Șinjorul este o cracă de fag, cu frunze verzi și cu ramuri; unii îi mai zic «brad». Se aduc mai mulți șinjori. Unii se pun în stâlpii porții, alții la stâlpii casei, etc. Unii oameni, cei mai mulți, țin șinjorii tot anul, până la Mânicătoarea viitoare, când se înlocuiesc cu alții proaspeți. Șinjorul uscat să nu-

1. pag. 323, vol III.

2. Krauss, *Sitte u. Brauch*, pag. 175.

3. *Ibidem*, B. pag. 175.

4. Cf. I. Nenițescu, *România din Turcia Europeană*, pag. 526.

5. Marian, *Sărbătorile*, Vol. III.

arzi pe foc, că e rău de moarte, ci să-l duci încolo, departe pe vălcele. Șinjorii mai mici se înfig și în grădină în stratele de ceapă și usturoiu, să crească acestea mari și frumoase. Ramuri de fag se duc și la biserică, anume la cimitir, de se înfig pe morminte, la capul morților. Tot în ziua de Sf. Gheorghe, după prânz, copiii se duc pe deal de culeg *purcinici* și vinețele, pe cari le împletesc pe o nuiă de alun sau răchită, făcând din ele coroane pe cari le pun pe gura ciubărului ori a pârnaii, și cu ele așa mulg vacile. Pe urmă coroana o ieau și o spânzură în șinjor ¹.

În noaptea de Mănicătoare se iea mana vacilor. Vrăjitoarea care are de gând să iea laptele dela vaci, se scoală dela miezul nopții, *se despoaie* până la brâu, se despletește, își iea un *săculete* în care bagă un *pietroiu*, și apoi își leagă săculetele cu pietroiul de picior. Iși mai iea un ciubăr cu apă și pleacă cu săculetele târiș prin poiană sau livede, pe unde știe că se găsește otrățel ². Ciubărul cu apă închipuște ciubărul cu lapte; iar pietroiul din săculete, bolovanul de unt sau de brânză.

Acolo, după ce a găsit otrățel, mestecă cu el în ciubăr și descântă:

Otrățel, otrățel,
Să iei laptele dela vaci cu vițel,
Dela toate câte nițel.
Să le lași numai spuma și zăru,
Ca să nu moară vițelu.

Apoi imitând cu mâinile (pe deasupra ciubărului) mulsul vacilor, zice: Țârc! dela Lunaia, țârc dela Mărțana, țârc dela Miercana; țârc dela Joiana, etc.

Altfel: Iea o pâine, o frânge în *trei* și vără cele 3 frânturi în trei mușuroaie de furnici, zicând: «Cum se strâng furnicile în mușuroiu, așa să se strângă laptele la vaca mea! La 3 zile răscolește mușuroaiele și ce mai găsește, dă vacii să mănânce ³.

Ca să fie ferite vacile de astfel de vrăji, în Banat se pune în preseara *Sân-Giorgiului* vacilor, în ferestrele și în ușile staulului și ale grajdului vitelor, *rug de măcieșe* ⁴, câte o ramură în fiecare ușă

1. C. Rădul.-Codin, *Sărbători*, pag. 63.

2. O buruiană pe care o cunosc numai vrăjitoarele.

3. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, pag. 60—61.

4. Măceșului, Păducelului (spinum album) i se atribuie și în Grecia și în Asia ca și în Italia mare putere contra duhurilor rele, contra vrăjilor. Tot așa în Germania și la Slavii de Sud. Se anină la nașteri și înmormântări înaintea ușilor, tot cu acelaș scop.

sau fereastră și în jurul șuștarului, ca farmecile să n'aibă putere. Tot așa și în Transilvania. În Muntenia și Moldova cei ce au vite buciună din buciume sau fac sgomot cu țeava dela cazan, ca vrăjitoarele să nu se poată apropiă de vaci și de celelalte vite pentru a le luă mana.

Tinerii din Transilvania își fac în seara de Sf. Gheorghe buciume și fluere de coajă de răchită sau de alun și cu acelea umblă prin sat, făcând larmă.

Bănățenii au obiceiul de a sutlă în țevile de aramă ale cazanului și în seara de 21 Aprilie, dar și în seara spre Sf. Gheorghe¹.

La Slavii de Sud, Sf. Gheorghe este sărbătorit tot cam ca la noi. Sărbătorirea lui cade odată cu învierea firii: și tânăr și bătrân aduceă și aduce jertfă și sărbătorește prin joc și cânt, natura înviorată. Ca și acum o mie de ani, țăranii slavi țin tot aceleași sărbători cari au o pecete creștină, dar practice superstițioase păgâne. Ca popor de agricultori, ei își împodobesc casele și vitele lor cu flori și cu coroane. La Sf. Gheorghe, păstorii pun cununi de flori pe coarnele vacilor, spre a le feri de vrăji. Vacile cari sunt lipsite de astfel de podoabe au mana lor în mâna vrăjitoarelor.

Coroanele se atârnă la ușa staulului și rămân tot anul atârdate. Seara, în ajunul Sf. Gheorghe, femeii bătrâne taie ramuri de scăiete (scaiu) și le pun la ușile leaurilor, (ecaretelor). Altele bat cuie în porțile staulurilor, cuie cari se crede că au puterea de a îndepărta vrăjile.

Ramurile de scaiete se pun în cap sau se pun prin îngrăditura curții, ori se leagă de gâtul vacilor, — ca vrăjitoarele (strigoaicele)².

1. Marian, *Sărbători*, vol. III, (Sf. Gheorghe.) Acelaș obicei este și în Vâlcea, dar este și obiceiul Transilvănenilor. Fluierile acelea se numesc în graiul vâlcean *totâlci*.

2. Se crede anume că în fiecare vrăjitoare este un duh necurat, care o părăsește noaptea, schimbat într'o muscă, fluture, găină, curcan, cioară și mai adesea într'o broască râioasă. Câte odată, când vrea să aducă pagube înșomnate, vrăjitoarea se preface în lup. Dacă în timp ce duhul din vrăjitoare e dus, când ea e ca și moartă, îi schimbi poziția trupului, duhul când vine nu mai nemerește să intre și vrăjitoarea rămâne moartă (cf. Vârcolacii noștri; a se vedea capit. *Eclipse*).

Strigele (fluturii) la Slavi sunt prinse seara și arse puțin la para lumânării, cu aceste cuvinte: «Vino dimineața, să-ți dau sare!» Dacă vreo femeie vine dimineața în acea casă după sare sau după altceva și are vreo pată sau arsură pe față sau aiurea, ea a fost strigoaică.

Fr. Krauss, *Slavische Volksforschung*, pag. 57.

să nu mai aibă putere, peste tot anul, nici asupra omului, nici asupra vitelor. În ziua de Sf. Gheorghe o brazdă de iarbă verde trebuie pusă pe cap. Tot atunci, dacă ai brazda pe cap, poți observa, în liniște și fără primejdie, mersul vrăjitoarelor și isprăvile lor¹.

Tot la Slavii de Sud și tot în legătură cu sărbătoarea Sf. Gheorghe se ia și mana vacilor.

În sărbătoarea spre Sf. Gheorghe, înainte de scapătul soarelui, *vrăjitoarea se desbracă de tot*, adună din pădure o sarcină de lemne, încunjoară cu ele satul și apoi le duce acasă. Dimineața, de noapte, înainte de răsăritul soarelui, pune lemnele în drum și lasă ca dobitoacele să treacă peste ele.

Apoi scoate din locul pe unde au trecut vitele, o brazdă cu iarbă verde, o pune în putineiu și-l leagă cu o legătură. Când varsă laptele în putineiu, zice: «Dă-ne, Doamne, ajutorul tău și tu, Maica Domnului: să se aleagă untul la mine, mai înainte de răsăritul soarelui, mai iute ca sborul paserii peste ape, mai iute decum mă încing eu!²».

Frigienii plângeau mult lunga agonie și moartea vegetațiunii; apoi când în Martie reapărea verdeața, ei se învoioșau și se aprindeau de o veselie sgomotoasă³. Tot așa făceau și Cureții din Creta, jucând în cinstea *Rhei*, divinitatea care avea atâtea trăsuri analoage cu Cybele, cu care se și identifică mai târziu⁴.

Romanii aveau *Ambarvalia* cari se celebrau de două ori pe an: în Aprilie pentru creșterea și coacerea cerealelor și apoi în Iulie și August pentru a se obține conservarea boabelor și ale altor fructe ale pământului. La această sărbătoare se sacrifică o scroafă și o oaie, după o procesiune împrejurul câmpurilor. Erau două feluri de Ambarvalii: publice și particulare. Cele din urmă erau celebrate de părintele de familie, însoțit și ajutat de slavii și copiii lui⁵.

Sărbătoarea această câmpenească a fost atât de bine înrădăcinată în populațiunile arice ale Apusului, încât Creștinismul, care s'a pus ca un lustru peste culoarea firească a lemnului, a trebuit să cedeze în mare parte practicelor superstițioase. O procesiune, în frunte cu preotul, merge la Înălțarea Domnului prin sămănături,

1. Fr. Krauss: *Slavische V.-F.*, pag. 39. 40.

2. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 55—56.

3. O. Habert, *op. cit.*, pag. 145.

4. *Ibid.*, pag. 145.

5. *Encycl. Larousse*.

făcând patru popasuri în cari se cetește câte o bucată din cele patru Evanghelii. Tot cu prilejul acestei procesiuni se cetește și o binecuvântare a «timpurilor» și sunt stropiți cu aghiasmă și oamenii și vitele¹. Această ceremonie se numește «Binecuvântarea vremii». Ni se pare că vechiul rol al fraților arvali este jucat astăzi, tot cu aceeași dibăcie, de preotul romano-catolic.

Toate practicile și credințele superstițioase diferă, în formă numai, dela popor la popor, dela rassă la rassă; în fond însă, «faptul religios, primitiv, esențial, rămâne constant și asemenea lui însuș, cu toate variațiunile aparente ale teoriei»².

* * *

La Florii, este obicei în Vâlcea, ca oamenii să se încingă cu stâlپări dela biserică pentru ca să fie sănătoși tot anul. Tot atunci se pun aceste stâlپări ca împoor la «leauri» și la care și se leagă cu ele arăcii din vie, ca să se facă strugurii.

În Hautes-Vosges se atărnă, la Florii, stâlپări binecuvântate la hambare, staule, grajduri; deasupra fântănilor, se înfig la stupină, în câmp și grădină, pentru a le feri de vrăjitoare și vrăjile lor. Pentru ca paserile să fie ferite de păduchi, se trec printr'o coroană făcută din salcie sau dafin binecuvântat în ziua de Florii și se zice de cinci ori *Pater* și de cinci ori *Ave*³.

* * *

«Prea frumoasa lună Maiu» e un prilej mai mult de a se sărbători firea cea atât de bogată și de darnică. La întâiu Maiu și la oraș și la sate se sărbătorește frumosul anotimp al primăverii.

La oraș, cu toate că la calendar nu se arată nici o sărbătoare, se «udă» cu pelin ziua întâia de Maiu.

Ba de multe ori nici nu se lucrează la întâiu Maiu: se face *blau*, cum zic Nemții: *blauer Montag*.

Iar la sate, unde vieața se dăpână așa de patriarhal, se sărbătorește «Maiul» punându-se crăci verzi la stâlپii porților și ai caselor,— numite Arminden.

Armindenul se obișnuște în Moldova, Transilvania, Banat și Bucovina.

1. Wutke, *op. cit.*, pag. 75—76.

2. Maurice Vernes apud E. Réclus, *op. cit.* — ca motto.

3. Sauvė, *Folklore de Hautes-Vosges*, pag. 110—111.

Acest frumos obicei, de a serbă păgânește venirea primăverii, îl au și Germanii: *Maibaum*, și Francezii: *arbre de Mai*. La cei din Lesbos, în seara spre întâiu Maiu, merg fetele cântând și culeg flori pe câmp. Când se întorc, fac cununi pe cari le atârnă noaptea la ferestre și la uși. Dimineața fiecare casă se arată ochilor plăcut împodobită cu flori, cele mai multe roșii, cu spice și cu crenguțe...

În coroane se pune și *urzică* și *usturoiu*: urzici pentru a bășică pe duhul necurat care ar da să intre în casă; usturoiu pentru a feri de deochiu. Femeile și fetele pun pe cap cununi de flori.

Femeile merg la întâiu Maiu la câmp, să tăvălesc în pământ în țările sămănate cu orz, pentru a fi ferite de dureri de șale, sau pentru ca pânțele lor să fie rodnic și spornic ca orzul¹.

Armindenul se găsește perfect descris de Polydor Vergiliu în opera sa *De rerum inventoribus* (Lugduni 1586). El zice: «E obiceiul ca la întâiu Maiu tineretul de amândouă sexele voios să iasă pe câmp și să ducă acasă, cântând, crăci verzi de arbori și să le pună înaintea caselor și ușilor²...

[Est consuetudinis, ut juvenus, promiscui sexus, laetabunda, Calendis Maii, exeat in agros, et cantitans inde virides reportet arborum ramos, eosque ante domorum fores ponat...]

La Walloni, în noaptea de 1 Maiu se pune arminden («may») la case, la porți, etc.³.

În Hautes-Vosges, luna Maiu eră pe vremuri un prilej de mari sărbători populare. Acuma numai la întâiu Maiu (sau cel puțin la prima Duminecă din Maiu), se pun înaintea porții sau sub ferestre, de către fetele codane, una sau două ramuri cu frunze cari se numesc *mais* și sunt împodobite câte odată cu panglici de felurite și vii fețe. În alte părți, crengile acestea se pun pe creasta caselor sau pe hornuri (coșul casei)⁴.

În luna Maiu se poate lua mana dela vaci.

Se adună roua din această lună de pe livezile vecine și se pune la fiert. Mai mult nu se știe relativ la această descântare⁵.

Tinerele Rusoaiice atârnă la Rusalii crăcuțe de mesteacăn, la porți și înaintea caselor.

1. Georgeakis, *Le Folklore de Lesbos*, pag. 301—302.

2. Gubernatis, *Mythologie des Plantes*, vol. I, pag. 225.

3. Monseur, *Folklore Wallon*, pag. 128.

4. Sauvė, *op. cit.*, pag. 131—132.

5. *Revue des traditions populaires*, an. 26, no. 9—10 pag. 299.

Argintarii din Paris făceau în fiecare an, de întâiu Maiu, câte un dar bisericii Notre-Dame. În 1449 ei îi dau o creangă verde care se numi: *le mai verdoyant* ¹.

La Germani în noaptea sfinteii Walpurgis (Walpurgisnacht: 30 Aprilie spre 1 Maiu) «nu mai auzi în lături» ² de vuetul împuşcăturilor în văzduh, de sfârâitul și de vâjiitul pietrelor repezite din praștii peste ogoare, de chiuitul celor cari cutreieră prin țarini. Toate acestea se fac cu scopul de a se îndepărtă duhurile neprielnice agriculturii și sămănăturilor.

La grajduri, sub prag, se pune un ou proaspăt, o cheie sau o secure și se acopere cu gлии. Se lasă vita să treacă peste ele, crezându-se că va fi păzită astel de farmece și de «luarea laptelui, untului». Ramuri de *mălin*, *sorbus* sunt înfipite pe casă pentru a împiedecă pe sburătorii (smeii) cari ar vrea să le bântue. Tot la Germani se crede că dacă se iea în noaptea aceasta patru mâini de trifoiu din patru colțuri ale unei livezi străine, vitele celui ce a luat vor fi ferite de orice boală pe tot anul.

În seara aceasta se înfig pe grămezile de gunoaie — locuri destinate la toate popoarele, începând cu vechii Indieni, duhurilor necurate—ramuri de *soc*, *spini*, *mărăcini*, mesteacăn, pentru ca hainele vrăjitoarelor să se prindă în ele. Înainte de răsăritul soarelui, femeile se duc și adună rouă de pe spicele de grâu, apoi merg, tăcând, acasă și fără a se uită împrejur, și spală cu ea capul vacii, pentru a fi ferită de vrăji și pentru ca laptele să-i fie mănos ³.

În întreg Orientul s'a păstrat, din păgânism, obiceiul de-a se sărbători ziua de 1 Maiu.

Fiecare casă — în Bulgaria — se împodobeste cu crengi de păr mai ales. Tot așa împodobesc țaranii și leaurile lor. Apoi cu toții ies la câmp; beau lapte și se stropesc cu roua dimineții pentru a fi sănătoși peste an ⁴.

La țopoarele sud-slavice, băieții aduc, de 1 Maiu, ramuri de teiu cu cari își împodobesc casele—cum nu se poate mai frumos—și le înfig și pe la ferestrele iubitelor lor ⁵.

1. Gubernatis, *op. cit.*, pag. 228, vol. I, Pentru Scoția cf. A. Lang, *Études traditionnistes*, pg. 96—97.

2. Expresie vâlceană echivalentă cu: *te asurzeste...*

3. Wutke, *op. cit.*, pg. 74, 75, 249.

4. *Echos D'orient*, an. V pag. 104.

5. Krauss, *Sitte u. B.*, pag. 164.

Obiceiul de a pune Armindeni la case și ecareturi există în toată Italia, în Syracuza, iar mai demult eră și în Spania ¹.

În Germania e obiceiul ca de întâiu Maiu oamenii să se tăvălească pe trifoiu înrouat pentru a căpătă putere și frumusețe ².

La Romani, cu ocazia serbării Ambarvalia ³ se obișnuia să se odihnească vitele și să se încunune capetele boilor cu verdeață ⁴. Toate lucrările trebuiau suspendate cu această ocaziune, afară de cultul zeului câmpenesc: «omnia sint operata deo»—cum zice Tibullus.

Tot cu această ocaziune se făceau înaintea caselor colibe de verdeață. Tibullus ne atestă acest lucru când zice :

Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni
Ludet, et ex virgis extruet ante casas ⁵.

* * *

În Italia, Franța și Germania, sărbătoarea florilor, care începe cu Aprilie, se termină tocmai la Sânzâene ⁶. În noaptea de Sânzâene se culeg cele mai multe și cele mai *bune* buruieni pentru a se da femeilor sterpe, ca să aibă copii. Obiceiul de a se culege rouă sau buruieni în noaptea de Sânzâene este foarte vechiu. Îl aveau cei din Ferara, căci găsim un decret al sinodului din 1612 care oprește tineretul de a mai culege buruieni și rouă în noaptea de Sânzâene și zice că aceasta e o credință deșertă.

Profesorul Librecht a găsit aceeaș superstiție în Portugalia și în Egipt. La Slavi, femeile merg, înainte de răsăritul soarelui, și aruncă un ștergar pe grâu și-l duc acasă muiat de rouă, îl storc, și cu roua lui se spală pentru a sa face frumoase, cu nuri.

În Suedia și Islanda, se scaldă lumea cu roua dela Sânzâene, *ut morbi corporis miraculoase sanentur*. În Rusia, pe alocuri, ier-

1. Librecht, pag. 377—378 (*Zur Volkskunde*).

2. Meyer, pag. 263—64, (*Deutsche Volkskunde*).

3. Cari aveau loc la finele lui Aprilie.

4. «Solvite vincla jugis; nuc ad praesepia debent.

Plena coronato stare boves capite». Tibullus, *Eleg.* III, II, I).

5. Tibullus, *Eleg.* III, (II, I) v. 21, 22, Din *Anthologie des poètes Latins* par A. Waltz, Hachette, Paris 1908.

Cf. Ovidius (*Fast.* I, 671).

6. Până la Sânzâene toată buruiana «dă înainte»; dela Sânzâene încolo, toate toate «dau îndărăt» (nu mai cresc)—zic țăranii din Vâlcea. Este cea mai de pe urmă și cea mai însemnată sărbătorire a soarelui.

burile culese la Sânzâene se pun pe acoperișul caselor, staulelor pentru a îndepărtă duhurile necurate și rele ¹.

În Vâlcea se culeg la Sânzâene buruienile *bune* în toate și pentru toate boalele. Se fac chită, mănunchiu, se leagă *pe feluri* și steblele acestea se înfig la grindă sau sub polată păstrându-se pentru orice întâmplare. Se găsește prin fânețe o plantă cu floarea galbenă și mărunță, cu lujerul uscat-uscat, subțire și cam cu dungi, care poartă numele sărbătorii: Sânzâene, Sânzâeană. Unui om care a bolit mult și a slăbit peste măsură, i se zice că e *ca Sânzâiana* sau *ca osiă-cul*. Cu Sânzâiana se afumă cei bolnavi de friguri și de alte felurite boale.

În Mușcel și prin împrejurimi se obișnuște să se dea de pomană, la «Sânzeni» pentru cei răpoșați. Tot la Sânzenie (Drăgaica) se adună de pe câmp și de pe deal *sânzenii*, adică bălării de toată mâna și anume: coada smeului, apărătoare, buruieni de lipitură, de babețe, mușețel, avrămească, lipan, brusture, iarbă mare, împărăteasă, leuștean și odolean.

Sânzeniile, pe lângă că sunt bune de boale, mai sunt bune și împotriva ielelor. Ielele se tem de aceste sânzenii, de aceea în cântecele lor se tânguesc astfel:

Dacă n'ar fi *avrămească*,
Mușețel și 'mpărăteasă,
Odolean
Și leuștean
Usturoiu de samulastră ².
 Toată lumea ar fi a noastră!

adică pe toată lumea ar poci-o ³.

Românii cred că numai în noaptea de Sânzâene aduce ariciul la cuibul său *iarba fiarelor* (iarba miraculoasă, care se crede că descuie orice lacăt sau încuietoare, numai prin simpla atingere cu ea) ⁴.

La Germani se crede că în noaptea de Sânzâene umblă duhurile necurate și de aceea se pun *mături* la uși, cari le împiedică de a se apropia. (Măturii i se atribue și de Români o putere magică. În Vâlcea se crede că dacă dai cu mătura în câine, turbează. Pe alte

1. Gubernatis, op. cit. pag. 165, 186, 187, vol. I.

2. Răsărit fără a fi fost semănat de cineva, ci rămas în pământ din anul trecut

3. C. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, pag. 73-74.

4. Dr. Leon, *Moniste*, pag. 60.

părți se zice că nu trebuie să dai cu mătură în copil, că nu mai crește; în holteiu dacă dai, nu se mai însoară; vitele dacă le bați cu mătura, are să li se întâmple ceva rău)¹.

La Români, se fac cununi de sulfină galbenă și se pun la ferestre sau afară la poartă ori se aruncă pe casă: fiecare cunună poartă numele unui membru din casă și care cunună cade de pe coperiș, acel căruia îi este «menită», va muri în acelaș an, iar acel a cărui cunună șeade pe coperiș, va trăi².

La Germani se crede că în ziua de Sânzâene se poate lua și «mana» («laptele») vacilor, oilor. Vrajitorul care iea mana vitelor — numit în franțuzește «caillebotier» — se scoală până a nu răsări soarele, cutrêieră toate pășunile (livezile) vecinilor lui, culege din fiecare câte puțină rouă și udă cu toată câtimea de rouă culeasă locurile pe unde paște turma sa de vite de lapte.

Acești adunători de rouă se mai numesc în franțuzește și «ramasseu[.] de rosée»³.

Baghetele de vrăjitoare se taie numai în ziua aceasta. Diferitele buruieni cu leac se culeg numai în noaptea de Sânzâene. Chiar și roua din noaptea de Sânzâene este bună de vrăji și descântece⁴.

În Hautes-Vosges, este obiceiul ca la Sânzâene să se facă pe culmi focuri. Roua dela Sânzâene spală pistruiele de pe față și întinzând sbârciturile, păstrează pielea fragedă și s'o tai cu fir de păr.

Foile de nuc culese în Sânzâene, înainte de răsăritul soarelui⁵, apără casa de trăsnet. Se mai crede că vrăjitorii n'au decât o singură zi pe an, și în această zi o oră singură, în care pot să-șiculeagă buruienile lor. Această zi este ajunul Sânzâenelor. Luarea manei se practică tot la Sânzâene⁶.

La Veneția, cei pleșuvi se duc în noaptea de Sânzâene și culeg rouă, cu care, dacă se spală, se crede că le crește părul.

La toți Slavii de Sud unde este obiceiul ca fetele, în ajunul

1. *Șezătoarea* (revistă folkloristă), an. VI, pag. 40.

2. *Cartea Neamului* (Elefterescu), an. I, pag. 111.

3. Cf. Laisnel de la Salle, *Crovances*, I, 238. (Apud *Librecht*, op. cit., pag. 342—344).

4. Wuttke, *op. cit.*, pag. 71—76.

5. Cele mai de seamă vrăji și descântece se fac pretutindenea noaptea. La noi și aiurea în descântece se observă lămurit acest lucru. Cf. Ovid, *Metam.* lib. VII, II, III.

6. Sauvé, *op. cit.*, pag. 183, 185, 186, 188, 168—169.

Sânzânelor, să culeagă flori și buruieni de pe câmp și să le pună într'o sită sau la grindină.

Fiecărui căsaș i se mensește câte o floare. Sufletele florilor ¹ ajung, astfel, în relațiune intimă cu sufletele oamenilor pentru cari sunt puse. Dimineața se observă florile acestea dacă sunt tot fragede sau dacă s'au ofilit. Căsașul a cărui floare (după cum i s'a merit) este neofilită, are să fie tot anul vesel și sănătos, și dimpotrivă : acela a cărui floare s'a vestejit, are să fie tot bolnav, «chirnov», ba poate să dea și ortu. Din niște astfel de flori se fac cununi și se pun pe acoperiș, târle și stupini ². Tot la Slavii de Sud se crede că vrăjitoarele se adună în noaptea de Sf. Gheorghe și Sânzâene, la Rusalii și Crăciun pentru a-și fierbe farmecele lor. La Sânzâene, se poate luă mana vacilor. Ca să le ferești de vrăji, te duci în noaptea de Sânzâene cu o mantă și aduni rouă pe câmp, vii acasă, speli vacile *cu rouă* și le mulgi : laptele e «ca izvorul» ³.

* * *

În Vâlcea (partea de Sud) este un obicei care merită oarecare atențiune. Este «Fierăritul», practică superstițioasă pentru chemarea ploii. Când nu plouă mai mult timp și când seceta, grozova secetă, amenință holdele, semănăturile, flăcării se vorbesc și se adună decuseară în curtea bisericii. Ieau cu ei clopotele dela vite, clopote mai des de fier și mai rar de *acioae* (cioae) și mai ieau și un hârdău două și «garnițe» ⁴ sau căldări. Unii se suie în clopotniță și încep a trage clopotul și a bate în toaca de fier... Vuește satul de glasul mōhorît, sever, neîndurat al clopotului și de pițigăitul și sfredelitorul țipăt al toacei. Cei din curtea bisericii, cari au rămas jos, țin un înpăimântător *ison* cu clopotele lor de toată mâna : unele mai mari, altele mai potrivite *nemeșele*, unele întregi, altele știrbe ori crăpate. Adormitele ecouri ale codrilor vechi și ale adâncilor și pre-

1. Nu-i vorbă, pe animismul acesta și așa înțeles se bazează unele descânțece cu buruieni, cari n'au evidentă eficacitate farmaceutică.

Sufletele adică, din anumite flori, buruieni, sunt crezute ca fiind prielnice oamenilor, din cari pot să gonească duhurile boalelor.

Boalele sunt crezute fiindte aparte. Obiceiul de a se pune și sădi flori pe morminte a dat naștere, poate, credinței că florile trăesc vieața celui mort, că au suflet.

2. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 34.

3. Fr. Krauss, *Slavische V. F.*, pag. 38, 41.

4. Vas de tinicheă pentru scos și cărat apa.

lungitelor văi se scutură de copleşitorul lor somn. Satul întreg este în picioare și din casă în casă, din gură în gură trece cuvântul: *Fierăritul!.... Căinii pun zăuăt*¹.

Dar vuetul se mai potolește și doar ecourile îi mai prelungesc agonia. Femeile «învălesc focul» și după aceasta ultimă datorie a zilei, datorie sfântă către focul casnic, către lumină, toată lumea aștește decuseară. E vară și e lună afară ca ziua; lumea doarme în prispă pe paturi făcute din blane puse pe scaunele unei sănii.

Acuma și căinii au tăcut și nu se mai aude decât rar de tot câte un «tril-link» de clopot: e semn că flăcâii au plecat spre vreo fântână². Ei ieau și toaca de lemn și o asvârlă în fântână. Apoi, *voiniceste* scot la apă, își umplu hârdaele și cu gârnițele udă bine toată fântâna. Dar în tot timpul cât robotesc, *nu grădesc nici un cuvânt*: de înțeles se înțeleg prin semne. Când au isprăvit la fântână o pornesc «prin odăi», pe la casele oamenilor, cu hârdaele pline și duse în «părângă». Cine se întâlnește cu ei pe drum, nu scapă «nelăut», se face fără voie paparudă. Așa colindă ei satul, cântând, chiuind și bătând clopotele. Se abat pe la casele oamenilor și unde găsesc culcată pe prispă vreo fată mare ori vreo muiere tânără, toarnă cu gârnița apă pe ele. Nu încapă nici o supărare din partea celui ce s'a pomenit udat. Inima voioasă a celui care udă și a celui care este udat, aduce ploaia «cu găleata» (urceatim). Așa merge treaba până când se «sloznește» de ziuă, când flăcâii se duc acasă. Cântecule, chiotule, bătaia clopotelor, sunetul dulce al gârniței pline și izbite de gura hârdaului, jocul aurului împrăștiat de lună pe fața apei: toate împrumută vieță satului mocnit și dau atâta farmec drumurilor pustii, încât nu-i pană să le poată spune și nu-i cuvânt să le grăească.

Procedeul acesta magic pentru chiemarea ploii nu-i stingher: îl găsim și la alte neamuri. La multe din popoarele sălbatice ale Africii, instrumentele sonore, buciumele și fluerele magice au rol de căpetenie în chemarea ploii³.

Conzii de lângă malul nordic al *Nianzei* fac să vină ploaia în modul următor: capii familiilor se adună la marginea lacului și

1. Latră într'una.

2. În Moldova este pe alocuri obiceiul ca atuni când nu plouă să se arunce toaca bisericii în fântână. (*Ion Creangă*, an. IV, pag. 21).

3. *Revue des trad. popul.*, an. V, vol. 5.

unul din ei iea apă într'o tigvă, pe care o împrăstie pe pământ cu gura. Apoi se roagă către zeul lor *Mbamba-Kiara*.

Dacă trecem acum la Europa, găsim că în apus, la Rusalii, preoții merg cântând împrejurul recoltelor și poartă cu ei unelte și chipuri sfinte.

Apoi stropesc câmpul cu o ploaie artificială ¹.

La cei vechi cultul Cybelei eră dat pe seama preoților numiți Corybanți sau Sabiri (Hor., oda XVI) ². Acești preoți adăugeau cultului jocuri cu sgomote și lovituri în cymbale. În cultul roman erau Galii, preoții lui Marte, care fu la început zeu câmpenesc: epitetele de Rusticus, Silvanus ni-l arată ca atare. Flăcâii noștri aruncă în fântână duioasa toacă de paltin, atunci când pornesc cu «Fierăritul»; preoții Cybelei purificau statua ei, aruncând-o într'un izvor sfințit, obiceiul care la început, poate, uniă într'un mod magic pământul cu apa ³.

Paparudele sunt niște Țigănci cari «cer» ploaie cu cântecele lor. Ele umblă pe la casele oamenilor, începând cu a treia Marți după Paști și continuând, de multe ori, până în luna lui Iunie sau Iulie pe timp de secetă.

Tinerele Țigănci își împletesc cununi de bozi pe cap, se împestrițează cu panglici roșii, cu sălbi de firfirici și merg de joacă din casă în casă. O Țigăncă cântă din gură mai multe invocațiuni pentru ploaie ⁴.

După ritmul cântecului, două sau mai multe paparude joacă în mod săltător, bătând din palme, plesnind din degete, imitând sunetul castanetelor spaniole și repetând alternativ exclamațiunea:

1. *Revue des trad. pop.*, an V, vol. 5, pag. 129.

2. Numiți încă și Cureți, Galli și Dactyli.

3. O Habert, *op. cit.*, pag. 154.

4. Paparudă rudă,
Vino de ne udă,
Ca să'nceapă ploaie,
Să curgă șiroaie,
Cu găleata, leata,
Peste toată gloata.
Unde da cu maiul,
Să crească mălaiul;
Unde da cu sapa,

Să curgă ca apa.
Hai, Cătrino, să sărim,
Paparudele!
Că știi iarna ce pățim,
Paparudele!
Ca pasărea prin copaci,
Ploaie multă ca să faci!
(Din Vâlcea).

A se vedea și alte variante la Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, pag. 208 seq.

ha! ha! În timpul acesta stăpâna casei iea o cană cu lapte, dar măi cu seamă o găleată, o doniță cu apă și o aruncă pe ele, udându-le de sus până jos. Zărind-o paparudele, se prefac că fug, uneori fug în realitate, mai ales când apa e rece. Inșă în cele din urmă sunt ajunse și tot nu scapă de botez, de ploaia ce invoacă ¹.

Apoi după diferite urări primesc vreo monedă, ori o strachină cu fasole, mălaiu ori cămăși vechi și așa din casă în casă. La acelea unde nu joacă paparuda, e credința că le va merge rău. În unele părți paparudele sunt chiar Românce. Jocul acesta este pomenit și de Cantemir în opera sa «*Descriptio Moldaviae*». Gh. Dem. Teodorescu crede că acest obicei e de origine tragică. Este și la Greci și la Sârbi. La Aromâni sunt cunoscute cu numele de: *pirpirună*. Se fac *pirpirune* femeile sărace sau Țigăncile și se împodobesc cu flori și mai cu seamă cu ferigi. Oamenii le dăruiesc cu bani mărunți, făină, unt, ouă, ș. a. ². Obiceiul acesta se aseamănă mult cu rugăciunile făcute lui Juppiter Pluvius și cu niște rugăciuni pentru ploaie uzitate în sărbătorile *Robigalies*, *Robigalia* (25 Aprilie st. n.), despre cari vorbește Ovidius.

CAPITOLUL V.

Jertfele făcute pământului.

Manole, Manole!
Meștere Manole!
Zidul rău mă strânge,
Copilașu-mi plânge,
Țățișoara-mi frânge!
(V. Alexandri, *Poezii populare*).

Poporul este «marele copil»: el însufletește totul.

În paginile anterioare am arătat că și pământul este o ființă însuflețită — pentru el. Căuțăm să întărim și mai mult această afirmație, cu capitoul de față.

Țăranul român, când sapă șanțuri pentru temelii, are grijă să îmbuneze cu o jertfă pământul care a fost oarecum «rănit» prin facerea șanțurilor. Această jertfă pare că îi dă puteri ca să «țină în

1. G. Dem. Teodorescu apud C. Rădulescu-Codin, *Comorile poporului*, pag. 43.

2. I. Nenițescu, *op. cit.*, pag. 532 seq.

spinare» greutatea temeliilor și a casei ¹. Cei săraci îi jertfesc un cap de *cocoș*, — pasere oarecum sfântă pentru poporul nostru. Pentru cei mai bogați, jertfa constă dintr'un cap de berbec zidit, îndată ce a fost tăiat, dintr'un colț de temelie. O jertfă mai modernă este aruncarea de bani la zidirea temeliilor și zidirea lor între pietre sau cărămizi. Această jertfă este proprie clasei de sus, clasei bogate. Aceste feluri de jertfe sunt jertfe «civilizate», ca să le zicem astfel; avem însă urme, indicii neîndoioase, de jertfe omenești cari se făceau în asemenea ocaziuni. Un astfel de indiciu este obiceiul — care se observă în Vâlcea la zidirea bisericilor, ca lăcașuri ce trebuie să fie trainice — obiceiul de-a se îngropă la temelii măsura umbrei unui om, măsură care a fost luată cu trestia. Omul a cărui umbră a fost astfel luată și zidită, — pierzându-și umbra, sufletul ² lui, — moare până în 40 zile. ~~Credința aceasta este și în Vâlcea, dar și aiurea.~~ Subiectul poeziei cu meșterul *Manole* îl găsim și în folkolorul altor popoare tot în aceleași trăsuri caracteristice: numele meșterului, simbolismul numerelor (Verg.: *impare gaudet numero deus*); șoapta de sus spusă aevea și adusă la cunoștința lucrătorilor, călcarea jurământului, piedecile ce se puneau în calea soției meșterului. Legenda aceasta, izvorită din datina zidirii de vii a oamenilor, a fost împodobită cu vestmântul poeziei la Români, la Unguri: înalta cetate Deva; la Sârbi: orașul Scodra (Scutari); la Bulgari; (Solum, Salonic); la Greci: podul de peste Arta: dela Greci la Aromâni, la Albanezi ³. În Evul-Mediu, în Germania se jertfiau copii, la punerea temeliilor de cetăți, de ziduri de orașe, poduri, ș. a.

Fură jertfii chiar și copiii mai răsăriți, pentru a se asigura clădirilor noroc și tărie. La dărâmarea zidurilor s'au găsit adesea scheletele celor jertfii: unele în cosciuge, altele fără ele. Chiar și acuma se zice în Germania că o casă nouă «cere un cap de om», (o jertfă omenească) ⁴.

X

Din ai ei -

1. Vezi în *Note* la fine: „Ad. la cap. jertfe făcute pământului,“ *Nota IV*.

2. Vezi cap. *Locurile bântuite*.

3. C. Rădulescu-Codin, *Comorile poporului*, pag. 34; cf. Aug. Donzon, *Contes albanais*: Le port du renard à Dibra; cf. Passow, n-os 511-12, Le pont d'Arta; cf. Donzon, *Ch. pop. serbes*, pag. 189: La fondation de Scutari, cf. *Nota IV*.

4. Wutke, *op. cit.*, pag. 281 seq.

Țăranii din Zacint cred că e bine să se taie un om, mai cu seamă un Turc sau un Ovreu, și să se îngroape în zidărie ¹.

La *Slavii de Sud*, s'au jertfit din vechime, la facerea temeliiilor, felurite animale pentru ca clădirea să fie trainică. Se crede că duhul jertfei se face protector al clădirii. În ziua de azi, popoarele slave, ajungând la o altă fază de civilizație și de religiune spiritualizată, au schimbat acest fel de jertfe cu altul: se pun, se jertfesc cu alte cuvinte, monede pământului, punându-se în temelii. Croatul pune câte un ban de argint, în fiecare colț al temeliiilor clădirii. Dar fapt cert este că orice clădire nouă cere și o jertfă. Chiar la punerea temeliei unei stupine, se cere o jertfă. Și jertfa aceasta e mai cu seamă de ființe vii.

Bosniacul are obiceiul să zidească în temelii un purcel de lapte.

Slavonii pun în temelii un cocoș viu sau liliac, «ca să nu se dărîme casa».

La *Bulgari* se crede că se zidiă un miel sau un cocoș. Într'obiserică din Bosnia, clădită în sec XII-lea, când s'a dărâmat, s'a găsit sub pragul ei, într'o fridă, scheletul unui cocos, (sau al unei găini?) și un ou neatins.

Librecht crede că aceste jertfe de animale au înlocuit pe cele dela început, pe cele crude: jertfele omenești.

Fr. Krauss crede că jertfele omenești, fiind socotite ca cele mai de seamă, *cele mai meritorii*, ² se făceau și în vechime numai la zidirea de poduri și de castele.

1. Șăineanu L., *Studii folklorice*.

2. Pentru a putea vedea mai bine procesul de «civilizare» și «spiritualizare» a jertfelor diferitelor culturi religioase, este bine să dăm câteva exemple. E fapt cert că popoarele sălbatice și semi-sălbatice socotesc ca cea mai înaltă jertfă sângele, ființa omenească. *Meritul* ei poate stă în mintea lui în raport direct cu *greutatea* de a fi adusă.

De aceea Druidul în pădurile sale sugrumă oameni pentru a plăcea zeilor. Cartaginezul sacrifică copiii în cinstea lui Saturn. Iar Canaaneanul ardeă victime omenești în statua lui Moloch.

Mexicanii aveau idoli în ale căror elemente componente se frământă sângele copiilor, văduvelor și fecioarelor ce fuseseră jertfite zeilor. (Dupuis, *op. cit.*, pag. 419-420). Tot în Mexic se jertfia, la nașteri grele, — sânge din urechea și limba unui om sau chiar a moașei. Se jertfia de asemenea și sângele copilului mic dintr'o vână de după ureche. (Samter, *op. cit.*, p. 175). După Samter în concepția primitivilor cea mai scumpă jertfă ce se poate aduce lui D-zeu, este jertfa omenească (ibidem). Pentru a putea prinde mai bine procesul de «civilizare» al jertfelor, să-l urmărim aci numai la un popor :

Despre jertfele omenești făcute la clădirea castelelor și a podurilor, circulă felurite legende.

La vechiul castel Těsanj (Bosnia) un țăran a arătat lui Fr. Krauss locul de unde iese laptele izvorât de țâțele unei femei îngropate în zidul lui, de când s'a clădit.

Aceeaș legendă circulă și despre podul de peste Struma. Azi în locul oamenilor se îngroapă numai umbra celui ce trece pe lângă șanțurile temeliilor ¹.

O tradiție povestește că în «Podul lui Petru» de lângă *Livadia* (Beoția) s'ar fi zidit de viu un Arap și într'un bocet (μοιρολογιον) o femeie jelește pe bărbatul ei, pe meșterul Panaiotis, că a fost zidit în fântâna Arachoba de peste Parnas ².

În regiunile scandinave și mai ales în Danemarca, obiceiuri cu totul păgâne au dăinuit până aproape de timpurile noastre. Așa la zidirea unei biserici, eră obiceiul de-a se zidi, la temelie, un animal viu, sub tindă; iar sub temelia altarului un cal ³.

La Slavii sudici se crede că cine merge să sape și să ridice

la Ebrei. (Cine vrea să-l urmărească la mai multe popoare, să cetească lucrarea lui Roisel, *L'idée spiritualiste*, F. Alcan, Paris).

La Ebrei, la început fură jertfiți copiii — cari erau arși după cum făceau și Canaaneeii — dela cari împrumutaseră acest obicei barbar, — *depăr-tându-se de prescripțiunile Legii*. Rabinul Simeon spune că copiii erau sacrificați ca la Catargina. (Roisel, *op. cit.*, p. 38).

Profeții se ridică contra acestei, practice așa de crude. (Cf. Mihea, 6; 7; Ezechil, 16, ³⁰; Ierem., 19, ¹⁵; 32, ³⁵ s. a). Jertfirea, de origine păgână; a copiilor fu înlocuită cu jertfe mai «civilizate» pe timpul lui Hezechia (cf. II Cron. 30, ¹⁰ sq.) Din cruzimea jertfelor omenești se păstră totuș — în domeniul juridic — legea «talionului» (*jus talions*) care se poate rezumă în cuvintele: «ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte». Ca opotolire, astâmpărare a *setei de sânge* a celui omorât, — care la ei și la toate popoarele deveni ca zeu Iar, — omorîtorul suferiă moartea lapidării (lovirii cu piatră). De altfel Ebreii, chiar în zilele noastre, sunt acuzați că jertfesc copii pentru a le lua sângele. (Vezi Roisel, *op. cit.*)

Jertfele religioase la acest popor s'au tot «spiritualizat», s'au tol «civilizat», până au *revenit* la «siclul» de argint, preț de răscumpărare pentru primii născuți cari altădată trebuiau jertfiți *zeilor păgâni*.

1. Din *Volksglaube*, von Fr. Krauss, pag. 158—163. Vezi *Bauopfer*, de acelaș.

2. Șăineanu, *Stud. folklor.*

3. Nicolay, *Histoire de croyances, superstitions, mœurs, usages*, Vol. I, pag. 260.

comori, trebuie să îngroape, în locul de unde a ridicat cazanul de bani, un animal viu, măcar și o puică de găină ¹.

În Germania eră mai de mult foarte întins obiceiul de a fi îngropați de vii oameni în diferite zidiri, pentru a fi ferite astfel de felurite pagube și pentru a fi asigurate contra surpării, crăpării zidurilor. Scriitorii de talia lui Grimm, Wuttke și Kuhn au arătat această credință germană în scrierile lor.

În Bulgaria se crede că, la construirea unei case, zidarii *ieau umbra* primului venit — om sau animal — și o zidesc în ziduri. Ființa a cărei umbră *s'a luat*, se crede că moare în 40 de zile și devine astfel geniu protector al clădirii ².

Vechii Ebrei aveau, pe cât se pare, și ei obiceiul de a zidi oameni vii în temeliiile clădirilor, zidurilor de cetate, porților ș. a.

Iată ce cetim în Biblie ³.

«În zilele lui (regelui Aħav) rezidi Hiel, — din Beth—El, — Ierihonul, pus'a el temeliiile acestuia pe (asupra lui) Abiram, — întâiul născut al său — și pus-a porțile sale asupra lui Segub — fiul său cel mai mic — după cuvântul pe care l-a vorbit Iehovă prin Iosua, fiul lui Nun».

Iar în altă parte ⁴ cetim :

«Și Iosua jură în acel timp, zicând : blestemat să fie înaintea lui Iehovă, omul ce se va scula și va zidi această cetate a Ierihonului : el o va întemeia asupra întâiului născut al său și asupra celui mai tânăr dintre fiii lui va pune *porțile ei*.

Scotienii au același obicei, ca și popoarele de cari am amintit până acuma. Acest fapt ni-l relatează Gervas în operele sale.

În Anglia s'a găsit, la sfărâmarea temeliiilor vechilor poduri, oase de oi, amestecate cu vreo câteva oase de om. De altfel credința jertfei necesare la orice temelie dăinuește până astăzi în Anglia și Danemarca. În Suedia găsim același obicei, relatat de Hylltén-Cavallius ⁵.

Intr'un articol din *Echo de Liège* (dela 1 Oct. 1865) se spune că Turcii, de câte ori au să clădească vreo fortăreață, — jertfesc câte

1. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 103.

2. *Echos D'Orient*, a. VII pag. 29.

3. *I Regii*, cap. 16, v. 34.

4. *Iosua*, c. 6, v. 26.

5. Opera : *Wärend och Widarne*, I, 268, citat apud Librecht. Despre *Greci* scrie Passow, *Πραγμάτεια Πομπαικῶν*, No. 511—512.

un copil creștin. Tylor observă acelaș obicei în India, Borneo, Japonia ¹.

La clădirea porții unui oraș siamez, ne spune Alabaster că s'au prins opt oameni cari au avut nenorocul să treacă mai întâiu prin apropiere, și au fost îngropați de vii sub poartă, — pentru a servi ca îngeri de pază ai ei. Tot așa s'a făcut și la clădirea porții palatului ².

Chiar și etimologia cuvântului *Dahomei* ne arată că acest obicei și această credință există la poporul african al cărui nume propriu este. Cuvântul Dann-ho-men e cuvânt compus și înseamnă: «pe trupul lui Danh» — pentru că regele Dako zidise palatul său pe trupul lui Danh — regele învins.

Tot astfel eră clădit și palatul lui *Bogota* stăpânitorul Americii sudice.

În Noua-Zelandă și Tahiti, stâlpul din mijloc al casei se reazimă, în pământ, pe trupuri de oameni îngropați de vii. În insulele fidjiene, fiecare stâlp al casei se reazimă în pământ pe un sclav îngropat de viu.

Despre China și aceste obiceiuri și credințe pe cari le are furnicarul populațiunii chineze, vorbește Denny ³.

Și Fenicienii aveau obiceiul superstițios de a îngropa în temelii oameni vii ⁴.

La Romani de asemenea eră în uz această jertfă de oameni. Verrius Flaccus ne spune că și pe vremea lui trăia amintirea despre zidirea, de vii, a Grecilor, ori de câte ori se ridică, se clădiă vreun sanctuar.

La cei vechi, ca și la Englezii de azi, se credea că un cap omenesc îngropat pe o înălțime este aducător de noroc. Acest lucru pare a fi învederat dacă cercetăm mai de aproape etimologia cuvântului «Capitol» care este compus, — după cum zice Librecht, — din: caput + toli (Oli). De sigur că îngroparea unui cap omenesc în dealul acela a avut, la început, o sferă superstițioasă mai mică: ferirea de dușmani; mai târziu însă, sfera aceasta se tot mărește.

Prin vechile clădiri se găesc și capete omenești, cari au rolul de îngeri păzitori ai clădirilor ⁵.

1. *Die Anfänge der Cultur.* apud Librecht.

2. Alabaster, *op. cit.*, apud Librecht, *op. cit.*, p. 289—290.

3. Opera: *The Folk-lore of China*, apud Librecht, *op. cit.*, p. 289—290.

4. F. Librecht, *op. cit.*, p. 289.

5. *Ibid.*, p. 291.

Vremea, care aduce evoluțiunea în totul, împlânzește și mo-
ravurile și superstițiile pline de cruzime ale populațiunilor cari abia
au ieșit din crusta sălbăteciei.

Capetele (omenești) adevărate fură înlocuite cu chipuri cari le
reprezentau. Niște astfel de capete ca și cele de *bou* se puneau la
clădiri ca aparătoare de orice rele.

În locul oamenilor începură a se jertfi animale. Așa făcură
Chinezii¹ și Ebreii, cari dela sacrificiul copilului se *reîntoarseră* la
jertfa animalului.

În Flandra se îngropau la temelii *căinii*. Grimm ne spune că
a găsit, într'o firidă a zidului bisericii din Goslar, o *pisică neagră*,
care, probabil, fusese zidită de vie.

În multe țeri din lume se crede că molima vitelor se poate
înlătură, dacă se îngroapă de vii anumite animale².

În Germania se jervește o găină la mutarea într'o casă nouă³.

În Normandia, la o asemenea ocaziune se jervește un *cocoș*.
La Romani se jertfiă un *cal*, care se socotia ca foarte bun pentru
jertfe. Despre acest lucru ne dă dovadă Festus când vorbește despre
«October equus» — calul ce se jertfiă în luna Octomvrie. Capul de
cal se puneă, se țintuia pe fronsispiciul clădirilor și pe culmea
acoperișurilor⁴. Ca o reminiscență a acestor obiceiuri este faptul că
se mai pun și astăzi, pe la clădirile dela oraș, capete de bou, de cal
și de om, lucrate în ghips. În Sibiiu și în București, am văzut
adesea astfel de figuri.

Pe vremea împăratului Constantin, s'au descoperit în Tracia,
la granița ilirică, *trei* figuri, făcute de *argint* și cari reprezentau *trei*
barbari cu mâinile legate la spate. S'au găsit îngropați în pământ
cu fața în sus — ca morții — și fuseseră puși aici pentru a înde-
părtă — prin această acțiune de *magie imitativă* — pericolul năvălirii
barbarilor. Curând după descoperirea și desgroparea acestor chipuri
au năvălit în imperiu hoardele Goților, Hunilor și ale Sarmăților⁵.
(Aici găsim ca genii aparătoare ale granițelor numai chipul ome-
nesc făcut de *argint*; au fost cu siguranță și vremuri când însuș

1. Librecht., *op. cit.*, p. 292.

2. *Ibid.*, pag. 293.

3. Cf. Wuttke, *op. cit.*, § 440.

4. Librecht, p. 295.

5. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 289.

omul, în *carne și oase*, va fi fost îngropat de viu la graniță, pentru ca duhul lui să se facă «îngerul păzitor» al ei.

Tot acestui ciclu superstițios aparține și legenda că Neapolul este zidit pe un ou.

Acî nu se înțelege, nu se poate înțelege altceva decât că la clădirea zidurilor cetății s'a pus un ou în temelii.

Adesea oamenii îngropară ouă pe țărmurile cari mereu sunt amenințate de curenți și de revărsări pustuitoare ¹.

Librecht dă o mulțime de exemple de clădiri în temeliiile căroră s'au găsit zidite ouă: jertfe mult mai *civilizate* decât cele de cari am amintit în rândurile trecute. Se pare că legenda omorîrii lui Remus de către Romulus, la întemeierea Romei, nu e altceva decât o «poetizare», în mîntea deselor generații, a amintitului obicei, atît de crud și de barbar.

În Bacău (Larga) se crede că în orice beciu se zidește umbra unui om (măsură «statului» său): omul acesta nu mai trăește mult după zidirea umbrei lui ².

În temeliiile bisericilor se zidesc, în ziua de azi, bani de toate felurile, și o sticlă cu apă sfințită și *untdelemn*. (Vâlcea și, poate, și aiurea).

Chinezii cred că podurile și zidurile ridicate pe un om viu «nu mai au moarte» ³.

În *Australia* se zidește în temelii un animal viu. Tot așa se face și în *Africa centrală*, pentru ca zidire să aibă tărie ⁴.

În *Lesbos*, cînd se pun temeliiile unei clădiri, zidarii pun o piatră pe umbra întăului om care a trecut pe alături: astfel omul acela va muri, însă clădirea va fi durabilă ⁵.

Acestea cu privire la pămînt: leagănul și cosciugul nostru al tuturor.

CAPITOLUL VI.

Despre Căpcâni (Căpcăuni).

Căpcânii, după mitologia poporului român, sunt niște oameni cu cap de căine și sunt foarte răi. Ei nu se hrănesc decât cu carne

1. Liebrecht, *op. cit.*, p. 295—296.

2. *Revista I. Creangă*, an. VI, no. 5, p. 144.

3. Nicolay, *op. cit.*, pag. 298.

4. A. Bros, *Religion des peuples non-civilisés*, pag. 47.

5. Georgeakis, *Le Folklore de Lesbos*, pag. 347.

de om... Au un ochiu în frunte și unul în ceafă. Sunt iuți și răi, pară de foc. Graiul lor este urît. Se crede că prind oameni de-ai noștri, îi pun la îngărășat, unde nu le dă decât miez de nucă și pâine și apoi îi frig în cuptor și îi mânâncă ¹.

Cu mici variante, credința această este la toți Românii. În basme, unde se vede și mai bine unitatea de esență a acestei credințe, la tot neamul românesc, ai să întâlnești peste tot grozavul cuptor al Căpcânilor, îngărășarea prinșilor de pe tărâmul nostru, cu sămburi de nucă și cu pâine; răutatea lor și mai ales a femeilor lor; ochiul în frunte. Numirea de Căpcâni o întâlnim și în *Viețile Sfinților* de Dosofteiu (1682) ².

Iar în balada «Radu Calomfirescu» (V. Alexandri, *Poezii populare*) găsim :

.... Dar știi, doamne, ori nu știi
Că Tătarii m'au lovit,
Că Tătarii mi-au robit
Copilașii,
Drăgălașii,
Măiculța,
Drăgulța.
Rău mă doare inimioara
De copii de soțioara,
Dar mă doare și mai tare
De măicuța ce mă are,
Că-i creștină și bătrână,
Și-a s'ajungă-a fi cadână,
De răsul căpcânilor
Prin casa păgânilor ³.

Iar Budai Deleanu, în notele cu cari însoțește «Țiganiada», ne spune că «după bătrâni», Căpcânii ar fi mâncători de oameni, hotărînd cu Tătarii» ⁴. Se vede că groaza pe care o băgaseră Tătarii, cu jafurile lor, în sufletele neamului nostru a fost așa de mare, încât i-a socotit că sunt ei înșiși canibalii. Tradiția despre Căpcâni (Tătari antropofagi) o găsim și la *Ruteni*. Tătarii jefuind, târau în robie flăcăi și fete și pe cei mai frumoși și mai sănătoși îi vindeau antropofagilor *uniochiu*.

Tradiția această există și la Grecii moderni.

1. Lupescu, *Șezătoarea*, apud. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 182.

2. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 177.

3. Apud Șăineanu, *op. cit.*, pag. 185.

4. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 178.

Astfel acești Căpcâni coincid cu acei Cynocefali despre cari ne relatează în antichitate *Eliau* și *Plinius*. În Evul Mediu se credea despre Tătari că ar fi mâncători de oameni.

În poveștile maghiare, Tătarul cap de câine (*Kutyafejü*) figurează ca uriaș și ca tiran ¹.

În poezia greacă și în mitologia clasică, se plăsmuiește și diminutivele, ca să zicem așa, ale Giganților, (Uriașilor). Aceștia sunt Ciclopul, dintre cari cel mai cunoscut — făcut celebru prin versurile lui Homer și Ovidius — este *Polifem* ². Ciclopul canibal este uriaș inferior, însă înzestrat totuși cu o putere supraomenească.

Poveștile noastre spun că un Căpcân prinsese 3 oameni de-ai noștri, îi îngrășase și tăia doi din ei. Cel de-al *treilea* era închis și-și aștepta ceasul. Dar nu știa ce face, nu știa ce dreg, și cu un par ascuțit scoate ochiul Căpcăunului. Căpcăunul însă se aținea la poarta staulului oilor, în care era închisă prada lui. Pipăia oile și le da drumul. Atunci omul taie o oaie, se îmbracă cu pielea ei și scapă de furia căpcăunului ³.

Șiretenia omului acestuia, din basmul român, se asemănă cu șiretenia șiretului de Ulysse care orbi și păcăli pe Polifem. El ieși ținându-se de mițele de pe burtă ale unui berbec.

«Tătar» în limba noastră e sinonim adesea cu «Căpcăun» ⁴.

La Bulgari, Sârbi și Greci există tradițiuni despre antropofagii cu cap de câine. Tot așa și la Sloveni. Bulgarii îi numesc *Pesoglavci*, ciclopul cu un ochiu în frunte. Povestesc și ei despre 2 frați cari scapă teferi din peștera Ciclopilor. La Croați și Sloveni, se povestește că un cioban scapă din peștera lor, orbind pe uriașul uniochiu ⁵.

În Dalmația se spune că acești Căpcăuni au figură omenească, numai că în loc de cap omenesc au cap de câine, au dinți de fier și un singur ochiu în frunte. Mănâncă în deosebi oameni. Ei se numesc *dziganda*, prin influența italiană. Popoarele slave de Sud nu cunosc neamul piticilor, dar cunosc, în schimb, pe al așa numiților Orijas ⁶.

1. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 181, 189, 180.

2. Cf. Verg., *Aeneis*, III, 615, seq. și VIII, 193 seq.

3. Voronca, *op. cit.*, pag. 707, vol. I.

4. *Șezătoarea*, an. I, 233.

5. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 186—187.

6. F. Krauss, *Volksglaube*, pag. 129, 132.

CAPITOLUL VII.

Uriașii, Jidovii.

Superlativul Căpcăunilor este neamul Uriașilor sau al Jidovilor, — cum li se mai zice prin Vâlcea.

Superlativul acesta are, în mitologia poporului nostru și aiurea, tendința de superlativ absolut: să nu mai «știe de nimeni». Se știe legenda mitologică clasică, a luptei lui Juppiter (Zeus) cu Giganții. Toți tovarășii cerești ai lui fugiseră înspăimântați în Egipt, luând chipuri de animale; numai Juppiter singur rămăsese în cer ca să lupte cu temuta ceată a Giganților. În timp ce se hărțuia cu ei, își aminti de un vechiu oracol care spunea că pe Giganți nu-i va putea răpune nici un zeu, fără ajutorul unui pământean. Atunci el chemă pe Hercule și cu ajutorul lui le «puse capul». Și în Egipt se găsesc urme de-ale acestei legende grecești cu giganții. Se cunoaște celebra statuă a uriașului egiptean: Osymandias, al cărui picior eră de 7 coți.

În tradițiunile Orientului, apar iarăș Uriași.

Siamezii pretind că oamenii timpurilor primitive aveau o statură colosală care nu-și găsește termen de comparație în zilele noastre. Rabinii au încercat de nenumărate ori să stabilească cum că statura celui dintâiu om atingea mai multe sute de picioare ¹.

În Biblie se amintește adesea de neamurile Rafaim, Emim, Zonzomim — neamuri de uriași.

Cine iarăș nu-și amintește de faimosul Goliath? Dar concepția Giganților nu-i exclusiv proprie popoarelor acestor ținuturi. Se știe că în ceea ce privește visările, plâsmuirile mitologice, popoarele dela Nord sunt mai mănoase decât cele dogorite de soare. Dacă arșița climei încălzește imaginația, cețele («cețurile») Nordului creează fantome și le dau o statură nesăbuită care lasă cu mult în urmă pe Uriașii greci sau ebrei, ce sunt, cu adevărat, niște pigmei ai închipuirii. Evul Mediu își are și el Uriașii lui, însă mai micșorați. Uriașul legendelor cavaleresti locuiește când în spărturile înnoptate, în fundul strungilor de munte; când este pus staroste peste garda unui castel fermecat. Scandinavii cunosc ca gigant pe *Ymer*.

V. Hugo amintește de Uriași în *Légende des siècles* și în *Le Mariage de Roland*.

1. Măsură = 324 mm.

Uriășii sunt personificări mitice pe cari le găsim amestecate cu toate născocirile prin cari imaginația poporului caută să-și dea seama de jocul elementelor în lume, de întâmplătoarele lor lupte împotriva ordinii și armoniei. Mitologia popoarelor în genere, și în special mitologia greacă, — mitologie care a avut mai mult ca oricare alta sentimentul slăbiciunii, nimicniciei omenești în fața puterilor firii, — nu putea să nu facă și să nu dea acestor personificări un loc de seamă.

În poporul nostru, legendele despre Uriășii sau Jidovi, cum se zice în Vâlcea, au încă destulă vigurozitate.

Adesea se aude printre țăranii vâlceni zicându-se despre un om sdравн și înalt: «Ăsta e rămas din Jidovi!»; «Par'că e rupt din Jidovi!»; sau: «Ce Jidov de rumân!» — Cine au fost acești Jidovi? Oamenii spun că erau ființe tot cu chip omenesc, dar neasemănat de mari și năpraznici. Iată cum *ne cântă* o poveste despre ei: Ci-că într'o vreme o fetiță de-a Uriășilor ăstora, ducându-se la câmp, a văzut arând pe niște plugari, oameni de-ai noștri, cu doisprezece boi. Mirată d'așa lucru, îi iea în poală pe toți, cu boi, cu plugurile și dă fuga cu ei la maică-sa.

— Uite maică, ce găsii coala pe câmp. Niște muște sgâriau pământul!

— Hi! ce-ai făcut fetițo? Du-i îndărăt, că ăștia sunt oamenii cari or să rămână pe pământ, după ce ne-om prăpădi noi ¹.

Altădată oamenii (Uriășii) ăștia au făcut cetăți, ziduri și întărituri pe cari oamenii de azi nu sunt în stare să le facă. N'ai văzut dărîmăturile de lângă Câmpulung? De ei sunt făcute. Știi că oamenii le zic *Jidova*, și oamenii de azi se minunează ca d'altă arătate ².

Dar Uriășii au murit, și iată ce știe să ne povestească, tot poporul român, cu mici și neînsemnate variante de formă, despre moartea și îmmormântarea lor.

«Și uite, vezi? La zile mari, când se revarsă zorile, dacă cineva s'ar uită cu luare aminte spre Burci, ar vedea într'acolo arzând focuri mari și multe. Și focurile arată chiar locurile unde sunt îngropate comorile Uriășilor. Da ferit-a Sfântul să poți pune mâna pe comorile astea! Te-ai alege cu vreo poceală, dar cu ispravă nu! Câți nu s'au încercat la lucrul ăsta, fel și chip. Zădarnică le-a fost însă truda.

1. C. Rădulescu-Codin, *Legende*, pag. 26, 27. O legendă asemănătoare este răspândită și în Germania în popor. Cf. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 196 (*Studii folklorice*).

2. *Ibid.*, pag. 27.

Că se duceau oamenii, făceau săpături în locurile unde zăriau focurile și ajungeau chiar de loviau cu hârlețul de ceaunul care sună dedesupt. Dar puteau să-l scoată? Nicidecum!

De ce săpau, d'ăia ceaunul se lăsă tot mai jos și niciodată nu puteau să-l dea afară.... Urieșii ăia pociseră și împietriseră multă lume care le cercetase comoara!

....Urieșii aveau averi nenumărate, bănet, moșule, să nu-l poți duce în zece care. Iar atunci când muriă vreunul, aveă obiceiul să îngroape cu el și toată averea lui»¹.

De bogăția cea mare a Jidovilor s'a dus pomina. În Vâlcea se zice de un om bogat, «chiabur», că «e Jidov» de bogat.

Neamul Jidovilor fu prăpădit de Dumnezeu, prin potop:

....«Apa înecase acuma tot pe unde venise»².

«Tartorul Uriașilor însă, nu se temeă. A pus un picior pe unul din cei mai înalți munți, altul pe alt munte și odată s'a apucat cu mâinile de Porțile cerului, ținându-se sdravăn. — Așa ți-e vorba? zise în gându-i Dumnezeu, căruia nimic nu-i poate sta împotrivă.

— Stai, tartore, că te învăț eu minte!... Și odată trimite pe la ochii Uriașului un roi de muște³, care mai de care mai pișcătoare. Rabdă tartorul ce rabdă, închide ochii.... de geaba.... Când îl înțetește sdravăn usturimea, se hotărăște să scape de ele și odată trage mâna de pe toarta cerului, mâna dreaptă să se șteargă. Atâta i-a trebuit! N'a mai putut să se ție și hudubăst⁴!....

Poporul nostru crede că noi ne tragem din neamul Jidovilor și că suntem făcuți de-al doilea, căci Jidovii au fost o *lege spurcată*, iar noi suntem o *lege curată*⁵. Poporul roman eră, în această privință, ceva mai pesimist: credea adică cum că și oamenii sunt o *lege spurcată*, fiindcă sunt răsăriți din sângele gigantilor, pe care îl vărsase pe pământ «pater omnipotens», — Jupiter:

....Sed et illa propago.

1. C. Răd.-Codin, *Legende*, pag. 29, 30.

2. Ți aduce aminte de Ovidius: *Jamque mare et tellus nullum discrimen habebant: omnia pontus erant: deerant quoque litora ponto.*

Met. lib. I, 4.

3. Cf. Ajutorirea lui Zevs cu ajutorul lui D-zeu: ajutor pământesc la ambii.

4. C. Rădulescu-Codin, *Legende*, pag. 31, 32.

5. *Șezătoarea*, an. III, 30.

Contremprix Superum, saevaeque avidissima caedis,
Et violenta fuit: *scires e sanguine natos* ¹.

Dealurile cari se înalță unele lângă altele, ca niște uriașe turnuri de castel năprasnic, fac între ele gâtlejuri largi și bine adăpostite cari se numesc, în limba poporului din Vâlcea, *baur* ².

În aceste «baure» cred țărani din Vâlcea, că se aciolau Jidovii. Pe coastele dealurilor acestora se găesc oase, «ciolane» mari, cine știe ale cărui animal dispărut acum, sau oase făcute «steiu de piatră», cari întăresc convingerea ce o are lumea despre trecuta existență a Jidovilor și despre locuința lor dintre înaltele creste ale dealurilor. În Vâlcea se crede că Dumnezeu «i-a pus bine» numai cu trăsnetele și cu pucioasa pe cari le-a asvârlit asupra lor.

În folklorul român, Jidovii se luptă cu Dumnezeu care nu-i poate birui. Tovarășul său din iad aude și îi trimite vorbă lui Dumnezeu ca să-l lase să lupte el cu Jidovii. Dumnezeu îl lasă, el strânge norii și plouă până ajunge apa sub cer. Jidovii căzură atunci ca grinzile și se înecară ³.

Și la Nemți este credința că au existat uriașii. Clădiri năpranice trec adesea ca niște clădiri de uriași sau de draci. Oasele de Elefant cari se găesc prin pământ trec în ochii poporului ca fiind oase de uriași ⁴.

Populațiunile slavice de Sud nu cunosc neamul piticilor; dar cunosc în schimb pe al așa numiților *Orijas* ⁵.

În *Tesalia* și *Beoția* se povestește că Elinii (uriașii) ar fi fost mai înalți decât plopii cei mai mari; iar *Arachobiții* cred că înălțimea unui vechiu Elin întreacă cu mult măsura oamenilor de azi.

În *Bulgaria* sunt foarte răspândite credințele despre uriașii legendari (*žid židaveŭ*). Lângă Sofia se află două morminte numite (*židovske grobove*). La *Târnova* și în *Serbia* se crede acelaș lucru ⁶.

La *Români*, ca o expresie de adâncă vechime, se zice despre ziduri dărâmate, că sunt de când cu Jidovii, sau cu Tătarii, sau cu Uri-

1. Ovidius, *Metamorfozele*, lib. I, 3.

2. Poate ca acest cuvânt să fie înrudit cu *Baurgus*, goticul (cf. irlandezul *brugh*; grec *πύργος*) care dă naștere lui *Burgus*; *Burg* loc întărit, cetate, oraș. Aceasta cu un semn de întrebare.

3. Voronca, *op. cit.*, pag. 31. Cf. legenda mitică cu Jupiter și Hercule.

4. Wuttke, *op. cit.*, pag. 40.

5. Fr. Krauss, *Volksglaube*, pag. 129.

6. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 197, 202.

așii. — Când a existat acest neam care lăsă urme neșterse în folklorul nostru? Șăineanu crede că a fost neamul Cazarilor, de origine tinotartarică, — deci Tataři și Jidovi totodată, fiindcă primiseră Judaismul în sec VIII-lea. Imperiul lor se întindea dela *Don* până în Pannonia.

Bulgarii și alte popoare slave le fură supuși; împărații bizantini le plăteau tribut ¹.

Cum se face acuma, că acestor Jidovi — cari în ultima analiză trebuie să fi fost oameni — li s'a atribuit de imaginațiunea generațiunilor trecute o așa de extraordinară statură și putere, ca a biblicului Samson ori Goliat? Fenomenul acesta, psihologiceste vorbind, este explicabil. Este fapt cert că toți oamenii, prin însăș firea lor, privesc în *trecut* ca printr'o lentilă bi-convexă, de multe ori și trandafirie. Suntem cu alte cuvinte — de cele mai multe ori inconștient — niște *laudatores temporis acti*. De câte ori n'auzi pe țăran zicând: «Ce bine eră (trăiam) pe vremuri!» — chiar când el e cu stare și poate să se bucure neturburat de nimeni, de toate înlesnirile unei vieți relativ civilizate. Așa cu multă dreptate zice Carlyle: «Ce nemăsurată *camera-obscura* măritoare este tradiția! Cum crește un lucru în amintirea omenească, în închipuirea omenească, atunci când iubirea, adorarea și tot ce trăiește în inima omenească vine să i ajute ²!»

CAPITOLUL VIII.

Comorile.

Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames!

(*Vergilius.*)

Poporul nostru crede că în pământ se află bani, de aur, argint și de aramă, bani cari sunt îngropați de Jidovi și sunt păziți de duhuri necurate. În Vâlcea se crede că și haiducii au îngropat banii lor. Acești bani se crede că «joacă» în ajunul zilelor mari. După credința poporului român, «banii», comorile acestea sunt de două feluri: sunt comori curate și necurate. Cele curate sunt îngropate de oameni, de teamă să nu vină și să le răpească dușmanii sau hoții. Ele

1. Șăineanu, *op. cit.*, pag. 204.

2. Thomas Carlyle, *Eroii* (trad. C. Antoniaade), 1910.

ard, după ce au cântat cocoșii de miezul nopții și uneori și până la amiazi. Para, flacăra care iese din ei, este albăstrue. Cele necurate au fost îngropate de sgârciți, ca nimenea, nici chiar rudele cele mai apropiate, să nu poată avea parte de ele. Când le îngroapă, ele sunt închinare Diavolului și încredințate pazei lui. Para lor este albicioasă ori gălbuie. Se crede că nu numai Dracul este paznicul comorilor, ci și *Știma banilor*, un alt nume al aceluiaș duh necurat.

Românii din Munții Apuseni ai Ardealului cred că *păzitoarea* minelor de aur este *Știma* sau *Vâlva băilor* (de aur). Iată și *portretul* ei făcut de un scriitor băștinăș ¹.

«Vezi, cu Vâlva băii nu te poți prinde, că ea îi mai mare peste aur... Pe semne o fi bătrână și sgârcită și se mânie când vede că pun și oamenii mâna pe comorile ei. De aceea cred eu că se năpustește asupra bieților băieși și îi omoară din senin.» Vâlva se arată la oameni—mai cu seamă când a pus ochii pe câte un fecior mai zdravăn — și le arată unde să cerce după aur, dar numai cu o condiție: *să nu spună la nimeni că au dat ochi cu ea, căci altfel sunt pierduți*: «Vâlva îi sugrumă ca pe niște *pui de vrabie*».

După flacăra ce izvorăște din pământ știi ce fel de bani «joacă» («ard»). Dacă este albă (roșcată), banii sunt de argint; dacă este galbenă, sunt de aur; arama arde cu o flăcără albăstruie. Flacăra aceasta nu arde, nu dogorește: poate să ardă pe zăpadă, fără s'o topească. Cât se înalță dela pământ, atât este de adânc îngropată comoara.

Comorile curate sunt juruite omului; cele necurate sunt date în seama Diavolului. Comoara trebuie să ardă odată pe an. Cele necurate, se crede pe aiurea, că ard decuseară până la miezul nopții când cântă cocoșii, cele curate, dela miezul nopții până în revărsatul zorilor. Comorile cele necurate poți să le ridici și să le ai, numai dacă împlinești condițiile ce ți le pune Necuratul; altfel el nu te lasă nici măcar să pui semn unde au «jucat banii ²».

Comorile le-au îngropat oamenii de frica Turcilor.

....«De frica Turcilor, Românii fugiau de-și făceau case pe dealuri și prin păduri. Porumbul îl puneau în gropi și ca să nu se

1. Al. Ciura, *Amintiri*,—Schite și nuvele—Bornemisa, Orăștie 1911. *Budhiștii* bisericii de miazăzi cred într'o grupă de spirite (*Jakshas*), sau gnomi cari păzesc comorile ce se găsesc în pământ și în mine. (Olcott, *Catehism*, pag. 92.)

2. *Șezătoarea*, an. I, 285, seq.

cunoască, puneau deasupra pământ cu iarbă. Banii îi puneau în căldări și în borcane și îi băgau în pământ. Când fierbe cocleala pe ei, «joacă comorile» și culoarea verzuie este cocleala lor»¹.

Comorile «ard» spre zile mari, cum e Crăciun, Anul-Nou, Paști, Sf. Gheorghe, noaptea. În Moldova se crede că numai în noaptea din ajunul Sf. Gheorghe «ard», «joacă» comorile².

În Vâlcea se crede că nu poți să ridici niște asemenea bani, dacă nu vor fi «sorociți» să fie ai tăi. Ridicarea și săparea comorilor trebuie să se facă în absolută tăcere. Nu se mai astupă urmele cazanului sau căldării, căci «*orbește cine le acoperă*».

La Francezi, în popor, este credință că aproape toate monumentele preistorice au în ele comori. Tot același lucru se crede și despre blocurile eratice cari se găsesc pe câmpii ori pe bărăgane³.

Niște căutători de comori găuriseră temelii unui monolit, sub care credeau că se găsesc bani; dar flacări țâșniră din pământ și-i siliră să se lase⁴.

La Aromâni credința în comori este bine înrădăcinată.

«Când cineva a visat că într'un loc oarecare ar fi ascunsă o comoară, este ținut să nu spună nimănui visul [pe care l'a visat], ci să meargă singur ca să sape în tăcere și să găsească comoara. Dacă însă nu se poate stăpâni și povestește cuiva visul său, «stihiiul va s'macă părăsli», adică stafia va mânca paralele și degeaba va mai săpa. Prin stafia aceasta se înțelege spiritul păzitor al comorii, care prin blestemul sau menirea ce a făcut-o cel ce a ascuns comoara, s'a legat a păzi averile ascunse, până ce va veni să le caute și să le găsească acel căruia i-a fost menită comoara.

Această credință stă în strânsă legătură cu credința că spiritele celor zidiți în ziduri se însărcinează a păzi trăinicia zidurilor, cu credința în luarea umbrei și cu cocoșul tăiat la temelie⁵».

Se povestește că în fundul unui puț al castelului La l'ochette, se găsește o văgăună în care sunt puse toate comorile vechilor castelani. Un balaur păzește aceste comori și vai de acela care ar cuteza să pună mâna pe aceste bogății⁶.

1. C. Rădulescu-Codin, *Legende*, pag. 89.

2. Voronca, *op. cit.*, pag. 155, vol. I.

3. P. Sébillot, *Coutumes populaires de la Haute-Bretagne*, tome I, pag. 38.

4. *Ibidem*, pag. 39.

5. I. Nenițescu, *op. cit.*, pag. 535.

6. *Rev. d. trad. populaires*, *op. cit.*, an. XXVI, no. 9—10.

În Germania, ca și la noi, se crede că prin vrăjitorie poți afla locul în care sunt ascunse comorile. Comorile sunt, se crede, îngropate de oameni sau de personajii mitice. Ele sunt semănate «tutindeni»: fântâni, lacuri, dărîmături de cetăți, ș. a. Comorile — cari sunt când de aur, când de argint, când de nestemate — au fost odinioară proprietatea cuivâ: ele «joacă» tot din dorința de-a fi stăpânite de cinevâ. Ele «joacă» tot în nopțile spre zile mari. Când «joacă banii», ți se pare că vezi un cazan plin cu jăratec¹. Flacăra comorilor e albăstruie și «joacă» în noaptea de Sânzâene².

Pentru a putea să ridici o comoară, trebuie, ai nevoie de o anumită vrajă, căci comorile sunt păzite de Dracu sau de alte puteri diavolești. Adesea le păzește un *câine* negru cu ochii de foc. Ba uneori câinele este în întregime de foc. Aceștia primejduesc vieța omului. Luarea comorilor se face în miez de noapte, «când dorm și apele», și fără a zice vreun cuvânt³.

Ungurii cred că comorile sunt păzite de un duh, în fundul pământului⁴.

În Transilvania, găsierea comorilor ascunse în timp de războiu și ieșirea la iveală a monedelor grecești și romane, n'au făcut decât să întărească această credință.

Cea mai mare din aceste comori este comoara lui Darius pe care locuitorii fiecărui ținut o cred ascunsă prin peșteri în apropierea ținutului lor⁵.

În împrejurimile comunei *Homorod-Almas*, este o peșteră lungă de 40 metri. Comoara de aici este străjuită de o zână. În fiecare an la miezul nopții, în Lunia Rusaliilor, poarta se deschide și stă două ceasuri deschisă. Într'o zi veniră aci trei cavaleri, purtând fiecare câte un sac gol. Ei rugară pe un cioban să le țină caii până se vor întoarce, însă ciobanul nu voi. Ce părere de rău pe el când îi văzû întorcându-se, după un ceas, cu sacii plini de aur⁶.

În noaptea de 23 Aprilie, la cumpăna nopții, niște locuitori din Bistrița se duseră pe câmp ca să pândească banii cari «joacă». Într'adevăr ei văzură ieșind din pământ o pară verzuie. Și pentru a putea să regăsească locul, ei îl acoperiră cu o pânză albă⁷.

1. Wuttke, *op. cit.*, pag. 386.

2. *Ibidem*, pag. 71.

3. *Ibidem*, pag. 387.

4. Mich. Klimo, *Contes et légendes d'Hongrie*, pag. 32.

5. M. Klimo, *op. cit.*, pag. 64.

6. *Ibidem*, pag. 66.

7. În Vâlcea se zice că e bine să lași pe locul acela o stramă din haină.

În dimineața următoare, se duseră să șape comoara. Însă în loc de-a păstră tăcerea, ei începură să vorbească, ba să se și înjure. Către amiazi, ei găsiră, în fine, o căldare, însă, ca pedeapsă, bani cari erau în ea, se prefăuseră în cărbuni¹. *Pierai oiei*.

În beciul castelului Pogányvár, căzut în ruină, este o reamipomenită comoară, care nu se poate lua decât cu «iarba fiarelor»².

Acestea sunt de ajuns pentru a vedea credința Ungurilor în comorile tănuite în sânul pământului.

Slavii de Sud au și ei credința în comori, credință comună mai tuturor popoarelor.

Ei cred că comorile sunt păzite de niște duhuri numite *Vil*, cum ar fi bunăoară, la noi, *Știma banilor*). Vila păzește multe comori și le face să «joc» ; să «ardă» în ajunul sărbătorilor celor mari.

Vilele arată favoriților lor, în somn, locul unde este comoara. Dacă se spune acest vis altcuivă și dacă altul merge s'o scoată, găsește numai cărbuni³.

Se pare că și Romanii aveau credința în comori ce ar fi ascunse prin pământ. (Cf. Tacit, *Annales*, XVI, 1, 2).

Indienii credeau deasemenea în comori ascunse în pământ. *Codicele lui Manu* ne spune precis că «dacă un rege va găsi un tezaur, ascuns de mult în pământ, e dator să dea jumătate din el Brahminilor ; dacă l-a desceperit un Brahmin (tezaurul), el îl poate lua întreg, fiindcă el este stăpân pe tot ce există. (*Cod. lui Manu*, VII, VIII, pasim).

În Sicilia se crede că în *grotta dei Fondacazzi* fu omorât un Evreu și fu îngropat tot acolo cu toate comorile lui.

Acum această comoară este străjuită de duhurile rele numite *Mercanti* cari se aseamănă cu *Unterirdische Zwerge* -- dela Germani⁴.

În Italia unde se găsesc și comori de pietre prețioase : perle, diamante, ș. a. (Se crede că în «*grotta di mangione*» se găsesc astfel de comori.) comorile trebuiesc ridicate în anumite zile, cu o anumită vrajă (descântec). Așa se spune că în Cammarana se găsește o comoară care nu poate fi ridicată decât numai în noaptea de 14—15

1. Klimo, *op. cit.*, pag. 81. În Vâlcea se crede că poți găsi numai ceară, câte odată, în loc de bani. Și ea face bălbațai. Adesea ceară amestecată cu câteva monede.

2. *Ibidem*, pag. 69.

3. F. Krauss, *Volksglaube*, pag. 103.

4. F. Librecht, *op. cit.*, pag. 97.

August și numai de un om cast (în căsnicia lui) care nu mai «calcă și alături¹⁾».

La Walloni nu există nici o ruină de castel vechiu, despre care să nu se spună că are -- în fundul unei gropi o comoară închisă într'un. cufăr de fier, care este păzită de o capră²⁾ cu coarneau de aur. În unele regiuni se crede că chiar însăș comoara constă dintr'o capră de aur masiv — ceea ce nu este altceva decât o corupțiune a primei legende.

Pentru a putea desgrota aceste comori se impune o condiție *sine qua non*: tăcerea cea mai adâncă trebuie păstrată atunci când se face săparea. Se mai crede tot la Walloni, că banii «joacă» («ard») în noaptea de *Sânzâene*³⁾,

CAPITOLUL IX.

Cerul.

Omul incult caută să găsească în lumile cerești un corelativ al lumii pământești, — așa cum o judecă el și cum o înțelege. Din figurile pe cari le formează stelele, el făurește, — cu imaginația-i înaripată, imaginație de copil, — și transpune în cer, o lume curată pământească. De aceea zice adesea: «ce vezi pe pământ este și pe cer». Din neam în neam și dela popor la popor, trecură cam aceleași icoane ale constelațiilor și astrelor. Aceasta dovedește, până la un punct, că izvorul imaginației nu-i chiar nesecat, la un stadiu, la o anumită vârstă culturală a poporului.

* Pentru ilustrarea celor zise, vom cită legenda cerului, după credințele poporului nostru.

«La facerea lumii, cerul eră foarte aproape de pământ; însă omul, nesinchisit cum e din fire, nu și-a dat seamă de această bunătațe dumnezească, că nu eră puțin lucru pentru om să aibă pe Dumnezeu în preajma lui, ca să-i poată cere sfatul, ca unui bun părinte, oricând aveă vreo nevoie. Nesinchiseala a ajuns așa de departe, că într'o zi o femeie a aruncat spre cer o cârpă murdară a unui copil, cârpă cu care eră cât pe-acı să mânjească cerul. Și atunci

1. Librecht, *op. cit.*, pag. 98.

2. În superstițiile românești vedem adesea că duhurile rele (dracul ș. a.) ieau adesea chipul unei capre, unui țap.

3. Monseur, *op. cit.*, pag. 5—7. — A se vedeă aci mai multe despre comori.

Dumnezeu s'a mâniat foc și a depărtat cerul atât de mult, că nu degeaba zicem noi: «departe ca cerul de pământ».

Depărtându-se cerul, căzând această nouă pacoste pe capul bietului om, și tot din cauza *femeii*, că de aia-i femeia «poale lungi și minte scurtă», omul, pentru că nu putea pune mult preț pe sfatul femeii, mai ales că *femeia nu prea-i pricepută, decât poate doar la rele*, și gândindu-se că i-ar fi fost poate de folos povețele lui Dumnezeu, de cari simția multă lipsă, a plecat să se ducă la Dumnezeu, urcându-se până la El, sus în cer.

Știind că o să-i fie drumul lung, că dela pământ până la cer e mult, mult de tot, și că va avea zăbavă nu glumă, până s'o întoace acasă, — plecând omul și-a luat cu dânsul: carul mare cu patru boi, carul mic, candela din părete, crucea dela biserică, fântâna din răscruți, barda, sfredelul, spițelnicul, secerea, coasa, plugul și rarița, dulăul dela târlă, cățelul din curte, cloșca cu pui, scroafa cu porci, ciobanul dela oi, văcarul dela vaci, vizitiul dela cai, porcarul dela porci și hora din sat: căci vrea să se arăte înaintea lui Dumnezeu ca bun creștin ce eră, și a căutat să-și iea și cele trebuincioase la drum, să mai aibă omul cu cine schimba o vorbă pe atâta amar de cale și să aibă și pe cine să-i fie în ajutor la vreo nevoie. Apoi luă și grâu și porumb de semănat, ca intrând în câmpiile întinse ale cerului, să are și să samene, când o fi să i se isprăvească merindele și să aștepte până s'or coace roadele, ca secerând grâul și culegând porumbul, să-și facă merinde, să aibă cu ce-și urmă calea mai departe.

Așa și făcù omul, și a mers și a tot mers astfel, până către mijlocul drumului sub cer. Acì însă îi ieși înainte Uciğă l Crucea.

— Unde te duci?

— Nu-i treaba ta.

— Pe cine cauți?

— Cată-ți de drum și cară-te mai iute!

— Ești un arțăgos.

— Ba tu ești un viclean și un rău.

Și cu «tu ești», «ba tu ești» se luară sdravăn la ceartă.

Diavolul scoate atunci din traista lui: balaurul și șarpele năprasnic, ursul, scorpia blestemată, calul furios, căpățâna de om, și pe toate le asvârli împrejurul omului ca să-l înspăimânte. Omul însă nu se înspăimântă, și fără să-și piardă cumpătul, că doar Românul nu se sperie cu una, cu două, se încaieră la luptă vitejește

cu dracul : atât de vitejește, că dintr'un fleac de trântea se făcù sub cer o vijelie mare, că și azi durează acolo sus, și va durà în veci acea vijelie, pe care noi o numim vântul turbat, pentrucă orice sburătoare ajunge la acest vânt, turbează pe loc și cade jos moartă, și orice ligioană mânâncă din ea, turbează și ea.

În toiul luptei omului cu Dracu¹, cățelul, deși mic, dar vânjos nevoie mare și rău de mama focului, se repezi la cal să-l muște ; și calul încolțit de cățel, când mai văzù și pe dulăul dela târlă că vine în urma cățelului, îi trecù furiile pe loc și o croi la fugă. Ciobanul dela oi sdrobi capul balaurului cu cobilița.

Văcarul puse la goană pe șarpe cu ajutorul horei, și svârco-lelile fugii șarpelui se văd și azi pe cer ; iar vizitiul îi sdrobi căpățana cu barda.

Scorpia care-și întindea ghiarele spre om, vrând să vie în ajutorul Dracului, când văzù că omul răpune pe Drac, înfuriindu-se îi țâșni sânge din ochi ; și de blestemată și rea ce e, înțeleni cu ghiarele întinse, plesnind fierea în ea de atâta necaz.

Numaii boii dela carul mare nu s'au purtat bine, căci s'au speariat de urs și au cărmit proțapul, boul dela hăis cărmind spre cea. Dar și ursul îngheță de frică, când îl văzù pe om cum stâlcește pe Dracul, și doar Dracul erà lângă urs ; și vedeà bine ursul că și lui are să-i vină rândul acuș-acuș, de aia nici nu mai crâcnì ursul.

Toate acestea se văd și azi pe cer. În mijlocul acestor chipuri, omul biruitor se vede falnic și măreț ; iar Dracul s'a stâlcit sgribu-rindu-se atât de mult, că abia se mai zărește. Și acolo sus, omul tot regele firi e, cum l-a hărăzit Dumnezeu să fie pe pământ, căci chiar și Dracul îi știe de frică, și-l ține de stăpân.

Omul mai are mult până să ajungă la Dumnezeu, însă pentrucă i-a ajutat Dumnezeu să învingă și pe Diavolul, — căci omul nu poate face nici o ispravă fără ajutorul lui Dumnezeu, — omul e încredințat că Dumnezeu tot nu l-a uitat, deși și-a depărtat cerul de el ; și că Dumnezeu îl va ajuta pe om, oricând omul se va rugà la Dumnezeu cu credință și suflet curat.

În sfârșit, drumul pe care a mers omul, îl cunoaștem bine :

1. Povestea ce urmează capătă un farmec deosebit, dacă sunt urmărite pe harta constelațiilor tarânești situațiunile relative ale constelațiilor despre cari vorbește legenda. A se vedeà această hartă la finele lucrării d-lui I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele* (Analele Acad. Române).

căci se vede bine în nopțile senine și fără lună. El se numește calea Laptelui, pentru că a fost albit cu laptele vărsat din gălețile ciobanului: ciobanul când a avut nevoie de cobilița lui, ca să lovească pe balaur, din pripă a răsturnat gălețile, trăgând cobilița repede, și laptele s'a vărsat pe drum, și a curs, și a tot curs, împrăștiindu-se pe tot drumul»¹.

* *
* *

Pentru țărani, cerul este material și mărginit acolo unde se îmbină cu pământul. El este așternutul picioarelor lui Dumnezeu².

Cei mai înaintați însă în gândire recunosc că noi nu vedem chiar cerul, căci el este foarte departe și de sigur că e albastru. În ideile lor cerul e «un pod» dela care în sus e lumea cerească și în jos cea pământescă. Unii își închipuesc acest pod ca o boltă de fier, groasă, așezată pe apă, apa care înconjoară pământul, și pe stâlpi, având uși pe lângă apă pe unde umblă făpturile îngerești ca să aducă lui Dumnezeu știri de pe pământ. Alții și-l închipue tot de pământ, pe care dacă ar fi omul, ar avea câmpii nemărginite, pe cari le-ar ară și le-ar semăna, ca în legenda cerului. Iar alții și-l închipuesc ca o piele, care stă sus în aer, prin atotputernicia lui Dumnezeu: ceace aduce aminte de cuvintele Psaimistului, care zice lui Dumnezeu: «Cel ce ai întins cerul ca o piele».

În fine unii își închipuesc că cerul nu e dintr'o singură bucată, ci din două bucăți cari se îmbină, ceace îi permite să se deschidă; iar Calea Laptelui arată tocmai locul unde se face îmbinarea. Cerul e locuit tot ca pământul, însă nu de oameni, ci de Dumnezeu, cu Ingerii lui și cu toți Sfinții; și tot acolo, la Dumnezeu, cred că se duc, după moarte, și sufletele oamenilor drepti de pe pământ. Acolo e Raiul. Iadul e și el în cer, mai departe. În cer, în fie care noapte, Sfinții Ingeri fac slujbă, cum fac și călugării noștri la mănăstire, în postul mare; și în timpul când îngerii toacă în cer, cocoșii aud și cântă. Toaca din cer³ o aud și oameni, însă numai cari sunt buni și credincioși.

În noaptea de Sf. Vasile sau în noaptea de Bobotează, când

1. I. Otescu, *op. cit.*, pag. 45 seq.

2. Credința la fel cu a vechilor Ebrei.

3. În Vâlcea se zice despre o femeie iscoditoare, care este pricepută sau se crede numai, — că «știe și toaca din cer» (Făurești). Sau se zice: «Știe și pe Dracu»; «E Drac gol»; «E Drac împelițat»!

se pogoară Sf. Duh și în noaptea Învierii, cerul se deschide; dar tot numai cine este bun la Dumnezeu vede și cere dela Dumnezeu în clipele acelea tot ce vrea și i se dă.

Spre Anul-Nou se deschide cerul, se crede pe aiurea, de trei ori repede, una după alta și iar se închide; iar în lăuntru se vede o lumină foarte mare și Dumnezeu cu Sfinții uitându-se la noi. Numai acela care este tare bun la Dumnezeu, îl vede. Se cere ceva când se vede cerul deschis: sănătate, noroc și raiu ¹.

Unii țărani cred în existența mai multor ceruri, cari, zic ei, sunt dela noi până la cerul lui Dumnezeu; și anume *nonă* ceruri, tot la fel făcute, ca și cerul pe care îl vedem noi; și tocmai în cerul al noulea locuește cu Ingerii lui. Bolta cerească e luminată noaptea, afară de lună, — care nu e totdeauna pe cer, — de niște lumânări cerești numite stele, pe cari Ingerii le aprind în fiecare seară, ca să lumineze pământul noaptea, și le țin aprinse până la ziuă.

Profeții muștră pe Ebrei că s'au depărtat de Legea sfântă, că varsă libațiuni pentru zei străini și că femeile fac turte pentru regina cerului (Ierem. 7, 18.).

La cei vechi cerul eră divinizat sub două fețe: cerul înstelat, cerul de noapte, Uranos ²; și cerul luminos, Zevs sau Joe ³, în care mai ales s'a întrupat idea de cer.

Anaxagora din Clazomene spunea că cerurile sunt de piatră;

Anaximenes, Anaximandru și Eudôx din Cnid îl credeau făcut dintr'un material solid, deși nu spuneau anume din ce. Empedocle credeă că cerul e format din aer, pe care focul îl făcuse ca de sticlă transformându-l în cristal, iar stelele erau niște focuri ieșite din pământ, cum sunt focurile emanațiunilor de gaze inflamabile, cari, după cum adauge Xenotoș, se aprind seara și se sting dimineața. Platon chiar descrie bolțile concave din cari e format cerul. Aristotel își închipue mai multe ceruri de cristal, ca să poată trece lumina prin ele și aparținând la sfere diferite, însă toate concentrice, pământul fiind centrul lor comun.

Aceste ceruri poartă astre diferite, fiind: cerul lui Mercur, cerul lui Marte, al Soarelui, etc., în număr de opt ceruri, cel de al optelea fiind firmamentul, care eră cerul stelelor și dincolo de el eră infinitul gol.

1. *Voronca, op. cit.*, pag. 128.

2. La Indienii vechi, *Varuna*.

3. La Indieni, *Indra*.

Cerurile se credeă că se învârtesc cu iuțeli diferite. Totuș unii autori admiteau și al noulea cer, numit «Primul Mobil», care înlănțuie pe celelalte ceruri într'o mișcare uniformă și comună. Și vechii Ebreii aveau cam aceleași credințe. În Talmud se scrie că rabinul Barchana a ajuns până acolo unde cerul se îmbină cu pământul și și-a pus pălăria pe fereastra cerului; dar voind să și-o reieă, n'o mai văzù, căci cerurile o luaseră în rotațiunea lor și rabinul așteaptă și acuma ca revoluțiunea sferelor cerești să-i readucă pălăria și stă mereu cu mâna întinsă, gata s'o apuce când s'o întoarce și o trece prin fața lui ¹.

CAPITOLUL X.

Lumină și întuneric.

Iată două cuvinte cari sunt două principii ce formează temelia mai tuturor religiunilor, sistemelor teologice și a unei mari părți din edificiul superstițiilor. Plutarch aveă deci dreptate când spuneă : «Sunt două principii cari formează baza tuturor teologiilor : unul e principiul *luminii* sau al *binelui* ; celălalt principiul *întunericului* sau al *răului* ².

Chiar în cărțile sfinte (Biblie) termenii aceștia de comparație s'au strecurat (*volens nolens*). Termenii aceștia de comparație sunt și firești, dar sunt și foarte puternici, expresivi și *buni conducători* ai ideii pe care scriitorul vrea să ne-o împărtășească și nouă.

În psalmi cetim că ~~boalele~~ umblă prin întuneric ³ :

Nu te vei teme de ce te înspăimântă noaptea

~~De ciurma ce umblă prin întuneric,~~

~~De boala molipsitoare ce pustiește la amiazi ⁴.~~

Chiar și poporul românesc crede că *izbiturile plesniturile* (boalelor) se întâmplă numai noaptea, mai niciodată ziua. Duhurile necurate nu pot suferi lumina—în care omul umblă fără teamă,—ci numai întunericul în care omul îngrozit vede fel de fel de *iezmă* și năluci. Numai sporadic și prin excepțiune se spune și se crede

1. Din I. Otescu, *op. cit.*, pag. 54 seq.

2. Apud : Dupuis, *op. cit.*, pag. 83.

3. E atât de adevărat !: *In casa în care nu intră soarele, intră doctorul.*—zice un proverb.

4. Psalm 91, v. 5—6.

că «Șoimănele» (Ielele) umblă și *joacă* și pe la amiazi. (Acest lucru se crede nu numai la Români, ci și la alte popoare europene și asiatice).

Obscuritatea, dacă este *favorabilă* duhurilor, este favorabilă și chemării lor, magiei, vrăjitoriei, cu alte cuvinte. Hierofanții voră ca noaptea să acopere cu faldurile ei misterele lor; după cum ei le acoperiau cu vălul tainei. Ei făcură uz de întuneric, — acest mediu prielnic vrăjitoriei și iluziunii ¹.

Chiar numirile date magiei ne arată clar dragostea omului — dragoste înăscută — de lumină și de tot ceea ce este simbol al ei; și teama — destul de justificată pentru omul primitiv și păstrată prin atavism și la omul cult —, teama de întuneric și chiar și de simbolurile lui.

Sunt două feluri — de magii: *magie albă* în care «magul» chiamă geniile *bine făcătoare* ²; și *magia neagră* în care se invoacă *duhurile necurate* și *rele*. Intru începutul fiecărei religii primitive, sentimentul fundamental este teama, groaza de *cel necunoscut*, pe care preoții și vrăjitorii zic că — îl țin la dispozițiunea lor și că pot să-l întărate și să-l împace prin gesturi, rugăciuni, vrăji și jertfe.

Ei bine, pentru a mănține în sufletul credinciosului acea teamă «sfântă» și pentru a-l putea sustrage dela admirația *mută* sau *elocventă* a naturii, — care este o legătură indirectă (dar foarte curată), cu Creatorul, — preotul a pus de s'au clădit temple, lăcașuri de *închinare*. Și pentru că «religiunea» în numele căreia el «lucra» și «câștigă» eră religiunea fricii, temerii, el a căutat să facă astfel aceste temple, încât credinciosul, intrând în ele, să simtă în suflet adâncii fiori ai groazei, le-a făcut fără ferestre, pline de beznă, ca niște genune. Așa se găsec de cercetători templele popoarelor străvechi: asiatice și africane. (După fumul depus pe ziduri, se crede că credincioșii se folosiau de slaba lumină artificială.) Chiar și acuma moscheele triburilor mahomedane din oazele Saharei sunt lipsite de ferestre ³. La templele vechi, se făcă de multe ori numai câte o fereastră (aproape de înaltul *tavân*). Obiceiul acesta arhitectonic, — cerut de trebuințele cultului religios și ale mediului prielnic misticismului,

1. Dupuis, *op. cit.*, pag. 479.

2. Cari toate sunt îmbrăcate în *alb*, ca fiind însuș simbolul luminii.

3. A se vedea: Dr. Badea Cireșanu, *Tezaur liturgic*, Tom. II, pag. 182—183.

extazului religios, —subsistă și astăzi cu destulă vigoare de viață.

Vezi și astăzi la bisericile noastre ferestre mici, mai mult lungi decât largi, prin cari lumina se strecoară în trâmbe late dar lipsite de viociunea lor firească, sau se sfâșie de florile de fier, ce se împletesc peste tot largul ferestrei, în mii și mii de șuvițe de aur cu vârfuri argintate, lungi și tremurătoare, — cari caută zadarnic să se mai întâlnească prin clar-obscurul dinăuntrul bisericii; ori răzbate, cernută cu scumpete, prin vitraiurile groase, deslușind, în pervazul de întuneric, seninul chip al sfinților și împânzind interiorul cu șterse amintiri de curcubeu.

Intr'un astfel de mediu, pe care e gata să ți-l dea și umilita biserică de lemn dela țară și trufașa catedrală gotică dela oraș ce amenință cerul cu sulțile turlelor sale, într'un astfel de mediu, — în care lumina se luptă cu întunericul (sublim simbol al veșnicei lupte dintre Bine și Rău) poți să te cufunzi într'o dulce reverie mistică, poți să-ți numeri cu pietate și cântă lungul șir de păcate, pe boabele de metanii; poți să simți și fiorul negrăit de dulce al artei, — căreia îi place liniștea și semi-întunericul și amintirile ce nasc din liniște, — tot ca și când ai sta pe malul apei ce nu-și mai sfârșește de povestit lunga-i poveste într'al toamnei amurg — târziu și purpuriu violet.

Peștru Români, lumina își are originea la Dumnezeu, iar întunericul la Dracul ¹.

Augurul roman când vrea să prezică, împărțea cerul — cu o linie imaginară — în două părți și își plimbă ochii când într'o parte, când în cealaltă. În cortul lui făcut pe muchia *unui deal*, stătea cu fața spre Sud, așa că avea Răsăritul în mâna stângă, iar Apusul îi venia în dreapta. Semnele venite din stânga (din Răsărit, din imperiul luminii) erau totdeauna de bun augur; cele venite din

1. Următoarea poveste ne arată clar această credință. «Casa e alcătuită de Dracul. O gătise de-a'ntregul, numai lumina nu știa cum să vâre în ea; hai s'o care cu oborocul. Trece și D-zeu pe-acolo și-l întrebă: — Ce-ai făcut, nefărtate?»

— Ia, am făcut casă, și nu pot s'o umplu cu lumină acū».

— Dăruște-mi o mie!

— Dăruiată să fie!

Dumnezeu sparge pereții în *trei* locuri, pune fereastra cu cercevele în chip de cruce și diavolul nu se mai apropie de atunci de casă». (*Ioan Creangă*, IV, pag. 20).

spre dreapta (din Apus, împărăția nopții¹ și a întunericului) erau semne rele cobitoare.

La Români (Vâlcea) — cântatul «cocoșesc» al găinii îndreptate cu ciocul către Răsărit, vestește o *neurorocire*, dacă însă este îndreptată cu ciocul spre Apus, atunci cobește, vestește *moartea* cuivă, și trebuie să-i *puî cuțitul la gât* (s'o tai).

Filozofii cei vechi, și făuritorii de sisteme religioase nu uită niciodată de *lumină* dându-i epitete, pe cât de măgulitoare, pe atâta de bine-meritate.

Astfel Hesiod dă epitetul de *sacră* luminii care vine dimineața pentru a împrăștiă fioroasele neguri ale nopții².

Iar Manes numește pe Dumnezeu: *lumină* eternă, inteligentă, foarte curată, care n'are nici umbră de întuneric³.

La Romani tunetul care venia dinspre Răsărit, era privit de augurul roman ca semn prielnic⁴.

În «Sofocle» (*Antigona*) găsim expresia: *Sfânta lumină a cerului*⁵.

Romanii, păstrători ai credințelor și practicelor religioase arice, se întorceau cu fața la Răsărit când aduceau rugăciuni⁶.

Vitruvius, ilustrul arhitect roman, recomandă ca ușa templelor să se facă spre Apus, pentru că atunci când preotul sacrifică la altar, să fie întors cu fața spre Răsărit.

Dragostea de lumină, dar mai cu seamă teama, groaza de întuneric — *uritul*, într'un singur cuvânt — ca și cele mai însemnate dintre superstiții sunt și astăzi ca și în trecut *strigoii* celor mai multor inimi și suflete omenești. Iată cum se exprimă d-l Găvănescul, despre acești «strigoii»: Înțeleg prin *strigoii* acele instituții, legi, tendințe, păreri, acele sisteme și credințe, acele dogme și obiceiuri cari n'au altă rațiune de a fi, decât că *au fost*, și n'au alt sprijin decât tradiția.

1. Noaptea este timpul când umblă și bântue cetele de stafii și de tot felul de duhuri necurate. Lumina dimineții le împrăștiie pe toate aceste iazme. Aceasta e credința tot așa de generală la toate neamurile, ca și necesitatea de a mânca, a vorbi, etc. (Pentru poporul roman cf. Wissova, *op. cit.*, p. 45.)

2. Dupuis, *op. cit.*, pag. 100.

3. *Ibid.*, pag. 382.

4. Cf. *Aeneis*, II, 692: „subitoque fragore intonuit *laevum*“.

5. V. 879.

6. *Aeneis*, VIII, 68.

«Iși supraviețuiesc loru-și; duc vieța moartă a trecutului, nu se împărtășesc din izvorul vieții vii a prezentului. Impiedică și turbură, din contra, realizarea aspirațiilor nouă; întârzie adaptarea la noile condiții de existență, se opun evoluțiunii naturale a vieții sociale, plimbându-și scheletul lor descărnat și pământos pe străzile orașelor moderne, ca niște gardieni geloși de liniștea stagnației și scuțurându-și desperat oasele mucegăite ale brațelor lor invidioase, la fereastra celui ce cugetă la reforme și unde se proiectează mijloace pentru îndrumarea către un ideal modern de vieță»¹.

CAPITOLUL XI.

Focul.

Natura misterioasă a focului, legătura sa cu căldura și lumina soarelui, rolul important pe care îl joacă în fenomenul fulgerului, au trebuit să izbescă puternic imaginația primilor oameni; pe când aplicațiunile sale utile — ba necesare chiar existenței omenești — au putut să inspire un sentiment de recunoștință către acel element binefăcător. De aici până a-l socoti ca pe o ființă divină, eră ușoară tranziție și firească primelor vârste, precum observă Pictet dela care și împrumutăm acestea. Fără îndoială că Arii cinstiau focul cu un cult. Indicul Agni (ignis, foc) fu adorat mai ales ca foc al sacrificiului. El este mijlocitor între zei și oameni, căci aduce pe zei, în carul său tras de cai roșii, la ceremonii, și le duce ofranda oamenilor al căror sol este. Înțelegem deci, de ce este el așa de des invocat în iminurile ceremoniale. Dar pe lângă acest rol de căpetenie, el mai apare și într'un rol mai modest — și cu siguranță mai vechiu — ca protector al casei, al familiei și al tribului².

Este focul căminului, socotit sfânt la toate popoarele àrice. Personificări feminine ale acestui foc sunt Vesta la Romani, Hestia la Greci. Atributele lui Agni se găsesc divizate aici, între Hefaiostos și Hestia de o parte, și Vesta și Vulcan de altă parte. Cele două zeițe reprezintă, la fel, focul căminului și al altarului, pe când zeii, focul din punct de vedere mai general, al puterii binefăcătoare și

1. *Istoria pedagog.* vol. I, pag. 31 — 32.

2. La Romani — după *Lexicograful Festus*—mireasa primă, în ziua cununiei, din partea mirelui, apă și foc (aqua et ignis) ca simbol al unirii în vieța conjugală.

temute. Originea cerească a focului și darea lui oamenilor a fost și la vechii Ari (Arias) un izvor fecund de tradiții mitice.

În măiastra lucrare a lui *Kuhn*, «Coborîrea focului și despre băutura zeilor», se vede că aceste mituri se leagă în originea lor cu procedeul frecării rotatorii, prin care se obține focul și care se găsește, nu-i vorbă, la popoarele cele mai variate. Naiv cum era, omul își închipuia că fenomenele *focului cresc*, fulgerul, trăsnetul și chiar focul solar sunt produse și în cer tot prin asemenea procedee.

Focul astfel produs se coboră pe pământ, când furat și adus ca o binefacere, de o pasere sau de un personaj mitic și prieten al oamenilor; când asvârlit de mâna unui zeu. *Kuhn* ne raportează, coordonate între ele, principalele legende ale popoarelor arice, privitoare la acest subiect mitic.

Cultul luminii, în genere, și al focului, în special, ar forma ele singure obiectul unor voluminoase lucrări, dacă ar fi tratate în extenso. Noi vom fi cât mai restrânși. Religiunea Caldeilor era un rit aparte al cultului luminii: ei adorau soarele, luna și astrele.

Toate popoarele din Asia, cari îmbrățișară religiunea lui Zoroastru: Bactrienii, Mezii, Perșii, adoră focul, simbol al lui Ormuz, principiul cel bun și creatorul tuturor lucrurilor. Rămășițele acestor adoratori se văd și astăzi: ei păstrează încă tradițiunile sacre ale magismului și continuă a întreține focul sfânt în sanctuarele ținuturilor Kerman și Guzerata.

Triburile pelasgice răspândiră cultul focului, mai mult ori mai puțin schimbat, în Grecia și Italia. Se știe că în templele lui Apollon, la Atena și la Delfi, ca și în acela al zeiței Ceres la Mantinea, se întreține un foc sacru, care trebuia, la caz că se stingea, să fie reaprins prin razele solare. La Roma, Numa înființase colegiul Vestalelor pentru a nu lăsa să se stingă focul sacru, care ardea în cinstea Vestei, zeiță care nu era ea însăși altceva decât personificarea focului. Cuceritorii spanioli au găsit la popoarele Americii (Mexicanii, Peruvienii) cultul focului și al soarelui.

La Chinezii se crede că «deregătorul» Morogrog fu alungat din cer pentru purtarea necorectă a lui. El descoperi oamenilor focul.

Pentru poporul nostru focul este sfânt. Se crede că nu e bine să scuipi în foc, că faci bube la gură¹.

Focul este lucru dumnezeesc: (Aici se amestecă Creștinism).

1. Voronca, *op. cit.*, p. 1075.

Focul e Domnul Hristos. Întâiu și întâiu Domnul Hristos l-a făcut cu cremene și amnar¹. (Aici Hristos ia locul lui Prometeu.) Să nu bați în tăciune ca să-l sfărâmi, că e păcat a bate focul. Focul e sfânt, e însuș Dumnezeu. (Nimic nu l-a impresionat pe omul primitiv mai plăcut ca lumina și căldura în genere.) Pe foc să nu-l blestemi, că blestemi pe însuș Dumnezeu. Focul trebuie învelit.

Dacă în legendele mitice clasice focul este furat de Prometeu din cer și adus oamenilor pe pământ, în mitologia poporului român și în credințele lui, focul este furat de un Drac dela Dumnezeu².

Nu-i vorbă, istoria lui Prometeu, adică legenda originii divine a focului, se găsește în mai toate mitologiile și, ca niște vestale nouă, femeile australiene au datoria de a veghea ca focul casnic să nu se stingă³.

În Germania se crede că focul din vatră nu trebuie lăsat să se stingă și că stingerea lui este a paugbă, nenorocire. Se mai crede că dacă scuipi în foc, capeți bube la gură. În *Boemia* se numește focul: «Dumnezeul Foc». Focul, mai ales al căminului, eră și este și acum la Germani în mare cinste și este obiectul unui adevărat cult.

În Vâlcea se învește focul în cenușă și se ferește de a se stinge. Femeia căreia i s'a stins focul în vatră, se așteaptă la toate nenorocirile. Copii nu sunt lăsați să se joace seara cu focul, cu tăciunile aprins — făcând curbe prin repede a mișcare a tăciunelui — fiindcă se urinează noaptea în pat. E credință tare înrădăcinată.

La Aromâni găsim aceeaș credință⁴. Tot așa la Germani⁵.

Nu trebuie să dai foc din casă afară.

La Germani se crede că nu trebuie nici să dai focul din casă, nici să-l împrumuți, căci astfel se duce și el și norocul casei⁶.

În Vâlcea se crede că femeia cu copil mic nu trebuie să dea foc din casă, fiindcă are să-i plângă copilul.

În Muscel se crede că descântând cu cărbunii dela un foc împrumutat, în noaptea de Mănicătoare, poți să iei mana dela vaca celei care ți-a împrumutat focul. Vrajitoarea vine și îți cere foc îm-

1. Voronca, *op. cit.*, p. 1197.

2. *Ibid.*, p. 1198.

3. Nicolay, *op. cit.*, p. 268.

4. Cosmulei, *Datine, credințe și superstiții aromânești*, p. 51 seq.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 371.

6. *Ibid.*, p. 380.

prumut, căud știe că ți-a fâtat vaca. Acești cărbuni îi stinge și îi păstrează până în noaptea de Mânicătoare ¹.

Pentru poporul nostru și pentru Slavi, focul este și prevestitor. Se crede că atunci când focul «pârăe» și lasă scântei, e semn că te vorbește cineva de rău. Să iei sare și s'o arunci în foc, că dai în ochii celui ce «te vorbește ²».

Casa Grecului sau a Romanului avea un altar și pe acesta trebuia să fie totdeauna puțină cenușă și cărbuni aprinși — focul sfânt — care nu putea fi înviorat decât cu anumit fel de lemne și rămânea totdeauna curat ³.

În Vâlcea se crede că în ziua de Paști trebuie, «e bine», să ții toată ziua focul aprins. În celelalte zile e bine să-l învelești când «n'ai treabă cu el».

În unele părți locuite de Români se produce în ajunul Sf. Gheorghe așa numitul *foc viu*. Cum se produce?

Se ieau două lemne uscate și se freacă, se tot freacă unul de altul, până când se înfierbântă și încep să ardă.

Acest foc viu se păstrează apoi cu mare băgare de seamă ca să nu se stingă niciodată peste tot anul, crezându-se că acea casă în care s'ar afla un ast fel de foc are mare noroc și că nici un rău nu se poate apropia de ea ⁴.

În Bulgaria, focul «curat» se obține de oameni desbrăcați, prin frecarea lemnelor uscate ⁵.

Procedeu acesta de a obține focul ne amintește primitivul procedeu al vechilor Indieni. Și Brahmanii Indiei actuale, deși au la îndemână procedeele moderne de a face focul, ei nu se folosesc, la sărbătorile lor, decât de focul natural, obținut prin frecarea a două bucăți de lemn — vechiul *pramanthas* ⁶.

În timpii străvechi, fiecare sat aric avea în mijlocul lui astfel de foc sfânt. Acest foc se păstră veșnic aprins, fiindcă nu se putea obține decât cu mari, foarte mari greutateți. Tasmanienii, Australianii se servesc în parte și acum de procedeu amintit, pentru a produce focul ⁷.

1. C. Rădulescu-Codin și D. Mihălache, *Sărbători*, p. 59.

2. Fr. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 277.—Vâlcea.

3. La Grasserie (Raoul de), *op. cit.*, p. 101.

4. Sim. Fl. Marian, *Sărbători*, vol. III, (Sf. Gheoghe.)

5. Fr. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 99.

6. Nicolay, *op. cit.*, p. 267.

7. Sir John Lubbock, *Omul preistoric*, vol. II, p. 163, 170.

Dacoții și Irokezii se serviau de o vârtelniță (vârtej) pentru a-și procura focul. Instrumentul acesta e compus dintr'un arc a cărui coardă e înfășurată după o bucată de lemn verticală. Dând arcului o mișcare înapoi și înainte, se comunică bucății de lemn o mișcare repede de rotațiune. Capul bucății de lemn se sprijină pe o altă bucată de lemn uscat. Din frecarea continuă rezultă încălzirea, înfierbântarea și aprinderea lemnelor¹.

Cultul focului se observă și la locuitorii din *Camciatka*, la Ainos și la Mongoli.

Țăranii ruși, ca și Ghialikas, cred că este rău, e păcat să scuipi în foc.

În Vâlcea și în Muscel², poate și pe aiurea, puii, îndată ce au fost scoși, se pun într'o sită sau un ciur și se țin și cern deasupra focului din vatră, pentru ca să fie «curați și sănătoși ca focul» și să nu fie luați de vulpe. Așa se face și se crede în Vâlcea.

În Muscel se pun în sită odată cu puii tot atâtea așchiii (sărite din secure.) Ciurul se cerne pe vatră, deasupra focului și se zice: «puii mei să aibă parte de cuțit, de oală și de foc». Li mai cerni și deasupra pragului și zici tot așa. Apoi iei un cuțit în mână și așchiile una câte una. Tai cu cuțitul așchiile, par'că ai tăia pui. Așa le «tai» pe toate. La fiecare «puiu» tăiat zici vorbele: «puii mei...» Iar la urmă închei: «Cum nu văd eu puii, așa să nu-i vază uliul!» și răstoarni ciurul cu pui.

La Germani se crede că pentru a face ca puii de găină să fie sănătoși, trebuie puși, îndată ce ies, într'o sită și ținuți deasupra focului³. În Vâlcea este obiceiul, ca îndată ce copilul se naște, să fie spălat, cu apă neînceptută — pusă într'ă oală nouă și cu busuioc — deasupra focului de pe vatră, «ca să fie sănătos și curat ca focul».

La Norvegieni și Scoțieni, în prima apă în care a fost scăldat nou-născutul se bagă cărbuni aprinși din vatră⁴. Norvegienii cred că e mai mare păcat să scuipi pe foc⁵.

Tot la Norvegieni este obiceiul ca să se pună deasupra focului donița cu lapte, pentru ca vrăjile și deochiul să nu poată avea nici

1. Sir John Lubbock, *op. cit.*, p. 247, vol. II.

2. C. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, p. 107. — Pentru Vâlcea, autorul...

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 405.

4. Librecht, *op. cit.*, p. 318, 361.

5. *Ibid.*, p. 335.

o înrăurire asupra «manei» vacilor. Alteori aruncă în lapte un cărbune aprins ¹.

Mai toți Români cred că «nu e bine» să dai foc din casă, după scăpătatul soarelui, că-ți mănâncă lupii vitele de pe câmp ². În județul Romanați se crede că în momentul când nu se poate aprinde focul, naște vreo femeie ³.

La Walloni apa primei «scalde» a copilului se aruncă în foc, ca să se evite farmecile cele neprielnice ⁴.

În vechime, multe triburi semitice identificau pe teribilul lor zeu cu *focul* : — marele fetiș al strămoșilor lor.

La Ebrei, focul eră și simbolul curăției depline ⁵.

Sfânta carte a Pașilor — Zendavesta — privește focul ca pe un element sfânt :

«Nu murdări focul cel veșnic și sfânt cu putreziciuni pline de putoare și nu pângări a tot hrănitorul pământ cu descompusele hoituri ⁶».

În Scoția se crede că e păcat să scuipi pe foc, căci el nu lasă nepedepsiți pe cei ce-i fac o așa de mare necinste ⁷.

Dacă focul păzește de influențele nefaste ale farmecilor și le ia puterea, el îndepărtează și duhurile rele și le paralizează influențele lor dăunătoare asupra omului și asupra ființelor în genere.

La Romani eră datină ca cei ce azistau la o înmormântare să sară peste un foc, înadins făcut ca să «scape» de prigonirea zăcașului mort.

Acelaș obicei îl au și Români și alte numeroase popoare, cari simbolizează în acest rit superstițios faptul că viii se pot întoarce acasă, iar sufletul mortului nu ⁸.

Ciuvașii Siberiei aruncă după moartea o *piatră înroșită în foc*, spre a se asigura astfel că mortul nu se mai poate întoarce ca să le cășune rele, nenorociri, morți în familie sau trib.

La *Rușii albi* mirele și mireasa trebuie să treacă peste o grămadă de cărbuni aprinși.

1. Librecht, *op. cit.*, p. 316.

2. Ioan Creangă, *revista*, an. IV, p. 21.

3. *Ibid.*, an. IV, p. 48.

4. *Quest. de Folklore wallon*, p. 41.

5. Cf. Isaia 6, 6, seq.

6. Apud. G. Coșbuc, *Albina*, București, an. IX, p. 88.

7. A. Lang, *Etudes traditionnistes*, p. 98—99.

8. Samter, *op. cit.* p. 85.

Chinezii poartă pe deasupra unui lighian plin cu jăratec lectica în care se află mirele.

În *Siberia* femeia, după naștere sau după «soroc» (menstruație) trebuie să treacă peste bălătaia unui foc, ca să se curețe, să se purifice. *le p'ailuohi!*

Tot în *Siberia*, cei ce au venit dela înmormântare trebuie să sară peste foc ¹.

Chinezii cari au luat parte la o înmormântare, sar peste un foc inadins făcut. *Iacuii* aprind un foc mare pe drumul pe care a trecut convoiul funerar și peste el sar toate rudele și cunoscuții răposatului, pentru a se curăți de feluritele duhuri cari s'au sălășluit în hainele lor.

După vechiul cult *indian*, trebuie să se aprindă focuri pe drumul dela groapa celui răposat și până în sat.

Cultul acesta al focului și însemnatele tribute pe cari i le dau superstițiunile și doctrinele religioase în genere, a trecut, pe nesimțite, și în sistemele filozofice. Se știe că Stoicii puneau inteligența supremă—care cârmuește lumea—în substanța luminoasă a focului «Ether» pe care-l priviau ca pe izvorul inteligențelor omenești. Ori câtă grijă au pus ei ca să se desfacă de o tradiție și o credință arhimilenară, totuș acestea au fost mai puternice și au învins complet virtutea *neclătitului* lor suflet.

CAPITOLUL XII.

Fulgerul, Trăsnetul.

Fulgerul și trăsnetul fură fenomenele cele mai izbitoare pentru mintea și mai ales pentru imaginația omului primitiv, din toate timpurile și din toate meleagurile. Ele fură considerate deci, cum eră și firesc, ca atribute ale celor mai puternici zei. Așa Indra indicul și scandinavul Thoor; Duar (Donar) al Germanilor și slavicul Perun; Taranis galicul și Zeus (Juppiter) al clasicilor; Iahvè al Ebreilor și Sf. Ilie, grozavul și stângaciul Sf. Ilie al Românilor;—toți acești zei, mai bine căpetenii de zei, au ca atribute fulgerul, trăsnetul, dela care la mai toți le vine și numele ².

1. Vezi Samter, *op. cit.*, p. 83, 84.

2. *Encycl. Larousse*. La Romani eră venerat nu numai Jupiter și trăsnetul lui, ci și locul unde *trăsnișe*. Se închideă cu un zid și nu mai

Popoarele, necunoscând mijloacele prin cari fulgerul lucrează asupra ființelor și lucrurilor de pe pământ, și-au închipuit că acel ceva, care nimicește tot ceea ce-i stă în cale, trebuie să fie o săgeată, aruncată din nori. Eră și firesc să-și închipue așa : ei erau vânători și cu săgeata vâneau și pedepsiau pe cei protivnici, cu ea se exercitau la trasul în țintă.

Alții au crezut că odată cu fulgerul cad și pietre. Și cu toții au căutat, au scobit prin pământ după aceste săgeți sau pietre ale teribilului zeu. Și vorba de demult : cine caută găsește : ei au găsit, la adâncimi mai mari sau mai mici, fie săgeți de bronz sau lănci de fier aproape mâncate de rugină ; fie pietre cioplite în felurite moduri, unelte ale unei vrăste vechi de tot. Și pe aceste lucruri, cari se credeau că au fost în nemijlocită apropiere de divinitate, le-au găsit vrăjitorii și femeile că «sunt bune de cutare sau cutare leac». (De observat este aici așa numitul «panteism ritualistic», care revine așa de adesea în credințe ; că adică oricare lucru ce vine în atingere cu un zeu sau servește la slăvirea unei zeități, chiar prin acest fapt lucrul acela devine și el oarecum o divinitate, se îmbibează oarecum cu esența divină¹.)

În Vâlcea se crede, în popor, că săgețile de-o anumită formă, de fier sau de bronz cari se găsesc prin pământ sunt picate din trăsnet.

O astfel de săgeată se spală în 3 ape și rugină ei cu apa în care s'a spălat se dă celui care are junghiuri, celui pe care «îl țin junghiurile». Când cad din cer, se crede că ele merg în pământ 9 stânjeni și că pe fiecare an ies câte un stângen, așa că la 9 ani ies la fața pământului. Credința noastră că stângaciul de Sf Ilie aruncă săgețile de trăsnet, o găsim și la Slavii sudici².

La Germani se crede că piatra căzută din fulger se afundă, se duce 7 stânjeni în pământ și că pe fiecare an se saltă cu un stângen,

eră îngăduit nimănui să calce pe el. Acelaș obicei îl găsim și la vechii Peruvieni.

(La Români un copac etc., trăsnet, e privit cu o evlavie plină de teamă și e ocolit.)

F. Librecht, *op. cit.*, p. 400.

1. Exemple sunt destule oriunde le cauți. Este deajuns să spunem că la vechii Indieni rugăciunea fu divinizată, ca geniul pietății sufletului omenesc, în *Brahma*. De aici o fază, o epocă a religiunii indice: Brahmanismul. — Vezi la No. V, în *Notele* dela urmă.

2. Krauss, *Volks Glaube*, p. 11.

așă că la 7 ani, după ce a trăsnet, se saltă la fața pământului. Se crede asemenea că pietrele acestea sunt bune de vrăjit. Sunt bune și de leac : de *orbalt*, de *aprindeți de piept*. Se descântă cu ele și vitelor bolnave. Ba se întrebuițează și ca talismane (amulete, baiere) pentru copii și ca leac pentru pomii cari nu rodesc ¹.

În Danemarca, în unele case, pietrele din fulger sunt apărătoare de fulger și țărani țin foarte mult la ele. Se crede că dacă le atârni pe cap, te feresc de visuri urâte. Se pun și în clădirile nouă. Sunt bune, cred ei, pentru a descântă, ca laptele să facă «cojoc ²» de smântână.

În toată Germania se crede că o piatră de trăsnet (blemnit) pusă pe coama casei o ferește de trăsnet ³.

În România piatra de trăsnet se poartă atârnată la gât, ca amulet. Poetul Coșbuc ne spune că a văzut la gâtul unei fetițe din Gorj un amulet compus dintr'un vârf de săgeată de cremene puțin cam roșietică, înfășurat în frunză bine mirositoare de dumbravnic și pus într'o punguliță de postav roșu. Credea fetița că «scumpetea» ce-o purtă la gât e piatră ce cade din cer când trăsnește în apă și că e aducătoare de noroc. În istoria Romanilor se scrie că, nu la multe zeci de ani după Hristos, comandantul Galba a văzut odată trăsbind într'un lac din Cantabria și a pus oștirea să scurgă lacul și să pescuească piatra trăsnetului.

După o muncă colosală au izbutit, în sfârșit, să găsească 12 pietre linse ca sticla și în chip de topor.

Plinius scrie despre piatra trăsnetului :

«Sotacus (un autor mai vechiu) cunoaște două feluri de piatră a trăsnetului : una neagră și una roșie : și amândouă samănă cu topoarele.

«Cea neagră ajută la cucerirea cetăților și la prinderea flotelor...

«Se mai cunoaște și un al treilea soi, care însă este foarte rar și e căutat cu multă stăruință de vrăjitorii din Persia». Superstiția

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 88.

2. Expresie din Vâlcea pentru : smântână multă, smântână groasă. În descântece fulgerul apare că o păsărică albăstruie—la toate popoarele fulgerul e albastru ; ori e biciu de foc al cărui plesnet uriaș e tunetul, sau este, în fine, șarpe-balaur care bate mările cu coada. (G. Coșbuc în *Albina*, București, VII, p. 198.)

3. Meyer, *op. cit.*, pag. 199.

că piatra fulgerului face minuni o au toate popoarele, nu numai din Europa ci și cele din Africa, China, Japonia ¹.

Dar nu numai piatra trăsnetului ferește de trăsnet; popoarele cunosc și plante cari pot apăra casele de «mânia» Sfântului Ilie.

La Români fulgerul, *șarpele din nori*, se poate gonî cu bățul de alun, după cum șarpele de pe pământ nici nu se atinge măcar de cel ce are la el un băț de alun.

În Tirol, când e furtună, oamenii aruncă pe foc urzici, culese în ziua de Sânzăene și se cred apărați de trăsnet.

În Italia pun o urzică, culeasă pe la Sânzăene, sub crucea ferestrei, când e vremea grea, ca s'o vadă fulgerul și să treacă înainte.

Și la Români urzica este socotită că poate să apere de trăsnet. Se poartă ca amulet, mai ales de tineri, în ziua de Sf. Gheorghe.

Salcia, nu numai când se pune ca «improor» la Sf. Gheorghe, ci totdeauna e apăraătoare de trăsnet.

Mlădița de salcie dela Florii o ține țaranul după icoană și totdeauna vara când e furtună, iea mlădița de după icoană și o pune în mijlocul casei, ca s'o ferească de trăsnet. Mulți umblă încinși tot anul peste mijloc, pe piele, cu o cunună de mlădițe de sălcii dela Florii, pentru durere de șale și pentru mușcătura de *șarpe*. Dar aici credința se rapoartă la fulger (numit în descântece: «șarpe») nu la șarpele adevărat.

În ajunul Sânzăenelor țaranii culeg florile numite Sânzăene și le aruncă seara pe acoperișul casei, de obicei făcute cununi. Ca și urzica au puterea de a îndepărta fulgerul; tocmai de aceea se pun pe acoperiș, pe locuri înalte, ca și salcia pe stâlpii cei mai înalți ai porții, sau ca urzica în vârful Armindemului: paratrăsnete ale popoului. Sânzăenele aruncate pe casă în buchete ori în cununi se lasă acolo toată vara ².

* * *

Pietrele în formă de săgeți (belemnitele) sunt bune pentru a împiedica diarea, colicele, ș.a. Așa se crede în Elveția și Germania. În Suedia există și acum credința pe care o găsim în Franța ³, că

1. Gh, Coșbuc, *Albina*, an. XI, No. 1.

2. *Ibid.*, VII, no. 8.

3. Sébillot, *Folklore de France*, t. IV, p. 68.

adică o piatră de fulger se duce în pământ 7 picioare și iese pe fiecare an câte un picior. Praful lor se crede că e bun contra reumatismului și contra boalelor dobitoacelor. În mreața în care s'a pus o piatră de fulger, trăsnet, vine peștele cu duiumul.

În Haute-Bretagne, țăranii cred că topoarele sau cuțitele lustruite de mâna omului cum și unele cremene rotunde sau lungărețe cari se găesc pe câmp, au căzut din cer pe timpul furtunii.

Cu aceste mici pietre se fac salbe, cari se atârnă la gâtul copiilor pentru a fi feriți de boale.

Dar proprietatea cea mai recunoscută a acestor pietre este că păzesc de fulger casa sau omul la care se găesc.

Această superstiție se găsește mai la toate popoarele lumii. Pietrele acestea se pun pe fereastră sau într'o gaură în zidul caselor pentru a le feri de trăsnet ¹.

Cine este trăsmit și ce este trăsmit ?

La Români se crede că Sf. Ilie «are ordin», «are poruncă» să trăsnească pe Diavolul, oriunde s'ar întâmplă să se ascundă acesta. În turla bisericii de s'ar ascunde, Sf. Ilie, năprasnic cum e el, dă în turlă să «mântue» pe Diavol.

De aceea se zice că omul nu trebuie să stea oriunde, atunci când tună și trăsnește. Pisica și câinele, animale la cari se aciolează Diavolul, să le îndepărteze de el, că Sf. Ilie «nu știe multe»: trage oriunde vede că s'a ascuns Necuratul.

Dar și pe acei nelegiuți îi trăsnește «Sfântulețul», căci lucrează lucrurile Necuratului. De aceea se zice la țară unuia care vorbește blestemății: «Trăsni-te-ar Sfântul, să te trăsnească!» (Vâlcea). Pentru Vâlceeni, trăsnierea din senin este semnul unei mari nelegiuiri care este astfel pedepsită ². «Trăsmit» se zice celui care este arțăgos, sau celui care a cam «prins ciocârlanul de coadă», «a furat luleaua Neamțului» (Vâlcea.).

Într'o poezie populară ³ se arată foarte plastic credința poporului că Sf. Ilie «nu rabdă» pe cei nelegiuți, dacă îi «rabdă pământul»:

Bine vorba nu sfârșită:
Pe loc cerul se-aprindeă,
Și trei fulgeri repeziă,
Pe Stoian popa-l loviă,
Și în cenușă-l prefăcea.

1. Din Sébillot, *op. cit.*, pag. 53—56 v. I.

2. La Romani erà semh rău: *Non alias caelo ceciderunt plura sereno fulgura.* (Vezi *Georgica* I, v. 487—488.)

3. V. Alecsandri (colecț.), *Vidra*.

La vechii Ebrei tot nelegiuirea erà pedepsită cu trăsnetul. Iată ce cetim în Biblie :

El (Iahvè) ascunde în mânilor sale fulgerul, și-l aruncă asupra celui ce-i stă împotriva¹; și aiurea :

Foc merge înaintea lui (Iahvè) și cu flacări mistuește din toate părțile pe neamicii lui. Fulgerele sale luminează lumea. Pământul vede și se cutremură munții, ca ceara se topească înaintea lui Iahvè².

CAPITOLUL XIII.

Soarele.

Înainte ca religiunea să fi ajuns acolo ca să proclame că Dumnezeu trebuie pus în imperiul Absolutului și al Idealului, adică în afară de lume, un singur cult fu rațional și științific : acest cult fu cultul soarelui (Renan.)

În timpul în care se răspândi Creștinismul în imperiul roman, soarele erà considerat ca Dumnezeu universal. Cultul său servia oarecum ca o legătură religioasă și politică între toate populațiunile, oricare le-ar fi fost neamul sau limba lor, credințele lor îndeosebi. Fiecare, zice Lucian³, vede cum soarele strălucește în țara sa și cu toate că îl socotește ca fiind al său, zeul este al tuturor, erà zeul cel adevărat : «Deus certus», cum îi zicea împăratul Aurelian.

Toți deasemenea numiau soarele cu acelaș calificativ, acela de Stăpân sau Domn : Baal, Adonai sau Adonis, Κύριος, Dominus aveau aceeaș însemnare. Dela un capăt și până la celălalt al Imperiului, toată lumea numia prima zi a săptămânii ziua Soarelui sau ziua Domnului⁴.

Marele astru erà proclamat astfel Domn și Stăpân al imperiului roman. Sol, Dominus imperii Romani⁵.

La toate popoarele, soarele nu fu numai zeificat, ci fu pus căpetenie peste cohorta celorlalți zei. I se și cuvenia acest loc de

1. *Cartea Iov*, cap. 36, v. 32.

2. *Psalm 97*, v. 3—4.

3. Fr. Cumot, *Les mystères de Mithra*, p. 156, apud. V. Ermoni, *op. cit.*

4. În limba germană : *Sonntag* = ziua soarelui.

5. V. Ermoni, *La Religion de l'ancienne Egypte*, 140, 141.

cinste, fiindcă el cu strălucitoare-i raze risipiă întunericul care ne înspăimântă și pe noi și cu atât mai mult pe cei cari nu cunoșteau nici una din legile naturii. Așa fură zeii solari cei dintâi și cei mai puternici zei. Romanii aveau pe Jupiter al cărui imperiu, cerul, eră contopit cu el. Așa Horatius printr'o frumoasă, nimerită metonimie se exprimă astfel în prima lui odă : «... manet sub Jove frigido, (venator) immemor tenerae conjugis». Grecii aveau pe Zevs, Egiptenii pe Ra, Medo-Perșii pe Ahura-Mazda (Ormuz) ș. a.

D. Strajan se exprimă astfel despre popoarele Orientului, în special despre Indieni : «Fără adăpost sigur, fără organizație socială, fără mijloace îndestulătoare de apărare, ignorant în mijlocul naturii bogate și mărețe a Orientului, frumoasă și înfiorătoare în acelaș timp ; cea mai adâncă impresie o făcea asupra omului primitiv, de o parte întunericul nopții care ascundeă în sânul său fiarele sălbatice, pentru el tot atâtea ființe misterioase și rele, și de multe ori vijeliile și uraganele pustiitoare ; de altă parte lumina focului și a zilei care alungă întunericul cu prăpastiile lui și readuce siguranța și veselia ¹.

Cuvintele acestea zise despre Ari se potrivesc tuturor popoarelor, în masa cea mai considerabilă a lor, se potrivesc pentru vulg.

Și pentru a-i da noi puteri soarelui, oșteanului veșnic biruitor al întunericului, pater-familias aric se sculă de dimimineată, aprindeă focul sfânt, locțiitor și reprezentant al soarelui pe pământ, și în el vărsă băutura *Soma* ² ca întăritoare și pentru Agni (focul, ignis) și pentru Indra, zeul luminii cerești.

Strigătele de bucurie, imnuri în germene, deveniră cu timpul imnuri în adevăratul înțeles al cuvântului și proslăviră la Ari revărsarea zorilor. Iată unul din aceste imnuri :

«Auroră, vino glorioasă și urcă-te în cer strălucitoare de lumină. Fie ca vacile cerești cu părul roșu (personificarea norilor cari se roșesc la apropierea zorilor) să te aducă la casa părintelui de familie care îți oferă aceste libațiuni ! Auroră ! fică a cerului, pe acest car fericit și măreț care te poartă, vino astăzi în sânul unei familii gata a te onoră cu sacrificiile sale. O ! strălucită auroră, paserea, omul,

1. Strajan, *Chestiuni literare*, vol. II, p. 16. — Iar E. Véron zice, la acelaș, că «Iubirea de lumină și frica de întuneric sunt cele dintâi și cele mai statornice simțiminte omenești, mai vii la copii ca la cei adulți, și la popoarele în stare primitivă decât mai târziu».

2. Explicația în *Note* la urmă. (Nota VI.)

patrupedul, la reîntoarcerea ta pe cer, vin întru întâmpinarea ta din toate părțile. Tu radiezi, și strălucirea ta se comunică universului. Auroră! fiii lui Canva doresc favorurile tale și te invoacă prin imnurile lor ¹».

La vechii Egipteni se credeă că chiar și zeii scot strigăte, de bucurie când văd soarele urcându-se în ceruri.

Un imn către Ra zice: «Laudă ție! Când tu circuli pe firmament, zeii cari te întovărășesc, scot strigăte de bucurie!»

Psalmistul așteaptă cu cântec de harpă și de chitară revărsatul zorilor:

Deșteaptă-te, suflete al meu!
Deșteaptă-te, harpă și chitară!
Să deștept zorile ².

În Psalmul 104, v. 2, Psalmistul zice lui Dumnezeu:

Cela ce cu lumina, ca cu o mantie te-ai învelit.

Întunericul este dat pe seama morții și a groazei:

Scosu-i-ai din întuneric și din umbra morții ³.

Pentru Ebreu nimic nu eră mai înspăimântător ca întunericul. Pentru el pedeapsa cea mai mare eră aceea de a fi aruncat în «întunericul cel mai din afară.» Acolo eră «plângerea și scrâșnirea dinților».

De altfel poporul nostru și poporul roman și grec nu și-au putut închipui *iadul*, infernul, decât ca pe niște împărății ale veșnicului întuneric. În «Infernul» lui Dante găsim aceeaș credință:

... Și mă aflu pe pragul prăpastiei de chinuri,
De unde se înalță eternele suspinuri,
Ce necurmat răsună ca tunetul cumplit.

Ș'atât eră de-adâncă, de neagră 'nviforată,
Că vrând a mea privire în fundu-i să străbată,
Prin negurile dese, nimica n'a zărit.

Ne scoborîm în lumea de soare părăsită,
Mi-a zis atunci poetul ⁴ cu fața 'ngălbenită:
Voiu merge înainte, tu vino după mine ⁵.

1. Strajan, *op. cit.*, p. 25, 26.

2. Psalm 57, v. 9 cf. Ps. 108, v. 3.

3. Ps. 107 v. 14.—A se mai compară: *Iov* (cartea), cap. 3 v. 5, 9; cap. 5 v. 7; cap. 9, v. 5, 6, 7; cap. 15 v. 21, 22; cap. 22 v. 13, 14, 28; cap. 23 v. 17; cap. 30 v. 26; cap. 33 v. 28; cap. 17 v. 13; cap. 18 v. 18.

4. Vergilius.

5. Trad. de Gane, *Poezii*, col. Șaraga, Iași, cântul IV.

Din emblemele date zeilor, se vede care eră zeul luminii și care zeul întunericului.

Zeul luminii aveă ca emblemă, semn al puterii sale, sceptru de fildeș :

«Celsior ipse (Juppiter) loco, sceptroque innixus eburno ¹».

Iar Pluton, zeu al Infernului și al întunericului, are ca atribut tronul de *abanos* ; caii carului său sunt *negri* și sacrificiul său constă din doi tauri *negri* jertfiți la *umbră* deasă, la *întuneric*.

Se pare că un ecou al cultului luminii îl păstrează și cultul creștin. Fenomenul acesta îl cunoaștem : cum adică în cultul creștin s'au strecurat «pe sub mână» și s'au păstrat rămășițe păgâne. Dar aceste rămășițe, privitoare aici numai la formă, nu sunt vătămătoare.

Această rămășiță este, pe cât se pare, ciclul de cântări dela Utrenie, numite cu termen slav : Sveatilne, Svetelne ; cu termen grec Fotagogice, Eotinale (Eutinale) ² și cu termen român Luminânde, «cari se cântă după Canoane, spre lauda și chemarea luminii ³.»

Aceste imnuri în cinstea luminii și lui Hristos le găsim indicate și într'o scrisoare a lui Plinius Junior ⁴ către Traian :

«Spuneau însă (Creștinii), că vina sau greșeala lor cea mai mare eră că se obișnuiseră ca la zile hotărâte să se adune *înainte de a se face ziuă* și să cânte în cinstea lui Hristos... (Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpae suae vel erroris. quod essent soliti, stato die, ante lucem convenire carmenque Christo, quasi deo, dicere ⁵»...)

Am zis la început că cultul soarelui a fost cel mai rațional cult și aceasta fiindcă soarele este cel mai mare binefăcător al lumii ; adaugem acumă că cultul lui este și cel mai răspândit. Cuvintele lui Coșbuc sunt foarte adevărate :

1. Ovidius, *Metamorfoze*, lib. I, c. IV, v. 16.

Troienii consacraseră ca victimă a soarelui un miel *alb*. (Dupuis, *op cit.*, p. 348.

Romanii jertfiau o oaie *neagră* «Furtunei» și una albă prielnicilor zefiri. (cf. *Aeneis*, III, 120. : «Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus *albam*». cf. Hom. : *Iliada*, III, 103.

2. Și Exapostelăron, (Exapostilării).

3. *Tipic bisericesc*, 1851, tip. Anton Pann, București, la fine.

4. Scriitor de mare valoare și orator distins. Născut la 62 d. Hr. și mort la 113.

5. *Epistolae*, X, 96.

Și care și turme'n pripoare
 Pe umede coaste răsar —
 Sunt toate-ale tale, tu Soare !
 Făptură tu dând dimineții,
 Ești singur ființa vieții
 Și-al lumii altar¹..

Binefăcătoarea influență a soarelui este proverbială.

Vâlceanul, când vrea să spună că cineva s'a procopsit, s'a chiaburrit, i-a mers bine într'o afacere—zice ; «L-a văzut soarele!»². Este una din expresiunile cari sunt foarte plăcute și cu înțeles în urechile, în auzul lui. La Români se descântă la Soare, într'o boală numită Soare-sec, adică o durere provenită din insolație. Boala se manifestă dela răsăritul și până fa apusul soarelui, încetând în timpul nopții. Descântecul de Soare-sec (vezi cuvintele în *Poezii populare* de Gh. Dem. Teodorescu, p. 396) se face ocolindu-se capul bolnavului cu 9 pietricele de gărlă, dela dreapta spre stânga, pe când el se uită să vadă soarele într'un vas cu apă neincepută, în fântână sau într'o găleată scoasă dintr'un puț.

La Germani frigurile «se descântă» astfel : bolnavul se roagă de trei ori la răsăritul soarelui și îndreptat către el : «Dragă Soare, coboară-te și iea cele 77 de friguri ale mele!» după care urmează «o coadă» creștină, a descântecului : «în numelui Tatălui ș. m. d.».

Cultul luminii în genere și în special al soarelui a fost și este cel mai întins.

Grecii adorau lumina sub felurite fețe : Zeus eră soarele, cerul luminos ; Apollo, zeu al luminii ; Artemisa eră luna ; focul casnic eră adorat sub numele de Hestia ; aurora adorată sub numele de Eos ; curcubeul cu numirea de Iris ; focul ceresc, manifestat prin fulger, și focul terestru utilizat în industrie eră adorat sub numele de Hefaeostos. Cultul soarelui, apogeu al Naturismului, îl găsim la neamurile tătarice, la cari zeul cel mai mare eră zeul cerului luminos al zilei, care eră numit de Tătari : *Tenghere-Caira Can* ; Finii : *Iumala* ; Volugii : *Torom* ; Ostiacii : *Turum*.

Pieile-Roșii cred că zeul cel mai mare este cerul luminat al zilei : *Manitu*.

1. *Ziarul unui Pierdevară* : «Faptul zilei».

2. În *Vâlcea* când se *incăpriporează* casele, se pun întâiu căpriorii cari vin la Răsărit. E o regulă sfântă pentru dulgherii. Și acest fapt trebuie privit tot ca un omagiu Soarelui.

Eshimoșii Americii adoră un singur zeu bun : al cerului, numit Torugars.

Australienii adoră pe zeul cerului—Coyau, Peiamei,—care cred că a făcut toate.

Melanezii (Papuașii) adoră soarele — Mangundi — care se arde singur și reapare întinerit.

Polinezienii adoră pe zeul soarelui, Mani și pe Zeița lunii, numită Mania.

La *Chinezi* tot cerul luminos este elementul material, văzut, de care au legat noțiunea despre ființa atotputernică.

Cultul Soarelui și al luminii sale îl mai găsim în Mexic, Guatemala, Peru, Brazilia ¹ ș. a.

Soarele, la Egipteni, eră personificat în zeul Osiris, a căruia soră, Isis, eră personificarea lunii. Egiptenii clădiseră, în cinstea soarelui, orașul *Heliopolis*, «orașul soarelui» și un templu care avea statua lui Osiris ².

Fenicienii îndumnezeiseră soarele, luna și stelele, și le priviau ca singurele cauze ale producerii și distrugerii tuturor ființelor...

Soarele, cu numele de Hercule, eră marea lor divinitate. (Hercule, orice sar zice, nu e un principe grec, faimos prin aventurile lui, îmbrăcate cu miraculosul poeziei și cântate din veac în veac ; — el este astrul puternic care însufletește și fecundează universul).

Troglodiții închinaseră Soarelui o fântână. Blemmyi, — popor situat la granițele Egiptului și ale Etiopiei, sacrificau victime ome-nești în cinstea soarelui.

Divinitățile luate ca martori în tratatul Cartaginezilor cu Filip, — fiul lui Demetrius — sunt : Soarele, Pământul, Râurile, Livezile (pajiștele) și Apele ³.

Insula Rodos eră consacrată soarelui, în cinstea căruia se ridicase o colosală statuie, cunoscută îndeobște sub numirea de «Colosul din Rodos».

Vechii Messageți aveau ca unică divinitate : Soarele, căruia îi jertfiau *cai* ⁴.

1. La Grasserie, *op. cit.*, p. 134 seq.

2. Dupuis, *op. cit.*, pg. 14.

3. *Ibid.*, pag. 16—17.

4. *Ibid.*, pag. 22.

Orfeus socotia soarele ca cel mai mare zeu, și, suindu-se pe un vârf de deal, așteptă răsăritul lui spre a-i da lauda cuvenită.

Corul din «Oedip» de Sofocle invoacă Soarele ca pe primul dintre toți zeii și căpetenie ai lor ¹.

Sălbatecii Americii de Nord nu fac nici o învoeală (pact) fără a lua de martor și garant soarele, așa cum face Agamemnon în poema lui Homer sau Cartaginezii în «Polybius» ².

Soarele este zeul pe care l-au adorat toți oamenii, pe care l-au cântat toți poeții, pe care l-au pictat și l-au reprezentat, sub diverse embleme și o sumedenie de nume, pictorii și sculptorii cari au împodobit templele închinat Naturii ³. Astfel Chinezii au vestitul lor *Ming-Tang*, templu al luminii; Perșii au monumentul lui Mitra. Chiar și artiștii creștini nu aruncă cu totul moștenirea, atavică oarecum, a cultului datorit soarelui. La încheietura brațelor crucii vezi adesea, scripind ca un nimb, chipul rotund și poleit cu aur al soarelui. E o reminiscență care ne place și, nouă și artistului a cărui minte nu poate concepe, — omenește vorbind, nici nu se poate concepe, — ceva mai măreț și mai strălucit ca soarele.

Plato însuș numește soarele fiu unic al lui Dumnezeu.

Superstiția a luat înaintea Igienei (Medicinei) arătându-i calea și învățând-o să talmăcească tinerele ei regule din vechile, străvechile simboale ale științei sale oculte.

Astăzi Higiena spune că razele solare au puteri curative și omoritoare de microbi (bacili). Superstiția a spus cu mult mai înainte acest adevăr, ascunzându-l sub hainele profundului simbol: Apollo eră și zeu al soarelui, dar și al vindecărilor (tămăduirilor), — pentru care cuvânt pe vechile monumente îl găsim reprezentat cu atributele lui Esculap (Asclepios): în mână cu un baston pe care stă înfășurat un șarpe.

Pentru poporul român soarele este o ființă vie și sfântă: «Sf. Soare». Avem destule dovezi că soarele este crezut sfânt de poporul nostru. Intr'un descântec de dragoste i se zice soarelui:

Soare, soare, *sfinte soare!*
Eu mă rog sfinției tale
Să-mi dai trei raze de-ale tale ⁴.

1. Dupuis, *op. cit.*, pag. 28.

2. *Ibid.*, pag. 34—35.

3. *Ibid.*, pag. 100.

4. Păsculescu, *Literatura popularăromână*, vol. II, pg. 124. (ed. Acad.).

Intr'o poezie populară găsim :

Câte stele lucitoare
La un loc cu *sfântul soare* ¹.

Iar în alta :

Soare, soare, *sfinte soare*,
Ține, ține ziua mare,
Că mi-e mândra călătoare ².

În altă colecție cetim că luna zice către fratele său, soarele :

— Alei, frate luminate,
Trupușor făr' de păcate" ³ ... (sfânt).

El este, pentru poporul român, un tânăr foarte frumos, a cărui față e atât de strălucitoare, încât luminează tot pământul. Soarele se plimbă zilnic pe bolta cerească, ca să lumineze pământul. În această călătorie, el nu merge pe jos, ci merge călare : până la prânz călarește pe un bivol, dela prânz până la amiază călarește pe un cal, iar dela namiezi până seara, pe un leu. Unii însă pun numai bivolul și calul sau leul. După ce a cinat, (la Apus), soarele își urmează călătoria pe tărâmul celălalt, pe jos, încunjurând pământul pe la marginile lui până ajunge iar la Răsărit, unde sosește dimineața și-și reieă calea din ajun. Sau drumul pe care-l face după ce apune, îl face prin niște subterane sau tănițe, sau bolte ascunse pe sub pământ.

Sunt și unii cari cred că tot drumul de pe cer îl face soarele călare pe un leu. Seara, leul fiind ostenit, se duce de se culcă împreună cu soarele, într'un loc întunecos, de unde sunt duși la Răsărit, pe când ei dorm duși, fiind transportați de niște monștri mari, spre a răsări dimineața. Dacă monștrii au lăsat pe soare și pe leu să se odihnească în pace, soarele răsare frumos și strălucitor, arătând

1. Iarnik și Barseanu (A.) *op. cit.*, pag. 398.

2. *Ibid.*, pag. 121.

3. V. Alecsandri, *Poezii populare* : «Soarele și Lună». Fiindcă e «curat» și «sfânt» o femeie, la «soroc» nici nu trebuie să se uite la soare, că îl «spurcă». Să nu se dea gunoiul spre *soare-răsare* ci spre *soare-apune*. (La Români). La *Romani*, o foarte veche oprire religioasă glăsuia că nu trebuie să arunci apă spre soare.

Tot în această ordine de idei, le Romani nu se îngăduia ca o femeie, *in menstruis* să ocolească cgorul, făcând vrăji, la răsăritul soarelui. (Plin. *H. N.* XXVIII, 78, *apud Wissowa* 38 — 39.) Femeile române își îngroapă menstruele («florile») ca să nu pângărească fața *sfântului* și curatului soare.

lumii că e vesel ; iar dacă n'a fost lăsat să se odihnească, atunci soarele răsare posac și înnegurat, sau nici nu se mai arată lumii, ca să-l vază, ascunzându-și fața în nori.

Leului i se urăște să șadă mereu în dreptul nostru, de aceea iarna fuge mai încolo de noi, făcându-ne să-l rugăm să vie iar.

La Grecii vechi Helios-Hyperion, strălucitorul care merge pe sus, după expresiunea lui Homer, iese dela Răsărit din cursul profund al fluviului Ocean sau dintr'un lac format de acest fluviu, și ridicându-se deasupra pământului, se urcă în cer pe a cărui boltă solidă înaintează încet, ca la deal ¹, căci se tot suie mereu până la mijlocul cerului, cum îi zice Homer culminațiunii ; iar de acolo începe să se scoboare către Apus, mergând tot așa de tacticos ca și la suire, până ajunge la pământ și se scufundă în fluviul Ocean.

Nici Homer și nici Hesiod nu ne spune cum trece soarele apoi dela Oceanul de Apus la cel de Răsărit.

Dar poezii posteriori spun câte ceva, d. p. că soarele apunând se culcă într'un așternut de aur, opera lui Hephaestos (Vulcan), așternut înaripat, care cât timp doarme soarele, îl duce repede pe fluviul Ocean, încunjurând pământul dela Apus la Răsărit.

În Rig-Veda discul soarelui e asemănat cu o roată înflăcărată care aleargă pe cer ; și această simplă și primitivă idee Grecii o desvoltară în poezia lor și din roata ariană scoaseră un car, la care sunt înhămați cai luminoși de te orbesc, și cari răsufă pe nările lor lumină și flacări ; iar Helios deveni falnicul conducător al acestui car supranatural, mănând caii stând în picioare. Nu-i vorbă, carul și caii de foc ai acestuia i-a dat Românul Sfântului Ilie : chestie de asemănare de nume între Elios și Ilie, de care avem atâtea exemple în Mitologie ².

Poporul nostru mai crede că soarele este ochiul lui Dumnezeu, e scaunul lui Dumnezeu, e fața lui Hristos. Soarele este ochiul lui Dumnezeu de ziua ; luna este ochiul lui Dumnezeu de noaptea ³.

Să nu mături, zice poporul, Dumineca de dimineață în fața soarelui, că colbăești [«împrăfoșezi»] fața sfântului soare ⁴. În credin-

1. La noi se crede că se suie pe bivoli, căci este coastă grea de suit.

2. I. Otescu, *op. cit.*, pag. 60 seq.

3. Voronca, *op. cit.*, pag. 314.

4. *Șezătoarea*, an. I, pag. 276.

țele poporului nostru, soarele și luna sunt frați. Soarele a vrut să se căsătorească.

Umblă, frate, mândrul soare,
Umblă, frate, să se-nsoare
Nouă ai (ani)
Pe nouă cai....
.....
Și potrivă nu-și găsiă,
Ca sora sa Ileana,
Ileana Cosinzana,...

De atunci i-a blestemat Dumnezeu și pe ea și pe el :

— Tu, Ileană Cosinzană,
Suflețel fără prihană,
Și tu, soare luminate,
Trupușor fără de păcate !
Cu ochii să vă zăriți,
Dar să fiți tot despărțiți.
Zi și noapte plini de dor,
Arși de foc nestingător,
Veșnic să vă alungați,
Cerul să cutreierați,
Lumile să luminați ¹.

Și în mitologia clasică întâlnim această pereche, acești zei ai luminii și frați : Apollon eră frate cu Diana.

O superstiție la noi, comună cu a Bulgarilor este că luna și soarele aveau la început o lumină egală. Luna însă se tot lăudă că ea este mai frumoasă decât fratele ei. Atunci soarele, supărat foc, a luat o baligă de vacă și a asvârlit-o lunii în față, ca să nu mai aibă cu ce se lăudă. De atunci a rămas luna cu o lumină mai slabă ca a soarelui ². Așa se crede în Vâlcea și se mai adaugă că un păstor ar mai fi curățit-o, că cerul eră pe atunci aproape de «dai ³ cu mâna de el».

Și de atunci se vede în lună chipul binevoitorului păstor cu turmă, cu câini, cu totul. [În Vâlcea i se mai zice lunii și «lumină»: eră «lumina» sus; «nu e lumină» decuseară».] Păstorul acesta al credințelor poporului nostru, nu cumvă este clasicul Endymion din

1. V. Alecsandri, *Poezii populare*: «Soarele și Luna».

2. Cf. Șișmanof, *Légendes religieuses bulgares*, p. 4.

3. Pentru *dădeai*, puteai da, se putea da.

peștera Latmos, păstorul care făcea parte dintre cei trei ¹ favoriți și iubiți de sălbateca și aspra zeiță Diana ?...

În Vâlcea și în Muscel mamele, sau femeile în genere, opresc pe oricine să mănânce în sfințitul soarelui, «că în timpul ăsta prânzește și soarele, mâncând un corn de prescură și bând un pahar cu vin, și d'aia, de mănânci în timpul asfințitului, te doare capul» ². În Vâlcea, faci bube dulci la gură. Pe alte părți se recomandă — și în Vâlcea,—să nu dormi la asfințitul soarelui, că te doare capul ³.

Sau : când sfințește soarele, să nu mănânci, că faci caș la gură ⁴.

În credințele poporului german se observă aceleași opriri și aceleași sancțiuni superstițioase ⁵.

Toate acestea își au obârșia în altă credință. Poporul își închipuie că soarele la scapătul (apusul) lui, intră în luptă cu întunericul și lupta aceasta fiind dureroasă pentru soare, omul, care este legat în mod magic cu favoritul său astru, trebuie să-și taie din plăcerile vieții compătiment cu acela care se luptă cu vrăjmașul, neîmpăcatul și comunul lor vrăjmaș. Această credință este poate în domeniul inconștientului pentru popor, însă existența eflorescenței ei,—a sancțiunilor dela opririle de mai sus,—ne dovedește lămurit că ele trebuie să-și fi luat naștere prin acest proces psihologic din sufletul primitivului. Avem și alte dovezi.

Arii, la apusul soarelui scoteau strigăte de desnădejde, nefiind siguri dacă va mai fi cândva dimineață, dacă Indra va birui pe puternicul său dușman : Intunericul, sau dacă va cădea învins de crudul său vrăjmaș. De aci băutura *Soma* oferită de *pater-familias*, în zori, «slăbitului» în lupte,—Indra.

Această ar fi o explicare.

O alta pare a fi dată de E. Véron ⁶.

«... Dar dacă trebuie ca omul să dea zeilor ceea ce are el mai scump, el trebuie să se lipsească de acel ceva. Iată ideea de lipsă, de uitare de sine, de sacrificiu, idee strâns legată cu cea de merit... Dar renunțarea se explică și altfel. Zeii, la început, au fost concepuți ca puteri pismașe și rele.

1. *Zeul Pan și Gigantul Orion*.

2. C. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, p. 109.

3. *Șezătoarea*, an. VI, p. 25.

4. *Ibid.*, an. III, p. 47. Cf. *Ioan Creangă*, an. II, p. 271.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 290.

6. E. Véron, *La Morale*, p. 35.

«Tot ceea ce putea fi mai natural: pe atunci și între oameni, cei mai periculoși pentru semenii lor, erau și cei mai puternici.

«Puterea nu putea fi concepută altfel, decât ca o ușurință de a despuia pe cei slabi. Deci zeii găsiu o plăcere în a privi cum suferă oamenii».

* * *

Rămășițe ale unui cult solar, și mai evidente decât cele amintite, avem în Muntenia, la plângerea și veselia cu ocaziunea închipuitei morți și învieri a unei păpuși, în ziua Caloianului. Când seceta ține mai multe săptămâni, femeile și fetele fac, din lut galben frământat, un om în miniatură, pe care îl numesc *Caloian* sau *Scaloian*.

După ce îl bocesc câtvă timp, îl pun într'un cosciug, ca pe mort, îl tămâie, îl plâng și îl îngroapă ori la fântână, ori în bozi, cântându-i versul:

I.

Caloiene, iene,
Caloiene, iene,
Du-te în cer și cere:
Să deschidă porțile,
Să sloboadă ploile,
Să curgă cu gârlele,
Zilele și nopțile,
Ca să crească grânele.

II.

Caloiene, iene,
Cum ne curg lacrimile,
Să curgă și ploile,
Zilele și nopțile,
Să crească legumele
Și toate ierburile.

III.

Caloiene, iene,
Caloiene, iene,
Du-te'n cer la Dumnezeu,
Ca să plouă tot mereu
Zilele și nopțile:
Să dea drumul roadelor,
Roadelor, noroadelor,
Ca să fie îmbelșugată
Țara toată, lumea toată¹.

În *Dobrogea* chipul Scaloianului se face de fete, în Joia din

1. Cf. Variante apud. Gh. Dem. Teodorescu, *Poezii populare*, p. 211 seq.

a patra săptămână după Paști și se dă pe Dunăre sau pe baltă. Il plâng fetele și se văicărează astfel :

Scaloeni, Scaloean,
Trupușor de dician !
Scaloită, Scaloită,
Trupușor de cuconiță,
Mă-ta că mi te-a cătat,
Te-a cătat, te-a întrebat,
Prin pădurea rară,
Cu inima-amară ;
Prin pădurea deasă,
Cu inima arsă.

În multe locuri Caloenii, înainte de-a fi dați pe apă, stau 3 zile îngropați ¹.

Spre a putea plânge cu orice preț, femeile cari trebuie să jelească moartea Caloianului, se freacă cu ceapă la ochi. După *trei* zile îl desgroapă și îl aruncă pe gărlă ca să turbure norii și apele ². Acest procedeu magic se aseamănă cu aruncarea într'un izvor sfânt a statuei Cybelei sau cu aruncarea toacei de lemn în fântână, la «Fierărit».

În Vâlcea, când timpul este prea «plointe» ; «ploios», femeile sau fetele se duc la fântână, ieau humă (lut galben) și fac două chipuri de om : pe unul îl găsesc bărbătește iar pe celălalt femeiește : cu testemeluri negre pe acesta din urmă, dacă pe cel dintâiu l-au înbrăcat cu cârpulițe albe : simbolul luminii. Bărbatul se cheamă în limba lor Tata'l-Soarelui, iar femeia Muma-Ploii. Bărbatul închi-puește pe soare și este pus pe aripele ori pe capul unei cruci din șiragul care străjuește fântâna. Timpul și «drumul de fier» a șters multe din rusticele obiceiuri, însă n'a putut șterge pe acest patriarhal obicei de a se încunjură fântânile cu pomi, copaci umbroși ³ și cu șiraguri de cruci, cari poartă pe toate fețele lor pomelnicul satului întreg, — pe care l-a scrijilat ⁴ «scoaba» harnicului «cruce».

Pe Muma-Ploii o îngroapă cu tot restul unei pristăviri ome-nești. E destul, cred, să amintesc că răsună valea cu fântâna de

1. *Convorb. Literare*, an. XIV, T. Burada : *O călătorie în Dobrogea*.

2. C. Rădulescu-Codin, *Comorile Poporului*, p. 44.

3. «Spargite humum foliis. inducite fontibus umbras. Pastores ; mand-dat fieri sibi talia Daphnis (Verg. *Buc*, v. 40.)

4. În Vâlcea : «scrijiiat».

jălania lor, și că i «se dă peste groapă» de pomană o găină sau chiar o găscă ¹.

Idea principală din bocetele lor este, că a înviat Tata'l-Soarelui și a răposat Muma-Ploii. Prin aceste practice și cuvinte superstițioase, se îmbie sfântul soare să-și arate fața sa muritorilor cari s'au săturat «până în gât» de atâta ploaie. Când bântue seceta, ceremonia se săvârșește invers.

În popor se zice unei femei îmbrăcate rău și neglijentă că «seamănă cu Muma-Ploii».

Are vreo rudă această mumă a ploii, în altă mitologie? Mi se pare că este chiar vechea Hera a Grecilor, zeităte principală, care eră în legătură cu fluviile, ca împărțitoare de ploi. La Argos și la Sparta își aveă cultul ei în acest sens ².

Mithra, zeul solar al Perșilor, se crede că se *născuse* și *murise*. El aveă și mormânt pe care inițiații vărsau multe lacrimi. Preoții duceau chipul său, noaptea, la un mormânt ce i se pregătise înadins.

Aceeaș credință și obiceiul o găsim și la Fenicieni și la Egipteni ³.

La Alexandria se făceau, cu multă pompă, funeraliile lui Adonis, al cărui chip eră dus cu mare alaiu la un mormânt care-i servia de lăcaș de odihnă veșnică.

Plutarh, în «Vieța lui Alcibiade și Nicias» ne spune că flota se pregătia de nenorocita-i expediție în Sicilia, tocmai în timpul celebrării morții lui Adonis ⁴—«când nu vedeai pe străzi decât chipuri de-ale lui Adonis ce *murise* și eră dus la groapă în mijlocul unor alaiuri de femei ce plângeau și-și băteau pieptul — imitând în totul trista pompă a înmormântărilor ⁵».

Poate tot din acest ciclu de simbolizări ale *morții* soarelui (iarna) și ale *învierii* lui (primăvara) face parte și obiceiul călușarilor de a-și îngropa «capra ⁶» la sfârșitul jocului și de a o desgropa tocmai

1. Poporul nostru, ca și cei vechi și ca toate popoarele, crede că se poate atinge un om sau o ființă, lucrând asupra imaginii sale d. p. a îmmuiă inima, îmmuind o bucată de ceară care reprezintă o inimă. Cf. Verg. *Buc.* VIII, v. 75 seq. În superstițiile tuturor popoarelor sunt o mulțime de aceste practice de *magie imitativă*. Aici Soarele și Ploaia.

2. O. Habert, *op. cit.*, p. 392.

3. Dupuis, *op. cit.*, p. 336; 350.

4. Piază-rea.

5. Dupuis, *op. cit.*, p. 358.

6. «Capra» e un lemn cocârjat, adus, care la unul din capete se sculptează ca un bot de capră. Ea se poartă la brâu de unul dintre călușari.

primăvara, la Rusalii — când încep iarăş jocul lor. «Capra» se îngroapă într'o poiană—după ce a fost înfăşurată cu *pelin* şi *usturoiu* — făcându-i-se pogribanie în toată regula : cu plângere şi văicăreli. Când se'mbolnăveşte cineva peste an, se chiamă căluşari cari desgroapă «capra»—care e simbol al soarelui şi al sănătăţii (însănătoşirii)—şi «joacă» iar *căluşul* la casa celui bolnav, ca să se însănătoşeze. (Vâlcea.)

Vechii Greci credeau că de câte ori plouă, îşi bate Zeus nevasta — arţagoasa, răsbunătoarea şi mândra Hera.

Lacrimile ei formau picăturile de ploaie.

La Românii din Şcheiu (Braşov) se crede că atunci când plouă cu soare, îşi bate dracul nevasta ¹.

Slavii sudici spun, când plouă cu soare, că dracul îşi ciomăgeşte pe mumă-sa ².

Cultul soarelui îl aveau şi Fenicienii în cultul lui Tamuz (Adonis) şi Romanii în mitul frumos al Proserpinei.

Pe un vechiu cadran solar din Sudul Franţei se ceteşte cea mai sfântă dorinţă a întregii omeniri : *Sol non occidat !* Fie ca lumina să nu apună niciodată ! Aceasta e o foarte bună completare a lui *fiat lux* ³. Cartaginezii, la apusul soarelui, se urcau, cu mic, cu mare, pe terase, aplecându-se de *nouă* ori şi scoţând un mare ţipăt ca să salute soarele care se culcă, acoperit de bogata-i purpură crepusculară.

CAPITOLUL XIV.

Luna.

Intâmplător am mai vorbit şi înainte despre lună în superstiţii. Să vedem acum ce se crede despre petele din lună, în *vulgul* feluritelor popoare.

La poporul român. «Acù, după ce a făcut ⁴ şi pe oameni, cerul eră aproape de pământ. Dai cu mâna de el. Tot pe vremea aia luna lumină întocmai ca şi soarele. Un cioban dela munte n'a avut de lucru ? A luat o baligă şi a asvârlit-o în lună de a chiorît-o.

1. *Convorbiri Literare*, an. 1903, I. G. Pitiş, *Obiceiuri populare la Românii din Şcheiu*.

2. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, p. 73.

3. Guyau, *L'irrélig. de l'avenir*, p. 475.

4. «Sfântuleţul», Dumnezeu.

Când a văzut asta, foc s'a făcut Dumnezeu. Drept pedeapsă neamului omenesc, a mărit cerul și l-a ridicat sus, sus, unde este azi-cu lună cu tot ¹».

Pe alocūrea, la Romāni, se crede că în lună «se vede» chipul unui cioban care-și usucă obiēlele.

În Muscel se crede că la început luna eră foarte frumoasă și strălucia așa de minunat, că Dumnezeu, dorind să ferească de păcat pe soare, fratele lunii, a mânjit-o pe unele locuri, ca să nu-i mai fie dragă soarelui ².

Una din zilele săptămānii este închinată lunii: la Romāni: Luni ³; la Francezi: Lundi; la Nemți: Montag; la Englezi: Maandag; la Olandezi: Monday.

În Muscel se crede că în lună se vede capul lui Iuda care s'a spânzurat sau că în lună se vede Cain și Abel și când vin Vârcolaci, *cari sunt căinii lui Dumnezeu*, vor să mănânce partea din lună și anume locul pe care stă Cain ⁴.

Și la alte popoare luna trecu drept soție a soarelui.

La Eschimoși se crede că luna este sora soarelui.

Californienii și parte dintre Africani cred, unii ca e soțul, alții că e femeia soarelui; iar alții cred că luna este mama soarelui ⁵.

Lang [*Cultes, Mythes et Religions* ⁶] zice că petele lunii au dat loc la mituri felurite: ele sunt privity, în cea mai mare parte, ca cenușă sau noroiu aruncat în fața unei femei (luna) pentru a nu mai putea fi recunoscută sau pentru a descuraja pe iubii ei. Această credință o găsim și în Himalaia și la Eschimoși.

O legendă grecească dă Dianei acelaș mod de străvestire pentru a împiedeca pe Alpheu de a o recunoaște ⁷.

Pentru *Mbocobis* din America de Sud, luna e bărbat și soarele femeia lui; ba încă se povestește că ea a căzut odată și că un Indian a ajutat-o să se ridice în cer.

Algonchinii spun că luna e femeie și soarele bărbat. Tot la ei,

1. Rădulescu-Codin, *Legende*, p. 1.

2. *Ibidem*, p. 106.

3. Și numele de vite Lunăia, Lunel (la bou și la vacă, în Vâlcea și aiurea.)

4. Rădulescu-Codin, *Legende*, p. 106.

5. A. Bros, *Relig. de non-civilisés*, p. 262.

6. Pag. 120, 121.

7. Pausanias, lib. VI.

o celebră legendă mitologică -- istoria lui *Iosco* — face pe soare și lună frați.

Peruvienii cred că soarele și luna — ca și Osiris și Isis, identificați cu soarele și luna—erau tot odată și soți și frați. Astfel căsătoria între frați, practică de Incas, este explicată și justificată de religione ¹.

Sud-Slavii cred că în lună se vede chipul lui Sf. Ilie pe care l-a pedepsit Dumnezeu să privească mereu în mare, pe ai cărei raci se apucase să-i mănânce «să le rupă neamul». El de atunci mănâncă din lună (fazele) și Dumnezeu are grijă să o tot împlinească, să aibă ce mănâca Sf. Ilie. Și la Slavi, ca și la multe alte popoare, este credința că în lună se vede cineva care-și ispășește păcatele. (La Români, Iuda). Alții zic că în lună este un Țigan, sau Sf. Fvanghelist Mateiu, ori chipul unei torcătoare—așa cum cred și Nemții ². Walloonii cred că în lună se vede chipul unui om ³. Bașcii cred aproape la fel: chipul unui om cu un braț de lemn pe cari le strânsese Dumineca—din care cauză a și fost pedepsit astfel ⁴.

Pentru Kasias din Himalaia, luna are pete fiindcă soacră-sa i-a aruncat într'o zi cenușă în față ⁵.

* * *

Fazele lunii și datinele legate de ele.

Luna trece și la poporul nostru și la Germani, și la mai toate popoarele, ca o împărțitoare de belșug, atunci când este în creștere. La lună nouă țăranul nostru caută să vază dacă are bani la pungă; și dacă are, bate punga și sună banii, căci crede că așa va avea bani toată luna aceea. Unii chiar scot câte un ban din pungă, fac cruce cu el, uitându-se spre lună, și se roagă de ea ca să facă să li se îmmulțască banii ⁶.

1. *Convorbiri Literare*, 1889 — 1890. G. D., Teodorescu, *Mituri lunare*. Cf. *Luna și Soarele la Români*.

2. Krauss, *Volks Glaube*, p. 13.

3. *Questionnaire de Folk-lore wallon*, p. 44 seq.

4. P. Winson, *Le Folk-lore de pays basque*, p. 7—8.

5. Nicolay, *op. cit.*, pg. 222.

6. I. Otescu, *op. cit.*, p. 66.

La lună nouă unii sar de trei ori în sus, zicând :

Craiu nou, Craiu nou,
Sănătos m'ai găsit,
Sănătos să mă lași!

sau :

Craiu nou, Craiu nou,
Cu bani m'ai găsit,
Cu bani să mă Iași¹!

Ziua lunii nouă eră serbată la Ebreii vechi, cu sacrificii și cântece de trâmbiță. (Cf. Psalm, 81 v. 3, 4 seq; Os. 2, 11; Moise IV, 28, 11).

Tot de aci este și datina de a pune pomi sau de a tunde părul când luna merge în creștere. Această credință este comună poporului român și Germanilor². La noi se zice unui om «înspițat» (înalt și făcut bine), că «s'a născut la (cu) lună plină».

La Aromâni se crede că e bine să sameni bucatele în timp de lună nouă, căci astfel cresc cu spor³.

De dragoste se face la lună, care este crezută, la mai toate popoarele, ca fiind în legătură strânsă cu dragostea.

La Germani și la Români, pentru a nu luă decât două pilde, se face de dragoste descântând la lună⁴.

La Români, fetele cari nu se mai mărită, fetele cari de câte ori aud câinii dându-se la marginea satului, zic către mumânile lor :

Auziți maică, câinii bat :
Intră pețitorii'n sat :

fetele acelea, zic următorul descântec, către luna nouă (craiu nou) :

Lună, lună
Vârgolună⁵,
Tu ești mândră și frumoasă,
Tu ești a nopții crăiasă.

1. Voronca, *op. cit.*, p. 316.

2. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 58. *Dimpotrivă* : Tăiatul lemnelor, cositul *se face*—la Germani—când luna e în descreștere. (Cf. Meyer, *op. cit.*, p. 260).

3. Cosmulei, *op. cit.*, p. 47 seq.

4. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 342.

5. Virgo-inis = Diana = zeița feciorelniciei, castității.

Tu cal ai,
 Dar frâu n'ai,
 Na-ți ție brâuul meu
 Și fă frâu calului tău,
 Să mergi după ursitul meu.

De a fi de-aici din sat,
 De-a fi din celălalt sat,
 De-a fi dintr'al treilea sat,
 Sau dintr'al noulea sat,
 Nu-i da stare
 Și-alinare :
 El să nu poată dormi,
 Să nu poată odihni,
 Pân' la mine n'a veni ¹.

Luna este, ca și fratele ei, soarele, «sfântă» în credințele poporului nostru. Un cântec zice :

... Aș trimite *sfânta lună*
 Intr'o zi...

Corelativul acestei zeițe a mitologiei populare române este, în mitologia clasică, aspra și vânătoareasa Diana (Artemis).

În multe părți locuite de Români se crede că la craiu nou nu e bine să umbli noaptea pe drum (a se observă frica de întuneric), căci atunci ies strigoii, moroii, sufletele celor înecați, ș. a.

La lună nouă nu e bine nici să sameni : sâmbânța seacă.

Țăranii romani aduceau, la fiecare lună nouă, sacrificiul cuvenit zeilor câmpenești, Larilor, zeilor casnici. Zeilor câmpenești li se jertfiau fructe, spice de grâu și vin ; câte odată se sacrifică și câte o scroafă în cinstea zeiței Ceres. Jertfele zeilor lari, cele mai obișnuite erau : grâul nou, o scroafă și tămâie, iar luna nouă eră timpul cel mai prielnic pentru a se aduce aceste jertfe.

Horatius are câteva versuri cari oglindesc această credință și acest obicei :

Tu ce locuești la țară, Phidyle, de-i ridică
 Către cer, la lună nouă, rugătoare mâna ta,
 Cu grâu de cel nou, c'o scroafă lacomă și cu tămâie.
 Dacă Zeii Lari câtă-vei mulțumiți ca să rămâie :
 Nu-ți atinge rodul viei vântul Africei ciumat,
 Nici rugina stearpă-ți roade spicul cel de grâu bogat
 Și nici tânăra prăsilă, gingășta turmei tale,
 Nu va suferi la toamnă de schimbări de vremi fatale ².

1. S. Fl. Marian, *Vrăji*, p. 41.

2. Hor. *Carmin.* lib. III, *Ad. Phidyien.* Trad.: Dumitru C. Ollănescu.
 Cf. Tibull. *Eleg.* II, v. 34.

Copacii răsădiți la lună nouă fac numai flori, dar nu «leagă», nu țin rodul. E bine să-i sădești când e luna în creștere ¹.

Ceeace spune Tacit despre Germani (cap. 11): «coeunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, cum aut *inchoatur luna, aut impletur*; nam agendis rebus, hoc *auspiciatissimum* initium credunt» ² —, este adevărat nu numai pentru Germani, ci și pentru Romani, Greci, Mongoli și Arabi ³ ș. m. d. La lună plină se făceau jocurile publice la Grecii antici. La Indieni copilul de 4 luni eră scos pe brațe de tată-său, și i se arată lumina dulce a lunii pline.

În Germania de astăzi se crede că atunci când luna «dă înainte» (e în creștere), e bine să lucrezi, că ai spor la lucru; iar când luna «dă îndărăt» (merge în descreștere), nu e bine să-ți pui în gând decât anumite lucrări.

Așa când luna crește, e bine să începi case (de clădit), e bine să te «muți», e bine să faci nuntă, e bine să-ți cari gunoiul, să sameni, să-ți tai părul și unghiile, ș. a.

Când descrește luna, e bine să dobori copacii, e bine să-ți «văruești» (spoești) casa, căci se usucă lesne, ș. a. ⁴.

Wallonii cred că dacă o vacă iea vițel când luna e în creștere, va face vițel; dacă însă «se gonește» când luna e în descreștere, va face o vițea ⁵.

La Slavii sudici (Bulgari, Sârbi, Bosnieci, Slovaci) fetele când — *din întâmplare* — au văzut luna nouă, se roagă la ea ca să le arate, în vis, ursitul. Apoi ieau pământ de sub piciorul drept, îl țin ascuns și când se culcă îl furișează sub pernă, cu credință că astfel au să-și viseze ursitul ⁶.

Românii cred că o casă lipită («tencuită») la lună nouă se umple de greieruși ⁷.

Ouăle puse sub cloșcă, la *lună nouă*, ies limpezi ⁸.

1. Voronca, *op. cit.*, p. 315 seq.

2. E vorba de ținerea unor adunări, pe cari socotiau că e bine să le țină numai la craiu nou sau la lună plină. Cit. *apud. Fr. Krauss, Volksglaube*, p. 16.

3. La fiecare lună plină, regii spartani erau datori să convoace *Adunarea Poporului*.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 56.

5. Monseur, *Le Folklore wallon*, p. 60.

6. Fr. Krauss, *Sitte und Brauch*, p. 174—175.

7. *Ioan. Creangă*, revista, IV, p. 148.

8. *Ibidem*, an. IV, p. 183.

Românii spun că sămânța tare (secara, porumbul, grâul) s'o sameni când luna e în creștere.

Pe cea moale (în, cânepă, ovăz) s'o arunci când luna e în descreștere.

Ceapa, usturoiul, ridichea, cartoful și toate zarzavaturile să le sameni înainte de secerea primului pătrar; iar semințele ce fac fructul în vârful paiului, să le dai în damânt după primul pătrar.

Legumile să le culegi la lună nouă.

Oile să le tunzi primăvara și anume puțin înainte de craiu-nou, pentru ca părul să crească odată cu luna.

Tot așa și cu tunsul copiilor: copiii să se tundă la lumină-nouă în Martie.

Înțărcațul copiilor se face când e aproape să se «știrbească» luna, pentru ca odată cu «știrbirea» ei să piară și copilului pofta de țâță ¹.

Și la Romani și la Greci, se crede că fazele lunii stau în strânsă legătură cu lucrurile pământești ².

Corpurile animalelor cu țeastă (crustă) cresc și descresc cu creșterea și descreșterea lunii ³.

Sângele oamenilor crește și descrește cu luna ⁴.

La lună plină se crede că se recoltează *mai multă* miere.⁵ Sarea în pusturiile africane crește sub influența lunii ⁶. Nici furnicile nu lucrează la *lună nouă*; însă lucrează foarte mult la *lună plină* ⁷.

Marea se curăță la lună nouă ⁸.

Varro spune că Romanii credeau că e bine să sameni și să sădești când luna e în creștere și să seceri, să tai (lemne), când luna pornește să scadă ⁹.

Ouăle nu se puneau sub găină decât la lună în creștere ¹⁰.

1. Cf. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 113.

2. Epist. *Hippocr. ad. Maec.* § 11, ed. Helmreich, apud *Wissowa*, 39.

3. Aelian, Plinius, II, 109. Pentru credințele analoge ale Cartaginezilor și ale altor popoare, cf. Gustav Flaubert, *Salambo*, cap. III.

4. Plinius, II, 221.

5. *Ibid.*, XI, 38.

6. *Ibid.*, XXXI, 78.

7. *Ibid.*, II, 109; XI, 109.

8. *Ibid.*, II, 220.

9. Varr. *r. r.* I, 37. A se vede mai multe, *Wissowa, op. cit.*, 39, seq.

10. Varro, *r. r.* III, 9, 16; Col.VIII, 5, 9, 11; Plin. X, 152, XVIII, 322.

Acelaș obicei trăește și acuma în poporul vâlcean și poate și pe aiurea.

Sunt însă și excepții la cele spuse.

Așa se crede că dacă sameni la lună nouă, ferești cerealele de insecte ¹.

Varro observă că credința cum că perii nu trebuie să se taie decât numai la lună în descreștere—este «a patre acceptum ²».

Menstruația și influența ei se înăsprește când are loc la luna în descreștere ³.

În Hautes-Vosges cei vechi, cei bătrâni aveau o vorbă cu-minte : «Înainte de a începe ceva, întreabă luna ce vârstă are».

Se crede că dacă tai părul la lună nouă, îți crește repede, dar repede și cade.

La lună nouă degeaba sameni : numai flori ai să capeți, dar roduri, Doamne ferește !

Dacă dai vacile la taur când nu e lună, «când nu s'a pus lună nouă», nu leagă (vițel).

Dacă le dai la taur («bic»), la lună nouă, au să-ți facă junici (vițele); dacă le dai la lună plină («bătrână»), ele au viței.

Oamenii născuți la lună nouă au copii puțini ; cei născuți la lună plină au câte un ciur.

Când luna are un cerc de întuneric în jurul său, se vestește ploaie ⁴.

În Vâlcea se crede la fel : când luna are «cearcăn», e semn de ploaie.

La Slavii sudici ⁵, se crede că luna în creștere e aducătoare de noroc, prosperare ; iar în descreștere este nefavorabilă. Când luna este în descreștere, femeia nu trebuie să-și sfârșească cusătura, căci nu va ținea ceea ce ea a cusut.

Să nu se samene, căci nu rodește semănătura.

La creșterea lunii se taie părul ; altfel capeți dureri de cap. La lună plină și la lună nouă, dacă ai bani, să spui și lunii, să o rogi să ți-i îmulțească și vei avea bani toată luna aceea. La lună nouă, fân nu se cosește, că se amărește și nu le place vitelor.

1. Plin., XVIII, 158 : Geopon., II, 18, 13.

2. r. r. I, 37, 2.

3. Plin., XXVIII, 79. (A se vedeă mai mult în Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 40—42.)

4. Sauvé, *op. cit.*, p. 5, 6, 7, 135.

5. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, p. 14, 15, 16 și 135.

Luna este prevestitoare de timpuri, de vremi : dacă fața îi este albă ca argintul, va fi timp frumos ; dacă e roșie : furtună ; dacă e plumburie : ploaie vestește.

Aceleași semne de ploaie, de senin și de furtună, cetite pe fața lunii, le are și poporul din Vâlcea.

Nu-i vorbă, și Vergilius vorbește despre astfel de semne în prima carte a *Georgicelor*¹ sale.

La Români nu se înțearcă copiii decât la lună plină, pentru a avea noroc în toată vieța lor. Superstiția aceasta are foarte puternice rădăcini în vieța, în moravurile poporului dela țară și chiar dela mahalalele orașelor.

Poporul sârbesc crede la fel și face, după credința aceasta, înțarcarea copiilor tot la lună plină. Femeia care nu se pricepe la acestea este socotită ca nătângă, ca una care-și râde de propriii ei copii și de soarta lor care depinde oarecum de fazele luni.

* * *

Cultul lunii a fost și este destul de viguros la mai toate popoarele. Poeții încaltea, ai tuturor popoarelor, au o adevărată religione față de frumosul astru al nopților senine, căruia i-au dat toate epitetele posibile și imposibile. Poate că nu există poet în lume care să nu fi scris cel puțin o pagină,— în toată opera sa,— despre frumoasa ei lumină sidefată pe care o țese între cer și pământ ; pe care o așterne cu îmbelșugare, peste lacuri, câmpii, codri și izvoare.

Nu există suflet omenesc care să nu tresară la fiorul *dulce și dureros* ce se strecoară în adâncul adâncilor inimii,— când luna,— ca un enorm disc de aramă lucie, — se ivește din adâncul întunecatelor păduri—cari freamăta duios pe creasta dealurilor ce țarmuresc cerul.

Dar nu toate sufletele omenești pot tălmăci fiorul acesta pătrunzător, și, inconștient, în fața neputinței, — omul de rând se întristează și cășună *oftări din senin*. (Numai artistului îi este dat să nemurească, în însăș opera de artă, fiorul sfânt ce-i sbuciumă întreaga lui ființă). *Oftările din senin* sunt, pentru omul de rând, înseși izvoarele cultului, religiei sale pentru *frumosul* astrului, — o mică parte din nețărmuritul *Frumos* al Firii.

I. V. 425 seq.

Luna eră pentru vechii Arabi marea lor divinitate. Saraciniile îi dădeau epitetul de «cabar» [cea mare]. *Caabah*, înainte de Mahomet, eră un templu închinat lunii.

Chiar după sistemul de religiune, făurit de Mahomet, Islamiştii rămaseră credincioşi cultului lunii. Secerea ei împodobeşte şi astăzi monumentele lor religioase, flamurile lor ¹; este — într'un cuvânt — însuş simbolul *naţiunii* şi *credinţei* lor.

Toată Asia-mică : Frigia, Ionia, etc., erau acoperite de temple ridicare în cinstea lunii şi a soarelui. *Luna*, — cu numirea : *Diana* —avea un măreţ templu la Efes.

Soarele eră adorat la Thymbreea, în Troada — cu numirea de *Apollon*. ².

Japonezii au o sărbătoare a lunii la 7 Septemvrie; poporul îi petrece noaptea veselindu-se la lumina dulce a ei ³.

La Romani luna îşi avea templul său pe Aventin.

În *Aeneis* ⁴ un erou se roagă la lună ca să-i ajute să răpuie pe vrăjmaşul său.

La Români, la casele acoperite cu «fier», se pun în ţepile, de pe creastă, chipul *craiului-nou* şi al *soarelui*, lucrare din tablă de fier. (În Vâlcea şi, poate, şi pe aiurea).

Aceasta este una din miile de probe ce se pot da despre existenţa în trecut şi în prezent a unui puternic cult lunar la poporul Român, în masa lui cea mai considerabilă, fiindcă, oricât de civilizate ar fi un popor, e greu să-l găseşti în sânul său pe acel care îl «fericeşte» Vergilius ⁵ în versurile ce urmează :

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque *metus* omnes et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari !

Însă *grosul* îl formează omul credul şi superstiţios :

Fortunatus et ille deos qui novit agrestes,
Panaque, Silvanumque senem, nymphasque sorores !⁶.

1. Dupuis, *op. cit.*, p. 18, 19.

2. Dupuis, *op. cit.*, p. 21.

3. *Idem*, p. 24.

4. IX, 402, 404.

5. *Georg.* II, 489 sq. cf. Lucretius, liber III :

Et metus *ille* foras praeceps Acherontis agendus
Funditus humanam vitam qui turbat ab imo
Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam
Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.

6. Verg. *Georg.* II, 491—492.

CAPITOLUL XV.

Eclipsele.

Pentru fenomenul acesta extraordinar, omul primitiv neputând concepe o explicațiune, el recurge la bogata-i imaginație, care dă aripi și vestmânt de poezie *credințelor* lui.

Socotește eclipsele ca pe niște isprăvi ale duhurilor necurate, fiindcă i se răpește lumina care îi este atât de dragă.

Insuflețirea aceasta a întregii firi, animismul acesta se observă și aici ca și aiurea, în toate credințele populare și copilărești. Oldenberg zice în privința aceasta: «Pentru omul timpurilor vedice,—și pentru oricare om primitiv, adaugem noi, — firea care-l încunjură, este plină de duhuri vii; cerul și pământul; pădurea și muntele; totul este un furnicar de duhuri bune și rele. Intrupate sau invizibile, roiri sburătoare încunjură locuințele: pîrcolici sluți sau ascunși sub forme de animale; suflete ale morților, neamuri, prieteni și vrăjmași; aici un înger păzitor; dincolo un demon care aduce boala și suferința, un strigoiu care sleiește sângele și vloga din om.

Nu există, chiar când e vorba de scule făcute de mâini omenești, nu există nici una care să n'aibă un duh, sau binefăcător, sau crud: oșteanul cinstește pe zeul «Car», zeul «Tobă» și pe zeița «Săgeată»; muncitorul cinstește «Brăzdarul»; cel care iubește jocul, venerează *zarurile* lui; preotul, a cărui liturghie este în acest punct una din cele mai lămurite, adoră piatra care tescuește *Soma* și florile presărate pe cari se așează zeii.

Arta de a porunci puterilor ascunse sau de a face ca puterile lor să se întoarcă spre a face binele, este mai degrabă magie decât cult: este moștenirea unui trecut străvechiu, în care strămoșii Indo-Europeanilor nu trecuseră de stadiul superstițiilor necioplite, și preoții aveau tot mintea vrăjitorilor conjuratori, ai Asiei sălbatice de azi ¹.

* * *

Eclipsele sunt numite de poporul nostru: întunecime de soare sau de lună. Eclipsele de lună se crede că sunt provenite din cauză că niște dihăanii—, cum nu sunt pe pământ, numite *Vârcolaci* sau *Svârcolaci*—, mănâncă luna.

1. Oldenberg, *Religion du Vêda*, p. 290 (trad. p. V. Henry).

Vârcolacii sunt explicați însă, în diverse feluri. După unii, ei sunt un fel de animale mai mici decât câinii. Unii zic că sunt niște căței și anume doi. Iar după alții, sunt niște balauri sau smei, sau un fel de animale cu mai multe guri, cari sug ca niște caracatițe : sau sunt niște stafii și mai sunt numiți și Pricolici.

Acești Vârcolaci au diverse origini. Unii spun că ei se fac din copii cari mor nebotezați ; sau din acei cari se nasc din părinți necununați și Dumnezeu îi blestemă de se fac Vârcolaci. Alții spun că Vârcolacii se fac dela sine, dacă cel ce mestecă mămăliga dă cu făcălețul (mestecăul sau melesteul) în foc ; sau dacă măturând casa în asfințitul soarelui, se dă gunoiul spre soare. Iar alții spun că Vârcolacii se fac din văzduh, numai din cauză că torc femeile noaptea, fără luminare, mai ales la miezul nopții și mai ales dacă fac vrăji cu firul astfel tors.

Pe acele fire stau Vârcolacii, și acele fire se fac dela sine în calea unui Vârcolac. Cât timp aceste fire nu se rup, Vârcolacii, răzimați pe ele, sunt puternici și merg încotro vor ; atunci ei atacă corpurile cerești, și rup din ele cu dinții și așa rup și din lună, pe care o prefac toată în sânge, câte odată ; alteori par'că nici nu mai rămâne.

Dacă însă se rupe firul pe care stau Vârcolacii, atunci ei își pierd puterea mai de tot și se duc în altă parte a văzduhului. Cum rămâne luna tot întregă, după eclipse, deși o mănâncă Vârcolacii ?

Unii spun că luna fiind mai voinică decât Vârcolacii, ei nu pot să facă altceva decât să o muște, dar în cele din urmă luna birue, căci dacă s'ar întâmpla ca Vârcolacii să mănânce luna de tot, atunci s'ar sfârși lumea.

În Vâlcea oamenii cred și spun că sunt anumiți inși între ei, cari se numesc Vârcolaci, fiindcă sufletul lor e Vârcolac. Pe aceștia îi bănuiesc ei, după figura lor palidă și uscată și după adâncul lor somn în care, cred ei, sufletul le iese și merge la lună de începe s'o mănânce. Se crede că nu numai în timp de eclipse (întunecimi, «întunecimi») mănâncă Vârcolacul luna, ci și când discul lunii este roșiatec, arămiu. «Sângele lunii», cred ei, scapă atunci pe la «chiotorile» gurii Vârcolacului și se revarsă peste tot discul ei.

Când sufletului de Vârcolac îi vine chef să mănânce puțin din lună, omului, care are un astfel de suflet, îi vine întâiu o «picoteală» și apoi o nesăbuită poftă de somn, de par'că n'ar fi

dormit o săptămână dearându-l. Sufletul îi zboară atunci la lună¹ și el rămâne ca și mort. Dacă scoli sau miști pe Vârcolacul a-dormit, el rămâne adormit pe veci, căci sufletul revenind din lungul său drum, nu mai găsește în acelaș loc gura prin care a ieșit, ca să poată reintră.

Poporul, când se face întunecime de lună, toacă pe vătraiu și crede că prin larma făcută va putea gonii pe Vârcolac dela lună (Vâlcea²). In jud. Putna se trag clopotele dela biserici, pentru ca larma să fie și mai vie.

Prin alte părți se face sgomot cu clește, frigări, pirostria și fiare în genere, bat în tingiri sau tăvi, trag cu puștile, Țiganiii lăutari cântă cu viorile și instrumentele lor lăutărești; fac în fine sgomot cu orice, numai să fie sgomot cât mai mare. Alții cred că luna, fiind mare, deși Vârcolacii trag de ea de toate părțile, nu o pot însă înghiți, și, învinși de oboseală îi dau drumul, și ea se vede tot întreagă. Alții mai cred că luna fugind foarte repede, Vârcolacii n'au vreme decât să piște puțin din ea și o scapă apoi.

Eclipsele de soare sunt explicate de unii ca și cele de lună: adică Vârcolacii mânâncă și soarele cum mânâncă și luna. Soarele scapă de ei tot ca luna, sau fiindcă leul pe care călărește soarele se luptă cu ei și scapă pe soare de gura-le. Alții spun că în timpul eclipsei luna trece repede pe lângă soare, iar Dumnezeu îl întunecă pe soare ca să nu vadă luna — ceeace este tot în legătură cu vechea dragoste a soarelui cu soră-sa — luna. Iar alții spun că soarele se întunecă fiindcă nu poate suferi nelegiuirile oamenilor³.

Sau că întunecimile de soare sunt un semn dat de Dumnezeu, ca oamenii să se pocăească. In legătură cu această idee, unii zic că întunecimile de soare și de lună se fac atunci, când Dumnezeu po-

1. In Sumatra se crede la fel: că sufletul celui ce doarme iese din trup. De aceea este oprit a-i schimbă locul sau a-i mânji fața, căci astfel sufletul nu l-ar mai putea regăsi sau cunoaște, și omul ar rămâne mort. (A. Bros, *Relig. d. n. civ.*, p. 55. Unghiile și perii lui Mikado, nu i se puteau tăia decât în timpul somnului «când sufletul nu-i eră în corp», sufletul lui fiind privit ca tabu (sfânt, sacer). *Ibid.*, p. 196.

2. Toate superstițiile *din Vâlcea* sunt culese de autor.

3. Cf. Verg., *Georg.* I, v. 466 seq.:

Ille (sol) etiam extincto miseratus Caesare Roman,
Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
Impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.

runcește Vârcolacilor să le mănânce, ca lumea văzând acestea, să se mai abată dela rele.

Altă explicație în care intră și puțină poezie : de frumoși ce sunt sfântul Soare și sfânta Lună, niște lighioane cari trăesc acolo sus în cer, râvnesc la ei și vin să-i sărute ; dar îi înghit și-i scot apoi și mai frumoși decum au fost...

Când se întâmplă eclipse, mai ales la cele de soare, țăraniii spun că e bine să se aprindă în case lumânări dela Paști și să se facă rugăciuni și mătăanii.

În privința credințelor celor vechi asupra eclipselor, A. Pictet, autorul scrierii *Originile Indo-Europene*, se miră că la scriitorii greci sau romani nu se găsește nici o mențiune despre mitul primitiv al lor asupra eclipselor. Totuș, de sigur credințele vechilor Greci și Romani trebuie să fi fost tot ca ale poporului nostru — adică unul sau mai mulți monștri ar fi atacând luna și soarele—căci sgomotul pe care îl facem noi în timpul eclipselor îl făceau și ei.

Astfel Tacit în *Annales* descrie un adevărat tărăboiu dela o eclipsă de lună. Și Juvenal vorbește de așa ceva. Despre vrăjitoarele tesaliene se spune că se lăudau că ele au multe relațiuni cu luna și că ele, prin vrăjile lor, o scăpau pe lună de Dragonul care voia s'o înghită. Aceste vrăji le făceau în timpul eclipselor și bătând în căldări spre a face sgomot. Mogolii asemenea fac mare sgomot, în timpul eclipselor, pentru a alungă monstrul¹.

Eclipsele, după o credință musulmană, rezultă din faptul că Dracu («Șaitan») îmbrățișează soarele sau luna și nu se retrage decât dacă oamenii de jos fac sgomot dând cu puștile sau slobozind pistoale².

Mahabarata spune că la Ari se credeă cum că demonul Rahu³ a băut, pe ascuns, băutura nemuritoare a zeilor. Fu văzut însă de soare și lună cari îl spuseră lui Vișnu. Vișnu supărat, taie îndată capul lui Rahu și acest cap, devenit nemuritor, gonește mereu cei doi aștri cari l-au pârît, pentru a-i înghiți.

Scandinavii au acelaș mit, schimbat puțin, însă tot în acelaș gen. După credințele lor populare, doi lupi năprasnici : Sköll și Hati

1. Din I. Otescu, *op. cit.*, p. 67 seq.

2. I. Nenișescu, *op. cit.*, p. 533. — Șaitan cuvânt înrudit, poate, cu hebraicul : «Satan» = vrășmaș, dușman,—care a trecut în alte limbi.

3. Cuvânt înrudit cu «Dracu» ?

gonesc neîncetat luna și soarele. (Cf. cu «câinii lui Dumnezeu», Vârcolacii dela Români.)

Acest mit trebuie să fie foarte vechiu. Amintirea lui este complet pierdută la celelalte popoare din familia arică, însă chiar numele eclipsei se raportează, câte odată, la el, în mod vădit. Astfel persanul *girift* = a apucă, corespunde sanscritului *graha* și amintește astfel atacul capului monstruos și poftitor al lui Rahu.

Aceste asemănări lasă puțină îndoială asupra existenței mitului în chestiune și la Aarii primitivi. Nu-i vorbă, se descoperă și în alte țări trăsuri de legende și superstiții la fel, ca și obiceiul (aric) de a se face șgomot mare cu toate felurile de instrumente, în timpul eclipselor. Acest obicei se observă și la un mare număr de neamuri sălbatice din Africa. Groenlandezii au aceleași credințe și aceleași obiceiuri ¹.

La *Caraibi*, în timpul eclipselor, bărbați, femei și copii fac o larmă îngrozitoare, pentru a gonii spiritele rele cari dau să «omoare luna» ².

În *Bulgaria*, *Serbia* și la cei emigrați din Bosnia în *Slavonia*, se găsește răspândită credința că întunecimile de soare sunt produse din faptul că un Vrkolak (balaur, Vârcolac) vrea să înghită soarele. De aceea, în caz de eclipsă, se face mare zarvă cu tingiri, cazane, ș. a. ³. Chinezii au aceleași credințe și obiceiuri.

În *Anglia*, în secolul XVII-lea se practicau șgomotele în timpul eclipselor. Se lovia în tingiri și în oale.

Eclipsa totală de soare din 1654, văzută mai în toată Germania, îngrozii pe locuitorii din Nüremberg. Târgul se închise, începură a trage clopotele la biserici și oamenii se grăbiră să alerge la rugăciune. Faptul acesta este atestat chiar prin tipărituri din acel timp, mulțumindu-se lui Dumnezeu că a scăpat lumea de o așa de mare nenorocire ⁴.

În *Peru*, când eră eclipsă de lună, oamenii, femeile și copiii strigau de n'auziai în lături: «mama quilla, mama quilla!» (mamă lună!), rugând puterile cerești să n'o lase «să moară».

Incașii credeau, când eră eclipsă, că luna e bolnavă.

1. *Encycl. Larousse*.

2. Nicolay, *op. cit.*, p. 222.

3. Fr. Krauss, *Volksglaube*, p. 10.

4. G. Dem. Teodorescu, *Miturile lunare, Convorbiri Literare*, 1889-1890.

Huronii și *Caraibii* credeau că îngrozitorul demon *Maboya* se încercă să înghită luna și de aci se făceau întunecimile.

Siamezii cred că un demon torturează luna, în timpul eclipselor: Ca să-l gonească, fac mare sgomot.

Plato, Plinius, Tit Liviu ne spun despre grozava larmă ce se făcea cu ocazia eclipselor, de către poporul superstițios.

Algonchinii cred că luna și soarele sunt *sofi*. Când se ieau în brațe, atunci lumina li se pare întunecată (eclipsa). *Mexicanii*, pe pe timp de eclipse, ajunau, iar femeile se maltratau cât puteau, certându-se cu bărbații, în credință că «luna fusese bătută de soare într'o ceartă casnică.» *Ojibvii* se siliau să potolească cearta căsniciei cerești (soarele și luna) și să-i despartă, făcând sgomot asurzitor.

În *Africa* se crede că întunecimea soarelui provine din cauză că soarele e prins de lună¹.

După credința cu totul antropomorfică a primitivului, spiritele rele, în genere, și în special duhurile necurate cari *mânâncă* luna și soarele se pot gonî, sperîa cu sgomot și larmă infernală.

Așa călătorii și etnologii ne spun că medicii patagonezi poartă cu ei o tobă pe care o bat strașnic la patul bolnavului, pentru a gonî astfel duhurile rele ale boalei. Acelaș obicei îl au și *Dakoții* Americii de Nord.

La moarte și la nuntă, se face foarte multă larmă, pentru a se gonî duhurile neprielnice. (Obiceiu universal.)

La Indienii din Guiana, în momentul când femeia se sbate în durerile nașterii, — se bate toba pentru a îndepărta duhurile rele, neprielnice facerilor. Populațiunile *Moquis* din Arizona gonesc spiritele rele cu sunete de clopot².

Să lăsăm la o parte populațiunile și triburile sălbatice și să ne ocupăm acuma de popoarele culte.

Obiceiuul Romanilor de a *ajutoră* luna în eclipse, — prin sgomote nesuferite, ne este relatat de o mulțime de scriitori clasici. De unii din ei am și amintit, în treacăt, în paginile înaintașe. *Tacitus* în *Annales*³ vorbește despre un tãmbalãu făcut de legiunile panonice, la anul 14 p. Chr., cu ocazia unei eclipse de lună. Cornurile, tubele au început să scoată sunete înfiorătoare cu cari sol-

1. G. Dem. Teodorescu, *Convorbiri Literare, Miturile lunare*.

2. Samter (Ernst), *Geburt, Hochzeit und Tod*, p. 60—63.

3. Cap. 28, cartea I. Cf. *Idem*, cap. 30 (cartea I.).

dații credeau că vor «ajută» lunii. Acelaș obicei superstițios ni-l relatează și *Tit Liviu* ¹.

Juvenal satirizează pe femeia care se crede savantă, dar în realitate nu-i decât o limbută și care, la un banchet, vorbește despre totul și nu mai dă la nimeni rîndul ca să vorbească. Vorbăria ei se aseamănă cu un concert monstruos care ar cuprinde cele mai ciudate instrumente; așa că dacă s'ar întâmplă vreo eclipsă de lună, ea singură ar înlocui tubele (trompetele) și șgomotele infernale obișnuite la eclipse:

«Jam nemo tubas, nemo aera fatiget; *Una* laboranti poterit succurrere lunae» ².

Eclipsa de lună, care coincidea cu menstruația, se considera ca cea mai rea ³.

Să vedem acuma ce credeau Românii despre eclipse.

Miron Costin, vorbind în cronică sa despre dușmăniile dintre Poloni și Cazaci, le pune în legătură cu «semnele Ceriului». Intre aceste semne cerești, el numără și o întunecare a soarelui.

După o alta eclipsă, întâmplată în 1656, în Iunie — acelaș cronicar spune că... «mulți oameni, neștiind a se feri de întunecare ca aceea și privind la soare mult, au pierdut vederea în toată viața lor». Nu e câtuș de puțin mirare că la *Miron Costin* găsim asemenea credințe superstițioase, când chiar în țara lui *Kopernic* asemenea credințe erau în vigoare și când în Franța, în secolul nostru, — bărbați culți cred tot ca și vechiul nostru cronicar ⁴.

Enaki Cogălniceanu, la sfârșitul letopisețului său, vorbind despre semnele dumnezeiești ce s'au arătat pe timpul împăratului turcesc *Mustafa* — spune cu o pietate amestecată cu groază:

«In câteva zile a pierit soarele, de au zăbovit multă vreme, până s'au ivit iară.»

Eclipsele, după credințele mai tuturor popoarelor, vestesc nenorociri mari. De altfel, însăș eclipsa în sine — pieirea momentană a luminii — este pentru omul primitiv destul de mare nenorocire și îngrozire.

Pe o carte veche se cetește următoarea însemnare — care are

1. XXVI, 5, 9; Cf. *Lucanus*, VI, 99.

2. *Sat.* VI, v. 442—443.

3. *Plin.* XXIII, 77. (Cf. *Wissowa*, *op. cit.*, vol. I, 40—41).

4. *Vezi Gădeiu*, *op. cit.*, p. 229.

tâlc pentru cel ce cetește, nu numai literele, ci și în sufletul celui ce a scris :

«Anul 1881, Noe[m]vrie 23 zile, Luni seara la orele 6 Luna s'au arătat *îmbrăcată în sânge și împrejurul ei senin sticlă*»¹.

În 1898 s'a întâmplat o eclipsă de soare. Astronomii — mai bine: «astrologii» — indieni preziceau multe nenorociri, foamete, boale, — în urma acestui semn ceresc.

Oamenii se rugau zile întregi, cu fața la pământ și postiau ca să *împace* pe zeul soarelui, care se mâniase pe ei. Perșii stăteau toată ziua cu fața spre soare, rugându-se neîncetat.

Nizamul din Heiderabad, — ca să *împace* soarele, — a slobozit 50 de sclavi dăruindu-le haine și de-ale gurii².

CAPITOLUL XVI.

Stelele.

Două lucruri umplu sufletul de o admirație și de un respect continuu și cu atât mai mari, cu cât cugetarea se îndreaptă mai des și mai asiduu asupra lor : *cerul instelat deasupra mea și legea morală în mine.*

Kant.

Am spus altădată că situațiunile relative ale stelelor din constelațiuni au trecut cam aceleași dela popor la popor. Ceeace am afirmat numai, căutăm s'o dovedim acuma.

Carul Mare, Carul Mic (Ursul Mare și Ursul Mic). Această constelațiune își are numele din mitologia clasică, unde Ursa Mare este nimfa Callisto, fiica lui Licaon, regele Arcadiei, și Ursa Mică e câinele ei, fiind chiar numită și de Fenicieni *Cinosure*, adică coada câinelui. Ovidius în «*Metamorfeze*» spune că Joe a metamorfozat pe Callisto în ursoaică, chiar pe pământ, pentru ca geloasa Juno să nu bănuască relațiunile ei cu soțu-i, Joe. Și într'o zi, Arcas—fiul lui Joe și al nimfei Callisto—fiind la vânătoare, eră să omoare pe mama lui, fiindcă credeà, așa cum eră metamorfozată, că e urs cu adevărat, însă Joe, intervenind la vreme, răpi pe Arcas și ursoaica în cer.

1. Balășel, *Luminătorul*, an. II, no. 1.

2. *Gazeta Transilvaniei*, an. 1898 no. 32, p. 3.

În fine legenda continuând spune că Juno, văzând pe cer astrele cari compun constelațiunea Urselor, bănuind lucrul și rugă pe zeii mărilor să nu le dea voie să se cufunde în Ocean : de aceea Ursele nu apun niciodată.

Cu șase secole înainte de Hristos, Thales numește această constelațiune, Ursa Mică ; peste trei secole *Aratus* observă că Ursa Mică se mai numea și Carul Mic din cauza asemănării acestei constelațiuni cu Carul Mare.

După unele legende, Ursa Mică nu ar fi metamorfoza câinelui nimfei Callisto, ci ar fi chiar Arcas, metamorfozat în urs ca și mama sa. Nici o constelațiune n'a izbit așa de mult vederea tuturor popoarelor ca «Ursele».

Francezii o numesc «Carul lui David» ; cei din Evul-Mediu : «Căruța lui Artur» ; Chinezii : Ti-ce, (Carul Suveran).

Steaua Polară, care la noi se numește *Împărat*, Candela Cerului, Stâlpuț, Șteajerul Ariei, din cauza fixității sale, eră numită la Chinezi «Marele Suveran al Cerului August», adică tot «Împăratul». La Romani, steaua Alcor -- o stea mică în Carul Mare, lângă a doua stea din Proțap — eră considerată tot «Cărăușul» Carului ca și la noi, însă închipuit ca un copil ; iar mai în urmă a devenit «Mânzul» care se ține veșnic de mă-sa.

Dragonul. În general, peste tot, această constelațiune este numită a «Balaurului» sau simplu *Balaur*, nu însă în înțelesul de șearpe năprasnic, ci cu înțelesul smeului baladelor populare. De aceea unii îi zic chiar *Smeul*. Smeul baladelor populare este o ființă de alt târâm ; el este un fel de om, însă nu ca toți oamenii. Pielea lui este solzoază ca pielea de șearpe și se prelungeste făcând o coadă lungă, care dă Smeului într'adevăr înfățișarea de șearpe. El poate sbură prin văzduh, din care motiv i se mai zice și Sburător, însă cu această numire el are alte însușiri. În Astronomie *Dragonul* din constelațiune este și șearpele mitologic al pomilor cu mere de aur din grădina Hesperidelor.

Acest monstru a fost ucis de Hercule și Hercule a fost pus pe cer împreună cu Dragonul, Hercule fiind închipuit că stă cu genunchiul drept pe pământ și cu piciorul stâng pe capul Dragonului. Tot după mitologie, Apollon, — zeul razelor solare în general, a ucis pe Python, — un Dragon groaznic —, cu săgețile arcului său.

Hercule. E numit în general *Omul*, la poporul nostru. El este,

în închipuirea poporului, un om voinic, falnic, un Făt-frumos, care este Hercule al mitologiei poporului român.

Delfinul. Această constelațiune este numită în popor «Crucea», «Crucea Mică». Și Arabii o numesc tot cruce : «al-Salib».

Vulturul. Acestei constelațiuni i se zice și la noi tot *Vulturul* sau *Vulturul Domnului*. La cei vechi eră Vulturul lui Zevs sau Joe ; la noi a trecut ca un vultur al lui Dumnezeu.

Vizitiul e numit în general și de țărani tot «Vizitiul» sau «Trăsura», «Surugiul». Vechii Greci vedeau în constelațiunea «Vizitiul» pe Erichthonios, regele Atenei care inventă înhămarea cailor. În «Almagesta» această constelațiune este numită Heniochus, care însemnează vizitiu. Romanii aveau acelaș nume pentru această constelație : «Tenens Habenas».

Virgina. În popor se numește *Fecioara*, care nu e altceva decât traducerea cuvântului prim. În credința noastră această constelațiune reprezintă pe Fecioara Maria, mama Mântuitorului. Grecii vechi numiau această constelațiune Parthenos (Atena), zeita veșnic fecioară ; la Romani Minerva, zeita înțelepciunii, ca și Atena dela Greci.

Și e curios că poporul nostru păstrează încă în minte atributul acesta de feciorie al zeiței înțelepciunii, pe care o confundă cu Fecioara Maria.

Balanța. Este numită tot Balanța sau Cântarul (cumpăna), Se crede că cu el va cântări Hristos, la judecata de apoi, faptele oamenilor.

Vărsătorul. E numit în popor tot «Vărsătorul».

În Astronomie, această constelațiune reprezintă pe Ganymede. După tradițiunea omerică, zeii au înălțat pe Ganymede la cer și l-au transportat în Olimp, spre a încânta ochii și spre a veseli inimile zeilor prin frumusețea lui și spre a fi paharnicul care varsă nectar în cupele zeilor și mai ales lui Zevs. După alte tradițiuni mai populare, Zevs chiar, metamorfozat în vultur, a răpit pe încântătorul tânăr, în cer, din câmpiile Troii unde Ganymede eră păstor sau vânător ¹.

Calea Laptelui. Calea Laptelui este numită de popor și *Drumul Robilor*. Între alte explicări ale acestei dungii albicioase care curmă și împarte cerul de noapte, țărani au și pe aceasta : Drumul Ro-

1. I. Ottescu, *op. cit.*, passim.

bilor este drumul pe care se vor duce oamenii la judecata de apoi, căci oamenii sunt cu toții robii lui Dumnezeu; pe acest drum se duc sufletele morților la Raiu.

Și în Mitologia greco-latină, Calea Laptelui e drumul către palatul lui Zeus sau Joe și pe această cale intră eroii în cer; iar pe dreapta și pe stânga acestei căi erau locuințele zeilor principali. Poezia egipteană salută în Calea Laptelui drumul eterat care duce la locuința zeilor. «Și chiar acum, zice Flammarion, creștinii mistici cred că au descoperit în ea drumul sufletelor către misterioasele regiuni ale eternității». O legendă românească spune că noianul alburii de stele de pe Calea Laptelui este laptele curs, pe acea cale, din sânrurile unei mame, care își căută, mergând până și în cer, pe copilașu-i răpit dela sânu-i de un vultur.

În legenda mitică, Hera, după sfatul Athenei, dete să sugă lui Hercule pe care îl găsisse pe câmp, unde Alcmene, mama lui, îl părăsise tocmai de frica Herei. Voinicul copilaș supse însă cu atâta putere, că încep să țâșnească laptele și mai ales când, săturat, lăsa țâța din gură, curse atât de mult lapte, că se formă acea cale, în care stelele sunt picăturile de lapte; lapte zeesc, al Herei ¹.

Cine știe prin ce legătură de idei sau prin ce experiență făcută în sărăcăciosul laborator al minții de primitiv, ori poate numai în virtutea unui «post hoc, propter hoc»,—cine știe, cum s'a făcut că găsim la mai toți primitivii credința într'o legătură tainică între soarta omului și stea. Ignoramus et [forsan] ignorabimus.

La poporul nostru, credința aceasta este foarte puternică. Și adesea rolul stelei se înlocuește cu acel al soartei sau al scrisii: aceasta este o dovadă mai mult de strânsa legătură între aceste două noțiuni din mintea primitivului. În Vâlcea se aude zicându-se: «Vai de steaua lui!» sau «Rea zodie mai ai!» ².

Oamenii norocoși se zice că s'au născut «sub o stea (zodie) bună»; cei nenorociți s'au născut sub una protivnică. Se mai crede că îndată ce se naște un om, răsare și o stea, care este favorabilă

1. I. Ottescu, *op. cit.*, passim.

2. Hotărîrea stelei, a destinului este irevocabilă: în Vâlcea se zice: *Te-au bătut stelele*, adică destinul îți este protivnic; și n'ai ce să mai faci !...

sau defavorabilă întregii lui vieți. Când moare, steaua lui cade odată cu moartea lui.

Ne-aducem fiecare aminte de versurile din «Miorița» :

...Că la nunta mea,
A căzut o stea...

Acî moartea — numită prin eufemism *nuntă* — o recunoaștem ca atare numai prin adăugarea versului: *A căzut o stea*. Credința că la moartea cuivă apune, alunecă de pe cer și steaua lui, este generală la Români.

Macedonenii cred și ei că o stea ce cade vestește moartea unui om¹.

Vălcenii, când văd stelele alunecând de pe bolta cerească, se întreabă cu tristețe: «Cine o mai fi murit?!»

Locuitorii din Hautes-Vosges au aceeaș credință². Germanii cred că atuncea când cade vreo stea, moare un cap de om. Fiecare își are steaua lui pe cer, stea care răsare la naștere și apune la răposare³.

Romanii credeau că fiecare om își are steaua lui. Plinius ne spune că aceasta eră credința poporului: «ut existimat vulgus»⁴. Se credeă că răsare odată cu nașterea cuivă și apune, cade la moartea lui.

În Sparta, steaua căzătoare se credeă că descopere oamenilor crimele, nelegiuirile făcute de rege.

Eforii, la fiecare *nouă* ani, alegeau o noapte foarte frumoasă, dar fără lună, și se așezau jos, în tăcere, cu ochii îndreptați spre cer. Dacă vedeau vreo stea că străbate cerul, dela o margine până la cealaltă, făceau proces regilor ca fiind vinovați de vreo crimă față cu divinitatea și-i suspendau din puterea lor, până ce veniă dela Delfi sau dela Olympia vreun oracol care restituia regilor depuși autoritatea lor de mai înainte⁵.

Steaua căzătoare eră privită de Romani, câte odată, și ca o prevestire favorabilă⁶.

Credințele acestea au domnit și în timpul Evului-Mediu sub eticheta științei numită Astrologie — știință care fu importată din Babilonia. «Prezicerea prin horoscoape (zodiece) și credința în puterea

1. Cosmulei, *op. cit.*, p. 47.

2. Cf. Sauvé, *op. cit.*, p. 197.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 147.

4. II, 28.

5. Plut, *Agis*, apud Rașcanu, *Istoria Grecilor*, p. 28.

6. *Aeneis*, II, 693, 694.

divină a stelelor, erau destul de curând importate din Babilonia și Grecia, când apărură Stoicismul. Căci în literatura cultă, Poimandres identifică destinul («Εἰμυρμένη») cu cărmuirea lumii de către stele. Intr'un imn lui Apollo, imn care suferă aceleași înrăuriri — divinitățile zodiacale sunt trecute în rândul lui Moira—unul din numele Destinului»¹.

Astăzi chiar se crede, în Franța, în influența pe care o stea o poate avea asupra vieții unui om.

Și Napoleon, de sigur, avea credința în steaua lui².

La poporul român se descântă la stea, făcându-se «pe scrisă», de dragoste adică. Se ia o batistă (mărgелеle sau betele unei fete sau ale unui băiat care vrea să i se facă pe «scrisă»), și se amenință cu ele spre o stea mai luminoasă dinspre răsărit. Dacă steaua nu se mișcă din loc, se zice că moare ursita; iar dacă se mișcă steaua, e bine: cel îndrăgostit se însoară (mărită) repede. Apoi se face batista colac și se pune sub căpătâiul îndrăgîtului³. Vorbele descântecului sunt următoarele:

Stea, steulița mea,
Toate stelele să stea,
Numai tu să nu stai,
Să umbli în sus ca gândul,
Jos ca vântul,
Să umbli din casă'n casă,
Din masă în masă,
Pân' la ursitul (cutare) acasă,
La masă să-l găsești,
Cu coada să-l izbești,

De masă să-l plesnești,
La (cutare) să-l pornești,
Să vie cu gura căscată,
Cu limba bășicată,
Să nu-i vie a sta,
Să nu-i vie a mânca,
Pân' la cutare n'o da.
In vis să-l visez,
Aieva să-l văz.

Măine'n zori săl cunosc,
Și cu el să vorbesc⁴.

* * *

Poporul nostru crede că «stelele cu coadă», cometele, când se arată, prevestesc mari calamități. Și astăzi povestesc unchiesii din Vâlcea cum că înaintea «Răsboiului» s'ar fi arătat o «stea cu coadă» și spun că se așteptau la vreo ciumă sau foamete mare.

...«Și dupăce «s'a sunat» c'are să fie răsboiu — zic ei — am în-

1. *Revue de l'Histoire des Religions*, tome LXIV, I, p. 3, 7.

2. Nicolay, *op. cit.*, p. 224.

3. Gr. Tocilescu, *Materialuri folkloristice*, tom I, p. 687.

4. Tocilescu, *op. cit.*, , p. 687, vol. I. Cf. *Per sidera testor!* (Verg. *Aen.* III, 599).

teles că steaua aia nu venise și nu se arătase degeaba!...» Cometele trec, la mai toate popoarele, drept niște vestitori ai unor mari urgii cari au să bântue o întreagă țară. Această credință o aveau și vechii Inzi¹. Dacă și acuma, ca și altă dată, facem apel la religiunea și credințele vechilor Inzi, e fiindcă ne place a crede cu F. Max Müller, că «sfintele cărți ale Indiei dau studiului religiunii în general și în special studiului originii și dezvoltării ei, aceleași izvoare neașteptate și fără pereche, după cum limba Indiei, sanscrita, a dat studiului originii și dezvoltării limbilor»².

Germanii cred că cometele sunt vestitori ai unei nenorociri colective.

Pentru Francezi și alte popoare civilizate ale Apusului, aparițiunea cometelor fu socotită ca semn rău prevestitor și credința aceasta se găsește în toate păturile societății.

La Bulgari, cometele, ca și «ploaia» de stele căzătoare, sunt prevestitoare de foamete, de ciumă, de cutremur sau de războaie crâncene.

La Romani credința că cometele vestesc nenorociri, eră destul de puternică.

Așa Vergilius³ zice :

Non alias caelo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometae.

Iar în altă parte⁴ :

Non secus ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent...

Imitându-l, poate, pe Vergilius, Tasso scrie versurile următoare în al șaptelea cânt, (LII) din *Ierusalimul liberat* :

Precum o cometă cu coama însângerață (sângerie; cruntă) strălucește în văzduhul aprins, răstoarnă domniile, cășună crâncene molimi,—semn ceresc cobitor pentru tirani—; tot așa și Argant...⁵.

Iar în altă parte (cânt IV, VII.) zice :

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 147, passim.

2. Max Müller, *Origine et développement de la Religion*. p. 122.

3. Verg. *Georg.* I, 487, 488.

4. *Aeneis* X, 272—273.

5. Citat din trad. franceză : *La Jérusalem délivrée* : Auguste Desplaces, ed. V. Charpentier, Paris 1858.

Ochii săi roșiatici, plini de venin, sclipesc ca o cometă cobitoare.

*Silius Italicus*¹ zice :

Regnorum eversor rubuit letale cometes.

*Suetonius*² zice :

Stella crinita, quae summis potestatibus exitium portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri coeperat.

C. *Tacitus*³ spune despre credința poporului, că «atunci când se arată cometele, se prevestește schimbarea domnilor și a domniilor». [Aceeaș idee o găsim și la cei doi autori precedenți.]

Inter quae et sidus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est tanquam mutationem regnis portendat.

Iosif Flaviu spune în cartea a șasea a «Răsboiului Evreilor contra Romanilor» :

«Acest nenorocit popor (evreu) e cu atât mai de plâns cu cât, — dând cu înlesnire crezământ unor înșelători cari abuzau de numele lui Dumnezeu pentru a-l înșelă,—el închideă ochii și astupă urechile pentru a nu vedea și a nu auzi semnele sigure și înștiințările adevărate prin cari Dumnezeu îi prezisese ruina sa. Voiu raportă aici unele din semne și din acele preziceri. *O cometă ce avea figura unei săbii apărū asupra Ierusalimului în timp de un an întreg*⁴.»

Wallonii cred că cometa e semn prevestitor de mari nenorociri : răsboiu, molimă, foamete, ș. a.⁵

Vechii noștri cronicari — ca și poporul de atunci și de astăzi — credeau că cometele prevestesc nenorociri.

Așa *Miron Costin*⁶ pune în legătură dușmăniile dintre Poloni și Cazaci cu «semnele Ceriului, carele s'au prilejit mai inte de aceste toate răutăți».

1. VIII, 638.

2. Ner. 36.

3. *Annales* XIV, 22; XV, 47 cf.

4. Din *Istoria bisericească* a lui Eusbiu trad. de mitrop. Iosif Gheorghian, p. 70—1. (Tipografia cărților bisericești).

5. Cf. Monseur, *Folklore Wallon*, p. 61.

6. Apud. Gâdeiu, *op. cit.*, p. 229.

Și aceste semne erau : *arătarea unei comete*, o întunecare a soarelui și lăcustele.

Enaki Cogălniceanu, la sfârșitul letopisețului său, numără între *semnele dumnezeiești* și cometa :

O stea cu coadă s'au arătat pe cer în câteva nopți.

Iată ce cetim într'o însemnare pe o carte veche, cu privire la credințele vulgului și la temerile lui când vede că apare vreo cometă :

«Cade-să a [se] ști când s'au văzut si[e]ao[a] în urma lu[i] Tudor carea venià dela Răsărit cu co[a]da în sus la leat 1824, Dechemvrie 30, Dumitrache»¹.

Iar în altă parte cetim :

«Cade-se a ști când au ieșit steao[a] cea cu coadă, ceea ce căută spre Țara Nemțească, că s'au născut [în] August în opt zile. Și eu am scris ca să se pomenească acest lucru ca o *minune ce este*»².

CAPITOLUL XVII.

Moartea și Immormântarea.

Nobile Ulysse, strigă de-o dată eroul (Achille), — nu-mi vorbi de moarte ; aș preferă să fiu sluga unui om vecin cu sărăcia—abià asigurat de traiul său — decât să domnesc peste toți acei ce nu mai sunt !

(*Homer, Odyssea*).

Să le spui curat
Că m'am însurat,
C'o mândră crăiasă,
A lumii mireasă.

Miorița.

Zis'a maica că mă scoate
Dela câte, dela toate ;
Dela două nu mă poate :
Dela mândră, dela moarte.

Cântec popular.

«Moartea» este, de sigur, cuvântul cel mai îngrozitor pentru primitiv, care nu-și dă seamă că a muri este o necesitate. Ochii stinși ai celui ce moare, fruntea tot un sloiu de ghiață, rumeneala

1. T. Bălășel, *Luminătorul*, an. II, no. 17—18.

2. *Ibidem*, an. II, no. 4—5.

obrajilor îmbujorați înlocuită cu o culoare galbenă-închisă, «pământie»; — toate aceste l-au făcut pe primitivul tuturor timpurilor și locurilor să creadă că moartea nu-i o lege nestrămutată a firii, că nu-i provocată de firești cauze interne, ci că ea este rezultatul unei întâmplări sau că a fost cauzată de ura vrăjmașilor sau a răutăcioșilor de vrăjitori. Credința oamenilor primitivi este că omul este făcut să trăiască veșnic și că moartea nu poate veni decât din afară.

Și rămânem uimiți, cu câtă tenacitate se menține încă această eroare, în populațiunile înapoiate ¹.

La populațiile civilizate însă, lucrul acesta nu se mai discută : se știe bine că orice organism este fatal osândit pieirii.

«Printre vechii vrăjitori, unii din cei mai înțelepți, strămoșii oamenilor de știință, crezură că ceea ce este mai puternic pe lume, este *vieața*. Să ne amintim în treacăt, că acest cuvânt vine dela radicalul care, la Greci și Latini, strămoșii noștri intelectuali, are semnificațiunea primă, de bărbăție, virtute ; astfel *is, vis, vita, vir, virtus*. Vieața, ziceau primii cugetători, este manifestația unei forțe comune tuturor : animalelor ca și plantelor, o forță pe care o are și fierul și piatra și vântul și apa și focul.. Să adorăm deci *vieața*, să adorăm izvorul tuturor existențelor !».

— N'aveți dreptate ! răspuse răutăcioșii, strămoșii celor inițiați în trebile dumnezeiești.

Moartea este mai puternică decât orice, fiindcă ea seceră *vieața*. Să ne închinăm morții, stăpânul tuturor !—Foarte bine s'a judecat ! strigă toată lumea. Moartea biruește *vieața* ²!

Și morții, — personificare a groazei, înfiorării ³, sentimente cari sunt la baza oricărei religii primitive,—i se atribuie o personalitate excepțională și o existență aparte. Și prin analogie cu puterea omenească, puțința de a omori devine atributul cel mai de frunte al zeului celui mai mare. Am vorbit altă dată despre fulgerele omoritoare pe cari le țin în mână cei mai de căpetenie zei ai popoarelor. Vom mai adauge că la Cafri zeul cel mai mare este acela care dă pedeapsa cea mai îngrozitoare.

1. Réclus, *op. cit.*, p. 13.

2. *Ibid.*, p. 41, 42.

3. In graiul poporului vâlcean, se evită, de cele mai multe ori, chiar și pronunțarea cuvântului *moarte*, fiindcă, dacă s'a întâmplat să vorbești de ea într'un *ceas rău*, te-ai dus : dai ortu. Prin eufemism, oamenii zic în loc de : la *moartea mea*, la *vremea mea*.

Mintea oricărui om, oricât de simplu ar fi fost, și-a pus în-trebarea : ce devin și cum trăesc oamenii după moarte ?

În aparență pare un paradox a zice : trăește după moarte, și totuș, idea unei desăvârșite nimiciri a organismului după moartea sa, nu putea să vie în mintea primitivului sau și dacă ar fi venit, s'ar fi scuturat de ea ca de un vis urît. Și în locul acestei concepțiuni așa de pesimiste, ei dădură loc de cinste optimismului, în credințele lor despre ceea ce va fi dincolo de mormânt. Crezură anume că lumea cealaltă nu-i decât o continuare a lumii de aici, cu singura deosebire că e lipsită de necazurile pământești și că e împodobită cu nouă plăceri. Iată dorința arzătoare a omului după fericire, iat-o cum se concretizează, oarecum, într'o vie nădejde a unei lumi viitoare lipsite de necazuri,—o adevărată vârstă de aur, așa cum știe s'o zugrăvească Ovidius (A se vede a A. Brös¹, *Survivance de l'âme.*)

Primele religii, zice E. Réclus, chiar și cele mai primitive, mai grosolane, fură o aspirațiune către bine, către mai bine, către o existență perfectă².

Așa cum au fost concepute de mintea popoarelor viețile după moarte, ni se prezintă numai raiuri sau aproape de raiuri.

Idea de răsplată în altă viață este aproape străină concepțiilor primitivilor. «Ei nu bănuiesc, zice Cook despre Taitieni, că felul faptelor lor are să poată înrâuri cât de puțin starea lor viitoare». Adesea săracii merg în iad, iar bogații în cer. Locuitorii din Sumatra, Hawai, Canada, Noua-Zelanda, ca și Eschimoșii, pun pe vânătorii lor cei mai isteți în cer. În fond, pentru toți, viața de dincolo de mormânt nu e o recompensă, nici o pedeapsă a vieții pământești, ci o prelungire a ei, sub altă formă³. Dar concepțiunea aceasta simplă despre cealaltă viață și lume fu modificată radical de diferiții legislatori religioși. Ei puseră, pe lângă raiurile concepute de mintea și fantazia poporului, și iadurile cu pedepsele lor groaznice pentru cei cari s'ar abate dela dreptarul legii lor. Raiurile fură rezervate pentru cei cari se țin de lege. De aici începù sancțiunea faptelor și de aici se născù Morala, știință atât de folositoare pentru omnire.

Vechea «Religiune» se înfrăți cu morala și se ajută reciproc, aducând ca zestre una Iadul și cealaltă Raiul...

1. Pag. 48 seq.

2. *Op. cit.*, p. 15.

3. A. Bros, *Relig. de non-civilisés*, p. 259.

«Pedeapsa, pedeapsa în această lume și în cealaltă, aceasta este rațiunea ultimă a tot ce se bazează pe religione și pe morala oficială. Și lucrul acesta e de demult. Manu, primul legislator, Manu, fiul lui Brahma și tată al oamenilor, zice legenda, Manu învață că lumea nu dăinuiește decât prin pedeapsă»¹.

«Suprimați vieța viitoare, zice Réclus,² și veți vedea că nu mai există Religionea».

Țăranii din Vâlcea obișnuiesc să-și îngroape morții dintr'o familie sau de un neam la un loc, pentru ca să fie și pe «ailaltă lume tot împreună».

Indienii credeau că morții veniau în cealaltă lume răniți sau schilodiți, cum erau și pe pământ.

Grecii credeau iarăș că morții păstrează atribuțiunile pe cari le-au avut pe pământ: Minos judecă sufletele celor morți; Orion gonește prin câmpiile de aișor monștri pe cari îi sacrifică odată pe munți; Tytius are ficatul sfâșiat de vulturi. Iar Barongas cred că în lumea de dincolo de mormânt spiritele strămoșilor păstrează exact fizionomia și aspectul pe cari le aveau când au murit³. Iată cum știe Vergilius să ne zugrăvească Câmpiile Elizee:

„Intr'n feericile locuri și luncă cea verde de-apururi,
Codri meniți desfătării, locaș al eternului bine,
Etern 'nvăluie câmpul de-aci în lumina mai largă,
Purpură-i zarea; și soarele-i altul și altul e cerul!
Trupul o seam' în luptă-și deprind pe praturi cu iarbă;
Jocuri de'ntrecere fac și frământă nisipul cel galben.
Alții frământă pământul cu tropot de horă și cântă;
Insuș, în hainele-i lungi, cântându-le tracicul preot (Orfeu)
Bate cu osul de fildeș odată și odată cu mâna,
Tactul pe coardele lirei cu plânset de șapte răsūnuri.

.....
Iată pe-aproape și scuturi și coifuri și carele goale;
Suliți se văd împântate 'n pământ și pe șesuri de-alungul
Roiții răsleți rătăcesc. *Iubirea pe care-au avut-o
Pân'au trăit și de car și de coif și de scut și iubirea
Cailor, dânsii și-o duc în mormânt și-o păstrează și'n moarte*⁴.

* * *

1. Réclus, *op. cit.*, p. 19. (A se vedea *Codicele lui Manu* (VI, VIII, passim.)

2. *Ibid.*, *op. cit.*, p. 14. Iar Guyau (*L'irreligion de l'avenir*, p. 449) zice: «La religion est en majeure partie une méditation de la mort.»

3. Bros, *Survivance...* p. 47, 48; Cf. Ovidius, *Mét.* IV, 2.

4. Traducere de maestrul Coșbuc, vers. 638—647; 651—655, cartea VI. *Aen.* Cf. *ibid.* vers. 444—445; 450—451; 494—497.

În mitologia poporului nostru, moartea se confundă, de multe ori, cu Sf. Arhanghel, «cel cu calul alb», care are tocmai rolul, însărcinarea lui Hermes (Mercur) al mitologiei clasice: este însărcinat, adică, să ducă sufletele celor morți pe lumea cealaltă¹.

Moartea fu reprezentată în arta simbolică primitivă, sub aparența unui schelet omenesc,—singura parte rezistentă în microcosmos-ul omenesc.

Instrumentul cu care «seceră» viețile omenești este diferit, cum diferit este și modul de ocupațiune al feluritelor popoare. Așa, la noi, la clasici, la Francezi ș. a.,—moartea are coasă²—fiindcă popoarele se ocupă cu agricultura.

La neamurile sălbatice, moartea țintește cu arcul în muritori, și săgețile ei nu dau niciodată greș. Acestea îți amintesc de cuvintele lui Rückert:

Als wie der Mensch, so ist sein Gott, so ist sein Glaube,
Aus geistigem Äther bald, un bald aus Erdenstaube.

La poporul nostru se crede că moartea are tot «tacâmul» unui coșaf: nicovală, ciocane, coasă, gresie (cute). Cu ciocanele se crede că slăbește organismul, «ciocnește» azi colo, mâine dincolo, prin boale mai mici. Însă când «i-a venit ceasul» omului, ea își ascute coasa și «se strâmbă» cu grozava ei mutră, din colțul odăii, la bolnav³.

Atunci bolnavul pune «ochii în grindă» și își dă sfârșitul. Despre un om care a bolit mult, se zice în Vâlcea că «nu e nici cu morții, nici cu viii», sau că e «cu sufletul prin flori». Această din urmă expresie valorează cât: «sufletul lui iese din el și după ce se plimbă prin flori, revine iarăș»⁴.

Vergilius vorbește despre locuințele boalelor (în Infern), ca precedând pe a morții⁵.

Solii morții.

Dar moartea nu vine niciodată fără a se anunța: e foarte bine crescută!

1. Cf. *Odis.* XXIV, Horatius, *Carm.* lib. I, «Ad. Vergilium»; Vergilius, *Aeneis.*, IV, 242—244.

2. *Vezi Nota VII.*

3. A se vedea în *Note*, la fine.

4. Aici e concepția populară despre prefacerea în fluture a sufletului omenesc.

5. Verg. *Aeneis*, VI, 275 seq.

Ea își are vestitorii săi, soli domestici și sălbatici. *Câinele* este solul morții, cel mai aproape de om și cel mai prieten cu el. La mai toate popoarele Europei, urlatul neobișnuit al câinilor din bătătură, ogradă, și săpatul cu labele al pământului de lângă casă, vestesc moartea unuia din casnici sau, în cazul cel mai fericit, pagube însemnate, nenorociri.

În Vâlcea, când se tăvăleşte câinele, «trage a rău». În Franța și în Germania se crede că lătratul într'una al câinilor vestește moartea cuivă din familie ¹. La Aromâni când urlă câinii, vestesc moartea ².

În *Asia-mică* se crede că urlatul câinelui în timpul nopții și privirea lui îndreptată înspre o casă, sunt un semn că va răposa cineva din acea casă ³. Credințele acestea stau în strânsă legătura cu altă credință: câinele simte apropierea spiritelor și dă semnal. Deci și moartea, ca duh necurat ce este, o simte câinele. Ba mai mult: el vede și latră la spiritele cari se învârtesc în razele lunii. O stație, într'o baladă scandinavă, zice:

Urlă câinele cu coada între picioare:
Crede-mă, ne-a văzut când am trecut!⁴.

Eminescu semnalează această credință în *Călin Nebunul*. Într'un pasaj din această bucată cu motiv popular, smei se tânguesc astfel:

Ea (fata de împărat) pe noi ne simte'ndată ce ne apropiem
[desculți]:

Suntem duhuri necurate și împăratul cela Roș
Are'n vatră, în cenușă, un cățel și un cocoș;
Năstrăvani-s, bată-i naiba, cum ne simt, îi vezi că'ndrugă,
Unul bate, altul cântă, și-o tulim urît la fugă.

La Slavii sudici, câinele și pisica sunt socotite ca niște animale cari văd duhurile și le simt apropierea ⁵. Tot la ei se crede că ciurma are mare frică de câini și de pisici. De aceea se recomandă să fie închise în casă, pentru a o apăra de ciurmă ⁶.

La Bulgari se crede că dacă un câine urlă înaintea casei sau

1. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 120.

2. Cosmulei, *op. cit.*, p. 48.

3. Carnoy et Nicolaïdes, *Trad. pop. de l'Asie-mineure*, p. 321.

4. Réclus, *op. cit.*, p. 58.

5. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 113

6. Krauss, *Volks Glaube*, p. 67.

face gropi prin curte, vestește moartea vreunui membru al familiei, al casei aceleia. Când îl aude urlând, țaranul bulgar îi zice: «Să-ți fie de cap!» («Urlă, urlă-ți-ai de capu-ți!»)¹.

Germanii cred că dacă un câine din gospodăria celui bolnav latră, urlă, noaptea, sub fereastra bolnavului, și dacă ține *capul în jos*, vestește moartea celui ce «bolêște»; dacă latră, urlă cu *capul în sus*, vestește incendiu².

Și la Romani eră credința că urletul câinilor vestește mari nenorociri³.

În Lesbos se crede că urlatul câinelui vestește moarte de cap de om sau nenorociri mari⁴. Atunci, când urlă, i se zice încet de tot: «De capu-ți!».

Calul, tovarășul atât de falnic și nobil al omului, simte și el spiritele și vestește nenorocirile sau moartea stăpânului său.

Această credință o găsim și la noi, și la Scoțieni, și la locuitorii Hebridelor. În poezia noastră populară avem un frumos exemplu de presimțire a calului, în bucata «Mihu Copilul».

— Zeaşa nu mă'ndeasă,
Şeaua nu m'apasă,
Frâul nu mă strânge,
Chinga nu mă frânge,
Dar ce mă apasă
Şi'n drum nu mă lasă,
Că se-aşin pe-aci,
Patruzeci şi cincî,
Cinzeci, fără cincî,
De haiduci levinţi⁵.

În Norvegia se crede că dacă un cal se tăvăleşte în fața casei în care zace cinevă, vestește prin aceasta moartea celui ce «bolește»⁶.

1. *Échos D'orient*, an. VI, p. 258. Vâlcenii îi zic: «Să-ți fie de cap!» «Pe capu-ți!».

2. Meyer, *op. cit.*, p. 268.

3. Ovidius zice în *Metamorfoze* (XV, c IX, v. 15, 16) că moartea lui Caesar au vestit-o câinii cu urletul lor:

Inque foro, circumque domos et templa Deorum.
Nocturnos ululasse canes,... ferunt.

4. Georgeakis, *op. cit.*, p. 340.

5. *Poezii pop.*, col: V. Alecsandri.

6. Librecht, *op. cit.*, p. 314.

La Germani, și acum și în vechime, calul este animal prevestitor și simțitor al locurilor primejdioase pentru stăpân, ca și simțitor al stafilor.

Așa când caii dintr'o nuntă nu vor să mai meargă, «pun zăpor», prevestesc pentru miri nenorocire și moarte timpurie¹. Tot așa se crede și în Vâlcea.

Cocoșul care cântă fără nici o noimă în timpul nopții, vestește moartea cuivă—la Români.

Iar *găina* care cântă cocoșește, vestește același lucru. În Lesbos când cântă găina cocoșește, aduce noroc casei, dacă este cu ciocul către Răsărit; dacă este îndreptată către Apus, vestește nenorociri. În acest caz este tăiată și tatăl trebuie să o mănânce, fiindcă nenorocirea vestită de cântecul ei eră să cadă pe capul lui.

Credința aceasta este foarte răspândită în Italia, Germania, în Franța², în Normandia, în Vosgi, în Franche-Comté și în Berry³.

Bulgarii cred că găina care cântă cocoșește vestește moartea cuivă⁴.

În Vâlcea oamenii observă pozițiunea găinii care cântă «ca cocoșul»: dacă e îndreptată cu ciocul înspre *Apus*, atunci vestește moartea, nenorocirea *irevocabilă* a unui casnic sau a întregii familii; dacă însă stă cu ciocul către *Răsărit*, vestește bine, noroc, sau, oricum, nu vestește nenorociri apreciable.

Dar în genere, găina ce cântă cocoșește e privită cu ochi răi, ca o cobe și este tăiată numai decât.

La Aromâni, găina care cântă cocoșește vestește nenorocire⁵.

Pare că și la Români s'a crezut în cântatul cocoșesc al găinii, ca și la noi⁶.

La Români se crede că boul când mugește spre zile mari, moartea vestește⁷.

Liliacul asemenea când vine pe sub polata casei, «trage a» pustietate. (Vâlcea.)

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 185, 186, passim.

2. Georgeakis, *op. cit.*; cf. Sébillot, *op. cit.*, și L. Pineau, *Le folk. de Poitou*.

3. Cf. P. Sébillot, *op. cit.*, XXII, p. 150.

4. *Échos D'orient*, an. VI, p. 258. La Walloni cântatul cocoșesc al găinii vestește că *femeia* casei aceleia poartă *căciula* iar bărbatul *tulpanul*; că în casa aceea cântă *găina* nu *cocoșul* (cf. *Monseur, op. cit.*, p. 15—16).

5. Cosmulei, *op. cit.*, p. 49.

6. Terentius zice undevă: «Monstra evenerunt mihi: Gallina cecinit!»

7. *Șezătoarea*, an. VIII, p. 100.

Moartea trimite soli celui ce are să moară și din afară din curtea lui.

Așa cântarea misterioasă a *cucuvelei* sau *bufniței* este privită de toate popoarele ca un semn de moarte sau de pagubă. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât ele se așează atunci pe lângă sau chiar pe casă și încep să cânte. Dintre toate semnele cari vestesc că va muri cineva din familie sau din neamurile cele mai de aproape, nici unul nu este așa de temut ca o cântare a cucuvelei, numită altminteră în unele părți, precum bunăoară în ținutul Năsăudului din Transilvania, și *paserea morților*, deoarece la casa unde cântă aceasta, trebuie, după credința Românilor, numai decât să moară cineva »¹.

În Macedonia se crede că bufnița cu cântecul ei înfiorător vestește moartea sau mari nenorociri ².

Sébillot spune că cucuvaia, cu strigătul ei repetat vestește moartea. Bufnițele vestesc aceeași nenorocire, când vin de se așează pe coșul casei ³. (H.-Bretagne).

Romanii aveau aceeași superstiție. Iată ce ne spune în această privință naturalistul Plinius :

«Funebra și mai cu seamă la auspiciile publice urgisita cucuveică se ține (stă) la locuri deșerte, nu numai dezolate, ci și înfiorătoare și nestrăbătute. Un monstru nocturn, care nu se aude cântând, ci numai gemând. De aceea când se arată ea în orașe și mai ales ziua, această împrejurare se consideră ca cea mai înfiorătoare prevestire» ⁴.

Vergilius ⁵ numește cântecul bufniței (cucuvelei) «cobitor» :

Solaque culminibus *ferali carmine* bubo
Saepe queri et longas in fletum ducere voces.

Intr'un bocet, cules de T. Burada, din Bucovina — se spune :

Trage, trege clopoșel,
Că-ți mai vine un suflețel ;
Trage, trage tot cu jale,
Să s'audă până 'n vale
Căci așa s'a întâmplat,
După cum a fost cântat
Cucuveica cobitoare
Și de rău prevestitoare ⁶.

1. S. Marian, *Immormântarea la Români*, p. 4.

2. Cosmulei, *op. cit.*, p. 47.

3. P, Sébillot, *op. cit.*, tom. XXII, p. 150.

4. H. N. lib. X, c. XVI, apud. Marian, *Immormântarea*.

5. *Aeneis*, IV, 462—463.

6. *Convorbiri Literare*, an. XII, p. 364.

Iar Ovidius zice... «Se preface într'o pasere urîță, prevestitoare de mari întristări (plângeri), cucuveaua cea leneșă, care este o prevestire îngrozitoare pentru muritori ¹».

Și la vechii Greci cântecul bufniței eră socotit ca o cobe ². Tot astfel este socotit și acuma de locuitorii din Lesbos ³.

Am văzut că la Transilvăneni i s'a dat cucuvelei numele sinistru de «paserea morților», nume cu care a fost botezată potrivit cu credința așă de puternică, cum că unde cântă ea, «trage a rău» și că trebuie să moară cinevă. Filologia numirii nemțești a acestei peseri ne dă nota aceleiaș credințe.

Vom lua trei din numele cu cari Germanii au numit această pasere de rău augur: *Toteneule*, *Leichhuhn* și *Leicheneule* ⁴.

Se poate vedea bine de tot, câtă analogie este între «paserea morților» și cele trei nume germane :

Intr'o poezie populară română se zice :

... Cântă buha într'o cruce,
Pe Magdu la groapă-l duce ⁵.

Rutenii din Bucovina au de asemenea credință că cucuveaua este cobitoare ⁶.

Și sălbatecii se tem de înfiorătorul cânt al cucuvelei și al bufniței.

Tyloii ne raportează că un trib și-a părăsit țara, fiindcă unul dintre ei visase că o bufniță prevestise atacul unui trib vecin ⁷.

Altă pasere care se crede că face pe solul morții, este *corbul*. Când croncănește prin vecinătatea unei case, lumea crede că va muri cinevă din casă, ori i se vor întâmpla mari neajunsuri. Femeile — ca să îndepărteze nenorocirea pe care o vestește corbul — strigă când îl aud croncânind : «de capu-ți !» ; «să-ți fie da cap !» sau : «pe capu-ți !⁸». Dar deși vestește nenorociri, nu trebuie împușcat sau

1. Ovidius, *Metamorfozele*, liber V, c. VIII, v. 41, 42. (Hachette, 1896).

 Foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus,

 Ignavus bubo, dirum mortalibus omen.

Ibidem, lib. XV, c. IX, v. 10.

 Tristia mille locis Stygius dedit omina bubo...

2. O. Habert, *op. cit.*, p. 481.

3. Georgeakis, *op. cit.*, p. 337, 338.

4. Cf. Wutke, *op. cit.*, p. 117.

5. V. Alecsandri, *Poezii pop.*, *Magdu*.

6. Marian, *Immormântarea*, p. 6.

7. Șăineanu, *Studii folkl.*, p. 237.

8. Vâlcea.

omorît, căci este pasere socotită sfântă ¹. Dacă-l împuști, faci mare păcat și «n'ai să mai vezi ploaie în ochi, trei ani de-a rândul».

La Germani, ca pasere consacrată lui Wodan, corbul trece de cuminte și prevestitor ². El șeade în legături cu diavolul ³.

În Macedonia se crede că croncănitul corbilor nu este de-a bună ⁴. Și în alte părți ale Occidentului (d. p. H. Bretagne și aiurea), se crede că «crau-craul» (croncănitul) corbilor este o prevestire de moarte, dacă crăune mai mult timp într'un loc și dacă ciugule împrejurul unei case. La Români se mai crede că *cucul*, când cântă prea aproape de o casă și în acea casă este un bolnav, vestește că «nu-i e boala sănătoasă», că «se duce» ⁵.

Vâlcenii cred că găscă dacă ouă *vara*, vestește mari nenorociri: morți, boale, etc.

Broaștele când intră'n casă, va muri cineva ⁶.

Dar și lucrurile din casă dau de veste despre moartea stăpânului lor. La Români se crede că pocnetul neobișnuit al unor mobile, din încheieturile lor, trosnetul scândurilor sau neașteptata cădere a oglinzii, din cuiu — toate acestea prevestesc moartea.

Când se *oprește* singur ceasul, cred Germanii, e «semn rău», e semn de moarte ⁷.

La Walloni, când pică oglinda și se sparge, se vestesc nenorociri, morți ⁸.

La Români când icoana se ciocnește singură de perete, nu e semn bun ⁹.

Oglinda când se crapă pe în două, fără nici o cauză, îți moare cineva ¹⁰.

Cam tot aceleași credințe le au și Germanii. E semn de moarte pentru ei pocnetul podelelor sau al dulapurilor. Căderea tam-nisam a tablourilor sau a oglinzilor din cuiu, vestește tot moartea ¹¹.

1. Marian, *Ornitologia*, vol. II, p. 11.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 46.

3. *Ibidem*, p. 116.

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 48.

5. *Șezătoarea*, an. II, p. 67.

6. *Ibidem*, an. VI, p. 22.

7. Meyer, *op. cit.*, p. 270.

8. Monseur, *op. cit.*, p. 115.

9. *Șezătoarea*, an. III, p. 44.

10. Voronca, *op. cit.*, p. 994.

11. Wuttke, *op. cit.*, p. 199.

Și visurile, cu explicarea lor comună la mai toate popoarele, cu originea explicării lor în Alexandria și în Chaldea—și ele anunță omului că i s'a «apropiat funia de par» (șteajer). Așa visarea de arături, morminte proaspete, apă turbure, lumânări stinse, vite tăiate sau visarea de persoane îndoliate,—prevestește moarte ¹.

* * *

După credințele populare române, când bolnavul «pune ochii în grindă» (se sbate cu moartea)—trebuie să i se «țină lumânările» — aprinse.

Cel mai nefericit om, după credința noastră populară, este acela care «n'a avut parte de», «n'a apucat» lumânarea în ceasul «ispășirii». Despre acesta se zice că a murit «ca un câine».

Și aici ca și în toate împrejurările vieții, *lumina* joacă un rol considerabil. După credințele populare superstițioase ale tuturor neamurilor, lumina este spaima *duburilor necurate*. Bulgarii și Românii pun lumânări aprinse în apropierea cadavrului omenesc.

Boemii cred la fel și au aceleași obiceiuri ca și Românii.

Armenii pun în mâinile mortului două lumânări aprinse.

Laponii ard în jurul sicriilor rădăcini de brad. Chinezii pun lumânări în jurul cosciugelor. În Bengal se ține o lampă aprinsă, în odaia în care se află mortul.

În Japonia, în fruntea convoiului funebru, merge un om îmbrăcat cu haine cenușii (de doliu) și ținând în mână o faclă aprinsă.

Acelaș obicei îl găsim și în Borneo ².

Ce crede *poporul* despre această «lumină»?

Românii cred că mortul, dacă «moare cu lumânare», are lumină și pe căile întunecoase ale lumii de dincolo de mormânt.

Dacă «nu apucă lumânarea», atunci rudele și cunoscuții, ca să suplinească această întristătoare lipsă, împart lumânări ³, de sufletul mortului, — *trei ani în șir* («pe țină») (în Vâlcea și, poate, și pe aiurea).

În Vogtland se spune că lumânarea dela mort îi luminează căile și pe cealaltă lume.

1. Marian, *Immormântarea*, p. 4. Cf. Nicolay, *op. cit.*, p. 230, vol. I.

2. Samter, *op. cit.*, p. 77—78.

3. Numai lumânări *albe*, pe cari le pun și în policandru în fiecare an odată.

Chinzeii spun că lumânarea dela moarte luminează calea sufletului.

Armenii cred că la lumina lumânării dela moarte, cel răposat poate să-și recunoască rudele și prietenii cufundați în *întunericul* lumii de dincolo de mormânt ¹.

* * *

După ce și-a dat obștescul sfârșit, mortul este «priveghiat», «vegheat» de rude și de prieteni. Acest obicei este general la neamul românesc.

În Columbia britanică prietenii și rudele mortului îl *vegheză* până la înmormântare. În timpul nopților se crede că nu e bine nici măcar să ațipească cei ce vegheză, fiindcă sufletul le-ar fi în primejdie să fie «luat» de sufletul *călător* al mortului.

Cei din Noua-Guinee «vegheză» de frică să nu-l viseze pe răposat.

În Germania cei ce dorm sunt deșteptați, când vreun bolnav «trage să moară» în odaia de alături. E credința că dacă ar fi lăsați să doarmă, ar adormi pentru vecie, tot ca și cel ce moare. Această credință este și în privința vitelor, dobitoacelor.

Despre acest obicei al «privegherii» morților Lippert a spus, cu multă dreptate, că e datorit faptului că primitivii cred cumcă în somn sufletul călătorește și s'ar putea prea bine ca sufletul mortului, în drumul său spre veșnicie, să se întâlnească cu sufletul omului adormit și să-l iea cu el, nemai dându-i drumul să se întoarcă ².

Această concepție greșită despre natura somnului o au toate popoarele primitive și tot vulgul popoarelor culte. La capitolul despre *Eclipse* am văzut credința aceasta la poporul din jud. Vâlcea și de aiurea.

Moslemii cred că în timpul somnului sufletul se întoarce la Dumnezeu ³.

Ni se pare însă că ceea ce face pe rude să privegheze noaptea la capul mortului, este și teama ⁴ ca nu cumva mortul, văzându-se

1. Samter, *op. cit.*, p. 78.

2. *Ibid.*, p. 133.

3. *Coranul* (trad. Isopescu), VI, 60.

4. Superstiția este religiunea fricii, și îngrijorării.

neîncunjurat de toate îngrijirile pe cari le cere «firea» sa «zăcăşe», «capricioasă»,—să se «supere» rău şi să vină din mormânt, ca strigoiu, să le *mănânce inimile*.

* * *

Cadavrul, şi mai cu seamă cel omenesc, trece drept cel mai necurat, spurcat lucru. Un mort din familie pângăreşte, spurcă mai mult ca un mort străin, pângăreşte în proporţie cu gradul de înrudire ¹.

În Vâlcea şi pe aiurea la Români, femeile cari au «dichisit» pe mort, se socotesc necurate şi pentru a se putea apuca de coptul colacilor, de frământat, de fiertul legumelor şi al colivei, trebuie să se spele de această întinare, fie prin străvechea şi simpla spălare cu apă sau aghiasmă, fie prin rugăciunile făcute de preot.

În Fenicia, pe timpul lui Lucian, chiar şi casa în care răposase cineva, eră socotită ca necurată şi eră ocolită o lună încheiată, iar cel care văzuse cadavrul, şedeă razna o zi întregă ².

Iosias, regele iahvist al lui Israel, nu putu să conceapă o mai straşnică ocară pentru Baal şi Astartea, decât a pune în sanctuarul lor şi pe pajiştea dimprejur osemintele adoratorilor lor.

La Indieni (per. brahmanică), atingerea de un cadavru sau de rămăşiţe omeneşti făcea necurat pentru zece zile. În asemenea caz, cei necuraţi nu trebuiau să vină în atingere cu nimeni, şi aveau să mănânce numai orez crud şi să doarmă pe pământul gol, — ca mijloc de expiare şi de curăţire. Japonezii, şi în general toţi budhiştii, au tot asemenea idei.

Chiar şi azi nu este îngăduit unui *cohen* — adică unui Evreu născut dintr'un levit sau peot — să se atingă de un mort. La vechii Evrei, chiar atingerea de morminte făcea necurat. Ca să le poată evita — chiar şi noaptea — le vâruiău.

Persanii nu îngăduie ca un cosciug să fie dus, purtat, pe străzile oraşului lor ³.

La Greci, preotul înainte de a fi adus jertfa, trebuia să se fe-rească de a atinge vreun mormânt. Mortul, în mintea tuturor po-

1. Réclus, *op. cit.*, p. 26.

2. *Ibidem*; cf. *Numeri* (Biblie), 19, 11; *Levitic*, 21, 11, etc.

Se pare că «necuraţenia» cadavrului, în mintea superstiţioasă a primitivului, se naşte din groaza ce ţi-o inspiră un cadavru omenesc.

3. Réclus, *op. cit.*, p. 27.

poarelor, este răutăcios, «zacăș». Sercina nenorocirii care l-a izbit, ar descărca-o bucuros de o bucurie satanică, și asupra altuia sau altora. De aceea se crede pretutindenea că, prin moarte, legăturile cele mai sfinte — de frate, soră, rudă de aproape — se rup și că mortul nu întârzie să «cheme la el» pe unul din rubedeniile cele mai apropiate. Știind acest lucru, înțelegem de ce rudele celui mort caută s'o rupă cu el, până când nu s'a înmormântat încă. Așa, doi frați cari s'au născut în aceeași zi a săptămânii (sau și a a lunii ¹) [sau două rudenii,] se numesc *înzăuatici* ² sau *zăuatici* ³.

Dacă unul dintre aceștia a murit, cel rămas în viață, pentru a nu fi «chemat» și el, ca unul care este oarecum strâns legat cu cel «dus», merge le mormânt cu tot alaiul funebru al «fratelui» său înzăuatic și își iea el o pereche de «fiare» ⁴ pentru cai. Înainte de a se așeza și prinde capacul «tronului», sicriului, înzăuaticul rămas în viață își bagă un picior într'un inel al «fiarelor», iar cu celălalt inel «încopciază» piciorul mortului. Un altul dintre cei de față îi descue, îi «desface» din fiare, rupând astfel, în modul acesta magic și simbolic, legătura care uniă pe cei doi. Din momentul acesta, cel ce i-a desfăcut din fiare se face «frate de cruce» că înzăuaticul rămas în viață ⁵.

Altfel cel înzăuatic ar fi fost «chemat» de mort în groapă.

Despre *zăcășia* morților, despre pisma lor pentru cei cari au rămas vii, ne dovedesc mai multe practice superstițioase. Să ne gândim numai la închiderea ochilor celor cari au murit. Ochii lor, sticloși, pierduți, sunt cei mai înfiorători, sunt însăș moartea.

Pentru ca acești ochi să nu vrăjească pe cei vii, neamurile vor veghiă pe cel ce trage să moară, și-i vor închide ochii cari se

1. In j. Dolj.

2. In j. Vâlcea.

3. In Dolj: cu două însemnări: pe lângă cea spusă și de: *smintit*, (ca și în Vâlcea.)

4. Un fel de *cătușe* de fier pentru împiedecat caii.

5. Obiceiul acesta este, pe cât știm, și în j. Putna, în Vâlcea, Mehedinți, (Cf. rev. *Școala și biserică*), an. XV, no. 4, 5. Acțiunea aceasta are un caracter magic și simbolic. Simbolismul se vede de oricine. In Evul-Mediu văduva arată că renunță la comunitatea cu bărbatul răposat, punându-i *cheile* în mână. Pentru caracterul magic vom spune că *fierul* este socotit în superstiție ca posedând o putere mistică. De aceea în amândouă aceste două *exemple* găsim câte un obiect de fier care e țâțâna întregului obicei superstițios.

păianjenesc. În funerariile pompoase, Romanii înfățișau pe mort cu o mască de ceară turnată pe față. Numeroase măști de felul acesta au fost descoperite în vremurile noastre, așa la Mycene, poate masca lui Agamemnon; în Rusia meridională la Kerki, la Olbia, în Tracia, în insula Cypru, în Fenicia, în Babilonia ¹.

În Vâlcea se crede că cine vede mulți morți și moare în curând, este «chemat» de răposați.

La Bulgari și la Sârbi se pun pe ochii mortului bani de aramă, cari sunt de multe ori furați pentru diferite vrăji și descânțece ². Schlieman a descoperit la 1876 niște morminte străvechi. Pe fața unui schelet a găsit pusă o mască grea de aur.

Ovidius scrie :

Nu voiu aveâ pe nimeni (lângă mine) ca să-mi închidă ochii ³.

Iar aiurea :

Nici n'am să mai dau porunci și nici vreo mână
prietenoasă n'are să-mi închidă ochii, a căror lumină
se șterge după ultima strigare ⁴.

La poporul român găsim și alte obiceiuri superstițioase, prin cari se crede că poate scăpa de prigonirea zăcașilor de morți, cari se transformă în duhuri necurate : strigoi, moroi cari mănâncă inimile celor rămași în vieață și mai ales ale rudelor de aproape. Unul dintre aceste obiceiuri tănuite, *sub rosa*,—este următorul. Cel bănuît că s'a «făcut rău» (strigoiu, moroiu), după ce a fost înmormântat, este desgropat la *cumpăna* nopții de rubedeniile lui,—cari sunt mai mult amenințate. Dacă într'adevăr s'a «făcut rău», se zice că îl gălesc «întors într'o rână» («culcat într'o parte», coastă) și cu gura plină de sânge ⁵. [De sigur că aceștia au fost îngropați într'o stare cataleptică și, deșteptându-se în fundul mormântului, s'au tot svârcolit să iasă, însă în zadar].

Astfel îl ieau și, în puterea nopții, când «dorm și apele», îl duc într'o pădure sau într'un zăvoiu, fac un foc ca al smeilor, și

1. Réclus, *op. cit.*, p. 28.

2. Fr. Krauss, *Volks Glaube*, p. 140.

3. «Nec mea qui digitis lumina condant erit». (apud Marian, *Immormântarea*).

4. Nec mandata dabo, nec cum clamore supremo

Labentes oculos, condet amica manus. (*Trist.* III, 43) apud Marian, *Immormântarea*, p. 30.

5. În Vâlcea se zicea despre un om roșcovan : roșu ca *moroiiu* sau *moroiiu*.

ard «strigoii» sau îi ard numai inima care este socotită în popor ca sediul apetitului ¹.

Cenușa rezultată din partea celui «rău», — este o evitare a cuvântului propriu : moroiu, strigoiu,—cenușa aceasta este aruncată pe apa unui râu. Astfel cred ei că scapă de strigoi ².

Prin alte părți locuite de Români, li se înfinge strigoilor un par de ștejar în inimă, ca să nu mai poată umblă ³.

Intr'o poezie cu motiv popular (*Miron și frumoasa fără corp*), Eminescu relatează aceeași credință :

... Și-a cioplit din el țaruș,
Pe-a moroiului țărănă
El l-a 'nfipt adânc acûș.

În județul Mehedinți, în timpurile vechi, după ce se desgropă strigoii, se duce la munte și se aruncă sau îngropă acolo.

În comuna Tătărei, jud. Olt, precum și în comuna Zănoaga, se mai crede că mortul e strigoiu dacă s'a născut cu *perdeă* sau *cămașe* ⁴ pe cap ; de aceea când moare, înainte de-a fi îngropat, trupul lui se leagă cu rug, și-i pun puțin meu în sicriu, în gură și în nas, sau i se înfinge în buric o undrea și se lasă acolo, ca să-i piară puterea și să nu mai poată face rău. Credința în strigoi, numiți în unele părți al Transilvaniei : *șișcoi*, este foarte răspândită, nu numai la Românii din România liberă, dar și la cei din Bucovina, Banat, Transilvania și Ungaria. Burada spune că într'o comună de lângă Zărnești, Poiana-Mărului, — mai multe femei crezând că ploaia, care ține neîncetat de vreo câteva zile, provenia din cauza morții unei fete îngropate de curând și presupusă de strigoaică, merseră la mormânt și desgropară cadavrul și-l străpunseră cu furci de fier în inimă, în ochi și în piept, și apoi, întorcându-l cu fața în jos, îl îngropară iarăș ⁵.

În alte părți din Transilvania, (Secădate și Săcele) morții

1. Expresii ca «la ce-ți dă inima» sau : «nu-i dă inima la nimic!», —ne îndreptățesc să susținem aceasta. Inima, ca lăcaș al vieții, este crezută în Rusia, în Egipt, după cercetările lui Lang și Cosquin, și la Ebrei, după cum se vede în Psalmi și în toate cărțile Bibliei.

2. Practica din Vâlcea. *A sev edeă mai multe în Nota VIII* Acelaș obicei îl găsim și în jud. Romanați ; cf., *I. Creangă*, VI, no. 4, p. 111.

3. Voronca, *op. cit.*, p. 563 v. I.

4. În Vâlcea credința identică. „Perdeaua“ se numește *chitie* (tichie).

5. Burada, *Immormântarea*, p. 54. (cit. apud. Marian).

despre cari se crede că sunt strigoi, ori pricolici, se îngroapă cu fața 'n jos, li se bagă în gură ustunoiu (usturoiu, aiu) și pietre, și li se împlântă o țepă în inimă ¹.

În 1801 (Iulie 12) Iosif, episcopul Argeșului, intervine la Domnitor, ca să ordone ispravnicilor, să nu mai îngăduască locuitorilor din comuna Stroești, să mai desgroape niște morți pe cari îi mai desgropaseră și anterior, de două ori, pe motiv că ar fi *vârcolaci* (=strigoiu, o fluctuațiune în întrebuintărea termenilor.) ².

Iar *Nectarie* mitropolitul (1813 — 1819) dă o circulară proto-popilor, prin cari li se pune în vedere că să caute să afle pe unde se crede că morții se fac strigoi, și de se va întâmplă una ca aceasta, să nu îndrăznească *să-i ardă*, ci după cum scrie la pravila (cap, 388), să le dea învățăături ³.

Strigoii au, în fantezia poporului, cap de om, picioare de cal, și coadă. Chipul acesta al strigoilor europeni îl întâlnim și la legendele Islamului (Djinnii), în forma lor reală văzuți de Solomon ⁴.

Poporul nostru mai crede că sufletele de strigoiu se întrupează în fluturul numit «Strigă», care pe alocuri se mai chiamă și Suflet-de-Strigoiu, Cap-de-mort, ș. a. ⁵. În Vâlcea Striga, când este prinsă, este bătută cu un ac sau un cuiu în grindă sau părete.

La Sârbii din regiunea Kikinda ajunge să spună unul din sat că a văzut, în vis, pe cutare mort cu chip de vampir (strigoiu) și toți se grăbesc să-i înfigă mortului bănuir un par de păducel în piept.

Credința în Vampiri este generală la popoarele sud-slavice. Andree crede că credința în vampiri își are centrul și focarul său la Slavi, cu toate că ea se observă și la alte popoare, putem zice chiar că la mai toate popoarele pământului, — în forme mai mult sau mai puțin depărtate de cele cunoscute.

Cum ni se prezintă un vampir după credința slavă ?

1. Marian, *Immormântarea*, p. 418, 420. În partea nordică a jud. Vâlcea celor bănuiri că se vor face strigoi, li se înfige un ac în inimă, pentru a li se lua „puterea”. — La Bulgari li se pune sub limbă, mătase, ceară, un ban și se înțeapă în călcăiu cu un ac și i se vără în buric un piron strașnic înșit în foc (cf. *Echos d'Orient*, VII, p. 29).

2. Ureche, *Ist. Rom.* I, 1800, p. 26.

3. Rev.: *Bis. Ortodoxă Română*, an. XXVIII, p. 296.

4. Réclus, *op. cit.*

5. A se vedea în p. următoare.

La Sârbi se crede că vampirul părăsește noaptea groapa lui și intră în case, omoară pe oameni și le bea sângele. Vampirul este și mai periculos pentru sufletele nebotezate (dobitoacele), decât pentru cele botezate (oamenii). Un mort se face strigoiu, dacă peste el trece un patrușped necurat sau un om sau și numai *umbra unui om*¹. De aceea mortul trebuie să fie bine păzit².

Ca paseri necurate se socotesc coțofana (țarca), găina (cocoșul însă nu: cocoșul este socotit și la Slavi ca și la alte popoare, ca un izbăvitor de spiritele rele din timpul nopții.) Intre patrușpede necurate sunt cățeaua și pisica, mâța.

Pentru ca un mort să nu se poată face strigoiu, i se vără, în Serbia și Bulgaria, — un păducel (ghimp) în buric. Alteori i se bate un piron în ceafă, pentru ca diavolul care-l prefacă în strigoiu, să nu-i mai poată umflă pielea.

Când e vreo molimă, când a «dat vreo boală'n lume», e obiceiul la Slavii sudici să se adune oamenii cei mai în vârstă și cei mai curajoși și să se ducă la mormântul celui care este bănuțit că s'a făcut strigoiu. Strigoitul are ochii mari ca de bou, și înecați în sânge, iar trupul îi este neputrezit.

Oamenii, ajunși la mormânt, dau pământul în lături, fac foc în groapă, ascut un par de păducel, și străpung cu el trupul strigoifului³.

Pe lângă Drina este obiceiul ca, după ce s'a desfăcut un mormânt bănuțit că ar ascunde un strigoiu, să se înfunde groapa cu paie și să se înfigă în trupul mortului un par de păducel. Apoi se dă foc și mortul arde cu paie, cu par, cu tot⁴.

Pentru a împiedică pe un mort de a se face strigoiu, în Serbia e următorul obicei. Babele se duc în seara înmormântărei, la mormântul reavăn, îl acoperă, în cerc, cu călți de in și de cânepă, presară apoi pucioasă ori pulbere de vânat și-i dau foc. După ce au ars toate acestea, înfig 5 cuțite vechi sau 4 mărăcini de păducel în mormânt, și un cuțit îl înfig în dreptul pieptului celui îngropat, iar spiniile câte doi la mâni și la picioare, spre a-l oprî de a mai ieși din mormânt, în cazul când s'ar face strigoiu: să se înțepe în cuțite și în mărăcini⁵.

1. A se vedea în p. următoare.

2. Din Fr. Kraus, *Slavische V. V.*, p. 124, 125.

3. Fr. Kraus, *Slavische V. V.*, p. 126, 127, 133.

4. Kraus, *Slavische V. V.*, p. 134.

5. Kraus, *Volksglaube*, p. 127.

În Țara-Românească, dacă un mort este lunatic și înziuat cu un frate al său care trăește, i se împănăză ochii, nasul, gura și urechile cu meiu și pietricele ca să nu se facă strigoiu ¹.

Despre acest obicei, care se găsește și la neamurile sălbatece, A. Bros zice: «Sentimentul care a provocat obiceiul acesta de a închide ochii (mortului) și diferitele orificii ale corpului, imediat după moarte, este că astfel speră a se împiedeca spiritele rele de a intra în cadavru și de a atinge sufletul» ².

În aceeaș ordine de idei, amintim că pisicile și câinii, fiind socotite ca animale spurcate, ascund în ele spirite necurate. De aceea trebuesc alungate din casă, ca spiritele necurate din ele să nu împiedece sufletul să iasă și să meargă la Dumnezeu ³.

În Macedonia se păzește mortul ca să nu treacă peste el vreo pisică sau câine, căci se face strigoiu sau vârcolac ⁴.

Acelaș obicei și aceeaș credință o găsim și în H.-Bretagne și aiurea în Occident ⁵.

În Asia-mică, în timp ce mortul «este păzit», se gonesc pisicile ca să nu treacă peste el.

În timpul trecerii pe stradă,—trade strămte, așa cum sunt în Orient,—se îndepărtează iarăș pisicile, ca să nu sară de pe un coperiș pe cel opus, pe deasupra mortului ⁶.

Cine nu-și amintește de frumoasa bucată a lui V. Hugo, «Les Djinns»?

.
C'est l'essaim des Djinns qui passe,
Et tourbillonne en sifflant.
Les ifs, que leur vol fracasse,
Craquent comme un pin brûlant.
Leur troupeau lourd et rapide,
Volant dans l'espace vide,
Semble un nuage livide,
Qui porte un éclair au flanc.

1. Marian, *Immorm.*, p. 83.

2. A. Bros, *Survivance de l'Ame chez les non-civilisés*, p. 12, 13.

3. Marian, *Immormântarea*, p. 89.

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 34.

5. Cf. Sébillot, *op. cit.*, p. 156, tome XXII.

6. Carnoy et Nicolaïdes, *op. cit.*, p. 320.

Ils sont tout près !—Tenons fermée,
 Cette salle où nous les narguons.
 Quel bruit dehors ! hideuse armée
 De vampires et de dragons !
 La poutre du toit descellée
 Ploie ainsi qu'une herbe mouillée,
 Et la vieille porte rouillée
 Tremble à déraciner ses gonds !

Cris de l'enfer ! voix qui hurle et qui pleure
 L'horrible essaim, poussé par l'aquillon,
 Sans doute, o ciel ! s'abat sur ma demeure.
 Le mur fléchit sous le noir bataillon.
 La maison crie et chancelle penchée ;
 Et l'on dirait que, du sol arrachée,
 Ainsi qu'il chasse une feuille séchée,
 Le vent la roule avec leur tourbillon !

Cine n'a cetit iarăș «Strigoitul» lui Coșbuc și «Noaptea Sfântului Andreiu» de V. Alecsandri ? Strigoii au anumite timpuri când ies pe pământ și fac și ei petreceri. După credința poporului român, ei se adună și petrec în seara de Sf. Gheorghe, Înălțarea Domnului, și la Sf. Andreiu ¹.

În colecțiunea Maspero, găsim niște bucăți întitulate : «Trois fragments d'une histoire de revenant (XX dinastie)». Din ele se vede că strigoitul egiptean are multe puncte asemănătoare cu acel al imaginațiunii poporului român.

Credința în moroi (strigoii, vampiri) este mai pretutindenea în țările slave, iar în regiunile cu populație germană, ea se găsește sporadic, dar există totuși. Această credință tresare la vieață, mai ales în timp de epidemie. Numele slav de vampir nu se aude la Germani, ci numai acela de Nachzehrer, Doppelsauger, Blutsauger, ș. a.

Se crede că vampirul mănâncă inima la toți membrii familiei cari se întind într-o circumferență a cărei rază ar fi distanța ce o poate străbate sunetul de clopot dela biserică. De aceea cei bănuți ca vampiri sunt desgropați și li se taie capul, care li se pune între picioare. Dacă le curge sângele, semn că sunt strigoii ².

1. Marian, *Immormântarea*, p. 117, 119.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 449. Concepția poporului bulgar despre strigoii este identică cu a poporului românesc. Se crede și la Bulgari ca și la Români (Vâlcea) că strigoii se înmulțesc iarna — când nu *trăznește*. Însă prima lovitură de trăznet, primăvara, omoară toți strigoii dintr'acel an. (Cf. Pentru Bulgari, *Echos d'Orient*, VII, p. 27.)

La Romani, dacă Larii erau geniile bune și binefăcătoare, *Lar-vele* erau spiritele rele, creațiuni fantastice ale superstiției populare. Fantomele morților reveniau noaptea pe pământ, fie *din cauză că li se neglijașe vreo ceremonie a înmormântării lor, fie că vreo durere îi alungă din mormânturi*. Firește că o greșală comisă sau o teribilă nedreptate suferită, mai ales o moarte violentă, le împiedecă pe aceste suflete nenorocite de a se odihni. Deasemenea se înfățișau aceste Larve ca niște spirite osândite și cu înfățișare înspăimântătoare.

Cât despre *Lemurii*, cari erau tot din neamul Larvelor, numele lor se legă, — presupunându-se schimbarea lui R în L — de legenda lui Remus, omorât de frățane-său, și pe al cărui duh ațâțat, Romulus trebuî să-l potolească prin așezarea unei sărbători speciale: *Lemuries, Lemuria-iorum, ium*.

Larvele pocesc pe cei vii cu nebulie, sau chinuesc pe cei morți și pe lumea cealaltă, de apoi. Sunt reprezentate cu o statură slabă, costelive și chiar ca schelete ¹.

La neamurile tătare, credința în strigoi și stafii este destul de puternică.

La Australieni se recomandă ca îngroparea să se facă cu toată cinstea și bunăcuviința, căci altfel se crede că mortul se prefacă în duh rău, în strigoiu.

Și în vechime, teama de strigoi eră destul de puternică.

«După Perrot, teama de strigoi, adică de stafii cari sug sângele, superstiție foarte răspândită în antichitate, putu deasemenea să sugereze idea de ardere. Distrugerea corpului prin foc, distrugerea dinților cari puteau să muște, distrugerea unghiilor cari puteau să sfâșie, toate acestea feriau de primejdie» ².

În Vâlcea se crede că cei cari au puterea magică de-a deochia, se fac strigoi, moroi.

Așanții înfig mortului bănuit că se va face strigoiu, un cuțit în beregată.

Abiponii îi smulg limba și inima unui astfel de mort. *Turingienii* de demult îi tăiau gâtul.

Negrii din Kuka, lângă lacul Ciad, procedează la fel ³. Siamezii

1. Preller, *op. cit.*, p. 343. Aceleași cauze produc, crede-se, strigoi și la poporul român și la alte popoare.

2. O. Habert, *op. cit.*

3. Réclus, *op. cit.*, p. 35, 36.

au un spirit rău, căruia credința lor îi atribue puterea și apucăturile strigoiiului: suge sângele¹.

Credința în strigoi eră și la *Indienii timpurilor vedice*².

* * *

Dacă trupul de om mort eră socotit ca necurat, și lucrurile cari au rămas de pe urma unui mort sunt privite tot așa. Incepând cu poporul român, vom spune că pernele, salteaua, scoarța, cerga pe care a zăcut un mort, se aruncă pe gunoaie sau prin făgașe și locul pe care au fost aruncate ele, devine și el necurat, spurcat. (Aceeș lege ca și la panteismul ritualistic).

Aceste lepădături, împreună cu apa care a servit la «scăldat» mortul, se numesc «scalde», «scăldături»³.

Mama își învață copii să se ferească de a umbla prin făgașe, «ududoaie», pe scăldături, «că nu e bine» »; «îi pocește», adică le ies bube pe trup sau îi apucă altă boală. De aceea unui om care pătimește rău de o boală oarecare i se zice: «bietul! în ce «scalde» o fi dat?» Chiar și lucrurile de cari nu s'a atins bolnavul care trăgea să moară, chiar și acelea se socotesc ca necurate.

Kurilii și Kamiatcanii sfășie mantalele și caftanele cari au rămas dela un mort și vai de acela care și-ar însuși o astfel de haină.

Casei în care a murit un om, i se dă foc,—!a Ainos. Unele triburi africane de pe coasta occidentală dărâmă, cu ocazia unei morți, cocioaba mortului, până la temelii, dau foc grinzilor, mobililor și acoperișului de paie.

Fiindcă morții sunt rău făcători, trebuie să ne ferim de-a îi ofensă cumvâ; pentru că le place să omoare, le vom, jertfi victime⁴.

Pentru ca morții să nu-și îndrepte privirile spre cei rămași în viață și să le vină pofta de-a le mânca inima, cei rămași în viață s'au grăbit să-și îmbuneze răposaii cu jertfe de vite.

De aici și obiceiul *pausului* (libațiunii de vin și undelemn) turnat peste cosciug.

Obiceiul acesta îl aveau și Romanii. Se stropia mormântul cu vin (sau chiar cenușa rezultată din arderea cadavrului) și se oferia Larului, adică spiritului celui răposat, un sacrificiu de berbec⁵.

1. *Rev. des Trad. populaires*, vol. V, an. V, (Hardouin).

2. Poussin (Louis), *Le Védisme*, p. 125.

3. Vâlcea.

4. Rèclus, *op. cit.*, p. 29, 30.

5. Preller, *op. cit.*, p. 332. Cf. Verg. *Aeneis*, I, VI, v. 227, 228.

La noi (Vâlcea) se dă de pomană mortului o oaie — «i se dă peste groapă» — sau o găină neagră, sau și cu altfel de pene. Slavii sudici «dau mortului peste groapă» un cocoș.

Pe culmea unui rug înalt de 100 picioare, Achile pune cadavrul lui Patroclu, îl acopere de grăsime de boi și de oi jertfite și îl încunjură cu carnea lor; amfore pline de undelemn și de miere se reazimă pe patu-i, gata să se răstoarne pentru a atâta jăratecul, în fine el mai adaugă patru cai, doi câini de casă ai celui mort și *doisprezece* prinși troieni, înjunghiați ¹.

După înmormântare se impune, pentru cei cari au luat parte la ea, o curățire. La Români se spală pe mâni, la o fântână, când se duc acasă dela înmormântare. (Vâlcea).

~~«Datina spălării mâinilor și a săririi peste foc după înmormântare, e de origine curat romană. Iată ce ne spune, în privința aceasta, Festus :~~

«Așa cei ce au petrecut mortul, întorcându-se acasă, sar peste un foc și se spală cu apă. Acest soi de curățire se numește *suffutio* (afumare)».

Cei cari petrec, la Români, pe un mort până la mormânt, când se întorc, se spală cu apă pe mâni și apoi stropesc cu ea înapoi : să nu să lipească de ei ceva ; după aceasta sar peste un foc ca semn de curățenie, afumare ².

La Greci, după înmormântare, membrii familiei erau socotiți ca necurați ³.

La Romani, după terminarea ceremoniei funebre, un preot curățită pe asistenți, stropindu-i cu apa lustrală și zicându-le : «*Illi-cet !*» : duceți-vă.

La vechii Indieni, după ceremonia arderii, fiecare, pe drum, împlinește și «ceremonia apei» : a se scălda, a pronunța o formulă, a da «apă mortului» ⁴.

La Români este obiceiul să se verse spre Apus apa care a fost în vase neacoperite în momentul morții unui cășas, — ca fiind «spurcată», «necurată».

1. O. Habert, *op. cit.*, p. 238.

2. Marian, *Immormântarea*, p. 339. Bulgarii se spală pe mâni când se întorc dela o înmormântare. V. *Echos d'Orient*, VI, 392.

3. A. Bros, *Survivance*, p. 22.

4. Poussin (Louis), *Le Brahmanisme*, p. 31.

La Germani găsim aceeaș credință și acelaș obicei. Ei cred că sufletul celui răposat a băut din ea sau s'a scăldat în vasul cu apă și cine ar bea din ea, ar fi în primejdie să moară în acelaș an ¹.

Francezii varsă laptele și apa ce s'ar găsi în vase neacoperite în momentul când un casnic își dă cea din urmă suflare.

Ei cred că sufletul mortului se poate «*îneacă*» în aceste lichide ².

Acelaș obicei îl au și Evreii de astăzi și pare că și cei de demult ³. Rabinii spun că îngerul morții, imediat după ce a izbit pe cel bolnav, — are obiceiul să-și spele sabia în apa pe care o găsește în casa celui răposat.

De aceea cred ei că apa din casa celui mort e «necurată» și trebuie vărsată afară.

Indienii puneau lângă mort un vas cu lapte și îmbiau pe răposat să se scalde și să bea din el ⁴. În Anglia este obiceiul să se verse apa rămasă «după un mort».

Tot în această ordine de idei întră și obiceiul atât de răspândit, la mai toate popoarele, ca să se acopere, după moartea cuivă, oglinzile, tablourile, ceasurile. (Germania, România, Franța, etc.).

Francezii au obiceiul să oprească ceasornicele și să le întoarcă cu fața la perete, — în momentul când moare cineva în casă ⁵.

Poporul Asiei-mici obicinuește, după ceremonia funerară, să se spele pe mâini ⁶.

Țăranii ruși cred că nici o apă nu-i poate curăți de această prihană și îndată ce au venit dela trista ceremonie, merg la vatră, ieau cărbuni aprinși pe cari-i aruncă înapoi, peste cap, mormăind o formulă de afurisanie.

Chinezii întristați trec printr'o grămadă de paie aprinse; Mongolii merg (desculți) pe pietre înfierbântate strașnic. Și alte exemple se pot găsi la Réclus ⁷.

Zăcășia morților, am spus-o, este de pomină.

Slavii sudici cred, în privința aceasta, că dacă cineva iea un cuiu, de cosciug dela cimitir, sufletul mortului dela cosciugul

1. Cf. Wuttke, *op. cit.*, § 726, apud Librecht, *op. cit.*, p. 349—350.

2. Librecht, *op. cit.*, p. 350. (Cf. *Numerii* 19, 14, 15.)

3. Cf. *Ibidem*, p. 350.

4. Librecht, *op. cit.*, p. 351—352. Cf. *Ioan Creangă*, a. II, p. 210—211.

5. Mai aceleași obiceiuri le au și Wallonii. (Cf. Monsieur, *op. cit.*, p. 40.)

6. Carnoy, Nicolaides, *op. cit.*, p. 321.

7. Réclus, *op. cit.*, p. 39. (A se observă cultul focului în aceste credințe.)

căruia s'a luat cuiul, câtă pe nelegiuit în fiecare noapte acasă și-i răpește odihna, atâta timp cât nu i s'a restituit cuiul ¹.

În poporul român este credința că morții nu trebuiesc vorbiți de rău, chiar dacă ar fi fost nelegiuiți în viață pământească. Această credință, acest obicei este izvorit din frica pe care o are lumea de cei morți, cari devin, în mintea lor, zei mai mult rău făcători decât buni.

Cine nu-și amintește de vestita *Carte a morților* (la Egipteni), în cari se scriau virtuțile pe cari de cele mai multe ori — mortul nu le avusese ?

Romanii aveau zicală superstițioasă: «De mortuis nil, nisi bene!»

De aci, din această teamă superstițioasă, sunt isvorite și discursurile funebre, cari de multe ori — sunt pline de laude exagerate la adresa mortului.

Dar tendința de ligușire a celor morți, de eufemizare mergea la ei și mai departe: sufletele celor morți fură considerate ca zei buni: *Manes, ium* (Di); (manis-e, arh.= bun, binevoitor.) Tot așa înfiorătoarele Erinnyi deveniră Eumenide, zeițe prielnice; iar furtunoasei mări (Marea Neagră) îi ziseră, prin antifrază: Pontus euxinus, marea cea ospitalieră, primitoare, sau numai *Euxinus* ².

* * *

Vieța de dincolo de mormânt, fiind concepută tot ca și cea pământească, este firesc să se jertfească în cinstea morților.

Pomana care se face imediat după înmormântare — la noi Românii — o găsim și la vechii Ebrei sub numirea așa de sugestivă: *pânea durerii și paharul mângârierii*. Vorba lui Horatius:

... „dulci mala vino lavare“ ³.

Este obiceiul în Vâlcea, și la Români în genere, că dacă scapi de vorbești seara de cei răposați, să zici îndată: «să mâe (mână = maneo-ere) unde a înserat!» Se crede adică, cum că mortul care și-a auzit numele, o și pornise spre casa celui ce l-a invocat și că cuvintele de mai sus îl întorc din cale.

1. Kraus, *Slavische V. V.*, p. 113.

2. Dragostea de eufemizare reiese și din poezia populară română. Un cântec satiric din Vâlcea zice:

— Ce mă mișcă pe sub brâu ?

— Un purice cânepiu !

«Purice cânepiu» în loc de «păduche».

3. Hor. *Carminum* lib. III, 12: «a-și îneca durerile în vinul cel plăcut».

Acest obicei și credința de bază a lui sunt răspândite și la alte popoare.

Tasmanienii se feriau să pronunțe numele răposaților.

Ba mai mult încă : toți membrii tribului cari se numiau la fel cu un mort, trebuiau să-și schimbe numele.

Acelaș obicei întemeiat pe aceeaș credință, îl găsim și în Polinezia¹.

Arabii obișnuesc să zică : «Pace peste el !» — când pronunță numele unui răposat distins prin viața lui, cuvios².

Tot aici se poate clasă și obiceiul — jumătate mistic, jumătate simbolic — de a se închide ușile după plecarea cu mortul. Aceasta pentru ca mortul prefăcut în «strigoiu» — să nu mai vină să facă *îngrozițoarele* lui vizite pe la cei vii, (cei rămași în viață dintre rudele lui).

Acest obicei este comun Românilor, Slavilor de Sud, (Sârbi, Bulgari, Sloveni, etc.), Germanilor și altor popoare³.

În Vâlcea, Mehedinți și pe aiurea mortul este «împiedecat» cu o sfoară de lână.

Tot în Vâlcea, când ies cu mortul din casă, rudele trag de sicriu și zic ! «Noi ținem de tine, dar tu să nu *ții* de noi !» Apoi se închid în casă și stau câtvă timp simbolizând prin aceasta că nu mai au nimic comun cu cel ce *s'a dus*.

Convențiunea tacită de a nu pronunța viii numele răposaților, mai ales seara, o găsim la Ainos din Extremul-Orient, la Madagascarenzi, la Silezieni, la Pieile-Roșii și aiurea⁴.

În tribul de Port-Licoln, această oprire (de a se pronunța numele unui mort) durează mai mulți ani.

În America nordică găsim acelaș obicei la Minoik și P. Charlevoix a observat aceleași obiceiuri la oarecari triburi ale teritoriului Nouvelle-France.

Tot așa și în Australia centrală și meridională⁵.

* * *

Sufletul, după credința poporului român și a tuturor popoa-

1. Frica de morți eră foarte mare la cei vechi : în Hircania se țineau câini anume, pentru a mânca morții. Tot așa și în Bactriana. Hindușii, stăpâniți de aceeaș teamă de morți, îi aruncau în Gange pentru a fi mâncați de pești. (Dr. Ch. Letourneau, *Sociologie*, p. 219, 242.)

2. *Coran*, (trad. Isopescu), X, 1.

3. Samter, *op. cit.*, p. 28.

4. Réclus, *op. cit.*, p. 33.

5. A. Bros, *Survivance*, p. 15.

relor, este însăș suflarea¹ și de aici avem *anemos* și *animus*, cuvinte cari la început înseamnă suflu, vânt; iar mai târziu: suflet, vieță, căci suflarea este semnul că o ființă «sufică», viețuește, trăește. Sufletul, se crede la noi, iese pe gură cu ultima suflare și rătăcește prin casă, nesimțit de nimenea. Dacă omul n'a murit de mult, se poate face ca sufletu-i, care vagabondează prin camera-i mortuară, să intre iarăș în corp și omul care plecase către cealaltă lume să se «întoarcă»².

Mijloacele pentru ajungeră acestui scop sunt felurile, după cum felurite sunt și popoarele.

Românii cred că țipătul sfășietor și înfiorător al femeilor înspăimântă sufletul mortului și îl silește să reintre în corpul părăsit. Oamenii reinviați astfel, dacă mai trăesc după ce s'au «întors», au «limba legată», sau și dacă vorbesc aiurează despre cele văzute pe cealaltă lume. Dar, în majoritatea cazurilor, «întoarcerea» este mai mult o prelungire de agonie³.

La popoarele necivilizate se fac aceleași sfortări pentru a face ca sufletul celui mort să reintre în corp.

Așă Mongolii întind o sfoară pentru a-i arătă drumul de întoarcere. Vrăjitorii Dayaki apucă «sufletul» cu niște cărlige. Anamiții îl chiamă și îl roagă a reveni⁴.

La moartea cuivă,—este obicei comun la mai multe popoare,— de a se deschide fereastra odăii mortuare, îndată ce s'a constatat moartea. Se face acest lucru, pentru ca sufletul răposatului,—suflet răutăcios,— să poată să «sboare», să se depărteze de cei rămași în urma mortului.

Acest obicei îl găsim la Români, la Germani⁵, la Englezi, la Scoțieni, la Slavi.

Se mai crede că sufletul mortului poate «sbură» și printr' o gaură, făcută anume, în acoperișul casei. Așă fac Chinezii, Pieilc-Roșii, Groenlandezi, Rutenii, etc.⁶.

1. La Români, înainte de a se pune capacul sicriului, se rupe în dreptul gurii vâlul, «pânza», cu care este acoperit mortul. (*I. Creangă*, revistă, an. II, p. 65.

2. Vâlcea.

3. Vâlcea.

4. A. Bros, *Survivance*, p. 8.

5. Wuttke, *op. cit.*, § 725. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 372 seq.

6. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 372 seq.

Din aceste puține exemple se poate vedea existența ubiquitară a credinței superstițioase că sufletul celui mort nu este departe de cadavru și că se poate forța să-și iea vechiul loc în corpul înghețat ; că sufletul mortului «plutește» prin camera în care zace mortul.

Imbrăcămintea unui mort se compune, la mai toate popoarele, din ceeace are el mai de preț și mai frumos: hainele cele mai bune, încălțăminteaa cea mai nouă, căciula sau pălăria iarăș nouă-nouțe. Pe lângă acestea, nici podoabele purtate în vieață nu sunt uitate : inele, mărgelile, cercei, ceasuri de buzunar, sunt îngropate, fără milă, cu mortul, care trebuie să le aibă și să le poarte și pe cealaltă lume.

Ce frumos vâl de poezie și de pietate înfășură aceste obiceiuri primitive !...

Acestei griji pioase datorim noi numeroase bijuterii, podoabe, statuete, jucării, bani ș. a., pe cari le găsim în vechile morminte grecești ¹.

În mormintele vechi egiptene dăm peste mai aceleași obiecte, cari se credeă că produc aceeaș plăcere mortului ca și viilor. Chinezii merg și mai departe cu delicateța lor față de cei răposați : le dau mulți bani în hârtie pentru târguelile ce au să facă ².

Tot aceeaș preocupare de a face vieața mortului cât mai fericită și mai ușoară, pe lumea cealaltă, a făcut ca să se jertfească pe morminte sclavi, femei, animale.

Achile sacrifică lui Patrocle cai, câini și doisprezece tineri Troieni. Acelaș motiv inspirase acel obicei roman de a pune să se lupte și a face să moară gladiatori pe rugul bogătanilor (bogătașilor) ³.

Herodot ne raportează că la Scyți,—ca și la Dahomeii de azi,— se îngropă cu regele o concubină, un bucătar, un servitor, cai, cupe de aur ⁴ ș. a.

La Gali eră obiceiul aceleiaș jertfiri ⁵.

La Estoni se pune în morminte : ață, ace, perii și săpun.

La Români se pune în sicriu pe lângă îmbălsămatele flori, și pieptene, săpun, ac, ață, ș. a. ⁶.

1. A. Bros, *Survivance*, p. 48, 49. Cf. Verg. *Aeneis*, lib. VI, 233. Cf. *Dictionnaire de sc. med.* par A. Dechambre, *Sepulture ; Inhumation*.

2. A. Bros, *Survivance*, p. 30.

3. *Ibid.*, p. 50.

4. Herodot, *Istoria*, IV, 71, 72.

5. Caesar, *De Bello Gallico*, VI, 19.

6. Vâlcea și aiurea.

În «1001 de nopți» se spune că bărbatul rămas în viață fu înmormântat cu femeia răposată și în alt caz, femeia rămasă în viață fu înmormântată odată cu soțu-i răposat. Ieronim ne spune că Scitii îngropau de vii pe bărbați împreună cu femeile lor răposate¹. Acelaș obicei îl aveau și vechii Indieni. În vremurile noastre îl au *Apopos* din Africa².

«Mari greutateți mai întâmpină și sufletul, până s'ar vedeà așezat la locul lui, pe lumea cealaltă!»

În mitologia clasică găsim râul Acheron pe care trebuie să-l treacă sufletul în schimbul unui obol plătit răutăciosului luntraș Charon.

De aci grija dea se pune în gură, între dinții mortului, banul cu care trebuie să plătească lui Charon, ban numit: *ναβλον*, naulum.

La *Români* acest ban se pune sau în gură sau între degete; în Albania, paraua lui Charon se pune în gură. «Cu acest ban din mână, [mortul] are să plătească luntrea cu care va trece în cealaltă lume, căci se istorisește că pe cealaltă lume sufletul trebuie să treacă peste un râu lat și mare și, nefiind el în stare a-l trece singur, dă banul acesta unui luntraș care stă acolo și îl trece apoi cu luntrea³. [Obiceiul de a pune banul de vamă sub limba mortului, îl au și Bulgarii].

Cântecele populare ne mai vorbesc de «podul de aramă»:

Nu mă mai judece pe mine,
Om cu suflet ca și mine,
Că la podul de aramă,
Sufletul meu va da seamă⁴.

Mai are vreo înrudire cu altă mitologie acest *pod de aramă*? — În mitologia celor vechi găsim că Pirithous care urmări întovărășit de Tezeu cu dragostele lui pe Proserpina până și în Infern, fu legat de Pluton, cu 300 de lanțuri de *aramă*.

În mitologia clasică găsim că Tartarul este încunjurat de un întreit meterez de *aramă* și că acest meterez are porți tot de aramă.

1. Scytae eos qui a defunctis amati sunt, vivos infodiunt cum ossibus mortuorum». (*Contra Jovin.* I, 2. 6. (Apud. Libreht, *op. cit.*, p. 380).

2. *Id.* (Librecht.), p. 381.

3. Marian, *Immormântarea*, p. 78, 79; Cf. Horatius, *Carm.* lib. II, *In Divites Avaros*. Cf. pentru Bulgari *Echos d'Orient*, an. VII, p. 29.

4. Iarnik și Bârseanu, *Doine și Strigături din Ardeal*, p. 175.

Deci *arama* revine și aici ca și în poezia noastră; obstacolele numai sunt deosebit făurite de imaginația poporului: unii au făcut pod de aramă; alții porți și meterezuri înfricoșate.

La Români când se face vreo înmormântare, este obiceiul ca să se așeze poduri în calea mortului: se întinde pe pragul porții o pânză albă peste care trece lumea dela mort. O a doua pânză se pune la jumătatea drumului, și o a treia pe pragul porții dela biserică.

Intr'o poezie populară se zice relativ la acest obicei:

— Alei! dragă, de ești viu,
Spune-i mamei, ca s'o știu,
Iar de nu, să te bocesc,
Trupul să ți-l pânzuesc,
Podurile să-l gătesc ¹.

La Armeni se pune în mâna mortului o lumânare de ceară și un ban de argint ².

La cei din Asia-mică mortul trebuie, oricât de scăpătat ar fi, — să lase bani de împărțit, *bani de vamă*, de «trecere», pentru ca acei cărora li s'au împărțit, să se roage ca sufletul celui răposat să poată trece cu ușurință «prin mâinile vameșilor cari ațin calea ce merge la cer».

Dacă mortul n'a lăsat astfel de bani, i se vând toate cele ce a lăsat în urmă-i, și tot se fac «bani de vamă» ³.

Iată cum este descris de *Dante*, luntrașul umbrelor—Charon:

Cu ochii de jărat. Caron le face semn:
Grămadă le adună și vâsla lui de lemn,
Lovește pe acele ce'ntârziat sunt ⁴.

Podurile sau «vămile peste cari are să treacă bietul suflet», sunt numărate la 24 ⁵, la poporul nostru românesc.

Pentru ca să aibă cu ce plăti la toate vadurile acestea, pe lângă banul amintit, i se mai pun în sân câțiva bani de argint, bănuțe, ca să aibă cu ce scăpa bine din aceste strâmtori. Știe bietul om că «darea trece marea».

1. V. Alecsandri, *Poezii populare: Vulcan*.

2. Dan, *op. cit.*, p. 18.

3. Carnoy et Nicolaïdes, *op. cit.*, p. 323.

4. *Infernul*, cântul III, trad. de Gane.

5. Număr cu soț, număr funest!

Cu acești bani se pare că se mai plătesc și datoriile lăsate de răposat, căci un adagiu popular zice: *Delă un datornic rău nu vei lua nimic decât la puntea raiului*¹.

La Germani i se mai pune mortului, în gură sau în mână, o monedă de argint tot pentru plata luntrii. La Trier s'au găsit schelete de oameni, — de pe când Creștinismul eră în vârstă de 300 ani, — cari aveau între fălci bani de argint. In vechile morminte franceze se găsec craniuri cu monede în ele. Pe monede stă scris: *Tributum Petri*².

Vămile prin cari trebuie să treacă sufletul răposatului mi se pare că sunt vadurile râurilor mitologice: Stix, râu care ocolia de șapte ori Infernul; Cocytul, format din lacrimile celor răpoșați; Flegheton format din pară și catran; Lete³, râul uitării, din apa căruia beau umbrele, când treceau în Câmpiile Elyzee, uitându-și de suferințele vieții pământeste.

Ce se întâmplă, după credințele populare, cu aceia ce n'au bani pentru a plăti acele călăuze cari să-i ducă peste periculoasele poduri, sau n'au banul destinat luntrașului Charon?

Mitologia clasicilor ne arată pe acești nenorociți, rătăcind și așteptând pe malurile Acheronului, timp de o sută de ani. Căci Charon alege din gloata ce așteaptă pe mal, numai pe cei ce îi plătesc obolul; pe cei cari nu-l au, îi respinge nemilos și năinduplecat.

Poporul nostru crede că cei ce n'au banul de plătit luntrașului, sunt lăsați să treiere mărăcini *veac uitat* și desculți. De aceea este bine ca omul să moară încălțat și bine «chibzuit»⁴.

Dar pentru a vedea cât de universală este credința că sufletul trebuie să treacă prin diferite pericole, până să ajungă la locul merit sălășluirii sale, să mai luăm câteva pilde.

Așa la Huroni se crede că sufletele trebuie să treacă înainte

1. Candrea, *Dicționar de Proverbe*, p. 229.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 434. Tot așa se făcea și în Harz. (Cf. Meyer, *op. cit.*, p. 270.)

3. Care din aceste funeste râuri va fi corespunzând cu «Apa Sâmbetei» dela Români? Expresiuni ca: «a se duce pe Apa Sâmbetei = a se irosi; ne face să vedem că este o apă tot a infrișatului Iad. Un blestem îngrozitor este acesta: «Duce-te-ai pe Apa Sâmbetei!».

4. Vâlcea și aiurea poate.

de-a ajunge la «paradis»¹⁾ — peste ape repezi și periculoase, pe o punte șovăelnică.

Algonchinii cred că sufletul are să treacă pe o punte făcută din șerpi împlețiți.²⁾ Tot așa se crede și în Iava. La Perși se crede că după judecata sufletului, făcută de geniul *Rasnu*, sufletul trebuie să treacă puntea *Șinvat. Cartea Morților* da felurite învățăminte morților egipteni pentru a putea scăpa de toate pericolele de dincolo de *mormant*.

Prezența râurilor și a podurilor, punților nesigure, tremurătoare, în eshatologia tuturor popoarelor, — ca o piatră de încercare a sufletelor, — se explică tocmai prin groaza ce trebuie s'o fi produs, în sufletul omului copil, șuvoaiele vâjăitoare și punțile șovăelnice.

În poporul nostru găsim neprețuită și vechea comoară a credinței despre *Cățelul Pământului*.

Să dăm cuvântul harnicului Marian³⁾.

Credința că mortul călătorind pe cealaltă lume ar avea nevoie de un băț⁴⁾ pentru a se apăra de câini, amintește pe Cerberus, uritul câine cu trei capete, păzitorul Infernului. Tot aici putem subsemna și credința Românilor din Transilvania de a merge rudeniile mortului, a doua zi de cu noapte, ca să stropească cu apă mormântul, să-l tămâieze și să aprindă «toiagul», pentru a îmblânzi «cățelul pământului», ca să nu latre pe noul oaspe venit între celelalte morminte».

Popularitatea de care se bucură astăzi acest păzitor al Infernului, Cerberus, se datorește numai genialului poet latin, Vergilius. În comparațiile vorbirii curente, cotidiene, revine adesea numele

1. Credința numai în *raiu, paradis*.

2. A Bros, *Survivance*, pg. 54. (A se vedea aici mai multe exemple).

3. *Immormântarea*, pg. 245.

4. Care este înlocuit cu o lumânare ce se numește «toiag» pe unele părți, iar prin altele: *stat* (lungă cât statul, statură celui mort.) Există și la Francezi cu numirea de *cièrge*.

La Români. Un băiat care a fost silit de părinți să iea o fată ce nu i-a fost pe plac cântă așa :

Mama din boală mă scoate,
Dar din urît nu mă poate,
Că uritul n'are leac
Numai pânză și *toiag* (Marian, *Nunta la Rom.* pag. 242).

teribilului Cerberus. Poetul, în întreaga sa operă, vorbește de el în termeni caracteristici. El a prins mai bine acest mit. Credițele vechilor Etrusci și ale Grecilor consună în privința Cerberului. Homer, deși nu ne spune expres despre Cerber, totuși câinele Infernului îi este, de sigur, cunoscut. Numirile pe cari i le dă el sunt : «câinele» ; «câinele lui Hades».

Vergilius vorbește despre Cerberus de trei ori în întreaga sa operă : vorbește întâiu în episodul lui Orfeu și al Euridicei ¹⁾, apoi într'un mic pasagiu al mizei sale poeme : *Culex* ²⁾, și în fine, mai pe larg, în descrierea coborîrii lui Aeneas în imperiul lui Pluto ³⁾. Indienii cred că Infernul este păzit de doi câini cu părul închis și cu ochi drăcești. Ei sunt căței și cățelei *Saromă*. Această cățea, personificare a vântului care pare că urlă în timpul furtunii, — este trimisă de Indra ca să caute vacile ascunse de Writra. Cei doi câini ai Tartarului indic au primit numele patronimic de *Saramêyâu* ⁴⁾.

Lucru curios : riturile funerare ale Indienilor prezentă mai multe trăsuri identice cu obiceiurile funerare ale mitologiei clasice. Așa, la Indieni, după ce s'a întins mortul pe o piele de vacă sau de capră, i se pun în mână cei doi rărunchi ai jertfei. Scopul acestei ceremonii, motivul ei, se poate prinde ușor. Rărunchii nu aveau, nu puteau să aibă altă menire decât pe aceea de a potoli, a îmbună câinii zeului morții.

Când lipsia animalul pentru jertfă, rărunchii erau înlocuiți cu turtițe de orez frământat *pindâu*, *pită*). Nu-i acest obicei indic *leit* obiceiul vechilor Greci, de a pune ia morți o prăjitură cu miere, pentru ca mortul să poată înlănzi pe Cerberus ?

La Români aprinderea «toiagului», stropirea cu apă a mormântului cu același scop de a înlânzi Cățelul Pământului.

Filologia dovedește că chiar cuvântul Cerber vine dela indicul *çabalâu*, «pătații» bălțații, grivii, — numele comun al celor doi câini. Invățați, ca Wilford, Weber, Kuhn, Aufrecht ș. a., — nu se sfiesc a compară pe çabala, singularul, cu «Cerber». După deducțiuni filologice, cari nu ne interesează aici, se ajunge a se stabili

1. *Georgica*, IV, 483.

2. 220—223.

3. *Aen.* VI, 417—421. (Din J. Van Den Gheyns, *Cerbère*.)

4. *Rig-Veda*, VIII, 6, 15, 4,22.

că *çabala* (cet. *sabala*) este identic și filologiceste și din punct de vedere mitic cu «Cerber»¹.

Çabala e unul din câinii Infernului indic.

Scandinavii aveau tradițiuni și mai precise în cecece privește pe câinele păzitor al Infernului. Infernul lor eră păzit de un câine *Gamr*. Tot ca Cerberus el latră de s'aude «nouă hotare»².

Dar miturile și dogmele au călătorit, au trecut din gură în gură, precum au călătorit din mână în mână metalele prețioase și nestematele.

Superstiția despre un câine păzitor al Infernului o găsim nu numai la popoarele àrice, dar și la *Irochezi*, cari cred că sufletele răposașilor trebuie să treacă pe lumea cealaltă, pe o bârnă care se clatină într'una și să se apere de un câine sălbatic care se tot dă la ele; iată pe Cerber, iată puntea îngustă a Iranienilor, găsite și în miturile altor popoare³.

Eminescu pune ca motto al unei poezii de ale sale următoarele cuvinte :

In numele sfântului !
Taci, s'auzi cum latră
Cățelul pământului
Sub crucea de piatră“.

CAPITOLUL XVIII.

Mormântul.

Un corolar necesar al universalei credințe că vieța de dincolo de mormânt este o prelungire a vieții pământești, fu credința în importanța mormântului.

N'avem decât a ne aminti de nemuritoarele piramide, lăcașuri de veci ale muritorilor Faraoni, pentru a vedea cât de puternică eră credința aceasta.

N'avem decât să privim îngrijita îmbălsămare a mumiilor și măiastra confecțiune a cosciugelor la Egipteni, pentru a ne face o idee despre credința acestui popor în vieța de apoi.

Lipsa de locuință pe lumea aceasta putu printr'o firească ana-

1. Cerber=griv, târcat, florilat. (Hopkins, *Religions*, pag. 163 apud Gheyns.)

2. Manhardt, *Götterwelt*, pag. 320 (apud Gheyns).

3. Hopkins, *Religions*, pag. 163 (apud L. V. Poussin, *Le Védisme*).

logie, să prezente omului o icoană mult mai posomorâtă a lipsei de sălaș pe cealaltă lume, a lipsei de mormânt.

În poporul nostru se aude adese ori compătimirea adâncă pentru un astfel de suflet oropsit.

Cuvintele «vai ! de sufletul lui : a murit neîngropat, ca un câine !» sunt, cred, destul de elocvente. Ce se face la Români, când, cu toată stăruința rudelor și a cunoscuților, trupul unui mort nu se poate găsi pentru a fi pus în mormânt pentru odihna sufletului său obidit ?

Iată ce se face, pentru ca cel puțin sufletul rătăcitor al celui mort să poată «să se odihnească». Dacă a murit cineva în țară străină sau în războiu, este datina de a i se face un «stâlp», care la 6 săptămâni : patruzeci de zile, se îmbracă cu o iie ori cu o cămașă bărbătească, după cum a fost bărbat ori femeie și apoi i se face slujbă ca la un mort, adică toate ceremoniile înmormântării și pe urmă se împlântă în pământ ¹.

La Greci se da iarăș destulă importanță mormântului. Câteva exemple. Așa rugăciunea lui Hector către învingătorul său, pentru a-i imploră ceremoniile funebre, ne arată destul de bine, prin vioiciunea înduioșării pe care o exprimă ea, că el se teme mai puțin de moarte decât de lipsa de îngropare : e vorba, pentru el, de repaos și fericirea veșnică ².

Iar în *Sofocle*, Antigona înfruntă moartea, numai fiindcă fratele său eră neîngropat și ea nu voiă, chiar cu prețul sângelui ei, ca el să rămână neîngropat.

Ridicarea mabilei de pământ și a stâlpului (dela cap) intrase așa de bine în obiceiuri, încât nu se părăsește această datină chiar dacă nu s'ar fi găsit rămășițele pământeste ale unui mort ³.

Telemac își pune în gând să ridice un mormânt tatălui său și să-i facă cele de înpropare, îndată ce va ști bine că a murit ⁴.

Tot ca în rugăciunile preotului nostru în fața unui mormânt gol, tot așa și la Greci, sufletul celui mort, al cărui trup nu se putea afla cu nici un chip, eră chemat de trei ori să vină, să locuească el, cel puțin, în acest mormânt ⁵. Numai tâlharii cei mari

1. Marian, *Immormântarea*, pag. 356.

2. A se vedeă cit. în *Cité Antique* par F. Coulanges, livre I, c. I.

3. O. Habert, *op. cit.*, pag. 242, 243.

4. *Odis.* II, 220.

5. O. Habert, *op. cit.*, pag. 445.

și trădătorii de patrie, ca o teribilă pedeapsă, erau lipsiți de înmormântare.

Romanii aveau mai aceleași credințe, în această privință. Se credea adică, cum că un suflet, al cărui corp fusese lipsit de înmormântare în regulă, trebuia să rătăcească, până să ajungă în locurile de odihnă, cel puțin o sută de ani, pe căi întortochiate și necunoscute. Iată ce zice relativ la cele de mai sus poetul Vergilius : «Nici nu le este îngăduit a trece peste îngrozitoarele țărături și peste bubuitoarele râuri, înainte de a se fi odihnit oasele lor în morminte (pământ) : astfel rătăcesc o sută de ani și tot *sboară* împrejurul acestor țărături și numai după aceea sunt lăsați să vadă lacurile cele atât de dorite. ¹⁾ De un mormânt gol vorbește Vergilius în următoarele versuri : «Atunci eu însumi ți-am ridicat pe capul Rhoeteus un mormânt deșert pe țărâm și din răputeri am chemat de *trei* ori sufletul tău. ²⁾

Mormântul se făcea, în acest caz, pe țărâmul mării pentru a fi văzut de departe și pentru a crește slava mortului. ³⁾

În antichități *erau* o mulțime de morminte goale. Așa, al lui Jupiter, în Creta ; al lui Mitra, în Persia ; al lui Hercule, la Cadix ; al Meduzei, ale Pleiadelor, în Grecia. ⁴⁾

Aeneas, la coborârea sa în Infern, vede pe Leucaspe și pe Oronte, — conducătorul flotei liciane, — cari erau triști fiindcă erau lipsiți de cinstea înmormântării.

Cernit ibi maestos et *mortis honore carentes*
Leucaspin et Lyciae ductorem classis Oronten ⁵⁾.

Tot cu această ocaziune Aeneas vede și pe cârmaciul corăbiilor:

1. *Aeneis*, VI, 330 :

Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos volitantque haec litora circum ;
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.

2. *Aeneis*, VI, 505-506 :

Tunc egomet tumulum Rhoeteo litore inanem
Constitui, et magna Manes ter voce vocavi.

cf. *Aeneis*, III, 304 ; IX, 214.

3. *Odys.* XXIV, 83.

4. Apud Dupuis, *op. cit.* pag. 140.

5. *Aeneis*, VI, 333-334. Cf. VI, 326.

sale, pe Palinurus, care alunecase și pierise în valurile mării. Fiind chinuit și respins de Charon, din cauza lipsei de mormânt, el îl roagă pe Aeneas să-l scape de aceste neajunsuri, aruncând țărână peste trupul său, pe care valurile îl aduseseră în portul Velia. «Eripe me his, invicte, malis: *aut tu mihi terram Injice, namque potes*...¹.

Ultima îngăduință și milă ce se putea face unui vrăjmaș chiar, eră: să i se lase leșul în mâna tovarășilor lui, pentru a-l putea îngropa².

La vechii Ebrei, chiar și trupul celui mai înspăimântător tâlhar sau criminal, nici el nu eră lipsit de îngropare. Trupurile celor osândiți a fi uciși cu pietre erau acoperite, înmormântate de mulțimea pietrelor ce se aruncau de cei ce luau parte la această extraordinară execuție.

Să vedem, cum este privită lipsa de mormânt, de înmormântare și de către alte popoare.

La cei din Noua-Zeelandă, aflăm credința că sufletele lipsite de pogribanie rătăcesc într'una și sunt răutăcioase la culme. Irochezii din America sudică cred că sufletele sunt într'o deplorabilă stare, atâta timp cât nu sunt îndeplinite cele de îngropare. Aceleași credințe se găsesc în Asia meridională, în Australia și aiurea. La unele triburi din regiunea Australiei se crede că spiritele rele nu sunt altceva decât «sufletele» cele lipsite de îngropare. Și nemulțumirea sufletelor înainte de înmormântare se vădește în felurite chipuri cari turbură pe cei vii. Cea mai comună este arătarea de năluci cari îngrozesc pe rudeniile mortului³.

Adesea îți povestește cu frumosul și așezatul graiu bătrânesc vreo mătușă cum că a văzut ea în vis pe cutare sau cutare, — dintre cei morți și neîngropați, — că eră rău îmbrăcat, «agonisit» și pe cealaltă lume și că-i cerea «să-i dea și lui» «de-ale îmbrăcăminte și de-ale gurii»... «că pe lumea cealaltă nu se împrumută».

Visul acesta, evident, este un ecou al credințelor că morții cari n'au avut o pogribanie «ca lumea», o duc rău și pe cealaltă

1. *Id.* VI, 365—366. Aruncarea țărâni peste cadavru eră pentru cei vechi egală cu o înmormântare în regulă.

2. *Id.* X, 900—906. Cf.: *Ovidius, Metam.* IV, II, 4.

3. A. Bros; *Survivance*, p. 14, 15. În arhipel. Samoa se crede că celor neîngropați nu li se dă, pe cealaltă lume, nici un loc în paradis. (Cf. *Librecht, op. cit.*, p. 398).

lume, mai cu seamă de nu se îngrijește și de ei cinevă, cu o pomană, cu facerea unui mormânt...

La țară se crede că «cele cinci care de pământ» ale mormântului trebuie să apese grozav de rău pe pieptul celui răposat. De aci cuvintele pe cari le pronunță fiecare om, chiar fără să vrea, când aude trăgându-se clopotul de moarte : «Să-i fie țărâna ușoară ! (Sit tibi terra levis !»).

De aceea se fac pe la orașe, și acum și pe la țară, morminte boltuite : cu bolți de cărămidă sau de piatră. Ba, la orașe se vede în cavouri toată mobila și tot confortul vieții pământeste.

O credință superstițioasă a Eschimoșilor, observată de căpitanul Parry, e că orice greutate apăsând pe un cadavru ar cauza defuncțiunii durere. O asemenea credință ar fi adus, negreșit, într'o țară mai favorizată construcțiunea mormintelor boltite ; dar în extremul Nord are drept rezultat ca să-i îndemne pe oameni să acopere prea ușor cadavrele. De aceea vulpile și câinii le desgroapă și le mănâncă ¹.

CAPITOLUL XIX.

Cadavrul. Intrebuințarea lui.

La toate popoarele se crede că fiecare parte a leșului omenesc, fiecare oscior al lui, este «bun de ceva», este bun de magie, sau de purtat ca talisman.

Așa hârca, craniul, care odată fu lăcașul gândirii și al înțelegerii,—hârca prețuește tot atât cât toate celelalte piese ale mașinii, organismului omenesc. Ca cupă ea este regina cupelor magice, dând băuturii vrăjitoarești virtuți deosebite. Ca oală, ea dă bucatelor ce se gătesc în bucătăria vrăjitorului, adevăratul lor gust. Este căutată, ca cea mai bună, hârca de ucigaș ². În Vâlcea se crede că apa băută din hârcă omenească face din om bun—sdravăn, un neom : îl tâmpește. Siberianul crede că nici o «buruiană» nu are «puterea» foilor fierte într'una din hârcile ce se scot din kurganele vechilor Ciudi. În Portugalia, cei ce trag de scrântituri, pun sub un cap de mort pânzele cari au să se întrebuințeze la oblojirea scrântelilor, tot cu credința că hârca le va da puteri miraculoase. La Tlinkit-i, ucenicul

1. Sjr J. Lubbok, *op. cit.*, vol. II, p. 234.

2. Reclus, *op. cit.*, p. 44.

în cele vrăjitoarești este supus la vegheri îndelungate în timpul cărora sugerează dîntele unui mort ¹.

La Pomutu, casele unui mort sunt socotite așa de periculoase, încât un mijloc sigur de a se sinucide cineva este încercarea de-a le desgropa ².

Felaha musulmană se mândrește cu ghiordanul, salba, în care poate să arate o unghie, un deget arătător sau cel gros al unui Evreu sau creștin. Nelegiuirea mîinii adaugă la puterea talismanului. În Europa, vrăjitorii Angliei și Scoției scormoniau mormintele, luau oasele dela degete și oasele degetului mare dela picior pe cari le întrebuițau ca prafuri.

În 1538 un nelegiut omorî dintr'o singură lovitură o femeie grea, îi spintecă pînțele și tăie brațul pruncului de care zicea că are mare nevoie într'un farmec. Aceasta la Suabi. În Germania se zice că punga în care se află o unghie sau un oscior de hoț, se va face mare și plină de bani ³. Tot în Germania se crede că boalele de piele se vindecă, dacă se freacă partea bolnavă cu o mână de mort ⁴. Sângele unui executat, numai câteva picături pe niște sdrențe, — este o comoară neprețuită. Acest sânge fiind băut, tămăduiește de boale: de friguri și de epilepsie. La Romani, se știe că se credea că sângele gladiatorilor *zviduește* de epilepsie ⁵.

Pe timpul lui Pausanias, la templul lui Zevs Olimpicul, se venera osul umeral al lui *Pelops* —, os care era pus într'o raclă de bronz: atingerea de această răcliță avea, se zice, puterea de a vindeca bolnavii ⁶.

La Români se crede că hoții încunjură cu o mână de mort, de trei ori, casa pe care o au de gând s'o jefuească. Prin aceasta cred ei a cuprinde pe toți cei din casă, așa că ei pot «operă» în liniște. Alții (hoți) pun mîna de mort la căpătâiul celui ce trebuie să fie jefuit: are să doarmă pînă după plecarea lor.

1. Reclus, *op. cit.*, 45 seq.

2. A. Bros, *Survivance*, p. 27. Cf. Guizot, *Hist. de la révolution d'Angleterre, Mort de Charles I-er*: muierea batistelor în sângele curs pe eșafod. Sânge bun de vrăji.

3. Reclus, *op. cit.*, p. 46, 47.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 322.

5. *Ibid.*, p. 129.

6. O. Habert, *op. cit.*, p. 446.

În Ilfov există chiar și expresia: «par'c'ar fi având mână de mort la cap», — pentru acel ce doarme «dus»; «adânc».

În Macedonia hoții au obiceiul să treacă prin cimitir și să iea, cu ochii închiși, lut de pe morminte. Din acest lut asvârle pe casa ce vor să o prade, și așa nu-i simte nimeni ¹.

La Germani se crede, în popor, că cu hârcile de om poți afla comori; dinții de mort feresc de dureri de cap când sunt purtați în buzunar, însă nu trebuie să-i «ieai cu mâna» ².

Prin alte părți locuite de Români, tâlharii merg la jefuit sau cu degetul cel mic al unui mort, sau dau câinilor mămăligă ștearsă de ciolanele unui mort: câinii au să doarmă duși; sau ieau cu ei vine de om mort: una din aceste vine aprinse ca o lumânare are puterea magică de a face ca sgomotele tâlharilor să nu poată fi simțite, să nu se audă. Alții ieau lumânarea dela mort și dau cu ea ocol caselor pe cari au să le prade: toți cei din casă au să doarmă «morți», duși... ³.

Prin Oltenia se crede că cu piciorul de curcă se poate obține acelaș rezultat ca și cu mâna de mort, făclia de mort ș. c. l.

Chiar și cadavrul de animale este bun de cevă: capul de cal se pune în gard, la case, ca să nu te doară capul. *Capul de cal* este apărător de boale, de epidemii, de fâpturi: să-l pui într'un par. Tot el, pus în par, face să vină norocul ⁴. La Slavii de Sud, calul se aducea, la cultul vechiu păgân, ca jertfă. Și chiar și astăzi câte un țăran pune pe creasta casei lui o căpățână de *cal*, pentru a îndepărta orice vrajă ⁵.

Fu o descoperire vestită și o fericită simplificare, când lumea vrăjitorilor băgă de seamă că răzăluitura și prafurile făcute din țeasta capului, din fluierul piciorului, din coaste, au întocmai aceeaș «putere» ca și osul întreg. Această pulbere se putea ascunde și se putea mănui mai cu ușurință; se puneă în băuturi și se strecură și în mâncări.

Vechii locuitori ai Perului spuneau că cu pulberea luată din

1. Cosmulei, *op. cit.*, p. 52.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 127. Tibullus istorisește despre o vrăjitoare care *operă* cu oase de mort: ...«et tepido devocat ossa rogo». (*Eleg.* II, Lib. I).

3. Voronca, *op. cit.* vol. I, p. 531—533.

4. *Ibid.*, p. 766.

5. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 50.

cimitir, vrăjitorii lor înnebuniau sau înspăimântau armatele dușmane. În Evul-Mediu,—și poate chiar și acum,— se crede în Spania că, luându-se un bulgăre de pământ din cimitir, și fărâmițându-l într'un pat, omul care s'ar culcă în acel pat, ar luă lepră. Când voesc să nu fie auziți în timp ce lucrează, hoții din Iava și cei din Albania presară în jurul lor pământ dela mormânt.

O baladă românească, citată în franțuzește la Réclus, glăsuște așa :

Gentile Hélène,
Avec cette terre funeste saupoudre ta couche !
Gentile Hélène,
Afin que ton mari se réveille idiot, sourd et muet,
Gentile Hélène.

O frântură de cântec românesc traduce această baladă :

Leano !
Iea pământ dela mormânt,
Și-i presară'n așternut, (bărbatului)
Să se scoale surd și mut.

O Indiană care ar presară în patul conjugal pulberea luată dela rugul unui brahmin, ar face ca bărbatu-să să înnebunească după dragostea ei. Siciliana iea un os dela cimitir, îl răscoace, îl pisează și suflă pulberea pe o prăjitură. Cine gustă din prăjitură, își va «pune capul» ca s'o iea de soție. Transilvănenii merg, cu puțin înainte de miezul nopții, la cimitir, ieau bulgări de pământ de pe mormânt și-i împrăștie apoi pe sămănături pentru a fi ferite de hoțonoagele de vrăbii ¹.

La Slavii sudici se crede că pulberea de unghii de mort prăjite este bună, dacă o dai în mâncări, pentru a face pe cineva să «moară de dragu-ți». Iar pentru a te face nevăzut ochilor omenești, îți trebuie, după credința aceluiași, pulbere de oase de mort sau lumânări făcute din seu de om. În Rusia s'au și întâmplat procese pe urma fabricării lumânărilor din seu omenesc. Cu această fabricare se îndeletniciau hoții cari voiau să nu poată fi văzuți când vor prădă. La Sârbii din Sudul Ungariei se crede că și oasele de câine, cel mai bun tovarăș al omului, sunt bune de vrăji. De aceea nu se aruncă astfel de oase, ci se îngroapă cât mai adânc în pământ și se păstrează. Ele sunt bune de «deochiu», pentru a se des-

1. Din Réclus, *op. cit.*, pag. 49.

cântă când s'au deochiat copiii. Când ai să vinzi ceva la târg, le iei și pe ele, că sunt «cu noroc».

Tot aceeaș putere o au și oasele de pisică, de bufniță și de liliac ¹.

În afară de înrăurirea directă, morții influențează și prin obiectele cu cari ei' au venit în contact și pe cari «le-au îmbibat», ca să zicem așa, îndeajuns cu «fluidul lor» ².

În Vâlcea se crede că «scăldătura» de mort, dacă este dată cuivă ca băutură, îl face să nu mai poată simți plăcerile sexuale. Unui astfel de om i se zice în popor: «legat», «fămăn».

Pe aiurea se crede, tot la Români, că funia unui spânzurat este bună de descântat celor ce «le este urât». Credința în cei «legați» de vrăjitoare o au și Francezii, mai ales în popor ³.

În Lesbos, se zice că cel impotent a fost «legat» ⁴ de rivalul său.

La Slavii sudici, este deasemenea descântec «ne vir coitum facere possit». O femeie înfinge un ac în trupul unui mort, — *dar să se ferească de a fi văzută de cineva*, — îl scoate apoi, tot fără a fi văzută, atunci când îl duc pe mort la groapă.

Inarmată cu acest ac, poate foarte bine să se culce cu un bărbat, cum «fortissimo cubare viro in uno toro potest», fără teamă de el, «namque membro virili ad coeundum firmitas deficit» ⁵.

În Hautes-Vosges, se crede că funia unui spânzurat, dacă este purtată ca talisman, aduce noroc, izbândă în toate întreprinderile ⁶.

Cuiele de cosciug, făcute inele și purtate, mai cu seamă de femei, feresc de cărcei, de epilepsie, de podagră, de friguri... și chiar tămăduesc aceste boale.

Boalele, în credințele populare, sunt socotite ca duhuri rele cari intră în om și pun stăpânire pe trupul și sufletul lui. Aceste talismane îndepărtează «duhurile», ființele răutăcioase ale boalelor.

1. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 134-147.

2. Aceeaș «lege» ca și la *Panteismul Ritualistic*, vezi în *Note*, la fine.

3. A. Debay, *Hygiène et Physiologie du Mariage*, pag. 259.

4. Georgeakis, *op. cit.*, pag. 344.

5. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 140 — 142. Tibullus zice despre o vrăjitoare: «Dixit se amores *cantibus* aut *herbis* solvere posse meos» Lib. I, *El.* II.

6. Sauvé, *op. cit.*, pag. 124.

Cuiele acestea, se mai crede tot de poporul german, că vindecă durerile de dinți ¹.

La Slavii de Sud ² se crede că văduva care vrea să se remărite, trebuie să iea pământ de pe mormântul soțului ei cel dintâiu și să-l arunce, *pe furiș* ³, peste acela pe care vrea să-l aibă de bărbat.

Germanii cred că pot păzi câmpul de «gureșele» și mâncăcioasele vrăbii, dacă împlântă în sămănătură o așchie din lemnul din care s'a făcut un sicriu ⁴.

Tot la ei se crede că frânghia unui spânzurat, dacă o porți cu baier, «salafiu», îți aduce mare noroc și fericire ⁵. Ghicitorii cartaginezi țineau în gură un os de om mort.

La Slavii de Sud se crede că influența spiritului celui mort asupra oarecăror obiecte le face proprii pentru felurite vrăji și descânțece.

Pe aceste lucruri le numește Krauss *Totenfetische*.

Chiar obiectele cari au venit în cea mai depărtată atingere cu un mort, constituie pentru Slavii de Sud niște Totenfetische. Astfel de lucruri sunt bunăoară: mătura casei, casmaua groparului, căpătâiele rămase dela scândurile cosciugului ș. a. Dacă vrei să vrăjești rău de de tot pe cineva, iea într'o Marți seu Vineri, la lună nouă, o mătură cu care s'a măturat după un mort, o arzi, și cenușa ei o presari pe cel care vrei să-l vrăjești, să-l *incânți* ⁶, sau îi presari cenușa pe mâncări, ori o pui în băutura lui.

Cu o casmă de gropar poți aduce grindina, în chipul următor : o duci și o bagi într'o apă curgătoare sau stătătoare, o întorci în ea de două sau trei ori, lopătezi (văsleşti) odată la dreapta și apoi la stânga, și îndată cerul trebuie să se acopere cu nori și grindina să înceapă să pocnească pe coperișele caselor. (Bosnia nordică).

Cu țândări sau cu talași dela cosciug, «nu e bine» să faci focul, dar nici cu frânturile de năsălii, că e rău de ciumă, de molime și de pagubă. Chiar și cimitirul are valoare de Fetiș. La cununie, dacă se aruncă între miri pământ scos de cârțițe (soboli) în cimitir, mirii n'au să ducă traiu bun : vorba românească : «Traiul

1. Wuttke, *op cit.*, pag. 127.

2. Krauss, *Volksglaube*, pag. 136.

3. Caracteristica tuturor acțiunilor magice.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 392.

5. *Ibidem*, p. 129.

6. Cuvânt din Vâlcea : incanto are, latinește.

cu vătraiul, cina cu prăjina». Se crede iarăş că cine miroase flori de pe morminte, acela pierde mirosul şi nu-i mai miroase nici o floare.

Fetele cari doresc sa-şi vadă ursitul, ieau pământ dela un mormânt uitat şi-l pun, pe furiş, sub căpătâiu descântând ceva. Se crede că ele îşi visează astfel ursitul lor. Cuietele dela cruci, puse în flintă (puşcă), o fac năsdăvană : lovitura ei nu dă niciodată greş. Mai servesc ca fetişe lucrurile *furate*¹ dela mort.

Sârboaicele şi Bulgarcele, cari voesc să ducă o vieaţă desfrănată, şi au totuşi frică de bărbaţi, fură banii de pe ochii unui mort, îi spală în ape şi în vin, şi băutura o dau soţilor. După această băutura, ele cred că bărbaţii au să le fie tot orbiţi, «îmbrobodiţi» faţă de «umbletele rele» ale lor, aşă cum eră mortul de pe ai cărui ochi au furat monedele de aramă².

Inelul mortului slujeşte şi el la descântecule de iubire. Fata care a furat un inel dela un mort, — este de preferat inelul dela mâna *dreaptă*, — priveşte prin el la flăcăul care-i «cade ca un tronc», şi prin această acţiune magică crede că l face să-i ardă călcăile după ea şi că în curând are să vină la ea cu inele şi daruri de logodnă. În Bosnia se crede că un astfel de inel este bun şi pentru oprirea curgerii de sânge din nas.

În *Bosnia*, femeia care este mereu bătută de bărbatu-său, măsoară un mort, care seamănă cu bărbatul ei, şi cu firul cu care a măsurat, coase mâneca dela cămaşa bărbatului : are credinţa că n'are s'o mai bată³.

Caraibii îşi făceau fetişi (amulette, baiere) din rămăşiţele morţilor lor : din peri, din oase, căci se credeă că spiritele celor morţi rămân în oase. Tot ei disolayau cenuşa şefilor lor şi o beau, pentru a-şi însuşi calităţile acelora, sau făceau cadavrele aceloraş mumii cari le serviau ca fetişi⁴.

În Vâlcea se crede că talaşii şi ţandările unui «tron», cosciug,

1. Altă caracteristică a acţiunilor magice.

2. În Vâlcea se descântă pentru a face pe cineva impotent, «pentru a-l legă», cu legătura picioarelor mortului. (Se ştie că mortului i se leagă picioarele pentru a nu mai ieşi, la caz de se face strigoiu. Dar e o măsură care nu este absolut sigură. De aceea se caută strigoii sau moroii în morminte.

3. Krauss, *Volks Glaube*, p. 134—147.

4. Grasserie, *op. cit.*, p. 144.

«lemn», «e bine» să le arzi numai la coptul colacilor de mort ; dacă însă mai rămân, să nu le bagi în casă pentru a le arde la vatră, că e rău de boale și de pagube, ci să le arzi în bătătură sau în în altă parte, în afară de casă.

Cu mătura cu care ai măturat după un mort, să nu mai mături în casă ; s'o asvârli în «scalde»—, că tragi a moarte, și *se mătură* cu toții din casă.

Cu oasele de mort se poate face ca să câștigi procesele la judecată : le speli în apă și apoi stropești peste și pe vrăjmașii cu cari mergi la judecată : ei n'au să mai poată «descleștă» gura, tot ca mortul, ca să se apere sau să învinuească. Cu această apă poți să lecuești și de friguri pe cei cari zac de ele¹. Meiul care se aruncă în groapă, când se înmormântează cineva, dacă mai rămâne din el se păstrează, se «pune bine», că este bun și el tot pentru judecăți. Se procedează cu el la fel cu apa în care s'au spălat oasele «părăsite». oasele de mort. Dacă s'a îmbolnăvit cineva din rudele mortului de curând, e semn că mortul s'a «făcut rău», s'a făcut strigoiu sau möröiu. Atunci se iea pământ dela mormântul cel nou, se amestecă cu apă și se dă să bea bolnavul, — ruda celui mort,— «care moare din cap și dela inimă». Acestea sunt semne că strigoii îi mănâncă inima, îi sugă sângele, «snăga», vлага, *viul* din el.

Tot așa sunt «bune» de descântat securea sau sabia călăului, lancea care a străpuns inima unui om, pumnalul care a făcut «fe-reastră» într'o inimă, ca niște lucruri cari au căpătat o putere miraculoasă prin aceste isprăvi.

La Germani este credință că porcii, în covata cărora s'a pus un cuiu de cosciug, nu pot fi deochiați sau în alt fel vrăjiți². Tot la ei se crede că omizile din pomi se gonesc cu bucăți din sicriu³.

În poporul nostru este credința că doctoriile sunt «spurcate», fiindcă sunt făcute ca săpunul, pe la spițerii, din grăsimea «osânza» oamenilor cari mor pe la spitale. De aci naște scârba, greața ce o are țaranul când este silit să iea o linguriță de «doftorie». Chiar

1. Tot cu oasele «părăsite», oase de mort, dacă arunci în oborul vitelor sau în jurul-casei cuivă, mor și vitele și *se duc* și oamenii (Vâlcea). Cuiile de «tron», cosciug, se bat în inima strigoilor, ca să nu mai facă rele (Vâlcea).

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 410. La Români se crede că strigoii își mănâncă întâiu *neamul*.

3. *Ibid.*, p. 391.

și doctorii sunt priviți cu groază, ca niște casapi de carne ome-nească. «Mai bine să mor — zicea un țăran, — decât să-mi pângă-resc sufletul cu astfel de doftorii, de spurcăciuni!».

Și pentru a se vedeă cât mai bine cât de înrădăcinată este această credință despre geneza doctoriilor, vom spune că printre ță-rani circulă chiar și acuma svonuri de felul acesta : cutare om gras s'a vândut, pentru atâția *poli*, doftorilor cari, după moarte, au să-l fiarbă în cazan și să scoată doftoriile lor din osânza lui, — multă, par'că ai pus cu lopată.

În *Berlin*, capitala instrucțiunii obligatorii, găsim aceeaș cre-dință, — ca și la poporul nostru, — la servitorime și la *măieretul* din popor. Se crede adică, cum că untul de ricin și alifia de nalbă-mare [zămoșiță], au fost scoase din cadavre omenești ; credința în această proveniență a lor fiind într-o câtvă motivată de culoarea gal-benă și amărăciunea lor. Bătrânii «știu» că doctorii sunt în legă-turi de afaceri cu gădele, măciucășul, care singur are adevărata osânză a celui osândit la moarte, și că spițerii au ca mijlocitori pe gropari, pentru a fi aprovizionați cu cătățimi de grăsime ce nu se găsește alt undevă decât în sicriul oamenilor grași ¹.

Unele triburi din Brazilia își *beau* morții lor.

Iată cum se exprimă Wallace în opera lui : *Călătoria pe A-mazon* :

«Tarianaii, Tucanii și încă alte câteva populațiuni, o lună după îngropăciune, scot cadavrele din morminte foarte putrede, și le pun pe foc într'un cuptor, până când toate părțile volatile s'au evaporat, exalând puțtoarea cea mai grozavă, lăsând numai o ră-mășiță neagră și carbonizată.

«Aceasta este redusă în praf, amestecată în mai multe conchilii largi, de *caxiri*, și băută apoi de întreaga societate de acolo».

Cred astfel că virtuțile mortului trec în cei ce i-au înghițit țărâna. Cobeii fac tot așa cu morții lor ².

În Vâlcea se crede că cu lumânarea dela mort poți să omori «cap de om» în chipul următor. O aprinzi și apoi o stingi îm-muind-o într'un pahar cu rachiu.

Această lucrare magică se repetă, pe ascuns, de mai multe ori, și rachiul se păstrează pentru a fi dat ca să-l bea acel ce este

1. Réclus, *op. cit.*, p. 54.

2. Sir John Lubbock, *op. cit.*, vol. II, p. 275, 276.

menit să moară prin niște vrăji. Se crede că este peste poate ca un astfel de om, — care a băut rachiul în care s'a stins lumânarea dela mort, — să mai trăească.

La Romani, în magie, eră foarte mult căutată, pentru a face de dragoste, — creasta din fruntea mânzilor când se nasc, și pe care iepele caută s'o mănânce, îndată ce i-au fătat. Această massă de carne se numia hippomanes și este des citată de autorii latini.

Așa Vergilius zice în *Aeneis*¹⁾: «Quaeritur et nascentis equi de fronte revulsus et matri praereptus amor²⁾».

Tot hippomanes sunt și scurgerile iepelor cărora le este de armăsar. Acestea sunt bune iarăș de descântat de dragoste. Ovidius vorbește despre o vrăjitoare, pezevenghe: «Elle connaît la vertu des plantes, du lin roulé sur un fuseau et de la trace d'une cavale en chaleur.»³⁾ Și Juvenal vorbește despre întrebuițarea magică a acestor hippomanes, în satira IV.⁴⁾

Molière vorbește de hippomanes în «Aventures de Henriette Sylvie».⁵⁾

Țigăncile cari rătăcesc prin sate, descântă de dragoste cu creste de mînz și cu scurgere dela iepe. Multe din femeile române au învățat acelaș obicei. Descântecul acesta se ține în cea mai mare taină.

În Bulgaria, mai de mult, vrăjitorii întrebuițau foarte des părți din cadavrul omenesc: de aci profanările de morminte așa de frecvente altădată.

Se desgropau mai cu seamă copiii, scoțându-li-se ochiul *drept* sau tăindu-li-se piciorul și mâna *dreaptă* pentru a se face leacuri magice femeilor cărora le muriau copiii în faceri.

Poporul bulgar crede și azi că grăsimea omenească este vândută de farmaciști și că cu ea haiducii își frecău ochii pentru a putea să

1. *Aeneis*, IV, p. 515—516.

2. «Amor» cu înțelesul de obiect care produce iubirea, băutura vrăjitoarească, filtru.

3. Ovide, (*L'Art d'aimer*). *Les Amours*, Lib. I, VIII. Dentu, Paris 1892; Cf. Tibullus, *Eleg.* IV, Lib. II: «Hippomanes cupidae stillat ab inguine equae»...

4. Cf. Juvénal, *Satires*, trad. par V. Poupin, Bibl. Nationale, Paris, pag. 89.

5. Part. III, p. 50, Edit. de Hollande, 1674.

vadă și noaptea ca și ziua. Tot din ea făceau și lumânări magice cu cari puteau să adoarmă pe cei ce voiau să-i jefuească ¹.

La Români, dacă un bărbat își înșală nevasta cu altele din sat, femeia lui îl *leagă* în următorul fel: fură brăcinarul bărbatului său, îl spală în *scalda* unui mort și-l înnoadă de *trei* ori, ținând mâinile la spate și zicând: «Cum șeade mortu'n pat, așa să șeadă și barbatu'-meu!» ².

Tot la Români se descântă de ducă-se-pe-pustiu, cu dinții arși și pisați ai unui mort,— desgropat la șapte ani.

În zilele noastre, autoritățile din Iași au primit o denunțare că în comuna Poeni, o bandă de Țigani au profanat mormintele pentru a-și face farmecile lor ³.

La unele popoare sud-slavice, femeile pentru a rămâne însărcinate, se duc la mormântul unei femei moarte din facere, pasc iarbă de pe el și strigă pe nume pe cea moartă, rugând-o să le dăruască lor fructul pântecelui său; apoi ieau pământ dela mormânt și-l poartă totdeauna sub brâu, sub cingătoare ⁴.

Vorbind despre obiceiul vrăjitorilor de-a întrebuița cadavrul omenesc, D. Bolintineanu ⁵ zice:

... Aci se fac misterele,
De babe blestemate.
Ce smulg la morți artèrele
Și hârcele uscate.
Aci se fierb și oasele
În vase aurite..

La Români este credința că pentru a scăpa o casă de ploșnițe, trebuie s'o afumi, în Vinerea Paștelor, cu colivă *furată* dela un mort.

Bulgarii cred că orice obiect găsit într'un mormânt — (inel,

1. *Echos d'Orient*, an. VI, pag. 396. «Nevasta, al cărui bărbat e bețiv, iea 5 parale (sau și mai multe), le pune sub capul mortului și le lasă să stea acolo *trei* zile. Pe urmă cumpără rachiu (vin) de banii aceștia, și-l dă bărbatului să bea zicând: «Când o mai bea mortul, atunci să mai bea și (cutare)». (Vezi *Ioan Creangă*, IV, p. 238).

2. *Ioan Creangă*, (rev.) a VI, No. 4, p. 110.

3. *Universul*, XXXI, No. 114.

4. Krauss, *Sitte u. B.*, pag. 531, 532.

5. «Mihnea și Baba».

monetă, etc.) are putere de talisman. Mâna de mort este —, per excellentiam, — talismanul vrăjitorilor ¹.

Wallonii, pentru a gonî stèlîniţele dintr'un pat, pun oase de mort sub saltea ².

Tot la Walloni se recomandă, ca talisman de purtat la gât : o punguliţă cu *cinci* cuie de sicriu în ea ³.

Intrebuiţarea cadavrului eră în uzul magiei celor vechi. Probe irefragabile pentru a susţineă cele zise, avem în scriitorii clasici. Aşa Horatius (*Epod.* V, v. 37, 38) zice : «Exsucta uti medulla et aridum jecur, Amoris esset poculum»...

Este vorba de cadavrul unui copil îngropat până în gât în pământ, care murî jinduind bucatele puse la distanţă, a cărui măduvă strivită, după ce s'a uscat şi amestecat cu ficatu-i împietrit, serviă de băutură în filtrurile amoroase.

Juvenal zice tot în această privinţă : Ossa vides regum, vacuis exsucta medullis (VIII, 90) ⁴.

La Romani oasele de mort se împlântau în carnea dobitoacelor, contra umflăturilor ⁵.

Sângele omenesc se credea că este bun contra înecăciunii şi a epilepsiei ⁶.

Germanii cred că cuiele de cosciug vindecă o mulţime de boale ⁷.

Sforile de lână dela năsălii, se credea la Romani că au o putere magică ⁸.

Plinius spune că cuiele dela morminte, bătute în pragul uşii, feresc de *nocturnae lymphationes* ⁹.

La Romani contra gâlcilor, umflăturii urechilor, contra guşii,

1. *Echos d'Orient*, an. VI, pag. 396.

2. Monseur, *op. cit.*, pag. 16.

3. *Ibid.*, pag. 28.

4. A se mai compară cu a II-a idilă din Theocrit ; a VIII eclogă vergiliană ; al IV-lea cântec din *Eneida* (v. 504 sq.) ; al IV-lea act din *Medea* lui Seneca ; Ovidius, *Metamorf.* lib. VII ; *Ibid. Amores* (I, VIII) ; *Pharsalia* lui Lucanus, (Cânt. VI, v. 451 sq.) ; Propertius, *Eleg.* lib. III, *Eleg.* VI ; Tibullus, *Eleg.* a II-a.

5. Plinius, XXVIII, 8.

6. *Ibid.*, XXVIII, 43.

7. Meyer, *op. cit.*, pag. 265.

8. Propert. III, 6, 30.

9. XXXIV, 151.

se obișnuia trecerea pacientului cu mâna stângă a unui mort care trebuia să fie de acelaș sex cu bolnavul.

Bubele se frecau cu oase de mort, pentru a se lecuî.

Plinius spune că ierburile ori pământul dintr'o hârcă de mort fac să pice părul aceluia contra căruia se descântă cu ele.

Cu funia spânzuratului se legau la cap pentru a le trece durerile ¹.

La cei vechi se credeă că unghiile tăiate dela picioarele unui bolnav de friguri și lipite pe ușa altuia, — înainte de răsăritul soarelui, — dădeau boala aceluia pe a căruia ușă se lipiseră ².

La Romani se credeă că pulberea unui dinte de om mort ferește de șerpi. Dintele care cade întâiu dela copil se luă, — dacă nu picase pe pământ, — de femei și se purtă legat la braț, ca talisman contra durerilor organelor genitale ³.

De altfel, aproape toate părțile componente ale trupului omenesc își găsiu întrebuințare în arta magiei romane ⁴.

În Norvegia bolnavii sunt frecați cu o mână de mort, sau cu fășii luate din pânza «de pe *ochii* mortului», ori cu oase de mort aduse seara din cimitir ⁵.

După mărturia marelui antropolog Broca, trepanațiunea ⁶ se practică, la omul preistoric, în cazurile bolnavilor de epilepsie, — care eră socotită ca boală provenită dela duhurile rele. Trepanațiunea se făcea și la cei morți. Ea se repetă mai ales la acei ce, fiind supuși operațiunii acesteia pe când erau în viață, — se vindecaseră de epilepsie. Dela unii ca aceștia se scoteau mai multe bucăți de oase, dintre cari una se lăsă celui mort ca talisman care să-l ferească de boală și în viața viitoare; iar celelalte se purtau de cei vii, — ca amulete împotriva boalelor ⁷.

1. Cf. Wuttke, 2, 189; Plinius, XXVIII, 45, 46, 48. (Apud Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 92—93).

2. Plinius, XXVIII, 86. Cf. Wuttke, 486 (apud Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 47).

3. Plin. XXVIII, 40, 41 (apud Wissowa, 92).

4. Cf. Wissowa, vol. I, 84.

5. Librecht, *op. cit.*, pag. 113.

6. Scoaterea unei bucăți de os, mai cu seamă dela cap.

7. Aceste amulete sunt numite de Guyau (*op. cit.*, pag. 2) *rondelles crâniennes*, cari nu sunt altceva decât bucățile de oase, de formă mai mult sau mai puțin rotundă, — scoase prin trepanațiune. Ele se îngăuriau, câte odată, pentru a putea fi legate și purtate la gât.

Întrebuințarea cadavrului o găsim și în credințele superstițioase ale Egiptenilor din sec. IV d. Hrist.

Atanasie cel mare, episcopul Alexandriei, fu acuzat,—însă fără temei,—că a ucis un episcop meletian și i-ar fi luat *mâna dreaptă* pe care o întrebuințează în vrăjile lui.

CAPITOLUL XX.

Sângele în superstiție.

Grăsimea, ca și sângele, sunt identificate în popor cu viețu. La noi, la țară, auzi adesea femeile că zic copiilor cari s'au tăiat și le curge sânge din rană: «ai să mori!»; sau: «pe-aci au să-ți iese mațele!» (sufletul).

Aceste amenințări sunt însăși expresiunea superstiției că sufletul omului sălășluiește în sânge.

Poetul G. Coșbuc a nemurit această credință a poporului român, în versurile din «Regina Ostrogoților»:

...A fugit infamul rege? Nu, el a izbit! Și unda
Sângelui țâșni din rană, și-a căzut Amalasunda.

Și plecat peste cadavru, el cu ochi de idiot,
A'nvârtit pumnalu'n carne să se scurgă *viul* tot.

Dar afirmarea noastră se dovedește și mai mult prin ceremonia tainică a «facerii fraților de cruce».

Iată cum scrie poetul A. Vlahuță despre această practică superstițioasă:

«... Unul din jurați întrebă, ce-i aia «frați de cruce». Președintele invită pe acuzat să explice.—Apoi cum să fie? Iaca trăiam bine amândoi: unde mă duceam eu venia și el, ne jucam împreună, și într'o zi la adăpat, eram numai noi la fântâna babei, din vale de sat.

... Vasile zice: «hai, mă Ioane, și ne-om prinde frați de cruce». Hai, zic și eu. Și scoate el briceagul din cingătoare, și-l scot și eu, suflecăm mâneca la brațul stâng, și ne facem o crestătură în cruce... colea sus... nici nu se mai cunoaște semnul... și doar a ieșit, așa ca o gămălie de chibrit, o picătură de sânge, și Vasile a pus gura și a supt-o dela mine, — și eu dela el, și ne-am jurat de *trei* ori să rămânem frați până la moarte, și apoi ne-am luat de mână și am venit așa, încet, fără să vorbim, până acasă... Și n'am

spus nimănuî de asta... da oamenii ştiau — pentrucă trăiam... mai bine decât «fraţii de sânge»¹.

«Fraţii de cruce» se fac la Români, mai cu seamă în ziua de Sân-Toader. În Transilvania se numesc *fărtaţi*, şi surorile de cruce se numesc *surate*. Fraţii de cruce se mai numesc şi fărtaţi din dragoste, iar acţiunea acestei frăţii se numeşte înfrăţire sau *înfrătăţire* şi *insurăţire* (înfrătăţirea feciorilor şi insurăţirea fetelor). Acestea în Ardeal. «Prinderea» se face cu *pâine* şi *sare* şi formula este următoarea :

<p>Eu ți-oiu li frate, Până la moarte, M'oiu lăsă de pâine Şi de sare mai bine, Decât să mă las de tinc.</p>	}	<p>După rostirea jurământului, dau mâna şi frăţia este încheiată².</p>
--	---	---

O poezie populară zice :

<p>Tinere Huşan, Viteaz Moldovan, la lasă drumul, Şi-apucă câmpul, La mine te-abate</p>	<p>Şi vin' de mă scoate, Din gura de şarpe, Că te-oiu luă frate Şi ți-oiu ţineă parte De-acum pân' la moarte³.</p>
---	---

Copiii se fac fraţi de cruce, împungându-şi degetul cel mic şi sugându-şi sângele, sau scriindu-şi cu acel sânge, pe hârtie, prietenie şi iubire eternă⁴.

Poate că acest obicei al frăţiei de cruce şi credinţa de baza a lui este o urmă de canibalism şi la noi ca şi la Slavii sudici, la care circulă o credinţă, cum că dacă cineva mănâncă, dela duşmanul său, capul, capătă însuşirile vrăjmaşului său. Prin deducţie se ajunge

1. *Clipe de linişte* : Fraţi de Cruce. B. P. Haşdeu zice undevă că la Romani *frăţia* prin amestecarea sângelui (per cruorem) eră un fel de prietenie mult mai intimă decât cea rezultată din fraternitatea naturală şi aduce ca dovadă cuvintele lui Valeriu Maxim : «Mixtum cruorem amicorum et vulneribus innexa vulnera, mortemque morti inhaerentem videre : haec sunt vera Romanae amicitiae indicia».

2. Marian, *Sărbători*, vol. II. („Sân-Toader“).

3. *Ibidem*. Tot ca la Români, şi la Slavii de Sud (Bulgari, Sârbi, Muntenegreni) înfrăţirea se face şi în caz când cel ce este în primejdie chiamă pe altul (viitorul lui „frate de cruce“) ca să-l scape din gură de fiare, şarpe, etc. (Cf. Krauss, *Sitte u. B.*, pag. 633 sq.) Ba mai mult : la Slavii de Sud înfrăţirea se face şi în vis (somm)—(Krauss, *ibid.*).

4. Voronca, *op. cit.*, pag. 533, vol. I.

la concluzia că, în timpii vechi, se vor fi mâncat și oameni întregi.

Credințele sălbaticele canibali sunt identice: cred că mâncând trupul dușmanului, în mod miraculos capătă și însușirile aceluia.

Sciții, dacă trebuie să credem pe Herodot ¹, încheiau tractatele cu următoarea ceremonie: turnau vin într'o cupă mare de lut și cei cari se «legau», amestecau sânge de-al lor, făcându-și mici tăieturi pe corp, cu un cuțit sau cu o sabie. După aceasta ei îmmoaie în conținutul cupei un iartagan, săgeți, o secure și o sulită. «După ce au sfârșit aceste ceremonii, ei pronunță o rugăciune lungă, apoi beau o parte din conținutul cupei și după ei (regi) beau persoanele mai de seamă din suita lor».

La Germani și la noi Români, sângelui i se atribue puteri miraculoase: sângele nevinovat nu se poate spăla de pe podele și de pe pereți, nu se poate acoperi nici nimici de nici o bidineă ².

La Fijieni (insulele Fiji), când regele pune o luntre nouă pe apă, omoară zece oameni ca să spele cu sângele lor vasul cel nou ³.

La Noii-Zelandezi, după o luptă, corpurile preferate nu erau cele ale tinerilor cu forme durdulii, pline, nici ale fragedelor fete, ci ale capilor celor mai vestiți, oricât de bătrâni și oricât de uscați ar fi fost. Credeau într'adevăr că-și însușesc astfel nu numai substanța lor materială, ci chiar curajul, vitejia și gloria acelora pe cari îi mâncau. Cu cât mâncaseră cadavre mai multe, cu atât trebuia să se aibă o poziție mai înaltă pe cealaltă lume.

Să fii mâncat eră, pe de altă parte, cea mai mare nenorocire ce se putea întâmpla unui Nouzelandez, fiindcă credea că sufletul i se nimicește atunci odată cu trupul ⁴.

La Mezi, la Lydieni, Caramanieni și alte popoare barbare, oamenii cari se aliau, gustau, în mod reciproc, din sângele lor. Această datină există și acuma la popoarele sălbatice ale Americii ⁵.

Sallustius (Catilina, XXII) spune că, după strângerea compli-cilor, Catilina pentru a-i obliga la solidaritate, făcù să se treacă din mână în mână o cupă plină cu sânge omenesc. Și după ce toți

1. *Ist.* IV, 70. Cf. Lucian, *Toxaris*, 37.

2. Cf. Wuttke, *op. cit.*, pag. 438.

3. Lubbok, *op. cit.*, vol. II, pag. 180 seq.

4. Lubbok, *op. cit.*, vol. II, p. 192.

5. Binet Sanglé, *La Folie de Jésus*, p. 237. Cf. V. Pocitan, *Drept Bisericesc*, p. 241.

gustară din ea, cu jurăminte, cum eră obiceiul la sacrificiile solemne, el le desvăluie planurile sale.

Iar Tacitus (*Annalles*, XII, 47) ne spune că în Asia-mică, Armenia și alte țeri, cei ce voiau să încheie o alianță, își împleteceau mâinile, apoi degetele cele mari li se legau cu un nod foarte strâns, și când sângele ieșea în fața pielii, se împungeau ambele degete și ei și le sugeau (lingeau) reciproc.

La *Scandinavi* se găsește iarăș înfrățirea cu sânge. Ritualul înfrățirii ne este descris de o cronică veche scandinavă. Acei ce voesc să se înfrățescă, taie o brazdă¹, pe care o ridică cu lancea și ei se așează sub brazdă, amestecându-și sângele. Apoi jură pe zei, că se vor răsbună, ca și frații. Toate acestea acte formează ficțiunea de rudenie: pământul e mamă comună, faptul că ei se unesc la sânul ei, mestecându-și sângele, produce frăția, și apoi luarea de martori a zeilor e o întărire a alianței contractate. Această ingenioasă explicație e datorită lui Pappenheim: *Die altdänischen Schutzgilden*.

La Greci frăția de sânge există în Evul-Mediu.

Du Cange² aduce la cuvântul ἀδελφότης πνευματικῆ (înfrățire spirituală) și la ἀδελφοποιᾶ (înfrățire) o foarte interesantă pagină dintr'un scriitor din greaca mai târzie — din sec. XI-lea, — cu numele de Skylitzes. În această pagină este vorba de o înfrățire.

Demetrios Chomatenos, — arhiepiscop al Bulgariei în a doua jumătate a sec. XII-lea, — spune în lucrarea sa: *Despre legea greco-romană*, că înfrățirea este un obicei, o datină care nu vine în conflict (coliziune) nici cu natura, nici cu legea. Mai găsim vorbindu-se despre datina înfrățirii și într'o cronică din sec. XIV (*Danicic. Réc. srpskih. starina*, pag. 322), în care se vede că și Turcii aveau obiceiul înfrățirii³.

Celor ce se înfrățiau li se cetiau de preot rugăciunile de cununie⁴.

În Bosnia există în vechime, — și cred că și acuma, obiceiul înfrățirii. Iată cum ne descrie scriitorul R. Ledinski ceremonialul⁵ acestui obicei:

1. A se observă cultul pământului.
2. *Glos. ad. script. med. et. infim. graec.*, p. 24.
3. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 625, nota I.
4. *Ibid.*, p. 627.
5. *Novice rokod.*, 1856; p. 272 (apud Krauss, *Sitte*, p. 628).

Preotul mai întâiu le cetește înfrățitorilor o rugăciune în care le accentuează datoriile reciproce cari recurg din înfrățire; apoi le spune să se sărute și să jure, în prezența sa, un strașnic jurământ. După aceea paracliserul aduce un pahar de vin bun. Cel mai tânăr dintre «frații de cruce» își face o tăietură la mâna dreapta, până când dau câteva picături de sânge.

Aceste picături el le amestecă cu vinul din pahar. Amândoi «frații de cruce» beau apoi vinul din pahar. Prin aceasta înfrățirea (pobratimstvo) e pecetluită și întărită.

Sărutarea la înfrățire se observă și la Dalmațieni și la Muntenegreni ¹.

Despre traiul plin de perfectă armonie al «fraților de cruce», un proverb slav spune :

Frații de sânge se mai ceartă câte-odată ;
frații de cruce, niciodată» ².

La Slavii de Sud, când se face înfrățire, se ia de martor D-zeu. Un cântec popular sud-slavic zice : «Să întărim înfrățirea noastră prin chemarea lui Dumnezeu !» ³.

Baldouin, conte de Flandra, împăratul Constantinopolei (cit. de Du Cange ⁴) ne spune că Grecii recurgeau la acest mijloc al înfrățirii pentru a încheia amicitii cu popoarele străine.

Alberich în 1187 (apud Du Cange) ne spune că un asemenea obicei există și la Sarazini.

La Francezi găsim practica aceasta în timpul cavalerismului, în Romanul lui Lancelot du Lac, trei cavaleri se înțeapă la braț și-și amestecă sângele pentru a se înfrăți.

La Bulgari, persoanele cari voesc să contracteze o alianță fraternă, prin comunicare de sânge, își fac inciziuni pe brațe sau mâini și fiecare lasă să pice câteva picături de sânge pe rana celui alt (Volkov, *Mélusine*, pag. 199) ⁵.

Estonienii, unii Indieni, locuitorii Coastei Sclavilor, Arabii, cei din Noua-Guinee, nu mănâncă animale sugrumate, fiindcă, în

1. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 629, 630.

2. *Ibid.*, p. 633. [Cf. germ. : *Wahlbruder, Wahlschwester ; Bundesbruder, Bundesschwester*.

3. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 623.

4. *Hist. de St. Louys IX*, Dissertation XXI.

5. *Convorbiri Literare*, an. 1898, Paul Negulescu, *Infrățirea*.

acest caz, sângele animalelor rămâne în corp și spiritul pe care îl conține sângele ar putea să-i vatăme chiar, să-i omoare ¹.

Vechilor Ebrei le eră oprită, prin lege, mâncarea de cărnuri sugrumate, mortăciuni :

«Deci, ferește-te ca sângele să nu-l mănânci cu carnea împreună» ².

La Români, ca și la Ebrei, se observă aceeaș oprire în privința mâncării de carne.

Carnea de vită nejunghiată e socotită ca «spurcată». Iată ce ne spune un cântec popular din com. Gorunești, jud. Vâlcea ³ :

Colea'n vale, în grădină,
Cântă cucu pe-o trupină ;
Corbul șade și-l îngână.
— Taci, corbe, nu mă'ngână,
Că tu nu ești legea mea ;
Ci tu ești lege spurcată,
De mănânci carne de vacă
Niciodată junghiată ⁴.

În credințele populare române, sunt «spurcate» și menstruele, (*florile* cum le numește țărânul vâlcean, prin eufemism). De aceea se îngroapă pentru ca să nu le ciugule găinile sau alte paseri din curte și să se «spurce».

1. A. Bros, *Religions des n.-civilisés*, p. 46.

2. *Deuteronom*, 12, 23. Cf. *Deut.* 15, 23 ; *Levitic*, 17, 11, 14 ; *Facerea* (Geneza) 9, 4 ; *Lev.* 11, 39. sq. etc.

3. Din rev. *Ioan Creangă*, an. VI, p. 24, (cântec cules de C. M. Popescu, seminarist).

4. În credințele populare fierul are o putere mistică foarte pronunțată. Orice obiect de fier : cuțit, foarfeci, etc., are o putere de a goni duhurile necurate și de a nimici influența dăunătoare a lor. Cuțitul, în cazul nostru, are putere de a „tăia“, de a nimici influența nefastă a sângelui-suflet din animalul junghiat.

CAPITOLUL XXI.

Locurile bânuite.

Odată fu întrebată M-me de Staël :

— Credeți în duhuri ?

— Negreșit că nu, răspunse această femeie de spirit, *însă mă tem de ele*¹.

Înainte de a intra în tratarea subiectului, credem necesar a vedea, în trecut, cari sunt animalele și oamenii vizionari, cari adică văd duhurile, nălucile. Într'una din paginile trecute am amintit despre calitățile calului și ale câinelui de a vedea nălucile duhurilor ce sunt vrăjmașe stăpânului lor. Trebuie să mai adaugem la numărul acesta așa de mic, și pe Elefant, înțeleptul animal, care după spusele lui Firdusi, poetul lui Shah-Nameh, adulmecă locurile blestemate și se ferește de părțile bânuite, de cari se depărtează tremurând din toate încheieturile nămilei lui de trup².

Trecând acuma la oameni, vom spune că în privința viziunii, sunt înzestrați diferit. Cea mai mare parte dintre locuitorii țărmurilor potopite de soare, printre cari și locuitorii Greciei, sunt, în privința aceasta, mai puțin favorizați decât Laponii, decât locuitorii unor insule îmbrobodite veșnic în ceață (Orkneys), decât Shetlandezii, cari sunt dedați la plictiselile îndelungatelor singurătăți și înclinați spre stări de nervozitate.

Bărbații, în general, văd mai rar nălucile ; sexul slab dar frumos le vede mai des. Nălucile apar, mai totdeauna, noaptea ; rar de tot ziua. Întunericul este populat, de toată lumea, cu iezme, cu duhuri necurate și răutăcioase, cari umblă rătăcind fără o țintă definită.

Poetul nostru Vasile Alecsandri zice în privința aceasta³ :

În scurtele răstimpuri, când soarele declină...
Atunci zărește ochiul minunile din basme,
Acele legioane de tainice fantasme,
Care'ntr' zi și noapte apar, în loc oprite,
Cu mantii lungi și albe, de-alungul învălitate“.

Groaza de întuneric și popularea lui cu o sumedenie de duhur-

1. Réclus, *op. cit.*, p. 57.

2. *Ibid.*, p. 59.

3. *Dan Căpitan du Plain* ; cf. V. Hugo, *Ballade dixième, motto.*

mani ai omului este izvorită din neputința primitivului de a-și da seamă de acest fenomen, și de comuna observare că pe întuneric se întâmplă omului cele mai multe nenorociri și neajunsuri. Această teamă de întuneric și dragostea de lumină, de tot ceea ce e mai luminos, deschis la culoare, este născută odată cu omul.

Așa Arii, din cerul întunecos al nopții făcuseră un zeu : Waruna, care avea numeroși supuși.

La Perși spiritele necurate sunt stăpâne tot pe întuneric : Ele au ca conducător și căpetenie pe *Aesma* ¹.

Pentru vechii Ebrei, întunericul eră locuința cetelor de draci, spiritelor necurate. De aceea nimic nu eră mai înspăimântător pentru ei decât «întunericul cel mai din afară», *ima Tartara*, traducându-l cu o expresie clasică.

Cuvântul Tartarus este format dela rădăcina TAP=turburare, groază, frică, fior.

Ca un ecou, poate, al credințelor iudaice găsim în Noul-Testament, la apostolul Iuda, următoarele cuvinte : «Și pe îngerii cari nu și-au păzit stăpânirea, ci au părăsit locuința lor, îi ține în *întuneric*, în legături veșnice, spre judecata zilei celei mari» ².

Doliul nostru, al clasicilor și al mai tuturor popoarelor, este negru sau cenușiu ca o împreună-pățimire a celor de pe pământ cu acei ce se duc în regiunile de beznă ale lui Pluto, Hades cel cu «tron de abanos».

Oarecari popoare zic că ziua celor ce trăesc este noapte pentru cei răposați (Kallam din teritoriul Washington), și că ceea ce se numește zi la cei morți, însemnează noapte pentru cei vii ³.

Ca o ilustrare a celor zise este *uritul* (frica de întuneric) care se observă la toate popoarele, fie civilizate, fie sălbatice.

La sălbatici se crede că-i un erou cel ce îndrăznește să iasă din colibă după murgul, (amurgitul) serii. Un Indian întârziat, (care a inserat) pe drum, după cum ne spune M-me Guthrie, n'ar cuteză să se mai întoarcă acasă, dacă n'ar avea la el un șomoiaș aprins,

1. Dela care ni se pare că vine cuvântul nostru *iazmă*. I dela început este pus pentru ușurătatea pronunțării : zicem *ieste*, nu *este*, așa că în vechime se zicea „iaste“ și se și scria *aidoma*.

2. Iuda, v. 6.

3. Réclus, *op. cit.*, p. 59.

pentru a înspăimânta pe *Pisatchas*, arătări fără cap cari pândesc să sugrume pe cei vii ¹.

Aici omul se ajută cu Ormuz (lumina) împotriva lui Ahriman (întunericul).

«Grăbește-te! —, cetim în Mahabarata, — căci Rakshasas își îndoesc înfocarea, cruzimea, când cerul nu se mai albește și aurora întârziază. Grăbește-te, viteazule Bhima!».

Dar beznele neliniștesc, înspăimântă și pe civilizați tot în aceeaș măsură ca și pe cei necivilizați.

Astfel un corespondent al ziarului «Times» povestește că, noaptea în satul Staiths, în Yorkshire, suma de 50 de franci n'a putut să hotărască pe nimenea să ducă o scrisoare la biurul poștal, care eră departe de 3 km. de satul citat.

În Germania, bătrânii sfătuiau astfel pe cei tineri: «Noaptea să nu care cumvâ să fluerăți pe drum, dacă n'aveți tovarăși mai mulți» ².

În Macedonia se crede că dacă flueri noaptea pe drum, strângi dracii ³.

În neamul nostru românesc, «oameni cu urît» găsești la fiecare pas. Unul nu poate să doarmă singur într'o odaie cu lampa stinsă sau micșorată: «ii este urît»; altul nu iese noaptea afară din casă fără însoțitor: îi este urît; iar altuia îi este urît să treacă, fără tovarăși, noaptea pe lângă cimitir sau pe lângă biserică.

Unora le este urît să treacă prin păduri noaptea: namile ca Muma-Pădurii, Șoimanele, (Ielele, Dânsule), Smeii, pot să-ți iasă în cale și să cășune din senin pe tine, pocindu-te. Adesea auzim cum povestesc bătrânii, cu rostul lor cuminte și așezat, cum cutare a trecut în cutare noapte prin pădure, cu carul, înainte de cântatul cocoșilor și cum Muma-Pădurii, ca o «plastă», claie, i s'a suit, tam-nisam, în car. Vedeă bietul *Rumân* că i se opintesc boulenii, la carul gol, să le sară ochii nu altcevă, și nu înțelege de ce.

«Când își aruncă ochii la «șuşletele» din urmă, ce-i văzură ochii?: Muma-Pădurii i se așezase în car. Se căută de topor, dar unde putu să facă cevă cu el: îi înghețaseră, înlemniseră și mâini,

1. Réclus, *op. cit.*, p. 60.

2. *Ibid.* Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 298.

3. Cosmulei, *op. cit.*, p. 45.

și tot». Un cucuriguu ! îndepărtat, victorios sfășia liniștea apăsătoare a nopții.

Muma-Pădurii mormăi printre dinții încleștați și *slovní* cuvintele : «avuseși tu parte, băiete !»... și negura chipului ei mătăhălos se topi în întunericul nesfârșit și hain al nopții.

Boii răsufară adânc și carul merse apoi ca «sucăla». Așa spun bătrânii despre Muma-Pădurii.

Alții au frică de a bea din apa adusă după scăpătutul soarelui, căci e «rea», e bântuită de Șoimane, cărora le place să joace pe la fântâni și izvoare. Și pentru a se izbăvi de pocelile șoimanelor, toarnă,—din apa adusă după scăpătutul soarelui,—de *trei* ori în foc.

Copiii, chiar aceia cari au fost feriți de povestirile fantastice, cari găsesc un puternic ecou în bogata lor imaginație, — chiar și aceia au o frică instinctivă când sunt mânați să se ducă, fără a avea lumânare, în pod sau în pivniță.

Dacă-i întrebi, de ce le este frică, nici ei nu știu ¹.

* * *

Sunt nenumărate, în toate ținuturile, poveștile despre case bântuite de stafii. La oarecari ceasuri, se aude în aceste case un sgomot neobișnuit, ca dușumele cari trosnesc, porți cari scârțâie pe țâțanile lor, fără ca nimenea să le fi deschis ; mobile cari s'au mutat din locul lor, și pe săli se aud pași cari răsună, glasuri mormăitoare...

Aceste case cu stafii, sau se lasă în părăsire, sau se închiriază pe un preț mic. În ele se crede că a fost omorât sau s'a sinucis cineva ².

Sébillot citează o poveste în care un zidar, fiind omorât, într'o ceartă la zidirea unei mori, și fiind îngropat la temelie zidului, umbra lui veniă și stingeă lumânările din moară, la miezul nopții. Fiind întrebată odată de un băiat, cine este și ce vrea, ea răspunse că corpul îi este îngropat la temeliele morii și că ar dori să fie pus într'un pământ sfânt (cimitir).

Ruga-i fu ascultată, și ea nu se mai arată.

1. Réclus, *op. cit.*, p. 60. După credințele poporului românesc, locuri bântuite de duhuri, sunt,—afară de cele amintite,—morile părăsite și ruinele de biserici. În jud. Vâlcea chiar clopotnițele și cimitirele se crede că sunt pline de duhuri rău-făcătoare.

2. Réclus, *op. cit.*, p. 61.

Credința în stafii a existat în întreaga vechime ¹.

La Slavii sudici se crede că mortul vine regulat, pe fiecare noapte, la rudele sale și prezența lui în casă se cunoaște prin aceea că face sgomot, bate în masă, ș. a. Ba și mănâncă, dacă găsește de mâncat. (Slavonia, Croația). Tot așa se crede și în Vâlcea.

Se fac stafii mai ales când cei răposați au fost omorâți prin armece sau într'altfel ².

La Români se crede că se fac stafii și vin la casele acelea în a căror temelie s'a îngropat «măsura umbrei» unui om care, murind, se face stafie ³.

Acel căruia i s'a îngropat «umbra», măsurată cu o trestie, moare până în 40 de zile.

În îngroparea umbrei ne izbim de o nouă chestiune pe care trebuie să o lămurim: *sufletul ca umbră și reflex*.

CAPITOLUL XXII.

Sufletul ca umbră și reflex.

Am amintit într'unul din capitolele înaintașe că oamenii, într'un îndepărtat trecut, au înțeles că vieața, sufletul este însuș suflarea care se și simte și se și vede, când aerul este rece, cum țâșnește pe nări în suluri de vapori albicioși.

Vitele când sunt în muncă, ni se înfățișează, uneori, învăluite de pânză suflării lor ⁴. Se vede (sufletul), dar se și simte, simpatic sau slut și scârbos. Contururile lui produc pe acelea ale corpului, fie în mare, fie în miniatură.

Noțiunea sufletului, ca suflare, este răspândită pe toată coaja globului. Este destul să amintim de popoarele cari cred așa. Grecii, Romanii,—Ovidius zice: «Lubrica prementes effugit umbra manus», —Japonezii, Angekokii din Groenlanda, cei din Haiti și aiurea cred în suflet-*umbră* și *suflare*: pentru popor, mejdina, hotarul celor două noțiuni se confundă adesea.

Umbra pe care o face omul, când este luminat de o lumină vie, treceă, și în vremurile vechi și trece și azi, drept formă a *eului*,

1. Sébillot, *op. cit.*, p. 239, tom. I.

2. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 113, 117. A se observă: câinele simte duhurile.

3. Popular, Vâlcea: strafe.

4. A se vedeă Réclus, *op. cit.*, p. 104 seq.

ca un «dublu» al său. Și dedemult fură, și eul și umbra, considerate tot ca una. Astăzi chiar, nu ne putem închipui morții decât tot ca umbre. În Vâlcea și în alte locuri se zice unuia căruia îi «fierbe coliva în piept», că e numai *umbra* de el, adică numai sufletul mai este în el, sau «este cu sufletul prin flori». Civilizatul nu atribuie suflet decât inșilor de neam omenesc; sălbaticii, mai cumpătați sau mai mărinimoși, dau, atribuie suflet la tot ceea ce face umbră: la vegetale ca și la minerale.

Eclesiastul zice: «Căci soarta fiilor oamenilor este ca și soarta vitelor; a amândorura tot aceeaș soartă este: cum unul moare, așa moare și celălalt: un suflet au toți, și nimic mai mult n'are omul decât via»¹.

Chiar civilizații Extremului-Orient ard multe hârtii cari închipuesc case, mobile, bani de aur și argint; făcând astfel dărnicii mărețe prietenilor cari sunt pe cealaltă lume.

La Slavii de Sud cadavrul unui om, pentru a nu se face strigoiu, se ferește de-a fi umbrat de un om viu, căci se crede că umbra ar avea altă vieță care ar intra în trup, prefăcându-l astfel în strigoiu².

La Români se crede că umbra omului e sufletul lui: dacă-i arde umbra, el suflet nu mai are, a ars. De te uiți în foc atunci când arde, îndată îl cunoști pe acel care ți-a dat (pus) foc, văzându-i în foc umbra³...

Cine dă foc noaptea, nu are noaptea umbră; cine dă ziua, ziua n'are umbră⁴.

Iar A. Bros⁵ zice că e lucru sigur că, la cea mare parte dintre necivilizați, umbra este privită ca suflet al corpului, și a o lovi însemnează a lovi sufletul, iar când o vezi că descrește, însemnează că stai în fața unei împușinări a sufletului.

În insulele Babar, în insulele Salomon, la Arabi, etc., a răni o umbră însemnează a răni însuș sufletul. În multe părți ora dela amiază este privită ca periculoasă, din cauza micșorării îngrijitoare a umbrei. Algonchinii explică boala zicând că umbra celui bolnav «nu-i în toate sâmbetele ei».

Se știe că Dante este recunoscut ca un om viu care a intrat

1. Eccl., cap. 3, 19.

2. Krauss, *Slav. Volks. V.*, p. 126.

3. Credință destul de puternică și în Vâlcea și aiurea la Români.

4. Voronca, *op. cit.*, p. 1201, vol. I.

5. *Survivance*, p. 41, 42.

La *Zanghebar* se crede că boalele își au izvorul lor în neglijarea strămoșilor ¹.

La Români, la lăsatul de sec (post), după ce au mâncat casnicii, masa se lasă neridicată și se pune demâncare și pentru răposăți. Pe masă se așează o farfurie cu câte puțin din fiecare fel de mâncare, --- *umbrele* nu mănâncă mult, — apoi o solniță (sărărie), o felie de pâine și un pahar cu vin. Masa se lasă pusă până dimineața ².

După o veche credință grecească, mâncarea care cade sub masă nu trebuie ridicată, fiindcă ea constituie tainul eroilor.

Slavii, când fac *pomană* răposăților, varsă băuturi și aruncă fărâmituri sub masă pentru ca morții să mănânce, să bea și să se înveselească împreună cu vii. Ceeace cade sub masă, nu trebuie adunat, — după credințele lor ³.

* * *

În mai toate religiunile primitive și deci și în superstiție, onorarea zeilor și a răposăților, — cari sunt, în felul lor, tot niște zei, — cei mai apropiați și cei mai onorați zei, — este însoțită în totdeauna de abțineri dela plăcerile sexuale și dela alte soiuri de plăceri.

La vechii Greci numai celor caști («puri a venereis rebus», cum zice Plinius), le eră îngăduit să cinstească pe zei.

Vechimea cuvintelor *ἀγνευσις; ἄγνός ἢ ὄν; ἀγνευμα*, — ne arată vechimea adâncă a obiceiului acestuia ⁴.

Vechii Ebrei nu cinstiau pe Iahvè, decât într'o stare de perfectă castitate și abținere. De altfel le poruncia și legea aceste măsuri de decență față de divinitate.

La Romani găsim acelaș obicei. Iată ce cetim în elegiacul Tibullus :

«Vos quoque abesse procul jubeo; discedite ab aris, queis tulit hesterna gaudia nocte Venus; casta placent Superis ⁵».

La Români, femeia care «coace de biserică» (pentru *pomană* sau praznic), trebuie să fie absolut castă — «curată» — și să nu fie

1. A. Bros, *Survivance*, p. 33 seq. *A se vedea mai mult în aceeaș lucrare.*

2. Elefterescu, *Cartea neamului*, an. I, p. 54.

3. Librecht, *op. cit.*, p. 399.

4. Cf. Opera lui Kuhn, *Herabkunft des Feuers und des Gottestrankes*.

5. Lib. II, eleg. I.

la «soroc» (period). De asemenea trebuie să fie premenită, căci altfel pomana sa, cinstirea sfinților sau a *Larilor* săi, pierde foarte mult din preț. De altfel chiar la facerea pâinii, la treierat, — omul sau femeia care umblă cu *sfântul de grâu*, trebuie să fie «curată», castă.

* * *

Aici s'ar putea aminti și de lumânările cari se aprind la moriminte sau de candelile ce se îngrijesc ca să nu se stingă la cruci și în cavouri. Sărbători și credințe analoage, la Japonezi, Dayaki, Mexicani, Estoni, ș. a.

La vechii Egipteni noaptea de 17 *Tot* eră desemnată pentru ceremonia *Aprinderii focului* înaintea statuilor de morți și de zei.

La *Sărbătoarea Lămpilor*, de care vorbește Herodot¹, fiecare familie, oricât de săracă ar fi fost, pune la poartă o lampă nouă, plină cu ulei și sare, care ardea până la revărsatul zorilor. Ambele ceremonii ale acestor două sărbători aveau de scop să înlesnească sufletelor celor răposați vizitarea caselor rudeniilor și prietenilor lor².

Grija de a nu lăsa să tremure morții este și mai mare la alte popoare. Așa cei din Indo-China cred că morții tremură de frig, chiar în «statuile» lor. Arakanezii, înduioșați de suferința statuilor de morți, aduc blănuri ca să-i îmbrace, îi înfășură în mantale moi și calde, — faptă omenoasă care le va fi socotită și aici pe pământ, dar și pe lumea cealaltă³.

Cine n'a văzut, în toiu verii, cum pe șoselele și drumurile întinse se prăvălesc cascadele de lumină și căldură și joacă în aerul înfierbântat? Aerul acela dogorit de razele soarelui, cascadele de lumină jucăușe, mirajul unei ape luminoase ale cărei unde șerpuitoare ar fugi neîncetat deasupra fașiei albe a drumului... toate acestea au deșteptat în imaginația poporului nostru credința că în undele, ca niște panglici fluturătoare ale fantasticului râu, se scaldă sufletele celor răposați, suflete dornice de lumină și căldură și de veselia pe care o dă lumina bătrânului și bunului soare. Și de aici numirea dată râului de popor: *Apa morților*, apa de scaldă a «rebeșiților» de răposați⁴.

* * *

1. II, LXII.

2. V. Ermoni, *op. cit.*, p. 316.

3. Réclus, *op. cit.*, p. 158.

4. Oltenia.

La vechii *Indieni* găsim un cult al morților, analog cu focul nostru dela «Joi-mari». Preotul pune pe locul unde aveã să se facã focul, un strat de ierburi și flori, linguri, piua, o piele de antilopã neagrã, ulciorul cu apã, ș. a.

Ridicã apoi un altar, pune focul pe el, trage în juru-i un cerc, gonind astfel duhurile necurate, apoi stropește cu apã altarul, zicând: «Strãmoșii noștri să se purifice!» El adunã strãbunii: «Repede ca gândul să vie strãbunii!»; presarã altarul cu flori și iarbã, zicând: «Bunii (moșii) mei să se așeze aici, acei cãrora le place Soma! bunii mei și strãbunii mei împreună cu tovarășii lor!» (Se va observã cã brahmanul se substitue aici aceluia ce aduce sacrificiul: el zice: bunii mei, pe când el invocã în realitate pe cei ai clientului.) Apoi peste flori și ierburi presãrate, el pune trei cocoloașe de aluat, face trei libațiuni în foc: lui Soma¹, lui Yama și lui Agni.

Cu un *tãciune aprins*², preotul se asigurã din nou de îndepãrtarea oricãrui duh necurat. Rolul preotului se sfârșește cu aceasta. Cu genunchiul stâng plecat la pãmânt, cu cordonul brahmanic pe umãrul drept, jertfitorul stropește ierburile de *trei* ori: la rãdacinã, la mijloc și la vârf, zicând: «Fie ca pãrinții mei buni, bunii (moșii) și strãmoșii mei, să se curãțeascã!» sau: Cutare, eu te purific!» El pune în fine pe locurile stropite cele *trei* turtițe, cocoloașe, cari trebuie să formeze o linie cãtre Sud: — «O! tatã (cutare), acestea sunt pentru tine și pentru toți cãți sunt cu tine! O bunicule cutare!...»

El ține *socotealã* și are grija sã-i facã atenți: «Rãposaiilor (moșilor), mâncați-vã fiecare tainul vostru!» și se întoarce cu fața spre Nord, pe când morții mânãncã la Sud, și rãmâne întors astfel, pãnã crede cã au isprãvit cu masa rãposaiii, adicã pãnã ce cocoloașele se rãcesc. Atunci zice: «Pãrinții au mâncat!» Apoi le toarnã apã: «Spãlați-vã (ungeți-vã), bunilor (Manes), ungeți-vã, strãbunilor!...»

În acelaș sacrificiu indian («Pindapitryajna») se dau și vestimente morților. Sacrificatorul pune pe cocoloașe o bucatã ruptã din haina sa, iar de este mai în vârstã, el pune și peri din cap.

1. *Soma*, bãutura, și *Agni*, focul, divinizate din cauza legãturii lor cu zeii. Vezi la fine, în *Note despre Panteism ritualistic* și despre *Soma* (Nota V, VI). Iama (Yama) zeul morților, (Pluto). De aci vine — poate — expresia *a da iama* în... a da navalã; a pustii, a da iureș.

2. Tãmâierea noastrã, a Românilor la focul dela Joi-mari...

Acest din urmă obicei îl găsim și la Romani, ca o manifestare a doliului :

«... Planxere sorores

Naidēs, est sectas fratri posuere capillos»¹.

Punând bucata de stofă, el zice : «Iată : că v'am dat și vestimente : nu ne mai luați nimic altceva !» «Fie ca voi să puteți fi cei mai buni din câți sunt cu voi pe cealaltă lume !»².

La Români este obiceiul de a se împărți «țoale», haine la șase săptămâni după răposare, la Sf. Petru, la Joi-mari, ș. a.

«Demâncare» li se dă morților când se fac pomenile. Pomenile se fac, la Români, mai ales Sâmbăta, căci atunci cerul este deschis și sufletele se uită : oare li s'a trimis ceva de pe această lume ?

Dacă nu li s'a dat nimic, se supără și se roagă de sufletele cărora li s'a dat de acasă ; acelea stau la masă cu ceea ce li s'a dat dinainte.

— «Imprumută-mi și mie până Sâmbătă, zice sufletul, că poate-mi-or da, și ți-oiu da înapoi». Dar dacă nici Sâmbăta viitoare nu capătă, atunci sufletul căruia îi dator, vine și-l pișcă și-i cere : «Dă-mi ce-i al meu !» Sufletul plânge și blestemă : «Să dea Dumnezeu, până la anul să vie și ei aice, — neamurile ce are, — să vadă cum mă năcăjesc eu !»

Morții se crede că se hrănesc cu aburul mâncărilor³. În Vâlcea se face pomană obișnuită, la 9 zile, la 40 («șase săptămâni»), la o jumătate de an, la un an, la 2 ani, la trei... până la nouă ani.

La Sâmbăta Morților se împarte iarăș celor răposaiți, ca să nu stea «cu țărâna în gură»⁴.

La Drăgaică (Sânzenia) se împart castraveți tăiați felii, pâine și mere dulci ; că nu e bine să mânânci din nici un fel de poame nouă, până n'ai împărți, ca să guste întâiu răposaiți⁵.

Ostiacii, Syrgenii și Buriiații spun că idolii lor ar pierde puterea, dacă ei ar încetă de a le sacrifica. Aceasta este atât de adevărat !...

Krauss zice că jertfele formează sâmburele tuturor culturilor, la

1. Ovidius, *Metam.* lib. III, 4; La Homer și la Arabii moderni.

2. *Pindapitryajna*, analiză după W. Caland, apud Poussin, *Le Brahmanisme*.

3. Voronca, *op. cit.*, vol. I, p. 371, 372.

4. Codin și Mihalache, *Sărb.*, p. 26.

5. Codin, *Sărbători*, p. 73.

toate popoarele necreștine, și punctul central al mai multor sărbători ale acelor culturi ¹.

În Mexicul nordic se obișnuște a se umplea cu lapte din țâțele mamei gura copilului care trage să moară, pentru a nu suferi de foame pe cealaltă lume ². La Bannari se pune pe morminte orez, răcușori de mare, carne de găină ș. a. În vârful mormântului se face o gaură mică și pe ea se varsă vin de porumb sau de meiu, pentru a înveseli pe mort, căci se crede că lichidul se coboară până în gura cadavrului. Apoi se chiamă mortul la ospăț ³.

La Romani și cenușa se stropia cu vin, tot în acelaș scop ⁴.

În Vâlcea, Prahova, când sa însoară cineva a doua oară, este obiceiul ca mormântul primei soții să se ude cu multă apă.

De sigur această «adăpare» simbolizează stingerea zăcășiei răposatei.

În Macedonia, după ce mortul a fost scos din casă și îngropat, cei rămași pun, trei zile de rând, o felie de pâine și o strachină cu demâncare, pe locul unde a stat corpul celui mort, când eră privighiat ⁵.

O. Habert zice: «... Toate aceste indicii ne fac să cunoaștem că Acheenii din Mycene, ca și Mynyenii dela Orchomene și alte triburi ale aceleiaș rase, credeau că mortul continuă să trăească în mormânt, cu o existență analogă, pe cât posibil, cu aceea a celor vii și cu trebuințe asemănătoare. Se așează deci îmbrăcat cu cele mai frumoase haine și acoperit de «scumpătățuri», într'un mormânt în care i se pun la îndemână armele, vase pline cu de-ale mâncării și cu băutura: toate lucrurile cari puteau să-i fie de trebuință, se adăpă și se nutriă prin sacrificiul celebrat la ceremonia înmormântării, prin prinoase cari, din an în an, cât durează o familie, se repetau pe mormânt» ⁶.

În Serbia ⁷ se pune în coscigul mortului o ulcică cu apă, o ulcică cu untdelemn și alta cu vin, pe lângă o pită dospită. Pe mormânt se pun băsmăluțe, șervete și flori pe vasele cu mâncări.

1. *Volks Glaube*, p. 148.

2. A. Bros, *Rel. de non-civilisés*, p. 37.

3. *Ibid.*, p. 39.

4. Cf. Verg. *Aen.* VI, 227.

5. Cosmulei, *op. cit.*, p. 35.

6. O. Habert, *op. cit.*, p. 138.

7. Krauss, *Volks Glaube*, p. 194, 195.

În Bulgaria, Bosnia, Mntenegro și Serbia, se fac pomeni a treia zi după moarte. Se aprinde o lumânare și se înfige în mormânt. Atunci se și plânge la mormânt, întrebându-se în bocete mortul cum se împacă cu *noua sa viață*. Tot în bocete i se spune și jalea celor rămași în urmă-i (obiceiul general și la Români.)

La Slavii de Sud, se jertfește un *cocoș negru*¹, la caz de moare cinevă dintr'o familie, pentru ca *Smrt*, moartea, să fie binevoitoare față de cei rămași în viață.

Caesar ne spune că la Gali, tot ceace se credea că-i plăcuse omului în viața pământescă, se ardea, când muriă el. Se ardeau robi, clienți, vite ș. a.²

Fijenii, când le moare câte o căpătenie de-a lor, au obiceiul «să trimită cu el» mai multe din femeile și sclavele sale. În asemenea împrejurări, femeile mor, de ordinar, cu voie buna, căci cred că numai astfel pot să nădăjduască *cerul*..

Oricât de grozave ar fi aceste fapte, ele arată totuș cât este de tare credința Fijienilor în o a doua viață³.

Neamurile tătare au credința într'o viață dincolo de mormânt: jertfesc femei pe mormântul bărbaților lor și pun pe morminte mâncări și băuturi. Australianii le pun morților, în groapă, armele lor frânte. Iar Melanezii (Papuășii) pun la mormânt tot felul de instrumente sfărâmate, pentru ca «sufletul» lor să servească pe cel mort.

Mormântul roman avea o «culina», un fel de bucătărie numai pentru trebuința morților⁴.

Datina de a se purta un ol (oală) cu apă proaspătă înaintea celui mort și a da să bea ori cui va fi cerut, pentru odihna și adăparea sufletului celui răposat, — datina aceasta o aveau și Romanii. Formula romană de chemare la îngropăciune eră: «Acum este timpul de a merge la îngroparea lui (T): olul se scoate!» Acest ol se spargea apoi la mormânt sau acasă. Dela această datină se vede că vine și expresia figurată a Latinilor: «fractus est ei ollus», a murit⁵.

1. La Români, *găină neagră*.

2. *De bello Gallico*, liber VI, 19.

3. John Lubbok, *op. cit.*, p. 179 seq. În antichitate Horatius și în zilele noastre Nogi ne dau mărețe exemple de auto-imolare dietată la unul de prietenia cu Maecenas, iar la Nogi de suprem respect și de pietate față de Mikadoul său răposat.

4. Grasserie, *op. cit.*, p. 100.

5. Marian, *Immormântarea*, p. 268.

Dela datina aceasta, poate, provine în Oltenia expresiunea : «a sparge oală (oale) în urma cuivă», ceea ce însemnează că după cum după un mort am spart oală ca să nu mai vină niciodată spre a bântui pe cei vii, tot așa «spargem oale» în urma unui oaspe nepoftit sau supărăcios, pentru a nu mai veni sau pentru a veni, când *ne-om duce noi să-l luăm de mână*.

La Grecii vechi eră obiceiul (datina) ca să meargă în fruntea convoiului funerar o femeie care ducea vasul destinat pentru li-bațiuni ¹.

În Galiția se pun pe morminte diferite cereale și cărnați; iar în Rusia se puneau, mai demult, mâncări și se stopiau mormintele cu vin și cu miere ².

Algonchinii Africei occidentale pun mâncări pe mormintele răposaiilor lor ³.

* * *

Chiar și ca timp în care se fac, *soroacele* noastre au câte ceva comun cu cele greco-romane.

Așa la Greci, îndată după înmormântare se făcea un ospăț. Se urmau aceste ospete-pomeni în a *treia* și în a *noua* zi. Doliul se sfârșia la 30 de zile după răposare, la Atena, și atunci se făcea un ultim sacrificiu, la mormânt ⁴. La Români, în Vâlcea și aiurea, doliul ține *patruzeci* de zile.

La Romani se făcea la mormânt, în cinstea Larului, un sacrificiu de berbeci. (La Români se dă de pomană, «se dă peste groapă», o oaie). La *nouă* zile se aducea în familia mortului un sacrificiu (sacrificium novemdiale, feriae denicales).

O sărbătoare publică și generală a morților, destul de asemănătoare cu a Germanilor (și a Românilor: «pomana de un an»), eră și ospățul dela finele anului. În această zi nu se putea sacrifica decât numai pe morminte ⁵.

În Congo, mâncările se fac să ajungă până la schelet, printr'o gaură, făcută înadins, în mormânt.

1. O. Habert, *op. cit.*, p. 457.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 434.

3. A. Bros, *Survivance*, p. 30.

4. O. Habert, *op. cit.*, p. 459.

5. Preller, *op. cit.*, p. 333 seq.

La Indienii timpurilor vedice sacrificul făcut morților eră tot un dar alimentar ¹.

Pe mormintele romane se puneau fructe, pâine muiată în vin, puțină sare și flori (toporași ș. a.)

La Români se crede că brândușile de toamnă sunt «florile morților», sunt bucuria lor. Morții se bucură de ele, cum ne bucurăm și noi primăvara când vedem florile întâiu. E și păcat să rupi o brândușă de toamnă ². Morții, se vede din acestea, nu au numai grija mâncării și băuturii, ci le plac și mirosurile plăcute pe cari le trimit florile. Ei, «cei cu sufletul prin flori», iubesc florile, au o adevărată patimă pentru ele. Florile sădite pe mormânt sunt: Liliacul, Rosmarinul, Ghiocelul de grădină, Budiencele ș. a. Româncele duc și la sărbători flori felurite și le pun pe morminte sau pe brațele crucilor. La Greci, la Romani, chiparosul eră arborele urgisit să străjuească mormintele ³. La Romani eră datină de a se pune, înaintea casei cu mortul, un chiparos, — arbore consacrat lui Pluto (*Dis-Ditis*), *bogatul* zeu în suflute de răposați. Chiparosul eră la ei simbolul morții și al jalei, fiindcă acest arbore, dacă este tăiat odată, nu mai *dă*, nu mai odrăsleşte, — tocmai ca și omul căruia i se curmă firul vieții.

În Oltenia și, poate, și pe aiurea, înaintea unui copil mort, (flăcău sau fată mare), merge un băiat ducând o creangă de măr dulce, cu vârful în jos ⁴. De această creangă se atârnă o mulțime de panglici de hârtie colorată diferit, — *pomnête* (pomnêți) ⁵, șervete ș. a. Această creangă este țintuită, după înmormântare, pe stâlpul dela capul răposatului și mai apoi, când se pune crucea, se țintuiește de *capul* ei. La toți Români, creanga aceasta se numește: «Brad».

1. A. Bros, *Survivance*, p. 30, 49.

2. Voronca, *op. cit.*, p. 743, vol. I.

3. Horatius (*Carm.* lib. II, XI) *Ad Postumum*.

«Liquenda tellus, et domus, et placens
Uxor: neque harum quas colis arborum
Te, praeter, invisas cupressos,
Ulla brevem dominum sequetur».

4. Admirabil simbol al *morții*, după cum bradul, ținut cu vârful în sus — la nuntă—este simbol sublim al dragostei de vieață, al «voinței de a trăi». La cei vechi simbolul morții eră o faclă întoarsă. Așa vedem simbolizată moartea pe vechile morminte.

5. Un fel de fășii mici de pânză albă.

La cei dela munte creanga de măr dulce se înlocuește cu creangă de brad. Pe alocurea se îngroapă «Bradul» la capul mortului ¹.

În *Dobrogea*, la înmormântările copiilor, flăcăilor sau al fetelor, este obiceiul să se poarte înaintea mortului o ramură de prun și de altceva — împodobită cu ștergare și busuioc, cu hârtie albă, și cu cânură (lână) *roșie*. Acest «brad» se pune pe mormânt, lângă cruce ².

Acelaș obicei îl întâlnim și la Slavii de Sud: într'un convoiu funerar al unei fete sau al unui băiat, se poartă un copac tânăr, împodobit cu tot felul de lucrșoare și daruri.

În Serbia se scoate din pământ mai cu seamă un păr sau un măr sau și un piersec care a rodit pentru prima oară în acel an, și i se anină de fiecare rămurea panglici *roșii* sau fire de lână și se sădește la capul celui răposat. Pomul dela mormânt devine un fetiș al celui mort. Cine rupe o rămurea din el, face rău celui mort ³. Florile sădite pe morminte, se crede la Germani, că nu sunt bune de mirosit pentru cei vii: cine se apropie cu nasul de ele «pierde mirosul» ⁴.

În Vâlcea se crede că *este păcat* să miroși, să aduni sau să rupi florile de pe morminte.

CAPITOLUL XXIV.

Jertfele aduse elementelor naturii.

Omul primitiv trăește în mijlocul unei naturi pe care o admiră, o îndumnezește, fără însă a o putea înțelege. Frica ce i se naște în suflet, rezultând din covârșirea ființei lui de către măreția Firii, frica îl face a se «pune bine» pe lângă acest uriaș: de aici multe, nesfârșitele ceremonii și jertfe cari servesc de diplomație ce trebuie să fie urmată de o alianță ⁵.

«Toate formele cultului sălbatic au acest scop utilitar și vițial» ⁶.

Akapinii, țarării sârbi și bavarezi, sălbatecii malezi ș. a. spun

1. Acest obicei este și în Transilvania.

2. *Convorbiri Literare*, an. XIV, p. 28. — T. Burada, *O călătorie în Dobrogea*.

3. Krauss, *Volks Glaube*, p. 36.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 43⁸ seq.

5. Réclus, *op. cit.*, p. 168.

6. A. Bros, *Relig. de non-civilisés*, p. 174.

că și stihiiile (elementele) sunt ființe vii și că deci trebuie să le dăm de mâncare și băutură răcoritoare, atât Vântului cât și Flăcării. Din mitologia clasică se cunosc patru personificări ale vânturilor mai de seamă: Boreu, Zephyrus, Eurus și Nothus, zeități cari sunt dependente de Zeus și sub ordinele lui Aeolus, rege al vânturilor.

La poporul român, vântul este, tot ca în miturile clasice, un om cu aripi, dar o aripă i-a luat-o Dumnezeu, că prea bătea tare. Vântul este copil făcut de o fată de împărat, fără bărbat, numai așa din vis. L-a botezat Dumnezeu: «Ion Vântul». Dumnezeu l-a pus într'un copac și l-a cercuit cu cercuri de fier, lăsându-i numai o răsufătoare. (Peștera lui Aeol?) Vântul este neînsurat, e sfânt. Vântul e tare, dar sora lui Vântoaică e și mai tare. În Moldova, când vântul suflă tare, se zice: «Ce vântoaică mare!»¹.

Germanii au în mitologia populară a lor pe Windin = vântoaică.

În Vâlcea, când plouă prea mult, se pune sare pe foc, jertfindu-se ca ploaia să înceteze².

Negrii congolezi vorbesc către focul care pocnește și asvârle roiuri de scânteii, cum ai vorbi către o ființă omenească. Ei îl aplaudă, îl felicită, îl roagă, îi mulțumesc și îi aruncă făină³.

La Români se crede că faci bube, «spuzeală» la gură dacă scuipi în foc.

În Vâlcea se obicinuește să se dea focului — ca nutriment: mălaiu, făină de porumb, — de câte ori lasă scânteii și pocnește.

La Kaibali se aruncă focului bucatele de slănină. Tătarii ospătează lacurile și râurile lor. Această grijă este izvorită tot din credința că ele au suflet (Animism). Ei au și nemaipomenita dărnicie de a împrăști pe foc câteva firicele de tutun, — din scumpul lor tutun: «Ține, fă-mi plăcerea!... Vezi noi nu te uităm, dar nici tu să nu-ți uiți de noi!»⁴.

Românii cred că e păcat să «drăcui» focul.

Apa, fie în râuri, fie în fântâni, își are și ea geniile ei, la

1. Voronca, *op. cit.*, vol. I, p. 378, 397, 402. În mitologie găsim pe *Perseu* născut din fecioară, pe *Romulus* și *Remus*, etc.

2. În Vâlcea și pe aiurea se crede că este mare păcat să «drăcui» vântul sau ploaia, cum este păcat să drăcui și fântânile sau apele ori norii. Cei vechi sacrificau un miel, o oaie albă sau un țap, furtunii, vânturilor. Cf. *Horatius, Epod. IX.*

3. Réclus, *op. cit.*, p. 171.

4. *Ibidem*, p. 172.

toate popoarele. În poporul vâlcean și pe aiurea în poporul românesc, se crede că fântânile cer jertfe, mai ales de copii mici, — pentrucă ei se înecă mai des în fântâni.

Romanii aveau sărbători în cinstea izvoarelor, fântânilor (Fontanalia, ium, iorum).

Carol cel Mare în *Capitularele* sale proscribe vechiul obicei de a se lipi pe fântâni lumânări aprinse pentru a le da astfel un cult superstițios ¹.

Francii cari trecură în Italia, sub conducerea lui Theudibert, sacrificară fluviului Po femeile și copiii Goților. Această jertfă eră pârga războiului. Germanii — după spusa lui Agathias — jertfiau fluviilor, cai ². Acelaș obicei îl aveau și Troienii. Slavii aveau un zeu al apelor — «Bog». —

Geniile apelor, în genere, sunt crude, răutăcioase. Aceasta e credința generală la toate popoarele ³. La Walloni, la Saint-Hubert, li se spune copiilor : «Nu vă jucați aproape de fântâni : *Marie-crochet* vă chiamă la ea !»

La Huy se vorbește despre un «homme au crochet» — care șeade în râuri.

În părțile de lângă Meuza li se spune copiilor să se ferească de această apă :

„L'homme aus dents rouges,
Vous tirera dedans !“ ⁴

Faptul că la multe popoare sunt zile în cari se spune că *nu trebuie* să te scalzi, este, după *Grimm*, o reminiscență din timpurile păgâne, când se făceau râurilor jertfe omenеști.

Gervas ne aduce prețioase mărturii și o mulțime de dovezi — în această privință.

La Zuluși se spune că în orice apă curgătoare este o dihanie care *prinde umbrele* (sufletele) celor ce privesc în apă, așa că aceștia se simt atrași în lăuntru. Cum au intrat în apă, dihania îi sfășie. De aceea Zulușii spun că nu e bine să te uiți în apă ⁵.

1. Obiceiul acesta se păstrează și până astăzi în jud. Vâlcea. Lemnele fântânilor, din fața pământului în sus, sunt pline de pete negre, provenite din arderea lemnului de către lumânările lipite de el.

2. Dupuis, *op. cit.*, p. 32.

3. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 357.

4. Monseur, *op. cit.*, p. 1. (*Folkl. Wallon.*)

5. Librecht, *op. cit.*, p. 338. Mamele (în jud. Vâlcea) opresc pe copiii lor de a privi în fântâni.

În Vâlcea, și poate și pe aiurea, *colastra* e bine s'o torni pe izvorul fântânii — ca să fie laptele vacii ca izvorul ¹. — după ce mai întâiu ai picat din ea de *trei* ori în fântână.

Sălbatecii, pe vreme de furtună, jertfesc mării un bou, sau aruncă în valuri un inel de aur.

Grecii sacrificau o oaie «Furtunii» și un taur lui Neptun ².

Țăranii germani,—când amenință furtuna, — îi aruncă pe fe-reastră sare, pâine și miere, pentru a o potoli ³.

Agamemnon fu silit să jertfească pe însăș fiica sa — Ifigenia—, fiindcă Diana trimetea vânturi protivnice flotei sale.

Eschyle («Agamemnon») ne descrie foarte frumos această înduioșătoare scenă :

«Capii armatei, în turbarea lor răsboinică, nu au fost înduioșăți nici de tinerețea fecioarei, nici de plângerea, de rugăciunile ce le adresă ea părintelui său».

La Greci Poseidon (Marea) cerea jertfe umane sau de cai.

Apele de pe pământ stau într'o legătură tainică cu apele «de sus» (norii) și cu apele de sub pământ, (ale iadului, infernului).

În Moldova, când nu plouă, oamenii *fură*,—până a nu răsări soarele,—o icoană dela biserică și o aruncă pe izvor, ca să-l turbure. Turburând izvorul, au credința că *turbură* și «apele de sus» (norii), cari picură ploaia ⁴. E o credință generală la feluritele popoare ale pământului, că dacă bați, turburi apa cu un băț, va plouă în curând. Librecht amintește de o fântână din Persia, ale cărei ape au această proprietate remarcabilă, că dacă sunt pângărite cu ceva, se turbură și ridică o furtună groaznică, ce ar fi în stare să pustiească tot ținutul, dacă n'ar fi repede «împăcată» prin jertfa unui berbec ⁵.

Tot această «înfrățire» între ape o aflăm și în credința norvegiană că dacă bați cu un ciomag apa dintr'un râu, plouă îndată ⁶.

La Români, se crede că apa Sâmbetei ocolește de *trei* ori pământul,—ca un șarpe făcut de trei ori colac,—pe urmă se bagă în pământ și merge până în iad, ducând acolo sufletele păcătoșilor.

1. Magie imitativă.

2. Dupuis, *op. cit.*, p. 437.

3. Meyer, *op. cit.*, p. 201.

4. A se vedea mai multe practice superstițioase, în felul acasteia—, la paragraf despre «Fierărit».

5. Librecht, *op. cit.*, p. 335.

6. Librecht, *op. cit.*, p. 335.

«Aşa e scris ca sufletele păcătoşilor să se adune pe faţa apelor, iar apa să le ducă spre apa Sâmbetei. Şi de aceea e bine să faci cruce şi să *sufli* peste apa din râuri, când te scalzi, şi să suflă peste apa din doniţă şi să verşi puţin din ea, până nu bei, ca să fugă şi să se scurgă sufletele păcătoşilor cari s'au adunat pe faţa apei»¹.

În jud. Prahova, dacă convoiul îmmormântării trece peste vreun râu, se aruncă o pară în apă². Aici se vede şi mai bine înfrăţirea apelor de pe pământ cu a celor de sub pământ.

Despre Olt se zice că el «cere pe fiecă zi câte un sacrificiu omenesc: «Oltul cere pe fiecă zi câte un «cap» de om», zice poporul din Vâlcea. Zânele apelor deci sunt crude; ele se numesc la Români: «Ştime» ale apelor.

«Ştima apei este o femeie albă şi rece. Ea chiamă, cere pe cci ce le-a «venit ceasul» să se înece. Se zice că dacă-i este scris omului să se înece, trebuie să se înece»³.

Multe fluvii, lacuri şi ape, se crede la Germani, că cer şi acum, pe fiecare an jertfa lor, de preferinţă copii nevinovaţi. Aşa Dunărea la ziua Magdalenei (22 Iulie); Saale la Sânzâene şi la Sf. Petru şi Pavel. Omul căruia îi este scris să se înece, este adus de Undină ca să se înece⁴.

Ştimele apei se numesc la Bulgari *Lamii*, Λαμια, cu termen grecesc. Ele locuiesc în fântâni şi lacuri, şi oamenii trebuie să le dea un tribut pentru a putea aduce apă.

Tributul este omenesc: mai ales fete tinere⁵:

Din acestea vedem că geniile apelor sunt, în general, genii crude. Tot aşa de crude erau şi Undinele Romanilor, ca şi Ielele, Şoimanele noastre cari înnebunesc, «pocesc» pe toţi câţi le supără în petrecerile şi jocurile lor nocturne, pe la izvoare şi fântâni.

Ele pun stăpânire pe fântâni şi pe apă, de cum scapătă soarele şi până răsare.

1. «Albina» (rev. Bucureşti), an I, p. 675.

2. *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, vol. III, p. 387 sq.

3. Voronca, *op. cit.*, p. 883—885.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 38. Cei vechi sacrificau fântânilor, făcând libaţiuni în apele lor şi aruncându-le flori. Cf. Horatius, *Carmin.* lib. III, *Ad Font. Bland.*

5. Dozon, *Chansons pop. bulgares*, p. 337. Cf. Krauss, *Volksglaube*, p. 87.

Cine bea din apa adusă în acest timp, este pocit și pentru a se evita această nenorocire, se toarnă de trei ori, din apa adusă în acest timp, în *focul vetrei cel izbăvitor* de rele și *poceli*.

În Bosnia, în partea ei muntoasă, se crede că nu trebuie să bei din apa pe care ai adus-o târziu dela fântână (izvor), ci trebuie să torni cel puțin o picătură din acea apă pe focul vetrei; altfel «te pocește»; căci toate duhurile rele se scaldă în izvoare ¹.

La Români, răurilor li se jertfește, pentru a nu mai cere victime omenești, o sumedenie de lucruri mai mărunțele, tot așa și fântânilor. Pe apa râului se asvârl diferite fructe ale pământului; iar în fântâni se aruncă bănuți de *argint*, de *aramă*, baiere, talismane ori cioburi de vase sau și vase întregi. Cei cari țin cu mai multă sgârzenie la vechile sacrifice făcute geniilor apei, aruncă în fântâni colăcei făcuți din pârga făinii unui an, și în mijlocul acestora pun o chită de «sporiciu» ², legată cu fir roșu.

Meritosul sacrificiu al pârgii îl găsim și la Romani (Praemetium=preseceriș). El constă din aducerea ca sacrificiu, în cinstea zeiței Ceres, a primelor spice cari s'au secerat într'o vară. [La Români, Vâlcea, este obiceiul ca primele spice, legate frumos, să se pună deasupra icoanei și să se păstreze acolo până la «roada nouă». Nu-i vreo reminiscență a cultului păgân? După toate indiciile credem că da].—Tot așa și la culesul viilor, nimenea nu gustă din strugurii noi, până nu se făceau libațiuni pentru zeul Liber (Bacchus) și până nu se sacrificau premițiile ³ (sărb. Vinalia Rustica).

La Români mamele nu gustă struguri până nu duc mai întâiu la biserică ⁴ pârga viei.

Acestea le observă mai cu seamă mamele cari au copii morți. (Vâlcea și pe aiurea la Români).

În Lesbos este obiceiul ca din prima cocă a făinii unui an, să se facă — înainte de-a coace pentru casă — o pâine rotundă și

1. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 138.

2. O plantă „stoloasă“, rămuroasă, cu flori mărunte și vinete, care crește mai cu seamă prin curțile neîngrijite. E simbol al rodniceii.

3 Plinius, *H. N. XVII*, 2:

... „ac ne gustabant quidem novas fruges aut vina antequam sacerdotes primitias libassent“. a-pud Marienescu, *Cultul creștin și păgân*, p. 266 sq. (*An. Academ.*).

4. La 15 August, Sf. Maria.

să se arunce în fântână¹. La Români se crede că «e păcat» să scuipi în fântână.

În Vâlcea se obicinuește ca știuleții (cocenii) porumbilor «cu-rați» pentru a «se pune'n pământ», să fie duși la fântână, pentru ca porumbii puși să «aibă parte de ploaie» lavreme.

Obiceiul de a se arunca felurite daruri în fântâni este, fără îndoială, un cult tot așa de vechiu ca și cultul fântânilor, căci se găsesc în straturile de mâl ale fântânilor, când se «sleiesc», bani, amulete ș. a., cari, pe măsură ce se sapă mai adânc, — sunt din epoce mai vechi².

La Pieile-Roșii se îmbunează fluviile și marile lacuri, prin daruri: cuțite, brățări și mai ales tabac³. În Bretagne se găsește fântâna Lanmeur, în Irlanda și Scoția fântânile sfinte, de felul fântânii Lameur, sunt comune: în Scoția, după Colonelul Forbes Leslie, se crede, în mai toate comunele, în spiritul apelor, care se numește Kelpie⁴.

Obiceiul și credința în sfințenia izvoarelor și a fântânilor o găsim la Germani, cari adorau apa din fluvii și izvoare. Copiii nu trebuie să scuipe în fântână și nu trebuie să arunce pietre în ea, căci ochiul lui Dumnezeu e în fântână⁵. Tot la Germani găsim credința, comună și la noi, că apa dintre apus și răsărit e bună pentru descânțece. La noi apa aceasta e botezată: «apă ne'ncepută». În Franța, multe fântâni sunt obiectul unui cult superstițios care, după toată probabilitatea, a urmat unui alt cult mai vechiu.

Când se întemeie Creștinismul, preoții închină fântânile lui Dumnezeu, le puseră sub scutul Sf. Fecioare și sub acela al sfinților, pentru ca locuitorii, cari erau tot păgâni, să se obișnuască încet-încet a se închină lui Dumnezeu, de unde până aci ei adorau chiar fântânile⁶.

Anamiții dau un ospăț anual celor două genii: al focului și al apei.

Corăbierii arabi dau mâncare, făină, geniilor Mării-Roșii⁷.

1. Georgeakis, *op. cit.*, p. 347.

2. *Révue de trad. populaires*, an. IV, p. 163.

3. A. Bros, *Rel. de non-civilises*, p. 133.

4. Grasserie, *op. cit.*, p. 128 seq.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 13, 14.

6. Sébillot, *op. cit.*, vol. I, p. 65.

7. Réclus, *op. cit.*, p. 173 seq.

Brahmanii sunt obligați să aducă în fiecare zi prinoase și rugăciuni slăvitului Agni, focul, zeului Lunii, zeiței zilei, Cerului, Pământului, Vânturilor, Zânelor din apă și celor din copaci și tuturor duhurilor din împărăția luminii sau a întunericului¹.

Vechii locuitori ai Rodos-ului repeziau, pe fiecare an în mare, un car cu patru cai. Acesta era *tributul mării*. Cimbrii, după victoria lor dela 105 a. Chr., jertfiră zeului *Ron* toți caii luați în luptă : le făcură vânt în valurile fluviului pentru a-l răsplăti de ajutorul dat². Autori latini de talia lui Plinius (*Ep.* VIII, 8); Tacitus (*An.* XIV, 22); Seneca (*Epist.*), — nu știu cum să spună mai des că nu e bine să se scalde cineva în «izvoarele sfinte». În oprirea aceasta nu-i vorba de o prescripție de ordin igienic; ci este vorba că nu trebuie turburate duhurile «izvoarelor sfinte»³. Autorii vechi ne dau numele consulilor romani cari secară lacurile și eleșteele sacre, spre a găsi în ele bucăți de aur și de argint și alte diferite scumpeturi («scumpătățuri») aruncate odinioară, ca dar zânelor din apă. Se scoaseră din aceste lacuri bogății imense. Așa Strabo (IV, I, 13) ne spune că numai din lacul Tulusa fură scoase lucruri în valoare de 15.000 talanți⁴.

Unele mituri, ca acel al Andromedei și Hesionei, ar putea fi socotite ca un ecou al obiceiului vechiu de a da mării infuriate victime omenești⁵.

Cine nu cunoaște istoria biblică, cu proorocul Ionă care fu aruncat de tovarășii lui de plutire în valurile năprasnice ale mării infuriate, pentru a se potoli furtuna ?

CAPITOLUL XXV.

Localizarea sufletului.

Prin titlul capitolului, înțelegem pluralitatea sufletului într'un singur corp, — după credințele popoarelor.

Credință curioasă, și totuș existentă. Unii sălbatici numără trei sau patru suflete în corpul fiecărui om și le împart la fiecare

1. Réclus, *op. cit.*, p. 173 seq.

2. O. Habert, *op. cit.*, p. 43.

3. *Ibid.*, p. 55-56. Cf. Plinius, *Epist.* XX, 5.

4. C. Renel, *Religion de la Gaule*, p. 174, *op. cit.* așud O. Habert.

5. O. Habert, *op. cit.*, p. 57.

din măduarele corpului. Sufletele acestea, după credința lor, frământă corpul și îndeplinesc toate funcțiunile sale ¹.

La poporul românesc auzi adesea zicându-se despre unul căruia îi place să trăească bine, despre un «bon vivant»: «Cutare îi dă *sufletului* (cu) de toate!» ². Concepțiunea aceasta, prin care sufletul devine sinonim cu stomacul, în care stomacul este sălaș al sufletului, — este cea mai primitivă, cea mai rudimentară, este o reminiscență din timpii de sălbătăcie a omenirii, în cari toată vieața este ocupată numai cu căutarea mijloacelor de îndestulare a stomacului. De aci și importanța capitală ce se dă stomacului. Intr'una din parabolele evanghelice, un om care strânsese multe «bucate», cereale în «jicnițele», magaziile sale, zice, cu o expresie evreească: «Suflete, ai multe bunătăți strânse pentru mulți ani: mănâncă, bea și te veselește!» În sensul acesta, se zice în poporul nostru: «îi dă inima» (are poftă de mâncare, tinde către ceva); «nu-i dă inima», n'are poftă de mâncare, ș. c. l.). Tot în Vâlcea se zice: «*Mi se fripse sufletul de sete*»; «mi se usucă sufletul de sete».

Alții pun sufletul în oase ³: «vai de oasele mele!» în loc de: «ce mi-au pățit oasele!»; în gust: se zice despre mâncări sau băuturi bune: «bravo! asta știu că-mi mulțumește *sufletul*!» sau: «n'am luat sărat pe *sufletul* (suflețelul) meu», ceea ce însemnează: «n'am luat sărat pe limba mea, în (pe) pe ziua de astăzi», n'am mâncat nimic.

Despre unul căruia îi pute gura, «ca cuibul de pupăză», se zice că: «îi pute *sufletul* de n'ai să trăești, (nu poți trăi) lângă el!» Aici sufletul este: *sufierea* și viceversa.

Un grad mai înalt în concepțiunea sufletului, după credințele populare române, ni-l arată expresiunea celui care este scos din sărite de altul: «Am să-mi săr *sufletul* cu tine», am să te omor! Aici pare că *sufletul* este sinonim cu conștiința, care muștră pe cel pătat cu crime. Se mai zice, tot în același sens: «Am să te ieau în (pe) suflet!».

Homer povestește că Ulysse când se duse în infern, găsi um-

1. Bros, *Rel. de non-civilises*, p. 48.

2. Așa cum zice Horatius: «Cuncta manus avidas fugient heredis amico. Quae dederis animo» (*Carm.* IV, «Ad. Torquatam»).

Așa cum zice Românul: «pe pofta inimii mele» (animos uo obsequi).

3. Copiii zic unul altuia, hârjonindu-se :

Păcatele mele

Pe oasele «tele» (tale)! (Jud. Vâlcea).

bra lui Hercule. Cu toate acestea Hercule el însuș locuia în Olimp, unde se căsătorise cu Hebe ¹. Homer și poporul grec credeau într'un suflet dublu. Aceasta le putea explica lor fenomenele dualiste din viața omului : visurile, somnambulismul ș. a. Lațianul crede că are, nici mai multe, nici mai puține, — *treizeci* de suflete : *cinci* pentru simțuri ; *patru* pentru picioare și brațe ; *patru* pentru degetele cele mari ale mâinilor și ale picioarelor ; și alte *șaptesprezece* cari prezidează la funcțiunile organice.

Cât despre Karenul din Indo-Kina, el se mulțumește cu *șapte* suflete, ca și Batta din Sumatra. Unele din triburile de Piei-Roșii cred într'un *impătrit suflet* ².

Credința că mai multe suflete se aciolează în feluritele părți ale corpului, persistă și în timpii moderni și are drept corolar scoaterea anumitelor părți ale corpului și dăruirea lor ca o amintire. Așa renumitul pictor Wiertz fu îngropat la Ixelles, însă lăasă, «cu limbă de moarte», inima lui pentru Dinant, — patria sa ³.

După Charlevoix, Indienii din nordul Americii credeau că au două suflete din cari unul rămâne în mormânt. Dacoții, Siamezii, Indienii de pe râul Fraser ș. a. cred că au patru suflete. Daiakii din Borneo, Malezii cred că un om are *șapte* suflete ⁴.

După Croiset, s'ar găsi în Grecia timpurilor omerice rămășițe ale credințelor mai vechi și analoage cu ale popoarelor citate. Sufletul (ψυχή) «sufiu material, principiu vital», de cum intră în corp, face să se nască în el două suflete distincte : θυμός care este căldura pasiunilor și νόος care este inteligența ; fiecare din aceste două suflete are reședința sa într'o parte de corp. După moarte ψυχή se duce, iese cu νόος și cu θυμός ca un fum, abur care iese din gură și scoțând un mic strigăt. Se pare că după înmormântare se întâlnesc toate aceste suflete în Hades. Cu toate acestea, Hercules locuiește cu nemuritorii și numai imaginea lui este în Infern. În fine se cunosc distihurile latine atât de precise în însemnarea lor :

„Bis duo sunt homini : manus, caro, spiritus, umbra.

Quator haec locis bis duo suscipiunt.

Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,

Maus orcus habet, spiritus astra petit ⁵.

1. Réclus, *op. cit.*, p. 208—209.

2. *Ibid.*, p. 214 sq.

3. *Ibid.*, p. 229

4. A. Bros, *Survivance*, p. 44, 45. A se vedeă mai multe alte exemple, tot aci.

5. *Ibid.*, p. 45, 46.

CAPITOLUL XXVI.

Cântatul și jălirea la morți.**Umblarea «cu capul gol».**

Compătimirea împarte și ușurează durerea produsă de o nenorocire. Bocetele compătimitoare ale femeilor cari ieau parte la înmormântare, ușurează, se crede, durerea oropsitului și ticăitului suflet al celui mort. Sălbaticii compătimesc pe mort într'un chip cu totul crud și barbar. Taitienii, de pildă, au ciudate obiceiuri cu ocaziunea morții unei căpetenii de-ale lor. Rudele și servitorii lui se ciopârtesc și-și sfâșie corpul într'un mod înspăimântător: se împung cu sulite prin pulpe, prin brațe și prin obraz, își dau cu măciuci în cap, până le țâșnește sângele. Își taie degetul cel mic. Acest obicei se găsește și în insulele Amicilor ¹.

În Australia de Vest, femeile și bărbații,— cu ocaziunea unei morți, — își sfâșie carnea până țâșnește sângele.

Tot cam acelaș obicei există și în Roma. Varro ne și spune însemnătatea acestei înfiorătoare datine: ca să se îmbunêze duhurile de sub pământ ².

Legea celor XII tabulae oprise sfâșierea obrazilor ³. Totuș obiceiul de a se mutila, cu ocaziunea unei morți, înfrânse severa lege romană și îl găsim dăinuind încă mult timp ⁴.

La Atena, Solon opri aceste obiceiuri barbare; însă oprirea lui nu fu eficace ⁵.

Herodot ne spune că și Scythii, la moartea regilor lor, se răniau la fel ca poșoarele amintite ⁶.

Vechii Ebrei au avut, cu siguranță, acelaș obicei, fiindcă prin lege le este oprit *de a-și face creștături*, cu ocazia înmormântărilor ⁷.

1. Lubbok, *op. cit.*, vol. II, p. 205.

2. „Varro dicit mulieres în exequiis et luctu ideo solitas ora lace-rare, ut sanguine ostenso inferis satisfaciunt“. (Interpol. Serv. Verg. Aen. III, 67. Apud Samter, *op. cit.*, p. 177).

3. Cic. *De. leg.* II, 59: „mulieres genas ne radunto“.

4. Cf. Propert. II, 13, 27; Quintil. decl. 10, 8; Petron III, Tibullus, I, 1, 68, etc.

5. Cf. Aeschyl. *Coeph.*, 24; Euripid. *Hec.*, 655, etc.

6. IV, 71.

7. Cf. Deut. 14, 1; Levitic, 19, 28; 21,5; Ierem. 16, 6; 41, 5; 47,5, etc.

Un chip mai obișnuit și mai civilizat de a căina pe cei morți este bocirea, jălirea lor.

Obiceiul acesta îl găsim la mai toate popoarele vechi și nouă. La vechii Ebrei, dacă mortul nu avea pe nimenea să-l jelească, se năimiau femei cari îndeplineau această ultimă și sfântă purtare de grijă. Grecii și Romanii aveau deasemenea obiceiul de a boci pe răposatii lor¹.

În bocete se și căina cel răposat, dar se și laudă, ca o recomandăție, oarecum, față de cei din Infern, pentru noul oaspe al împărăției din lumea de dincolo de mormânt. Aceste bocete, din punctul acesta de vedere, au ceva, și încă mult, analog cu «Cartea Morților» dela Egipteni, în care se laudau, peste măsură, virtuțile celui răposat.

La noi, la Români, conținutul bocetelor îl formează fie lauda mortului și a calităților sale — defectele sunt tăcute, — fie diferite însărcinări de a se întâlni cu cutare sau cutare raposat, dintre rude sau dintre străini, și de a-i spune vești dela ai săi de pe pământ. Iată un model de bocet :

„Draga mea și Părăscuță,
 Tu mergi dup'a ta mămuță,
 Dar tu iacă nu-i găsi-o,
 Pe dânsa nu-i nimeri-o,
 Pe min' de mă-i ascultă,
 Eu la ea te-oiu îndreptă :
 În cea lume când i'ntără,
 Să te uiți din a dreapta,
 Și-i vedeă pe mămuță ;
 Însă ea cum te-o vedeă,
 La tine va alergă
 Și pe loc te-a întrebă :
 Nu ne-ai văzut undevă ?
 Tu să-i spui mămuți-așă :
 Ne-ai văzut pe prispă afară ?,

Pe tema această sunt brodate mai toate bocetele, fie ca proză,

1. Bocetele se numiau la Romani *naeniae* (Hor. *Carm.* lib. II, oda I), iar la Greci *θηνηοι*. Festus spune că *Nenia* este un vers ce se cântă din flaut la înmormântare pentru lauda celui mort. Iar alt scriitor ne spune că „*praeficae*“ (plângătoarele, bocitoarele) se jălesc tare și își smulg părul,—după un mort, Marian, *Immormântarea*, p. 141.

2. Marian, *Immormântarea*, p. 563.

sau versuri albe ori pline de asonanțele improvizării și ale tristeței care nu vrea să mai știe de zăgazul strâmt al formei versificate.

Galii în bocete încredințau morților sarcina de a împărtăși prietenilor, rudelor și cunoscuților răposați, felurite vești de pe lumea celor vii.

În vechime, în Provenza, bocetul («planh») se compunea din *trei* părți :

1. Jălirea răposatului,
2. *Lauda persoanei și vieții lui.*
3. O rugăciune pentru sufletul lui ¹.

La Bulgari, la înmormântare, oamenii aduc buchete de flori mortului și-i spun încet, la ureche, să le dea rudelor lor răposate și să le spună complimente și urări de tot felul — din partea lor ².

La Sârbi, și în general la Slavii sudici se face în bocete o adevărată risipă de laude, la adresa mortului : mai cu seamă surorile fraților și mamele pentru copii. Familia celui răposat s'ar simți și mai nenorocită, de n'ar avea femei să plângă pe cel răposat.

Negrii din Africa dau, în bocete, morților lor diferite însărcinări pentru cealaltă lume.

Morții sunt rugați să meargă să găsească și să-i comunice câte ceva cutărui sau cutărui răposat ³. La Gali, în Scoția-de-Sus, în Corsica, în Italia și în alte părți ale Europei, precum și în Orient, a fost, și a mai rămas încă, obiceiul ca, îndată ce moare cineva, să se strângă femeile bătrâne, plângătoare de meserie, împrejurul mortului și să înceapă a se boci, smulgându-și părul și întonând cântece funebre, cari, obișnuit, cuprind și laude pentru mort. Aceste cântece se numesc în Corsica : «voceri»; în Neapole : «lamenti» sau «triboli»; în Bearn : «aiurot»; în Grecia «mirologhii», etc. ⁴. Iată un exemplu de mirologhiu, al tatălui pentru fiu-său, din Asia-mică :

«Eu o să mă închid într'o peșteră întunecoasă și acolo îmi voi biciui firavul meu trup, până ce voi închide și eu ochii. Dacă vei întâlni pe mamă-ta, spune-i că ochii mei plâng într'una :

-
1. Hermann Springer, *Das altprovenzale Klagelied*, cap. III.
 2. *Echos d'Orient*, an. VI, p. 261.
 3. Grasserie, *op. cit.*, p. 108.
 4. Marian, *Immormântarea*, p. 142.

și vara, și iarna ¹. Eu îmi voi cerni hainele, voi lua vestminte asemenea corbului, și voi rătăci întrebând: unde este iubitul meu copil. O soartă! eu sunt un pom fără rod, o albină fără miere... Eu o duc tot într'un plânset»... (Carnoy, *op. cit.*, p. 273).

Alt obicei, mai puțin răspândit, este petrecerea mortului cu tacâmuri de lăutari cari zic cântece jalnice din instrumentele lor, sau cu coruri funebre, ori cu muzici, cum e pe la oraș. Acest obicei, al celor mai civilizați, ține locul jălitului, bocetului. Adesea drumul pe care îl face cortegiul funebru cu tacâmul de lăutari este întortochiat și îndelung, prin toate locurile pe cari le-a iubit, cât a fost viu, răposatul. Aceasta mai cu seamă când cel răposat «a lăsat cu limbă de moarte» să fie purtat pe unde i-a fost drag inimii lui, înainte de-a pune «cinci care de pământ pe (peste) el».

Călcarea ultimei dorințe este socotită de către poporul nostru ca o călcare de jurământ, care atrage după sine un strașnic blestem și pedeapsă ².

Obiceiul muzicii instrumentale în ceremoniile funebre îl întâlnim și la Romani. Ovidius spune că la înmormântări se cântă din fluer. (*Fast.* VI, 633). Chiar și numărul muzicanților flautiști dela înmormântarea romană este păstrat cu sfințenie la noi. La Romani, prin legea celor douăsprezece tabulae, citate de Cicero (*De Leg.* II, 22) se redusese numărul flautiștilor la zece pentru oricare înmormântare, spre a se mai strânge frâul luxului; la noi numărul lăutarilor nu se urcă niciodată mai sus de zece, și dacă vei întreba pe cineva pentru ce iea numai atâția lăutari, răspunsul lui va fi: «așa s'a pomenit din bătrâni» ³.

Un alt obicei, general la țaranii români, este umblarea cu capul gol, descoperit după moartea rudelor lor, timp de 40 zile.

Obiceiuri analoge găsim și la alte popoare. La vechii Greci

1. Cuvintele acestea din urmă îți amintesc versurile lui Vergilius:

...Te, dulcis conjux, te solo in litore secum,

Te, veniente die, te decedente, canebat. (*Georg.* IV, 464 seq).

Sau pe Tasso (*Ger.* XII):

Lei nel partir, lei nel tornar del sole,

Chiama con voce stanca e prega e plora.

2. Despre teama aceasta scrie Plinius Junior, (*Epist.* liber II, ep. XVI) «Sed ego propriam quamdam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, — etiamsi jure deficerent — quasi perfectas tuerer».

3. Marian, *Immormântarea*, p. 313.

mortul eră urmat de femei în pielea goală. Acest fapt ni-l dovedesc feluritele monumente și baso-reliefuri găsite în Grecia. Se poate ca obiceiul acesta să nu fi pierit cu totul nici până acuma la poporul grec. Pe monumentele sepulcrale romane vedem că femeile mergeau după mort cu picioarele goale.

Weinhold aduce o mulțime de alte exemple de popoare la cari eră și este obiceiul ca mortul să fie în acest fel petrecut la groapă de ai săi. (Arabi, Indieni, Israeliți). La Arabi femeile nu numai că își desvelesc pieptul (sânul) și fața, dar își rup și cel din urmă vestmânt.

Chiar și la Israel eră acest obicei (cf. Isaia 32, 11; Miheea 1, 8). Dar și mergerea cu picioarele desculțe eră în uz la Israeliți ca și la Romani. Talmudul ne spune că obiceiul *desbrăcării* eră în uz la vechii Ebrei; la Iudeii din Palestina eră obicei de a se desvăli—ca semn de întristare—brațul și șoldul ¹.

La Indienii de Nord, este demn de remarcat următorul obicei: la sfârșitul unui an dela moartea cuivă, *bărbatul* (nu femeia), cel mai de-aproape înrudit cu răposatul se desbracă de tot și joacă, cu o sabie în mână, o noapte și o zi întreagă, în monotonul sunet de tobă ².

CAPITOLUL XXVII.

Desgroparea.

«La *trei* ani după moartea unui copil, la *cinci* ani dela moartea unui june și la *șapte* ani dela moartea unui om bătrân, eră în vechime obiceiul, pretutindenea la Români, ca fiecare mort să fie desgropat și să se prohodească tot ca întâia oară, când a fost înmormântat. Datina aceasta în timpul de față există numai în unele comune din Moldova și Țara-Românească ³. Oasele se scot, se spală în apă și apoi în vin, se pun într'o pânzătură curată (ciolanele, gleznele și fluerele picioarelor la fund; spetele, coastele, spinarea, umerii, brațele, la mijloc; iar titva sau scăfârliă, deasupra. În timpul cât se spală, se bocesc, se jelesc în regulă. Se duc apoi la biserică și se slujesc. Pe urmă se înmormântează. Datina desgropării a tre-

1. Vezi Samter, *op. cit.*, p. 110—111.

2. *Ibidem*, p. 112. A se vedeă acest obicei și la multe alte popoare (p. 112—114).

3. Marian, *Immormântarea*, p. 414.

buit să fie în vechime mult mai răspândită, mai cu seamă în Moldova. O doină din com. Bădeni, jud. Iași, zice, între altele :

„Și-oiu să las cu giurământ,
Ca să-ți faci săcriu de plumb,
Să mă'ngrochi tu mai adânc,
Și să mă scoți la cinci ani,
Să-ți faci gustu cu dușmani”¹⁴.

Iar Urechiă (V. A.) zice ²: «Dela introducerea Creștinismului în Dacia, mormintele nu au mai fost locuri de odihnă etern neturburate, cum erau mormintele romane vechi... Ritualul creștinesc a redus cultul morților la șapte ani. Până în al șaptelea an Românul creștin aprinde candela, făclia la sărbători mari, și arde miresme sfințite pe mormântul alor săi. La al șaptelea an se face desgroparea și sfințirea ori deslegarea de blesteme a oaselor. Acest act creștinesc dă, din nenorocire, ocaziune de despoiere a mormântului de cele mai prețioase resturi istorice».

În rândurile următoare vom arăta că aceste practice, aceste datini nu au nimic creștin în ele și că răposatul Urechiă se înșelă amarnic când aruncă vina aceasta în spinarea Creștinismului ; aceste datini sunt curat păgâne și le găsim la multe din popoarele celorlalte continente.

Oricât de drag ne-ar fi cineva cât timp e viu, dacă moare, ne apropiem de el cu o groază amestecată cu scârbă : acest amestec de sentimente este, credem, o regulă cu prea puține abateri. Dacă mortul ar rămâne deapaururi cu carnea aceea vânătă și pământită, icoană moartă a strașnicei morți, ni s'ar tăia orice poftă de a mai sta aproape de *corpul* celui atât de iubit. Însă cărnurile acelea se curăță de diferiți agenți din pământ și rămân numai oasele goale, numai cheresteaua luminoasă și îmbietoare a *albelor* oase, simbol al luminii. De ele ne apropiem fără sfială, de multe ori chiar cu plăcere și căutăm să ne îndeplinim datoriile de îngrijire, de atențiune față de pretențioșii răposăți. Se pare că sufletul cel zăcaș al mortului se liberează încet-încet din încătușarea trupului și această descătușare atârnă, ca timp, de durata descompunerii cărnurilor.

Această datină o găsim la numeroase popoare. Homer ne arată

1. Marian, *Immormântarea*, p. 417.

2. Miron Costin, 1888, p. 588, cit. apud Marian, *Immormântarea*.

pe Tethys spălând oasele lui Achile în vin și untdelemn¹ Aceasta ne arată că datina desgropării eră practicată la Greci, pe timpul lui Homer, dacă poetul a existat într'adevăr. Dar de sigur, ea va fi avut rădăcini în trecut și ramuri în viitor, considerând ca punct de plecare epoca homerică.

Taitienii țineau cadavrul afară până ce putreziă, apoi îi luau oasele, le curățiau cu îngrijire și le îngropau după rangul mortului². În *Lesbos* este obiceiul, ca la doi ani, pe alocurea la trei ani, să se desgroape mortul, să i se adune oasele și să i se păstreze într'un colț de cimitir (Κομητηριον)³. La vechii Indieni întâlnim îndoita înmormântare a celor morți, căci «în cult mortul nu devine îndată un «părinte» («moș», cu înțelesul pe care îl are la noi în «Joiamoșilor»); el rămâne la început în stare de *preta*, de răposat. I se dă un prim çrădha (ospăt funerar), destinat numai pentru a potoli sufletul său, care se aciolează tot pe-aproape. Tocmai târziu de tot el va fi primit în cercul fericiților și va avea parte de pomenile colective. Această osebire eră, de sigur, la început în legătură cu îndoita pogribanie: *cea vremelnicească și cea pentru vecie*)⁴.

Mincopii sau locuitorii insulelor Andamane, când presupun că s'a putrezit carnea de pe oasele răposaților, desgroapă scheletele și fiecare din rudele răposaților iea câte un os. Dacă răposatul a fost bărbat însurat, văduva îi iea căpățana și o poartă atârnată de gât. Se servește de ea ca de o cutie, în care-și pune obiectele ei mărunte⁵.

La popoarele sălbatice corpurile celor morți nu sunt decât ca într'un depozit în mormântul în care s'au pus prima dată. După un răstimp li se fac de-a doua oară înmormântări cu alaiu și prin aceste din urmă înmormântări cei vii s'au achitat de datoriile lor față de cei morți. Aceste îndoite pogribanii se găsesc în Arhipelagul malez, la Daiaci, în Dahomey, la Benini (mai cu seamă pentru regi), în Noua-Caledonie, și aiurea⁶.

1. *Odis.* XXIV, 73. Bulgarii, ca și celelalte popoare creștine ortodoxe, își desgroapă morții — după trecerea câtorvâ ani dela înmormântare. Desgroparea la Bulgari are loc în Sâmbăta Rusaliilor. Oasele mortului sunt spălate în vin. (*Echos d'Orient*, an. VI, p. 395).

2. Lubbok, *op. cit.*, pag. 204, vol. II.

3. Georgeakis, *op. cit.*, pag. 308 seq.

4. Poussin (Louis), *Le Védisme*, pag. 124 seq.

5. Lubbok, *op. cit.*, vol. II, p. 154.

6. Cf. A. Bros, *Survivance*, p. 9—10.

Istoria religiunilor vechi și chiar preistoria cunoaște niște astfel de înmormântări : ele se practicau și aveau aceeași însemnare la Egipteni, — înainte și chiar după descoperirea preparării mumiiilor —; textul unei piramide este foarte explicit în privința aceasta. Sufletul nu se coboară către Dait decât după îngroparea cea din urmă. Desmembrarea corpului de schelet a trebuit să aibă ca scop desmembrarea sufletului de tot ceea ce este pământesc. Această explicare o dă Wiedemann în ceea ce privește Egiptul preistoric.

Săpături arheologice au deslușit același obicei în preistoria Canaanului, a Galiei, poate și a Greciei și Oldenberg face acestui obicei loc în India Vedică¹. Facerea înmormântării a doua este socotită ca dătătoare de repaos pentru sufletul răposatului. Despre aceasta ne mărturisesc feluritele ceremonii cu această ocaziune.

În Arhipelagul malez, această de-a doua înmormântare este o ocaziune de mari petreceri, cântece și jocuri. În Celebes se cântă și se joacă. Osemintele și spiritul nu mai sunt așa de primejdioase, căci sufletul mortului este liniștit. La Huroni, îngroparea pentru vecie se celebră din zece în zece ani, sau din doisprezece în doisprezece și se făcea în grup. Fiecare familie, desgropându-și morții, le curăța oasele și le împodobiă. După aceasta urmă o serbare, o sărbătorire plină de chef și voie bună. În China, înainte de a se ridica din mormântul vremelnic, cadavrul eră înștiințat : «Calea este gata, acum vrem să te ridicăm pentru a te îngropa într'un loc liniștit». Aiurea cei vii își ieau rămas bun dela cel desgropat, într'un mod sărbătoresc : văduva lui se așează aproape lângă cosciug la Olo-Ngadju și zice răposatului : «Încă puțin timp mai ești cu noi, pe urmă te vei duce la loc plăcut, în care sălășluiesc și strămoșii noștri».

În fine, după facerea jertfelor, după ce s'a închis acuma, a doua oară, mormântul, sufletul este cu adevărat desrobit, oasele nu mai sunt așa de periculoase, și doliul încetează. «Gropi pentru oase» găsim pretutindeni în America nordică. Se constată că îngroparea în aceste morminte nu se făcea decât după o prealabilă disecție. Cripte pentru oase, în timpii moderni, găsim la Greci, în Bretagne ș.a.²

În poporul românesc se crede că trupurile blestemate nu pot

1. A. Bros, *Survivance*, p. 10—11.

2. *Ibid.*, p. 16—17.

putrezi. Ca un fel de blestem se zice la țară (Vâlcea): «Nu ți-ar mai putrezi oasele!» «Oasele» în loc de «trupul».

La poporul bulgar se crede că trupul, oasele de criminal nu putrezesc. Cel mai ștrașnic blestem la ei, care este ca și moartea, este blestemul de mamă¹. În credințele românești este tot așa.

* * *

Despre *cultul morților*, iată ce spune Guyau:².

«Oricari ar fi credințele pe cari lumea le va avea vreodată asupra existenței după această viață și asupra condițiunilor cari fac posibil triumful final al binelui, rămâne o ultimă idee morală și socială care se va putea păstra și propaga cu ușurință printre oameni, fiindcă ea este fondul tuturor religiunilor, fără a fi într'adevăr legată de o dogmă religioasă: este cultul amintirii, al cinstirii și al iubirii strămoșilor, respectul morții și al morților. Departe de a se micșora neapărat deodată cu religiunea, cinstirea morților va putea chiar să se mai mărească, fiindcă sentimentul metafizic al necunoscutului în moarte va merge crescând. Chiar și spiritul democratic face ca gloatele să admire, pline de neliniște, veșnica nivelare a morții, care trece, fără încetare, peste omenire și oprește, deopotrivă, și prea marea mizerie și fericirea prea mare,—care ne iea pe toți și ne aruncă, talmeș-balmeș, în marea genună, pe marginea căreia, — oricât de atentă s'ar aplecă urechea, — n'a auzit niciodată vuet de năruire.

Grecii, — neamul care ne este arătat ca cel mai puțin religios dintre popoarele antice, — erau acei ce cinstiau cât se poate de bine pe morții lor. Cetatea cea mai nereligioasă a timpurilor moderne, — Parisul — este aceea în care prăznuirea morților este cea mai impunătoare, în care toată lumea se ridică pentru a o prăznuî.

CAPITOLUL XXVIII.

Lumea Duhurilor.

Mai înainte de-a începe studierea acestei chestiuni, trebuie să se știe, dela început, două lucruri: că duhurile rele locuesc împă-

1. Dozon, *op. cit.* (*Ch. pop. bulg.*), p. 336. La Bulgari se chiamă episcopul ca să le deslege de blestem. După deslegare se îngroapă iar și dacă după 3 ani nu putrezesc, rămân pentru vecie osândite; cf. *Echos D'orient*, an VI, pag. 395.

2. *L'irreligion de l'avenir*, p. 358, 359.

răția întunericului; că toate relele, neajunsurile lui, omul le aruncă pe spinarea, le socotește ca lucruri ale duhurilor necurate.

Dintre toate duhurile necurate, cele mai comun în credința popoarelor, este, fără îndoială, *Dracul*.

Poporul român crede că această ființă este foarte pricepută, meșteră, și de aci vine vorba lui, — de câte ori are de descurcat ceva greu: «Nici dracul n'ar înțelege»; «nici dracul n'ar mai putea-o da în capră»; «nici dracul n'ar mai putea să-i dea de cap»; «meșter e dracul...» Unde este o încurcătură mai mare, se zice că «și-a vârât dracul coadă».

Despre un copil născocitor de jocuri, de jucării se zice că «e drăcos»; că «e drac gol»; că «e drac împelițat». Muierea, fiindcă e așa de meșteră, se zice că are «peri de drac pe trupul ei».

Fiindcă dracul e așa de meșter și este tot odată și de bună credință, omul caută, — așa slab și neputincios cum este, — prietenia cu el. «Fă-te frate cu dracul, până treci puntea» — zice o vorbă românească. Dar buna credință a dracului este prea de multe ori înșelată de om și mai cu seamă de femeie, care e «mai drac decât dracul».

Negrii din Africa centrală cred în existența spiritelor bune și a celor rele, totuși ei cred că se pot împacă chiar cu cele rele, și nu pronunță niciodată numele lor, pentru a nu le atrage atențiunea¹. Poporul român, mai ales femeile, nu pronunță mai niciodată numele dracului, ci-l ocolesc: nu zic drac, ci necurat, naibă, ăla, el. Vâlcenii îi zic: «iaca-cui». Budha vorbește adesea despre geniul răului: *Mara*, ispititorul, care este foarte asemănător cu Satan al Scripturii². Cel ce te face să pierzi ceva, este dracul³. Acelaș lucru se crede și la Germani și la Români. Germanii cred că pentru a putea găsi ceea ce ai pierdut, trebuie să arunci ceva înapoi și peste cap, și pe unde a căzut lucrul aruncat, pe acolo este și obiectul pierdut⁴.

La Români. Când ai pierdut ceva prin casă, să înnozi un nod dela cingătoare și să zici:

„Scoate, drace, ce-ai furat,
Că de nu, barba ți-oiu înodă,
Și la fusul morii te-oiu spânzură!”⁴

1. A. Bros, *Rel. de non-civilisés*, p. 48.

2. Tomas, *Boudhisme*, p. 18. Bloud, Paris.

3. Se zice: «A pus Dracul coada pe cutare lucru...»

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 390.

Se înnoadă de două ori, iar când vrei să înnozi a treia oară, trebuie să găsești lucrul, căci el se teme de *trei* noduri. Dacă ai găsit, denozi. Sau scuipi în palmă, faci cruce cu tăișul palmei și zici :

„Scoate, drace, ce-ai furat,
Că te-oiu bate spânzurat,
Cu fiarele plugului,
Pe părțile dosului...”

Tai lovind odată, și încotro sare scuipatul, acolo e lucrul pierdut ¹.

Dracii sunt aprigi la muncă. În Vâlcea se zice pisicilor cari sunt slabe : «ce păcatele, sunt așa de *costive*, că n'o fi arat dracu cu ele! Se crede că «el își ară cu pisicile și cu coșofenile».

Dracul nu are, cu lumea, numai legături de interese, ci și legături de dragoste. Se știe că în vechime eră credința că zeii cei nemuritori nu puteau, ei înșiși, să reziste la nurea fermecători ai muritoarelor. De aici atâtea și atâtea legături de dragoste între Zeus și pământene, și între ceilalți supuși ai lui și muritoare. De aci tradiția despre semizeii, tradiție care, ca și prima, trece, ca un fir roșu, prin istoria religioasă a tuturor popoarelor. Ca un fel de reminiscență avem în Evul-Mediu credința că atât monștrii dubli (cu două capete ș. a.), cât și monștrii de altă natură, erau considerați ca o minune rezultată din împărecherea femeii cu diavolul. Femeia care întâmplător dădea naștere vreunui monstru, eră supusă la cele mai grozave torturi, sau eră arsă de vie ².

Eră și firesc ca, pe acele vremuri de crasă superstiție și sălbătăcie, să se creadă și să se procedeze astfel.

Țăranii români cred că nașterea monștrilor, — fie la om, pașeri sau la animale, — prezice mari nenorociri.

Acelaș lucru credeau și Ebreii. Iată ce spune Iosif Flaviu în cartea sa : «Răsboiul Ebreilor contra Romanilor» (cartea VI-a) :

«... în cursul acelei sărbători, (Paștele) o vacă pe care o duceau s'o jertfească, născu un miel în mijlocul templului. Aceste semne prevestiau căderea Ierusalimului și împrăștierea Ebreilor peste tot pământul ³.

La Români, femeia care naște vreun monstru, eră mai de-

1. Voronca, *op. cit.*, p. 471—472.

2. Dr. Leon, *Moniste*, p. 13. Alchimiștii numiau acești monștri : «*lusus naturae*».

3. Apud Eusebiu (al Cezareei), *Istoria bisericească*, p. 71.

mult învinuită că s'a «avut», s'a ținut cu dracul. (Vâlcea) ¹. Se povestește că o astfel de *arătărie* a fost dusă la marginea bălții și că cum a văzut necuratul balta, a și sărit în ea și nu s'a mai văzut.

Femeile prin descântecelor lor pot să cheme dracii și să le dea diferite însărcinări. Pentru a face acest greu descântec, ele se duc la miez de noapte în marginea bălților, și acolo descântă *des-brăcate* cum le-a făcut mă-sa.

Necuratul se aciolează și pe la oameni, el stă pe mâna și pe piciorul *stâng*, acelea sunt ale lui. Ia să dai în cineva cu mâna *stângă*, că de se întâmplă în așa minută, pe loc îl omori. Ingerul este la mâna *dreaptă*. Unde este ingerul mai tare, omul «e tare de îngeri», adică curajos, inimos. Unde e mai tare dracul, omul «slab de îngeri»².

Locuința Dracului este în pietre, în bălți, în stânci, în «piatra seacă». Se zice ca blestem : «Duce-te-ai în piatra seacă !»³

Despre omul vrednic se zice în Vâlcea, că se «arânește», hărănește, (trăește) și în «piatra seacă».

Dracul trăește și în pustii, și boala copiilor «ducă-se pe pustii» este boala produsă de el care, intrând într'un om, pune stăpânire pe trupul și pe spiritul lui ⁴.

Ebreii credeau că dracul locuiește în pustii. Răspântiile, hotarele sunt locurile unde se adună și țin sfaturile lor obișnuite. Această credință nu este numai credința poporului nostru; ea este proprietate superstițioasă a tuturor popoarelor. Coloarea dracilor este sau roșiatică sau întunecată ⁵. Ei te îndeamnă să faci rele. De aici locuțiunile vâlcene : «Ce-i șopti dracu ? », «Ce-l învăță dracu ? », «Ce-i șoptește ? ».

De aci zicătoarea că «dracul nu face biserici», adică dracul numai lucruri bune nu face; el face drăcii, năsărâmbes...

De-aci faimosul adagiu :

„Sub călcăiul cizmei mele,
Șade dracu și o muiere ⁶
Și mă'nvață să fac rele !...“

1. Pe aiurea României cred că femeia care concepe din relațiunile cu diavolul, naște arătare : cu 7 capete, etc. (Cf. Voronca, *Datine*, p. 18).

2. Voronca, *op. cit.*, p. 502.

3. *Ibid.*, p. 115.

4. În Vâlcea se zice celui neastâmpărat, «Ce, mă, ai draci ?!»

5. Sébillot, *op. cit.*, p. 177. seq.

6. *Eva*, *Cherchez toujours la femme !...*

Dracii se arată sau sub înfățișarea cunoscută, sau se schimbă în câine, în pisică, în capră, țap, în găscă, berbec și bou ¹. De aceea nu e bine să lași pisicile și câinii în odaia în care este un mort, căci la ele se aciolează dracul și mortul s'ar «face rău», strigoiu, moroiu, dacă pisica ar sări pe deasupra lui.

Numai în chip de oaie și în chip de cocoș,—pe care l-a blagoslovit Hristos, — numai în aceste chipuri nu se poate arăta dracul.

Femeia este socotită mai șireată chiar decât dracul, că ea și pe dracul l-a albit, și la ea nici Necuratul n'a putut sluji ². Dracul, în credințele poporului, este a doua persoană a dualismului cel atât de obișnuit chiar în relegiuni ³. El este însă mai slab decât D-zeu, care poate să-l și pedepsească.

Fulgerile și trăsnetele sunt pentru popor săgeți asvârlite de «stângaciul» de Sf. Ilie, asupra dracilor cari se ascund, fie prin copaci *înalti*, fie prin clăi, case, turlle de biserici ș. a. De aceea când trăsnește în cevă, se zice: «N'a fost lucru curat: s'a pitit el necuratul, dar tot l-a găsit Sfântulețul!» Dela această credință ne-a rămas expresiunea: «par'c'ar fi un drac trăsnit», —despre cineva care a rămas încremenit, «scris pe perete».

Când tună și fulgeră, se gonesc câinii și pisicile, căci în ele se bagă dracul și Sf. Ilie când săgetează, izbește și în ei, dar și în tot ce este împrejur ⁴.

La Germani se crede că trăsnetul izbește spiritele cele rele, și dacă spiritele se bagă în om, îi lovește pe amândoi ⁵.

În Macedonia se crede că dacă trăsnetul cade pe o casă ori pe un arbore, este semn că acolo a fost sau dracul sau vreun smeu ⁶.

Nu e bine să pomenești numele dracilor, căci se crede că îndată și vin. Aceeaș credință este și la poporul român și la Aromâni ⁷, și la cei din Haute-Bretagne, și la Germani.

În Lesbos se crede că nu e bine să flueri (șueri) noaptea, dar nici la nămezi, că atunci e ceasul când umblă duhurile necurate ⁸.

1. Voronca, *op. cit.*, p. 489, 490, 491.

2. Vezi în *Nota X. Și dracii se îngrozesc de femei!*

3. La Indieni Indra și Vritra; la Medo-Perși: Ormuz și Ariman, etc.

4. *Șezătoarea*, an. II, p. 194.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 185.

6. *Cosmulei*, *op. cit.*, p. 46.

7. *Ibid.*, p. 45.

8. Georgeakis, *op. cit.*, p. 342.

Dracii mai au însărcinarea de a chinui în iad sufletele celor păcătoși. În credințele celor vechi, însărcinarea aceasta o au Eumeneidele (Furiile):

Un cântec popular zice :

...„Și văzui pe mândra mea,
Chinuind doi draci la ea.
Mândra umblă să se ducă,
Dracii o făceau nălucă,
Ea se țipă să m'apuce,
Eu grăbii și-mi făcui cruce,
Și-ntinsei o fugă lungă,
Dracii haida să m'ajungă... ¹

Iar în altă parte :

...„Și m'am dus la iad în jos,
Și la groaza răului,
Jos la talpa hăului,
Am văzut pe mândra mea,
Vreo cinci draci că mi-o băteă,
Sânge roș din ea săriă... ²

La Români, mamele opresc pe copiii lor de a pronunța cuvântul *drac*.

Aromânii se feresc de a pronunța numele dracului. Când vreau să vorbească de draci, ei zic : «sî li măcă luplu ! » sau «tu munte sec s'hibă ! » sau «diparte di noi ! » sau «s'naibă anacră ! » (izbândă) ³

Când se culcă copilul în leagăn, i se face cruce și se suflă deasupra lui de *trei* ori pentru a-l feri de duhuri necurate ⁴.

Ca mijloc prezervativ, contra tuturor duhurilor rele, este *fierul* : cuțit, amnar, ș. a. De cel ce are la el un obiect de fier, nu se lipește nici o vrajă, nici un duh nu-l atinge. De aceea, la nuntă, mirele și mireasa poartă la ei câte un obiect de fier, cuțit, spelcă ș. a. pentru ca vrăjile protivnice să nu aibă nici o influență asupra-le.

La Slavii de Sud se pune sub capul copiilor mici o pereche de foarfeci, un cuțit, ș. a. — tot în acelaș scop ⁵.

La Nemți se crede și se face la fel ⁶ : se pune la capul copiilor o foarfecă desfăcută în cruce, cheia casei, bani de *aur* sau de *argint*.

1. Marian, *Immormântarea*, p. 469.

2. *Ibid.*, p. 469.

3. I. Nenițescu, *op. cit.*, p. 533.

4. Voronca, *op. cit.*, p. 507.

5. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 149.

6. Wuttke, *op. cit.*, p. 359.

O potcoavă de cal, ținută deasupra ușii, sau în prag, păzește de farmece. Tot așa și securea. Fierul, aurul și argintul feresc de fulger ¹.

Ca să scapi de influența duhurilor rele, când te întâlnești cu ele, trebuie să-ți scuipi de *trei* ori în sân ².

La vechii Greci, când întâlnești cineva pe un apucat de «ducă-se-pe-pustii», își scuipă în sân pentru a îndepărta dela sine nenorocirea ³.

Și în Eddas,—cele două culegeri de tradițiuni mitice și legendare ale vechilor Scandinavi,—saliva este socotită ca având suflet.

Ea este socotită că stă în deosebite raporturi cu sufletul omnesc și de aci marea ei însemnătate în superstiție, — însemnătate ce i se atribue de toate popoarele.

Dar nu numai scuipatul (saliva) este un mijloc prezervativ, ci și suflarea. Suflarea are adesea o acțiune apărătoare și vindecătoare. Când cineva mănâncă cu o lingură străină, trebuie să suflă în ea de *trei* ori, altfel capătă bube la gură. (Se știe că boalele sunt considerate de popor ca ființe, ca duhuri rele, cu entitatea lor aparte, și dacă suflă, duhurile acestea rele, vătămătoare, sunt gonite). Suflarea este icoana comună a sufletului. La Români se suflă de *trei* ori peste apa adusă noaptea dela fântână, — înainte de a se bea.

La Slavii sudici, nu se pronunță niciodată numele de Vila — un duh necurat, — o familie de duhuri rele. La Germani se zice: «să nu zugrăvești pe dracu pe perete, căci ar putea să se înfățișeze îndată». Acelaș lucru îl crede și Slavul de Sud despre Vile.

Pentru aceea el le numește numai *one* (ele, acelea); așa cum numim și noi Șoimanele: (Ele), Iele sau Dânsle ⁴.

În Lesbos se crede că dacă pe la nămiezi ai să treci peste făgașe, nu trebuie să vorbești nimic, ci să zici numai în taină: «Fie, ca Isus Hristos să împrăstie și să învingă toate relele!» Se crede că aceste ținuturi sunt locuite de duhuri necurate ⁵. Cf. Teocrit *Idile*, I, 15; Ovidius, *Fast.* IV, 781; Lucan, *Farsal.* III, 423. — La nămiezi când toată firea se odihnește — pe marea caldură — și zeii se odihnesc, nu trebuie să-i turburi. — În Vâlcea când un vânător dibaciu nu poate înemeri vânatul sau când i se sparge țeava puștii,

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 112; 29 seq.

2. Voronca, *op. cit.*, p. 509 seq.

3. Théopraste, *Caractères*, trad. par La Bruyère.

4. Krauss, *Volks Glaube*, p. 102.

5. Georgeakis, *op. cit.*, p. 342—343.

zice că animalul după care a tras, a «avut pe dracul», că n'a fost «lucru curat»,

La Români femeile își fac vrăjile lor cele mai înfricoșate cu ajutorul diavolului. Ele «scot» pe dracu (din baltă) și-l trimet în diferite misiuni infernale.

Tasso vorbește în opera sa «Ierusalimul liberat», — de un vrăjitor strașnic care dispuneă de draci ca de niște sclavi ¹.

* * *

Alt duh necurat este *smeul*, care, după fantazia poporului, are forma de balaur înaripat, și se pogoară pe coș (horn) în timpul nopții, chinuind mai cu seamă pe fete și pe femei, — «bântuindu-le», ca să zicem cu expresia proprie. Eliade Rădulescu a urzit o frumoasă poezie pe motivul credinței în sburători :

...„Vezi, mamă, ce mă doare și pieptul mi se bate,
„Mullimi de vinețele pe sân mi se ivesc,
„Un foc se-aprinde'n mine, răcori mă ieau pe spate,
„Îmi ard buzele, mamă, obrazii-mi se pălesc.
„Ia pune mâna, mamă, pe frunte... ce sudoare!
„Obrazii... unul arde și altul mi-a răcit!
„Un nod coleă m'apucă, ici coasta rău mă doare,
„In trup o piroteală de tot m'a stăpânit“.

La Germani găsim corelativul sburătorului nostru în *Feuriger Drache* (Wuttke), care are aceleași caracteristice ale smeului nostru.

Iată o poveste franceză despre sburători :

«Sburători chinuiau toată noaptea două fete *bătrâioare* cari zadarnic se încercaseră să-i gonească cu multe mătânii și talismane.

Intr'o seară ele stropiră cu aghiasmă toată casa, ușile, ferestrele, căminul și apoi se culcară. Noaptea, sosiră sburătorii cu chip de tineri nebunatici, dar apa cea binecuvântată îi arse. Atunci ei luară niște brazde și le aruncară, una câte una, pe coș, în cămin, și coborându-se cu băgare de seamă meraseră pe aceste brazde până ajunseră la patul fetelor, bântuindu-le și cântând : Nu e totul binecuvântat ! nu e totul binecuvântat !» ² — Această poveste din Haute-Bretagne ne arată că credința în sburători există și la Francezi.

Bulgarii, după relatările lui Dozon, cred că *smeii*, — cuvântul e acelaș și la noi și la ei — au femei și copii și că iubesc și

1. *Op. cit.*, II, I.

2. Sébillot, *op. cit.*, p. 135, tom. I.

femei de pe tărâmul nostru, dar mai ales fete. Adesea ei le fură prefăcându-se în vânturi sau nouri ¹.

După credința poporului român, smeii sunt foarte grași. Se povestește că mai demult niște oameni au simțit că smeul se aciolează într'un *ciulpân* ² (*cioplan*). S'au dus, l-au găzuit și când a venit smeul în scorbura, i-a dat foc ciulpanului și până să prindă de veste și să sboare, smeul a și fost cuprins de bălbătăi. Din scorbura se rugă de ei să vie să-l scape, dar ei n'au răspuns nimic, căci știau «că-i pocește». Dar nici de uitat nu s'au uitat înapoi, ci au ținut-o coardă către sat. (Așa se întâmplă cu toate spiritele rele: te strigă, însă nu trebuie să le răspuzi, că «te pocește».)

Această credință o avem comună cu Slavii de Sud ³. A doua zi au găsit osânza smeului cursă pe-o față de arie, și groasă ca săpunul.

* * *

Spiridușii sunt, după credința poporului nostru, niște drăcușori mici, pe cari îi au cu ele unele babe și vrăjitoare, și se servesc de ei la facerea vrăjilor. Cu spiridușul se fac toate farmecele, se aduc călare ibovnicii la iubitele lor și se tămăduesc boalele. Mai de mult toate babele aveau pe spiridușii; azi mai arar îi au ⁴.

Despre un om care este priceput la multe, despre un om care iese din orice încurcătură, se zice că, par'că «are pe spiridușul»!

Despre Țigăncile ghicitoare cu ghiocul se crede că în ghiocul lor au un spiriduș care le spune tot ceace au de ghicit.

Credința că oamenii pot avea legături cu spiridușii, o găsim și în Haute-Bretagne ⁵.

«Ferice de servitoarea care are un spiriduș în măneca sa: casa-i va fi măturată în toate zilele, fără ca ea să se ostenească; pâinea va fi frământată, clăritele vor fi făcute, fără ca să pună mâna... Dar pentru a dobândi bunăvoința și serviciile acestui duh mofturos și cu toane, trebuie să te porți foarte îndatoritor cu el, și cu prea multă atențiune».

* * *

1. Dozon, *Chansons pop. bulgares*, p. 337.

2. Copac bătrân care s'a uscat și stă încă în picioare în mijlocul livezilor străjuindu-le cu marea lui.

3. Dozon, *op. cit.*, p. 154 seq.

4. *Șezătoarea*, an. II, p. 249.

5. Sébiilot, *op. cit.*, tom. I, 132.

Șoimanele, Ielele, Dânele, Sfintele, Ale-Sfinte. Toate aceste nume sunt date, prin eufemism, zânelor acestora răutăcioase și năbădăioase; după cum în vechime li se zicea Furiilor «Eumenide», zeițe binevoitoare; iar Ebreii numiau cu «Adonai» (*Domnul meu*) pe strașnicul Iahvè, — ca să-l mai îmblânzească. Aceste zâne sunt, după credința poporului român, în număr de 3 sau de 9, umblă pretutindea cântând și jucând. «Zázotele» cântecului lor le auzi adesea, în timpul nopții, pe gunoaie, sau pe la nămiezi, când se odihnește toată lumea. Cică au viers frumos de tot, viers ca de fată mare, și când cântă, parcă trag la borangic, așa de frumos și de lin mai cântă. Unuia sau uneia care cântă bine i se zice: «cântă ca ale-sfinte», «ca Șoimanele ¹». Zânele acestea sunt îmbrăcate în alb de sus până jos și se scaldă în izvoarele apelor, dar ră-tăcesc și prin umbroasele și tăcutele păduri. Ciobanii au de multe ori prilejul de a le întâlni. Se spune că unii din ei, mai chipeși, s'au dat în dragoste cu ele, iar alții le-au și putut păcăli.

Sunt foarte de treabă cu cine nu le calcă pe coadă, dar cinele supără ce-și-ce, a pățit-o: îl pocesc îndată, îi ieau ba o mână, ba un picior, ba tot trupul. Și toate or mai aveă pe lumea asta leacuri, dar de «șoimăneală» n'am auzit să se fi mai zviduit cinevă: sapa și lopata, vorba de demult. Să nu cumvă să te culci noaptea pe arie, că lor pe arie le place să-și întindă hora, și cum te-au găsit în meleagurile lor, te și pocesc: ele nu știu multe...

La Bulgari găsim niște duhuri rău făcătoare, analoage cu Ielele noastre. La ei aceste duhuri se numesc *Samodivas*: trei surori cari umblă tot dănțuind și le place să se scalde în ape și în izvoare. În credințele populare bulgare, aceste zâne sunt, de cele mai de multe ori, duhuri necurate și rău făcătoare ².

Din acestea vedem că Ielele noastre și Samodivele bulgare au oarecum notele caracteristice a trei feluri de zâne ale mitologiei păgâne, greco-romane: a Naiadelor, a Nimfelor, a Oreadelor (Driadelor).

* * *

La Slavii sudici se crede că gunoaiele sunt locul de adunare a duhurilor necurate. De aceea oamenii când «se duc în poiană»,

1. În Mehedinți: *ca milostivele* (eufemism pentru Șoimane).

2. Dozon, *Chans. pop. bulg.*, p. 148, 153.

—pe niște astfel de gunoaie, ca să fie scutiți de felurite poceli, pe cari le dau cu îmbelsugare Ielele, țin în gură, în tot acest timp, o bucată de *pâine* și prin aceasta se crede că puterea pocelilor și a vrăjilor este nimicită.

Tot la Slavii de Sud se crede că Ciuma se poate îmbună cu daruri. De aceea când bântue ea, se pun pe gunoaie vase pline cu lapte, pentru a se astâmpără urgia ei. Și sarea constituie un dar foarte plăcut pentru duhurile cele răufăcătoare ¹.

Această credință despre duhurile necurate cari își au sălașul lor pe gunoaie, ne aduce aminte de credința vechilor Inzi brahmanici cari credeau că bhūtas, adică spiritele rele (rakshas) mergeau să-și caute hrana pe grămezile de gunoaie ². Eră și firesc și logic ca tot acelaș om care a dat ființelor spirituale protivnice lui, drept sălaș întunericul cel plin de groază, tot acelaș om, tot aceeaș mentalitate să le dea acelaș ființe gunoaiele drept locuri unde să-și poată agonisi hrana lor, după ce le dăduse, cu fantazia lui, înfățișarea cea mai respingătoare. Tot ceea ce este mai bun și mai frumos, omul l-a dat, l-a atribuit închipuiților lui prieteni; toate păcatele și defectele propriei sale firi, tot ceea ce este mai urât, mai nesuferit, toate scăderile lui, le-a aruncat în spinarea unor ființe închipuite, — închipuiți vrăjmași ai lui. —

Siamezii ³, ca și Germanii ⁴, ca și noi Românii, cred că duhurile cele mai necurate (Ielele) își caută hrana lor pe gunoaie. La Români se mai crede că în locul pe unde joacă Ielele, nu mai crește iarba și cea care a fost, se usucă, «se arde ca de brumă». Așă spun oamenii cari au văzut urma jocului Șoimanelor. Tot ei mai cred că apa adusă noaptea, pentru ca s'o poți bea, este bine să suflă de *trei* ori pe deasupra ei sau să torni din ea de *trei* ori în foc, căci altfel «te pocește».

Acelaș lucru îl cred și Germanii ⁵. În această plăcere a unor duhuri de a se scaldă în izvoare, parcă am găsi caracteristica vechilor

1. Krauss, *Volks Glaube*, p. 68, 71.

2. Valée Poussin, *Le Brahmanisme*, p. 22—23.

Româncele opresc pe copii să umble pe gunoaie, că «ii pocește», îi ia din ale-sfinte.

3. *Rev. des Trad. populaires*, An. V, vol. V.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 74.

5. *Ibid.*, p. 293. Cf. Rad.-Codin, *Sărbători*, pag. 74., Cf. Sébillot (H. Bretagne), tome XXII, p. 305—307.

Ondine cântătoare și vrăjitoare, cari, după credințele populare, înnebuniau pe toți cari le vedeau în apă ¹.

Englezii cred că în locul în care au jucat ielele, iarba nu mai *dă*. Acest lucru ni-l face cunoscut și Bulwer Lytton în romanul său : «Memoires de Pisistrat Caxton».

La Drăgaică, cum și în ziua de Probejenii, 6 August, se adună de pe câmp și de pe deal *Sânzenii*, adică bălării de toată mâna și anume : coada smeului, apărătoare, buruieni de lipitură, de babițe, mușețel, avrămeasă, lipan, brusture, iarbă mare, împărăteasă, leuștean și odolean. Sânzenii sunt împotriva Ielelor. Ielele se tem de aceste sânzenii, de aceea în cântecele lor se tânguesc astfel :

Dacă n'ar fi avrămeasă,
Mușețel și împărăteasă,
Odolean și leuștean,
Usturoiu de samulastră,
Toată lumea-ar fi a noastră! ²
(Adică pe toată lumea am poci-o).

* * *

Rusaliile țin o săptămână întreagă.; Nu se lucrează nimic în casă, nici chiar pe câmp, căci «Rusaliile astea sunt sfinte» și te pocesc, te înnebunesc... «te iea din Rusalii».

— «Ce mă ? Ești luat din Rusalii ? » — i se zice unuia care-i cam pe-o ureche.

În multe părți se crede că Ielele cu Rusaliile sunt tot una. Rusaliile cântă frumos și joacă în anumite locuri : la puțuri, fântâni, pe la cruci, răspântii, prin poiene ș. a. Ele pocesc pe aceia cari ar ascultă la cântecele lor ori ar privi la jocurile lor, *luându-le la unii* gura, graiul și amuțindu-i; la alții înțepenindu-le mijlocul; altora mâinile ori vreun picior ³. Împotriva lor este usturoiul și pelinul cari se poartă la brâu și la ureche, tot timpul cât țin Rusaliile. Nebunia și înnebunirea pe care poporul nostru o atribuie Rusaliilor sau Ielelor ori Dracilor, Slavii de Sud o atribuie tot unor duri necurate : Vilelor ⁴. În Evul-Mediu se atribuiau dracilor.

* * *

Fetele mai micșoare (codane) și leneșe sunt speriate cu Joi-

1. Cf. Preller, *op. cit.*, p. 349.

2. Codin și Mihalache, *Sărbători*, p. 74.

3. Codin, *Sărbători*, p. 68.

4. Krauss, *Volksglaube*, p. 92.

mărița, o slută de femeie urâtă de mama focului, despletită și cu dinții rânjiți, care, după credința poporului, foarte înrădăcinată în bătrâni,—vine și toacă degetele acelor fete la cari ea, în noaptea de Joimari ¹, o mai găsi cănepă netoarsă.

* * *

Ciuma este socotită de poporul nostru,—ca și toate celelalte boale,—ca un duh necurat, ca o ființă cu o existență aparte. Tot ceea ce imaginația fertilă a poporului a putut născoci mai hâd, mai slut, mai înfiorător, ca înfățișare omenească, totul s'a pus pentru a face figura ciumei cât mai de temut. Dar imaginea ei, care stă întunecată, ațipită în suflete, se deșteaptă și mai înfiorătoare, când flagelul ei bântue. În județul Iași se crede că ciuma se arată în haine albe ².

La popoarele sud-slavice credința în o așa ființă este destul de pronunțată [cuma morița, ciuma omoritoare]. Dar nu numai la ei, ci și la toate popoarele Europei,—dela cele mai îndepărtate colțuri ale Greciei și Spaniei, până sus la Islanda—toate povestesc despre înspăimântătoarea ciumă,—ca un ecou al trecutelor ei puștiiri. Despre acestea au scris mult și bine Grimm și Panzer ³.

În Serbia, atâta timp cât bântue ciuma, nu i se zice pe numele ei propriu : «Kuga», ci se numește pentru a se mai îmblânzi («Kuma», cumătra) ⁴. Popoarele sud-slavice cred că figura ciumei este mâncată toată de cancer, este nămiiloasă și slabă, uscată. Pieptul îi este negru tăciune. Ea mănâncă inimile oamenilor

Popoarele primitive sunt, în general, popoare silvice.

Vilele, la Slavii de Sud, nu sunt altceva decât sufletele copacilor cari lucrează în afară de ei, este antropomorfizarea spiritelor pădurii ⁵. Ele formează, sub o numire generică, un întreg neam mitic, pentru care noi avem numiri felurite : Zâne, Șoimane, Ursitori, Fetele-câmpului, Fetele-codrului, Joimarițe, Năluci, Muma-Pădurii ⁶ ș. a.

1. Codin, *Sărbători*, p. 45.

2. *Șezătoarea*, an. VIII, p. 102.

3. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 88, 89.

4. *Ibid.*, p. 91, seq. (Krauss, *Slavische V. V.*)

5. Reprezentarea ei ca atare o găsim la Croați, Sloveni, Sărbii de Ost, la Bulgari, Ruși, Români, Maghiari (Cf. Krauss, *Volksglaube*, p. 56). La Maghiari (recte Săcui) numele *csuma* e luat dela Români.—Vezi : Revézs, *Nagy Lexikona*.

6. Dacă *Românii au pe Muma-Pădurii, Siberienii au «Craiu Codrului», care este, ca și Muma-Pădurii, quintesența sluteniei, urîțeniei. (Cf. Korolenko, *Nuvele siberiene*, p. 10-11.

În credințele poporului nostru, toți arborii au duhurile lor. *Dacă duhul este bun*, poți să tai copacul fără frică; însă dacă duhul este rău, copacul este «un lemn rău», cu care nu este bine să clădești o casă, căci acel lemn îți va aduce pe cap numai nenorociri, copiii nu vor trăi ș. a. Această credință o are și poporul francez, o aveau și anticii în Dryadele și Hamadryadele lor. La Dalmațieni, la Germani ș. a. socul se crede că are sufletul lui și cine îl taie este pocit sau moare pe loc.

Vilele sunt *locuitorii înălțimilor celor mai mari*, pe cari Slavul dela Sud nu le iubeste.

Slovenii cred că Vilele locuiesc pe *arie*. Ele sunt și duhurile proteguitoare ale agriculturii : la nămiezi când secerătoarele se odihnesc, ele ieau secerile și taie înainte: într'o jumătate de ceas ele taie mai mult decât seceră o secerătoare o zi întreagă. Pentru Vile, ca genii ale cerealelor, se lasă netăiate câteva fire de grâu, pe câmp¹. Acelaș lucru se observă și în Vâlcea, și nu numai la câmp, dar și în podgorii și grădini. Când se culeg roadele, se mai lasă câte ceva, se lasă *de sămânță*, sau se lasă *rodul* și este credința că dacă nu vei lăsa *rod*, pomul se va *supăra* și nu-ți va mai produce. Tot așa și cu câmpul. Acestea par a fi o rămășiță a cultului Pomonei și a zeiței Ceres.

La Francezi, când se culege inul, se lasă câteva fire pe câmp.

La vechii Ebrei se lăsau iarăș câteva fire de cereale, atunci când se făcea strângerea lor de pe câmp.

Iată ce cetim în «Levitic» : ² Și când veți seceră voi semănăturile pământului vostru, să nu seceri de tot laturile țarinei tale, nici spicele căzute din secerișul tău să nu aduni. Și în viea ta strugurii să nu-i culegi de două ori (să faci bobițătură, pobârceală), și boabele cele căzute să nu le culegi în viea ta...

La Walloni se lasă necules ultimul fruct al unui pom, pentru ca el să rodească și pe viitor. ³

La Germani se crede că un pom tânăr se face roditor, dacă atunci când se culege, i se lasă câteva fructe, cari vor sta pe crengi, până vor cădea dela sine ⁴.

Slavul de Sud, când se face secerișul, împletește o cunună de

1. Krauss, *Volks Glaube*, p. 78, 81, 79.

2. 19, 9. Cf. *Idem*, 23, 22.

3. Monsieur, *op. cit.*, p. 20.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 400.

spice și o lasă pe câmp, în cinstea Vilelor. Cine fură această coroană, îi va merge rău ¹.

Familia aceasta de duhuri o găsim, sub diferite numiri, — la toate popoarele Europei.

Așa la Slavii de Sud: Vile; la Ruși: Lješije și Rusalka; die Holzleute și Moosleute în Germania de mijloc, Franconia și Bavaria; die wilden Leute în Eifel, în Hessen; die Waldfrauen și Waldmänner în Boemia; în Tirol: Fanggen, Fänken; romanicele: Enguane, Diale; danezele: Ellekoner; suedezele: Skogsnufer ², etc.

La Bulgari Vila se numește Samovila. Ea se înfățișează deosebit: în general se crede că e de o frumusețe orbitoare ³; sunt parte femeiască, subțiratică, au și aripi, pe cari noi nu le vedem, și de aceea umblă ele așa de ușor. Vilele se aciolează prin munți și prin nuci, sau se adună la răspântiile drumurilor. Ele se înfățișează acoperite de lungul lor păr sau cu un giulgiu alb ca de mireasă, mai des acoperite cu frunze de copaci ⁴.

Adesea Vilele păzesc vite sălbatice și domestice.

De cutează cinevă să ucidă un astfel de animal, îndată este pocit. Altele sunt păzitoare și stăpâne ale izvoarelor, sunt urmașe ale vechilor Naiade. Dacă un râu este lângă un pom, Vila pomului este și Vila râului. Această credință este un împrumut pe care Slavii l-au făcut dela Germani ⁵. De aceea trebuie să le dai o vamă pentru a putea să bei apă din acel râu. Unele izvoare au ajuns la reputația că au apă omoritoare, tot din acest motiv. Cel ce a suferit poceli pe urma lor, se crede că a pățit-o, fiindcă a turburat, când a luat apă,—copiii Vilelor, cari se scaldau; sau fiindcă fântâna e săpată de ele, e «ctitoria» lor; ori fiindcă ele au înveninat apa cu felurite buruieni otrăvitoare. Zânele apelor sunt, mai cu seamă, trei surori. Unde calcă piciorul lor, iarna rămâne nerourată (neînrouată) și se cunoaște, așadar, locul în care ele au horit. Pe turburătorul păcii lor, Vilele îl pocesc: îi ieau mâinile și picioarele, sau îl săgetează, cu arcurile lor, drept în inimă, așa că pe loc și moare; ori îi ieau mințile.

1. Krauss, *op. cit.*, p. 81 (*Volks Glaube*).

2. *Ibid.*, p. 69, 71.

3. Compară expresia noastră populară: «frumoasă ca o zână», sau: «par'că e picată» (de sus).

4. Krauss, *Volksgl.*, p. 72, 74, 77.

5. *Ibid.*, p. 85, 87.

Dacă dela munte se coboară cineva bolnav, se crede că s'a întâmpinat cu Vilele, și că l-au pocit. *Adesea ele strigă pe muritori, dar ei nu trebuie să se uite înapoi, nici să le răspundă ori să se lase ademeniți de glasul lor, care-i chiamă*¹. Aceeaș credință și acelaș sfat ți-l dă și superstiția românească.

În Suedia se crede că cel ce calcă pe iarba călcată de Elfi (în danțul lor),—este pocit fără întârziere. În Scoția și Islanda se crede de îndată ce ai văzut Elfi, ai și fost pocit, ori săgetat «de mcarte».

Vilele au și ele favoriți, pe cari îi recrutează mai cu seamă dintre păstorii cu chip frumos, ca al lui Endymion. Credința aceasta este aproape la toate popoarele Europei. *Dozon*, în opera sa: «Chansons pop. bulgares», — are un cântec popular bulgar, în care este vorba despre căsnicia unui muritor cu o Samovilă. Cu Vilele, se crede că poți să intri în legătură, dacă le ajuți în nevoile lor.

Recunoștința lor e foarte mare: îți sunt mulțumitoare toată vieța lor².

Se *povestește* că un păstor umbri cu o ramură de copac pe un copil foarte frumos, care adormise în mijlocul pădurii.

Eră un copil de Vile. Drept răsplată, Vila, mama copilului,— îl dăruie pe cioban cu voinicie, frumusețe și noroc³.

Chiar și astăzi, în popor *fenomenele naturii* sunt privite ca fiind însuflețite. Așa la Slavii de Sud⁴, pe timp de furtună și grindină se scot afară toate instrumentele de tăiat: securi, sape ș. a., pentru ca duhul (vrăjitoarea) care însuflețește grindina, să se taie în ele.

În Vâlcea, se înfige în pământ o secure, atunci când începe să «bată piatra», să dea grindina. Pe aiurea se înfige în pământ o sapă⁵. Indată ce înfigi sapa sau securea în pământ, încetează grindina.

Volvura (vârtecușul) este un joc al Ielelor sau al strigoaicelor, — după credința Slavilor de Sud.

E rău să intri în jocul lor. Și ca să te convingi că într'adevăr joacă Ielele, strigoaicele, sufletele de vrăjitoare — arunci în volvură un cuțit: ele au să se ia la ceartă pentru cuțit și ai să-l vezi, în curând plin de sânge⁶. Sébillot spune că în Haute-Bretagne se crede

1. Krauss, *Volks Glaube*, p. 91, 92.

2. *Ibid.*, p. 102.

3. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 82.

4. *Ibid.*, p. 103.

5. *Șezătoarea*, an II, p. 194. La Nemți se înfige o secere sau un cuțit, în care se rănesc, se crede, vrăjitoarele, strigoaicele (Wuttke, *op. cit.*, p. 83).

6. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 53—54.

că volvura este lucrul dracului, care o împinge cu coarnele lui¹. La Români se crede că volvura este isprava dracului și că trebuie să te ferești din calea ei. Dacă te-a apucat fără de veste, e bine să scuipi de *trei ori* pentru a scăpa de orice rău din partea Necuratului².

Intrebuințarea securii împotriva influenței duhurilor rele, mi se pare a fi un rest din *vechiul cult al securii*. (Se știe că și descântecul de Muma-Pădurii, de spaimă la copii mici, se face cu ajutorul securii). Pe dolmeni se găsesc felurite semne, însă cele mai de seamă și cele mai des întâlnite sunt acele ce reprezintă securi gravate sau sculptate și grupate diferit. Acest lucru ne face să credem, că un cult al securii există în acea epocă asemenea cu cel al Egiptenilor, Grecilor (Pausan. X, 14) și al popoarelor din centrul african³.

* * *

După concepțiunea populară, spiritele au o altă corporalitate decât oamenii; dar în celelalte privințe sunt identici cu ei: mănâncă, beau, au familii și copii, pot să fie rănite și chiar omorâte. (cf. Wuttke, § 47).

Această credință că duhurile pot fi omorâte se găsește și la Greci, la Groenlandezi, la cei din Guinea, la insularii din Figi, ș. a. La Grecii moderni, într'un cântec (apud Passow, No. 514) se spune cum a fost omorâtă o stafie (στοιχέτο) într'o luptă cu viteazul *Gianis*. Asemenea credință întâlnim și în Irlanda⁴.

În credințele populare române adesea vezi că dracul e păcălit și pus să înlocuească cu degetul său cuiul dela leucă. Smeilor li se dă foc și ard în ciulpanii lor, fără să mai poată scăpa de vicleșugurile măiestre în cari îi prind muritorii.

Locuința tuturor duhurilor este *răspântia*. Aci se adună κῆριος, Ἐκάρτης. (Teokrit, II, 35)⁵. Aci vine pezevenghea și vrăjitoarea pentru a-și face vrăjile. (Tibullus, I, 5.56).

Cine calcă pe *scâldele*, murdăriile dela răspântii, se îmbolnăvește. (Petron, 134; Plut. *De superst.* 9).

Impotriva unor friguri cari țin 4 zile se recomandă, la Ro-

1. Tome XXII, p. 365.

2. Tibullus zice :... «*ter cane, ter dictis despue carminibus*»—Vorbind despre magie, de îndepărtări de vrăji. (Lib. I, El. II).

3. A. Bros, *Relig. d. non-civilisés*, p. 286.

4. Librecht, *op. cit.*, «Superstiția germană». (pag. 341—342).

5. Cf. Vergilius, *Aen.* IV, 609.

mani, untdelemnul în care s'au prăjit broaște la o răspântie (Pli-nius, XXXII, 13).

Și la *hotare* se adună duhurile rele. Românii spun că *nu e bine* să te culci la un hotar, că el e locul dracului și poate să trăsnească Sfântul Ilie pe dracu, trăsându-te și pe tine ¹.

Cei vechi socotiau *hotarele* ca sfinte și le credeau foarte proprii pentru a face vrăji pe ele ².

* * *

Ca să fii ferit de «poceli», când te întâlnești cu un duh necurat, e bine, — spun Românii, — să-ți întorci fața, să nu-l privești. Când te strigă nu trebuie să-i răspunzi. Credința aceasta și obiceiul ce se reazimă pe ea le-au avut și le au toate popoarele. Se știe din mitologia greco-romană că Gorgonele împietriau pe muritorul care le-ar fi privit în față. De aceea Perseu, în lupte contra lor, nu se uită la ele, ci le vede chipul reflectat pe «oglin-da» scutului său.

În India veche eră oprit ca la plecarea cu mortul să te uiți înapoi și aceeaș oprire o observau și cei ce se întorceau dela rugul pe care arsesse mortul ³. În Serbia și Naxos se crede și se procedează la fel ca la vechii Indieni.

Tot așa și în Saxonia. În Armenia se spune că preotul care merge în fruntea convoiului funebru, *nu trebuie* să se uite în juru-i ⁴.

Obiceiul de a nu se uită înapoi când se duc cu mortul sau când se'ntorc dela înmormântare, îl au și Românii ⁵.

O zicătoare grecească spune: «Când pleci de-acasă, să nu te mai întorci să te uiți înapoi, căci la spatele tău sunt Erinyile» ⁶.

Deci când se întoarce cineva și se uită înapoi — după ce a plecat de-acasă, — are să vadă duhurile rele cari îl urmăresc.

La Germani se zice: «Cine pleacă la războiu și, pe drum, se mai uită'n urmă, n'are să se mai întoarcă din luptă!» ⁷.

La toate popoarele este oprit să te uiți în fața zeilor. Mi-

1. Ioan Creangă, an. IV, p. 183.

2. Vezi Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 47.

3. Samter, *op. cit.*, pag. 149. (Spiritul mortului, care este conceput ca un duh răutăcios, — ar putea să te «cheme» cu el, — pe cealaltă lume).

4. *Ibid.*, pag. 150; 147.

5. Vâlcea și, poate, și aiurea.

6. Iamblich, *Prot.* 21 (Apud Samter, *op. cit.*, p. 147—148).

7. Samter, *op. cit.*, pag. 148.

nerva i-a luat vederile lui Tiresias, fiindcă, fără voia lui, o văzuse scaldându-se în izvorul Hippocren (după Apolodor, Propertius și Calimac).

La Romani când puneau facla sub rugul ce ardeă pe răposati, își întorceau capul toți cei ce luau parte la înmormântare ¹.

Iată ce cetim în «Infernul» lui Dante:²

«Virgil mi-a zis atunci: Tu fața îți întoarce. Și ochii îi închide, căci, dacă vine'ncăoace Gorgona, tu lumină în veci nu vei vedea».

Duhurile pot fi înșelate de muritori. La nuntă, după cununie, alaiul nu trebuie să se întoarcă tot pe acelaș drum pe care a venit, ci pe altul pentru a «înșela» astfel pe duhurile potrivnice căsniciei cari așin, pline de îndârjire, calea mirilor, — pe drumurile pe cari au venit la cununie.

Acest obicei îl au și Românii și o sumedenie de alte popoare de pe fața pământului ³.

Duhurile sunt așa de multe, după concepția primitivului, încât mișună în tot universul. Arabul, când aruncă vreo piatră, cere iertare duhurilor (spiritelor) pe cari le-ar fi lovit ⁴.

De aci nevoia de-a se goni (speriă) duhurile cari — în marea lor majoritate — sunt concepute ca duhuri rele, protivnice omului.

Toate popoarele primitive și vulgul popoarelor civilizate cred că *sgomotul* — în genere — poate îndepărta și speria duhurile rele. La Români se spune că *sgomotul* de clopot îndepărtează duhurile rele ale furtunii, trăsnetului, ale secetei ⁵, și gonește Vârcolacii cari «mănâncă» luna sau soarele.

Credința că tragerea clopotelor îndepărtează furtuna și trăsnetele, o găsim și la cei vechi. Iată ce cetim în fruntea vestitului *Cântec al Clopotului*, — de Schiller: *Mortuos plango, — vivos voco, — fulgura frango*. Acesta eră, după credința celor vechi, întreitul rol al clopotului.

Chiar și duhurile rele ale boalelor pot fi gonite prin sunetul de clopote.

1. Cf. *Aeneis*, VI, 224.

2. *Infernul*, (trad. N. Gane), Cânt. IX.

3. Cf. Samter, *op. cit.*, secțiunea II-a, *Hochzeit*.

4. Guyau, *L'irreligion de l'avenir*, p. 57.

5. Cf. paragr. despre *Fierărit*.

Pe vremuri, când ciurma bântuia cu furie, se trăgeau într'una clopotele dela biserici, pentru a o gonî. ¹

În Noua-Guinee, când misionarii creștini au introdus și întrebuințat clopotele de biserică, indigenii nu mai puteau de veselie și le mulțumiau că au gonit astfel duhurile rele.

Brahmanii Indiei vestice trăgeau clopotele,—de câte ori sacrificau zeilor casnici, pentru a gonî duhurile rele. ²

Dar duhurile necurate se gonesc și prin alte feluri de *sgomote*.

La Bobotează—atât în orașe, cât și unele sate—se trag focuri de armă peste apa sfințită.

Tot așa și la sărbătorile naționale.

În Moldova, în sec. 18-lea se sloboziau tunurile la Bobotează³.

La Români, la nuntă a fost și este obiceiul să se sloboadă pistoale și în drumul către biserică și după cununie, în drumul către casă.

Acest obicei, prin care se crede că se gonesc duhurile rele, este nu numai la toți Români, dar și la mai toate popoarele pământului ⁴.

În jud. Vâlcea, Romanați, Mehedinți (și, poate, și în celelalte) la lăsatul de sec (post) este obiceiul să se sloboadă arme de foc, în mijlocul bătăturii, (curții), pentru ca postirea să fie neturburată de ispite venite dela duhurile rele.

În vechime se *da* cu pistolul pe coș (horn) în sus, pentru a feri casa de bântuelile smeilor ș. a. (Vâlcea, Romanați).

La Macedoneni, când ies mirii dela cununie, se dă cu pușca și se poruncește lăutarilor să cânte ⁵.

În Sparta, la moartea regilor, se trimeteau crainici în toată Laconia. Pretutindenea femeile băteau în căldări ⁶.

Luther crede în existența dracilor și socotește că poate să-i gonească cu sunetul duios de flaut.

În Norvegia, se slobod puști în noaptea de Sânzâene, pentru a se speria geniile rele, protivnice agriculturii. Acelaș lucru și tot în acelaș scop se face în noaptea Crăciunului și în noaptea Anului nou.

1. Jacobsen, *Șase nuvele*, (biblioteca de popularizare Samitca, p. 62. (*Ciurma din Bergamo*).

2. Samter, *op. cit.*, p. 63, nota II.

3. Cronica lui Gheorgaki (vol. III, p. 316).

4. Vezi Samter, *op. cit.*, secț. Hochzeit.

5. *Revista p. Istorie, Arheol. și Fiolog.*, vol. II, p. 422.

6. Herodot, VI, 58.

Se slobod puști și peste staulul în care se află vite bolnave,— (pentru a se însănătoși) ¹.

În Scandinavia, când nu *iese unt*, se trage un foc de pușcă pe deasupra putineiului sau chiar în putineiu, — pentru a se goni spiritele rele (*Elbe*) cari nu lasă untul să iasă ².

În Germania de Nord, țărani împușcă prin crăcile pomilor— în noaptea Anului Nou — pentru ca spiritele protivnice rodniceii, cari se aciolează prin ei,—s'o iea la sănătoasa.

În Umbria, norii cari aduc grindină se împușcă cu gloanțe tari și ascuțite.

Tot așa se face și în Tirol și Oberpfalz. Se crede că, împușcându-se norii, se omoară vrăjitoarele cari îi cârmuesc pe cer ³.

Alt mijloc prin care poți să alungi duhurile, este *focul*.

La Români este obiceiul ca la 9 Martie (40 de mucenici) să se aprindă o cârpă cu care apoi se afumă toate leaurile și vitele din curte pentru a fi ferite de rele și de șerpi.

La 17 Martie (Sf. Alexe, omul lui Dumnezeu) se afumă grădinile și pomii pentru ca să rodească.

La 25 Martie se afumă împrejurul caselor și grădinilor cu pomi roditori ⁴.

Femeile vâlcene spun că «pe 'ntuneric» (noaptea) când se duc la tămâiat, cu cățuile pline de jărat, *n'au frică* de nici un duh necurat.

Românii, în Vinerea Patimilor, după ce ies dela biserică, se duce fiecare cu lumânarea aprinsă până acasă și, dacă nu se stinge, ocolește cu ea de *trei* ori casa, pentru a fi ferită de trăsnete, de foc și de boale ⁵.

În Vâlcea, la facerea gropii pentru mort, o femeie se duce cu o cățuie cu tămâie și «dă» (tămâiază) peste locul ales de gropari.

De altfel gonirea duhurilor prin ajutorul focului o cunoșteau și Indienii vèdici și brahmanici. Originea cultului ce se dă, de atâtea popoare, focului, stă în însăș credința comună că el gonește duhurile rele cari mișună pretutindeni.

1. Samter, *op. cit.*, p. 39.

2. *Ibidem*, p. 39.

3. *Ibid.*, p. 40.

4. Elefterescu, *Cartea Neamului*, an. I, p. 62, 63.

5. *Ibid.*, an I, p. 71.

La vechii Indieni, la nuntă, un brahman asvârliă în văzduh bețișoare sau săgeți, zicând aceste cuvinte : «Eu sfredelesc ochiul duhurilor cari foiesc împrejurul acestei mirese»¹.

Alt mijloc superstițios de a goni duhurile, este *scuipatul* (*saliva*).

În toate credințele populare el ne este înfățișat ca unul care nimicește orice înrăurire nefastă a duhurilor rele.

La Romani, se scuipă când se încălță încălțăminte de piciorului *drept*².

Tot la Romani se credea că scuipatul ferește de deochiu. — Se scuipă spre epileptici, fiindcă se credea că astfel se pot goni demonii. La Români, în asemenea cazuri, se scuipă, de *trei* ori, în sân.

Plinius susține că dacă scuipi în gura unui șarpe, îl omori.

La Romani scuipatul se întrebuință în medicina babelor, ca vindecător al boalelor la om și la dobitoace³.

Obiceiul întrebuințării scuipatului în descântece de boale l-au păstrat și Români. Copii sunt scuipați de *trei* ori sau se ung cu scuipat la buric ca să nu se deoache.

Migne⁴ și Chesnel⁵ ne spun că cei vechi scuipau în sân de *trei* ori, când ieșeau din casă, pentru a nu fi deochiați.

Romanii și Cartaginezii, înainte de a ieși din casă, își scuipau în încălțăminte de piciorului *drept*, pentru a fi feriți de ochi răi (deochetură, deochiu)⁶.

Locuitorii Perului au și astăzi această superstiție.

Copiii walloni scuipă pe pământ, când se ieau la întrecere, în jocurile lor, pentru ca adversarii lor să nu câștige⁷.

Același obicei este și la copii Românilor când se joacă la «țurcă», la *bile* ș. a.

Dar de nimic nu se tem duhurile mai mult ca de *fier*, *oțel*.

Japonezii pun pe cadavrul morților o *sabie* goală pentru a îndepărta duhurile necurate⁸.

1. Oldenberg, *Réligion d. Vêda*, p. 271.

2. Plinius, XXVIII, 38.

3. Cf. Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 88.

4. Vol. II, p. 760.

5. *Dictionnaire d. Superst.*, p. 248.

6. Laisnel, vol. I, pag. 304.

7. Monseur, pag. 93.

8. Lafcadio Hearn, *Totenfeier in Japan*, Zukunft, 1906, No. 30 (apud Samter, *op. cit.*, p. 45).

Am văzut că Românii înfig câte un *ac* în trupul celui bănuit că se va face strigoiu, pentru a-i zădărnici încercările de a se metamorfoza în mâncător de inimi omenești.

În Turcia se pune pe pântecele mortului un *cușit*. În Silezia se pune în sicriu o secure grea, pentru ca spiritul mortului să nu mai aibă putere să facă rele ¹.

La Masuri se pune o secure pe pragul ușii peste care se trece cu mortul, — tot în acelaș scop ².

Francezii aruncă în «volvuri» (vârtecușuri) și în mijlocul furtunei— cuțite ascuțite, pentru ca duhul rău al acestor vânturi să se taie în ele.

La Români mirele își pune la brâu un cușit pentru a fi ferit de orice vrăji ce s'ar aruncă asupra lui și asupra miresei.

În descântecele «de deochiu», duhul rău al boalei este alungat și prin *sufierea* în fața bolnavului ³.

Tot la Români se crede că peste apa adusă la fântână — în timpul nopții—e bine să *sufli* și să torni de trei ori în foc din ea, pentru a nu fi «șoimănit», pocit.

La Români se crede că suflarea în frunte este vindecătoare în caz de guturaiu, tusă ⁴.

CAPITOLUL XXIX.

Boalele, descântecele.

Am auzit odată o poveste, pe care vreau s'o istorisesc acuma. Ci-că Moartea nu se încumetă să dea piept, să răpuie un om voinic. Și când se tot căină ea că e slabă, iată că se întâlnește cu Frigurile. Își dau binețe, ca prietene ce erau, și Frigurile întrebă pe Moarte de ce este așa de amărită. Le spuse ea Moartea trășenia, iar Frigurile îi ziseră: «Să vii să-l iei după o săptămână, ți-l punem noi bine!»... Și Frigurile s'au ținut de vorbă... și calea Morții a fost netezită și ușurată.

Boalele, ca și moartea, sunt concepute de poporul nostru ca

1. Samter, *op. cit.*, p. 46.

2. *Ibid.*

3. Cf. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 82. (Un descântec «de deochiu» cules din com. Gorunești, jud. Vâlcea, de C. M. Popescu, seminarist).

4. Plinius, XXVIII, 60.

duhuri răutăcioase și pizmătărețe pe vieța omului. Acest lucru se poate vedea foarte bine din povestea pe care am spus-o. Boalele pun stăpânire pe trupul și pe sufletul omului și îl chinuesc.

Acest lucru se vede și mai clar la epileptici (îndrăciți); aceștia au, se crede, un spirit rău suprapus spiritului lor,—care este în stăpânirea spiritului celui rău. Această credință o au mai toate popoarele orientale. În antichitate epilepsia era semnul unei urgii divine, și adunările poporului (comițiile), la Romani, erau disolvate de drept, când unul din cei prezenți era lovit de spasmuri epileptice. Acest fapt a dat epilepsiei numirea de «morbus comitialis». Această întâmplare era socotită ca o rea prevestire și nu se putea spera nimic fericit dela hotărârile ce s'ar fi luat în asemenea împrejurare. Suetonius ne spune despre Caesar :

«*Comitiales quoque morbo bis inter res agendas correptus est*».

În Evul-Mediu se credea că epilepsia este o uneltire drăcească, înghebată de Satan împotriva lui Dumnezeu¹. În ziua de azi se crede tot așa cum se credea în Evul-Mediu.

O groază nebună apucă pe toți câți văd pe un epileptic, atunci când acesta are accese de boală : ei au conștiința că se află nu în fața unui bolnav care merită toată îngrijirea noastră, ci în fața unui duh necurat. De aceea li se face părul măciucă !

Printre numeroșii agenți ai principiului rău, — principiu care se găsește în orice religione, — printre aceștia sunt și boalele, *zeii patologici*, cum sunt numiți de Grasserie, adică acei ce prezidează la diferitele boale ale omului.

În Noua-Zelandă, durerea de cap are un zeu *Toyu*. Acesta locuiește în fruntea omului ; *Mako-Tiki*, zeul șopârlă, care prezidează la durerile de piept ; *Rugomai*, zeul ofticei². La Roma, pe lângă Esculap, zeul vindecării, medicinei, — era zeita Febris, zeită a frigurilor paludice. Perșii aveau un zeu care personifică frigurile scarlatinei³.

La Slavii de Sud, boalele sunt concepute ca niște duhuri vrăjmașe omului, cari își aleg ca sălaş trupul omenesc, și aceasta fie pentru un timp mai scurt, sau pentru unul mai lung. Uneori ele rămân în trupul omului până la moartea lui⁴.

1. Lubomirska, *Le Prejugé sur la Folie*, Bloud, Paris.

2. Grasserie, *op. cit.*, p. 251.

3. *Ibid.*, p. 113.

4. Krauss, *Volks Glaube*, p. 41.

Indienii atribue boala, și acuma, ca și în vechime, sălășluirii unui duh necurat în trupul omenesc. La Germani boala este tratată adesea ca o pluralitate : 77 sau 99. Frigurile, podagra, cari sunt la un moment dat stăpâne pe un om, sunt numărate cu numere divizibile cu 11, — numere ce se găesc și în Vedele indice. Boalele sunt deci privite ca ființe și sunt tratate în consecință.

Este credința că boalele se pot arunca în sarcina arborilor. Se leagă de ei niște sdrențe luate din hainele bolnavului, sau se bagă într'o scorbură și se înțepenesc aci. Acest metod este întrebuițat mai cu seamă la friguri și la *negi* (*negei*)¹.

Pomii, arborii pe cari se aruncă boalele omenești, sunt mai ales acei fructiferi, dar și stejarul și socul. O credință analoagă descoperim în Vede. Durerea de dinți se vindecă astfel, — după credința poporului german : Cinevă, care nu-i înrudit cu suferindul, — sau chiar și cel ce suferă, scoate o așchie subțire din partea de miază-noapte a trunchiului unui pom ; apoi o bagă în dintele bolnavului, până dă sângele, pe urmă vără iarăș pana cea însângeraată în locul de unde a scos-o, — de pe trunchiul arborelui, — și o potrivește așa de bine, încât să fie cu putință vindecarea răni pomului². Cu vindecarea pomului, trece și durerea de dinți. Indianul care se căsătorește cu o văduvă, pentru a împiedecă funestele consecințe pe cari poporul le atribue acestor uniri, aruncă blestemul său pe un arbore expiator³. Pomul se crede că se usucă absorbind toate relele.

După Bernoni, la Veneția, pentru a se scăpa de friguri, bolnavul se duce la un pom, îl leagă și îi zice de *trei* ori pe nerăsuflate : «Aici te pun, aici te las, mă duc să mă plimb !» Frigurile încetează, iar pomul dacă e fructifer, nu mai rodește⁴.

La vechii Egipteni chiar medicina fu animistă în sensul că doctorii nu căutau, de cele mai multe ori, decât biruirea și gonirea din corp a duhului care producea boala. Boala eră pentru ei o stăpânire a unui spirit rău ; vindecarea eră scoaterea din stăpânire a duhului celui rău. Când bolnavul cădea în luptă, aceasta însemnă moartea individului⁵.

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 300, 398.—Această credință și acest obicei este și la Români (*Transilvania*).

2. *Ibid.*, p. 309.

3. Gubernatis, *op. cit.*, vol. I, pag. 113 seq.

4. *Ibid.*, pag. 111, vol. I.

5. Ermoni, *op. cit.*, pag. 113.

Tot cam așa se crede și la vechii Ebrei.

Și la Români se crede că boalele se pot arunca în spinarea pomilor, arborilor.

În Vâlcea se descântă de epilepsie, în modul următor: Descântătoarea ia cu ea fâșii din hainele bolnavului, unghii și păr din părul lui. Mai ia și ceară și un sfredel și se duce cu ele în pădure, unde are să descânte. Când ajunge, face o gaură cu sfredelul, într'un arbore, și în gaură pune fâșiile de haine, părul și unghiile; pe urmă o astupă cu ceară și cu un dop de lemn. O parte din fâșiile de haine, «țoale» le pune pe movilele de pe hotar. Cine ar călca peste ele, ar căpăta «boala copiilor». Descântecul care însoțește aceste lucrări magice, se ține sub cel mai strict secret.

La Cafri boalele sunt atribuite spiritelor rele cari s'au aciolat în corpul omului și cari trebuiesc puse pe fugă. Tot așa se crede în Antile și la Pieile-Roșii, cel mai bun mijloc este de a *vărsa* și de a le gonî în acest chip.

În Bucovina se crede că dacă cel ce are *negi* (negèi) se duce în Joia-mare la biserică și luând cu sine un băț și un cuțitaș, face după fiecare evanghelie câte o creștătură pe băț, și ieșind din biserică aruncă bățul uudevă,—cel ce îl ridică întâiu, de acela se prind negii ¹.

În Vâlcea se crede cam acelaș lucru: dacă crestezi pe un băț atâtea creștături câți «negei» ai pe mâini sau aiurea, și dacă arunci bățul, ai scăpat și de negei. Cine ridică și ia bățul aruncat de tine, va lua odată cu bățul și negeii.

Ca și la vechii Ebrei, boalele sunt socotite de Români, ca o urmare a vreunui păcat. Cât privește pe Ebrei, Biblia ne dă un lux de probe pentru dovedirea acestei credințe.

Românii au felurite zicători în cari se oglindește această credință superstițioasă.

Se zice despre unul bolnav, sau de către cel bolnav: «Vai de păcatele lui!; «Ce păcate or mai fi și astea!»; «Păcat dela nouă neamuri» ²; «Își trage păcatul!»;—«Ce păcate avusei, Doamne!»; «Tot păcatul își caută vinovatul!»; «Păcatul intră răsând și iese plângând».

* * *

1. Marian, *Sărbători*, vol. II, (Joi Mari)

2. Ispășite de cel ce suferă, cel ce e bolnav.

În mai toate descântecile noastre se vede cât de bine s'a păstrat tradițiunea numerelor divizibile cu 11, atunci când este vorba de pluralitatea duhurilor cari pricinuesc o boală oarecare.

Este deajuns să luăm un singur exemplu :

Un descântec «de bubă» :

„Bubă neagră bășicată,
Bubă galbenă,

.
Bubă de 99 de feluri,
Bubă mistreată pe os,

.
Că cutare te descântă
Cu *pâine* și *sare* ¹..

Boalele mai sunt socotite și ca *săgetări* din partea duhurilor necurate. În privința aceasta și Slavii de Sud au credința comună cu a noastră ².

Taitienii, după spusa lui Tylor, atribue demonilor boalele cari bântue în lume ³.

Descântătorul numără boalele cu număr nepereche, pentru a le îmbună și a le scoate astfel mai lesne din cel bolnav, căci nimic nu e mai plăcut spiritelor, zeilor ca numărul fără soț. (*Impare gaudet numero deus*).

În «Vedele» Indienilor zeul care produce febra se numește *Takman*, care mai târziu corespunde cu *Jvara* (friguri, febră).

Contra acestui demon sunt îndreptate o mulțime de descân-tece, fiindcă știut este că mortalitatea cea mai mare, în Indii, este cauzată de această boală.

Într'un descântec de *scrofuri* (Atharveda, VI, 25) se conjură cele 55 de gălci cari vin la ceafă; cele 75 cari vin la gât; cele 99 cari vin la umăr,—ca să dispară, cum pier bășicile leprei ⁴.

Norvegienii cred că boalele se îmbunesc și se bucură dacă le jertfești ceva : Când izbucnește o molimă în vite, boala încetează dacă tai cu securea capul unei oi ⁵.

Pentru a putea scoate boalele din om și din animale, este

1. Păsculescu, *Lit. pop.*, p. 120.

2. Krauss, *Volks Glaube*, p. 93.

3. Librecht, *op. cit.*, p. 322.

4. *Convorbiri Literare*, an 1910, p. 372, 380.

5. Librecht, *op. cit.*, p. 345 seq.

nevoie de o întreagă diplomatie magică. De aceea vrăcii, descântătorii, magii sunt priviți de popor cu o evlavie amestecată cu teamă.

Boalele sunt, după credința populară universală,—ființe vii, cu voință, cu pricepere; cari simt, ca orice vietate, plăcere, scârbă, îndrăzneală și frică, mânie și nevoie de liniște, durere și chiar moarte; unele sunt iuți și înfocate; altele sunt molatice, *dar nici una nu știe altă limbă decât pe a bolnavului*. De aceea descântecul în altă limbă nu e de nici un folos pentru bolnav. Boalele, ca ființe vii, deși sunt mai tari ca omul, totuș sunt slabe de înger. Foarte slabe. Vreau să zic că sunt în mintea copiilor: se sperie de tot nimicul, se îngrozesc lesne, se lasă ușor amăgite, toate le cred, și cine este stăpân pe descânțece și pe vrăji, le poate purta de nas cum vrea.

Toată mulțimea descântecelor, uneori neînțelese, neîlmăcitate, toată mulțimea de acțiuni, cari însoțesc descântecul,—toate sunt în acelaș înțeles antropomorfic. Boala ca și străinul pe care vrei să-l alungi din casa ta—sau din curtea ta,—o rogi cu buna—când descânți, îi făgăduiești cine știece,—dar tot lucruri pe cari nu le are ea;—o ameninți cu frigarea, cu cuțitul, cu funia de om spânzurat, cu mătura, cu fusul: că o vei frige, o vei străpunge, o vei spânzura, o vei arunca la gunoii, o vei pune la munca torsului.

Dacă acestea n'ajută, atunci o bați, o *legi*, o chinuești, o *spurci* umplând-o de murdării... până când trebuie să plece ¹.

În aceste rânduri se cuprinde întreaga esență a descântecelor și exorcismelor, cu cari se îndepărtează boalele.

Exorcismele, descânțele noastre se aseamănă perfect cu ale vechilor Indieni, ale Germanilor ² și ale altor numeroase popoare.

În India se crede că zeii patologici, boalele, se pot trimite, prin descânțece, nu numai asupra unui individ ci și asupra familiilor. Acelaș lucru se crede și la Germani (Cl. Wuttke, §, 397; 642) și în insulele Sandwich ³.

La Români se crede că prin vrăji se pot trimite nu numai boale asupra unui om, dar chiar și moartea. (Așa este: descântecul de «punerea cuțitului», în județul Vâlcea și aiurea la Români).

În cele mai multe descânțece românești boalele se trimet în locuri «unde cucoșul nu cântă»; unde «popa nu toacă», nici fata

1. *Albina*, (rev. București), an. VII, p. 749 seq.

2. Cf. *Convorbiri Literare*, 1910, p. 372 seq.

3. Librecht, *op. cit.*, p. 345. 346.

nu joacă ; *ceasul rău* este trimis «în curțile Burtului» și «la Jidance». La Indieni, boala eră trimisă, — în descânțece, — la o femeie din casta *Sudra*.

În descânțecele franceze, albeața este trimisă în ochii de broască, iar Romanii, — prin vocea inspirată a lui Horatius, — trimeteau războiul, — care aduce lacrimi, foame, mizerie și ciumă, — la Perși, la Britani ¹.

Strămoșii noștrii, Romanii, aveau o mulțime de descânțece pentru alungarea boalelor.

În scriitorii lor ni s'au păstrat câteva fragmente de literatură populară și superstițioasă, din cari putem vedea perfectă asemănare dintre medicina băbească a lor și meșteșugul descântătoarelor noastre.

Impotriva pociturii (reumatismului) Varro recomandă următorul descântec :

„Ego tui memini, medere meis pedibus,
Terra pestem teneto, salus hic maneto !
(Hoc *ter noviens* cantare jubet, terram tangere,
jejunum despuere“) ².

Bătrânul Cato recomandă *trei* feluri de descânțece pentru scrântituri ³.

Plinius ⁴ spune că cei ce vindecă bubele, umflăturile cu rozetă («reseda»), să adaugă și următorul descântec :

„Reseda morbis reseda,
Scisne, scisne, quis hic pullos egerit ?
Radices nec caput, nec pedes habeant!“ ⁵.

* * *

La vechii Indieni se credea că timpul cel mai prielnic pentru

1. Cf. *Convorbiri Literare*, an. 1910, p. 374, 375.

2. Varro, *De re rustica*, I, 2, 27. «Mi-aduc aminte de tine, vindecă-mi picioarele, boala să o cuprindă pământul, sănătatea să rămână aci (în picioarele mele). (Acest descântec să se repete de *trei* ori *nouă*, să se atingă pământul scuișând *pe nemâncate*).

3. M. Cato, *De re rustica*, 160.

4. H. N. XXVII, 106, ed. Weis.

5. «Rozetă, astâmpără boala,

Știi tu, știi tu, cine-a scos aici pui ?

Rădăcinile să n'aibă nici cap, nici picioare !»

(«Acest descântec să se repete de *trei* ori și tot de atâtea ori să se scuișe»).

(Cf. *Revista p. Istorie, Arheol. și Filologie*, VII, 193—228).

vrăji și descântece este noaptea până la miezul nopții sau până în zorii zilei.

Locurile cele mai nimerite pentru descântat se credeă că sunt : cimitirele, pădurile, râurile, răspântiile și locurile necultivate ¹.

La toate popoarele indo-germanice s'au păstrat mai aceleași credințe și datine. Poporul românesc nu constituie o abatere dela această regulă ².

CAPITOLUL XXX.

Deochiul, culoarea roșie în superstiție.

Toate popoarele, și cele moderne și cele vechi, au crezut și cred că privirea ochilor are o putere magică și periculoasă, care nu se poate înlătură decât numai prin niște ceremonii particulare. Această credință în influența pe care o poate exercită ochiul, credința în deochiu,—se urcă în vremile vechi până la Indieni. Ea este răspândită în Scoția, Britania, Franța, Portugalia, Spania, Polonia și mai cu seamă în Italia. Napolitanii pun cel mai mare crezământ pe *jettatura*: La Romani, Plinius ne vorbește de vrăjitorii ilirieni, a căror privire ameziă pe om, ba puteă să-l și omoare. El crede că acei oameni aveau câte două pupile în fiecare ochiu ³. Romanii numiau deochiul: *turpicula res* sau *fascinus*.

Vergilius ne spune că poporul roman credeă în influența rea a ochilor, în deochiu. In Ecloga III ⁴ v. 103 cetim următoarele :

«Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos!»

(Nu știi cine mi-o fi tot deochind mielușei!).

În Peloponez, la Turci se crede de asemenea în deochiu. Tot

1. *Convorbiri Literare*, 1910, p. 381.

2. A se vedeă mai multe despre simbolism și analogie în medicina (terapeutică) babelor descântătoare,—în revista *Albina* (București), an. VIII, no. 12, și no. 9 și 19 precum și în an VII, no. 10 — articolele semnate de poetul nostru G. Coșbuc.

3. Marian, *Nașterea la Români*.

4. Cf. Catullus, VII, *Ad Lesbiam* :

„Tam basia multa basiare,
Vesano satis et super Catullo est
Quae nec pernumerare curiosi
Possint, nec mala fascinare lingua“.

Cf. Verg. *Eclog.* VII, v. 28.

așă în Abisinia, în Arabia, în Asia-mică. La Francezi deochiul este numit *mauvais oeil*; iar Germanii l-au botezat: *das Beschreien*.

La Germani, pentru ca copilul să fie ferit de deochiare, se înfășură, când e să se boteze, cu un postav *roșu* ¹.

La Români se crede că mai toți cari au ochii verzi și sprâncenele îmbinate, deoache *nevoie-mare*—când stau și privesc mai mult timp o ființă sau un lucru și nu zic apoi: «Să nu-i fie de deochiu!», *scuipând* ² de *trei* ori. Se poate deochia tot ceea ce este frumos, a-trăgător.

Simptomele deochiului sunt: somn sbuciumat sau insomnie, dureri de cap, dureri la inimă. Se pot deochia nu numai oamenii, dar și vitele, cari fiind deochiate încep să tânjească; paserile deochiate se mușcă (ciupesc) una pe alta; stupii se pustiesc de albine; pomii se usucă ori capătă uscături; laptele nu mai dă unt ș. m. d. Ca să le scapi pe toate acestea de deochiat, se recomandă să le pui fir sau țop *roșu*. Deochiul nu rezultă numai din simpla privire a celor cu ochi deochetori, ci și din laudele pe cari ei le fac unor flințe sau unor lucruri. În Vâlcea se crede că deoache acei ce s'au născut cu tichie pe cap. Aluatul când este deochiat nu mai «crește», ci «dă îndărăt» ³. În Germania se recomandă, ca atunci când duci un vas de lapte,— fie plin, fie gol —, să-l legi cu un șorț pe deasupra, pentru că altfel cei ce deoache, pot să-ți deoache și vaca și să-i iea și mana ⁴.

Tot la ei se crede că dacă pui *sare* în putineiu, laptele pe care-l bați nu mai poate fi deochiat ⁵.

La Francezi se crede că ești ferit de deochiat, dacă ai *soc* împrejurul casei, dacă *te îmbraci în haine pe dos*, iar untul, dacă pui câteva boabe *de sare* în putineiu ⁶.

Pentru Slavii de Sud, unul dintre cele mai rele spirite este *dubul* care se manifestă în deochiu, care are influență fie prin reaua

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 367.

2. Scuiatul prezervă și de duhurile rele, și de influențele nefaste. Tot la Români se crede că copilul ce se înțearcă de două ori deoache tot ce vede. (*Ioan Creangă*, revista, an. II, p. 212). Cf. *Revista p. Ist., Arheol. și Filologie*, vol. VII, p. 117.

3. Vâlcea; cf. Voronca, *op. cit.*, p. 229.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 420.

5. *Ibid.*, p. 423.

6. Sébillot, *op. cit.*, tome I, p. 268 sq.; 282.

privire, vrăjitoarească, fie, mai ales, prin vorbirea într'un ceas rău. Slavul de Sud numește acest spirit: *urok*, deochiu. Spiritele rele ale deochiului aparțin ochiului rău, vrăjitoresc, ca și cum ar fi o emanațiune a lui. Această gândire, credință, este tot așa de veche ca și ômenirea. Sunt unii oameni cari fără voia lor au o privire fermecătoare. Oamenii cu trup frumos au să sufere multe în urma deochiului, ba poate să li «se tragă» și moartea. Ca să împiedice deochiul, *trebuie să se îmbrace rău*, să-și ascundă, cum vor ști, tot ceea ce ar putea atinge privirile. E de ajuns ca cel ce deoache să zică în sine: «A! ce frumos, sau ce frumoasă este!»—și deochiul e gata!

Casele cari sunt deochiate când sunt nouă, pot să se dărâme. Copiii sunt cei mai expuși să fie deochiați. Contra deochiului li se leagă la gât coajă de molift. Dar și firul sau țopul *roșu*, ori haina *roșie* feresc de deochiat ¹.

Când un copil are insomnie, sau are somnul sbuciumat, sau e bolnăvicios, sau se tot vaită de cap, sau n'are foame, sau țipă adeseori, atunci se zice că a fost deochiat. O femeie chemată să-i descante, afundă în apă niște cărbunași. Cu apa în care a înecat cărbunașii, spală fața copilului și îi dă să și bea din ea. În cărbuni crede poporul că tot mai este o urmă din sufletul copacului și aceea urmă poate fi întrebuițată cu succes la feluritele descântece și vrăji, la tămăduiri și la aflarea viitorului ².

La Sârbii din Sudul Ungariei, oasele de câine nu se aruncă, ci se păstrează, îngropate la loc sigur, că sunt «bune» de deochiu la copii ³.

Carnoy și Nicolaïdes ⁴ povestesc că o vie care a fost deochiată în Asia-mică a fost bătută, în aceeaș zi, de o așa de strașnică grindină, încât nici praful nu se alese de multul ei rod. Butucul viței pe care-l privise deochetorul, nu mai produse nimic, șase ani de-arândul.

Prezervarea copiilor de deochiu se face în Asia-mică punând nămol, tină pe fruntea cea frumoasă a copiilor. Acest lucru este identic cu benghiul nostru și «benghiul» care se obișnuște în Peloponez. Toate au de scop înurîțirea, sluițirea obiectului sau ființei

1. Krauss, *Slavische V. V.*, p. 65.

2. Krauss, *Volksglaube*, p. 41-54 passim.

3. *Ibid.*, p. 147.

4. *Op. cit.*, p. 344 seq.

frumoase, pentru a nu mai putea atrage privirile rele, deochetoare.

În Vâlcea, pentru ca copilul să nu fie deochiat, i se pune *scuipat* la buric. La Romani, doica ungea cu *scuipat* fruntea și buzele copilului, pentru a-l feri de ochii răi ¹.

Deochiul, ca și toate celelalte boale, este socotit de Români ca o ființă, ca un spirit rău.

Următorul descântec, ca și multe altele, ne îndreptățesc susținerea noastră :

„Fugi, deochiu, dintre ochi,
Fugi, deochetură,
Că te-ajunge *vânt din gură* ².
Fugi, deochiat,
Că te-ajunge vânt turbat,
Fugi, deochiu, dintre ochi,
Că te-ajunge *soarele*,
Și-ți taie picioarele, —
Fugi, deochiu, din fața obrazului,
Din sgârciul nasului,
Din grumazii gâtului,
Din crierii capului,
Din splină, din inimă, . . .

.
Și să ieși și să te duci,
Că eu cu gura te-am descântat,
Cu mâna te-am luat,
Și'n vânt te-am aruncat,
Să rămâie (cutare) curat, luminat,
Ca floarea câmpului,
Ca roua dimineții“ . . . ³.

La Lesbos, când se vede un pom încărcat de fructe, se *scuiță* de trei ori, pentru ca să nu se deoache.

Se crede că sunt oameni cari deoache cu ochiul lor cel rău tot ceace este frumos și plăcut. În antichitate credința în deochiu era foarte răspândită.

Cuvântul «*βάσκανος*», în greaca clasică, înseamnă : acel ce aruncă un farmec, o vrajă, cu ochii săi.

1. Persius, II, 31—34 (apud Marian, *Nașterea*, pag. 96).

2. *Suflarea*, care gonește duhurile cele rele.

3. În jud. Vâlcea, când i se descântă cuivă de deochiu, i se *sufliă* din când în când în față.

D-l L. Arnaud a cules o mulțime de exorcisme întrebuințate în Grecia contra deochiului¹ (θεοκωνία).

Se crede, în Grecia, că o neizbândă a unei afaceri, frigurile, cearta între doi prieteni — toate sunt datorite deochiului.

Și vechii Ebrei aveau, pe cât se pare, credința în deochiu².

De credința aceasta ne vorbește și Theocrit (idile, IV). Polifem, pentru a nu fi vrăjit, *scuipă de trei ori* în sân.

Se crede că cineva a fost deochiat, dacă este indispus; țâțele unui animal cari au fost atinse de cine știe ce boală, foile unui pom fructifer cari cad, se îngălbenesc — se zice că au fost deochiate³. — Amelineau spune că mamele egiptene, pentru a îndepărta deochiul, își lasă copiii, — chiar și acuma, — în cea mai desgustătoare murdărie, așa sa nimenea să nu-i mai privească cu jind. Egiptencele, când se privesc în oglindă, pronunță cuvintele magice, pentru a nu se deochia singure. În India vèdică, frica de deochiu stăpâniă poporul și Rig-Veda, sfătuind pe femeie la virtuțile casnice, îi recomandă, înainte de toate, de a nu privi cu un *ochiu fatal* către bărbatul său⁴. Credința în deochiu este foarte răspândită în «Cerescul Imperiu» — scrie Van Brandt, ministrul Germaniei în China. Scuiatul se crede, în multe părți, că este prezervativ. Pitrè spune că talismanul cel mai puternic contra deochiului este fierul, orice formă ar avea el.

În Vâlcea se descântă de *deochetură*, de deochiu în modul următor: Se ia o oală nouă, se umple cu apă și în ea se aruncă atâția cărbunași aprinși, câte sunt persoanele bănuite că au deochiat. Dacă cumva vreun cărbune se coboară la fundul oalei, asta însemnează că persoana, — pe numele căruia s'a aruncat cărbunele, a deochiat. În timpul acesta baba descântă de deochiu; pe urmă bolnavul care suferă de cap și «moare» dela inimă, — este stropit cu apa în care s'au stins cărbunii și mai și bea din ea. Așa se face și la oameni și la vite. Aceeaș acțiune purificatoare, aceeaș putere alungătoare de duri și de influențe rele o găsim și la cei vechi în apa în care se stinsese un tăciune de foc. Așa în «Caracterele lui Teofrast», într'o notă explicativă⁵, cetim: «o apă în care se stinsese

1. Vezi: *Echos d'orient*, an. XV, No. 96, pag. 385—386.

2. Cf. Moise V (*Deuter.*), c. 28, v. 54—56.

3. Georgeakis, *op. cit.*, pag. 343—345.

4. Nicolay, *op. cit.*, pag. 238—239.

5. Capitolul: «Superstiție».

un tăciune (cărbune) luat de pe altarul unde se ardea jertfa, se numia *apa lustrală*; purificatoare. Ea se află într'un cazan la poarta templului și credincioșii sau se spălau singuri cu ea, sau îi spălau preoții».

Descântecul de deochiu, este la fel, — cu cel citat, — și la Aromâni¹.

Cărbunele revine adesea și în magia Slavilor de Sud. În Bosnia, regiunea deluroasă, se ghicește cu cărbuni, dacă un bolnav se va însănătoșa, ori de va muri. Vrăjitorul ia doi cărbuni aprinși: pe unul îl numește *moarte*, iar pe celălalt *vieață*. Pe acești cărbuni îi pune într'un vas și toarnă apă peste ei. Dacă se întâmplă și cade la fund «cărbunele vieață», moare bolnavul, și vice-versa. Dacă pică amândoi, e *cumpănă*². În Mehedinți, dacă împărtașirea, — pe care o pune preotul într'un pahar cu apă, — cade la fund, atunci bolnavul e ca și «dus după lumea asta», femeile încep să țipe desperate și bolnavii mulți poate au murit numai din cauza acestei frici superstițioase. Dacă fărâmitura de «grijanie» șeade plută pe fața apei, atunci pe fața tuturor «răsare soarele»: bolnavul are să se «pună pe picioare»:

Copilul, mai cu seamă, se crede că poate chiar să și moară din cauza deochiului.

În descântecul de deochiu intră următoarea acțiune divinatorie. Se topește o bucată de plumb și se toarnă într'un pahar cu apă. Plumbul răcit în mod brusc formează — zice-se — o figură cu chip de om.

Dacă figura va fi cu capul în sus, e semn că copilul va scăpa de deochiu, va trăi; de va fi cu capul în jos, copilul va «da ortu». În lipsa plumbului se poate întrebuița și ceara galbenă³.

În Africa (Abisinia) credința în deochiu e foarte mult răspândită. Un om mai de seamă când vrea să bea ceva, pune pe un servitor să-i țină înaintea ochilor o pânză, pentru ca să-l apere astfel de ochii cei răi (deochetori)⁴.

Ebreii cei habotnici își acoperă mâncarea și o scot bucată cu bucată, pentru a nu fi deochiați.

1. Cf. Cosmulei, *op. cit.*, pag. 15. I. Nenițescu, *op. cit.*, pag. 531.

2. Krauss, *Volksglaube*, pag. 54—55.

3. *Revista p. Istorie Arheologie și Filologie*, v. VII, pag. 151.

4. *Curios. théolog.*, pag. 147, (apud M. Canianu, *Revista p. Istorie, Arheol. și Filolog.*, vol. VII, pag. 115 sg.).

Ei cred că 90 % dintre morți au murit de deochiu și numai 10 % de alte boale.

Boala deochiului — spun ei, — îți consumă toate măruntaiele.

Turcii cred la fel. Pentru ca copiii lor să nu poată fi deochiați, li se pune pe cap o scufie albastră ¹.

Spaniolii au mers și mai departe cu credința lor în deochiu.

Migne ne spune că un Spaniol avea ochii așa de ageri încât, — uitându-se fix la ferestrele unei case, — putea să-i spargă geamurile.

Ochii albaștri sunt ochi deochetori, după credința celor din județul Mehedinți.

Copilul până nu împlinește un an, nu trebuie să se uite în oglindă, fiindcă se deoache singur.

Evreii fac o pată de noroiu în fruntea copiilor, pentru a-i feri de deochiu.

Sf. Ioan Gură-de-Aur vorbește despre acelaș obicei pe care-l aveau mamele creștine ².

În Atena, când se miră cineva de buna stare (sănătatea) unei lehuze, aceasta trebuie să scuipe de *trei* ori pe sine însăși și pretinde să i se zică dimpotrivă: «Cât de slabă ești!...» Se mai crede că cine se miră de o femeie sau fată frumoasă, a și deochiat-o ³.

Cel mai bun amulet contra deochiului este, după spusa Grecilor moderni, — *usturoiul*. Când bărbații se îmbracă în haine nouă, femeile pun pe furiș într'unul din buzunare câțiva *grăunți* de usturoiu.

Fapt este că la țară o haină nouă atrage privirile *ochilor răi*, (deochetori). Dar vrăjitorii fug de mirosul *usturoiului*. Tot în acelaș scop usturoiul se pune și la caițe, la gâtul animalelor, în vestimentele copiilor.

Cercetările în Orient descoperă mereu vechi *amulete contra deochiului*.

1. Chesnel, *Dictionnaire. d. superst.*, pag. 664,

2. «Muierile (creștine) pun lut în scaldătoare, apoi doicile și servitoarele, luând cu degetul din acel lut, înseamnă fruntea pruncului. Și de ai întrebă ce înseamnă această *imălă*, vor răspunde că prin acea ungere a lungă deochiul (ochiul rău, pizma și invidia)». Migne, *Encyel. théolog.* vol. II, pag. 879. (apud *Rev. p. Ist. Arheol. Filolog.*, VII, 118—119).

3. *Echos d'Orient*, an. XV, pag. 387.

D-l Germer-Durand¹ ne relatează că a găsit la Jaffa un amulet de *aramă* de formă ovală, pe care erà făcut un cavaler cu nimb, cu costum ostășesc, lovind cu lancea sa, din galopul calului, un personajiu *femenin*, întins la pământ.

Legenda lui circulară erà : Εἰς θεὸς ὁ νικῶν τα κακά.

Pe cealaltă parte, amuletul acesta are un ochiu mare străpuns din partea de sus de 3 pumnale, atacat din jos de un ibis, un scorpion, un șarpe și doi lei. Ochiul acesta este simbolul deochiului *εἰσκανος* sau *φθονοερός ὀφθαλμός*.

Prea puține din superstițiunile păgânismului au rămas așa de înfloritoare în Orient, precum a rămas deochiul. Amuletul acesta erà purtat la gât contra deochiului.

La Greci și la Romani, *usturoiul* fu un talisman contra fascinării (deochiului).

Deochiul se combate și prin *ridicol*: mama face pe fața copilului o pată de noroiu.

În Corfu, pământul cu care se face acest *benghiu* trebuie să fie rezultat din uleiul ce *arde* în lampă².

Dintre toate superstițiile, credința în deochiu este cea mai veche și cea mai înrădăcinată în lumea greacă. Un scriitor de talia lui Plutarch îi consacră unul din cele mai stranii dialoguri din *Quaestiones convivales*³ și se încercă că explice această putere misterioasă dată omului, de a putea adică să arunce, — chiar fără voia sa, — farmece, vrăji asupra altuia⁴.

Credința în deochiu a fost constatată în Egipt, la Chaldei, la Perși. (Grecii, după cât se pare, n'au importat această credință superstițioasă).

Egiptenii mai cu seamă, aveau o frică nebună de deochiu. În anumite zile: 11 și 12 Pharmuti, de exemplu, — nu erà îngăduit să te oprești și să te uiți la lucrul câmpului. În aceste zile se credea

1. *Echos d'Orient*, IX, pag. 129—130; cf. pentru amulete, *Echos d'Orient*, an. VIII, p. 88, 240.

Schlumberger în *Mélanges d'archéol. byzant.*, p. 125 — 129, — spune că iarăș a găsit 6 amulete de bronz la Beyruth.

2. Aici se observă că intră în scenă și *focul* cu colosalul lui rol purificator, alungător de dhuri și influențe rele.

3. Edition *Didot*, vol. II, pag. 827.

4. *Echos d'Orient*, an. XV, pag. 388—389.

că ochiul omenesc putea să-și desfășure înfricoșatele-i urgii al deochiului ¹.

Tipul celui ce (cele) deoache este, în trăsături generice, următorul : o față lungă, osoasă și slabă, pielea oacheșă, ochi foarte negri și sprâncene îmbinate, părul capului negru păcură ² (credință neogreacă).

Se pare că și scriitorii bisericești latini au crezut în deochiu. Astfel în «Tertullian» ³, în *Ieronim* și în *Augustin* găsim indicii despre credința lor în deochiu.

Ca amulet contra deochiului, la Români este obiceiul ca să se lege copiilor la gât un *săculête* (pungă) în care se pun câțiva cărbuni, sau li se atârnă de gât *usturoiu* dela Rusalii. Românii leagă o căpățână de *usturoiu* la coada vitelor pentru a nu fi deochiate. În Muntenia femeile leagă în căpătâiul unei panglice roșii un fir de *usturoiu*. Panglica o leagă la gâtul copilului, pentru a fi ferit de deochiu. Transilvănenii fac contra deochiului niște talismane în cari intră *trei* fire de *usturoiu*, *trei* de piper, *trei* de *grâu* de primăvară *trei* de *grâu* de toamnă, *trei* boabe de tămâie, *trei* de sare ; *trei* fărâmițe de *pâine*, *trei* bucățele din *casa* (membrana fetală) copilului ⁴.

Simptomele deochiului, după Români, — sunt : dureri de cap, căscătură continuă, țiuirea urechilor, vărsături, febră ușoară. Cei nervoși slăbesc, li se aprinde fața, ochii li se duc în fundul capului, au slăbiciune generală. Deochiul poate să pericliteze și afacerile. De aceea negustorii români nu-și numără banii decât numai seara, căci altfel suma ar fi deochiată și vânzarea ar scădea ⁵. Tot așa fac și jucătorii de cărți : numără banii câștigați tocmai la sfârșitul jocului.

Negustorii evrei merg și mai departe : ei cred că banii scoși din vânzare și nenumărați pot să se sporească (îmmulțească).

Ciobanii nu spun niciodată numărul exact al oilor, pentru a nu fi în primejdie să li se deoache turma.

1. Cf. Maspéro, *Causeries d'Egypte*, Paris 1907, (chap. : „Le cro-yance aux jours heureux et malheureux chez Egyptiens“.

2. *Echos d'Orient*, an. XV, pag. 390.

3. *Tertulliani* opera. Edit. Rignault, Paris 1664, pag. 181. (*De virginibus velandis*). (Apud : *Echos d'Orient*, an. XV, pag. 392).

4. *Rev. p. Istorie, Arheol. și Filologie*, an. VII, pag. 119.

5. Un caz analog este citat de Guyau — pentru Francezi. (Vezi : *L'irrelig. d. l'avenir*, p. 126.

La Francezi găsim moștenită această credință dela Romani. Vergilius zice ¹: «Non ovium curat numerum lupus».

În Vâlcea nu se spune, mai cu seamă seara, numărul hoarelor (paserilor de curte), purceilor, mieilor ș. a.

În strânsă legătură cu superstiția deochiului stă întrebuițarea ca talisman — contra lui — a feluritelor lucruri colorate roșu. Cu alte cuvinte vom spune ceva despre culoarea roșie în superstiție.

La toate popoarele, culoarea roșie trece ca un amulet de care se nimicesc și duhurile rele și vrăjile cele mai înfricoșate.

Moășele din Bucovina — cum naște femeia — făc un ciucure de lână roșie și îl bat, cu un cuișor, deasupra ușii ².

În Moldova, în asemenea împrejurări se împlântă în pragul ușii un ac cu o strâmură roșie.

În Macedonia se pune deasupra ușii un fir de ață albă răscuită cu unul roșu. Și la gâtul lehuzei se leagă un asemenea fir format din două vițe: una albă și alta roșie.

În Ungaria, la naștere, se țintuește o bucată de postav roșu în pervazul de sus al ușii dela odaia lehuzei. Aceasta pentru a fi ferită lehuza de duhuri rele.

Sârboanca poartă — în timpul sarcinii — pe degetul din mijloc o legătură roșie.

În Pomerania, lehuza și copilul ei sunt feriți de vrăji, prin ajutorul unui fir roșu.

În toată Germania este obiceiul ca copiilor să li se lege o panglică roșie, împrejurul gâtului sau al mâinii.

Cam aceleași obiceiuri le aveau vechii Greci, Ungurii și Estonii de astăzi ³.

În Kamerun-ul de sud firul roșu este înlocuit cu lemnul roșu, care are aceeași întrebuițare ca talisman.

Se pare că culoarea roșie nu-i altceva decât simbol al jertfei săngeroase cu care popoarele primitive cred că-și ispășesc păcatele sau că îmbunează felurite duhuri pe cari le socotesc supărate din cauza purtării rele a lor ⁴.

1. *Eclog. VII* (apud *Rev. p. Ist., Arheol. și Filog.*, v. VII, p. 119—120.

2. Samter, *op. cit.*, pag. 187.

3. Samter, *op. cit.*, pag. 187—188 (cf. I. Chrisostom, *Ep. I. ad. Cor.*, 12, 7.

4. Samter dă o mulțime de exemple de acest fel, pentru a susține

Nouă ni se pare însă că culoarea roșie simbolizează însăș flacăra roșie a focului ceresc sau pământesc,—care scapă de toate relele și de toate duhurile necurate ¹.

această ipoteză. Vom aminti unele din ele. Așa, la Arabii păgâni—pe timpul lui Mahomet,—la nașterea copilului se tăia o oaie.

Acelaș obicei eră și în regiunea Damascului. În regiunea *Calcutei*, la fiecare naștere se jertfește o găină și cu sângele ei se stropește prin casă. În Siria se jertfește—la nunți—o oaie, înaintea ușii, și mireasa trece peste sângele victimei. Acelaș obicei îl au Coptii din Egipt (Samter, *op. cit.*, p. 184, 185, 186).

In locul sângelui, se întrebuințează vâpseaua sângerie, roșie. Așa la Indieni miresele se sulimenesc cu vâpsă roșie (Cf. *Idem*, p. 190, 191), în China, la naștere, se pune la patul lehuzei o bucățică de hârtie roșie, pe care se scriu câteva cuvinte magice. Se crede că, prin acest mijloc, li se iea duhurilor rele posibilitatea de a se apropia de patul lehuzei (Samter, *op. cit.*, p. 90).

În Moldova se crede că e bine ca în ziua de Anul-Nou să bei *vin roșu*, ca să ți se înnoască sângele (*Ioan Creangă*, an. IV, p. 22).

În jud. Vâlcea, femeile nu lasă să se stingă focul din vatră—mai cu seamă în noaptea de Paști.

În această noapte ele stau, în pielea goală, pe vatră, cu *focul mare* și coc, pentru prosperarea vitelor lor, turte plămădite cu *roșală* (*băcan*), rămas dela ouă. Aceste turte le dau vitelor să le mănânce (Aici se poate vedea mai bine înrudirea apropiată a focului cu culoarea roșie).

În Catacombe s'au găsit în morminte *ouă roșii*, cari s'au pus acolo nu numai ca hrană pentru morți, dar și ca talismane împotriva duhurilor necurate și a influențelor lor.

În Jud. Vâlcea, țarancele pun la fiecare pat cu «gândaci» (viermi de mătase) câte un ou *roșu*, pentru a feri de deochiu pe acești harnici și neprețuiți lucrători.

Primăvara, dacă vezi întâiu un fluture *roșu*, are să-ți meargă bine și ai să fii *sănătos* tot anul; și viceversa, dacă îl vezi galben (*Credință românească*).

În jud. Mehedinți, mirii sunt legați împreună de gât cu o panglică roșie — ca să nu se deoache.

Țiganilor le place foarte mult culoarea roșie, care — cred ei — îi ferește de felurite «poceli» (șoimăniri), deochiu ș. a.

Vâlcenii zic: «roșu nu se deoache în prăvălie; nici iapa albă în herghelie!»

La Români panglica pe care se înșiră galbenii *trebuie* să fie de culoare roșie. Chiar și firul cu care se coase galbenul este roșu (arniciu, mătase). Firul de lână care se petrece prin urechea copilului *trebuie* să fie roșu, pentru că numai astfel îl ferește de deochiu. Tot roșu *trebuie* să

La Români, mai pretutindenea, coșciugurile se îmbracă în pânză (*chembrică*) roșie.

La Sparta, cadavrele se învăluiau în postav roșu. Tot așa la Kabiri și în India.

Coloarea roșie erà întrebuițată la înmormântări și în sec. XV-lea, la Florența.

Mortul erà îmbrăcat într'o mantie roșie, lințoliul erà roșu; cei ce luau parte la înmormântare aveau costume roșii.

Chiar și la înmormântările papilor se observă acest obicei. La înmormântarea lui Leon XIII-lea, după prohodire, se puse peste cadavru un acoperemânt de mătase de culoare roșie înfocată (aprinsă). Cosciugul deasemenea erà roșu cârmeziu pe din lăuntru¹.

Coloarea roșie nu s'a mulțumit numai cu domeniul popular—superstițios²; ea a intrat și în domeniul aristocratic.

Purpurile regești, împărătești, mantiele, erau de culoare roșie.

Librecht spune că, într'o istorioară chineză, un șnur roșu țăr-muriă incinta în care sta împăratul, concubinele lui, ministrii și marii demnitari ai curții lui³.

Grimm ne relatează că în cântecele populare daneze se spune că eroii — pentru a se face năzdrăvani, pentru a-și păzi coiful și vieța,—leagă fire de mătase roșie în jurul coifului lor.

fie și firul de care se atârână galbenii la urechile femeilor. Roșu este și firul pe care își înșiră fetele mărgелеle și *mărgeanul*.

Aceleași obiceiuri găsim și la Greci (Cf. *Echos d'Orient*, an. XV, p. 388).

1. Samter, *op. cit.*, p. 194. Motivul întrebuițării colorii roșii la înmormântări ni-l dă Varro (Cf. Euripid, *Orestes*, 1.436; Verg., *Aen.* VI, 221).

«... quare etiam institutum est, ut apud sepulcra et victimae cedantur, apud veteres etiam homines interficiebantur... sed quoniam sumptuosum erat et crudele victimas vel homines interficere, sanguinei coloris coepta est vestis mortui injici (Interp. Serv., *Aen.*, III, 67, citat apud Samter, p. 191).

Aici coloarea roșie este o simbolizare a jertfelor sângeroase aduse la înmormântări, în timpurile mai vechi. În cazul acesta ipoteza lui Samter are o oarecare consistență, deși ea singură, fără ajutorul celei de a doua, nu poate explica totul. Deci trebuie, volens-nolens, ca aici și în cazurile citate să fie vorba de un fel de *sincretism* superstițios.

2. Aceste cuvinte sunt aproape sinonime: când zici *popular*, îți vine în minte *superstițios*, și vice-versa.

3. *op. cit.*, p. 306.

Intr'o povestire despre lupta dintre Francezi și Brugeois, cetinã cã aceștia învinseserã pe Francezi, numai datoritã faptului cã locul ocupat de ei (Brugeois) erã încunjurat de un fir de mătase roșie, care areã șapte noduri, la distanțe egale ¹.

CAPITOLUL XXXI.

Arborii, pomii.

Pentru poporul românesc arborele este însuflețit, este locuit de un duh care, de cele mai multe ori, este primejdios. În Vâlcea se crede cã unii din copacii pãdurii sunt sãlașuri ale duhurilor necurate, și dacã se întâmplã de tai un astfel de *lemn rãu*, îndatã te și pocește. Sau și dacã nu te pocește imediat, urgia lui te urmãrește pretutindenea: dacã lemnul l-ai întrebuințat la casã, au sã-ți moarã copiii, sau au sã-ți se întâmple alte nenorociri mari. Se mai crede cã arborii sunt și locuința smeilor celor grași. Cum cã arborii, pomii, se crede cã au suflet, aceasta ne-o dovedește și obiceiul urmãtor: În Vâlcea când un pom nu rodește într'un an, stãpânul sãu ia o secure și se duce la el, când e încãrcat de flori, zicându-i de *trei* ori, în șir: «*Faci, ori te taiu!*» De câte ori zice, de atâtea ori îl ciocãnește cu securea. Astfel crede el cã arborele, de fricã, va rodi în viitor.

Când se fac colaci pentru Sf. Vasile, femeia care-i frãmântã iea, cu mâna plinã de aluat, un cuțit și bate (ciocãnește) la tulpina pomilor pentru a-i face sã rodeascã roade multe ² (Credințã româneascã).

La cei vechi erã obiceiul urmãtor. Când un pom nu rodiã, stãpânul luã o secure și se «fãceã» cã-l taie; un alt om fãgãduiã, în locul pomului,—cã are sã se îndrepte (are sã facã fructe). Se credeã cã pomul va rodi *de frica tăierii* ³.

La vechii Evrei pare cã existã aceeaș credințã ⁴.

La Slavii de Sud se crede cã tot pomul își are duhul lui. Așã în Grbalj (Dalmația) se povestește cã sub fagii sau stejarii bătrâni se gãsesc umbre (suflete). Acel ce ar tăia un astfel de copac

1. Librecht, *op. cit.*, p. 307.

2. *Ion Creangã* (rev.), an IV, p. 150

3. Geop. X, 83, i. Cf. Wuttke, *op. cit.*, 668 (apud Wissowa, v. I, 90).

4. Cf. *Luca* (ev.), XIII, 6-9.

ar muri pe loc sau ar rămâne bolnav pe toată viața. De aceea, dacă cel ce taie vreun copac se teme că va fi un «lemn rău», bântuit, ca să scape de moarte sau de boală, taie cu securea, pe buturuga copacului, capul unei găini. Atunci se crede că nu mai pătește nimic¹. Credința că arborele este tot ca un om o au și Slavii ca și Germanii. Dacă un pom nu face fructe, țăranul îl amenință la Crăciun (Serbia, Bulgaria) cu vorbele : «Dacă n'ai să redești, am să te taiu !»².

Numai când știm că arborele este o ființă cu puteri supra-omenești, numai atunci ne putem explica, de ce Druzii și vechii Germani celebrau misteriiile lor în păduri, după spusa lui Tacitus³. La cei vechi știm iarăș de ce cinste se ducurau arborii : ei erau închinați diferitelor zeități, așa cum, la Români, salcia este închinată Sf. Fecioare (Maicii Domnului). Se crede în Vâlcea și Ilfov și pe aiurea că e mare păcat să smulgi sau să tai salcia. «Ci-că pe când Maica Domnului căută pe Isus, a dat în cale-i peste un pârâu : și nu eră nici vad să-l treacă și nu eră nici punte peste el. Și numai salcia s'a aplecat și s'a pus punte peste pârâu, de-a putut trece Prea Curata. Și de atunci a blagoslovit-o Maica-Domnului și i-a zis : «Să fii blagoslovită de-acuma înainte, și unde-o cădeă ramură din tine, să se și prindă !»⁴. Și de-atunci e salcia așa de sfântă. Altă poveste spune că a binecuvântat-o Maica Domnului, fiindcă a facut umbră de și-a putut adormi copilul sub ea ; dar plopul a fremătat din frunza lui, și de-aceea l-a blestemat să-i tot tremure frunza.

La cei vechi, salcia eră închinată Herei. Se poate observă numai decât schimbarea rolurilor.

Stejarul eră închinat lui Jupiter ; Mirtul eră închinat Venerei ; Frasinul lui Marte (dîn frasin se făcea coada lăncilor de răsboiu) ; Plopul lui Hercule ; Cedrul Eumenidelor ; Palmierul Muzelor ; lui Apollo îi eră închinat Laurul ; Minervei Măslinul.

Astfel pricepem rostul dumbrăvilor sfinte.

În Vâlcea se crede că e mare păcat să pui viță (de vie) verde pe foc : te blestemă Dumnezeu. Lemnele verzi când se «ojjesc» (ujjesc) pe foc, când seva fierbe la capătul lor și *sfârâie*, se zice că sunt bles-

1. Krauss, *Volks Glaube*, pag. 33.

3. *Ibid.*

3. Gubernatis, *op. cit.*, I, pag. 72.

4. După credințele noastre populare salcia e apărătorul de trăsnet, e paratrăsnet popular (cf. *Albina*, an VII, p. 199, București).

teme asupra celor ce le-au pus pe foc. Dacă pui degetul pe acea «apă», te frige, *de nu te mai lecuești*.

În mijlocul unei păduri, zeul zeilor învăță pe fericitul Budha cele patru adevăruri ¹. În apesial la Greci erà credința că oarecari nimfe locuesc în cutare sau cutare arbore sau pom. Această credință făceà ca unii pomi să se taie cu oarecare sfielă, temere ². Danezii *scuipă de trei ori*, de câte ori taie vreun arbore ³. Albanezii cred că fiecare arbore are câte un spirit. Dacă cinevã, care deoache, se uitã la un pom (arbore), acesta se usucã îndatã. Această credință superstițioasă, așã de generalã, a fost găsitã de Schweinturth, în cãlãtoria sa, și în Africa, la Nubieni ⁴. Pãdurile sfințe furã cele mai vechi temple și putem adãogã cã și cele mai adevãrate. Sã ne amintim de *lucus*, nemora dela Romani. Arborii se adoraș și în Asiria, în Polonia și Franța. Astãzi chiar se întãlnește cultul lor în toatã Africa centralã ⁵. La Romãni se crede cã Socul e buruianã tare, nu-i curat : în el stã Necuratul. Dacă-l miști, înnebunești sau pãtești cevã : ologești, mori. Socul are rãdãcina ca un cap de om : cu ochi, etc., el e cap și vrea «cap» (mori dacã nu-i dai pace). Sã nu-l rupi, cã te usuci ca socul. La rãdãcina socului șeade Necuratul ⁶. La Germani se crede cã pentru a te puteã apropiã de soc, pentru a-i tãiã cãtevã rãmuri, trebuie sã-l rogi frumos. La noi, la Francezi și la Germani, socul se întrebuinteazã ca talisman, contra vrãjilor și în diferite descãntece.

Alunul este crezut și de noi, ca și de vrãjitoarele schytice, ca foarte prielnic în felurite descãntece. «Ca sã vinã mana la vaci, sã fie smãntãnã multã, iei, pãnã a nu rãsãri soarele, *nouã* mlãdițe de *alun*, din *nouã* locuri și opãrești cu ele oalele ⁷.

Alunul ocupã un loc însemnat în mitologia noastrã popularã.

«Un tãnãr aprins de iubire — zice Alecsandri ⁸ — e fermecat de vreo babã cloanță ce i-a fãcut cu ulcica.

«Acel nenorocit e expus a încãlecã pe o prãjinã și a se duce

1. *Gubernatis*, vol. I, pag. 75.

2. O. Habert, *op. cit.*, pag. 36.

3. *Gubern.*, vol. I, pag. 111.

4. *Ibid.*, pag. 113.

5. Grasserie, *op. cit.*, pag. 123.

6. Voronca, *op. cit.*, pag. 1.194. Se crede la Romãni cã cel ce arde lemnul socului, cãpãtã dureri de masele (*I. Creangã*, rev., an. II, 66).

7. Voronca, *op. cit.*, p. 855.

8. *Poezii populare* 2, 9 (citat de Hasdeu, *Magnum Etym.*, cuv. *alun*).

prin văzduh, după glasul fermecătoarei care, bătând cu o verguță de *alun* peste ulcica din vatră, cheamă neconținut pe iubitul ei»...

Și nu numai vârguța babei este de *alun*, ci tot de *alun* este și prăjina pe care călătorește bietul fermecat, căci el cântă într'o doină :

Să știi că eu vin nebun
Pe-o prăjină de *alun* ¹.

E și mai curios când un asemenea aeronaut încalecă pe o simplă frunză (de *alun*) și totuș lucrul nu e imposibil, — după credințele populare.

Poruncitu-mi-a mândra
Să mă duc pân'la dânsa.
Duce-m'oiu ca un nebun
Pe-o frunzuță de *alun* ²...

În jud. Vâlcea (com. Zăvoeni și Nisipu) fetele se duc la un «hududoiu», adică la un pârăiaș, fac peste el o punte din surcele de *alun*, arțar și scaète, la capătul cărora pun *busuioc* și răchită, invocând fiecare pe «scrisul» ei :

Tu *alun*,
Să mi-l aduci ca pe-un nebun !
Tu *harțar*,
Să mi-l aduci ca pe-un călușar !
Tu *scăète*,
Să mi-l aduci ca pe-un herete !³

Alunul are puterea de a băga în neastâmpăr nu numai pe om, dar și pe păsărica care cutează să se încuibe în frunzișul lui :

Numai io-s pasăre strină,
Nice cin,
Nice m'alîn :
Că mi-e cuibul lângă drum,
Pe-o crenguță de *alun* !

«Șarpele, fie cât de mare, dacă-l găsește omul încolătăcit și-l va descântă cu un băț de *alun*, poate să-l poarte și după gât, și nimica nu-i face» (Starețul G. Teodorescu, Galați).

De aceea țăranii în unele locuri (jud. Vâlcea, com. Nisipu)

1. Alecsandri, *Poezii populare*, 2, 294.

2. *Ibid.*, 2, 371.

zic că «*alunul* e nașul șarpelui». În descântecul de mușcătură de șarpe, se zice :

Vită seacă,
Priseacă,
Cu *cinci* degete luată,
Peste garduri aruncată,
Cu hoz, cu *alun* descântată“.

(Burada, Dobrogea, 274).

Ca să nu iea cineva «mana» — laptele dela vite, pe alocuri țărării «îngroapă în pământ casa dela vacile fătate întâiu, dimpreună cu un fir de mătase și un băț de *alun*» (R.-Sărat, com. Dedulești).

Măciuca de alun are puteri miraculoase. Un Român din Ardeal, furios pe ungrimea care-i gonește pe frații săi, cântă :

De-or fi morți, să mi-i răsbun
Cu-o *măciucă de alun*,
Ce-i bună de descântat,
Și morții de răsbunat“.

(Alex. 2, 317).

Caracterul magic al alunului aparține unui ciclu legendar răspândit de secolii, în întreaga Europă, luând în fiecare țară câte o nuanță proprie. A. Gubernatis spune : «La verge des magiciens devait être en bois de noisetier»¹.

Alunul este «picuriu» (pești) la coaje, ca și pielea șarpelui. De aceea — printr'o analogie în materie terapeutică — poporul românesc descântă, de mușcătură de șarpe, — cu *alun*. Se ieau *trei* mlădițe de alun, se pun în apă neîncepută, «aqua virgo», și apoi se descântă.

Din această apă bolnavul bea ; apoi se freacă cu mlădițele de alun, acolo unde este mușcat de șarpe, și se spală cu apa descântată. O frântură din acest descântec :

Cu băț de *alun* te-oiu bate (adresându-se șarpelui),
Cu băț de *alun* te-oiu omorî,
Cu băț de *alun* te-oiu îngropă !².

* * *

1. *Op. cit.*, vol. II, pag. 240. Cf. *Collin de Plancy, Dict. infernal : baguette divinatoire* (Apud Hașdeu, *Magnum Etym.* ; cuv. *Alun*).

2. *Ioan Creangă*, rev., an. II, pag. 212 ; an. IV, p. 55. De bățul de alun nu se teme numai șarpele pământesc, ci și cel ceresc, cel din nori, — fulgerul. Cu acest băț dacă ameninți norii, îi risipești.

Darea boalelor noastre în sarcina copacilor, pomilor, e bazată pe credința că sufletele arborilor primesc boala omenească și pătimesc în locul nostru.

La Germani copilul bolnav este «petrecut» (trecut) prin spăr-tura unui copac, crezându-se că boala lui rămâne copacului ¹.

La Walloni se crede că durerile de dinți se vindecă, dacă atingi de dinții bolnavului un cuiu și dacă bați cuiul într'un arbore. Dureerea se crede că dispare, pe măsură ce cuiul se afundă în lemn ².

La Slavii de Sud țăranul dăruiește sufletelor copacilor tot răul, tot necazul vieții sale, însă binele și-l oprește pentru el. Așa la Sf. Gheorghe, flăcăii și fetele se suie în corni și zic : «Ție cornule : lenea și ațipeala mea; mie sănătate și câștig !» ³ Sébillot ne spune că pe unele locuri este credința că unii arbori vindecă boalele. Vorbește despre un stejar dela «Tertre-Alix», care se crede că vindecă frigurile. În altă parte spune că un stejar secular, fiind tăiat, a îmbolnăvit cu tremurarea mâinilor și a picioarelor pe cel ce îl doborîse la pământ. Fusese un arbore care nu trebuia tăiat ⁴.

Iacuții atârnă daruri în unii arbori.

În Sumatra indigenii cred că unii arbori sunt lăcașul spiri-telor pădurii—niște Dryade în felul lor.

Aceeaș credință se găsește și la popoarele civilizate ⁵. Meta-morfozarea oamenilor în plante sau arbori : Baucis, teiu; Filemon, stejar ⁶; Narcis, floare; Adonis, dediteț; la noi Gruiu, Sânger ș. a.

De cele mai multe ori metamorfozarea oamenilor în arbori (arbusti) s'a făcut de puteri superioare lor și ca drept pedeapsă.

Iată ce găsim în *Infernul* lui Dante ⁷ :

Atunci întinzând mâna, o creangă am cules,

Cât se poate de mică, de pe frunzișul des.

Iar trunchiul : — „Ce mă sfășii ?!“ în glas mare a strigat,

„—Oameni fost-am, în trunchiuri acum suntem schimbați,

De-a noastră suferință, de ce nu vă 'ndurați ?

1. Meyer, *op. cit.*, p. 265.

2. Monseur, *op. cit.*, p. 24.

3. Krauss, *Volks Glaube*, p. 35.

4. *Op. cit.*, p. 58-60, t. I.

5. Grasserie, p. 123 seq.

6. Hiacintul și chiparosul sunt metamorfozări ale oamenilor, făcute de Apollo. Cybela (Rhea) prefăcù pe iubitul său Atys într'un pin,—fiindcă greșise, calcând jurământul castității. Calomfirul este, după o legendă română, un împărat metamorfozat (Vezi *Albina*, București, an. II, p. 1.236).

7. Cânt. XIII (trad. de N. Gane). Cf. Ovidius, *Met.*, II. VII, 30 seq.

Erysichthon, fiul lui Triopas, regele Tesaliei, tăie, după legenda clasică ¹, un stejar care era scump zeiței Ceres. Ne spune legenda că la întâia lovitură a securii un val de sânge ² năpădi din rana copacului, țâșnind departe, cum țâșnește sângele victimelor la altare. Din măduva falnicului copac ieșiră aceste cuvinte:

«Sub acest lemn mă ascundeam eu, cea mai scumpă nimfă a Cererei, și murind îți prevestesc pedeapsa nelegiuirii tale!»

Zeița Ceres îl pedepsi cu o foame insașiabilă.

Bolțile copacilor, lungile și numeroasele arcade ale pădurii și zăvoaielor cu atmosferă semi-obscură și cu aer îmbalsămat, au inspirat și inspiră tuturor oamenilor acel fior tainic, neînțeles, acel sentiment netălmăcit niciodată pe deplin, care te predispune să te pierzi pe sub ele pierdut pe gânduri sau să cazi în reverii înduioșătoare, de câte ori te poartă pasul prin vechii codri sau prin zăvoaie și lunci.

De aceea nu trebuie să ne mire că găsim că un Carol cel Mare proscrise în «Capitularele» sale vechiul obicei de a se lipi de arbori lumânări aprinse pentru a le da astfel un cult superstițios ³. Oamenii aceia, înfrățiți cu codrul și cu apele, nu puteau să rupă de odată cu această «frăție de cruce» arhimilenară.

În zilele de Paști, se crede în Vâlcea că, ori mănânci «paști» (anăfură), ori mănânci mugur de salcie sau floare de măr, — este tot una, fiindcă arborii aceștia sunt *sfinți*, mai cu seamă în aceste zile.

* * *

Insuflețirea arborilor în credințele populare este bazată, poate, pe obiceiul plantării de arbori pe morminte ⁴ sau înmormântării prin păduri. Printr'o ușoară confuzie—ușoară mai cu seamă pentru mintea primitivului—s'a părut că tot acelaș suflet care se manifestă în acțiunile omului, tot acelaș suflet se manifestă și în arborele

1. Vezi Ovidius, *Metam.*, VIII, XI (vers. 716, 779).

2. Se știe că din rana unor copaci țâșnește sevă de culoarea sângelui, iar la alții seva este de culoare lăptoasă. Ce ecou puternic superstițios va fi avut în imaginația primitivului acest fapt, ne-o spune legenda citată. Sălciile, cari veșnic par triste, sunt, după legenda clasică, surorile lui Faeton, cari după ce plânseră 4 luni încheiate pe fratele lor, aruncat de Jupiter din slăvile cerului jos pe pământ,—se metamorfozară în acești arbori.

3. Apud Dupuis, *op. cit.*, p. 32.

4. Cf. Verg., *Aeneis*, III, 41 seq.

care crește așa de frumos la capul celui răposat. Pentru poporul nostru teribila iazmă: Muma-Pădurii vine din codri, atunci când noaptea se lasă peste lume. Aceasta este poate o demonstrație că ci-mitirele își aveau sediul în păduri la popoarele primitive, — popoarele silvice. În Suedia, aproape de Upsala cea veche, tradiția amintește de un arbore sfânt, care avea veșnic foile verzi. În Scandinavia arborele cel mai venerat eră Mesteacănul, după care urmau: Fagul, Frasinul, Sorbul. În Norvegia se găsesc și acuma arbori ziși sfinți; în Danemarca este socotit ca sfânt Fagul ¹.

Măceșul și *mărăcini*; urzicile, în genere, sunt plante ce trec drept apărătoare de duhuri necurate și de descântece, de vrăji.

La Români se crede că măceșul este apărător de spiritele rele și mai cu seamă de Iele ².

Măceșul se mai pune și în coarnele vacilor, la Mâncătoare (în ajunul Sfântului Gheorghe), pentru ca vrăjitoarele să nu le poată lua mana, pentru ca descântecele lor să nu le poată atinge de loc ³.

La Slavii sudici se crede că cu mărăcinele, ghimpele de păducel, se pot gonii din juru-ți și vrăjile și duhurile țele. În Slavonia ghimpii aceștia se înfig la uși și la ferestre ⁴. Marian în «Botanica populară» a sa spune că ramurile trandafirului sunt bune pentru cei stricați de Vântoase (Iele) și cari din această cauză capătă amețeli la cap ⁵. În Italia, în Grecia și în Asia, măceșului i se atribuie o mare putere contra influențelor demonice, din care cauză se și anină el, la nașteri și la înmormântări, deasupra ușii din afară, sau se ungeau, atât oamenii cât și casele, cu o alifie făcută din trînsul. La Romani păducelul eră un mijloc de lustrare (purificare).

În Lesbos, se crede că urzica «bășică», înțepă duhurile cari s'ar apropiă de ea. De aceea ea se pune în coroanele cari se atarnă pe la case, pentru a fi ferite de felurite băntueli ⁶. La Slavii sudici se crede că ghimpele de păducel este contra strigoilor și contra prefacerii în strigoi a oamenilor cari au murit ⁷. La Români se crede

1. *Rev. p. trad. pop.*, an IV, p. 21, 22, 23.

2. Marian, *Nașterea*, p. 59.

3. Codin, *Sărbători*, p. 60.

4. Krauss, *Slavische*, V. F., p. 72.

5. Apud Șăineanu, *Stud. folklorice*, p. 101.

6. Georgeakis, *op. cit.*, p. 301, 302.

7. Krauss, *Slavische*, V. F., p. 124 seq.

că bolnavul care *nu poate muri* trebuie scaldat într'o scaldătoare de lemn de spin, pentru a muri ușor ¹.

Toate acestea ne arată felul antropomorfic în care primitivul concepe lumea spirituală. De antropomorfismul acesta n'au scăpat nici chiar religiunile ceva mai înalte și urme de el se găsesc și în religiunile sublime.

CAPITOLUL XXXII.

Plantele.

În credințele populare ale Asiei mici, Greciei, Scandinaviei, Germaniei de Nord, se atribuie *usturoiului* o putere binefăcătoare (În zilele noastre puterea binefăcătoare a usturoiului este verificată și confirmată de știința medicală). Macer Floridus, în opera sa «De viribus herbarum», ne spune că dacă mănânci usturoiu, pe nemân-cate, ești ferit de farmecele la cari ai fi fost expus, când schimbi locul sau când bei dintr'o apă necunoscută ². În Sicilia se pune usturoiul sub așternutul femeilor cari nasc. În insula Cuba el este, se crede, un mijloc sigur de a te scăpa de gălbinare. Plinius amintește de el ca «bun de vrăji de dragoste» ³. La Germani este credința că usturoiul ferește de vrăji și lumea îl poartă ca talisman pentru a fi ferită de cărcei ș. a. El se îngroapă și sub prag, tot în acelaș scop ⁴.

În Lesbos, ca și la vechii Elini, usturoiul se recomandă împotriva deochiului ⁵. La Slavii de Sud, când plânge copilul, în timpul nopții, i se freacă leagănul și tălpile picioarelor cu usturoiu, care apără împotriva vrăjilor și făcăturilor (făcăturilor) ⁶. În Serbia se pune ca amulet la gâtul copiilor un grăunte (cățel) de usturoiu.

Țăranii se îngrijesc ca să se frece cu usturoiu, mai ales în sărbătorile Crăciunului și în Cârnelegi. Se freacă cu el pe tălpi și pe la subsori.

-
1. Ioan Creangă, an. II, p. 66.
 2. «Hunc ignotarum potus non laedit aquarum
Nec diversorum mutatio facta locorum,
Allia qui mane jejunio sumpserit ore.
 3. Gubernatis, *op. cit.*, p. 7, 8, vol. II.
 4. Wuttke, *op. cit.*, p. 96, 97.
 5. Georgeakis, *op. cit.*, p. 301, 302.
 6. Krauss, *Slavische, V. F.*, p. 66.

În Slavonia țărânu și țărâncă poartă în totdeauna la ei un grăunte de usturoiu, pentru ca să fie scutiți de vrăji și de farmece¹.

Legionarii romani, când nu aveau cu ei Larii și Penații lor, luau *nouă* căpățâni de usturoiu și *nouă* de mac, le înșirau pe masă și astfel își făceau rugăciunea lor². Vedem de aici, ce mare rol jucă usturoiul și în credințele severului popor roman.

La Slavii de Sud se crede că oamenii cari nu mănâncă usturoiu în vieța lor sunt ștrigoi (duh necurat).

În noaptea S-tului Andreiu se mănâncă usturoiul și oamenii se freacă cu el pe umeri, pe piept ș. a. ; se freacă ușile caselor, țâțâ-nile, țâțele vacilor, pentru ca strigoii, cari se adună atunci, să nu aibă nici o putere nici asupra omului, nici asupra casei lui, nici asupra vitelor lui³.

La Români se crede că usturoiul ferește de diferitele duhuri necurate, de vrăji și de făcături. Poetul Coșbuc, în bucata «Strigoiiul», ne arată credința populară că usturoiul ferește de strigoi:

Creștinii, câți nu dorm, cu spaimă cheamă

Pe maica lui Hristos și-aprind grăbit

Tămâie și-usturoiu pe-un vas de-aramă⁴:

Ea singură 'n căscioară, biata mamă,

Stă chip înmărmurit.

În noaptea către Sf. Andreiu, noapte în care se adună strigoii, se ung cu usturoiu țâțânile dela uși, pervazurile dela ferestrele caselor, pentru a fi ferite de vizita acestor îngrozitori musafiri.

La Rusalii trebuie să porți usturoiu la brâu, ba chiar și la pălărie (în Vâlcea și la ureche), ca să nu te «iea din Rusalii». În Vâlcea usturoiul dela Rusalii se pune pe ferestre, pentru a feri casele de duhuri rele.

Românii din Șcheiu cred că primăvara umblă Ielele și de aceea copiii umblă cu usturoiu la ei, sau crestează grăuntele (de usturoiu la cap) și se freacă cu el pe frunte, pe barbă, pe buci și apoi și-l pun în căciulă și căciula o pun în cap. Dacă omul are usturoiu la el, ielele nu se ating de el⁵. Usturoiul este bun și

1. Krauss, *Slavische*, V. F., p. 66.

2. Gh. M. Ionescu, *Ist. Bisericii române*, p. 31.

3. Krauss, *Slavische*, V. F., p. 245.

4. Arama, bronzul, eră socotit și la Romani ca izbăvitor de duhuri. Cf. A. Bros, *Survivance*, p. 26. *Parentalia*.

5. I. G. Pitiș, *Obiceiuri populare la Români din Șcheiu*, art. publicat în *Convorbiri Lit.*, an. 1903, p. 726-27.

pentru *alungarea* diferitelor boale,—cari sunt socotite ca duhuri rele, necurate, de către toate popoarele.

Aşa la Români usturoiul se întrebuinţează în descântecul de Izdat ¹, de Brâncă ², de Muma-Pădurii ³, de apucate ⁴ ş. a.

Tot la Români se obişnuieşte a se pune *seara* usturoiu pe fereastră, pentru a se îndepărta duhurile necurate.

La Sf. Andreiu, la Sf. Gheorghe, la Duminica cea mare şi la Anul Nou se ung ferestrele şi uşile cu usturoiu şi leuştean. Ca să nu te deochi, zici: «Usturoiu între ochi, să nu mă deochi!». Când ți s'a furat ceva, să ungi iute cu usturoiu locul acela de unde ți s'a furat, şi îndată vei auzi de cel ce *te-a furat* ⁵.

Marian, Gorovei ne spun că între «buruienile» cari se dau unei femei ce n'are copii, este şi usturoiul. Se pun în rachiul *nouă* fire de usturoiu şi se lasă acolo *nouă* zile ⁶. Rachiul acesta se dă de băut acelei ce vrea să facă copii.

Gubernatis aminteşte că între plantele genezice este şi usturoiul,—după relatările lui I. B. Porta ⁷. În Transilvania, în Secădate şi Săcele, se pune usturoiu în gura morţilor bănuîți că se vor face strigoi. Un cântec popular glăsueşte astfel :

Ungurean cu suman scurt,
Moghior, Moghiorlan,
Nu şedeă 'n Moldova mult
Şi te du în țara ta,
De-ți mănâncă slămina,
Şi-ți fă casa pe *gunoiu*,
Şi-o freacă cu *usturoiu*,
Ca s'o aperi de *strigoi*.⁸

Tot la Români, pentru ca vacile să fie ferite de vrăjitori, cari caută să le iea laptele (mana), se ung cu usturoiu, pe țâță şi pe coadă ⁹.

1. Tocilescu, *op. cit.*, p. 625 (vol. I).

2. *Ibid.*, p. 620.

3. *Ibid.*, 4. p. 596.

4. *Idid.*, p. 570.

5. Voronca, *op. cit.*, p. 548, 549, 550.

6. Marian, *Naşterea*, p. 24. Cf. Gorovei, *Datine la naştere* (Mi-nerva).

7. *Op. cit.*, vol. I, p. 165.

8. Rădulescu-Codin, *Comorile satelor*, p. 22.

9. *Şezătoarea*, an. III, p. 121.

După credințele poporului nostru, Dânsule (Ielele, Strigele), cari sunt suflete de femei ce au făcut vrăji, cât au fost în viață,— nu intră în casele în cari se găsește usturoiul.

Ele cântă așa :

Nup, ciusnup,

In casa cu usturoiu nu mă duc !

De aceea este bine ca în sărbătorile Sâmpietrului, *Sf. Hara-lambie*, Andreiu, la Arminden ș. a.—să se ungă ușorii casei cu *usturoiu* și fiecare om să poarte *usturoiu* ¹ (Credința din *Dorna-Bucovina*). Strigoii ², cât timp sunt vii, nu mănâncă *usturoiu* și *ceapă* ³.

La cei vechi se credeă că *usturoiul* are puteri miraculoase și se puneă ca talisman, la gâtul copiilor. Se mai credeă că dacă te freci cu *usturoiu*, șerpil și scorpionii nu te pot mușcă. Firele de *usturoiu* (fără bulb, căpățână) dacă le arzi în grădină, nu se mai fac omizile.

Dacă se freacă cu *usturoiu* cosoarele de tăiat via și pomii, se stârpesc omizile și celelalte gănganii cari îi atacă ⁴.

La Români se crede că cine fură *usturoiu*, va puțin când va muri ⁵.

Usturoiul e făcut de Dumnezeu și e păcat să-l calci cu picioarele. Copilului nebotezat i se pune *usturoiu* sub limbă, pentru a fi ferit de duhurile rele.

Usturoiul, toamna, numai până la Sf. Dumitru să-l sameni, căci mai târziu de vei îndrăzni, vei muri. *Usturoiul* e *cap* și cere *cap* (de om) ⁶.

În alte părți locuite de Români se crede că *usturoiul* nu se mai pune după Sâmedru, fiindcă mor copiii celui ce-l «pune» ⁷.

Plinius ne spune că «în jurămintele lor Egiptenii țin *ceapa* și *usturoiul* de-o potrivă cu zeii». Juvenal, vorbind de acest cult al Egiptenilor pentru *ceapă* și *usturoiu*, zice : așa dar zeii egipteni cresc în grădina de zarzavaturi ⁸.

* * *

1. *Ioan Creangă* (rev. folk.), an. VI, p. 145, 147. Cf. an. II, p. 155-56.

2. Oamenii cari au să se facă strigoii.

3. *Ioan Creangă*, an. VI, p. 109.

4. Pallad. I, 35, 6; Geop. V, 30, 1 (Apud Wissowa, vol. I, 58).

5. *Ioan Creangă*, an. IV, pag. 181.

6. Voronca, *Studii folklorice*, pag. 156—157.

7. *Ioan Creangă*, an. II, pag. 150 seq.

8. Cf. *Albina*, București, an. IX, p. 313 seq.

Pelinul.

În strânsă legătură cu usturoiul și superstițiile legate de el, este între alte ierburi și pelinul.

Ca și usturoiul, pelinul se întrebuițează la Rusalii ca talisman împotriva duhurilor și a feluritelor farmece rele.

În Vâlcea se freacă cu el blănile patului pe care se pun gândacii, pentru a-i feri de diferite boale.

Pelinul avea puteri miraculoase și după credințele celor vechi.

Așa Plinius¹ spune că pelinul, vârit în *amus*, — te ferește de răni.

Dacă îl pui sub capul unui bolnav — fără ca el să știe, — pelinul îl face să se liniștească și să adoarmă².

Busuiocul.

Un cântec din Vâlcea glăsuiește :

Dragostea din ce se începe ?
Vara din *busuioc* verde,
Iarna din inel și bete³ (com. Făurești).

Deci în erotică poporul român busuiocul joacă un rol destul de însemnat. În Vâlcea, ca și pe aiurea la Români, fetele, până nu pun vreun vârf de busuioc prin sân sau prin păr, — nici nu ies la horă («lume») sau, seara, la băieți (flăcăi).

Mirosul lui dulce și cu o nuanță de melancolie este un puternic stimulent al iubirii.

Se pare că Cupido întrebuițează ca săgeți — la Români — vârfuri de busuioc, — dacă la clasici întrebuițează chiparosul.

Dar busuiocul, după credințele noastre, are și alte însușiri miraculoase. Împotriva omizilor se afumă grădinile, în seara spre Joi-mari, — cu busuioc de *nouă* ani⁴.

Italienii și o mulțime de alte neamuri cred că mirosul de busuioc provoacă simpatie, iubire. De aci îi vine și numele său în italienește : *bacio-nicola* = sărută-mă, Nicolae !

1. XXVI, 91.

2. Plin., XXVII, 52 (Vezi mai multe : Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 67).

3. În foarte multe poezii populare erotice revine numele busuiocului și cultul — câte odată tainic — pe care țaranul român îl are pentru această floare.

4. *Albina*, Buc., an. VII, p. 282.

În Moldova [și în Oltenia] când vine preotul cu botezul, în Ajunul Crăciunului, fetele ieau busuioc din sfâștiocul popei, și-l pun sub căpătăiu ca să-și vișzeze iubitul [ursitul] ¹.

* * *

Iarba-fiarelor (fierului).

După credințele noastre populare, «iarba fiarelor» este o buruiană care crește mai cu seamă prin smârcuri, pe lacuri.

Noaptea e de culoare roșie ca focul. Această culoare și-o păstrează toată noaptea și chiar dimineața, până în răsăritul soarelui!

Odată cu răsăritul, culoarea roșie îi pierе și se face verde ca și celelalte ierburi, buruieni.

Caii împiedecați cu fiare, dacă pasc prin locuri mlăștinoase — unde crește ea,—li se descuie fiarele, fiindcă au călcat pe iarba fiarelor, care nu rabdă nici o încuietoare de fier. Atunci, dacă păzești, o poți găsi lângă fiarele descuiate ale calului. O poți găsi și dacă târești prin iarbă mai multe lacăte încuiate.

Hoții crestează nițeluș un deget dela o mână, bagă în tăietură nițică iarbă a fiarelor, dau pielea la loc și o lasă să se vindece așa. Cine are în deget un firicel de *iarbă a fiarelor*, va face adevărate minuni ².

După alte relatări, hoții bagă iarba fierului în degetul cel mic dela mâna *stângă* ³.

În credințele populare franceze găsim deasemenea iarba fiarelor («l'herbe qui coupe le fer») și magicele ei întrebuințări.

CAPITOLUL XXXIII.

Simbolismul numerelor.

(Numerele fără soț).

În toată superstiția, dar mai cu seamă în magie, se poate observa deasa întrebuințare a numerelor fără soț. D-l L. Șăineanu, în «Studii Folklorice», numește faptul acesta «graiul mistic al numerelor».

1. Voronca Elena, *Studii în Folklor*, p. 6.

2. Ioan Creangă, an. II, p. 239—240.

3. Z. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, v. Ia: *Iarba-fiarelor*.

«În sistemul filozofic al lui Pitagora, unitatea reprezintă Divinitatea ¹, care conține tot și dela care derivă totul. Numărul 2 eră principiul rău, iar 3 simbolul armoniei perfecte. De aici preferința celor vechi pentru numărul 3 : anticii beau de 3 ori în onoarea celor 3 Grații ; Mitologia cunoaște 3 Parce, 3 Furii ; Diana are 3 fețe, Cerber 3 capete... Tot astfel și în basmele noastre 3 ² și 9 joacă rolul principal : 3 zâne, 3 fete de împărat, peste 9 mări și 9 țeri. Numerele nepereche erau de bun augur la cei vechi : (zeii le iubesc : numero deus impari gaudet . . Verg.).

Credința antică persistă până astăzi în Orient, unde nu se dau polițe pe sume perechi. De aci titlul faimoasei colecțiuni de povești arabe : 1001 de nopți, deși sunt numai 1000 de basme.

În Europa face excepție — e de rău augur — numai nr. 13 » ³.

La Chinezii, prima carte canonică a lor (Vi-King) vorbește despre numerlele fără soț cari reprezintă, în genere, *principiul tare, bărbătesc, ceresc* ; iar cele cu soț reprezintă *principiul slab, femeiesc, pământesc*. Deci în mitologii, în religiuni, numerele fără soț joacă un rol precumpănitor. Orice carte de legi religioase o vom deschide, avem să găsim aceeaș trăsură caracteristică. În Biblie, în legislația religioasă a Evreilor, întrebuițarea numerelor desperechiate este frecuentă. În templul lor ramurile (brațele) sfeșnicilor erau în număr desperechiat ; candelarele cele de aur curat erau *cinci* deadreapta și *cinci* deastânga ⁴.

Iubirea aceasta pentru numerele desperechiate trecuse la Evrei și în vorbirea curentă. Iată ce se scrie în *Psalmi* : ⁵.

«Cuvintele lui Iehova sunt cuvinte curate,

Argintul curățit în cuptor de pământ, de *șapte* ori.»

Tot la Evrei, bătaia celor osândiți la lovirea cu toiage (vergi) eră compusă din 39 (patruzeci fără una) lovituri. Apostolul Pavel spune :

«Dela Iudei de *cinci* ori câte *patruzeci fără una* (bătăi) am luat » ⁶.

1. A se compară și cu celelalte religiuni existente.

2. Cf. Verg. *Aen.*, X, 685 ; VIII, 429, 430 ; 564, 565. La cei vechi tripodul e scaunul de preferință al profeților.

3. Șăineanu, *Stud. Folk.*, pag. 234. Vezi mai multe la L. Șăineanu, *Basme Române* (Publ. Acad. Rom.), p. 40—41.

4. I. *Regi*, 7, 49 ; cf. *Deut.*, 16, 3 ; *Num.*, 31, 19 ; *Lev.*, 8, 11.

5. *Psal.*, 12, 7.

6. II. *Corinteni*, 11, 24.

Biblia e plină de felurite exemple de întrebuițare a numerelor desperechiate.

Vergilius, vorbind de practicile superstițioase ale poporului roman, zice :

*Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque haec altaria circum
Effigiem duco : numero deus impari gaudet* ¹.

Ovidius zice tot în această privință :

... Ad quae sua bracchia tendens
*Ter se convertit, ter sumptis flumine crinem
Irroravit aquis, ternisque ululatus ora
Solvit...* ².

Iar Horatius :

... «Qui Musas amat impares
*Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates...* ³.

La Români, simbolismul numerilor a trecut și în poezia populară :

Și cine l-a fermecat ?
Mândrulița din cel sat
Cu *trei* maci din *trei* grădini,
Cu apă din *trei* fântâni.

Iar alta zice :

Spovedește-te nevestă :
Că moartea e la fereastră !
— Ba cu nu m'oiu spovedi,
Chiar în casă de-a veni,
Că eu când m'oiu spovedi
Șapte popi mi-or trebui,
Șapte popi din *șapte* sate,
Să mă ierte de păcate" ⁴.

În «datul cu bobii», când ies numere cu soț (pereche), e rău ; când ies desperechiate, prevestesc mai totdeauna bine, «sunt dea-

1. Bucol., *Eclog.* VIII, 73 seq.

2. Ovidius, *Metamorfozele*, VII, II, 30 seq.

3. *Carm.*, lib. III, «Ad. Telephum». Cf. Tibullus, *Eleg.* II, lib. I : „*ter* cane, *ter* dictis despue carminibus“.

Nouăzeci și nouă de păduchi câinești de va prinde o fată într'o vară, îi va muri dușmanca cea mai mare (Marian, *Insectele...*, pag. 483).

4. Jarnik și Bârseanu, *op. cit.*, pag. 458.

bună». Numărul bobilor este fără soț : 41. Pentru fiecare cheștiune se dă cu bobii de *trei* ori în șir. Ouăle când «se pun sub găină», «sub cloță» (cloșcă), se pun în număr fără soț : 19, 21, 13, pentru ca toate să scoată pui, «să le meargă bine». Pâinile din cari se fac «paștele» (anafora dela Paști) sunt în număr fără soț : 3, 5, 7. Porcii (vièrii) și armăsarii când se scopeșc, se scopeșc în număr nepereche : 1, 3, 5, căci altfel li se «obrintește» rana și mor «de se sting».

Pe jugănar și pe cel ce scopește, nu l-ai face să-ți scopească sau să-ți jugănească doi cai, doi porci, *de-odată*, — «să-l pici cu său». Acelaș lucru și la «întorsul» boilor, etc. In Vâlcea se crede că copilul va crește mare și frumos de-i vei da *țâță* 3 posturi în 2 ani, socotindu-se astfel aceste posturi : într'un an : postul Păresimilor și postul Sf. Măriei — care este «rupt din Păresimi» ; iar în celălalt an postul Păresimilor. Dar se poate și două posturi ale Sf. Marii și un post al Păresimilor, — după cum e născut copilul. *Int'r'un cântec se zice* :

Il cunoști pe fluerat,
Că-i voinicul fermecat.
— Dar cine l-a fermecat ?
Șapte fete dintr'un sat
Și-o femeie cu bărbat ¹.

Iar în altul :

Vinișor de *nouă* ai (ani),
Cum e mai bun pentru traiu,
Nouă ai și *nouă* luni,
Cum e bun pentru bătrâni“ ².

In Vâlcea la înmormântările mai bogate, mai pompoase, se ieau mai mulți preoți, însă totdeauna în număr desperechiat. Acelaș lucru și când se face maslu celui bolnav.

La «tăierea moțului» nașul observă să nu taie moțul la doi băieți, *de-odată* ; între ei pune și o fată, ca să fie număr nepereche.

Când e secetă, ca să faci să plouă, furi o oală nouă și 9 maci din *nouă* grădini, le arunci în fântână și «aștepți din ceas în ceas», ropotul ploii ³.

Pentru poporul german, numărul 3 este număr de apărare

1. Eminescu, *Poezii populare*, a 98-a poezie.
2. Jarnik și Bârseanu, *op. cit.*, pag. 488.
3. Voronca, *op. cit.*, p. 531.

împotriva spiritelor rele și este unul dintre numerele magice, cele mai de seamă.

La Români se crede că scapi de bântuelile nălucilor, dacă scuipi în sân de 3 ori.

În practicile magice ale poporului german, se întâlnesc adesea, ca și la noi, mîncări de 9 feluri, lemne de 9 feluri, buruieni de 9 feluri.

La Slavii sudici, găsim aceeaș credință în privința numerelor desperechiate.

Așă într'un descântec de dragoste, se zice ¹ :

... «Eu mă așez pe 9 paturi, pe 99 de perne și mă acoper cu 99 de acoperăminte. Dar iubitul meu să se așeze pe 99 de păduchi, pe 99 de pureci și pe 99 de furnici și pe 99 de stelnițe (păduchi de lemn).

Purecii îl ciup : îl trimit la mine ;

Păduchii îl ciup : îl trimit la mine !»

Numerele desperechiate, numere divizibile cu 11 se găsesc și în toate descântecile noastre și în ale celorlalte popoare, ba, ce este și și mai mult, se găsesc și în Vede.

Dintre numerele nepereche, numai 13 este nefast. Se știe groaza Romanilor de nefastele Ide. Și groaza aceasta de numărul 13 au avut-o și oameni mari ca Maupertuis, Frederic cel Mare ș. a.

În Vâlcea, dintre numerele nepereche, numai 9 este câte odată nefast.

Se crede că dacă te-or mușcă de-odată nouă gărgăuni, «dai ortul popei».

Dacă numerele desperechiate sunt, în genere, prielnice, numerele pereche sunt neprielnice.

În antichitate se jertfiau lui Pluton (Hades) tauri negri, câte o *pereche* de fiecare dată.

În credințele poporului nostru, sufletul mortului trebuie să treacă prin 24 de vămi.

Tibullus spune că, întâmplându-se să i se îmbolnăvească amanta, s'a rugat de *nouă* ori către Hecate (Trivia), în timpul tăcutei nopți :

«Vota novem Triviae nocte silente dedi» ².

1. Krauss, *Slavische*, p. 165.

2. Lib. I, eleg., V. Cf. *Ovidius, Ars amat.* lib. II, 327 : Propertius, Lib. II, eleg. IX.

Religiunea lui Mahomet obligă pe credincioși să se roage de *cinci* ori pe fiecare zi.

Călușarii sunt în număr fără pereche : 9 sau 11 (în Vâlcea).
Ceata lor joacă *trei* ani în șir.

Pitagora spune că zeilor cerești le plac jertfele în număr fără soț ; celor de sub pământ le trebuie jertfe în număr cu soț.

Plinius numește numerele cu soț : *ad omnia vehementiores* ¹.

Romanii credeau, ca și Românii, că ouăle puse sub cloșcă *trebuie* să fie în număr nepereche ².

Aceeaș credință o au și Wallonii (cf. Monseur, *op. cit.*, p. 16).

Ca și la Români, la Romani se credea că 9 înțepături de viespe te omoară ³.

Se mai credea la cei vechi că turma de oi trebuie să fie compusă dintr'un număr fără soț ⁴.

Toate insectele trăesc un număr de zile ce se poate divide cu *șapte* ⁵.

La popoarele moderne, la sărbătorile naționale se dau tunuri nepereche (101, etc.)

În sistemul lui Vasilide — gnostic alexandrin — găsim 365 de ceruri.

O deosebită atențiune merită numărul *Șapte*.

Îl întâlnim pretudindenea în mitologii și în religiuni. Cartea Destinelor eră compusă din *șapte* tăblițe ; Brahmanii aveau *șapte* inele profetice și pe fiecare inel eră săpat numele uneia din cele *șapte* planete ; în Laconia găsim *șapte* pietre consacrate planetelor ; *șapte* caste erau adoptate de Indieni și Egipteni din cea mai adâncă vechime ; *șapte* sunt idolii pe cari Bonzii îi duc, în fiecare zi, în *șapte* temple ; *șapte* zile are săptămâna, la toate popoarele ; *șapte* ramuri aveă candelabru, din templul dela Ierusalim, care eră înconjurat de *șapte* curți ⁶ ; *șapte* porți aveă orașul Teba ; naiul lui Pan aveă *șapte* țevi ; lira lui Apollo *șapte* coarde ⁷.

Aiax, fiul lui Telamon, purtă un scut făcut din *șapte* piei de bou.

1. Plin., XXVIII, 23. Sub găină *trebuesc* puse *nouă* sau *treisprezece* ouă. (Plin. XVIII, 231). Sub găscă 9 sau 11 ouă (Plin. XI, 73).

2. Varro., *D. r. r.*, III, 9, 12 ; Col., VIII, 5, 8 ; Plin., X, 151.

3. Plin., XI, 73.

4. Geop., XVIII, 2, 8.

5. Plin., XI, 73.

6. Mai compară : *Levitic*, 25, 3, 4, 8, 9 ; *Iosua*, 6 ; *Prov.*, 9 ; i.

7. Vezi mai multe la Dupuis, *op. cit.*, p. 38-39.

În Germania se crede că al *șaptelea băiat* al unei femei, care a avut până la el numai copii de *parte bărbătească*, are o anumită putere magică ¹. El poate vindeca gușa (scrofurile). În Franța un asemenea copil se numește *marcou* și se naște — fatalmente — vrăjitor.

În Normandia privilegiul acesta este dat de către superstiție și fiicei a *șaptea* a aceleiaș mame ².

Vechii Egipteni ocoliau cu vaca sfântă de *șapte* ori templul, — în fiecare solstițiu de iarnă ³.

Dragostea Românilor pentru numărul *șapte* a trecut și în poezia populară erotică :

Fir'ar ceasu-alimănit
Și ziua când m'am născut,
Că prea am fost amărît :
Cu *șapte* mândre de gât !..

(Făurești, jud. Vâlcea).

Sau în cântecele haiducești :

Cine-i voinic, tot voinic,
Că 'nserează sara'n crâng,
Fără băț, fără nimic,
Numai cu palmele goale,
La brâu cu *șapte* pistoale:
Trei sunt pline,
Trei sutn goale,
Unul e plin de rugină,
Bagă potera 'n izână.

(Cântec din jud. Dolj).

În graiul nostru românesc, se găsesc și expresiuni ca acestea :

A munci (robi) cât *șapte*;
A bea cât *șapte*;
A mânca cât *șapte*, etc.

(Jud. Vâlcea).

A veni (fi) cu *șapte* lupi.
A veni (fi) cu *nouă* lupi.
A fi flămând rău de tot, a fi
Pocălit, a fi hămesit.

(Jud. Vâlcea).

1. Wuttke, *op. cit.*, § 479.

2. F. Librecht, *op. cit.*, p. 346, 347.

3. Dupuis, *op. cit.*, p. 43-44.

La Evrei, numărul șapte erà foarte mult întrebuintat, mai cu seamă în limbajul sacru.

În *Cartea lui Enoch* vedem că autorul pune reședința Domnului în al șaptelea cer¹.

Parșii își ieau rămas bun dela mort, sărutându-l de șapte ori la șapte încheieturi ale trupului. În toate religiunile numărul șapte e număr sacru, fiindcă amintește numărul celor șapte planete.

Precum între numerele nepereche avem excepția numărului nefast : 13², tot așa și în numerele pereche (cu sot) — cari, în genere, sunt nefaste³, — avem excepția numărului 12, număr prielnic, consfințit.

În toate religiunile îl întâlnim ca atare. *Doisprezece* zei principali erau în Olimp; Iacob are *doisprezece* fii; *douăsprezece* altare avea Janus; Hercule are *douăsprezece* isprăvi; *douăsprezece* scuturi ale lui Marte; *doisprezece* frați Arvali; *doisprezece* zei «consentes»; *doisprezece* membri ai luminii; *doisprezece* conducători în sistemul maniheic; *doisprezece adeetyas* la Indieni; *douăsprezece* cartiere ale orașului pe care-l plănuește Platon; *douăsprezece* cantoane ale ligei etrusce; *douăsprezece* orașe ale Ioniei⁴, ș. a.

În mitologia scandinavă, Odin are *doisprezece* fii. *Douăsprezece* iscoade (spioni) sunt trimise în Canaan⁵.

Numărul *doisprezece*, după superstiția augurală la Romani, erà un număr sacru și bine prevestitor.

Douăsprezece lebede, *bis senos*, sunt pentru Aeneas un semn bun, un bun auguriu⁶. *Douăsprezece* table cu legi aveau Romanii; două-

1. Eisenmenger, *Le livre d'Hénoch*, II, 346 (apud Roisel, *op. cit.*, p. 32). Cf. *Judec.*, 14, 17 seq.

2. Poetul Béranger zice :

«Quoi ! mes amis : nous sommes *treize* à la table. Et devant nous *le sel est répandu* !»

După credințele noastre, nu e bine să stea 13 inși la o masă, căci va muri unul din ei (Cf. *Ioan Creangă*, an IV, pag. 182).

3. La unele înmormântări este obiceiul la Români să se iea 10 lăutari. Tot așa și la Romani. În vremurile noastre, 12 lovituri date în clopot au vestit moartea mitropolitului Antonie al Petersburgului (*Rev. Bis. ortodoxă română*, XXXVI, pag. 838).

4. Dupuis, *op. cit.*, pag. 37.

5. IV, Moise (Numere), cap. 13.

6. *Aen.*, I, 393.

sprezece *ancilia*¹, — scuturi mici sfinte — ; Romulus vede *doisprezece* vulturi².

Dealtfel numerele : *șapte* și *doisprezece* se găsesc în toate cărțile de astrologie și în cărțile cabalistice ale tuturor popoarelor³.

Numărul *doisprezece* amintește tuturor numărul constelațiilor care formează Zodiacul.

În literatura populară română, numărul *doisprezece* are o foarte deasă întrebuițare.

Un cântec din jud. Vâlcea (com. Făurești) zice :

Ține-ți frunza, codre, bine,
Căci ca mâine intru'n tine.
Cu *doisprezece* după mine :
Toți aleși, voinici, panduri,
Tâlhari neași de păduri.

Iar un cântec al hoșilor de cai — glăsuește :

Dura⁴ *ici*, Dura coleă,
Dura *trecu* Dunărea
Cu *doisprezece* după ea !..

(Com. Făurești, jud. Vâlcea).

La Români, jocul Călușarilor are douăsprezece figuri.

În jud. Mehedinți și Vâlcea — poate și pe aiurea — lăutarii dela nunți *trebuie* să fie număr fără soț : 3, 9.

Însă pot fi și în număr de 12.

Alt număr care revine adesea în credințele și expresiunile populare române este numărul *patruzeci*.

Patruzeci de zile este socotită ca *necurată* o femeie care a născut⁵.

Patruzeci de zile mai trăește omul, după ce i s'a îngropat umbra în temelile vreunei zidiri. Această credință o avem comună cu *poporul* Bulgarilor. *Patruzeci* de zile umblă oamenii cu capul gol, — după moartea rudelor lor.

Până'n *patruzeci* de zile,
Să te văd la mânăstire !

(Se zice iubitei într'un cântec).

1. Horatius.

2. Cf. *Aeneis*, XI, 9.

3. Cf. Dupuis, *op. cit.*, pag. 39.

4. Nume de iapă.

5. La Evrei eră socotită ca *necurată* 40 de zile după nașterea unui *băiat*, *copil*; și 80 (Îndoitul lui 40), după nașterea unei *fete*, *copile*.

În Grecia veche femeia care născuse eră socotită ca *necurată patruzeci* de zile.

În poeziile populare sârbești, femeia atârnă (cu gând rău) de gâtul haiducului un lanț greu de 40 de ocale (Dozon, *Poes. pop. serbes*, p. 163).

Alt cântec popular glăsuește :

*Şeasă săptămâni îi hrăniă
Turcii de se 'nţăpeniă
Şi la fire îşi veniă.*

(Păsculescu, *op. cit.*, p. 218).

În județul Vâlcea găsim expresiunea : a fi cu (a aveà) *patruzeći* de «inimi» ; de griji ; «de simţiri» — care echivalează cu : *a fi cu ochii în patru*, a fi cu ochii în toate părţile.

În tratamentul turbării, după procedurile populare române, bolnavul «trebuie să poarte la gât *patruzeći* de zile, *tot atâtea* rotiţe de lemn, cioplite de un om, care să fie singur cu acelaş nume în sat, ceace nu se poate decât cu un nume neobişnuit. Şi aşă, după tăierea căţelilor, bolnavul aruncă în fiecare zi câte o rotiţă, din cele *patruzeći* ce le poartă la gât înşirate pe o aţă, până le aruncă pe toate ¹.

CAPITOLUL XXXIV.

Puterea mistică a fierului.

Usturoiul şi *fierul* (oţelul) sunt pentru Români două din cele mai puternice mijloace de vrajă şi de apărare împotriva duhurilor şi a boalelor. Despre usturoiu am mai vorbit; să vorbim acum despre puterea mistică a fierului (oţelului)—după credinţele populare.

Fierul (oţelul) este cel mai tare metal pe care îl cunoaşte ţăranul şi de aci marele lui rol în superstiţie şi în vieţa zilnică a întregii lumi.

El este în ochii lui ca o «întrupare a lui D-zeu, dacă nu chiar Dumnezeu însuş».

De aceea cu un topor poţi ameninţa fulgerul şi-l poţi alungă în altă parte, cu un cuţit înfipt în pământ poţi abate grindina, cu o bucăţică de fier asvârlită în calea vântului, îl poţi potoli, ba poţi potoli vârtejurile, numai *scuiipând* spre ele şi zicând : «fier!» . Căci şi fulgerul şi grindina sunt aduse de duhurile rele, iar acestea se tem de fier.

În toate descântecetele babele întrebuintează cuţite, ace, cuie, frigări ori chiar numai bucăţele de fier, ca arme împotriva duhurilor şi boalelor.

Din faptul că fierul, ca şi ceara, se moaie prin foc, mîntea

1. *Albina* (Buc.), IX, 667.

omului primitiv a făcut o apropiere între firea înrudită a fierului și a cerei, și într'adevăr poporul nostru spune că fierul e făcut de Maica Domnului din ceară.

De aci apoi fierul și ceara își au rostul lor în vrăjile de dragoste, de ursită și de fapt. Când vrei să faci pe un bărbat voinic și cu multă voință să ajungă un papă-lapte, ca să-l porți de nas cum vrei, ori să-l faci neputincios în ale bărbăției ca om insurat, îl faci cu vrajă de fier înroșit pe care bați cu ciocanul, dându-i diferite forme (și cu ceară), ca să se slăbească și el, așa cum slăbește fierul.

«Cum bat eu fierul și-l întorc după plac, așa să pot întoarce pe cutare». Și «cum n'are putere fierul ăsta, așa să n'aibă cutare putere bărbătească în el».

Cei slabi, fie trupește, fie sufletește, sunt vrăjiți cu fier călit, ca să se întărească.

«Așa să prindă putere, cum prinde fierul roșu când îl răcești în apă».

Dragostea e un foc, o fierbințeală care slăbește mintea flăcăului, îl face orb, deci și vraja de dragoste o face fata înroșind un fier în foc și descântându-l cu cuvintele: «eu nu înroșesc în foc fierul acesta, ci inima cutăruia.»

După credințele române gălbinarea se vindecă cu lucruri galbene, albeața cu lucruri albe, deci și lucrurile roșii au să vindece *boalele roșii*: deci roșeața, aprinderile pielii, vărsăturile de sânge, curgerea sângelui din nas.

Intre aceste lucruri roșii își are partea sa și fierul, pentru simplul cuvânt că se înroșește. Ba cu fierul înroșit se descântă (sau li se pune sub pernă) fetele cari sunt prea rușinoase și se îmbolnăvesc lesne de năpădirea sângelui în cap.

La unele vrăji se întrebuițează fierul în tovărășie cu ochi de rac, cu pielea ori cu ouăle racului. Și aceasta pentru că, dintre câte le știe Românul, numai fierul și racul au obiceiul să se facă roșii, din negre cum sunt, când le supui acțiunii focului.

Potcoava — care seamănă, ca formă cel puțin, cu *minunatul* magnet,—dacă este bătută (țintuită) în prag ori la ușorii ușii, aduce noroc. Credința și obiceiul acesta este și la țară, dar și la oraș. Potcoava aceasta închipuește un magnet—căci magnetul se păstrează mai bine în fier, când acesta are chip de potcoavă—și dintru început oamenii puneau o adevărată potcoavă magnetică, iar acum ori

ce potcoavă, dar mai ales una *găsită*, căci tuturor lucrurilor găsite li se atribue o putere magică. Ba chiar și o frântură de potcoavă. Negustorii cred, mai ales, în puterea potcoavei, căci la ei o găsești mai des bătută pe la uși, având credință că atrage cumpărătorii¹. Poți să ai marfă cât de rea, dacă ai potcoavă la ușă, se bat mușterii după marfa ta.

Mai mult, ei cred că atingând cu mâna o potcoavă, pe care o țin înadins sub teighea,—împrăștie în aer magnetism și atrag la marfa lor pe mușterii.

Magnetul (fierul) îl poartă fetele—fie ca cercel, fie ca amulet, etc,—pentru a fi cu «lipici» și a atrage flăcării la ele. De cele mai multe ori însă, ele ca și babele vrăjitoare, n'au magnet la îndemână și îl înlocuesc cu fier simplu care îl simbolizează.

La Țiganii cei călători, când li se caută prin lucrurile ascunse, totdeauna și negreșit se găsește câte un magnet. Il țin în credință că le ajută să fure.

Când o femeie nu poate să nască și se sbate în dureri, bărbatul ei ocolește casa cu toporul în mână, amenințând, sau implântă două topoare în cruciș în vreun stâlp al cerdacului ori într'o grindă, ori în prag. Tot așa se face și când nu poate un om să moară și se luptă. Ințr'amândouă cazurile poporul crede că duhurile stau împotriva și a nașterii și a morții, deci caută să le alunge.

Inainte de naștere, femeii i se pun la cap arme, o furcă de tors, o frigaré, un cuțit, un topor, o măciucă.

Nu e adevărat că poporul pune aceste lucruri, «ca să tragă fata la furcă, iar băiatul la topor și la măciucă».

Căci, atunci, de ce tot aceste lucruri le pun și la capul celui ce trage să moară?

Ințr'amândouă împrejurările vrea să-i înspăimânte duhurile. Iar furca de tors a intrat între celelalte lucruri, «ca Pilat în crez»: trebue să se puie o furcă de fier, vestita furcă în superstiții cu care poți alungă pricoliciul—omul-lup—și cu care străpungi inima strigoiului în mormânt.

Indată ce se naște copilul, moașele descântă de deochiu și leagă nelipsitul fir roșu al deochiului, apoi îl bat cu o bucată de

1. (In jud. Vâlcea pământul asvârlit din potcoava calului, și care are forma aproape elipsoidală a potcoavei, se pune în cuibarele găinilor cari clocesc, pentru a le face să stea (să atârne) pe ouă.

fier—fie cuiu, cuțit ori ac—deasupra ușii. În Bucovina bat un cuiu, în Moldova împlântă un ac, în Transilvania un topor în prag, și tot în prag împlântă un cuțit moașele din *Macedonia* și din *Istria* și spun anume că fac așa, «ca să nu s'apropie duhurile rele și să iea copilul.»

Tot așa, fără fir roșu — căci el e numai al deochiului, — fac îndată după ce moare omul.

Cuțitul ori toporul în grindă rămâne *trei* zile, până ce se întorc oamenii dela îngropăciune.

În fașa copilului pun moașele o bucățică de fier. Multe mame înfașă copilul totdeauna cu fierul între scutece. În leagănul copilului pun un ac, mai ales sub pernă, un foarfece. Românca nu lasă niciodată copilul singur în casă, fără să nu puie lângă el în leagăn fier, ori cuțitul, foarfecele, ori cleștele, orice are la îndemână de fier, sfredel, daltă, frigare, ori, de nu, cel puțin un ac. Iar dacă n'are, pune o mătură, căci mătura e dintre armele cele mai puternice ale superstiției.

Asta o fac ca să nu vie *Puternicele* (duhurile) și «să le schimbe copilul»; «să nu-l fure»; «să nu-i sugă inima»; «să nu-l pocească».

Oricum ar fi, fierul alungă duhurile necurate.

Mortului în sicriu i se pun lucruri de fier.

Dar aici sunt mai anumit căutate.

Pe lângă cuțit i se pun frânturi de coasă ori seceră și cuie. Sub cap i se pune un ac — de obicei cu ață.

În unele locuri e obicei că, după înmormântare, fac mortului o jertfă, iar o babă înconjoară mormântul cu un cuțit în mână, amenințând și descântând în șopte, apoi înfige cuțitul lângă cruce și-l lasă acolo.

E credința în strigoi. Deci, strângi pe mort într'un cerc magic, ca să nu iasă din mormânt și să facă rău celor vii.

În fașa copilului cos Româncele usturoiu și fier. De un capăt al feșii leagă toporile de metal, ori ciocănele. Cele dintâi haine ale copilului se trec pe sub topor; prin cămașa cea dintâi a lui se petrece o bucată de fier, băgată pe gura cămășii. În toată Muntenia este obicei ca în ziua botezului să pui lângă copil, unde doarme, o bucată de fier, să-l impresori cu cenușe, adică cu cercul magic, ca să nu-l iea Mama Pădurii.

Femeile lehuze nu ies niciodată din casă, fără să iea cu ele o bucățică de fier, un cuiu, ori un ac, chiar de ar merge să aducă

lemnuri ori apă, ori ar trece drumul la vecini. Când se întâlnesc două lehuze, schimbă între ele, drept dar, bucățile de fier, de obicei ace.

La Paști, ori la Anul Nou, ori la Sângeorge, Românii pun o bucățică de fier sub prag, ca să le apere casa. Intr'una dintr'aceste zile, se ciocănesc cu o bucățică de fier în frunte, «ca să le fie capul tare ca fierul»,— zic ei.

Purtarea la gât, ca amulet, a unei bucăți de fier cusută în cârpă, e în deobște cunoscută. Când îți fură strigoaicele lapte, e bine să bați în șustar un cuiu, în fund, așa ca să mulgi laptele pe vârful cuiului.

Tot ceea ce vine în contact mijlocit sau nemijlocit cu fierul are aceeași putere ca și el.

Am spus că însăși rostirea vorbei «fier» înspăimântă duhurile. Talașul le înspăimântă fiindcă le amintește de rindea; făina lemnului le amintește de sfredel; cusutura le arată acul; iarba cosită le spune despre coasă, etc. Și în chipul acesta tot mai departe până la absurd¹.

Despre credințele poporului nostru, privitoare la puterea mistică a fierului, credem că deocamdată am spus destul.

Si vedem acum și credințele altor popoare.

Germanii cred că împotriva vrăjilor și a duhurilor necurate este bună o potcoavă de cal, care se țintuește pe pragul ușilor, la case și la staule².

Indienii făceau vrăji pentru aducerea norilor de ploaie, cu un cap de *căine*, cu unul de berbec, și cu două *potcoave* de cal³.

Arabii spun că Adam, când a fost izgonit din raiu, a luat cu sine unelte de fierărie: clește, ciocan⁴.

În Norvegia se crede că la Crăciun ies toți morții din mormintele lor și merg să viziteze casele, ecareturile rudelor cari se găesc în viață.

Pentru a fi scutiți de neplăcuta și înfiorătoare vizită, Norvegienii înfig o secure (sau orice alt instrument de fier sau oțel) în ușa casei, a staulului⁵.

1. După G. Coșbuc, *Puterea mistică a fierului*. *Albina* (Buc.), an. VIII, No. 20-21.

2. Meyer, *op. cit.*, p. 200.

3. *Convorb. Lit.*, an. 1910, p. 378.

4. *Coranul*, LVII, 25 (trad. Isopescu, Cernăuți).

5. Librecht, *op. cit.*, pag. 311.

În Prusia Ostică și Westfalia cei ce se duc cu copilul să-l boteze, trebuie să treacă peste o mătură și o *secure* puse pe prag, pentru ca copilul să fie ferit de vrăji. Acelaș obicei și aceeaș credință întâlnim și în Austria¹.

Norvegienii aruncă în volvură un cuțit tăios². Obiceiuri analoge au și Germanii³.

Când sunt mai mulți frați născuți într'o lună («lunatici»), atunci când se cunună unul dintre ei, ceilalți stau acasă cu fiarele (de cai) de picioare pentru a nu înnebuni⁴ (Credință și obicei moldovenesc).

În Norvegia fierul este socotit ca alungător de duhuri necurate. De aceea în grinda grajdului se înfige un cuțit, pentru a se feri dobitoacele de duhuri rele și de felurite vrăji⁵.

La Romani se înfigea în pragul ușii o *secure*, pentru a fi ferită casa de băntuirea duhurilor rele.

În vechime se credea că poți gonii grindina, dacă ridici o *secure* plină de *sânge* către bolta cerului.

În Vâlcea, când «bate piatra» (grindina), oamenii înfig o *secure* în pământ, în mijlocul curții, pentru a opri această urgie cerească.

Estonii înfig pe timp de furtună două cuțite în cercevelele ferestrei, pentru ca trăsnetul să nu se abată peste casă⁶.

La populațiunile germanice se crede că vitele trebuie să bea apă — în ziua de Crăciun — dintr'un ciubăr în fundul căruia s'a pus un inel de *argint* și o pereche de foarfece⁷.

Românii cred că e bine să te *cântărești* în ziua de Sf. Gheorghe, pentru că nu se mai lipește de tine nici un farmec⁸.

Când faci la gură zăbale — caș, — să pui în gură zăbala dela frâul calului, că te vei vindeca de ele.

Vara când auzi tunând întâia dată, să te lovești încet, în cap, cu un cuțit sau foarfece sau cu alt lucru de fier ce-l ai mai la îndemână, și să zici: «Capul ca» (lucrul de fier cu care te lovești).

1. Samter, *op. cit.*, p. 36 seq.

2. Librecht, *op. cit.*, p. 316 seq.

3. Cf. Wuttke, *op. cit.*, §. 444.

4. Ioan Creangă, an. IV, p. 21.

5. Librecht, *op. cit.*, 316.

6. Samter, *op. cit.*, p. 40.

7. Librecht, *op. cit.*, p. 312.

8. *Cartea Neamului* (Elefterescu), an. I, p. 73.

Astfel vei scăpa tot anul de dureri de cap¹. Norvegienii, pentru a feri vacile de deochiu sau de luarea «manei», pun în donițele lor de muls un obiect de oțel sau de fier².

Estonii cred că «volvura» este isprava duhurilor rele³. Ei aruncă în ea două cuțite, pentru ca duhurile rele să se taie în ele.

Ungurii alungă grindina înfigând cruciș în pământ două securi.

Turcii cred că orice obiect de fier apără, ferește de duhurile necurate⁴.

Romanii credeau că cuiul de fier alungă duhurile rele. În mormintele lor se găsesc adesea cuie de fier puse într'acest scop.

Francezii pun în cheresteaua corăbiilor : o *potcoavă*, o *piatra de fulger* (trăsnet), o *broască* țintuită de vie.

Acēste lucruri le cred ei aducătoare de noroc.

Pitagora spune că pâinea nu trebuie ruptă cu mâna, căci poate fi vrăjită ; ci trebuie tăiată cu cuțitul, căci *fierul* o păzește de vrăji, farmece.

Acastă oprire o găsim și în *Șvabia*⁵.

Plinius spune că dacă învărtești în juru-ți de *trei* ori o *sabie*, ești ferit de «noxia medicamenta»⁶.

CAPITOLUL XXXV.

Fetișismul, Talismanele (Amuletele).

Post hoc, ergo propter hoc.

Talismanele (amuletele, salafiurile, baierile) și credința în puterea tainică a lor formează la unele popoare esența religiunii lor⁷ (*Fetișismul*). Sunt însă și popoare la cari credința în amulete constituie numai un însemnat accesoriu religios. Patria credinței în amulete este Africa. Popoarele ei n'au trecut încă în stadiul *copilăriei*

1. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 113—114.

2. Librecht, *op. cit.*, p. 316.

3. Românii cred că diavolul o mână cu coarnele.

4. Samter, *op. cit.*, p. 41.

5. Librecht, *op. cit.*, p. 100.

6. H. N. XXXIV, 151. (Apud Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 50-51).

Despre puterea mistică a fierului — după credințele populare — a se mai compară : Gervas (*op. cit.*, apud Librecht), pag. 99 seq. Mannhardt, *Wald und Feldkulte*, I, 123. Tylor, *Die Anfänge der Kultur*, I, 140.

7. Se găsesc talismane, amulete și în stratele quaternare (Cf. Roisel, *op. cit.*, p. 1.)

— căci Fetișismul este religiunea copiilor și de aceea ni se pare și cea mai curioasă religie. Acest lucru însă poate fi explicat pe cale psihologică. Copiii, îndată ce încep să înțeleagă, încearcă să-și facă jucării și le preferă pe acelea pe cari le poate face însăși mâna lor. Obiectului acestuia iubit ei îi atribuie calități imaginare, inexistente pentru alții, însă evidente pentru ei. Copilul sparge, sfărâmă jucăriile (fetișii) lui, îndată ce nu-i mai plac și își face altele nouă.

Aceasta este perioada Fetișismului. După aceasta vine gustul pentru forma omenească, gustul păpușilor și acestei vârste îi corespunde în religie *Idololatria*. Păpușa este îngrijită de fetiță cu o adevărată dragoste de mamă. Așa dar idolul vine după fetiș. Copilul se satură și de păpușile lui și poporul de idolii lui, pentru unul și acelaș motiv: *pentru că îi vede inerti*. Și unul și celălalt iubesc acuma poveștile, istorisirile și cu aceasta intrăm în *perioada mitologică*¹. Altă dată am vorbit despre pietrele din trăsnet — ca fetiș, ca amulete.

La Slavii de Sud copiii, cari se expun de cele mai multe ori să fie deochiați, poartă, ca amulet împotriva deochiului, o coajă de molift atârnată de gât².

La Români se pune, și la vite și la oameni, fir sau țop roșu — pentru a-i feri de deochiu.

Pentru ca copilul să nu fie schimbat de duhurile rele, necurate, se pune la căpătâiul sau la leagănul lui un obiect de fier: cuțit, ac sau cuiu.

La Slavii sudici, pentru ca copiii mici să nu poată fi schimbați de Vile, li se pun sub căpătâiu cuțite, furculițe și în genere obiecte de fier. Este credința că fierul îndepărtează duhurile rele și vrăjile³.

În credințele populare române, argintul este simbol al curățeniei corporale și al sănătății.

Adesea auzi pe descântătoare zicând: «Să rămâie (cutare) curat, luminat ca argintul cel curat!» Mama, când dă copilului cămașe sau haină nouă, pentru a-l feri de vrăji și făcături, și pentru a-l face să fie sănătos și norocos, — «petrece» prin haină sau cămașe un ban de argint pe care-l bagă prin guler, pe mâneci și pe la platcă.

1. Grasserie, *op. cit.*, p. 146.

2. Krauss, *Volks Glaube*, p. 43.

3. Krauss, *Volks Glaube*, p. 98.

Fierul este socotit și ca prevestitor : dacă o fată uită pirostriile pe foc, asta e semn că n'are să se mărite curând (Voronca, *op. cit.*, p. 224).

La Francezi se crede că fata care uită pirostriile pe foc mai așteaptă *șapte ani*, până să se vadă măritată ¹.

Cam la fel se crede și la Aromâni ².

Credința în întrebuintarea cadavrului e tot de natură să ne demonstre puternica superstiție fetișă. În Peru fetișii erau făcuți fie din pământ, fie de piatră sau de metal ³.

Credința în *puterea* unor plante sau a unor arbori este curat Fetișism. Așa la noi vergelele de alun, cari se întrebuintează în fermecătorie. În Slavonia se crede că mărăcinele de porumbar gonește vrăjile și pe diavolul ; de aceea se înfige în ușă ca și la ferește ⁴. La noi se crede că pelinul, purtat la brâu și la ureche, în ziua de Rusalii, ferește de «luare din Rusalii», de poceală.

Dar cel mai cunoscut talisman este bănuțul de *argint* ⁵ sau de aur, care se atârnă de gâtul sau de mâna copiilor, la 1 Martie. Acest bănuț e botezat «mărțișor» și este cunoscut în toate părțile locuite de Români : Moldova, Muntenia, Bucovina, Dobrogea, Oltenia. Scopul acestei atârnări a «mărțișorului» este ca copiii să fie sănătoși și curați ca argintul, la venirea primăverii. În Oltenia, în Vâlcea, se mai întrebuintează ca baier și strunele («coardele») lăutarului. Fetele se leagă cu ele pe la încheietura mâinii, pentru ca să fie sănătoase și vesele și mai ales pentru ca lumea să stea și să le privească, cum privește pe lăutar, când «îi zice din strună».

Brazdele înierbate, dela Sf. Gheorghe și dela Paști, sunt fetiși pentru poporul nostru ca și pentru alte popoare ale Europei.

Căpățâna de cal, pusă în par pentru a feri casa de vrăji, — este, pentru Slavii sudici, pentru noi, — fețiș.

Iarba fiarelor la noi și la Aromâni ⁶, *cicoarea* la Germani sunt iarăș talismane.

1. Sébillot, *op. cit.*, XXII, 274.

2. Cosmulei, *op. cit.*, pag. 55 seq.

3. Grasserie, *op. cit.*, pag. 145.

4. Krauss, *Slavische V. F.*, pag. 72.

5. Cu *argint* se descântă și de „șarpe», cf. Tocilescu, *op. cit.*, vol. I, pag. 592.

6. Cosmulei, *op. cit.*, p. 50.

La cei din Hautes-Vosges servește ca talisman *laba stângă* a unei pisici negre ¹.

La Români, când mirele iea zestrea miresei, ea pune în ladă o păpușă, pentru ca mirele—viitorul bărbat—să fie mut ca păpușa ².

Tot la noi se crede că funia clopotului bisericii este bună de pus în lăutoare, ca să fii ascultat de lume, cum este ascultat clopotul ³.

În scăldătoarea primă a copilului se toarnă apă cu o oală nouă, ca glasul copilului să sune frumos ca oala nouă. Credința aceasta este și în Vâlcea și pe aiurea.

În Muscel, înainte de a îmbracă o haină nouă, se trece prin ea o pară de aur sau *de argint*, ori în caz de lipsă, chiar un *lucru de fier*: cuiu, amnar, cuțit, foarfeci, pentru ca omul să fie sănătos și cămașa sau haina trainică ⁴. Fierul gonește duhurile și vrăjile, și de aceea spiritismul se face cu o masă, în care nu este nici un cuiu de fier.

În Vâlcea este obiceiul, ca la Sf. Vasile copiii să fie «dați» (ridicați) la grindă. Moașa își iea nepotul, îl pune pe *fierul* plugului, în alte părți pe mătură și-l înalță la grindă.

Și măturii, ca și fierului, i se atribuie, în credințele popoului nostru și ale altor neamuri, o putere magică. Să nu dai cu mătura în câine, că turbează; tot așa și omul. Copilul, dacă-l lovești cu mătura, nu mai crește. Holteiul, dacă-l bați cu mătura, nu se mai vede însurat. Vitele să nu le bați cu mătura, că «e rău de pagubă» (li se întâmplă rău ⁵). La Nemți se crede că mătura gonește duhurile cele rele ⁶.

În Silezia se crede că nu trebuie să mături *peste* cinevă sau peste picioarele cuivă, fiindcă îi cășuni prin aceasta felurite nenorociri și neajunsuri.

În jud. Vâlcea se spune că nu e bine să mături după apusul soarelui.

În Prusia de Ost, Mecklemburg și Silezia se crede că nu trebuie să mături casa după apusul soarelui, fiindcă o părăsește norocul ⁷.

1. Sauvė, *op. cit.*, p. 348.

2. *Șezătoarea*, an. II, p. 195.

3. *Ibid.*, p. 196.

4. Rădulescu-Codin, *Sărbători*, p. 54.

5. *Șezătoarea*, an. VI, p. 40. Cf. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 22.

6. Wuttke, *op. cit.*, p. 71.

7. Samter, *op. cit.*, p. 38, nota I.

La Slavii de Sud (Bulgari, Sârbi, Croați, este credința că dacă mături «peste» (pe dinaintea) un flăcău sau fată mare, le mături norocul ¹.

La Români se spune că dacă un flăcău sau o fată stau în calea măturii,—când se mătură gunoiul,—nu se mai căsătoresc ².

În Silezia se crede și se spune că dacă lovești dobitoacele cu mătura, «pier», tânjesc și mor văzând cu ochii ³.

Tot în Silezia vrăjitoarele se împiedică de a lua «mana» vitelor prin proptirea măturilor în ușile staulelor ⁴.

În Rusia-mare se puneă, pe vremuri, în colțul camerei în care eră lehuza, o mătură, pentru ca ea cu copilul ei să fie feriți de felurite vrăji ⁵.

În Monastir femeia lehuza trebuie să rămâie neclintit lângă copilul ei, timp de 40 de zile.

Când este nevoită să-l lase singur, pune lângă el o mătură, pentru a-l apăra de duhurile rele ⁶.

În Ungaria se proptește o mătură în ușa odăii cu lehuza, pentru a fi ferită de duhuri rele și de vrăji.

La Maravar—o ramură a Indienilor de Sud,—pentru a îndepărta pe demonii cari pândesc vieța ei, lehuza poartă ca talisman, între altele, o mătură veche ⁷.

În Tirol (partea sudică) perechea mirilor, când intră întâia dată în casă, trebuie să treacă peste o mătură.

În *Vilna* (Rusia) când naște *nepoata*, *moașa* bate cu o mătură în podeala camerei.

La vechii Frisi, mătura se puneă ca talisman spre paza copilului și a mamei sale ⁸.

Silezienii, când se mută într'o casă nouă, pun în ea *sare*, *pâine*, *bani de argint* și o mătură, pentru a fi feriți de vrăji și farmece.

Perechea mirilor, pentru a nu fi vrăjită (deochiată), când iese din casă, trebuie să treacă peste o mătură (Hessa).

1. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 165.

2. Ioan Creangă, an. IV, p. 148.

3. Samter, *op. cit.*, p. 33, nota.

4. *Ibid.*, p. 34.

5. *Ibid.*, p. 36.

6. *Ibid.*, p. 36.

7. *Ibid.*, p. 36.

8. *Ibid.*, p. 35-36.

În Waldeck mirii, când vin dela biserică și vor să intre în casă, trec peste o *mătură* și o *secure* puse la prag, pentru a fi feriți de deochiu și de alte vrăji ¹.

În Evul-mediu eră obicei în Germania ca copilul, după botez, să fie pus sub o mătură, la ușa odăii de culcare ².

Când se duc la târg cu vite, Silezienii le mână să treacă peste o mătură ³.

Mărgelele să nu se pună la gâtul copilului de sex masculin, căci se va face un bețiv. Credință în Vâlcea și în Mehedinți.

Vinul este oarecum sfânt pentru poporul nostru. Dacă se întâmplă să se răstoarne și să se verse pe masă vreun pahar cu vin, aceasta vestește, se crede, noroc. La Lesbieni se crede același lucru ⁴.

La Români se descântă de dragoste și de ursită la soc, la alun și la măr dulce. Mergi și tai *trei* mlade de soc, *trei* de alun și *trei* de măr dulce. Descânți la fiecare copac și bețele le pui sub cap: peste noapte vei visă ursitul ⁵. Alunul, de care vorbește Herodot ⁶ ca de arborele favorit al vrăjitoarelor scytime, este foarte mult în-
trebuintat în magia poporului român.

Fetele descântă de ursită cu băț de alun:

„Tu băț de alun,
Să *mi-l* arăți mâine
Venind ca un nebun...“⁷

La Francezi același lucru.

Șarpele însuș se teme de bățul de alun, căci alunul e «nașul» șarpelui. De soc iarăș se aude că fuge șarpele ⁸. La Germani socul este socotit ca sfânt și nu se cade să tai o ramură din el, fără anumite rugăciuni ⁹. La Francezi socul este socotit ca apărător de trăsnet și ca bun de dragoste ¹⁰.

1. Samter, *op. cit.*, p. 35.

2. *Ibid.*, p. 36-37.

3. *Ibid.*, p. 35.

4. Cf. Georgeakis, *op. cit.*, p. 351.

5. Voronca, *op. cit.*, p. 1195.

6. IV, 47, 68, 69.

7. Codin, *Sărbători*, p. 9.

8. *Ibid.*, p. 38.

9. Wuttke, *op. cit.*, p. 14 seq.

10. Sébillot, *op. cit.*, t. II, p. 324.

În Vâlcea și pe aiurea frunza tremurătoare a plopului este bună de dragoste, dacă o pui în buzunarele, în hainele celui ce vrea să facă dragoste cu cineva. Inima celui alt sau celeilalte se va prăpădi de dor după cel cu frunza de plop, «va tremură, cum tremură frunza de plop».

Acest fel de magie, (magie imitativă) e poate cel mai primitiv, cel mai poetic și cel mai răspândit la toate popoarele și în toate timpurile ¹.

Oala răsturnată «într'o rână» să n'o lași îndreptată cu gura înspre tine, «că nu e bine». Aceasta în Vâlcea.

La Germani se crede că roua dela întâiu Maiu și dela Sânzâene e foarte priitoare: curăță alușelele de pe față, pistruele; te scapă de friguri și ferește de vrăji, de farmece ².

Tot la Germani se crede, chiar în cercurile instruite, că apa de zăpadă din Martie, — care a fost păstrată un an încheiat, — înfrumusețează fața și face să dispară pistruele ³. La noi, la Români, roua strânsă în cupa pe care o face creanga scaetelui la încheietura ei cu tulpina, se crede că e bună de spălat pe față, căci o albește și o frăgezește. Roua dela Sf. Gheorghe este bună contra deochiului. Apa rezultată din cea dintâi zăpadă a unui an e bună de stropit prin casă, ca să nu se mai facă purecii.

La Germani se crede că dacă se trag clopotele la biserică, satul este ferit de trăsnet ⁴. La Români se crede că banii de cerșit sunt cei mai buni pentru a face cele mai prielnice masluri.

La Germani se crede că unele lucruri numai atunci au putere, când sunt cerșite sau dăruite ⁵.

Se mai crede, tot la ei, că frânghia unui spânzurat aduce mult noroc celui ce o poartă ca salafiu ⁶.

La Sârbii din Sudul Ungariei se crede că oasele de câine sunt cu noroc, dacă le porți la tine, când te duci să vinzi ceva la târg. Tot așa și cu oasele de pisică, de liliac, de bufniță ⁷.

1. Cf. Verg. *Eclog.* VIII, v. 73 seq.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 88 sq.

3. *Ibid.*, p. 89.

4. *Ibid.*, p. 134.

5. *Ibid.*, p. 137.

6. *Ibid.*, p. 129.

7. Krauss, *Volks Glaube*, p. 147.

În Vâlcea se crede că untul de pe pieptene, dat unui câine bolnav de jigodie, îl vindecă de boală.

Francezii cred că socul ferește de deochiu; iar mesteacănul este pus în leagănul copiilor slabi, în credința că le va da puteri¹.

La Germani se întrebuițează, ca talisman împotriva deochiului, o panglică roșie care se pune împrejurul gâtului la copil sau împrejurul articulațiunii mâinii².

La Greci în plină perioadă istorică găsim amuletele.

Agata se credeă că este contra înțepăturilor de păianjen și de scorpion.

O pietricică luată din cuibul rândunelei eră socotită că vindecă epilepsia.

Mărgeanul și *chihlimbarul*—, cel atât de mult cântat de poeți, —se credeau cu noroc și se legau la gâtul copiilor. Plinius vorbește undevă despre acestea. *Monetele de aur*, cu chipul lui Alexandru cel Mare, erau și ele întrebuițate ca salafuri. *Peruzeana* se credeă că potolește certurile în familii. *Cornalina* se credeă bună de mușcăturile de animale.

Piatra este în superstiție simbol al tăriei și al sănătății, dar și puternic talisman contra duhurilor și a influențelor rele.

În județul Vâlcea și în toată Oltenia se obișnuște a se zice când faci un lucru pentru întâia oară (te duci la oraș, la moară; coși, etc.) că «trebuie să bagi (ieai) piatră în gură».

În județul Mehedinți se pun pietre în mormânt pentru ca mortul să nu se mai întoarcă, să se facă adică strigoiu³.

Când bate *piatra* întâiu într'un an, să te ungi cu ea pe cap, că nu te mai doare⁴. Cartaginezii credeau că topazele sunt bune ca să îndepărteze spaima, «uritul» (frica de întuneric); opalul de Bactriana credeau că împiedică avorturile (lepădăturile).

Norvegienii spun că cine bate piatra cu bățul, bate pe tată-său; căci din stânci și din pietre s'au născut, după unele povești, oamenii.

Această idee se găsește și la Pieile-Roșii.

Intr'o poveste islandeză o fată este întrebată «din ce stâncă s'a născut»?⁵.

1. Sébillot, *op. cit.*, tome I, p. 63.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 359.

3. Școala și Biserica (D. Stănescu), an. XV, no. 4 și 5.

4. Ioan Creangă, an. IV, p. 150.

5. Librecht, *op. cit.*, p. 332.

Povestea clasică ne spune că pământul fu repopulat — după potop — cu *pietre* metamorfozate în oameni ¹.

Pentru idolatrii Arabi unul din cele mai vechi și mai universale lucruri de adorat eră o piatră neagră păstrată în templul *Caabah* din Mecca.

Silvestre de Sacy spune că piatra aceasta neagră este, probabil, un aerolit.

Și Cartaginezii aveau un cult asemănător cu al vechilor idolatri Arabi.

Indienii, chiar și cei de azi, au o adevărată venerație pentru *Jad*, care cred că este remediul infalibil al epilepsiei. Hotentoții venerează o grămăjuie de pietre ².

În Vâlcea se crede că anume *pietre roșii* sunt bune pentru durere la inimă (stomac). Se spală în mai multe ape și apa se dă de băut celui bolnav. Pietrele dela Iordan, aduse de hagioi, se spală în ape și spălătura lor e bună de durere de cap. Această din urmă credință este în jud. Ilfov. La vechii Egipteni se crede că puterea unor talismane este așa de mare, încât nici zeii nu cutezau să se atingă de ele.

Un astfel de exemplu ar fi talismanul care reprezintă figura lui Horus ³.

În Vâlcea se crede că dacă te ștergi pe fața de masă, orbești; dacă șezi pe baniță, femeia are să-ți facă numai fete, — cari sunt privite de popor cu ochiu mai puțin binevoitor decât băieții. La Germani se crede că cel ce se spală cu apă din ziua de Paști, cu rouă din Maiu sau cu zăpada din Marte, se face frumos.

În jud. Mehedinți se crede că pe câine îl faci să muște «pe furiș», «pe la spate», dacă, atunci când e cățel, îi treci printre picioare o coadă de vulpe.

În Vâlcea se crede că nu e bine să «toci» pe masă, că vine sărăcia; să nu fluieri, mai ales seara, prin casă, că tragi a pustiu.

Credința analoagă cu a Vâlcenilor o găsim la poporul german ⁴. Mierea joacă un rol de căpetenie în superstiție. Cu ea se face de dragoste, cu ea se face ca vitele de vânzare să se vândă cu preț,

1. Cf. Ovidius, *Metam.* I, VIII.

2. Nicolay, *op. cit.*, p. 271.

3. Ermoni, *op. cit.*, p. 122.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 293.

dacă au fost unse pe coamă și pe păr cu miere descântată. Aceasta în Vâlcea și poate și pe aiurea. Femeia urită de bărbat, ca să se facă îndrăgită iarăși, unge cu miere descântată ușorii și pereții casei.

În Lesbos o babă merge cu o floare roșie în păr și dintr'un pahar cu miere, cu degetul, unge ușile caselor, și fruntea femeilor și a fetelor. Prin aceasta, se crede că fetele și femeile au să fie dulci și plăcute ca mierea în ochii bărbaților și ai flăcăilor¹. Germanii picură mierę pe buzele copilului, ca să crească repede².

La Români se pune în scăldătoarea copilului și miere, ca să-i fie vorba dulce ca miere. Descântecele, ca și toate cuvintele și gesturile magice, pot fi privite tot ca niște amulete.

În Vâlcea lehzuzelor li se dă să mănânce «răcăituri», răzături de pe căpisterea de frământat, pentru a nu rămâne cu vreun dor de mitră.

Se mai crede în Vâlcea că un țaruș de *corn* (arbore) înfipt pe locul unde a fâtat vaca, face ca, pe viitor, să aibă vițel; dacă înfigem un țaruș de *salcie*, vaca va face o vițea. Dacă sârui un puiu de găină, seara, să fii sigur că are să-l iea vulpea.

În Haute Bretagne se obișnuște ca să se dea liturghii cu *bani de căpătat*. Cei ce capătă, au grije ca să nu iea mai mult decât cinci parale dela fiecare³. — Cojile («ghiocile») de ouă nu e bine să le arunci pe foc: faci bube. Acestea pentru Vâlcea. — La Germani se crede că cojile de ouă nu trebuie aruncate pe foc, căci faci ulcere, sau se ard sufletele celor morți⁴.

Arama.

Cei vechi credeau că arama e bună de desfăcut vrăjile. Sunetul de aramă se spune că gonește stafile⁵ și readuce luna pe carul ei de pe care vor s'o smulgă vrăjitorii⁶.

La Români se crede că cel ce este în doliu poate să joace în horă, — fără a i se întâmpla ceva, dacă își pune sub talpă — în încălțăminte — un gologan (de aramă)⁷.

Strigoii îi poți goni aprinzând tămâie și *usturoiu* pe un vas de aramă.

1. Georgeakis, *op. cit.*, p. 302.

2. Meyer, *op. cit.*, p. 103.

3. *Rev. d. trad. populaires*, an. 4, p. 161.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 292.

5. Teocrit, II, 35.

6. Tibullus, I, VIII, 22.

7. *Ioan Creangă*, an. I, pag. 49.

Argintul și aurul.

Și argintului și aurului i se atribue de popor puteri miraculoase, ca și fierului și aramei.

În Muntenia se spune că atunci când fulgeră întâiu primăvara, e bine să te ciocănești cu un ban de argint în frunte sau în cap, ca să-ți meargă bine și să fii sănătos tot anul.

În Grecia modernă argintul este socotit ca având puteri curative și alungătoare de duhuri rele.

Iată ce cetim într'un cântec grecesc :

«Mamă, dacă-mi ești mamă și dacă-ți sunt fiu, — încălzește-mi apă și spală-mă într'un lighean de *argint*. Și'n ligheanul de *argint* aruncă un cuțit de *argint*!» ¹.

Și la Români se pune în scaldătoarea copilului un ban de argint, ca să «fie curat ca argintul», — să nu se îmbolnăvească.

În descântece revine adesea comparația : «curat ca argintul».

Intr'o poveste mongolă se vorbește despre un fir miraculos lucrat din argint ².

La Slavii de Sud, fetele își ghicesc norocul punând sub pernă *șapte* monete de argint și făcând de *trei* ori semnul crucii peste ele ³.

La Români mărțișorul se face din aur sau din argint.

În lipsă de aceste aristocratice talismane, fetele dela țară poartă salbă de galbeni (mari și mici) sau bănuți (sfântuici) de argint, franci, ruble ⁴.

În Rusia, la Crăciun, fetele caută să-și ghicescă norocul. Între alte mijloace de ghicire este și următorul : Fata pune înainte-i pe masă un pahar cu apă, în fundul căruia s'a așezat o monedă nouă de *argint*. Fata trebuie să șeadă ceasuri întregi, nemișcată, ca să observe moneta. Se zice că poate astfel să vadă pe suprafața ei chipul viitorului ei bărbat ⁵.

La Români este următorul obicei : Cel căruia îi tot mor copiii strânge dela *nouă* case neprimenite bani de *aur* și de *argint*. Din acești bani face un cercel și l pune noului născut la urechea *dreapta*. Se crede că începând cu acel copil, n'au să-i mai moară ceilalți ⁶.

1. Librecht, *op. cit.*, p. 176.

2. *Ibid.*, p. 306—307.

3. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 174.

4. Acest obicei îl au și Țigăncile.

5. *Albina*, an. IX, p. 348.

6. *Ioan Creangă*, an. II, pag. 243—244.

După toate probabilitățile, cerceii, inelele, brățările și alte gă-teli de argint, de aur și alte metale, au avut la începutul începu-tului numai o valoare de talisman.

Tocmai în urma și-au căpătat titlul și valoarea de bijuterie.

În vechea Indie — ca și în Germania de astăzi — se puneă lângă noul născut o *piatră*, o *secure* și o *bucată* (monetă) de aur ¹.

După credința poporului vâlcean, vrăjitoarele sunt mai pu-ternice — prin *farmecile* ² lor — decât însuș Dumnezeu. Se po-vestește că o vrăjitoare își fierbeă odată oala ei cu farmece, în mij-locul drumului, și fără a avea pic de foc. Dumnezeu ci-că a trecut pe acolo călare, și, mirându-se, i-a zis : «Stați-ar oala din fiert, să-ți stea !» Dar vrăjitoarea de colo : «Decât mi-o sta mie oala din fiert, mai bine să-ți stea ție calul !» Și calul a rămas nemișcat în loc, și n'a mai fost chip să-l urnească. Și atunci făcându-i-se milă vrăji-toarei, a grăit : «Haide ! : nici calul tău să nu stea, nici oala mea să nu se oprească din fiertul ei !» Și-așa a putut Dumnezeu să-și pornească iarăș calul la drum.

Exemple de atotputernicia semnelor și a vrăjilor, chiar și a-supra zeilor, — întâlnim adesea în credințele și practicile supersti-țioase ale Indienilor vechi.

În poveștile și cântecele vâlcene se spune adesea că vechile vrăjitoare erau așa de dibace, că puteau prin farmecele lor să întă-rească (călească) corpul haiducilor într'atâta, încât nici un glonț nu putea să-l pătrundă, afară numai de cel făcut din *argint*. Poterile trebuiau să taie ruble și sfanți și să le bage în puști pentru a *vă-tămă* pe haiducii ale căror trupuri erau *călite* ³.

În Germania se crede că prin oarecari vrăji corpul omului se face invulnerabil (de glonț sau de cuțit ⁴).

După legendele grecești Achille fusese *dres* (călit) peste tot corpul afară de călcăiu. La antici se povestește despre faimoasa vrăjitoare Medea, ale cărei buruieni vrăjite, *cantatae herbae* făcură invulnerabil pe Iason.

La Indienii vechi, după cum cetim în *Sama-Veda*, existau cre-dințe analoage (*Mélusine*, 1878, 106.)

1. Meyer, *op. cit.*, p. 103.

2. Cf. Vergilius, *Buc. Eclog.* VIII, 95---100.

3. Cf. V. Alecsandri, *Poezii pop.* (Codreanu). Cf. O. Densușianu, *Tra-ditiții și legende pop.* (Bibl. p. toți), p. 17, 24.

4. Cf. Wuttke, *op. cit.*, § 475.

La Siamezi există o întreagă stare de oameni numiți: *Koung-jin*, dela numele farmecului care le îmbracă corpul și-l face invulnerabil de cuțit sau de glonț. Starea aceasta de oameni formează garda regală¹.

Spencer citează în *Sociologia* sa cazul unei femei sălbatice care atribuiă unui amulet puterea magică de a o feri de lovituri și de răni: ea se credeă invulnerabilă tot ca și Achille².

Siberienii au, în această privință, credințe asemănătoare, identice cu poporul nostru și cu popoarele citate până aci³.

La Români, stâlparile dela Florii se pun la icoane și se întrebuințează în timpul anului contra mai multor boale și contra grindinii și a furtunii⁴.

Dacă te încingi cu mlădițele de salcie dela Florii, nu te mai dor șalele.

La Sf. Haralambie (10 Fevruarie) se face colivă din care se păstrează puțină în cursul anului, spre a da paserilor când dă cîmă în ele,—ca să nu mai moară⁵.

Tot la Români se crede că *somnișorul*,—un înel format în jurul crengilor din ouă de omizi,—este bun amulet contra *somnului* ziua.

Ca să scapi casa de ploșnițe, să afumi casa, în Vinerea Paștilor, cu colivă furată dela un mort⁶.

Papistașii venerază papucul Papei. Alți credincioși procedează la fel față de excrementele lui Dalai-Lama. (Marelui Lama).

În Scoția se atârnă la gâtul copiilor un amulet în formă de inimă.

Această formă,—care va fi înlocuind inima adevărată pe care îndepărtații noștri strămoși vor fi purtat-o la gât,—este adoptată foarte des și pentru facerea mărtișoarelor noastre,—alături cu forma rotundă care închipuește soarele.

Și Romanii aveau obiceiul de a pune la gâturile copiilor, ca amulet contra deochiului, o figură asemănătoare cu a Scoțienilor: «*cordis figura in bulla*» (Macrob. Statius).

1. Librecht, *op. cit.*, p. 346.

2. Apud Guyau, *op. cit.*, p. 106.

3. V. Korolenko, *Nuvele siberiene*, p. 93.

4. Elefterescu, *Cartea neamului*, an. I, p. 70.

5. *Ibid.*, an. III, p. 79, 55.

6. *Albina* (Buc.), an. VII, p. 283.

În jud. Vâlcea se face de dragoste cu scursura dela lumânările împărătești.

Tot în Vâlcea se crede că mireasa care se va spăla deasupra jugului sau care numără, când merge la cununie, toate coșurile cailor pe cari le întâlnește în cale,—n'are să mai facă copii.

Cu găinațul de găină se mânjesc vitele de lapte înspre Mâncătoare (23 Aprilie), pentru ca vrăjitoarele să nu le poata lua laptele (mana) ¹.

Balega de bou și de cal se poartă de Români ca amulet primăvara, ca să nu-i izbească focșii căi ai lui Sânt-Toader.

Ulciorul dela ochi se vindecă dacă-l atingi (*spurci*) cu un fir de orz (orzișor) din balega calului. Il atingi de *trei* ori cu el, și trece îndată ².

În jud. Vâlcea se crede că buboaietele (furunculele) se vindecă dacă le «spurci» cu excremente de câine alb.

Pe aiurea, la Români, îndată ce se scoate mortul din casă, se pune în locul lui o piuă de sare sau un fier de plug ³.

Dacă se dă copiilor mici să bea din apa pusă pentru mămăligă, au să vorbească curând (li se desleagă limba de timpuriu). La Iordan ieau femeile patele cari se aștern sub picioarele preotului și leagă cu ele pomii pentru ca să facă råde ⁴.

Pescarii caută să capete câteva fire din fuiorul legat de crucea cu care umblă preotul în ajunul Iordanului. Cu aceste fire ei leagă uneltele de pescuit, crezând că au să prindă mult pește ⁵.

Femeile își farmecă bărbatul cu :

...,Nuiele dela gard,
Cu păr de câine turbat,
Cu țărână de sub pat,
Țărână dela mormânt
Presărată 'n așternut,
Să se scoale surd și mut ⁶.

Pentru a aduce ploaia; se *fură* dela *trei* femei însărcinate câte *trei* linguri nouă-nouțe, se mai fură apoi o cărămidă, fie arsă ori

1. *Albina* (Buc.), an. I, p. 1302.

2. *Ibid.*, an. VII, p. 540.

3. *Ioan Creangă*, an. II, p. 65

4. *Ibid.*, an. II, p. 124.

5. *Ibid.*, an. II, p. 124.

6. *Ibid.*, an., p. II 190.

și nearsă, și *pe furiș* se aruncă toate acestea în fântână, — noaptea sau în revărsatul zorilor¹.

La Sf. Gheorghe se unge ușa grajdului cu *leuștean*, iar în ferestre se pun *spini*, pentru ca strigoii să nu poată lua laptele dela vaci sau puterea (vlaga, «snăga») oamenilor și vitelor.

Tot atunci se ung cu *usturoiu* țâțele vacilor pentru ca ferme-cătoarele să nu le poată lua mana².

Femeia ca să nu «cheardă» (lapede) copilul, trebuie să se în-cingă cu tortul de învățătură al unei fete mici³.

Românii aprind lumânarea dela Paști, de câte ori trăsnește și fulgeră, pentru a nu trăsni în casele lor⁴.

În jud. Vâlcea, planta «Crucea-Voinicului» e *bună* de făcut vrăji de dragoste; iar cu *Dosnica* se face *de urți*.

Cu «Capra călușarilor» se fac leacuri la felurite boale.

Usturoiul și pelinul dela Rusalii se țin în case un an încheiat, fiindcă le ferește de duhuri necurate și de felurite vrăji.

Buruienile de leac sunt *bune* numai dacă le culegi în anumite zile, dacă sunt în număr fără soț și dacă sunt culese în cea mai mare tăcere. Unele se culeg numai noaptea. Acestea prescripțiuni se observă de toate popoarele⁵.

În Vâlcea femeilor cari vor să facă copii li se dă să mănânce mălaiu măcinat la o moară nouă-nouță, la care nu s'a mai măcinat. Sau li se dă să bea apă dela o fântână de tot nouă, — dela care mai nainte nimenea n'a mai luat apă.

În Croația flăcăii și fetele caută la Sf. Gheorghe, pe câmp, trifoiu cu *șapte* foi și îl poartă apoi în buzunare ca talisman de dragoste. Chiar și trifoiul cu patru foi este privit ca atare⁶.

Ca și la noi și la cei vechi se făceau cu părul omenesc o mulțime de descânțece, de iubire și de urît, etc.⁷.

Negii îți trec dacă îi ungi cu mămăligă de găsit. Sau de nu trec așa, Duminecă dimineața, când toacă la biserică, iea o lingură

1. Ioan Creangă, an. II, p. 2, 7.

2. Elefterescu, *Cartea neamului*, an. II, p. 85 seq.

3. Ioan Creangă, an. IV, p. 149.

4. *Ibid.*, an. IV, p. 181.

5. Cf. Meyer, *op. cit.*, p. 264.

6. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 171.

7. Cf. Luciun, *εταιρ. διαλ.* IV, 4; Apud *Metam.* III, 16.

părăsită și bate-l pe fiecare neg de *trei* ori, zicând : «Popa toacă, negelul seacă !» ¹ (credițã românească).

Negustorii, fără deosebire de neam, freacă pe barbă banii de safteã, ca să se îmulțească și banii tot ca firele din barbă ².

În Vâlcea li se leagã bobocilor (de gâscã, rațã) un fir roșu la gât, pentru a nu fi deochiați.

CAPITOLUL XXXVI.

Grâul (pâinea) ; sarea.

Poporul românesc socotește grâul ca ceva sfânt. În Vâlcea se crede că pe fiecare bob de grâu, dacă te uiți cu băgare de seamă, vezi chipul lui Hristos. Și în alte părți locuite de Români, se crede mai la fel.

«Grâul l-a dat Dumnezeu. Pe grâul de vară este scrisă fața Domnului Hristos: ochi, nas, gură. Iea seama și vei vedea! De aceea prescurile la biserică numai de grâu de vară se fac. Credința că fața lui Hristos e pe orice bob de grâu, e generală. Ca să-și viseze ursitul, fata pune, în noaptea de Sf. Andreiu, 41 de fire de grâu, sub cap, descântându-le... Grâul e bun și contra farmecelor : 9 sau 12 fire de grâu puse, — fără știrea preotului, — pe sf. masă în altar și slujite *douăsprezece* liturghii, păstrându-le în năframă, fac ca să nu se apropie nici un farmec» ³.

Chinezii socotesc grâul ca un dar ceresc ⁴.

Riturile Arabilor, ca și misterele dela Eleusis, se bazau în special pe cultul grâului ⁵.

În insula Corsica se presară grâu pe capul miresei ⁶. Francezii cred că privind un bob de grâu, vedem pe el figura lui Hristos ⁷. Că grâul este sfânt, se vede și din faptul că în Vâlcea se recomandă ca omul sau femeia care pune mâna pe el, care se duce la arie, la sămănat, sau care frământă, trebuie să fie «curat», să fie abținut

1. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 359.

2. Cf. *Ioan Creangă*, an II, p. 241.

3. *Voronca*, *op. cit.*, p. 132—133.

4. *Gubernatis*, *op. cit.*, vol. II, p. 158.

5. *Ibid.*, p. 163.

6. *Gubernatis*, vol. II, p. 166. Vezi și mai departe, și la cap. despre *Nuntă*, la *Seminții*.

7. *Sébillot*, *op. cit.*, tom. II, p. 329.

dela plăcerile sexuale¹. Femeia care este la «soroc», nu se cade să se atingă de «sfințitul de grâu», nici să frământe pâine.

Cine dă foc stogurilor de grâu, este blestemat de Dumnezeu și nu mai ajunge până la anul.

Grâul și vinul sunt sfinte pentru poporul nostru.

E păcat să calci pâinea sau să arunci cu ea: fărâmiturile de pâine e bine să le pui pe foc. Cine dă foc unei șiri de grâu sau unei crâmi, îl blesteamă, «îl bate» Dumnezeu. Chipul lui, dacă observi bine, se poate vedea în flacărele crămei sau ale stogului căruia el i-a dat foc. Horatius zice despre vie:

«Nullam, Vare, sacra vite, prius severis arborem².

Dacă grâul este socotit sfânt, este logic ca și pâinea să fie socotită la fel. După credințele popoarelor din Occidentul Europei, cine aruncă pâinea, face mare păcat contra lui Dumnezeu, care n'are să-l lase nepedepsit.

La Anglo-Saxoni, pâinea eră întrebuințată ca instrument de judecată a lui Dumnezeu. Formula eră: «Fie ca această bucată de pâine să mă gâtuie, de n'am să spun adevărul!» Megleno-Românii obișnuiesc să jure pe pâine: «Pri țea poini!»³. În Rusia și în țerile slave se primește oaspetele cu pâine și cu sare⁴. Acelaș lucru și la vechii Evrei.

La Români frățiile de cruce se fac pe pâine și pe sare. Aici sarea și pâinea sunt oarecum garanții că cei ce se prind frați de cruce au să-și țină jurământul de fidelitate reciprocă, — jurământ atât de tainic și așa de puternic.

În multe povești din Oltenia pâinea sau azima de pe masa de nuntă sare în ajutorul voinicilor rânduiți Spurcatului ori Smeilor, ori jumătăților de om, ori *căpățânilor moarte*, și cu vorba ei răpune capul duhurilor rele și scapă pe voinici teferi⁵.

1. La toate acțiunile solemne, cu caracter sacru, se recomandă abținerea dela plăcerile Venerei. Afară de cele zise, trebuie a se mai compara, pentru Ebrei: *Ex. XIX, 15*; I, *Sam. XXI, 4*. Tibullus, pentru Romani, zice: Vos quoque abesse procul jubeo, discedite ab aris;

Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus. Casta placent Superis. (Lib. II, Eleg. I).

2. Lib. I. *Ad Quint. Varum*.

3. P. N. Papahagi, *Megleno-Românii*, vol. I, p. 57—58. (Publ. Acad. Române.)

4. *Gubernatis*, vol. II, p. 275—276.

5. Rădulescu-Codin, *Ingerul Românului*, p. 41 (Publ. Acad. Rom.).

Pâinea este socotită de Slavi, în genere, ca izbăvitoare de duhurile necurate, și de aceea Slavul de Sud, când se *duce în poiană*, — pe grămezile de gunoaie, cari sunt crezute ca lăcaș al duhurilor rele, — ține în gură o bucată de pâine, în credința că pâinea îl va mântui, îl va scuti de băntuelile răutăcioaselor duhuri cari umplu împărăția întunericului noptii ¹.

Tot la Slavii de Sud se face de dragoste, luând puțină sare și pâine și înconjurând fata, zicând :—«Cum nu pot să trăesc eu fără sare și pâine, așa să se topească fata de dorul meu!» ².

În poporul nostru pâinea este socotită ca sfântă și de aceea nu poți aruncă, ori călcă «sfânta de pâine», că e păcat. Fărămiturile să nu le arunci pe oriunde, ci să le dai pe foc. Mirilor li se dă să mănânce dintr'o singură azimă, simbolizându-se astfel unitatea perfectă, care trebuie să existe între ei. Obiceiul acesta îl aveau și Romanii cari dădeau mirilor o prăjitură de grâu sfințit (far); îl aveau chiar și vechii Inzi.

Românii cred că cu ajutorul pâinii poți să scapi de strigoi ³.

La Armeni, copilul este dat mamei sale, de către moașe, împreună cu pâine și cu sare, simbol al beșugului și al norocului ⁴.

La Francezi este socotită ca sfântă și de aceea se crede că nici nu e bine ca să pui pâinea cu fața în jos. În Vâlcea este aceeaș oprire ca și la Francezi. În Asia mică se crede că e pacat să arunci fărămiturile de pâine. Femeia care a născut de curând și care vrea să se ducă pe la vecine, se duce cu copilul, ci după ce îi va fi pus o bucată de pâine pe inimă. Această pâine îndepărtează orice rău dela copilul ei ⁵.

Slavii sudici întrebuițează pâinea și sarea pentru a-și ghici norocul ⁶.

Norvegienii pun în fașa copilului, pe piept o bucată de pâine, care-l ferește — spun ei, — de duhuri necurate, că pâinea este după expresiunea lor : *Gotteslohn* ⁷. Wallonii cred că pâinea nu trebuie să

1. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 71.

2. *Ibid.*, p. 169.

3. Voronca, p. 199.

4. Dan, *op. cit.*, p. 5.

5. Carnoy, *op. cit.*, p. 310; 340.

6. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 173.

7. Librecht, *op. cit.*, p. 320. Cf., pentru Germani, Wuttke, *op. cit.*, p. 129, § 175; p. 283, § 431.

fie pusă niciodată deandoaselea cu fața în jos. Când se întâmplă de se pune astfel, se zice : «pune pâinea cum trebuie, căci dracul este (aici) în casă !» La Liège se zice : «Dracul joacă de asupra ei !»¹.

Germanii cred că sarea și pâinea, purtate într'o pungă la gât, — ca amulet — feresc de felurite boale².

Pâinii i se atribue și puteri miraculoase.

La Germani pentru a se putea găsi cadavrul unui înecat, se scrie pe o bucată de pâine numele lui și se aruncă pe apa în care s'a înecat.

Se spune că bucata de pâine plutește până la locul în care se află înecatul și acolo se oprește.

Această credință se află și în Boemia³, în Anglia, în Bretagne⁴.

* * *

Sarea este socotită și astăzi, ca și în vechime, ca un ce sfânt, și aceasta poate din faptul că e un element indispensabil traiului nostru. I se atribue puteri miraculoase. La Arabi și la Ebrei ea eră simbolul amicitiei. Cu ea și cu pâine se întâmpinau persoanele distinse. Doi inși, cari mâncau sare împreună, erau considerați ca fiind uniți prin cele mai strânse legături. La Români frăția de cruce se face cu pâine și cu sare. Tot la ei mâncarea pâinii și a sării de pe acelaș taler este semnul armoniei perfecte și al păcii între soți.

La vechii Ebrei o legătură strânsă, un fel de frăție de cruce, se făcea mâncând cele două sau mai multe părți aliate puțină pâine și sare. Această legătură eră numită : *legătura sării* — legătura tare, durabilă⁵. Grecii și Romanii o întrebuițau totdeauna la sacrificii, iar pentru a da un caracter sfânt meselor lor, ei puneau solnița (sărăria) la mijlocul mesei.

Homer o credeă divină și spune că nu se gătia nimic fără sare. La sacrificii sarea se aruncă cu orz, pe capul victimelor. Pe altarul unora dintre zeități se jertfia numai orz și sare, — fără victime.

Horatius (lib. III, od. XVII) spune că Penați supărați se îmblânzesc presărând orzul sfânt și sarea care pocnește :

.... immunis manus
Molivit aversos Penates
Fare pio et saliente mica.

1. Monseur, *op. cit.*, pag. 116.

2. Meyer, *op. cit.*, pag. 264.

3. Cf. Wuttke, § 371.

4. Librecht, *op. cit.*, p. 344-345.

5. Moise, *Numerii*, 18, 19.

La Romani sarea era simbol al prieteniei. Se da oaspetelui primit în casă. Iar la căsătorie eră în uz o prăjitură de făină sărată: mola salsa.

Sarea este socotită că ferește de vrăji și de dughuri rele. La Slavii de Sud se pun în leagănul copilului trei *boabe de grâu*, trei *de sare*, o monetă și *pdine*, iar peste acestea și câteva buruieni¹. Tot la Slavii de Sud, pentru ca vitele să fie ferite de ciură, se recomandă a se pune pe lopata dela staul și pe pragul ușii, câteva *degete de sare*².

La Germani se crede că dacă pui *sare* pe foc, se potolește furtuna³. Se știe că în credințele tuturor popoarelor furtuna, «volvura», este opera dughurilor necurate. În Vâlcea se crede că dacă pui de trei ori sare pe foc, se potolește pe dată furtuna. — La Români se crede că este păcat să te joci cu sarea. Când se varsă solnița, e *semn rău*.

La Nemți se crede că nu e bine să te joci cu sarea, și nici s'o verși. Cine o varsă, va sta, pentru fiecare bob de sare vrăsată, câte 1-7 zile înaintea porții cerului⁴. La alte neamuri se crede că sarea vărsată vestește necazuri.

Banii îngropați cu sare sunt scutiți de hoți.

Pentru ca vitele să fie ferite de boale, se crede că este bine să se pună sare în cele 4 colțuri ale livezii, la 1 Aprilie⁵.

La vechii Greci, în serviciul religios, apa *sărata* a mării eră preferată ap. i dulci⁶.

La Germani, mai înainte de a se scoate vaca din staul, se presară cu sare, pentru a nu putea fi deochiată⁷.

Vițelului de curând născut i se presară pe spinare sare, pentru a nu fi vrăjit⁸.

Dacă pui trei fire de sare într'un putineiu, laptele nu poate fi vrăjit⁹.

1. Krauss, *Volks Glaube*, p. 24.

2. *Ibid.*, p. 68.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 285.

4. *Ibid.*, p. 292.

5. Nicolay, *op. cit.*, p. 278.

6. O. Habert, *op. cit.*, p. 213.

7. Wuttke, *op. cit.*, p. 411.

8. *Ibid.*, p. 415.

9. *Ibid.*, p. 423.

În Poitou se crede că sarea ferește de vrăjitorii în genere. La Români se crede «sarea este mama lui Dumnezeu». «Sarea e dreptate». «Sfânta sare e sfânta dreptate». «Dacă ai furat sare dela o casă, ai luat sporul acelei case și sporul merge la tine»¹.

Sare dacă-ți fură dela vite, pot muri toate : e pricaz, îți face rău între vite. Dacă-ți pui sare în papuc, nu au înrăurire farmecele asupra ta. Dacă împrumuți sare dela cinevă, să i-o dai îndărăt că ți-e vieața sărată.

E păcat să furi sare ; sarea este împotriva farmecilor². *Noaptea* e bine ca sarea să stea pe fereastră, căci *dormi* bine și nu se apropie nici un rău. Deasemenea presări și sare pe praguri. În ziua de Ispas să nu dai *foc* și *sare* din casă, că e rău de pagubă. Când laptele dă în foc, presară sare, de grabă, ca să nu arză mana vacii. Când se aprinde casa, pui sare pe masă, că te îngăduie focul până ce scoți lucrurile din casă. Când dai cuivă lapte, să-l sărezi, că dacă e sărat, nu-ți poate luă mana vacii³.

Jurământul cel mai strașnic la Români este acel făcut pe pâine și *sare* :

„Jurământul mare
Pe pâine și sare,
Pe sfinte icoane“⁴.

La Francezi se pune sare în putineiu, pentru ca laptele să nu poată fi deochiat. Primăvara, dacă pui de dimineață sare pe limbă, ești ferit de a fi «spurcat» de cântatul paserilor, pe cari le auzi întâiu și n'tâiu într'un an. De pildă, de s'a întâmplat de-ai auzit cucul întâia oară,—pe nemâncate, fără să fi luat «sărătura» sau sare pe limbă, — toată vara ai să fii *singur cuc*.

Dacă te *spurcă* turtureaua, toată vara vei tot picoti și *cucăi* de somn, tot ca ea. De te-a spurcat pupăza, îți va puți gura, «sufletul», tot ca cuibul ei. Prigoria de te spurcă, toată vara ai să te chinuești de sete : că prigoria nu bea decât când plouă.

Pitpălaca de te spurcă, toată vara ai să «dai îndărăt», ca pitpălaca ce fuge îndărăt când cântă.

Dar nu numai paserile te spurcă, ci și animalele pe cari le

1. Voronca, *op. cit.*, p. 183.

2. *Ibid.*, p. 184—185.

3. Voronca, p. 186.

4. Gh. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 463.

vezi întâiu primăvara. Mânz, pe nemâncate, de vei vedeà, toată vara au să se țină belélele, pagubele, șir de capu-ți. Dacă te spurcă grangurul, toată vara ai să fii bolnăvicios și galben șofran, ba poate dai și ortul. Această superstiție este generală la poporul român.

Sarea ferește de vrăji: copilul nou-născut se scaldă cu apă sărată, pentru a fi ferit de vrăji și deochiu. Tot în acelaș scop i se pune sare și pe limbă. La vechii Grecii apa mării eră întrebuințată contra deochiului. La Aromâni în ziua cununiei, mirele pune sare în buzunar, ca să nu fie înșelat, în căsnicie, de nevastă ¹.

Wallonii pun sare în cele patru colțuri ale unei camere care se crede că este bântuită de stafii ².

La ei sarea este atât de venerată, încât se spune că este mare păcat să calci chiar și numai un fir (bobuleț) de sare ³.

Norvegienii pun în lapte câteva fricele de sare, pentru a-l teri de deochiu.

Cei vechi întrebuințau ca apă sfințitoare și curățitoare apă sărată a mării. Când nu aveau la îndemână apă de mare, își făceau această apă punând sare în apa de izvor, pentru a-i ridică astfel eficacitatea. Euripide a spus că apa mării spală toate păcatele oamenilor ⁴.

Norvegienii cred că este păcat să verși sarea. Cine o varsă, va vârsă atâtea lacrimi câte fricele de sare ⁵.

La Români nu se mai dă afară din casă sărătură și acritură după apusul soarelui ⁶, fiindcă îți mor vitele ⁷.

Nu e bine să furi sarea dintre oi ⁸.

Sării i se atribue puteri miraculoase, de talisman.

În Șvabia mirilor li se pune sare în ghețe, pentru a nu fi vrăjiți, fermecați.

În Baden li se pune în încălțăminte și în buzunare sare și mărar tot în acelaș scop.

În Franța mirii pun sare în buzunarul stâng, înainte de a plecă la biserică.

1. Cosmulei, p. 32.

2. Monseur, *op. cit.*, p. 115.

3. *Ibid.*, p. 116.

4. Librecht, *op. cit.*, p. 316 sq. Cf. Col. VII, 4, 7.

5. *Ibid.*, *op. cit.*, p. 331.

6. Ioan Creangă, an IV, p. 48.

7. *Ibid.*, an. IV, p. 150.

8. *Ibid.*, an. II, p. 189.

În India se clatină deasupra capului mirelui o oală de *aramă* plină cu *sare*.

În Scoția se presară cu sare podeala iatacului mirilor, pentru a fi feriți de deochiu.

În Japonia se presară cu sare pragul ușii în care se află un mort.

În unele regiuni ale Indiei se pune mare cantitate de sare în mormânt: pe ochii, în gura și în urechile mortului.

Evreii au obiceiul de a frecă cu sare pe noi născuții lor. Obiceiul acesta este în tot Orientul.

Românii pun sare în scaldă cea dintâi a copiilor.

În Boemia se procedează la fel ca la Români.

La Estoni moașa pune sare în baia copilului, pentru a-l feri de făcuturi și de neajunsuri.

Și în Bulgaria, așa și la Evrei, copilul după naștere este frecat cu sare.

Egiptenii aruncau pe copil un amestec de sare și de anason, crezând că și mama și copilul ei vor fi astfel feriți de deochiu.

În Irlanda se crede că dacă coși *sare* în hainele copilului, vrăjitoarele nu se mai pot apropia de el ca să-l răpească.

Ungurii întrebunțează sarea pantru a paraliza puterea vrăjilor ce se fac lehuzei¹.

După credințele Estonilor femeia căreia îi *abate* să «facă», își ușurează nașterea dacă aruncă de *trei* ori *sare* înapoi.

În Irlanda, cei ce veghiază la un mort își ieau în buzunare câteva boabe de *sare* pentru a le suga în gură împotriva duhurilor.

Credința că sarea ferește de duhurile necurate, o au și Marocanii.

Femeile din Guzerata aruncă —, la o anumită sărbătoare, — sare și orez, pe răspântii, locul unde țin bălcu duhurile rele.

La mai multe popoare este obiceiul ca să i se pună pe limbă nou-născutului—(om sau animal)—câteva fire de sare. Acelaș obicei îl găsim în vechiul și noul rit al botezului catolic. Acest «sal sapientis»—cum observă foarte bine Kroll—i se dă copilului pentru a gonii pe demonii cari îl au în stăpânire până în momentul efectuării botezului—cât timp el este păgân².

1. Samter, *op. cit.*, p. 151—153 *passim*.

2. Cuvintele cu cari se începea ruga botezului sunt:

«Proinde rogamus te, domine deus noster, ut haec *creatura salis*, in nomine trinitatis»... (Samter, *op. cit.*, p. 156).

În Senegambia se crede că vrăjitorii se tem foarte mult de sare. De aceea este de-ajuns să spui: «Noi mâncăm sare!»—și vrăjitorii o și întind la fugă¹.

Gustul înțepător al sării face ca ea să treacă în superstiție ca izbăvitoare de duhuri și de vrăji.

Arabii întrebuițează piatra-acră, tot din aceeași cauză și tot pentru același scop, iar alții întrebuițează ca izbăvitoare de duhuri, *muștarul*, *anasonul*, *leușteanul*.

Grecii pun într'un amulet triangular, care ferește de deochiu oamenii și animalele, *cărbuni*, *sare* și *usturoiu*. Acest amulet se descântă cu următoarele cuvinte: «Usturoiu și sare să fie în ochii vrășmașului nostru!».

În Palestina piatra-acră trece ca foarte bun talisman împotriva deochiului și pentru aceea se pune în căciulițele copiilor².

Ca să încheiem acest capitol, vom aduce aici o veche formulă de jurământ pe pâine și sare uzitată la Români în sec. XVIII-lea.

Acest jurământ a fost descoperit de d-l N. Sulică, profesor în Brașov. (Apărut în al 38-lea anuar al Liceului din Brașov, sub titlul: *Formula Jurandi Valacika*).

În vechime—prin influență bogomilică—se găsește la Români o formulă de jurământ pe *pâine și sare* (*Formula Jurandi Valacika*) care datează, după cum spune d-l N. Sulică, de prin jumătatea veacului XVIII³.

În mozaicul acesta pestrîț al credinței orientale bogomilice trebuie să ne surprindă, ca un adaus curat național românesc, *pâinea și sarea*, pe care jură evlaviosul Român din veacurile trecute cu

1. Samter, *op. cit.*, p. 153—155; 158. (passim).

2. *Ibid.*, p. 161.

3. Transcrierea fonetică a acestei formule—, păstrându-se semnele grafice ungurești ale originalului pentru consunantele îmmuiate (ty, ny, gy), — este următoarea:

«Așe să tye ajutyte dumnyezo tatu, fiu, duhu sfânt un dumnyezău agyevărat, sfânta Maria, patru postur(i) într'un an, *trii* zile în săptămână, crucea și beserica, *pîta* și sarea, cumenyecătura dela moarte, sfânta ruga ispășenya sufletului, tot(i) doisp(r)ezece Ilie și Pavel apostol(i), afurisenyeă sufletului și pe asta și pe alta lume, blagoslovenya sufletului; afurisit să fii tu, de nu-i spunye cu toată dereptatyea sufletului, pe ce tyoi întreba ce știi, ce-ai auzît, dela cine ai auzît și ce ai văzut; nu nyii spunye cu toată dereptatya sufletului, așe să tye ajutyte dumnyezău și sînți toț(i) a lui Dumnyezău».

mâna pe Sf. Cruce. Pâinea și sarea, elementele indispensabile pentru susținerea traiului zilnic, în abstracțiunea ideală-metaforică simbolizează în lumea sufletească a poporului nostru sanctuarul familiar, armonia indisolubilă a vieții conjugale. Cui nu-i vine'n minte în locul acesta *mola salsa* a străbunilor noștri Romani, sau precum se exprimă Comentatorul Vergilian Servius (ad. *Buc.* 8.27 — «far et sal»), (făină și sare, adică pâine și sare), cele două elemente indispensabile fără de cari nu se poate închipui o jertfă romană, fie publică, fie privată».

«*Cum sale panis* (pâine cu sare, pâine și sare) *latrantem stomachum bene leniet*» zice poetul Horațiu, *Sat.* II, 2.19, vorbind de pâine și sare ca de mijlocul cel mai comun de hrană, care e în stare să împace orice stomac flămând: Tot simpaticul cântăreț al binecuvântărilor păcii și al liniștii patriarhale familiare din vremurile de aur ale împăratului Augustus — *pax et otium*, eră în epoca lui August năzuința generală a obștei romane istovite în sângeroasele războaie civile și însetate după pace și liniște — tot Horatius ne dă în unul din clasicele sale cântece un drăgălaș idil familiar al armoniei celor doi iubiți, — poetul însuș și iubita sa, — care, în patriarhala liniște, se pregătesc să serbeze ziua natală a lui Maecenas, ilustru coborîtor regesc și nobilul protector al nobilului măiestru al lirei latine: fără sgomot își vor aduce pe vatra sfântă familiară prinosul de mulțumită și bucurie, *mola salsa*, pâine și sare și un mielușel jertfit, din care, în semnul dragostei și al armoniei, vor gustă apoi la aceeaș masă și de pe acelaș taler.

Oda IX-a (XI-a) din cartea IV-a este drăgălașa poezioară în care poetul invită la sine acasă pe dulcea lui Phyllis, pentru ca împreună să celebreze aniversarea nașterii lui Maecenas:

„Est mihi nonum superantis annum
Plenus Albani cadus; est in horto,
Phylli, nectendis apium coronis,
Est hederæ vis.

Multa qua, crines religata fulges;
Ridet argento domus; ara castis
Vineta verbenis avet *immolato*
Spargier agno“.

În traducerea românească a lui D. C. Ollanescu:

„Am un vas cu vin de Alba, ce de zecé ani e plin
În grădină, Phyllis dragă, am mult verde rosmarin,
Vino să-mpletești cunună și cu iederă pletcoasă
Să ți împodobesti coșița ca să fii mult mai frumoasă“.

Și mai departe :

„Casa de odoare-i plină, pe altarul înflorit
Cu vervini nevinovate, un miel gata de *jertfit*.”

„Roură-va caldu-i sânge. Vîno, toți sunt în mișcare
Sclavii mei, băieți și fete, ici și colo fiecare
Se grăbesc să dea tot gata, iară flacăra cu spor
Sus pe casă tot rotește un fum negru, sprinten nor“.

Immolare (îm mola) în graiul sacral al Romanilor cari se feriau cu religioasă scrupulozitate de orice vorbă de rău augur, eră termenul eufemistic pentru jertfă, jertfire, având ca etymon tocmai *mola* (salsa), pâinea și sarea, elemente esențiale la orice sacrificiu roman.

Iată dar unde se reduce după origina sa istorică sacrală, *pâinea* și *sarea* poporului român ca simbol al armoniei traiului conjugal, iar dacă antecesorii noștri de acum 150—200 ani jurau cu mâna pe Sf. Cruce tocmai pe *pâine* și *sare*, aceasta o făceau în neclintita convingere că jură pe ce are omul mai scump și mai sfânt pe pământ: armonia vieții conjugale.

Românul de pretutendeni lasă pe masă *sfărămături de pâine* — după ce mănâncă — ca să fie de sufletul morților.

CAPITOLUL XXXVII.

Soarta. —

«Evenimentul este așa cum îl avea *Norocul*».

„Ei bine! nu comandam eu armata, nu eu eram stăpân peste soartă; *soarta e stăpână peste toate*». (Demostene, *Pentru Cunună*).

«Quoniam Fors omnia versat».

Verg. *Ecl.* IX, 5.

Cursul neregulat al vieții, întâmplările de cele mai multe ori nenorocite, din viața individului și a neamurilor, fericierea răutăcioșilor și nenorocul celor buni, toate aceste capricii inevitabile ale vieții au dus pe oamenii tuturor timpurilor și locurilor la credința că toate acestea trebuie să-și aibă izvorul într'o divinitate neînduplecată, care-și face jucării din oameni și din viețile lor; care divinitate e mai sus chiar decât zcii, care nu poate fi turburată de nimic în straniul ei joc, nici chiar de rugăciuni, căci este, după

spusa lui Vergilius, neînduplecată : «Inexorable Fatum». Poate că nu există popor pe lume care să fi scăpat de tot de sub stăpânirea acestei îngrozitoare zeități, care se numia la Romani Fors, Fatum, iar la Greci Moira.

Mitologia clasică a prins în personificarea credințelor în Destin toate caracteristicile : un bătrân orb, având sub picioare pământul și ținând în mâini o urnă care era plină cu sorții destinelor omeștești ; o coroană de stele îi împodobiă capul, ca o emblemă a stăpânirii lui și peste cer și zei, iar în mâna lui avea un sceptru de fier, simbol al atotputerniciei sale și al neînduplecării. Iată cum era conceput Destinul de fantazia celor vechi.

Despre popoarele orientale nu mai trebuie să vorbim, cunoaștem cu toții marele rol pe care îl joacă la ele credința în soartă, Fatalismul. Chiar doctrinele lor religioase sunt împregnate de aceste credințe. Ca un fir roșu, credința aceasta trece prin toate religiunile. Destinul ni se prezintă la toate popoarele, ca un zeu fără vieață, fără legendă, fără figură, un zeu care nu-i iubit. Nu i se ridică altare, nu are preoți, nu i se fac rugăciuni, căci ar fi zadarnic.

La poporul român credința în Soartă, (zodie, scrisă, ursită) este așa de răspândită, încât mai nu e frază sau poveste în care să nu-i întâlnești numele.

În Cronicarul Miron Costin întâlnim, — sub hlamidă creștină, — un fatalism sadea oriental.

Iată câteva exemple :

«Orice nevointă pune omul, sorocul lui Dumnezeu, cum este orânduie, a-l clăti nime nu poate».

«Orânduieala dela Dumnezeu nu poate să se amestuească».

...«ascuns giudețul lui Dumnezeu toate gândurile omenești le strămută» ¹.

După credința noastră, poți scăpa de orice, dar nu de soartă. De-ai intra «în gaură de șarpe», și Ursita tot te ajunge. Numeroase sunt poveștile românești, cari ilustrează această credință. Francezul zice : «On ne peut fuir sa destinée».

Când soarta ajunge cu prigonirea ei urmele unui om, el se tânguește : «Rele Ursitoare mai avusei, Doamne!» Ursitoarele sunt Parcele credințelor noastre populare, zeițe cari urzesc viitorul fie-

1. Apud V. Gâdeiu, *op. cit.*, 230.

cărui om, începând dela naștere. Aceeaș credință în Ursitori o au și popoarele Slavilor de Sud.

Cât pentru vechii Greci iată ce cetim în *Iliada* :

...«mai în urmă el (Achile) poate să îndure ce soarta torsu-
i-a la căpătâiu, când mama-l născu»¹.

Pentru că Soarta eră neînduplecată, oamenii au crezut că e mai bine să-i afle mai dinainte planurile ei și să le ocolească. Dar feluritele mituri ale Greciei, ca și poveștile noastre populare, cari au un sâmbure de adevăr, ne arată că nici chiar atunci când afli ce ți-este rezervat de către Soartă, nu poți scăpa de cătușele nemi-
loase ale ei.

Din trebuința aceasta, din curiozitatea aceasta omenească, de a află ceeace îi este scris pentru viitor, de aci s'au născut oracolele vechi, de aci s'a născut ghicitul cu bobii, cu *ghiocul*, cu cărțile, — spiritismul vremii noastre. «Audax laptei genus» caută să afle și ceeace stă scris pe sorții din urna Destinului. In oracolele antice găsim pe o Pitie, pe Sibile cari îndeplineau rolul acesta; în zilele noastre găsim tot pe femei, Țigăncile au mai multă trecere. Și în Germania, și pretutindenii Țiganiii fură priviți ca cei mai pricepuți în arta ghicitului și în descântece². La Slavii sudici femeile bătrâne, în vechime ca și acuma, îngrijesc de cultul superstițios³.

Multe din tragediile antice au ca temă immutabilitatea legilor Fatum-ului. Să ne amintim numai de Oedip-Rege.

Intr'o poezie populară românească, cetim :

„Vai de omul *cu păcat* (cu ursita rea),
De păcat e alungat
Și nu poate fi scăpat⁴.”

In vorbirea curentă se zice adesea : «fatal», în loc de inevi-
tabil. Românii au dictonul superstițios : «Așa a fost scris» : «Ce
ți-e scris în frunte ți-e pus». Francezii zic : «C'était écrit!» Autorul
englez Wilkie Collins are un roman cu titlu, în traducerea fran-
ceză, «C'était écrit».

Homer cunoaște oracolul dela Dodona și al lui Apollo dela
Delfi, pe care Agamemonon îl consultă (*Odis.* VIII, 79). — Un

1. *Iliada*, trad. de G. Murnu, cânt. XX, v. 127—128.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 138.

3. Krauss, *Volksgläube*, p. III.

4. Alecsandri, *Poezii populare*, «Oprișanul».

oracol obișnuit la popoarele cari au vreo carte la care țin mai mult, este și acela de a o deschide pe neașteptate, și pasagiul care cade, mai întâiu, sub ochi, este socotit ca răspuns la întrebarea pe care a avut-o în gând cel ce a deschis cartea. Grecii întrebuițau pe Homer, Latinii întrebuițau pe Vergilius. Creștinii în Evul-Mediu întrebuițau Biblia tot în acelaș scop și tot în acelaș fel. — În ziua de astăzi, mai cu seamă școlarii întrebuițează Biblia ca oracol tot în felul arătat, sau legând strâns o cheie în mijlocul foilor ei. Sprinjinind *toarta* cheii, doi din două părți, cu degetul arătător, așteaptă cu nerăbdare ca, drept răspuns afirmativ, Biblia să se miște într'o parte.

Visul pe care-l visează moașa despre nepotul său, este socotit în Vâlcea, ca o adevărată revelațiune a soartei copilului. Fetele ca să poată ghici ce fel le va fi ursita, pun în seara de Sf. Vasile așa numitele «punți» (două ramuri de măr dulce, în formă de furcă, între cari se pune de-a curmezișul o altă creangă tot de măr dulce, care seamănă cu o punte). Aceste punți se pun în diferite locuri ascunse și se împodobesc felurit. Cea care a pus punți, își visează peste noapte ursitul sau «scrisul» ei. Dacă dimineața puntea e cu chidă (chiciură, brumă), bărbatul ei va fi bogat; dacă nu, va fi sărac¹. Credință în Vâlcea în Muscel și poate și aiurea: în Oltenia, în Muntenia.

Perii albi, la tineri, însemnează noroc.— În seara de Sfântul Vasile, fata iea doi peri de porc și-i pune pe vatra încinsă și curățită de jăratec. Un păr închipuește pe fată, iar celălalt pe drăguțul ei: dacă cele două fire se îndepărtează, e semn că n'au să se iea; dacă se încolăcesc unul peste altul, e semn că îndrăgostiții au să se iea².

Alt obicei, în Vâlcea și în Muscel. În seara de Sf. Vasile flăcăii și fetele numără parii dela gard, începând dela 10—1. Parul cu numărul 1 se însemnează cu fir *roșu* de arnicu sau de lăniță. Dimineața se uită cel ce a însemnat parul și dacă parul are coaje, e semn că ursitul (ursita) va fi bogat; de n'are coaje, va fi sărac; dacă parul e înalt și subțire, ursitul va fi frumos ș. a. m. d.

Tot în seara de Sf. Vasile, fata sau flăcăul merge în coșar la un bou sau un junc culcat și dând în el cu piciorul, zice: «hi,

1. Codin, *Sărbători*, p. 5.

2. *Ibid.*, p. 7.

estimp, hi la doi ani, hi la trei ani!» La câte lovituri se va sculă boul, la atâția ani se va mărită sau însură¹. Acest mod de ghicire al viitorului este și în Muntenia, și în Oltenia, și în Ardeal.

În seara de Sf. Vasile se topește într'un vas plumb sau ceară. Fata se desbracă până în brâu, pune o strachină cu apă pe cap, iar mă-sa ori soru-sa îi toarnă plumb sau ceara cea topită, în apa din strachină. Plumbul (ceara) ieau diferite forme, din cauza racirii rezezi.

În diferitele figuri pe cari le formează, fata și casnicii văd ursitul și ursitoarea.—Aceaș credință o gasim în Germania și la cei din Asia-mică².

În aceeaș seară³ fata pune o oglindă pe masă, îi lipește patru lumânări în cele patru colțuri ale ei, și apoi, despletită și goală până în brâu, dă de *trei* ori ocol mesei și oglinzii. Apoi se uită în oglindă și își vede ursitul. Mai vede și ceace o așteaptă în căsătorie: de are să rămână văduvă, vede un sicriu în luciul magic al oglinzii luminate de lumânări.

La Germani se crede că în noaptea de Anul-nou fiecare oglindă poate să ne arate ursitul, ursita. Fata ieă în fiecare mână câte o lumânare aprinsă și la ceasurile 12 fix, se duce la o oglindă și strigă de *trei* ori propriul ei nume; atunci apare în lumina oglinzii chipul liniștit al ursitului ei. Flăcăul poate face la fel. Ca oglindă poate servi și apa din fântână⁴. La Români în seara spre Sf. Vasile se adună flăcăii și fetele într'o casă. Ei aduc fiecare câte un obiect: pâine, oglindă, pieptene, cărbune, perie, săpun, inel, argint, busuioc ș. a.

Flăcăii pun căciulile pe masă ori pe un pat și apoi trec cu toții în altă odaie. În vremea aceasta unul singur rămâne în odaia cu căciulile și pune câte un obiect sub fiecare căciulă (sau și talere, străchini). Băieții revin împreună cu fetele și trag «la noroc»: ridică fiecare câte-o căciulă și viitorul lui, menirea lui se găsește simbolizat în obiectul de sub căciulă. De va găsi pieptene, va luă nevastă «colțată»; peria este simbol al bătrâneței; busuiocul al sărăciei; cărbunele al slujeniei; oglinda simbol al frumuseței; argintul al averii; inelul al mlădoșiei; săpunul al curățeniei; pâinea al bogăției⁵. Credințele acestea sunt comune Vâlcenilor și Muscelenilor.

1. Codin, *Sărbători*, p. 8.

2. Carnoy, *op. cit.*, p. 343.

3. Codin, *Sărbăt.* p. 8.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 230

5. Codin, *Sărbători*. Plutus eră fiul zeiței Ceres.

Iată atâtea și atâtea mijloace născocite de mintea omenească, pentru a putea interdeschide foile cărții misterioase a *viitorului!*

Un alt ipostas,—de data aceasta favorabil,—al Destinului, este Norocul. În poporul nostru se crede că «norocul este orb», fiindcă de foarte multe ori el cade pe cei nemernici ori răutăcioși; în loc să favorizeze pe cei buni și cinstiți. La antici se credeă că zeul bogăției: *Plutus*,—cel născut din Ceres,—fusesse orbit de Jupiter, «pater omnipotens». Și aceasta din pricină că Plutus, în copilăria lui, se hotărîse a nu fi binevoitor, decât numai față de oamenii cinstiți. Dar Jupiter îl orbi, gândindu-se că virtutea ar fi prea bine tratată, dacă ar avea noroc și bogăție. Poporul nostru n'are urări mai frumoase, decât acelea în cari intră cuvântul «noroc»: «Bată-te să te bată norocul!»; «Hai noroc! și ceas bun să dea D-zeu!».

Fericit mai este omul peste care a *dat norocul* — : norocul fiind orb se *împiedică* de oameni.

Noițele de pe unghii, mai ales cele de pe unghiile *mâinii drepte*, vestesc noroc.

Această credință o au Românii, o au Germanii¹, Francezii și alte neamuri.

CAPITOLUL XXXVIII.

Tabu.

Tabu este calitatea unor obiecte, de a părea că sunt periculoase. Nu trebuie să te apropii de ele, căci conțin, se crede, un duh, a cărui zonă de acțiune este înveninată și trebuie să fie evitată. Deci aceste obiecte sunt sfinte, fiindcă sunt de temut, înfrigorante.

Tot ceace poate fi de temut pentru un sălbatic, va fi, firește, tabu. Dintru început fură tabu *zeii* și *regii*, mai apoi *servitorii zeilor*, preoții.

Contactul cu regele este periculos pentru cel supus. De aceea în Guineea inferioară, regele trăește singur cuc,—într'o pădure.

În Loango, în Fernando-Po, la Taiti, în Polinezia, în Africa occidentală, regilor și pontificilor le sunt puse numeroase îndatoriri. Întâlnirea cu ei este foarte de temut.

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 205.

La 1757, Iacov mitropolitul Moldovei spune că există credința, că întâlnirea cu un preot e piază rea. Iar Iord. Golescu zice: «Călugăr de ai văzut cât de departe, du-te la o parte, că îndată te poticnești». Un vechiu proverb francez zice și mai drastic : «Il faut se garder du devant d'une femme, du derrire d'une mule, et d'un moine de tous costez».

Italianul se ferește de a întâlni de dimineață un popă, călugăr sau mistreț. La Spanioli găsim aceeaș superstiție (Don Quijote, II, 58). «Cutare se sculă de dimineață, ieși din casă și întâlnești, din întâmplare, pe un călugăr din tagma Sf. Francisc-Seraficus. Iute se întoarse înapoi, par'că i-ar fi ieșit înaintea un sgriptor, și fugi îndărăt acasă ¹.

În Germania se credea și în Evul-Mediu și se crede și astăzi, că întâlnirea cu un popă în cale îți vestește nenoroc ².

În țerile apusene ale Europei—Anglia, Franța ș. a.—se crede că dacă aduci vorba despre *preot* sau *pisică*, atunci când ești la pescuit, n'ai să prinzi nici un pește ³.

La Români și Megleno-Români, chiar și visarea unui popă este de rău augur (Vâlcea, Dolj).

Nu e bine nici să vorbești despre el, fiindcă îndată îți se și întâmplă vreun neajuns, îți pică scrumul din țigară și-ți arzi haina ; îți pică țigaretă, etc.

Un cântec popular zice :

„Iară Turcu-i răspundeă :
Călugăre, *piază rea*,
Cin' te-a scos în calea mea!⁴“.

În Scoția, în Anglia, în Franța și în China întâlnirea cu un preot — sacerdos obviu — este crezută ca aducătoare de nenoroc ⁵.

Cine se visează că vorbește cu un preot, va avea mare scârbă ⁶ (credință românească).

În Pireu (port) fetișcanele când văd vreun popă (pappas), își înnoadă batista sau un colț al șorțului, ca pentru a fi astfel ferite de relele, neajunsurile prevestite de întâlnirea cu el.

1. Șăineanu, *Stud. folk.*, p. 231.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 195. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 359.

3. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 359-

4. T. Pamfile, *Cântece de țară*, p. 90 (Publ. Acad. Rom.).

5. *Ibid.* p. 359.

6. *Ioan Creangă*, an. II, p. 100. Cf. an. IV, p. 115.

La Atena și în Naxos (insula) lucrătorul care întâlnește dimineața un preot în drumul său, se întoarce și mai stă câteva minute acasă ¹.

La Români se crede că dacă te întâlnești, «te întâmpini», cu o femeie cu vadra, donița sau căldarea goală,—are să-ți meargă rău: «In acest timp intrară în sat. O femeie le ieși în cale cu *căldările goale*. Moș Ispas se uită încruntat la ea, trânti o înjurătură de pahonț necăjit, și arse caii cu o aspră lovitură de biciu» ².

Femeile cu *vasul gol* sunt socotite cu «piez (piază) rău».

Excepțiunile acestei regule superstițioase sunt foarte rari: Se găesc adică și femei cari sunt cu *pieză bună*, măcarcă îți ies cu *gol*. Aceeaș credință o găsim la Germani ³, la Aromâni ⁴, ba și la vechii Indieni.

În Lesbos se crede că dacă dimineața te vei întâlni cu un Țigan sau cu un popă, toată ziua îți va merge rău ⁵.

Ca să se ferească de influența nefastă și să nimicească relele urmări ale întâlnirii cu un popă, Românul scuipă de trei ori sau se strânge de testicule (Vâlcea).

În Vâlcea am avut ocaziune să culeg o superstițiune foarte interesantă. Într-una din verile anilor trecuți, răposatul episcop al Râmnicului Ghenadie Georgescu făcea vizite canonice prin eparhia sa. Eră în vizită în jud. Vâlcea.

Bieții preoți se încercau să-i facă o primire cât mai pompoasă: puseseră în joc și organele administrative ale comunei, însă lumea fugiă care încotro, cu sufletul stăpânit de credința îngrozitoare că cel ce va vedea fața episcopului va da în curând ortul popii. Mai cu seamă femeile sau bătrânii,—cari moșteniseră această frică,—nici n'au mai ieșit din casele lor, din curțile caselor lor, până nu s'au încredințat bine că prea sfințitul *piscup* plecase la *piscupia* lui.

La Tonkin, la Mandalay, este oprit ca regele să fie privit în față, atunci când iese și el la plimbare. Se crede că nimenea nu se poate apropia de el, fără să-și primejduească vieța. Aci este de temut că el este primejdios, aci că el este primejduitul.

1. *Echos d'orient*, an. XV, p. 388. (No. 96).

2. C. Sandu-Aldea, *Pe Mărgineanca*, p. 43.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 195.

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 55 seq. Cf. P. N. Papahagi, *op. cit.*, p. 97, vol. I.

5. Georgeakis, *op. cit.*, p. 353.

Cei vechi priviau ca ceva periculos de a te apropia sau chiar de a te uita la obiectul care servise spre purificare, ori de a te apropia de vreun cadavru ¹.

La Romani preotul lui Juppiter—«Flamen dial»—nu avea voie să se atingă de mort sau de morminte, fiindcă se credea că atingându-se devine necurat, pângărit.

Aceleași opriri erau în vigoare și pentru pontifice.

La noi și la vechii Indieni, după înmormântarea cuivă, asistenții se spală pe mâini, cu apă de izvor, fiindcă se socotesc necurați numai prin faptul că au condus pe cel mort.

În Polinezia și în Columbia britanică, cei ce îngroapă morții trebuie să se exileze de ceilalți oameni, — pentru un timp anume.

Românii aruncă hainele cu cari a zăcut un mort. Tot așa fac și Kurilii și Kamciatcanii.

* * *

Femeile, după ce au născut și când sunt la «soroc» (epoca menstruației), sunt socotite ca tabu și de poporul nostru și de celelalte popoare.

În Australia și la Eschimoși le este interzis să se atingă de hainele oamenilor,—ori să se preumbe pe unde obișnuesc oamenii să se preumbe.

În America nordică, fetele mari, când sunt la period, nici nu trebuie să atingă mâncarea cu mâinile lor «pătate» — oarecum. Tot așa se crede și se face și prin Columbia britanică.

La Ebrei femeia care eră la «soroc» se socotea ca necurată.

«Și când vreo femeie va avea curgere, și curgerea ei va fi sânge, despărțită să fie șapte zile; și tot insul care se va atinge de dânsa, necurat să fie până seara.

«Și tot lucrul pe care se va culcă în timpul despărțirii ei, necurat să fie; și tot lucrul pe care va șede, necurat să fie» ².

La Tahiti, orice femeie care s'a sculat după facerea, rămâne răsnită, îndepărtată de ai săi mai multă vreme, mai multe săptămâni.

La Francezi se crede că femeia care a născut, care s'a «prăsit», nu trebuie să lucreze înainte de a-și fi făcut molitfă. Se crede că dacă se va duce la apă, fântâna are să sece; dacă va mulge vacile,

1. Cf. *Numeri*, cap. 5, pentru Ebrei; *Levitic*, cap. 5.

2. *Levitic* (III Moise), c. 15, v. 19—20 seq. Cf. *Idem*, cap. 12, 2; 20, 18.

au să înțărce sau își vor ascunde (*pitulă*) laptele. Dacă va lucra înainte de molitfă, copilul ei are să se facă un hoț și jumătate ¹.

La Germani se crede că lehuza nu e bine să se ducă la apă, căci izvorul are să sece. Se mai crede că pe unde trece piciorul unei lehuze, bate piatra și cade trăsnetul ².

La Români femeile după facere și la soroc sunt socotite ca *spurcate*. La naștere este socotită spurcată chiar și *de bărbatul ei*, până la molitfa de *40 de zile*.

Molitfa aceasta o curăță de prihana ei.

La Ebrei, femeia care născuse un *băiat*, eră socotită ca necurată *40 de zile*, după care timp venia la templu și se curăția prin jertfă; femeia care născuse o *fată*, eră socotită ca necurată timp de *80 de zile*, după care timp se purifică.

În poporul nostru femeia care este «la fire», la soroc, este socotită ca necurată. Se crede în popor că iarba pe care o calcă o astfel de femeie sau o lehuză, — se usucă, parc'ar fi bătut-o bruma.

La Ebreii vechi, femeile la soroc erau socotite ca necurate timp de *șapte zile*, «iar a opta zi să-și iea turturèle sau doi pui de porumbel și să-i aducă preotului la ușa cortului mărturiei». Căci «după ce se va curăți de curgerea ei, să numere *șapte zile* și atunci curată va fi» ³.

În unele părți locuite de Români se crede că femeia lehuză să nici nu se uite la soare, că-l spurcă ⁴.

Numele celor morți și al diferitelor duhuri nu se pronunță, e tabu, fiindcă se crede că duhurile auzindu-și numele, vin îndată, crezând că sunt chemate.

Pe această credință este întemeiat întreg sistemul Spiritismului.

La cei din Australia, Victoria, California, la Abiponi, în Borneo, în Tasmania, Arabia și în alte părți ale lumii, se crede la fel.

La noi este oprit să se pronunțe numele dracului, să «se pomenească», să se drăcuească. Aceasta în totdeauna, dar mai cu seamă seara, când dracii ies din culcușurile lor și umplu văzduhul.

La Germani găsim aceeași credință.

Despre morți se observă aceeași prescripțiune și se crede că duhurile lor aleargă îndată spre cei ce-i invoacă.

1. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 20.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 356.

3. *Levitic*, cap. 15, v. 28, 29 cf. cap. 12 *ibid.*

4. Marian, *Nașterea*, p. 127.

Când însă ți-a scăpat din vedere acest lucru și ai pronunțat numele vreunui răposat, se recomandă ca să zici imediat: «să măe (mână) unde-a 'nserat!». Aceasta pentru a-l întoarce, oarecum, din drumul lui către tine, pe cel care l-ai chemat.

Această învoire tacită de a nu pomeni, mai cu seamă seara ¹, numele celor răposați, o găsim răspândită pe toată coaja globului. Afară de popoarele sus citate, o sumedenie de alte popoare au teamă de morți, și din cauza groazei acesteia, groază travestită în respect, nu pronunță numele celor duși dintre cei vii.

Nu este îngăduit ca să se pronunțe anumite cuvinte.

În Africa, de pildă, nu este îngăduit să se pronunțe cuvântul: *leu*, de teamă ca nu cumva animalul botezat astfel să mănânce pe cei ce vorbesc de el. La vechii Ebrei nu era îngăduit a se pronunța numele strașnicului Iahvê; el se ocoliă, și D-zeu se numia *adonâi*, domnul meu, stăpânul meu. În Vâlcea se crede că nu e bine să vorbești seara de vulpe, că are să vie peste noapte și are să-ți mătrășească «horătèniile». Tot din aceeaș cauză nu se pronunță numele lupului, sobolanului (guzganului), dihorului ș. a. În Vâlcea și Dolj este oprit să pupi (săruți) animalele și păsările seara, căci se crede că le iea lupul, vulpea. Seara nu e bine să se spună nici numărul horătèniilor, căci vine vulpea și-ți «dijmuește» din ele. Un cioban nu-ți spune niciodată numărul oilor, ca să nu i se deoache turma.

Francezii au aceeaș credință moștenită ca și la noi dela Romani ².

Expresiunea de compătımire sau de mângâiere: «Săracul de el (ea)!» nu se pronunță niciodată de poporul din jud. Vâlcea, — atunci când e vorba de copii mici sau de câini și pisici. Dacă totuș, din greșeală, s'a pronunțat,—trebuie să se adauge, ca o paralizare a puterii magice a ei,—următoarea expresiune: «Sărac să fie dracu!» Aceasta cât privește pe copii. Cât pentru câini și pisici, este strașnic oprit de-a nu li se zice: *Săracul de el (ea)!*

Negrii din Angola îi dau leului un măgulitor nume: îi zic *domnul*. În India animalele cele mai obișnuite ca «tabu» sunt *șarpele și tigru*l, cărora li se dau pseudonimele: viermele și bestia.

1. Seara când văzduhul întunecat este populat, de mintea cea îngrozită a primitivului, cu mii și mii de năluci.

2. Cf. Vergilius, *Buc. Eclog.* VII.

Vorbele descântecelor nu se spun, că «nu mai au leac». Ele trebuiesc mai mult *furate*. Nici chiar buruienile de leac nu se spun, tot din aceeaș cauză. Cantitatea exactă de lapte pe care o dă o vacă, nu se spune niciodată, căci îi pierе laptele vacii, se deoache (Vâlcea).

Sunt oprite și unele lucrări, acțiuni nevinovate în sine :

Să nu te uiți seara în oglindă, că mori ¹.

Românii spun că cine toacă pe masă sau pe vătraiu ², «trage rău», trage a sărăcie.

Această oprire de a tocă pe masă o găsim și la Germani și la Norvegieni.

Norvegienii cred că dracul joacă atunci când tocă pe masă cu cuțitul, cu lingura, ori cu furculița ³.

Unele zile au iarăș tabu : în ele nu se lucrează nimic. Așă la Dayaki sunt *pamali* cari durează opt zile. Cine lucrează în acest timp, se crede că se îmbolnăvește.

La Români, se țin Circovii, Rusaliile, o săptămână încheiată, Sâmbăta lui Lazăr, Dragobetele ⁴ ș. a. În Vâlcea nu se lucrează trei joi după Paști, că e rău de piatră. Tot rele de piatră mai sunt : Bartolomeiul ⁵, Liseiul ⁶ și Precupul ⁷.

Și la Români, și la Francezi, și la Germani se crede că Sâmbăta e rău să începi a lucră ceva : tot ce vei începe, nu reușește.

Vechii Egipteni aveau ca «tabu» :

5 *Famenoth*, care aveă a *patra oră din* noapte ca timp nefast ;
17 *Othyr* (în care Sit omorî pe fratele său Osiris), zi nefastă în care nimic din ce lucrezi nu se poate duce la bun sfârșit.

12 *Paophi*, în care orice ai face, totul îți iese pe dos.

22 *Paophi*, în care nu e bine să te scalzi, că te întâmpini cu crocodilul și te mănâncă ⁸.

La Aromâni sunt considerate ca «tabu» Marțea, Vinerea și Sâmbăta ⁹.

1. Ioan Creangă, an. IV, p. 22.

2. De aci expresiunea vâlceană :—*Toacă pe vătraiu — e sărac lipit pământului.*

3. Librecht, *op. cit.*, p. 338.

4. Vezi, Codin, *Sărbători.*

5. 11 Iunie.

6. 9 Iunie.

7. 8 Iulie.

8. V. Ermoni, *op. cit.*, p. 247.

9. Cosmulei, *op. cit.*, p. 44.

La Germani se crede că cine poartă haine cusute *Dumineca*, se îmbolnăvește, sau este trăsnit, ori se înecă. Copacii cari au fost curățiți *Dumineca*, se usucă. La Români, vița de vie nu se îngrijește *Dumineca*, tot din aceeaș cauză. La Germani Lunea este nenorocoasă. Copii născuți Lunea mor de moarte năprasnică. Lunea nu e bine să 'ncepi un lucru, căci : «Montags Anfang hat keinen guten Fortgang!»¹. Ebreii au Sabatul ca zi tabu, în care nici oamenii, nici vitele nu lucrează nimica.

La Români, Lunea mulți postesc, mai ales cei *obriciți*, căci altfel fac *nouă buboaie*.

Lunea nu se dă nimic din casă : nici sare, nici foc². În *Vâlcea* se crede că Lunea nu e bine să se facă leșie, căci se îmbolnăvesc vitele.

Marțea nu e bine să te lai, căci surzești (*Vâlcea*). *Marțea* nu e bine să croiești, nici să urzești, căci se îmbolnăvește cel pentru care urzești sau croiești, dar și cel ce lucrează. În *Lesbos* se crede că nu e bine să pleci la drum³.

Miercurea cine se lea, are dureri de cap (*Vâlcea*). Nu se opărește prin casă, căci e rău de bube și de sugiuri⁴.

Vinerea e socotită ca o mare sărbătoare între zilele săptămânii. Multe femei se tem mai mult de Sf. Vineri, decât de Sf. Duminică. Nu se spală, nu se coase, că rămâi orb și zaci de brâncă; nu se opărește, nu se dă gunoiul afară, nu se dă foc din casă, nu se dă sare împrumut ș. a.⁵ (*Muscel*).

Cine doarme în ziua improorului (ajunul Sf. Gheorghe), iea somnul mieilor (doarme foarte mult și adoarme pe dată⁶.)

Cine cade în boală *Sâmbăta*, cu greu are să scape de a nu «lepădă potcoavele»⁷.

Marțea să nu te lai, nici să te piepteni, că e rău de năpastă⁸.

Lunea să nu te lai, că e rău de urit.

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 58 seq.

2. Codin, *Sărbători*, p. 107. Cf. Elefterescu, *Cartea Neamului*, an. I, p. 29-31.

3. Georgeakis, *op. cit.*, p. 341.

4. Codin, *Sărbăt.* p. 110.

5. *Ibid.* p. 111.

6. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 47.

7. *Ibid.*, an. IV, p. 113-114.

8. *Ibid.* an. II, p. 101; an. IV, p. 149.

Vinerea să nu torci, că-ți coc degetele și-ți cad unghiile¹. Vinerea nu e bine să te bărbierești (razi) sau să te tunzi². Nu e bine să mănânci uitându-te în oglindă, că-ți mănânci norocul³.

Furca să n'o lași culcată, că e rău de junghiu.

Cine fură dela mort, sărăcește.

Așchiile sicriului să nu le pui pe foc, că nu e bine⁴.

În jud. Vâlcea se crede că Joia nu trebuie să te lai, căci e rău de robie (cazi rob).

Marțea de te lovește vreo boală, nu te mai scoli⁵.

Nu e bine să-ți cârpești haina pe tine (fără a lua o stramă în gură), că-ți coși mintea⁶ (Vâlcea și Moldova).

Picior de găină să nu mănânci, că «dai îndărăt», sărăcești risipindu-ți averea,—ca găina boabele⁷.

În jud. Vâlcea se crede că dacă mănânci picior de găină, te faci «un mincinos și jumătate».

La Romani se numiau *nefaste* acele zile în cari nu se pronunțau nici sentințe judecătorești, și nici adunările poporului nu se convoacă. Erau foarte multe aceste zile: în tot calendarul lor nu găsim decât 38 de zile *faste*.

Și ne mai mirăm că la noi sunt atâtea zile «ținute»!

Nouă seri înainte de Sân-Toader (25 Fevruarie)⁸ nu e bine să torci, că-ți amorțesc mâinile. În Vinerea-mare (seacă) nu e bine să coci pâine⁹. Tot atunci nu se dă nimic din casă afară; Nu se ară, nu se samână, nu se sădesc pomi, căci seacă.

La Sf. Gheorghe să nu dai nimic nimic din casă afară, că-ți dai norocul¹⁰.

Șapte Filipi (25 Ianuarie) sunt «ținuți» mai cu seamă de femei: e rău de lupi¹¹.

1. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 183.

2. *Ibid.*, an. II, p. 210.

3. *Ibid.*, an. II, p. 67.

4. *Ioan Creangă*, an. I, p. 49.

5. *Ibid.*, an. II, p. 211.

6. *Ibid.*, an. IV, p. 22.

7. *Albina*, (Buc.) p. 1302.

8. Elefterescu, *Cartea Neamului*, an. I, p. 55.

9. *Ibid.*, an. I, p. 71.

10. Elefterescu, *op. cit.*, an. I, p. 73.

11. *Ibid.*, an. III, p. 41

La Rusalii (29 Maiu) nu e bine să te sui pe locuri înalte, nici să călătorești.

În noaptea de Rusalii să nu umbli pe câmp, prin pădure, că te pocesc Ielele.

La Sâmpetru să nu lucrezi, că e rău de lupi și de pagubă.

La Sânzâene să nu te scalzi, că te îneci ¹.

Din ziua de Sf. Ilie, unele femei nu lucrează o săptămână, că e rău de foc, de trăsnet și de felurite boale ².

Nu e bine să cauți mâncând vitele pierdute : ți le mănâncă lupii ³.

Dumineca să nu uzi florile, că se usucă ⁴. La Sf. Trif (1 Fevr.) nu se lucrează, pentru ca viea să facă rod și să fie ferită de grindină și pentru ca lupii să nu mănânce din vite ⁵.

La Sf. Vasile (11 Fevr.) femeile nu lucrează, pentru ca copiii și vitele să nu se nască schiloade, slute.

Iată ce spune despre aceste sărbători marele ierarh al bisericii noastre din trecut, Veniamin Costache ⁶.

«Creștinii să nu facă slujiri eriticești sau păgânești, precum sunt sărbătorile credinței deșerte rămase *din vremile închinării la idoli*. Așa sunt : ținerea a *nouă* joi după Paști ; zilele Rusaliiilor» . . .

Vinerea nu e bine să te speli pe cap, că te doare (Vâlcea).

La Sf. Haralambie (10 Fevr.) să nu lucrezi nimic, că e rău de ciumă. El ține toate boalele legate în lanț și să te ferească Dumnezeu când s'o necăji și le-o da drumul ⁷.

Sf. Sava (5 Dec.) e bine să i «se țină» ziua ; altfel e rău de vărsat ⁸.

Tot aici ar intra și tendința ce se observă la toate popoarele, tendința eufemizării. Ființelor sau închipuitelor ființe nu li se zice pe numele lor adevărat, ci li se pun diferite pseudonime sau li se adaugă diferite epitete măgulitoare. Așa în vechime, groaznicilor

1. Elefterescu, *op. cit.*, an. I, p. 111.

2. Elefterescu, *op. cit.*, p. 119. (an. I).

3. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 21.

4. *Ibid.*, an. IV, p. 113—114.

5. Elefterescu, *op. cit.*, pag. 53 (an. I.) Cf. *Albina* (Buc.), an. VII, p. 803, seq.

6. *Catechism* tipărit la 1834 ; capit. : Despre sărbători...

7. Codin, *Sărbători*, pag. 24—25.

8. *Ibid.* p. 90.

Furii li se ziceă Eumenide, zeițe binevoitoare. Marea neagră, mare bântuită de năprasnice furtuni, eră numită tot de cei vechi Pontus Euxinus, marea cea prielnică, ospitalieră.

La noi, Șoimanelor li se zice Iele, Dânsese, Sfintele, Doamnele, Domnițele, Bunele, Tarile, Frumoasele. Mehedințenii le zic: Milostivele. In poporul nostru, foarte rareori auzi pomenindu-se cu vântul *Drac*; acest cuvânt se înlocuește cu: Naibă, Necurat, Cornea, Aghiută. *Fetele* nu «drăcuie», ci zic: Fire-ai al *lui* (pentru Dracului); sau «Fire-ai al *iaca-cui!*»

In Angola leului i se zice «domn».

Miercurea Strâmbă (Miercurea din Săptămâna cea mare) se numește Miercurea frumoasă, de unele femei, ca să nu se supere sfânta zi. «De ce să-i zici că e strâmbă? că-i pare rău. Ea nu e tot sfântă de zi ca și celelalte? E păcat să râzi de ea!»¹.

La Slavii de Sud ciumei nu i se zice cu numele ei propriu (Kuga) ci i se zice Kuma, cumătră.

Tăciunelui de grâu să nu-i zici «tăciune», că se supără și de aceea se face în «pâine»; să-i zici *jar*².

In toate acestea se observă tendința omului simplui de a se pune bine cu niște închipuite ființe, a căror mărire covârșia puterile lui, și pentru măgulirea căroră întrebuintă toate puterile minții lui.

* * *

Caracterele Tabului. *Salomon Reinach* îl definește astfel: «o interdicere nemotivată, neînsoțită de amenințările unui legislator — care interdicere are de scop de a sustrage pe oameni dela pericolele pe cari ei nu le cunosc și mai cu seamă dela pericolul morții».

Tabu e molipsitor. Tot cecece se apropie de el, devine *tabuat*. Așă în Tonga, în Japonia, Tahiti, tot cecece se atinge de rege, de persoane, de obiecte tabu, este socotit ca *tabuat*. Pământul, el însuș, dacă este călcat de un rege, la Tahiti, devine tabu. Tot acelaș lucru este și dacă te atingi de vreun cadavru, de o femeie, de un idol, — când sunt în stare de tabu. Violarea tabului este urmată de sancțiuni.

1. Codin, *Sărbători*, p. 30.

2. Voronca, *op. cit.*, p. 169.

Cea mai importantă este aceea pe care am arătat-o și care este de ordin magic și religios: boala, nebunia și moartea ¹.

În Australia se crede că acoperămintele unei femei care este «la fire», omoară pe toți câți le ating ².

CAPITOLUL XXXIX.

Animalele.

Șarpele fu cel dintâiu obiect al cultului, al închinării. Puterea lui, forma lui proteică fură, poate, primele motive că el fu adorat. Acest cult se găsește pretutindenea: în India, Egipt, Fenicia, Babilonia, Grecia, Italia, Lituania, Persia, Cambridge, Bolivia, China, Ceylan, la Kalmuci, în Abisinia, Guineea, la Azteci, la Caraibi. Șarpelui i se ridică temple. Se crede, bunăoară, la Cafri că spiritul strămoșilor apare sub chipul acestuia. El ocupă în zoolatrie același loc predominant pe care-l are soarele în Sabeism, — adorarea cerului sau a stelelor. Șarpele eră socotit în religiunea indiană — ultima ei fază: Hinduismul — ca principiul răului.

Madagascarenzii cred că principiul răului ieă ipostasul șarpelui. Acelaș lucru îl credeau — în cosmogoniile lor — Perșii, Egiptenii, Grecii.

Edda scandinavă spune că șarpele (*Midgard*) este născut din răutăciosul și de zei clevetitorul Locke ³.

Faimoșii șerpi de pe varga lui Esculap (Asclepios) — spune mitologia — că vindecă toate boalele.

Pe zidurile orașului Pompeji, Esculap este închipuit cu un șarpe pe cere îl ține în mână și al cărui cap este afundat într'un vas cu medicamente.

La Egipteni zeul Serapis se închipuieă înfășurat de șase încolăcături ale unui șarpe.

Vergilius în Eneida, cartea V-a, ne spune că nu există nici un loc fără geniu, — care se arată în formă de șarpe.

Multe din sectele gnostice ale Asiei adorau șarpele ca pe principiul dătător de vieață.

1. Să ne gândim numai la „zilele cu ținere“ și la sancțiunile *ținerilor* acestora superstițioase !

2. A. Bros, *Rel. de non-civilisés*, p. 188—203 passim.

3. Dupuis, *op. cit.*, p. 89.

Aşa găsim pe Naasenii (dela *naûs*, ebreu, şarpe) cari considerau şi venerau şarpele ca un *eon* bun, ca o putere a lui Adam. Ofiţii (*δφικ-şarpe*) considerau ca zeu bun pe şarpele amăgitor al primei perechi omeneşti. În toate istoriile legendare, şarpele este asociat cu originea metalurgiei. (Se pare că prefacerile proteice ale lui, asemănătoare cu prefacerile pe cari arta metalurgiei le exercită asupra metalelor, au făcut pe oameni să creadă că între metale şi şarpe trebuie să fie o înrudire). Marele şarpe al Egiptului — Kneph — este părintele lui Vulcan (Hefaistos) dela Greci şi Romani. Cadmus ¹, zeul-şarpe (Grecia) eră privit ca cel dintâiu miner. Hi (Hoa), zeul-şarpe al Chaldeilor eră păstrătorul (păzitorul) comorilor ².

La Romani, şarpele eră, în unele împrejurări, un bine vestitor. Aşa, se spune că lui Maximin cel tânăr un şarpe îi prezice că va fi împărat, — încolăcindu-i-se pe după gât, în timp ce el eră cufundat în somn ³.

Coborâtorii din populaţiunile primitive ale Indiei venerează pe *Nagas*, — şerpii legendari, meşteri în lucratul metalelor.

În lucrarea sa despre cultul şarpelui, Fergusson dă o copie după un foarte vechiu monument din Industan, pe care vedem pe mineri că stau cu ciocanul în mână şi sunt păziţi de şerpi.

Multe legende ale vremurilor posterioare fac din şerpi păzitorii comorilor ascunse. În toate cărţile de alchimie, metalele sunt reprezentate prin şerpi ⁴.

La noi, mai cu seamă şarpele de casă se crede că nu trebuie ucis: cine îl omoară, nu-i mai trăesc copiii. La Nemţi şarpele este socotit ca o fiinţă năzdrăvană şi de aceea este înconjurat de tot respectul. Pe timp de secetă se prinde un şarpe şi se atârnă cu capul în jos. Au credinţa că astfel are să plouă în curând (Bohemia). Pielea de şarpe se crede că vindecă rănilor înveninate ⁵.

O piele de şarpe, jupuită în ziua de Sf. Gheorghe şi purtată nouă zile, la gât, se crede că fereşte de friguri. În aceeaşi zi, dacă tai un cap de şarpe cu un ban de *argint* şi îl porţi la gât, ai să fii scutit toată vara de friguri. Cine mănâncă din carnea şarpelui, înţelege *limba păsărilor*. Şerpii intră în gura oamenilor adormiţi ⁶. În Vâlcea

1. Vezi *Metamorfozele* lui Ovidius, *Metam.* IV, V.

2. Roisel, *op. cit.*, p. 165.

3. Julii Capitolini, *Maximinus Junior*, cap. IV.

4. Roisel, *op. cit.*, p. 165.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 110. Cf. Gubernatis, *op. cit.*, p. 54, t. II.

6. *Ibid.*, p. 111.

se crede că șerpii intră pe gura oamenilor cari au mâncat lapte.

Boala de tenie, «panglică», este socotită în popor ca o boală provenită din intrarea pe gură a unui șarpe. Tot în Vâlcea, când bate vântul neconținut, se spânzură un șarpe cu capul în jos, și — se crede — vântul se oprește pe dată. Pe alte părți gușterului i se taie capul, în luna Martie și cu un ban de *argint*, și acest cap se întrebuințează la boalele de gât ¹. În Sarai, jud. Constanța, se taie capul șarpelui cu o monetă și i se pun în gură trei fire de *usturoiu*. Pe acestea lumea le pune la pălărie și în seara de Sfântu Gheorghe, când vin vitele dela pășune, dacă te sui pe o movilă cu acest talisman la tine, poți vedea vrăjitoarele cari mișună în seara aceasta ².

Broasca. În legendele popoarelor indo-germanice, adeseori apar principii, principese și chiar zeițe, cu figura unei broaște râioase sau a unei broaște de baltă. Însă la început eră idea că în broasca râioasă se ascunde un duh binevoitor față de oameni. În Tirol se socotește că e păcat să omori o broască. În Norvegia i se atribuie puterea de a-și răsbună pe cel ce-i fac rău: de pildă i se așează noaptea pe piept. La Slavii sudici broasca este privită cu mult respect, căci este o ființă bună. Se crede că bățul cu care s'a scăpat o broască din gura unui șarpe, ușurează durerile nașterii, — atât la om cât și la animale ³. Cei din Brazilia și Plata adoră broaștele râioase ⁴. Tot așa și Indienii.

La Nemți se crede că dacă ai omorât o broască, va plouă îndată ⁵. În Oltenia și în alte părți locuite de Români se crede că broasca este sfântă și dacă o omori, plouă numai decât ⁶.

La Bulgari se crede că broasca este binecuvântată, fiindcă trupul ei nu putrezește, ci se usucă.

Poporul bulgar crede că broasca a binecuvântat-o Maica Domnului care a fost mângâiată de broască atunci, când Precesta întristată căută pe Iisus. Broasca i-a spus să nu mai fie mâhnită, căci n'are de ce. Căci ea și-a pierdut (i-au murit) toți brotăceii și

1. *Șezătoarea*, an. VIII, p. 105.

2. *Ibid.*, p. 108.

3. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 58.

4. Grasserie, *op. cit.*, p. 121—122.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 110—111.

6. *Ioan Creangă*, an. II, pag. 58—59.

nu mai este tristă. Și de-atunci ci-că a binecuvântat-o Maica Domnului ¹.

În Vâlcea și în alte părți se povestește o legendă tot cam în stilul celei povestite anterior. Ci-că Maica Domnului și-a fost căutând pe fiul-său, pe Iisus Hristos, pe care-l răstigniseră Jidovii. Și când mergea îngrijorată, întrebând și pe bun și pe rău, de l-au văzut cumvâ, numai ce se întâmpină cu o broască. O întreabă broasca de ce este tristă și amărită și, după ce i-a fost spus Maica Precesta toate cu de-amăruntul, ci-că broasca ar fi zâmbit și—i-ar fi zis, cu vorba ei glumeată: — «Ci nu mai plânge, nu te mai vâicăără după un fecior: că uite eu am *nouă* brotăcei și trec roatele carului peste ei, și tot nu mă mai «olicăiesc așa!» Și spune că Maica Domnului, a zâmbit, cu toate că inima-i eră sfâșiată de durere, și a blagoslovit broasca. Și de aia trupul broaștei nu putrezește, ci se usucă, cum sunt moaștele; și bem apă în care se scaldă ea. Și e păcat să superi sau să omori broasca. Da când omori o broască, Dumnezeu dă ploaie.

În Ungaria de Nord găsim o credință și o legendă analoagă. Ci-că Sfânta Fecioară, cu ochii scăldați în lacrimi, întâni pe drum o broască râioasă, care o întreabă, de ce plânge, de ce se vâicărează așa și unde se duce. Iar fecioara îi răspunse:—«O! Doamne, cum n'ăș plânge: aveam numai un fiu, dar și pe acela mi l-au omorît!»...

— Nu mai plânge, zise broasca. Eu aveam *doisprezece* feciori, și roțile carului au trecut peste ei, tocmai când se odihnau într'un văgaș făcut pe drum. Și iacă eu nu sunt așa de tristă ca tine.

Atunci Maica Domnului îi zise: — «Dacă tu nu-ți plângi pe fiii tăi, să nu mai putrezești niciodată! Iată de ce broaștele se usucă ².

În regiunea Pașcanilor se crede că grindina se poate alungă cu pielea unei broaște prinse în beciu, jupuită de vie și aninată în vârful unui băț de anine (arin) ³. În Moldova broaștele și aricii se socotesc sfinte și nimenea nu se atinge măcar de ele: se îngadue să umble și prin case.

Francezii cred că broasca este animalul vrăjitoarelor.

Ele ieau câte odată chipul unei broaște râioase sau al unei broaște de baltă. Dacă a fost rănită o broască râioasă, fără a fi omo-

1. Șișmanoff, *op. cit.*, p. 113—114.

2. M. Klimo, *op. cit.*, p. 108.

3. *Șezătoarea*, an VIII, p. 106.

rît-o, ea vine noaptea și se așează pe pieptul celui care a lovit-o — pentru a-l omorî, înăbușindu-l ¹.

În Vâlcea se crede că dacă broaștele «ocăcăiesc» într'una, e semn că va ploaie.

Tot așa se crede și la Aromâni ². La Romani, broaștele se credeă că sunt țărani lycieni pe cari Latona îi schimbase, îi metamorfozase în broaște. Și Romanii credeau că atunci când broaștele cântă mult, prevestesc ploaia. Vergilius pune între semne de ploaie și cântul nemăsurat al broaștelor :

... „Et veterem în limo ranae cecinere querelam” ³.

Brotăcelul (răcănêlul), mica broască de un verde așa de frumos, se crede că și el vestește prin cântecul lui apropierea ploii.

Alte semne de ploaie mai sunt: când lampa face fum sau pâraie fitilul. Credința aceasta o avem comună cu Romanii, căci iată ce cetim în Vergilius :

... „testa cum ardente viderent,
Scintillare oleum et putres concresecere fungos” ⁴.

Un alt semn că va plouă este și atunci, când furnicile își scot ouăle pe mușuroiu și umblă repede încoace și încolo (Vâlcea). În Vergilius cetim următoarele, cu privire la această credință :

„Saepius et tectis penetralibus extulit ova,
Angustum formica tenens iter”... ⁵.

Românii mai cred că broasca este sfântă, și pentru faptul că broasca aceea care e la facerea lumii îi aduce lui Dumnezeu pământ din fundul mărilor și Dumnezeu o blagoslovește ⁶.

Cadavrul uscat al broaștei se întrebuițează în magie. Vrăjitoarele romane fierbeau broaște în untdelemn, la răspântii. În Vâlcea se crede că cine *iea în farmece* broască uscată (cine mănâncă sau bea ceva descântat și cu trup de broască uscată), acela se usucă tot ca broasca, se face «scândură», «pastramă».

1. Șăineanu, *La Creat. métamph. en Français et en Roumain (Le Chien et le Porc)*, p. 138.

2. Cosmulei, *op. cit.*, p. 47 seq.

3. *Georgica* I, v. 378. Cf. Arat. *Diossem*, 215; Cic. *De div.* I, 8; Lucr. IV, 545.

4. *Georgica*, I, v. 391—392.

5. *Ibid.*, I, v. 379—380.

6. *Șezătoarea*, an III, p. 25.

În acțiunea magică a chemării ploii, broasca, animal acuatic, — joacă pretutindenea un rol capital. Am văzut acest lucru la noi și la alte popoare europene. Indienii din Orenoc biciuiesc broaștele când seceta e mare și lumea are nevoie de ploaie. În Australia broaștele se omoară tot în acelaș scop.

În India, pentru ca să plouă, se spânzură o broască cu capul în sus¹.

La Români se crede că untura de broască e *bună* contra reumatismului.

La cei vechi inima de broască se purtă ca talisman.

Se credeă că dacă freci cuțitul de tăiat viea cu sânge de broască, podgoria are să-ți fie ferită de gânganii și de degerare².

Româncele au obiceiul să descânte cu trupuri de broască :

«Ieai o broască, îi coși gura cu *mătase roșie*, o pui într'o ulcică, iar ulcica pe jăratric, pe vatra tare înfierbântată și o coci de vie așa ; și pe deasupra în svârcolirea ei, o mai înțepi mereu cu acul și îndrugi din gură :... «Cum înțep eu broasca, așa să înțepe junghiurile pe cutare femeie, și cum nu poate țipă broasca, așa să n'aibă gură cutare să-și spună focul și cum se coace asta, așa să se coacă ea !».

Se mai fac felurite vrăji cu ochi, cu creieri, cu mațe de broască.

Lupul. În poporul românesc se crede că acel ce a văzut lupul sau acel ce a fost văzut de către lup, răgușește rău de tot. Adeseori se înlocuește, în acest caz, expresiunea : a *răguși*, cu expresiunea *a vedeà lupul*. Vergilius ne arată în două versuri ale sale, că Romanii credeau la fel :

...„Vox quoque Moerim
Jam fugit ipsa : lupi Moerim videre priores“³.

Francezii cred la fel : când cinevă are guturaiu de nici nu poate vorbi, se zice că a deschis gura tocmai când treceà lupul pe lângă el și i-a suflat lupul în gură. Aceleași credințe le au și Norvegienii. Francezii mai cred că dacă-i zici din vioară, scapi nemâncat de lup. Sébillot povestește o frumoasă istorioară pe tema aceasta⁴.

1. A. Bros, *Rel. d. non-civilisés*, p. 79.

2. Geop. V, 30, 3. (A se vedeà feluritele descântece și vrăji făcute cu trupul de broască în «Wissowa», *op. cit.*, vol. I, 70—71.)

3. Vergilius, *Eclog. IX*, v. 53—54.

4. Sébillot, *op. cit.*, p. 107—109 (vol. II.).

La Români se crede, pe alocurea, tot așa. In basmele românești se spune că lupul e făcut de dracul cu învoirea lui Dumnezeu. Împărații din basme ieau chip de lup când vor să cerce istețimea și îndrăzneala fiilor și fiicelor lor, atunci când pleacă la răsboiu ¹.

Tot în basmele noastre, necuratul ieă chip de lup ; lupul aduce iapa măiastră ; ajută pe voinic a luă pasărea de foc ; e năzdravăn ; omul, vrăjitorul, ieă chip de lup ².

Wallonii spun că omul răgușește când vede lupul ³.

Aceleași credințe le găsim la Germani ⁴, Italiani și Francezii.

In limbile italiană și franceză avem și expresiuni cari ne dovedesc acest lucru :

«avoir vu le loup»)
«aver visto il lupo») = a fi răgușit.

Nu numai la Greci și la Romani întâlnim această credință superstițioasă, ci și la popoare mai vechi. Așa, într'o rugă către Haoma (Homa), un credincios al lui Zoroastru, între altele se roagă de acest «îndepărtător de moarte» ca să-i dea puțința de-a *observă, el mai întâiu*, pe hoțul care vrea să-l prade și pe *lup* — mai nainte de-a fi văzut de către aceștia ⁵.

Părul de lup și de urs este bun de afumat bolnavii — după credința Românilor și Aromânilor ⁶.

Ficatul de lup te scapă de oftică (Credință românească).

Ovidius vorbește despre vrăjitoarea Medeea care pregătește o băutură magică cu *ierburi de pe morminte*, cu cleiu, cu *mărgăritare de Orient*, cu *mațe de lup*, cu *aripi de bufniță*, cu *ciocuri de corb* și piele de viperă.

In Vâlcea se crede că ficatul și gâtlejul de lup sunt bune de descântec «de urît».

Câinele este socotit și de poporul românesc, și de alte popoare, ca un vestitor al morții. Vechii Ebrei credeau asemenea că urletul câinelui vestește moartea oamenilor sau a dobitoacelor : «Dară *asupra* tuturor fiilor lui Israel nici un câine nu va *chelălăi*, nici *asupra* oame-

1. R. Codin, *Inger. Românului*, p. 62.

2. L. Șăineanu, *Basme române*.

3. Monseur, *op. cit.*, p. 14. Cf. *Quest. de folkl. wallon*, p. 128.

4. Wuttke, *op. cit.*, § 271.

5. Apud Librecht, *op. cit.*, p. 335.

6. Nenițescu, *op. cit.*, p. 536.

nilor, nici asupra vitelor»¹. Poporul nostru mai crede că dracul poate lua chipul unui câine. Poate că această superstiție se datorește faptului că ochii câinelui au noaptea o lumină foarte vie. La Francezi se crede că dracul iea câte odată chipul unui câine, în insula Guernesey; sau al unui câine negru, în Morvan.

În Saintonge se crede că vrăjitoarele se prefac în câini albi. În Portugalia în numele dracului intră și al câinelui (cão). Animalele fantastice poartă, în diferitele provincii franceze, numele de câine-roșu, câine alb. Așa *le ché rouge* (în trad. vendeene); *le chinbianc* (în trad. Lorrain)².

La Romani se credea că o curea făcută din piele de câine și înfășurată de trei ori împrejurul gâtului ferește de *încăciune*³.

O mulțime de vrăji erau făcute cu părți din cadavrul de câine⁴.

La Români căpățâna de câine, arsă și pisată se plămădește în rachiu și se bea de vătămătură; unii se scaldă,—ca să le treacă de brâncă,—într'o leșie în care s'a fiert un cap de câine. La Norvegieni se crede că dacă te afumi cu păr de câine, vindeci mușcătura de câine. Acesta este un procedeu *homeopatic*—că adică ceea ce aduce, cauzează o boală, tot aceea aduce și vindecarea ei⁵.

Câinele este socotit de popor ca simțitor de duhuri necurate. Acest fapt se oglindește foarte bine într'o poezie cu motiv popular a genialului M. Eminescu:

...„Ea (fata de împărat) pe noi ne simte 'ndată ce ne apropiem
[descalți,

Suntem duhuri necurate (smei) și 'mpăratul cela Roș,

Are'n vatră, în cenușă un *cățel* și un *cocoș*;

Năzdrăvani's bată-i naiba, cum *ne simt* îi vezi că 'ndrugă,

Unul bate, altul cântă și-o tulim urît la fugă.

(*Călin Nebunul*).

În Vâlcea se crede că dacă câinele sare peste «pomană» (masa dela pomană), aceasta e semn că masa nu e plăcută mortului, nu e «primită» de sufletul răposatului. Aici se arată destul de clar credința că duhurile stau în legătură cu câinii și-i îndeamnă să le fie tălmăci ai voilor lor.

1. *Exod*, II, 7.

2. Șăineanu, *Creation métaph. (Le Chien et le Porc)*, p. 55.

3. Plinius, H. N. XXX, 35.

4. A se vedea în Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 73.

5. Librecht, *op. cit.*, p. 353-354.

În Mehedinți și în Vâlcea, dacă sare câinele peste urzeală, e semn că va muri cineva și pânda va servi ca giulgiu de mort. Ca să se evite aceasta, se ia câinele și se trece înapoi, tot peste urzeală.

În Vâlcea este oprit de a zice câinelui : «sărac», «biet».

Tăria câinelui a rămas de pomină : «Omul e câine !» pentru : «omul e rezistent, cum e câinele».

Cuvântul *câine* se ia și în înțelesul rău : *Ce câine de om !*

Câinele este îndărătnic : «De abia l-am făcut de cutare să meargă», «câine câinește, de l-am făcut să meargă!» Câinele nu cunoaște mila, tot ca Turcul, de aceea se zice : «Turcul e câine!» Dacă n'are el milă, nici noi nu trebuie să avem milă de el : «Dă ca'n câine!»; «Să nu-ți fie milă tot ca de un câine!». Când tună și fulgeră, să îndepărtezi câinii, căci odată cu ei—cu dracii cari sunt în ei—te poate trăsni și pe tine.

Iepurele. Este credința la noi (României), că dacă-ți taie un iepure calea, n'are să-ți meargă bine¹. Credință identică cu a noastră au Rutenii din Bucovina².

La Germani se crede așijderea. «Când te-ai întâmpinat cu un iepure, nu-ți merge»,—este o zicală străveche, care să găsește și la vechii Inzi și la Slavi și la toate popoarele înrudite cu ei³.

Aromânii cred că iepurele care-ți iese înainte, îți vestește o nenorocire⁴.

În Moldova și în Muntenia se crede că iepurii când se apropie sau intră în sat,—vestesc iarnă grea⁵.

Sângele de iepure are puteri miraculoase : Ca să poți ochi bine cu pușca, să-i ungi țeava cu sânge de iepure⁶.

Norvegienii cred că atunci când iepurele trece prin fața unei case, vestește moartea unuia dintre cașnici.

De toate neamurile acest animal este socotit ca rău prevestitor⁷.

Cu untura de iepure descântată, dacă se unge o femeie care se sbate în durerile nașterii, își ușurează foarte mult sarcina «făcutului» : «Sare copilul din ea, cum sare iepurele» (Jud. Vâlcea).

1. *Șezătoarea*, an. III, p. 31. Iepure sau popă cu barbă roșie de-ți va ieși în cale,—îți merge rău. Cf. *Ioan Creangă*, an. II, 211. Cf. an. VI, p. 19

2. D. Dan, *Rutenii din Bucovina*, p. 16—17.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 186 Cf. Meyer, *op. cit.*, p. 260.

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 49. Cf. P. N. Papahagi, *op. cit.*, vol. I, p. 97

5. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 21; Elefterescu, *op. cit.*, an. I, p. 29.

6. *Ibid.*, an. IV, p. 115.

7. Librecht, *op. cit.*, p. 315.

La Francezi se crede că dacă o nuntă se întâlnește cu un iepure, mirii au să fie nenorociți ¹.

În Lesbos se crede acelaș lucru ².

Pielele-Roșii adoră iepurele ³.

Pisica.

Și la Francezi și la Români se crede că acest animal cu fizionomia gravă și tăcută, cu ochii scânteietori, ascunde de multe ori vreun demon sau vrăjitor.

«Câinii sunt dela Dumnezeu, iar pisicile dela Dracul», — zice un proverb provençal. La Români se zice că pisica «trage» (se roagă) să orbească stăpănu-său, pentru ca să poată să-i iea bucătura din mână, însă câinele «trage» să se îmulțească stăpânii, pentru ca fiecare copil să iasă cu bucătura în mână, ca să aibe și el să mănânce fărâmiturile.

În Vâlcea se crede că atunci când «se lea» pisica, vestește ploaie. Tot așa se crede și în Franța ⁴.

În Vâlcea se crede că cine scuipe pisica, o va linge de scuipat, «pe ailaltă lume».

La Grecii din Lesbos se crede că dacă «se lea pisica», va plouă îndată ⁵. Tot așa și la Aromâni ⁶. Pisica este socotită ca o încarnare a vrăjitoarelor și în focurile dela Sânzâene, din Paris; autodafê-ul pisicilor eră socotit ca o pedeapsă a vrăjitoarelor. Aceste autodafê-uri se făceau la Paris, la Metz — până la finele secolului XVIII, iar în Picardia această distracție se practică și în secolul XIX ⁷.

La Bulgari se crede că câinele se bucură când stăpânul are copii, fiindcă fiecare iese cu bucătura și i-o dă. Pisica însă nu e așa: ea vrea ca numai pe ea s'o țină stăpănu-său în poală. Se crede că dacă pisica va sări peste un mort, acel mort se va face strigoiu (vampir) ⁸. La fel se crede și la Români (Vâlcea).

1. Sébillot, *op. cit.*, tome XXII, p. 121.

2. Georgeakis, *op. cit.*, p. 339. Cf. Theocrit *Idile* II, 12—35; Ovidius *Fast.* I, 389.

3. Grasserie, *op. cit.*, p. 121.

4. Sébillot, *op. cit.*, p. 106—107, tome II.

5. Georgeakis, *op. cit.*, p. 339.

6. Cosmulei, *op. cit.*, p. 49.

7. Șăineanu, *Creation Métaphor. (Le Chat)*, p. 79, 82.

8. Șișmanoff, *op. cit.*, p. 14.

Cu păr de pisică neagră se face «de urît» între doi îndrăgostiți, între bărbat și nevestă (jud. Vâlcea).

În jud. Vâlcea se crede că cel ce caută să «piardă» (rătăcească) o pisică, trecând-o peste o apă, este blestemat de ea și orbește. Pisica face și pe ghicitoarea :

Cel ce vrea să știe coprintul sorților din urna Destinului, freacă urechile unei pisici și pe urmă îi dă drumul, și dacă se scutură e semn că răspunde afirmativ întrebării puse, și vice-versa.

Acest procedeu de a ghici îl întrebuintează mai cu seamă fetele când le vine chef s'o întrebe când se vor mărită și pe cine au să iea în căsătorie.

Când îi freacă urechile, zic următoarele cuvinte :

„Pisicuță
Bălăuță,
Să mi te scuturi,
Să mi te bucuri,
Dacă-o luă (cutare)
Pe (cutare);
Să stai pe loc
Ca turta'n foc,
Cu urechile chilibă,
Cu coada bâzdâc, așa !“

Cu cele dintâi excremente ale «puiului» de pisică, se face «de urît» (Vâlcea).

Când se uită pisica în sobă (sau când se dă pe lângă foc), are să vremuească ¹. La Walloni se crede că dacă «se lea», se *spală* pisica, are să plouă ².

În Vâlcea, când pleacă flăcăul să se însoare, mamă-sa aruncă pe el o pisică, pentru ca fata la care se duce în peșit să se țină «scaiu» de el, rugându-și părinții ca «să facă» cu peșitorul.

Cârțița (Sobolul).

Nemții cred că pielea de după capul *cârțiței* dacă li se dă cailor, în grăunțe, face ca să se îngrășe «ca malul». Ea vindecă și epilepsia. Mușuroarele de cârțițe au putere vrăjitoarească ³.

La cei din Vâlcea se crede că dacă «toci», tai în bucățele trupul unei cârțițe și-l dai calului în grăunțe, se îngrășe, să fie «uscat

1. *Ioan Creangă*, an. II, p. 158.

2. *Monseur, op. cit.*, p. 10.

3. *Wuttke, op. cit.*, p. 118.

ca gardul». Unei femei grase peste măsură și scundă i se zice : «cârțiță» (Vâlcea). După credințele românești cârțița este metamorfozarea unui băiat de popă care avea obiceiul de a sparge și a mută mejdinele (miezuinele) moșiilor vecine cu a sa pentru a și-o mări.

Șoarecii au fost și sunt socotiți de poporul nostru ca niște ființe spurcate. Dacă s'au apucat și au ros dintr'o pâine, se crede că nu mai e bine să mănânci din locul de unde au mâncat ei : partea aceea este tăiată și se dă hoarelor. În vechime, la Greci și Romani, orice lucru ros de șoareci eră socotit ca lucru necurat și de rău augur. Teofrast ne spune în «Caracterele» lui, că pe timpul său, de se întâmplă ca șoarecii să roadă vreun sac, oamenii superstițioși nu mai voiau să se servească de el și îl aruncau ¹.

Cicero zice tot în privința aceasta ². «Nos autem ita leves atque inconsiderati sumus, ut si mures corroserint aliquid, — quorum opus hoc unum, — monstrum putemus».

La Germani când se arată mulți șoareci pe câmpii, nu e de-a bună : vestesc războiu, foamete ș. a. ³. și aceasta la toate popoarele nu numai la ei.

În Norvegia se crede că înmulțirea șoarecilor într'o casă este un «semn rău» ⁴.

[Medicina (Higiena) a și demonstrat ceea ce superstiția numai enunțase, — ca rezultat al unei vagi experiențe și observațiuni. Știința modernă arată că șoarecii și guzganii au în culcușul moale al părului lui mătăsoș adevărate colonii de bacili patogeni].

Românii cred că șoarecii de câmp, când «se trag» către sat, vestesc că iarna bate la ușă ⁵.

Se povestește despre Cato că întâlnind pe un prieten cu fața îngrijată, și întrebându-l ce nenorocire i-a venit pe cap, — acesta îi răspunse :

— «M'astept la toate, prietene ! Inchipuește-ți : când m'am deșteptat de dimineață, am văzut un șoarece rozându-mi pantoful !»

— «Ei bine ! zise Cato. — liniștește-te. Minune ar fi fost dacă pantoful rodea șoarecele» ⁶.

1. *Caractères de Theopraste, op. cit.*, p. 496, 497. Nota.

2. *De Div.*, lib. II, cap. XXVII.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 188—189.

4. Librecht, *op. cit.* p. 326.

5. Elefterescu, *op. cit.*, an. I, p. 28.

6. Șăineanu, *Studii Folklorice*, p. 233.

În Celebe și în Noua-Guinee, dinții căzuți se aruncă pe acoperiș invocându-se șoarecii și șobolanii ca să crească dinții frumoși ¹. În Vâlcea se crede că liliacul este șoarece care a mâncat anafură, «năfură». Tot așa se crede și în alte părți locuite de Români; e o credință generală (Voronca).

La Aromâni se crede că liliacul este șoarece pe care l-a pedepsit Dumnezeu, dându-i aripi și poruncindu-i să nu mai vadă lumina soarelui ².

Ca și la vechii Evrei ³, la Români liliacul e socotit ca «spurcat» și nu se mănâncă.

Calul, Boul.

Calul — «la plus noble conquête de l'homme» — a fost și este cea mai iubită și venerată vietate din câte stau în apropierea și în tovărășia omului.

S'a crezut, la mai toate popoarele, că, după jertfa omenească, cea mai plăcută jertfă ce s'ar putea aduce zeilor, este jertfa de cai. Germanii, după spusa lui Agathias, jertfiau cai geniiilor din fluvii.

Acelaș obicei îl aveau și Troienii:

Messașii îi jertfiau caii *soarelui*: cea mai de căpetenie zei-tate a lor ⁴.

În județul Vâlcea se crede și se povestește că Dumnezeu făcuse pe om cu aripi, ca să poată sburâ. Dar calul l-a rugat pe Dumnezeu, să nu-i mai facă aripi fiindcă are să-l poarte el în spinare, mai iute ca vântul, mai repede ca pasărea cea mai ageră la aripi. Și Dumnezeu a ascultat ruga calului, și a luat aripile de pe umerii omului.

Capățânile de cal se puneau odinioară în parul dela gardul împrejmuitor al curților, pentru a le feri de dhuri necurate și de vrăji drăcești. Acest obicei se mai păstrează în jud. Muscel. Căpățâna de cal se pune în par la gardul ce împrejmuește grădinile cu pomi, pentru a-i feri de omizi, etc.

Astăzi aceste căpățâni-talismane s'au înlocuit cu oale sparte (Jud. Vâlcea).

1. A. Bros, *Rel. d. non civilisés*, p. 76.

2. I. Nenișescu, *op. cit.*, p. 537. Pentru credințele clasicilor, cf. Ovidius, *Met.* IV, I.

3. Levitic, II. 19.

4. Dupuis, *op. cit.*, p. 32.

În vechea pictură bisericească chipul calului simbolizează iu-eala, graba spre fapte bune.

În mitologia clasică chiar și zeii (Poseidon și Kronos) ieau chipul calului.

Calul presimte nenorocirile și simte apropierea duhurilor.

Caii lui Ahile sunt năzdrăvani, ei plâng :

«Stând mai de-o parte de luptă, plângeau telegarii cei mândri ai lui Ahile, când ei își văzură căzut pe stăpânul și tăvălit la pământ de mâna cea cruntă a lui Hector ¹. În cartea *Alexandria*, faimosul Bucefal *plânge* la moartea eroului și-l răsbună, ucigând pe asasin.

În cântecele sârbești calul lui Marko Krlevici vestește plângând sfârșitul apropiat al eroului ; și în *bilinele* rusești calul înștiințează pe stăpânul său Ilia Muromet, de apropierea primejdiei. (Ca în poezia populară a noastră : *Mihu-Copilul*).

În Ramayana, calul lui Ravana prezice cu lacrimi eroului : învingerea și moartea ². Pentru haiducul sârb—care n'are nici soră, nici frate ca să se jure pe ei—calul este acela pe care face el un strașnic jurământ ³.

În basmele noastre calul joacă un mare rol. Calul duce călare pe voinic, iute ca gândul și ca vântul. Alteori e înaripat la picioare (cu 6, 12, 24 de aripi) și când le dă drumul aripelor, ocolește lumea într'un ceas.

Sboară până la nori, și se lasă jos ca fulgerul ; apoi se urcă până la lună și la soare.

Răsbună pe stăpânu-său.

Povățuește pe voinici la tot pasul : cum să se ducă la cutare smeu, la cutare împărat, la fata din piatră.

Mănâncă jăratec, dă de știre smeului când i se fură fata, suflă pe nări și preface pe stăpânu-său în musculiță ⁴.

În Norvegia, — când se tăvăleşte calul în fața casei în care zace stăpânul său, se crede și se spune că acesta are să moară ⁵.

1. *Iliada* (trad. Murnu), cânt XVII, v. 425—27.

2. Șăineanu, *Basm. Rom.* p. 86—87.

3. Dozon, *Poes. pop. serbes*, p. 133.

4. Rădulescu Codin, *Ingerul Românilui*, p. 16.

Cf. Suetonius, *Duodecim Caesares*, Cap. LXXXI (Ed. Didot, Paris MDCCLV).

5. Librecht, *op. cit.*, p. 314.

La Români se spune că strigoii sunt simțiți de cai, cari nu trec peste mormintele lor ¹.

Siberienii au aproape aceeaș credința ca Români. Iată ce crede despre cal un vizitiu siberian.

— «Uită-te, calul e vită necuvântătoare și tot pricepe și el. Cum ajung caii colo pe dâmb și se uită împrejur, nimeni nu-i mai poate opri: — *el miroase păcatul*» ².

Calul și Delfinul erau consacrați, la cei vechi, zeului Neptun. Acest zeu crease calul izbind cu tridentul în pământ, iar pentru a-l îmblânzi, tot el născocise frâul.

Atât de frumoasă origine are calul, după poveștile pline de poezie și de sămburi de adevăr ale celor vechi!

În poezia noastră populară, calul și voinicul (haiducul) sunt «frați de cruce»:

„Voinicelul fără cal
E ca peștele pe mal“,

zice un cântec din jud. Vâlcea.

În baladele noastre calul este năzdrăvanul purtător de grijă pentru îngroparea stăpânului său mort.

În balada «Toma Alimoș», cetim următoarele versuri pline de o negrăită duioșie :

„Alelei ! murguleț mic,
Aleii ! dragul meu voinic,
Ochi-mi se painjinesc,
Norii sus se învârtesc.
Te grăbește-aleargă, fugi,
Și ca gândul să mă duci
Colo'n zarea celor culmi,
La gropana cu cinci ulmi,
Că eu murgule-oiu muri,
Pe tine n'oiu mai sări!
Iar când sufletul mi-oiu da,
Când nu te-oiu mai desmierdă,
Din copită să-ți faci sapă,
Lângă ulmi să-mi faci o groapă,
Și cu dinții să mă-apuci,
În tainiță să m'arunci.
Ulmii că s'or clătina,

1. *Ioan Creangă*, an. II, p. 211.

2. Korolenko, *Nuvele siberiene*, p. 59.

Frunza că s'a scutură,
 Trupul că mi-a astupă!¹

 „Să cauți murgule în zori,
 Să-mi găsești vreo două flori,
 Și la cap și la picioare
 Să-mi sădești câte o floare . . .”¹.

În arta magică, diversele părți ale cadavrului de cal au o întrebuințare aproape tot așa de întinsă ca și cele din cadavrul omenesc.

Ficatul de cal, plămădit în rachiu, este bun — cred Românii — la amețeli și nebunie. Boașele de cal le pun țărani pe buba-rea, dalac.

Pentru oftică și lipitură țărani plămădesc în rachiu boașele unui cal negru și beau cu lunile din această doftorie.

Ca să ferești pomii și verdețurile de omizi, pui într'un par de gard o tivgă de cal².

Căpățâna de cal se pune în parii gardului ca să apere satul de holeră, după cum se zice de unii.

Alții spun că alungă ciuma, iar alții că stârpește omizile.

[Plinius ne spune că aceeaș credință o aveau și Romanii³.]

Tot căpățâna de cal alungă duhurile rele ale văzduhului: Ielele; Sân-Toader, Joimărițele. Cu fum de căpățână de cal arsă pe cărbuni, se afumă țărani români când bântue holera.

Untura de cal, amestecată cu alte leacuri băbești, se dă celor ce suferă de reumatism. Măduva calului din picioarele de dinainte scoate răceala din oasele mâinilor; iar măduva din picioarele de dinapoi tămăduiește reumatismul picioarelor, — dacă te ungi cu ea.

Bulgarii cred că o căpățână de cal înfiptă într'un par din gard, sau pusă într'un par din grădină, — ferește de vampiri (strigoii)⁴.

După credințele celor vechi, scăfârliia unei iepe făcea ca grădina în care se puneă să fie foarte rodnică (mănoasă)⁵.

Despre întrebuințarea în magia celor vechi a lui *Hippomanes*

1. V. Alecsandri, *Colect. de poezii populare*.

2. Ioan Creangă, an I, p. 148.

3. Scăfârliia de cal, dacă se pune într'un par din gardul grădinii cu pomi, omoară, stârpește omizile (XIX, 180).

4. *Echos d'Orient*, an. VII, p. 27.

5. Pallad, I, 35, 16.

(scursură dela iepe ; cucuiu de carne crescut în fruntea mînzului) vorbește Aristot, Plinius,¹ ș. a.

Boul este animalul cel mai iubit de toate popoarele de agricultori, — popoare așezate, pașnice, cu rosturile lor. [De aceea în legendele lor găsim că și zeilor le place să iea figura, chipul lui : Juppiter (*Zeus*) iea chipul unui taur și metamorfozează în junincă pe iubita lui : *Io*].

Din prinosul cinstit al muncii lor câmpenești, ei duc ca jertfe zeilor cerești și subpământești corpul gras și curat al acestui animal quasi-sfânt.

În ritualul jertfelor religioase la popoarele vechi, găsești întotdeauna amintită jertfa de boi, ca una care place foarte mult zeilor și oamenilor, muritorilor și seninilor nemuritori. Dacă însemnătatea lui în vieța zilnică și comună este așa de mare, în vieța ascunsă, misterioasă, regulată de norme magice, însemnătatea lui este tot așa de capitală.

În poveștile românești *boul* este — ca și în vieța reală — ajutorul omului în lupta cu smei prefăcuți în animale sălbatice.

E năzdrăvan : lingând rănile stăpânului său îl înviează².

Vreau să vorbesc acuma despre întrebuițarea cadavrului de bou în magia popoarelor.

La Români cămașa vițelului dela vacă ce fată întâia oară, se pune într'o oală nouă, cam măricică, așa ca să se umple numai până la jumătate cu cămașa, iar deasupra se pun *trei* fire (spice) de grâu, *trei* de secară, *trei* de orz, *trei* de ovăz, *trei* de cânepă, *trei* de in, *trei* de mac, *trei* de trifoiu, și tot câte *trei* fire din orice fel de sămânță.

[La cumpărarea oalei acesteia nu încape nici un târg, ci trebuie să dai pe ea atît cât cere olarul].

Deasupra celor amintite, se mai pune *un* pumn de făină de grâu și *unul* de făină de popușoiu [porumb] și apoi oala se îngroapă pe locul unde a fâtat vaca.

Astfel *tocmită*, vaca este ferită, cât va trăi, de cei ce ieau «mana»³.

În Muntenia, pe vremuri, se atârnavu capete de boi de capul de dinapoi al cumpenii dela fântâni.

1. H. N. XXVIII, 181, 261 și VIII, 165.

2. Rădulescu-Codin, *Ingerul Românului*, p. 199—200.

3. *Ioan Creangă*, an. II, p. 100.

Acest lucru ni-l face cunoscut Lancelot într'o descriere a călătoriei sale dela Giurgiu la București ¹.

Romanii aveau acelaș obicei: Atârnau la cumpenele puțurilor capetele boilor (vitelor) jertfite, pentru ca izvorul să fie *bun* pentru dobitoacele ce se vor adăpa din el:

La gospodăriile franceze și șvabe capetele de boi (cai) se țin ca talismane contra farmecelor, a duhurilor rele și contra molimelor ².

În stema țerii noastre, în mărcile poștale mai vechi, capul de bou stă ca emblemă așa de elocventă a ocupațiunii zilnice a poporului nostru—coborîtor din Romani.

Pe vremuri capetele de boi se îngropau în temeliile feluritelor zidiri pentru a li se garantă astfel durabilitatea. Astăzi vezi adesea în orașele noastre, la multe clădiri capete de boi și de cai făcute în gips. Aceasta este o vădită reminiscență a obiceiului citat mai sus.

* * *

În Vâlcea se povestește că pe când Maica Domnului se acio-lase în peșteră și-i venise ceasul de născare, a căutat prin ieslele vițelor nutreț, ca să-și facă un strat pe care să se prăsească. A căutat mai întâiu la cal și n'a găsit nici un fir: că știi: calul *ronțăc* toată noaptea și nu șeade de loc cu gura lui.

Și l-a blestemat Maica Domnului ca să tot mănânce și să bage în el «ca 'n groapă», dar de săturat să nu se mai sature. Dar i-a lăsat și lui o noapte în care să se sature: noaptea de Sf. Gheorghe.

În Transilvania se crede mai la fel. Iată ce zice un cântec popular :

Când fu la mijloc de plaiu,
La grajdurile cailor,
Grăi Maica Precesta
Din paiete grâului,
Din florile fânului:
—Stați voi cai de-a *roaderea*,
Să mi-ți nască fiul sfânt,
Fiul sfânt pe acest pământ!
Caii dacă-mi d'auziau,
Mai tare îmi ronțăiau.
Maica sfântă-i blestemă
Și din graiu așa grăiă:

1. *Albina*, an. XVI, p. 1508.

2. Meyer, *op. cit.*, p. 200.

—Fire-ați voi cai blestemați
De mine, de Dumnezeu,
Mai tare de fiul meu;
Și voi cai să n'aveți saț
Numa'n noaptea de Ispas
Și atuncia numai un ceas !...¹

Și a căutat și în ieslea bouului și acolo a găsit de pus pentru strat. Și l-a bine cuvântat Precesta, să se sature pe fugă și să nu înflămânzească așa de repede, cum înflămânzește calul.

O credință analogă întâlnim într'o poezie populară din Transilvania :

...La grajdurile boilor,
Grăi Maica Precista
Din paiele grâului,
Din florile fânului :
— Stați voi boi de-a roaderea,
Să mi-ți nască fiul sfânt,
Fiul sfânt pe acest pământ !
Boii dacă-o auziă,
Cu rumegatul stătea,
Jos la iesle se plecară,
Și suflară de-ajutară...

Maica Sfântă-i alduiă (binecuvântă)

Și din gură așa grăia :

—Fire-ați voi, boi, alduiți
• Și în veci blagosloviți
De mine, de Dumnezeu,
Mai tare de fiul meu,
Și voi boi să aveți saț;
De trei ori pe zi mâncări
Și de două adăpări !²

La Nemți se crede că dobitoacele vorbesc în anumite timpuri, la miezul nopții de Crăciun³. Tot acelaș lucru se crede și la Francezi⁴. Dacă stăpânul le îngrijește bine, ele îi urează viață lungă și fericită. De aceea stăpânul trebuie să le pună, cel puțin în seara aceea, strat bun și nutreț din belșug. În noaptea aceea ele și proorocesc ceea ce are

1. Alex. Viciu, *Colinde din Ardeal*, (Publ. Acad. Rom.) p. 40. Cf. p. 43, 45. 46.

2. *Ibid.*, p. 40-41, Cf. p. 43.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 55, 56.

4. *Rev. d. trad. populaires*, an. 26, n. 9-10, p. 304.

să se întâmple, și nu este bine să le ascuți, când își desleagă limba lor. În Hautes-Vosges se crede la fel¹. La noi se crede că la Anul Nou vorbesc vitele și trebuie să se îngrijească bine, căci altfel, în loc de a ură de bine stăpânului lor, îl blestemă, de nu se alege praful și pulberea de el. Tot în noaptea aceasta se crede că animalele proorocesc².

La Slavii de Sud se crede că vitele vorbesc în seara de Sf. Vasile și le poți auzi, dacă nu te-au văzut³. Tot așa cred și Rutenii din Bucovina⁴.

În Vâlcea se crede că boul este binecuvântat de Dumnezeu, căci l-a blagoslovit Maica Domnului, fiindcă îi acoperiă copilul în iesle: dar catărul e blestemat să nu se mai îmulțească, fiindcă descoperiă pe Iisus de paiele cu cari-l acoperise maică-sa.

Tot așa se crede și la *Bulgari*⁵.

CAPITOLUL XL.

Insectele.

Păianjenul eră pentru cei vechi metamorfozarea princesei Arachne, fca lui Idmon, rege al Colofonului. Ovidius într'una din «Metamorfozele» sale descrie luarea la întrecere a acestei princesse cu zeița Minerva, la lucrarea de covoare, care prezentă diferite scene. Minerva, supărându-se de îndrăzneala fetei și fiindu-i necaz pe ea, din cauza măestriei pe care o dovediă, o lovî cu suveica. Fără să zică nimic, fecioara (Arachne) vru să se spânzure. Dar Pallas-Atena, înduioșată, o ridică pe Arachne după ce se spânzurase, și o transformă într'un păianjen, blestemând-o astfel:

„Vive quidem, pende tamen improba, dixit,
Lexque eadem poenae ne sis secură futuri
Dicta tuo generi, serisque nepotibus esto!“

Acelaș blestem de a fi nesigur de vieață, de a trăi spânzurat, dar viu, acelaș blestem îl ispășește și păianjenul nostru și nu numai el, ci și toți urmașii lui. Că ci-că mai demult păianjenul a fost

1. Sauvé, *op. cit.*, p. 371.

2. Voronca, *op. cit.*, p. 125, 126.

3. Krauss, *Slavische*, V. F., p. 292.

4. D. Dan, *Rutenii din Bucovina*, p. 13.

5. Cf. Șișmanoff, *op. cit.*, p. 101.

fiind o fată frumoasă-frumoasă, «picată» nu altceva și pricepută nevoie-mare la «trasul» borangicului. Și ea s'a fost luat la întrecere cu Maica Domnului, și a rămas-o pe Sfântulica. Și de atunci a blestemat-o Maica Domnului să fie tot spânzurată cu fire de borangic și să se facă păianjen. Și cine omoară un păianjen—«ne sis secură futuri»,—i se iartă *nouă* păcate (Vâlcea).

Aromânii cred că cine omoară un păianjen, aceluia i se iartă un păcat ¹.

Când se lasă păienjenii «poièjinii», e semn că are să plouă (Vâlcea și în alte ținuturi românești). Cf. *I. Creangă*, an. II, p. 210.

Germanii cred tot la fel cu noi Românii ².

Francezii cred că dacă păianjenii lucrează la pânza lor mai mult ca de obicei, are să plouă negreșit ³.

În județul Dolj se crede că păianjenul s'a apucat la întrecere la tors cu Maica Precista. Păianjenul a întrecut-o pe Precista, torcând fire mult mai subțire și mai bine. Și de atunci l-a blestemat Preacurata că unde s'o ascunde, acolo să-l găsească omul și să-l omoare, iertându-i-se de fiecare păianjen omorît câte *șapte* păcate ⁴.

La Walloni se crede că omorîrea unui păianjen e o faptă bună ⁵.

Muștele când pișcă tare, vestesc ploaie sau moină. Credință comună nouă și Francezilor ⁶ și Germanilor ⁷.

Lăcusta. Se crede la Germani că cu zeama gălbuie pe care o lasă ea din gură, când este supărată de cineva, se pot vindeca negii ⁸.

Cei vechi credeau că lăcusta are ceva vrăjit în ființa sa.

În Vâlcea se crede că lăcusta, dacă este supărată, mușcă foarte rău cu cleștele ciocului ei; însă dacă o duci să muște negii, ea îi apucă și îi scoate cu rădăcină cu tot, de nu mai cresc la loc cât lumea...

Albina este socotită de poporul nosrru ca o «goangă» sfântă,

1. Cosmulei, *op. cit.*, p. 49.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 89, 99.

3. Sébillot, *op. cit.*, p. 28, vol. II.

4. *Ioan Creangă*, an. II, p. 90-91. Cf. *Albina*, an. II, p. 1335 seq.

5. Monseur, *op. cit.*, p. 8.

6. Sébillot, *op. cit.*, p. 358, t. XXII.

7. Wuttke, *op. cit.*, p. 98, 99.

8. *Ibid.*, p. 108-109.

un fel de *totem*¹, și este păcat s'o ucizi. Și rândunica este un totem pentru neamul românesc.

Însă fiind că se crede cum că rândunica mănâncă albinele, mulți, cari au stupini, dărămă cuiburile rândunecelor de pe la casele lor. Acelaș lucru și în Muscel².

[A se vedeà mai multe, despre blagoslovirea albinei de către Dumnezeu, în I. Otescu, op. cit. cap. Facerea pământului].

La Germani albina este socotită tot ca o «goangă» sfântă. E păcat s'o omori. Creanga pe care a stat atârnat roiul, e bună de descântat, când vrei să vinzi vitele cu preț; mai este bună și «de dragoste»³.

Albinele erau consacrate la cei vechi zeiței Diana.

În vechime chipurile lor se purtau ca amulete⁴.

Rutenii socotesc sfinte albinele⁵.

În basmele noastre românești, albina are roluri de seamă : aduce *apa vie* ; ajută pe voinic a face un pod de ceară, a mănca mierea ; recunoaște fata.

Adesea omul se schimbă în albină, etc.⁶.

Romanii socotiau albina ca sfântă.

De aceea Plinius recomandă că nu trebuie să se apropie de albine (stupi) acel care n'ar fi «*purus a veneriis rebus*»⁷. Deci li se dă cinstire în aceleași condițiuni de castitate în cari se venerază și ziii, la toate popoarele. Servius — comentator vergilian, — spune că albinele au o mică parte din divinitate.

Plinius⁸ ne spune că mierea este socotită de Romani ca o *rouă a cerului*, de aceea și albinele, adunătoarele ei, au ceva din sfințenia cerească și trebuie întâmpinate și încunjurate cu acelaș respect care este datorit zeităților.

1. *Totemul*, zice Frazer, este o clasă de obiecte materiale, pe cari sălbatecul le privește cu un respect superstițios, crezând că între el și fiecare membru al acestei clase există o legătură intimă și cu totul deosebită. Apud V. Ermoni, *op., cit.*, p. 108-109.

2. Codin, *Sărbători*, p. 108.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 108-109.

4. Mélusire, VIII, 14.

5. D. Dan, *Rutenii din Bucovina*, p. 17.

6. Vezi : Șăineanu, *Basmele Românilor*, p. 44, 628, 488, 487, 499.

7. H. N. XI, 14. Cf. Varro, *d. r. r.* III, 16. 6. Vâlceanul nu «umblă» niciodată la stupi, fără a se fi abținut dela plăcerile sexuale și fără a fi curat îmbrăcat (premenit).

8. H. N. XI, 30.

Purecii sunt, după credințele poporului bulgar, creați de Dumnezeu, după cererea unei femei care n'avea de lucru. Și Dumnezeu i-a dat de lucru : să-și tot omoare purecii de pe sub brâu ¹.

În Vâlcea se crede acelaș lucru despre originea purecilor. Când pișcă tare, purecii vestesc ploaie.

Dacă îneci purecele în apă, are să plouă ².

CAPITOLUL XLI.

Paserile.

Cocoșul este o pasere sfântă pentru poporul nostru.

Indienii îl venerau ³. La Germani cocoșul este simbolul luminii de ziuă. La *Slavii sudici* (Bulgari, Sârbi, etc.) cocoșul este o pasere a lui Svatevit și, prin consecință, dușman al tuturor înfiorătoarelor farmece. Înaintea cântecului de cocoș stafiele și dracul se nimicesc.

Se obișnuște ca chipul cocoșului să se pună pe vârful caselor, ca izbăvitor de duhuri și de farmece rele. La Slavi se dă «peste groapă», la mort, un cocoș negru ⁴.

În Oltenia (jud. Vâlcea) se obișnuște ca să se pună pe case chipul de lemn al cocoșului, ca un apărător de duhuri rele și de vrăji. Aceste figuri se numesc «turturèle». Și prin alte părți locuite de Români, se crede că cocoșul este străjer și apărător de duhuri necurate ⁵ și se pune, de tinichea sau de lemn, pe creasta casei. Tot în acelaș scop se pune și găina.

În București, pe str. Academiei, aproape de Ministerul de Interne, o casă bogat clădită are pe creasta coperișului un cocoș făcut din tablă de metal. Tot așa am văzut pe o casă de pe «Intrarea Zalomit».

Aici, în București—, în mediul care se pare că este cel mai puțin prielnic superstițiunii,—credința în puterea magică a cocoșului său a chipului său apare ca un Fenix renăscut din propria lui cenușă.

La vechii Greci se credea că cocoșul are puterea miraculoasă

1. Șișmanoff, *op. cit.*, p. 24.

2. Ioan Creangă, an. II, p. 159.

3. Grasserie, *op. cit.*, p. 122.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 112; cf. Krauss, *Volksglaube*, p. 154.

5. Șezătoarea, an. VIII, p. 108.

de a îndepărtă buruienile netrebnice cari cresc în holde. Pentru aceea o fecioară desculță, despletită și în pielea goală dădea ocol țarinei, ținând un cocoș în mână.

Cartaginezii închinau *Soarelui* cocoși albi.

Norvegienii când nu pot găsi cadavrul unui înecat, ieau o barcă în care pun un cocoș și se plimbă pe apa în care s'a înecat cel ce este căutat. Se crede și se spune că îndată ce barca a ajuns în locul în care se află leșul înecatului, cocoșul începe să cucurigească ¹.

Romanii credeau că atunci când cocoșul cântă fără nici o noimă, vestește vreo nenorocire ².

În Moldova se crede că atunci când îți cântă cocoșul în prag, îți vin musafiri ³; când îți cântă pe prispă, îți va veni o rudă ⁴.

Poporul nostru crede că cocoșul e *inger văzut*. Cel ce ocărește cocoșul și mai cu seamă cel ce îl dă dracului, este socotit ca un *om ticălos*, om *fără suflet*, care va merge în Iad, pe lumea ailaltă.

Bătrânii cred că nu e bine, este nelegiuit lucru ca voinicul (bărbatul) să mănânce capul cocoșului: «nu e bine ca un voinic să mănânce capul altui voinic».

Cocoșul cântă la miezul nopții, fiindcă vine îngerul și-l gădilă la aripa *dreaptă*, spuindu-i că toacă în cer. Cântecul lui nimicește puterea duhurilor. [Duhurile fug de sgomote]. Când ajunge vârsta de 3 ani, cocoșul face un ou mititel și îndată ce-l face, iese din el un vârcolac. De aceea nu e bine să ții cocoșul până la *trei* ani, că se înmulțesc vârcolacii și mănâncă luna și soarele.

La ușa Raiului cântă, și ziua și noaptea, un cocoș. Cât trăești să-ți dai de pomană un cocoș, la un om de vârsta și sexul tău, — căci pe lumea cealaltă îți iese înainte cântând ⁵.

Alții spun că omul cât e în viață să-și dea de pomană cel puțin un cocoș, căci pe cealaltă lume Dracul vine și-i cere sufletul, însă cocoșul începe a cântă, și Necuratul fuge ⁶.

După alții, în împărăția umbrelor nu e nici picior de cocoș sau de găină.

1. Librecht, *op. cit.*, p. 332.

2. Plin. X, 49.

3. *I. Creangă*, an. IV, p. 48.

4. *Ibid.*, an. II, p. 210.

5. *Albina*, an. I, p. 1299—1302.

6. *I. Creangă*, an. IV, p. 181.

Iată cum glăsuește un bocet al părinților pentru fiica lor :
 «Copilă, acolo unde te gândești să te scobori în Iad, acolo nu cântă cocoșul, acolo nu cotcodăește găina»...¹.

În Portugalia se crede că cocoșul negru, cu cântecele lui din miez de noapte, gonește vrăjile, vrăjitoarele și nimicește puterea lor și a farmecelor lor².

Rușii atribue cocoșului puterea miraculoasă de a ghici. În zilele Crăciunului fetele caută să afle dacă se vor mărită în cursul anului ce începe : Fac o grămăjuie de boabe și în vârful ei pun un inel.

Apoi bagă un cocoș în odaia în care s'a făcut grămăjuia. Cocoșul se repede la porumb : inelul cade, se rostogolește și apucă spre una din fetele ce stau roată împrejurul grămezii. Fata spre care o apucă inelul, se crede că se mărită în cursul anului ce vine³.

Cocoșul negru este foarte prețuit de poporul nostru : el ferește casa și curtea omului de felurite răutăți. De aceea toți se silesc să aibă între hoarele lor cel puțin un cocoș negru.

Sângele din creasta cocoșului negru se dă de băut copiilor cari «răsar» (au spasmuri) în somn, pentru ca să se «zviduească» de această meteahnă.

Cel care are dureri «la inimă», crezând că i-o mănâncă strigoii, —bea sânge de cocoș negru, pentru a îndepărta nefasta influență a acestor dughuri rele.

Penele de cocoș se pun în *scalda* copilului—mai cu seamă după botez,—pentru ca să fie ferit de dughuri rele și de bântuelile lor, în toată viața lui.

Limba cocoșului o mănâncă cei ce au «urît» (le este frică să rămână singuri pe întuneric) (jud. Vâlcea).

Boașele cocoșului le mănâncă bărbații cari n'au — și vor să aibă — copii.

Scafandrul, când se cufundă, se freacă la ochi cu sânge de cocoș alb, pentru ca coborîrea, pescuirea și urcarea către dulcea lumină a zilei să fie ferite de orice neajunsuri.

Cocoșii, găinile se jertfesc și se jertfiau la facerea temelțiilor de clădiri.

1. *Convorbiri Literare*, an. XII, p. 291 seq.

2. Librecht, *op. cit.*, p. 375.

3. *Albina*, an. IX, p. 348.

La Romani cocoșul erà consacrat lui Mars, zeul războiului.

La Români cocoșul este blagoslovit de Hristos.

De nu erà el, n'ar fi mai înviat Hristos.

De-atunci l-a dăruiat să fie năzdrăvan.

Cocoșul vestește ploaie, când cântă pe timp frumos, și vice-versa ¹.

În Vâlcea se povestește că după ce au fost răstignit Jidovii pe «Domnul Hristos», au întins, de bucurie, o masă mare. Auziseră ei că Hristos are să învieze, și unul din ei a zis: «Când or mai învia, când or mai cântă cocoșii *ăștia* din strachină, atunci o să mai învieze și el. Și-odată s'a ridicat cocoșul din strachină și a început să cânte: cucurigu-cucuriguuu!... Și ci-că Jidovii au înlemnit de frică, și de-atunci l-a binecuvântat Iisus pe cocoș și l-a făcut năzdrăvan.

În Vâlcea se crede că cocoșul e «înger», prin faptul că el știe perfect ora în care trebuie să cânte. În Hautes-Vosges se crede că dacă cocoșul cântă mereu, e semn că va plouă.

Barza este socotită de poporul românesc ca o pasere sfântă, și se crede că nu trebuie supărată nici omorâtă. Barza, marele pribeag, este venerată și de Negri ². La Germani, barza este un «totem», este o pasere care păzește casa, pe care-și pune cuibul, de trăsnet și de foc, și aduce peste acea casă numai binecuvântare. De aceea nu se cade să i se strice cuibul și să i se ia puii ³.

Marian ne spune că pe unele părți locuite de Români, se crede că dacă cineva strică cuibul berzei, paserea aceasta ia foc și-i dă foc casei pe care și-a pus ea cuibul ⁴.

La Aromâni se crede la fel ⁵.

Bulgarii cred că mor rudele aceluia ce strică cuibul de barză ⁶.

Germanii cred că barza și rândunica feresc casa la care s'au aciolat, de duhuri rele și de felurite nenorociri ⁷.

Rândurica este iarăș un *totem* pentru poporul nostru: se crede că e mare păcat să-i *strici* cuibul, să-i iei puii, s'o chinuești,

1. Voronca, *op. cit.*, p. 432, 437.

2. A. Bros, *Religion d. non-civilisés*, p. 5.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 113—114.

4. Marian, *Ornitologie*, vol. II, p. 330. Cf. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 21.

5. Cosmulei, *op. cit.*, p. 47.

6. *Echos d'Orient*, an. VI, p. 258.

7. Meyer, *op. cit.*, p. 200—201.

schingiuești ¹. Tot așa cred și Aromânii ². La Germani se crede că mari nenorociri vin peste aceia cari sunt neospitalieri cu rândurica ³. La Francezi se crede că rândurica este norocul casei la care-și face cuibul. Se crede că nu e bine să i se strice cuibul. Rândurica e năzdrăvană. Un cântec popular din Ardeal zice :

„Poruncitu-mi-a mândra
Pe un puiu de rândureă,
Să mă duc până la ea“.

(Jarnik, Bârseanu, *op. cit.*, p. 132).

Rândurica vestește ploaie, când rade fața apei sau a pământului (Vâlcea). Vergilius zice tot în această privință : Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo (*Georg.* I, 377) ⁴.

La unele popoare se crede că dacă ai omorât o rândurică, va plouă 4 săptămâni.

Evreii din imperiul turcesc cred că în cuibul *rândunicii* se găsesc două pietre : una albă care vindecă epilepsia, și alta roșie care este bun prezervativ de toate relele — atunci când o porți ca talisman ⁵.

În Hautes-Vosges (Sauvé, *op. cit.*, p. 138) se crede că rândurica sburând pe aproape de fața pământului vestește ploaie. Romanii credeau că dacă mănânci o rândurică tânără, ești ferit un an întreg de astmă (inecăciune) ⁶.

Cocostârcul. La Români se crede că cocostârcul, în tot anul, după ce și-a scos puii, aruncă unul jos, stăpânului casei, — drept mulțumire că l-a lăsat să-și facă cuibul pe casa lui și fiindcă în tot timpul cât a stat acolo, nu i s'a întâmplat nici o neplăcere din partea copiilor lui. Dacă puilul aruncat este pus iarăș în cuib, cocostârcul îl aruncă iarăș jos, ca o dare către stăpânul casei ⁷. Wuttke ne spune că în Germania se crede cum că cocostârcul este tot în acelaș fel recunoscător față de stăpânul casei pe care s'a aciolat ⁸.

La Români, pe lângă cocostârci, sunt «totem» și cocorii ⁹.

1. *Șezătoarea*, an. VIII, p. 103.

2. Cosmulei, *op. cit.*, p. 49.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 113—115.

4. Cf. Cic. *De divin.* I, 8, 9; Arat. *Diossem.* 212.

5. Mélusine, VIII, 275.

6. Plin. XXX, 33.

7. Marian, *Ornitologia*, V. II, 331.

8. *Op. cit.*, p. 114.

9. *Șezătoarea*, an. VIII, p. 103.

cucuyveaua, capul de bibilică («câță», Vâlcea). Herodot ne spune că Egiptenii nu mâncau niciodată capul unui animal. Tebanii, după același autor, nu jertfiau berbeci, decât odată în an, lui Zevs (II, XXXIX, XLII).

Prigoria este un totem pentru cei din Vâlcea. Pretutindenea, la Români, se crede că prigoriile sunt blestemate de Dumnezeu să nu bea apă decât când plouă¹. În Vâlcea se zice unuia care se «frige» de sete, că se «frige» de sete ca prigoria!

La Germani prigoria este pasărea lui Donar și cine-o omoară se îmbolnăvește de epilepsie și de «damblagirea» (tremurarea) mâinilor. Germanii cred că prigoria păzește casa de trăsnete².

Porumbii (bulubii). Se crede în Vâlcea, că la casa unde se înmulțesc și unde se sălășluiesc ei, are să rămână totul pustiu, că are să vie sărăcia și toate nenorocirile. Din această cauză, locuitorii din Vâlcea nu prea țin în curțile lor pătule de porumbei.

La Germani se crede că dacă porumbii sălbateci sboară împrejurul casei, ei prevestesc mari nenorociri³.

Corbul. Se crede la Români ca o pasăre care vestește rele și nenorociri; cu toate acestea este socotit ca o pasăre sfântă, ca un «totem» și nu trebuie împușcat. Vrajitoarele îi ieau inima, căci e bună pentru boala rea. Penele de corb sunt de asemenea bune de descântat.

Seul de corb este bun pentru surzenie⁴. Dacă omori, împuști un corb, nu mai plouă trei ani. În Vâlcea când se aude croncănitul corbului, cel rău prevestitor,—femeile ies afară și-i strigă: «Pe capu-ți!».

La Germani, corbul este socotit ca cuminte și prevestitor de bine,—mai cu seamă⁵.

Romanii socotiau corbul ca vestitor de timpuri (vremuri) bune. Horatius zice undevă, oglindind în versurile lui această credință:

«Să pornească un corb *prielnic* după ruga-mi arzătoare»⁶. Corbul este năzdrăvan pentru poporul nostru românesc; el primește felurite însărcinări, este trimis în diferite misiuni. E destul să deschizi o

1. Marian, *Ornit.* I, p. 429.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 115.

3. *Ibid.* p. 189.

4. Marian, *Ornit.* vol. II, p. 11-12.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 46.

6. *Oda XXVII*, trad. de Ascanio; Cf. Vergilius, *Georgice*, I, 393-410.

carte de basme românești sau de-a-ți aminti de «Novac și corbul», pentru a vedea acest lucru.

În Biblie cetim că protetul Ilie fu hrănit de corbi, în pustie. «Și-i aduceau lui dimineața corbii pâine și carne, și seara pâine și carne, și el bea apă din pârâu»¹.

La vechii Greci corbul eră considerat totdeauna ca o pasere sfântă și sborul lui eră important pentru auguri. De aceea a fost privit ca emblema divinațiunii.—Iată pentru ce la cei clasici corbul este și emblema lui Apollon², precum bufnița este emblema Minervei.

În Thesalia erau nutriți corbii consacrați «Soarelui». Această pasere o mai găsim și pe monumentele închinat zeului Mitra [soarele], în Persia.

Walonii spun că dacă corbul sboară pe lângă casă, e semn că are să moară unul dintre casnici³.

Românii cred că cu ficat de corb scapi de epilepsie.

Coțofana. Germanii cred că este o pasere prevestitoare⁴. La Români când stă pe pari de gard sau când se bate pe lângă casă, e veste că vor veni rudele sau că o masă așteaptă pe cel ce a văzut-o⁵.

Când se strâng mai multe la un loc și strigă, prevestesc vremeuire⁶. La Aromâni se crede că coțofana îți vestește musafiri⁷. Norvegienii cred că coțofana îți vestește că-ți vin oaspeți, când șeade pe casă sau în apropierea ei.

Wallonii cred că dacă îți cântă coțofana în *dreapta*, vestește noroc; dacă-ți cântă în *stânga*, cobește.

Cioara. Și la Romani, și la Români, această pasere prevestește «vremeuirile», vremea rea.

Horatius zice despre ea:

«Dacă cioara cea bătrână, crainicul *vremii ploioase*.
...(aquae nisi fallit augur: annosa cornix)⁸».

1. I, *Regi*, c. 17, v. 6.

2. Statius îl numește: «Phoebeius ales»; Manilius: «Phoebo sacer ales» și Elian: «Apollinis sacram avem». Cf. Ovid. *Fast.* II, 243.

3. Monseur, *op. cit.*, p. 95.

4. Wuttke, p. 116, 117.

5. Marian, *Ornit.*, vol. II, p. 56.

6. *Ibid.*, vol. II, p. 57.

7. Cosmulei, p. 48.

8. Lib. III, *Ad Aelium Lamiam*.

Iar Vergilius (*Georgice* I, v. 388) zice :

«Tum cornix plena pluviam vocat improba voce».

În descântece, în farmece se întrebuițează trupul și măruntaiele cioarei (Vâlcea). Și la Români se întrebuițâ de vrăjitori — cioara. Ovidius zice în privința aceasta :

«...quibus insuper addit,

Ora caputque novem cornicis saecula passae¹.

La Români, când cade dintele copilului, se zice că e bine să-l arunce peste casă și să zică :

„Cioară, cioară,
Na-ți un dinte de fier,
Și dă-mi unul de oțel !“².

Pitpălaca. La Germani se socotește ca o pasăre prevestitoare³. În Vâlcea, și poate și pe aiurea, când te «spurcă» — când o auzi întâiu într'un an, nefiind mâncat, — ai să dai îndărăt tot anul acela. Că ea când cântă, fuge, ci-că, tot îndărăt.

Găina. «Stărpiturile» — ouăle mici de tot — pe cari le fac găinile, nu vestesc bine. Această credință este comună nouă și Aromânilor⁴. În Vâlcea când găina se scaldă în pulbere, «cere» ploaie. În Hautes-Vorges se crede tot așa⁵. Tot așa se crede și la Franzezi⁶. Cojile de ouă nu se cade să le pui pe foc, căci faci bube și nu este bine⁷. Găina când cântă cocoșește, vestește mari nenorociri, moarte, pagubă însemnată ș. a. Aceasta nu numai la poporul nostru, ci și la o sumedenie de alte popoare⁸.

Cucul. După credința Românilor, cucul este o pasăre misterioasă, care are tainice legături cu soarta omului. Glasul său menește bine, când răsună *de-a dreapta* omului sau în fața lui ; dimpotrivă menește totdeauna a rău, când răsună în *stânga* sau în spate. Dovadă despre această credință avem următoarea doină, în care Românul cu inima turburată din cauza dragostii, îl roagă pe cuc să-i

1. *Metam.*, VII, III, v. 71.

2. Voronca, p. 139; în Vâlcea se crede la fel.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 117, 118.

4. Nenițescu, *op. cit.*, p. 533.

5. Sauve, *op. cit.*, p. 137.

6. Sébillot, *op. cit.*, II, p. 110 seq.

7. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 392.

8. A se vedeă la cap. despre Moarte și solii ei.

cânte în dreapta sau în față, că doar va avea parte de mai mult noroc :

„Foaie verde de pelin,
Ce-mi ești, cucule, hain,
Ce cânti vara jumătate,
Și-apoi sbori în altă parte?
Cuculeț, pasăre sură,
Mușcă-ți-aș limba din gură,
Cântecul să nu-ți mai zici,
Nici să mai colinzi pe-aici:
Vara vii, vara te duci,
Când îs dragostile dulci...
Cântă-mi mie înc'odată,
Că mi-e mintea turburată ;

Cântă'n dreapta mea cu foc,
Să am parte de noroc,
Cântă'n fața mea cu drag,
Că ți-oiu da frunză de fag,
Să nu mai fii tot pribeag !...

*Când auzi cucul cântându-ți
la spate, este rău :*

„Măi femeie, draga mea,
Draga mea, iubita mea,
Cucu'n spate mi-a cântat
Și moartea m'a săgetat !“¹

Este îmbucurător faptul că mulți dintre poezii tineri ai noștri caută să cunoască din ce în ce mai bine poporul cu datinile lui, cu credințele lui, cu poezia lui neîntrecută, — pentru a fi astfel vrednici crainici ai unui atât de nobil popor.

Astfel, în revista *Drum drept*² — de sub conducerea d-lui N. Iorga, — cetim drăgălașele versuri, în formă populară, de d-l G. Săpunaru :

«Cuculeț, drăguțe frate.

.....
Să nu-mi cânti ăst an în spate ;

Mi-or întoarce spatele
Măndrele suratele...

Cucu, cucu !...

Ci, drăguțe frățioare,
Pestricior la penișoare,
Ușurel la aripioare...

Când te-ășezi între răzoare,

Să vezi fete pe ogoare,

Zi-mi în față, frățioare,

Să mă placă fetele,

Să-mi mângâie pletele.“

— Cucu, cucu !...

Românul crede că de câte ori îl va auzi întâia dată cântând, adică strigând *cucu...*, atâția ani are să trăească cel ce l-a auzit. Dacă cucul cântă de mai multe ori, bucuria celor ce-l aud e nespus de

1. Marian, *Ornitolog.*, vol. I, p. 20, 21.

2. Poezia : *Cucule drăguțe cuc...*, an. I, no. 4, April 1913:

mare, căci cred că au să trăească mulți ani ; însă dacă-l aud cântând numai odată, se întristează, crezând că nu mai au mult de trăit.

Cucul ghicește și câți ani au să treacă până s'or mărită fetele și s'or însură flăcăii. Dacă tace, e semn că se vor căsători în curând ; dacă zice *cucu*, de câteori zice, atâția ani au să treacă până să se căsătorească. Este deci o pasăre năzdrăvană ¹. Vrăjitoarele, când prind cucii, le taie capul și cu el și cu limba lui, fac de dragoste fetelor și flăcăilor.

Meșterii, și mai cu seamă lăutarii întrebunțează capul cucului pentru ca și ei să fie așa de doriți ca și cucul și de așteptați și vestiți tot ca el. Meșterii îl poartă în curele, iar lăutarii în cobze și viole ².

Untul de cuc este bun de leac, contra durerii de inimă. Iată ce zice o doină :

„...Legea ta, puiuț de cuc,
N'am o pușcă să te'mpușc,
Nici pistol să te omor,
Să scot untura din tine,
Să-mi tocmesc inima'n mine ³.”

După ce a'nctat acuma cucul cu cântecul lui, el nu mai rămâne cuc, mai departe, — precum a fost dela Buna-Vestire până la Sânzâene ; — ci, după cum spune poporul nostru din cele mai multe părți ale Bucovinei și în Ardeal, el se preface în uliu și ca uliu rămâne el până la Buna-Vestire din anul viitor, când se preface iarăș în cuc și începe a cânta. Cucul este o pasăre foarte cuminte :

„Câte paseri sunt pe munte,
Nu-s ca cucul de cuminte!“ ⁴.

Câteva zile înainte de Blagoveștenie (B.-Vestire), când se crede că cucul cântă întâiu și'ntâiu, omul se îngrijește să aibă bani la el. Credința este, că dacă îl auzi cântând și ai bani la tine, atunci tot anul vei fi cu chimirul plin și vei fi sănătos ⁵. Și Walonii cred tot așa ⁶.

Oamenii amărâți ori sufletele îndrăgostite chiamă cucul să le

1. Marian, *Ornit.* vol. I, p. 21—22.

2. *Ibid.*, p. 35—36.

3. *Ibid.*, p. 37.

4. *Ibid.*, p. 39.

5. *Ibid.*, p. 18.

6. Monseur, *op. cit.*, p. 13.

cânte și-și fac de dragoste cu limbi de *cuc*, ori cu ramura pe care a cântat cucul întâiu.

Haiducii, — ca să asculte lumea la ei, încotro or apucă, și să fie firoși, — poartă la ei limbi de cuc și cap de *șarpe* tăiat cu paraua de argint în luna lui Martie. Tot așa poartă și alți voinici ¹.

Dacă ești nespălat sau flămând, când îl auzi întâiu într'un an, atunci tot anul ai să fii așa.

Cucul este un rău casnic, — după credințele poporului nostru. În Vâlcea se crede că pitulicea îi scoate și îi crește puii «cucei». Cuca sparge ouăle pituliceii și ouă, în locul lor, pe ale ei. Pitulicea nu cunoaște că sunt ouă străine și le clocește ca pe ale ei și scoate puii leneșei cuce.

În alte părți se crede că mierla crește puii «cucei» :

„Pe-o clenguță din dumbravă,
Zace mierla rău beteagă;
Merge cucul și mi-o'treabă:
— Mori tu, mierlă? mori tu, dragă?
— Ba eu, cuce, n'oiu muri,
Pân ți-oiu crește puii... ².

Cucul este și trimisul și tălmăcitorul năzdrăvan al voințelor și gândurilor celor îndrăgostiți :

— Cucule, de unde vii ?		— Știu bine, că-i sănătoasă
— Dela Cluj, dela Sibii.		Seade la masă și coase" ³ .
— Da de mândra ce mai știi ?	

Iar în alte versuri populare, se zice :

„Poruncitu-mi-a mândra,
Pe un puiu de rânduncă,
Să mă duc până la;
Și-am răspuns pe-un puiu de cuc
Că, zău, nu pociu să mă duc" ⁴.

La Francezi se crede că dacă pe nemâncate ai auzit, pentru întâia oară, cucul, tot anul ai s'o duci rău cu foamea. Când auzi cucul întâiu-și'ntâiu, într'un an, și ai bani puțini, sau n'ai de loc

1. Rădulescu-Codin, *Ingerul Românului*, p. 294.

2. Jarnik și Barseanu, *op. cit.*, p. 10.

3. *Ibid.*, p. 118.

4. Jarnik și Barseanu, *op. cit.*, p. 132.

bani cu tine, tot anul vei duce-o într'o sărăcie. Credința aceasta se găsește și în Vosgi, în Poitou și cam peste tot¹.

Cântatul cucului este privit ca prevestitor de belșug, ca înmulțitor, fiindcă el se aude la începutul primăverii, odată cu reînvierea firii și a sporniciei ei. În Lorraine chiar și astăzi se crede că cel ce aude cucul cântând și are bani la chimir, este sigur că n'are să ducă lipsă de ei tot anul.

La Germani, cucul trece drept pasăre cuminte și prevestitoare. Și aceasta nu numai la cei de astăzi, ci și la cei din vechime. Relativ la cuminența și darul cucului de a prevesti, Germanii au și o zicală: «Aceasta o știe cucul»².—Romanii socotiau între semnele de rău augur pentru călătorie și cântatul cucului, șarpele în cale, o căteă îngreunată³.

Nu există, în genere, pasăre căreia să i se atribue mai mult darul prorociei, ca cucului. În Germania o credință populară sună, că acel ce aude cucul întâiu într'un an poate ști câți ani mai are de trăit, după cântecul acestei paseri. În Suedia fetele întrebă cucul când au să se mărite? Numărul strigăturilor cucului este exact numărul anilor cât trebuiesc să mai aștepte până la măritiș.

Se crede mai pretutindenea, că dacă avem bani, atunci când îl auzim întâiu, vom avea tot anul parale; dacă vor fi goale punga sau chimirul nostru, tot anul au să rămâe așa. Dacă atunci, când îl auzi, ești nemâncat, vei fi tot flămând în anul pe care-l deschide cucul cu cântecul său.

La mai toate popoarele cucul este «totem»: cine-l omoară sau numai îl chinuște, are mare și greu păcat. Cucul figurează nu numai în mitologia greacă, ci și la Slavi. O divinitate slavă, aceea care eră însărcinată cu nutrirea lumii, avea puțința de a se metamorfoză în cuc⁴. Insuș Juppiter—după mitologia clasică—luă chip de cuc și se așeză pe vârful muntelui numit de atunci *Cochix* (cuc).

În Hautes-Vosges se crede, că dacă ai bani la tine când auzi cucul cântând întâia dată într'un an, vei avea bani tot anul; și vice-versa⁵. Germanii cred că cucul se preface iarna în uliu⁶. El este închinat lui Donar.

1. Sébillot, *op. cit.*, vol. XXII, p. 367—68.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 116.

3. Horatius, *Carm.* lib. III, XXVII.

4. Larousse. Și Hera luă câte odată chip de cuc.

5. Sauvé, *op. cit.*, p. 125 seq.

6. Wuttke, *op. cit.*, p. 116.

În jud. Vâlcea se face de dragoste cu cap de cuc, cu scursură dela candelă și cu busuioc dela steagul bisericii.

Cucul, ca și corbul, bufnița, uliul, cocostârcul, pupăza ș. a., nu se mănâncă, «sunt spurcate» (totem) după credințele Românilor și ale vechilor Ebrei¹.

Pițigoitul. În Vâlcea și prin alte părți locuite de Români, se crede că pițigoitul, cu cântecul lui, vestește *vremuire*. De aci și o zicală: «Pițigoitul când cântă, îți spune că să ai *cinci opinci*, că se pune «punerea de cap!» (vremuirea). Și cântecul lui, asemănător cu repedele scârțâit al unei balamale neunse, pare că imitează pe «cinci opinci, cinci opinci».

În Lesbos se crede că pițigoitul vestește *vremuiri* cu cântecul lui².

CAPITOLUL XLII.

«Stângul», «dreptul».

Cuvântul stângă, printr'o învoeală de ordin superstițios, are, pe lângă însemnarea obișnuită, și o altă însemnare cu un sens pejorativ și superstițios. Latinul zicea, de pildă: *sinister* pecori, vătămător turmei.

În limbajul nostru se zice adesea: «un țipăt *sinistru*», «un țipăt cobitor, înfiorător»; sau «autoritățile s'au dus la locul *sinistrului*», la locul nenorocirii.

În latinește se zicea: *mens laeva*, minte tâmpită, minte mărginită, spirit obtus. Horatius zice: *Tempore laevo*, — la vreme nepotrivită; Seneca zice: *laevus ignis*, foc aducător de nenorocire (ciumă, boală).

În l. germană, în l. franceză, cuvântul acesta are aceeași nuanță pejorativă. Francezul zice: *Poser l'arme à gauche*, a da ortul popii, a muri, a o pune'n cuiu.

Mariage de la main gauche, căsătorie dintr'un nobil și o femeie de condiție proastă, în care bărbatul dădea femeii sale mâna stângă, în loc de mâna dreaptă, și astfel nu făcea părtași ai condițiunii sale nici pe femeie, nici pe copiii ei.

Etre sur le pied gauche, a fi la amăn, a fi într'o situațiune grea (încurcată).

1. Cf. Levitic, 11 ; 15 seq.

2. Georgeakis, *op. cit.*, p. 336.

Donner à gauche, — a se înșelă.

Prendre à gauche, — a lua lucrurile pe dos, deandoaselea.

În limba românească cuvintele: «stângaci», «stângăcie» au destulă parte pejorativă: *a trage la stânga*, — a fură; [însă: *a fi ca mâna dreaptă* = a fi de mult ajutor; absolut necesar].

Tot cu acelaș înțeles rău găsim în grecește cuvântul: *λαίος* (*lai Fós*), laevus, stâng.

Pentru Români, acei ce aruncă cu stânga — «stângăcii» — sunt priviți ca niște monștri.

Despre femeile cari cos cu stânga, se zice, în Vâlcea, că sunt «arătări», slute, schiloade. La Francezi se crede cam tot acelaș lucru: «se fac *stângaci* acei copii cari calcă pentru prima oară pe piciorul stâng. De aceea li se recomandă mamelor, ca să fie cu deosebită băgare de seamă, pentru ca această nenorocire să nu aibă loc¹.

Aristot credeă că bărbații sunt procreați din testiculul *drept*, iar femeile din testiculul *stâng*.²

Dacă cuvântul «stâng» are în el idea de ceva rău, cuvântul «drept» are nuanța superstițioasă de bun, prielnic, favorabil, de bun augur. Vergilius zice: *Dextrae jungere dextram*, a da mână cu mână, a se împrieteni. Chiar și astăzi la Români, când dai mână cu cinevă³, e bine s'o dai pe cea dreaptă, când gândul și inima-ți sunt drepte, favorabile persoanei cu care dai mână. Ca o întărire (de jurământ) a unei afirmațiuni, trebuie să dai mână dreapta, spre semn de deplină încredințare, acelu ce ți-o cere.

Mâna dreaptă o pui pe cruce, atunci când ți se cere prestarea jurământului. Tacitus zice: «*Dextras renovare*», a reinnoi un contract, o încheiere de pace. La mers, piciorul cel drept începeă un mers priitor, favorabil, iar stângul dimpotrivă. Juvenal zice relativ la această credință: «*Dextro pede*»; Vergilius zice tot cu acelaș sens: «*Pede secundo*», cu noroc, cu priință. La Români când nu izbuteste ceva, se zice că acel ce n'a izbutit, «a pornit-o cu piciorul stâng». «În horă să nu începi să joci cu piciorul stâng, că te 'ncurci,

1. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 14.

2. *Sănătatea*, rev. medicală, an. XII, 2 (1912). Femeile sunt inferioare bărbaților: acest lucru ni-l spune nu numai Aristot, îl spune și cartea Viking a Kinezilor, îl spun și cercetările științifice din zilele noastre.

3. Acelaș obicei îl aveau și Romanii. Cf. Verg. *Aen.* I, 408; III, 610—11; IV, 314.

să știi jocul cât de bine», — zic bătrânii cari au văzut multe și au pățit și mai multe. Pe sfântul Ilie, pe temutul sfânt, poporul românesc nu l-a putut să-l conceapă altfel, decât tot ca stângaci.

Am spus în rândurile de mai sus, că poporul privește pe stângaci cu o teamă superstițioasă, îi consideră, în fine, ca pe niște năzdrăvani. De aceeaș considerație se pare că se bucurau stângacii și la vechii Ebrei¹. Se spune undevă în Biblie despre un corpales, de 700 de stângaci, cari izbiau la sigur, cu praștia, într'o țintă de grosimea unui fir de păr². În vechime, pentru a intra în templu sau în horă, se recomandă să se pornească cu piciorul drept.

Pășirea în templu cu dreptul întâiu, este și o prescripțiune pitagoreică.³

Tot piciorul cel drept se încălță întâiu. Obiceiul acesta s'a păstrat și la Români. August își închipuia că o răsvrătire printre soldații săi pornia din aceea că soldații își încălțaseră greșit încălțăminteă lor⁴.

La Slavii sudici se crede, că dacă pui întâiu piciorul stâng pe pământ, atunci când te-ai sculat din pat, sau dacă te încălți ori te îmbraci întâiu la stângul, atunci vrăjitoarele se pot apropia foarte lesne de tine, cu farmecile, cu vrăjile lor⁵. La Germani se spune că dimineața când te scoli, nu trebuie să cobori întâiu piciorul stâng: căci vei fi toată ziua indispus, supărat⁶. Românii cred că dacă auzi cucucul întâiu și'ntâiu din partea *dreaptă*, ai parte de noroc :

„Cântă'n dreapta mea cu foc,
Să am parte de noroc“...

Dacă însă îl auzi dela spate sau din partea stângă, atunci nenorocire îți vestește.

La Aromâni, femeiea însărcinată ghicește ce va face: băiat sau fată. Dacă pruncul mișcă la *dreapta* pântecelui, va fi, cu siguranță, băiat — care este cea mai mare fericire și noroc pentru familie — ; dacă pruncul mișcă la *stânga*, va fi fată⁶, — a cărei naștere nu e

1. Cf. Judec. III, 15 seq.

2. Lubbok, *op. cit.*, p. 258, vol. II.

3. Nicolay, *op. cit.*, p. 241. Cf. Plin. II, 24.

4. Krauss *Slavische V. F.*, p. 70.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 293.

6. I. Nenițescu, *op. cit.*, p. 283.

privită tocmai bine. (Despre vaci se zice chiar, că atunci când fac vițeale, plâng; când fac viței, râd).

În poporul nostru se crede, că pe partea *dreaptă* a omului șeade *Ingerul* lui păzitor și bun; iar pe partea *stângă* șeade *Necuratul* care-l îndeamnă la rele.

Când Dracul e mai tare, se zice că omul e «slab de înger»; când îngerul e mai tare, se zice că omul e «tare de înger»¹.

Wallonii cred, că dacă îți țiu urechea *dreaptă*, te vorbește cineva de bine; dacă îți țiu cea *stângă*, te clevetește cineva².

Romanii credeau, că dacă taurul se dă jos de pe vacă pe partea *dreaptă*, vaca va face un *vițel*; iar dacă se dă pe partea *stângă*, va face *vițea*³.

La vița de vie se crede că mlădițele de pe *dreapta* sunt mai puternice ca cele de pe *stânga*⁴.

La Norvegieni, la noi Românii, și la mai toate popoarele indogermanice se crede, că dacă *te mănâncă* palma dela mâna *dreaptă*, ai să primești parale; și ai să dai parale, de «te mănâncă» palma *stângă*⁵.

La *bobi*, *dreapta* e partea voinicului (voinicească, bărbătească); iar *stânga* e partea femeii (muierească, femeiască).

Iată ce cetim într'un vechiu zbornic, în privința puținței de a ghici sexul pruncului cu care este însărcinată o femeie:

«Să cunoaște fâmeea grea și dinu naștere cum va să fie pruncul: să-i zici să șază jos și să-și împletiască picioarele și să mergi puținel dela fâmeea înlături și să socotești cum să va sculă.

«De se va întâmplă din piciorul cel *drept*, și se va sculă, *bărbătesc* va fi; iar de se va întâmplă a se sculă în *stângul*, fâmeesc va fi»⁶.

Cei vechi credeau că sufletele-umbre ale celor morți, în drumul lor pe cealaltă lume, ajungeau la o răspântie de unde se făceau două drumuri: unul (cel din *dreapta*) ducea la *Câmpiile-Elișee*; celălalt (cel din *stânga*) te scotea la Tartar⁷.

1. Voronca, *op. cit.*, p. 502.

2. Monseur, *op. cit.*, p. 31.

3. Varro, *d. r. r.* II, 5, 13.

4. Plin. XVII, 153.

5. Librecht, *op. cit.*, p. 327.

6. Ioan Creangă, an. II, p. 241.

7. Verg. *Aen.* VI, 540—544.

Acele umbre cari aveau certificat de bună purtare dela nemi-tarnicii judecători, apucau drumul ce mergea la dreapta; osândiții o luau pe calea din stânga.

Musulmânii spun că Mahomed, acest om extra-ordinar, cât a fost copil, a supt lapte numai din țâța *dreaptă* a femeii [Halima] care-l crescù¹.

Niciodată n'a luat în gură sfârcul țâței stângi.

Iată ce cetim în *Iliada* (cânt. XIII, v. 821—823):

Asta i-a zis iar la *dreapta* deasupra-i o pasăre zboară: vultur în slăvi rotitor, și chiuie veseli Aheii *piaza cea bună* văzând².

Talmudiștii spun că la Sanhedrinul vechilor Ebrei, scriitorul care șede de-a *dreapta* președintelui acestui înalt tribunal, notă sentințele de *achitare*, iar cel ce stă la stânga scria sentințele de osândire.

În Bucovina, dacă dai ceva unui Putnean cu mâna *stângă*, acesta nu primește, căci crede că i se dă cu *inima rea* și că nu va avea parte de acel lucru³.

Marinarii din Cadix spun că e periculos și de rău augur să pui (pe pământ) întâiu piciorul *stâng*, atunci când ieși dintr'o corabie (vapor). Tot așa nu se cade să pășești în corabie (vapor) întâiu cu stângul⁴.

La Romani se observă cu cea mai mare stricteță ca să se înceapă mersul cu piciorul *drept*; începerea cu piciorul *stâng* era socotită ca neprielnică⁵.

CAPITOLUL XLIII.

Nașterea.

Faptul de a avea copii fu privit totdeauna ca o binecuvântare⁶ cerească, la Indieni, la Egipteni, la Ebrei, la poporul român și la toate celelalte popoare; dimpotrivă sterilitatea fu socotită ca o urgie cerească. Nașterea de băieți fu preferată, la toate popoarele, nașterii

1. Popescu-Ciocănești, *Mohamed*, conferință, p. 10.

2. *Iliada*. Traducere de G. Murnu. Cf. *Ibid.*, XXIV, v. 292 și 319.

3. D. Dan, *Mănăstirea și comuna Putna* (Publ. Acad. Rom.), 151.

4. Mélusine, II, c. 233.

5. Cf. Petron, 30, apud *Met.* I, 5.

6. *Xenofon*, în opera sa: «Despre economie», zice: «Dacă divinitatea îi însoțește (pe oameni) în vederea copiilor, legea îi însoțește în vederea gospodăriei. Cf. Krauss, *Sitte u. B.*, pentru Slavii de Sud, p. 530, 532.

de fete. La poporul nostru acest lucru, această preferință reiese cu destulă claritate din adagiul popular : «că la nașterea unui băiat râd și chetorile dela casă» și «plâng când s'a născut o fată ¹». În Oltenia se obișnuiește a se zice că «voinicul e cruce (întregă)»; iar muierea este «jumătate de cruce». Aceeaș credință și aceeaș numire de : «jumătate», pentru femeie, o întâlnim și la popoarele orientale. În Oltenia i se zice femeii măritate «coadă» și bărbatului «cap»—*cap al femeii*.

Creștinismul s'a încercat să dea drepturi egale și femeii și bărbatului; dar voinicul rămase tot «cruce de voinic» și femeia rămase tot «jumătate de cruce», «coadă».

Aceaș credință fu transpusă de om și în «lumea celor ce nu cuvântă». În Vâlcea se crede că vaca de câte ori face vițea, plânge; de câte ori face vițel, «bou», râde în sufletul ei.

La popoarele asiatice, din cauza credințelor religioase, fiecare femeie trebuie să dea naștere la un băiat. Chinezii și Anamiții,—cari trebuie să aibă cel puțin un băiat de familie, care să asigure cultul strămoșilor,—dau femeilor lor să absoarbă «Iris foetidissima», dacă vor să aibă *un bloc de piatră prețioasă* (băiat), în loc de o *cărămidă ordinară* (fată).

În Vâlcea se crede că fetele sunt blestemate de Maica Domnului să fie tot «de răsul lumii», fiindcă atunci când Preacurata căută pe Iisus, ele, în loc să-i arate vreun mijloc cum l-ar putea găsi,—s'au pus pe răs. Și de atunci le-a blestemat, ca ori unde s'or duce, ori unde s'or întoarce, tot de răs să fie.

Românii zic despre femeie ; «poale lungi, dar minte scurtă»; «tulpanul femeii când cade, se umple și nu-l mai poate lua ; dar voinicului dacă-i cade căciula, o iea, o scutură, și o pune iar în cap!»

Femeia trebuie să vorbească și să meargă tot în urma bărbatului.

La vechii Greci, până în ziua a *cincea* părintele avea drept a primi pe copilul nou născut sau de a-l arunca ; această tristă soartă o aveau mai ales fetele.

La Arabii *păgâni* adesea se îngropau de vii copilele nou născute ².

În Norvegia se crede că dacă-ți iese în cale o femeie fără șort, nenoroc îți prevestește (e cu piață rea) ³.

1. Gorovei, *Datinele noastre la naștere*. Bibl. «Minerva».

2. Cf. Coranul, VI, 138 ; XVI, 59 (tradus de Isopescu).

3. Librecht, *op. cit.*, p. 323.

După mitologia clasică, femeia fu creată în urma bărbatului. Prima femeie, cu numele *Pandora* făcù începutul tuturor nenorocirilor (boalele, moartea) de cari suferă omenirea. Se cunoaște de toată lumea faimoasa legendă a *cutiei Pandorei*.

La populațiunile slave de Sud (Bulgari, Sârbi, Muntenegreni, Slovaci, Bosniaci ș. a.) femeia este mai puțin socotită decât bărbații.

De aci o mulțime de expresiuni populare :

«*Bărbatul* poartă pălărie nu femeia!» «Femeia trebuie să se înnece; bărbatul însă trebuie să înnoate».

Bărbatul face cât zece muieri».

«Vai de casa în care *găina* (femeia) cântă și *cocoșul* (bărbatul) tace!»¹.

«Femeia trebuie să vorbească întotdeauna la urmă»².

Un proverb al populațiunilor slave de Sud zice :

«Când se naște o fată, *plâng* cei patru pereți ai casei».

Iar altul :

«Mai bine să *facă* nevasta un *fcior mort*, decât o fată vie!»³.

Cronicarul Miron Costin⁴ scrie că un episcop italian din Iași spunea între altele :

«Mie nu-mi trebuie să mai cetesc la istorie de Moldoveni cine sunt. Pre o seamă de obiceiuri ce au, foarte bine îi cunosc cine sunt :... femeile lor se feresc de vederea străinilor și se dau în lături, așa să nu treacă femeia pe dinaintea bărbatului pe drum sau pe cărare...

Toate acestea întocma cu Italienii sunt și la vedere mărturisesc o fire.»

Și astăzi fetele nu taie calea dănacilor (făcăilor), când merg pe drum⁵.

În fața legilor și copilul și femeia sunt ființe deopotrivă minore, chiar și azi. Forța fizică la sălbatci și forța intelectuală la civilizați — pune pe bărbat întâiu.

Sălbatcii își mănâncă femeile lor când n'au găsit nimic de

1. În toată Germania și pretutindenea la Slavii de Sud se crede că găina care cântă ca cocoșul vestește mari nenorociri. (Krauss, *Sitte u. B.* p. 504, nota I.

2. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 482, 504, 507.

3. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 540-541.

4. Cit. apud Voronca, *Studii în folklor*, p. 154.

5. *Ioan Creangă*, an. II, p. 210.

vânat sau le-a fost lene să se ducă la vânătoare. Când îmbătrânesc femeile, ei leucid.

La Chinezii fata e considerată ca o proprietate a părintelui, dar ca o proprietate de puțină valoare.

Chinezul de aceea nici nu dă nume individual fetelor, ci le numește după ordinea nașterii : întâia, a doua, etc.

Când n'are băieți, Chinezul spune că n'are copii.

Codicele Manu spune că printr'un *fiu* omul câștigă lumea cerească; printr'un nepot se ridică în regiunea soarelui ¹.

În Vâlcea se consideră nenorocit un părinte care are numai fete, fiindcă fata, dacă se mărită, nu mai face pomelnic pentru tată-său și nu-i mai dă de pomană părintelui său, ci e ținută să pome-nească și să dea de pomană numai pentru socru-său.

Cu totul altfel se întâmplă cu băiatul el ține, el păstrează *cultul strămoșilor* săi. În India brahmanică domnește credința că băiatul scapă pe tatăl său din iad și îl face să aibă parte de lumile cerești. De aceea, după legea lui Manu, — femeia care dă naștere numai la fete, trebuie divorțată în al *unsprezecelea an*. Din fericire legislatorul n'a uitat să dea o rețetă pentru a avea băieți. Cărțile sfinte ale religiunilor practicate în Europa nu dau regulile în această privință; totuș trebuie să exceptăm Talmudul, în care regele Louis Philippe ar fi găsit, în această privință, prețioase învățăminte. — Probabil că ați cetit Talmudul, îi zise el într'o zi compozitorului Meyerbeer, — așa că știți, cum pot eu anunța mai dinainte rudelor și cunoștințelor mele, sexul căruia va aparține ființa ce se va naște? În cărțile religioase ale Orientului se arată destul de bine inferioritatea femeii față de bărbat.

În Vi-King (carte canonică a Chinezilor) se spune că numerii fără soț reprezintă principiul tare, bărbătesc, ceresc, pe când numerii cu soț reprezintă principiul slab, femeiesc, pământesc.

Datele științei actuale ne confirmă aserțiunea că bărbatul este superior femeii, este «cap al ei» ².

Astrologii, zodiacii, magii, își au și ei vederile lor.

Dacă părinții vor să aibă băieți, trebuie să aleagă o zi închinată

1. Vezi : I. Găvănescul, *Ist. Pedag.*, vol. I, p. 109-110. Pentru credințele poporului ebru, cf. *Judec.* 9, 54.

2. Vezi în notele dela fine : *Superioritatea sexului bărbătesc*.
Nota XI.

lui Jupiter (Joia) ori soarelui (Dumineca); dacă vor să aibă fată, să aleagă o zi închinată zeiței Venus (Vinerea) sau lunii (Lunea).

Filozofi ca Aristot cred că *bărbatul* se procrează din testiculul *drept*, iar femeia din testiculul stâng.

În public, multe femei, când au mai avut copii, țin seama de puterea, intensitatea plăcerii avute: «va fi băiat, căci a avut mai multă plăcere decât atunci când am avut fată»¹

La vechii Ebrei lehuza care avusese un băiat, eră socotită ca necurată timp de 40 de zile; cea care avusese o fată eră necurată timp de 80 de zile.

La nuntă, la Români, părinții fetei se numesc *socri mici*; iar părinții mirelui se numesc *socri mari*. Când femeia este măritată de mai multă vreme și nu are copii, caută fel și chip să «rămâie grea».

Pentru aceea, la noi la Români, postește regulat Vinerea (Venus), dă sărindare, face lumânări cât și ea de lungi și le duce la biserică, ș. a. Sau recurg la buruieni: ca trandafirul alb, liliacul alb, ruja, usturoiul, hameiul, crăpusnicul, floarea de româniță ș. a.

În Haute-Bretagne femeia care n'are copii și care vrea să aibă, trebuie să se ducă la biserică cu una care a născut și se duce să i se cetească molifta de curățire (la 40 de zile)².

Dacă femeia a «rămas grea», însărcinată, trebuie să fie atentă la o sumedenie de opriri superstițioase; altfel vieța ori frumusețea viitorului copil e în primejdie. Să enumărăm câteva din ele. Îngrecata nu trebuie să mănânce fructe îngemănate, că va avea gemeni. Această credință o avem comună cu Germanii³.

În Vâlcea este oprit ca femeia îngreunată să mănânce colacii cari s'au lipit în cuptor, — tot aceeaș credință superstițioasă. La Aromâni se crede că femeia care a mâncat fructe îngemănate: prune, cireșe, alune cu doi sâmburi, va face gemeni⁴.

Femeia «grea» nu trebuie să-și uite peste noapte cămașa ei pe gard, la uscat, căci vreo vecină pizmuitoare poate să taie cu un cuțit umbra mânelor ei proiectată pe pământ. Copilul ce se va naște, în cazul acesta, va avea mâinile tăiate. Acesta e un corolar al credinței populare despre sufletul umbră.

1. Rcv. *Sănătatea*, an. XII, 2 (1912).

2. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 6.

3. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 345.

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 17.

Dacă o femeie însărcinată «pofteste» ceva, «îi dă inima la ceva» — pe care nu-l poate avea îndată, nu e bine să-și pună mâna pe trup, ca nu cumva copilul să fie aidoma însemnat, în locul în care a pus mâna, cu obiectul dorit ¹.

Tot așa se crede la Germani și la Walloni ².

Din măr început să nu mănânce cea însărcinată, că face copilul cu semn, ca și când ar fi mușcat de câine.

Poame crude dacă mănâncă, poate să nască fără de timp (verme) ³.

Toate nenorocirile cari vin pe capul omului, sunt socotite ca lucru al spiritelor rele, al Dracului.

Deci și neputința de a naște este socotită ca o intervenire a duhului rău. În Transilvania se obișnuște a se paraliza influența Necuratului, prin ajutorul *fierului*: bărbatul împlântă două topoare cruciș în stâlful acoperământului casei. În Bucovina, în asemenea cazuri, se pune sub așternutul lehuzei un cuțit sau un topor.

În insulele Filipine se pune pe acoperișul casei, în care naște o femeie, un scut, o sabie și o lance, pentru a se îndepărta duhurile protivnice nașterilor.

La Armeni este următoarea datină: Indată ce unei femei «i-a abătut să facă», oamenii încep să lovească văzduhul pentru a gonî pe demonul *Alen*, care chinuește pe lehuze ⁴.

În Serbia, Bulgaria, Cernagora (Muntenegru) și Herțegovina, — când naște vreo femeie, părintele copilului născut sloboade vreo câteva puști în fața casei, pentru a feri pe noul născut de vrăjitori și apoi strigă din răspuțeri: «O *lupoaică* a născut un *lup*!» ⁵, — pentru a înpăimântă astfel duhurile necurate și a gonî vrăjile ⁶. În Bombay servitoarele, după ce naște stăpâna lor, joacă, chiuie și bat toba *cinci* noți în șir, pentru a gonî duhurile rele ⁷.

Plinius ne spune că Romanii aveau următoarea datină, pentru a ușură, pentru a împlânzi durerile nașterilor: Se aruncă pe aco-

1. Marian, *Nașterea*, p. 17.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 354. Cf. Monseur, *op. cit.*, p. 37.

3. Gorovei, *op. cit.*, p. 16.

4. Samter, *op. cit.*, p. 46—47.

5. Aici vedem că de lup—de acest animal vrăjitor, cu puteri miraculoase — fug și duhurile și farmecele.

6. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 541.

7. Samter, *op. cit.* p. 64.

perișul casei, în care eră lehuza, o săgeată care omorise *unul sau trei* oameni.

În satele armenesti dela granița turco-persană, în Ungaria, la Kalmuci se slobod armé de foc peste capul femeii care naște, pentru a se gonî duhurile rele, demonii cari o înconjoară ¹.

În insulele Sawu (India sudică) se îndepărtează spiritul rău «Vango» — spirit protivnic lehuzelor — printr'un fel de *mărăcini* (spini).

În Filipine ușile și ferestrele dela odaia lehuzei sunt închise ermetic, pentru a nu pătrunde în lăuntru duhurile rele.

Un obicei analog găsim în unele regiuni din Germania ².

În Ungaria este obiceiul de a se pune o secure sub patul femeii care naște ³.

La Români, când nașterea este grea, se crede că femeii care se «prășeste» i s'a făcut «pe ursită». Una din femeile de față care se pricepe în ale descântecului, iea un topor, merge la colțul de Răsărit al casei, către icoane, și descântă făcând cruce cu toporul; apoi merge și la celelalte colțuri (unghiuri) și face tot așa. În urmă se duce la *Meșter-grindă* — cum se exprimă Marian ⁴ — împlântă toporul repezindu-l din toate puterile, și acolo îl lasă toată noaptea următoare.

Talmudul se revoltă împotriva datinei superstițioase de-a se legă diferite obiecte de *fier* de piciorul patului lehuzei ⁵.

De aci vedem cum că superstițiunea că fierul poate să ferească de duhurile rele, au avut-o și o au — poate — și astăzi Evreii.

Credința în demonii cari împiedecă «facerile» este foarte veche și destul de răspândită în lumea întregă.

O grupă de statui din insulele Bali (India sudică) ne înfățișează pe o femeie care naște, susținută de alte femei. Alături stă hidoasa figură a unui demon protivnic facerilor (nașterilor). Figura aceasta se găsește în muzeul berlinez «für Völkerkunde» ⁶.

În jud. Vâlcea, și poate și printe alte ținuturi românești, este obiceiul ca să-i dea celei ce naște o cheie pe care ea o ține în mână.

1. Samter, *op. cit.*, p. 47.

2. Samter, *op. cit.*, p. 26—27.

3. Samter, *op. cit.*, p. 49.

4. *Nașterea la Români*.

5. Samter, *op. cit.*, p. 51.

6. *Idem*, p. 20—22.

Aceasta pentru a-i ușurà, zice-se, facerea. În acelaș timp se descuie toate lacătele și încuietorile dela ușile casei.

Romanii aveau acelaș obicei. I se da o cheie celei ce «îi a-băteà» să facă, «ob significandam partus facilitatem».

Și Germanii au această datină ¹.

În Scoția când e să nască o femeie, se descuie toate încuietorile aflătoare în acea casă, pentru ca nașterea să fie ușoară. Obiceiuri analoage găsim în Suedia, China, etc.

Spiritele rele cari chinuesc pe femei, când le vine ceasul de născut, se numesc la Români felurit: Samca, Avestița, Aripa Satanei. În Vâlcea, când femeia nu poate să nască, se slobod puști peste casa cu lehuza, pentru ca spiritele rele să o întindă la fugă.

* * *

După naștere copilul se pune jos pe pământ, și de aci îl iea bărbatul, tatăl său, și îl sărută.

La Romani erà acelaș obicei: dacă tatăl său îl ridică («tol- lere», «suscipere») dela pământ, îi da dreptul la vieață, recunoscându-l; dacă-l lăsă jos, îi ridică dreptul de vieață, nerecunoscându-l ca fiu al său ².

La Azteci se pune copilul de *trei* ori pe pământ și de *trei* ori se ridică de către părinți.

În Silezia se pune noul-născut pe pământ, «pentru ca să ca- pete putere».

Credințe analoage găsim în Marburg.

În Ungaria părinții cărora le tot mor copiii pun pe noul lor născut pe pământ și în locul pe care a stat, sapă ca de un deget, iar pământul scos îl aruncă pe o apă curgătoare. Cred că prin a- ceste acțiuni magice fac ca copilul să trăească.

În Islanda erà obiceiul până în sccolul al 19-lea, ca femeile să nască pe pământul gol ³.

În Japonia nașterile se fac pe pământul gol.

Intr'un papirus egiptean se găsește expresia: «a pune pe pământ» în loc de «a naște» pe pământ.

1. Cf. Wuttke, *op. cit.*, § 574.

2. Augustin în *De civitate Dei* IV, 11 are, în loc de tollere, susci- pere — expresiuni clasice, — expresiunea «levat de terra».

Suetonius ne spune că Nero fu născut la răsăritul soarelui, așa că fu mai întâiu atins de razele soarelui decât de pământ (Nero, 6). Cf. Ovi- dius, *Trist.* IV, 3, 46.

3. Samter, *op. cit.*, p. 1, 2, 3, 5.

În Sumatra și în India de Nord femeile nasc pe podeala odăii. La Gurii din Caucaz și la Chinezii femeile «se prăsesc» pe *pământul* acoperit cu paie al unei camere fără altă podeală ¹.

[Obiceiuri analoge găsim la Români și la Unguri].

La vechii Greci, dacă nu găsim relatat obiceiul nașterilor pe pământul gol, — găsim în schimb că femeile aveau obiceiul să îngenunche pe pământ la faceri; găsim iarăși că zeițele «facerii» (nașterii) erau închipuite cu genunchii puși pe pământ ².

Obiceiul acesta a fost și în Grecia antică tot ca și în Grecia de astăzi.

Această practică nu e dictată de vreo cerință a higienii, căci doctorii cei vechi proscriseră cu toții o astfel de pozițiune la naștere: Soranus, Celsus, Hippocrates ³.

La Germani și la Slavi se observă același obicei superstițios de a pune pe nou-născutul pe pământ ⁴. La Armeni se ieau de multe ori copiii din leagăn și se pun jos pe pământ, pentru a căpăta putere ⁵.

Copilul când este mic, nu se lasă niciodată singur în casă, căci duhurile rele atâta ar aștepta și pe dată l-ar și schimba sau l-ar poci. Pentru a împiedica influențele rele ale duhurilor necurate, se întrebuintează tot instrumentele de fier. În Oltenia, când se lasă copilul mic singur acasă, i se pune pe pernă un ac, spelcă sau un cuțit. Și pe aiurea, la Români, se procedează la fel.

La Romani, pentru ca copiii să fie feriți de vrăji sau de spiritele (geniile) rele, se descria împrejurul copilului un cerc cu un obiect de fier. Se credea că peste acest hotar geniul rău nu putea trece. Tot în același scop Romanii băteau în pragul ușii cuie scoase de prin mausolee. La Slavii sudici se obișnuiește ca apărător al

1. Samter, *op. cit.*, p. 5, 6.

2. Obiceiul acesta este relatat de scriitorii vechi și de statuile rămase dela acest popor de artiști.

Același obicei îl găsim și la alte popoare din vremile noastre: la Abisinieni, în Noua-Zelandă, la Georgieni, la Armeni în unele regiuni ale Persiei, la Tătari; sporadic în Anglia, la Mongoli, la Estoni, la Indieni, etc. (Samter, *op. cit.*, p. 14.

3. Cit. de Samter, p. 14—15.

4. Wuttke, *op. cit.*, p. 13, 358. Cf., pentru Germani—Meyer, *op. cit.*, p. 102.

5. Dan, *op. cit.*, p. 8.

copiilor de orice duh rău și de vrăji o pereche de foarfeci cari se pun în leagănul copilului ¹.

La Aromâni se obișnuște a se pune o secure sub patul sau căpătâiul lehuzei ori al copilului, pentru a-i feri de duhuri rele și de făcuturi ². Tot în acelaș fel se întrebuințează și foarfecile.

La Armenii dela graniță turco-persană se pun lângă cele ce nasc săbii sau spade, pentru a le feri de duhurile rele. Perșii apără pe mamă și pe copilul ei de felurite vrăji și duhuri rele, punându-le o sabie sub cap.

În Oberpfalz se înfige un cuțit în ușa dela camera lehuzei, pentru a împiedecă vrăjitoarele.

În India, ca pază a copilului și a mamei sale, se pune un cuțit sau o sabie în patul lehuzei.

În Guzerata, timp de 14 zile dela naștere femeile «făcute» («prăsite») nu ies niciodată din casă, fără a avea un cuțit la ele ³.

La Aromâni este obiceiul să se pună în fașa copilului o căpătână de *usturoiu* [aliu], *trei* sâmburi de lămâe, o bucată de *pâine* și un inel, pentru ca să nu se deoache și să nu se apropie de el umbrele; și să fie cu noroc ⁴.

Germanii, pentru a feri copiii de vrăji și de duhuri rele, pun în leagănul lor diferite talismane, între cari cel mai ales este *fierul* sau *oșelul*: cuțite puse mai cu seamă în cruce, foarfeci desfăcute, cheile casei, *argint*, bani de aur, verighete ș. a. ⁵.

Se recomandă ca pisicile, cari sunt animale vrăjitoarești, să nu se lase în casă cu copilul, căci vrăjitoarele (duhurile rele) se strecoară în casă prin ajutorul pisicelor. După ce este făcut copilul, i se pune, la Români, puțină sare pe limbă, ca să nu poată fi deochiat sau fermecat. În prima scaldă a copilului se pune și sare tot ca la Germani ⁶, pentru ca copilul să fie ferit de influențe rele.

La vechii Greci apa sărată, apa mării eră întrebuințată contra deochiului.

Adesea unii copii se nasc cu o pieleță pe cap, care se numește tichie, în Oltenia *chilte*. Căița, tichia aceasta este o parte din membrana fetală.

1. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 149.

2. Cosmulei, *op. cit.*, p. 13.

3. Samter, *op. cit.*, p. 48—49

4. Cosmulei, *op. cit.*, p. 7.

5. Wuttke, *op. cit.*, p. 359.

6. *Ibid.*, p. 358.

În Vâlcea se crede că acei ce vin pe lume cu această căiță, se vor face strigoi după moartea lor; și că atât timp cât sunt în viață, deoache «de n'ai văzut, n'ai pomenit»... Și în Muntenia se crede că astfel de oameni se fac strigoi, moroi ¹. În Moldova se crede că cei născuți cu tichie sunt oameni cu noroc. În Germania se crede că cei născuți cu tichie sunt tare norocoși. Tichia aceasta este un talisman norocos: dacă te duci cu ea la judecată, câștigi la sigur procesul ².

În Macedonia se crede că tichia este cu noroc.

Dacă o pui sub un pod peste care are să treacă un pașă sau un mitropolit, tichia devine un talisman însemnat, și oriunde te-ai duce, având-o la tine, au să-ți meargă lucrurile în plin.

Norvegienii cred că cel ce se naște cu căiță pe cap este năzdrăvan.

El trebuie să o păstreze ca pe un puternic talisman.

Se crede că dacă un astfel de om își iea căița pe cap și dă ocol unei case care arde, focul se stinge pe dată ³.

Wallonii cred că copilul născut cu căiță pe cap e foarte norocos. Se mai spune că această tichie, uscată și cusută în căp-țușeala hainei, este un strașnic talisman.

Pentru a cădea bine la sorți — la miliție — flacăul trebuie să poarte în căp-țușeala hainei o parte din căița unui copil, însă fără ca el să știe că o are cusută în dosul hainei ⁴.

În Anglia căpitanii de vapoare (vase) o ieau cu ei, pentru ca vasele să le fie ferite de stricăciuni, de furtuni, de înec.

Avocații o ieau la ei când pledează, pentru ca să poată câștiga procesele ⁵.

La Romani se crede că ea aduce noroc celui ce o poartă ca talisman.

Moașele o luau și o vindeau avocaților creduli, cari o purtau la ei, pentru a câștiga procesele în cari pledau ⁶.

La Francezi se zice, despre oamenii norocoși, că s'au născut cu tichie pe cap. Această credință eră odinioară aproape generală ⁷.

1. Marian, *Nașterea*, p. 65.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 357; cf. Meyer, *op. cit.*, p. 103.

3. Librecht, *op. cit.*, p. 324.

4. Monseur, *op. cit.*, p. 94, 38.

5. Meyer, *op. cit.*, p. 103.

6. Aelii Lampridii, *Antoninus Diadumenus*, (Nisard) Paris, cap. IV.

7. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 12.

În Vâlcea se crede că chitia păstrată și vrăjită, purtată ca talisman, poate să-ți câștige procesele. E destul ca cel ce merge cu tine la judecată să treacă, să pășească peste batista, basmăua în care ai înfășurat-o, pentru ca procesul să-ți fie câștigat.

* * *

Copilul s'a născut, însă mersul vieții lui, soarta lui nu este încă hotărîită. Acelea cari îi determină, odată pentru totdeauna, fericirea sau nenorocul vieții lui, vârsta la care îl va ajunge moartea, —acelea sunt *trei* zâne cari se numesc Ursitori (Olt. «Ursători»).

Ele sunt acelea cari îi hotărăsc nestrămutatul Destin. Acel ce n'are noroc în viață, se plânge adesea :

«Rele ursitoare mai avusei, Doamne!» Ca toate celelalte duhuri, Ursitoarele iubesc noaptea, întunericul. Dar această superstițiune nu este coprinsă în hotarele unui «ne varietur». Am văzut că Ielele se aud uneori și pe la amiazi ; Ursitorilor le place ca în casa unde s'a născut copil, și unde ele vin să-l ursească—să se afle și o lumină și casa trebuie să fie măturată, pe când duhuri am văzut că joacă noaptea pe gunoaie. Ursitorile sunt așteptate în *a treia* (*noua*) seară dela naștere. Sunt așteptate cu masa întinsă, cu casa scuturată, cu lumină și cu veselie din partea părinților. Zânele acestea sunt cu toane. Moașa pune masa pe locul unde a născut nepoată-sa, așează pe ea o azimă de pâine unsă cu miere, care are *trei* cruci făcute cu cuțitul. În fiecare cruce se pune câte un *argint* pentru sănătatea și norocul copilului. Pe azimă ea mai pune un pahar cu apă și altul cu vin. Moașa pleacă acasă, iar lehuza trebuie să stea deșteaptă și în cea mai mare liniște cu copilul ei. Dimineata vine moașa iarăș la nepoată-sa și își povestesc la un loc visurile ce le-au visat. După ele îi vestesc nou-născutului o soartă bună sau rea.

Ursitoarele sunt zâne cu inimi neînduplecate — nesciaque humanis precibus mansuescere corda.—Din ele, cea mai mică se crede că hotărăște soarta copilului.

Cea mai mare zice : «Să-l menim, cum va vrea cea mijlocie!» Iar mijlocașa aruncă sarcina pe cea mai mică. Aceasta este nevoită să decidă. Vorba de demult : «Cel mai mic e mai voinic!» Acestea sunt, în trăsături generice, credințele poporului român cu privire la Ursitori.

La Greci, la Romani, găsim Parcele (*μοῖραι*), trei surori zâne

cari prezidau la nașterea și vieța oamenilor. Cea mai tânără dintre ele, Atropos tăia firul tors de Lachesis din caerul pe care-l ținea Clotho. Caerul era format, după credințele celor antici, de lână și de mătase, cari nu se amestecau de-o potrivă. Ferice de acela pentru care Parcele torceau aur și mătase !

Ele sunt reprezentate ca femei cu fața aspră și cu narcis în păr.

În Hautes-Vosges se crede numai într'o singură ursitoare, îmbrăcată în alb, care stă lângă leagănul copilului și-i prezice norocul, soarta ¹.

În Macedonia concepția despre ursită se aseamănă mult de tot cu cea clasică despre Parce. Se crede că sunt trei. Cea mai bătrână dintre ele, *Ursitoarea*, ținând furca în brâu, învârtește fusul; cea mijlocie, *Soarta*, toarce firul din caer; iar cea mai mică, *Moartea*, taie firul cu foarfecile ².

Credința în Ursitori o găsim și în Banat și în Ardeal.

Despre credința în ursitoare, a se vedea poeziile lui Eminescu, poezii cu motiv popular : *Ursitoarele* și *Miron și frumoasa fără corp*.

În Lesbos era odinioară obiceiul, ca o babă să stea să vegheze o noapte întreagă pentru a auzi ce zic Parcele (*μοῖραι*) despre viitorul copilului ³.

La Slavia de Sud, în general se crede că ursitoarele au figura unor fete îmbrăcate în alb. Ele vin în miezul nopții nașterii, la leagănul copilului.

Mai de mult li se puneau *Roždanice-lor* (numele ursitoarelor) pe masă, pâine, brânză și mere. Țăranul croat îngrijește și acuma, în noaptea nașterii copilului său, să pună pe o masă făclii, pâine și sare, în odaia în care stă prăsită și moașa.

La Bulgari se face la fel, însă se aduce un întreit dar, din fiecare fel, fiindcă fiecare zână trebuie să-și aibă partea ei. După credința Slavilor de Sud, ursitoarele sunt surori, cea care hotărăște este cea mai mică : hotărârea ei este un verdict fără drept de apel. Ele determină numărul anilor, moartea timpurie, mai ales o moarte de năpraznă : când are să se înece în apă sau să fie sfâșiat de fiare, ș. a. Tot ele hotărăsc chemarea viitoare a copilului : de va fi bogat ori sărac, ce necazuri sau bucurii va avea în viață ș. a. Menirea hotărâtă de ursitori se numește *narok*, sau *rok*, sau *ruka*, fatum. În

1. Sauvé, *op. cit.*, p. 238.

2. Gorovei, *op. cit.*, p. 41.

3. Georgeakis, *op. cit.*, p. 330.

vremurile antecreștine se pare că Narok a fost cunoscut ca personificare a sentinței *Destinului*.

Ceeace au fost hotărîrit ursitorile, se crede că este ceva care nu poate fi schimbat. O mulțime de povești ilustrează dictonul, că de ceeace ești menit să pați nu scapi nici în «gaură de șarpe»¹.

Romanii credeau că la nașterea fiecărui om Parcele îi regulează firul vieții și al Destinului, și că această menire rămâne statornică, odată pentru totdeauna. Horațiu în «Carmen Saeculare» le numește, cu drept cuvânt, «Veraces Parcae».

* * *

Lehuzele ca tabu.

La Români când femeia este lehuză, nu-i este îngăduit să se ducă la fântână, la izvor, căci izvorul va seca. Ii este oprit de-a frământa pâine, fie de casă, fie de biserică. Vacile să nu le mulgă, că înțearcă izvorul laptelui lor. Nici pe scări să nu se suie, că se îmbolnăvește de «băbiță»: se usucă pe picioare și moare.

Germanii cred că pe unde trece o lehuză, cade trăsnetul și bate grindina². Dacă se duce la fântână, izvorul seacă. În timpul lehuziei femeia nu trebuie să iasă din casă, înainte de răsăritul și după apusul soarelui. În Vâlcea se crede că femeia care «a făcut» spurcă soarele, când se uită la el.

La Francezi se crede că lehuza nu trebuie să lucreze înainte de molifta sa. Dacă se duce la fântână, face izvorul să sece. Dacă mulge vacile, ele înțearcă. Dacă lucrează înainte de molifta sa, copilul se va face «un hoț și jumătate»³.

La vechii Ebrei femeia după nașterea unui *băiat* eră socotită ca necurată, timp de 40 de zile; după nașterea unei *fete*, timp de 80 de zile.

În Asia-mică femeia «prăsită» nu iese din casă timp de *patruzeci* de zile⁴.

La vechii Greci lehuzele erau socotite ca necurate, ca «tabu», timp de 40 de zile.

O femeie care născuse nu trebuia să se atingă de nici un lucru sfânt, nici măcar să calce treptele templului.

1. Krauss, *Volks Glaube*, p. 23, 26. Ca și poveștile românești.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 356.

3. Sébillot, t. XXII, *op. cit.*, p. 20.

4. Carnoy, *op. cit.*, p. 308.

Chiar și femeile cari se atingeau de lehuze se credeă că «se spurcă», devin *tabuate* ¹.

În Grecia modernă se crede că stafile și în genere duhurile rele au mare influență dăunătoare asupra lehuzelor și de aceea ele nu trebuie să iasă din casă afară. Dacă ies, trebuie să se atingă de *cheia* ușii sau de orice alt obiect de fier ².

În Armenia, șase săptămâni după naștere, femeia nu rămâne niciodată singură în casă, de frica Dracului.

La Albanezi, în primele 40 de zile după naștere, femeia nu trebuie să iasă din casă afară, iar noaptea nu iese nici din odaia ei, de frica vrăjilor.

În Germania este mai acelaș obicei : femeia, în primele 9 zile după facere, nu iese din odaia ei.

În diferitele ținuturi ale Germaniei se spune că lehuza nu trebuie să se ducă la fântână, fiindcă o face să sece.

În Boemia se recomandă că dacă vreo lehuză se duce la apă, să arunce în fântână—ca jertfă—*trei* coji de *pâine*; în Silezia, o mână de *sare* ³.

* * *

Duhurile necurate, se crede că, dacă găsesc copiii singuri, îi schimbă. Schimbatul sugă la femeie, de crezi că-i rupe țâța, și e urît. *Vidmele* sunt tot duhuri necurate și schimbă copiii. Oamenii, ca să-i poată preschimbă, iau *trei* vergele de *alun*, crescute într'un an, și duc pe copilul schimbat la *gunoiu*, seara când apune soarele, la *lună nouă*, și încep să-l bată cu ele. *Vidmele* aduc atunci copilul pe care l-au schimbat ⁴.

La Francezi se recomandă tot cam aceeaș aspră procedare pentru preschimbarea copilului.

...Femeia află îndată că copilul său fusese schimbat și că i se pusese în loc o arătărie (arătare):

«— Urîciosule, tartorule de vrăjitori! am să te omor! Inșă vidma care eră în pod, se grăbi să răspundă :

1. Cf. Eurip. *Iph. Taur.* 374; Porphy: *de abst.* IV, 16; Laert-Diog. VIII, 33 seq.

2. Samter, *op. cit.*, p. 22; 23.

3. *Ibid.*, p. 23; 25, 26.

4. Voronca, *op. cit.*, p. 515.

«Nu-l omorî pe al meu;
«Am să ți-l dau pe al tău» } bis.^{1.}

În Suedia este datină ca focul să se țină neîntrerupt aprins, dela nașterea unui copil și până la botezul lui; altfel se crede că-l schimbă gnomii (duhurile rele).

Albanezii țin focul aprins, după naștere, șase săptămâni, tot din aceeaș teamă.

Obiceiuri analoage găsim și la Estoni.

Romanii aprindeau o lumânare la nașteri^{2.}

În Vâlcea, când se supără mama, zice copilului său : «Schimbat». Epitetul acesta de apostrofare izvorăște din credința că copiii cari nu sunt feriți de duhurile rele, sunt schimbați de acestea cu copiii de-ai lor. Le place și lor ceea ce este frumos pământesc. Geniile acestea rele, cari schimbă copiii, se numesc *Smeoaice*, pe unele părți^{3.} În Vâlcea se crede că chiar dracii fac astfel de pozne. Cei ce mănâncă mult, «de nu se mai satură», cei ce plâng într'una, se numesc în Vâlcea schimbați, copiii schimbați.

Francezii cred că duhurile rele (piticii) schimbă copiii oamenilor cu copiii lor proprii. Și alte zâne, cred ei că pot fură copiii mici ; iar când nu-i pot, se mulțumesc să-i mute din leagănul lor și să-i pună sub răsboiu^{4.} Sébillot spune o istorioară cu o femeie căreia i se schimbase copilul. Între altele spune că acest schimbat, această arătare mănca tot cât un om sdravăn.

Tot Sébillot spune în altă parte că deși credința în copiii schimbați de zâne sau de pricolici a fost aproape cu totul gonită din poveștile populare, totuș se obișnuște a se mai zice despre un copil prizărit și cu mutră de om bătrân, că a fost schimbat de zâne, sau că e «copil de zâne»^{5.} La Germani se crede că piticii văd și ei că sunt pitici, și caută să câștige puteri nouă dela neamul omenesc, dar nu fac rudenii nici cu fete, nici cu tineri, ci răpesc copiii și-i pun în loc pe-ai lor^{6.}

În Asia-mică se crede că femeia care lasă copilul singur — până a nu-și fi făcut molifta de 40 de zile, este în primejdie de

1. Sébillot, *op. cit.*, t. I, p. 119.

2. Tertull. *Ad. nationes*, II, 11.

3. Gorovei, *op. cit.*, p. 31.

4. Sébillot, *op. cit.*, p. 117 seq. t. I.

5. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 17 seq.

6. Wuttke, *op. cit.*, p. 42.

a-l pierde, căci *Djinii* îl schimbă cu copilul lor. Chiar de s'ar pune pe copil sau în leagănul lui diferite salafiuri (talismane), ca pâine, foarfeci, icoana lui Hristos, — chiar și atunci *Djinii* îl pot schimba¹. Credința în copii schimbați, în «pui de drac», se găsește și în India vèdică².

La Slavii sudici se crede că Vilele pândesc casa în care zace o lehuză, pentru ca să găsească momentul nimerit de a-i fură copilul și de a-i pune altul în locul său, o pocitură, o slutenie. Pentru ca să nu-l poată fură, se pune pe capul copilului și al lehuzei un cùțit, o furculiță, și în genere obiecte de fier³.

La Armeni se crede că Diavolul schimbă copiii sau îi înădușe, de aceea lehuza este păzită de moașe⁴.

Această credință superstițioasă e bine să se mănțină, să dăinuească, fiindcă, din orice punct de vedere, copiii mici nu e bine să fie lăsați singuri în casă.

Numele dublu.

Se observă la țară că parte din oameni au un îndoit nume: unul în controale și în registre, și altul în casă, în lume. Lucrul acesta s'a întâmplat și în vechime, și nu numai la oamenii de rând, dar și la capetele încoronate, la domnii țerii. Așa bunăoară Bogdan al doilea, fiul lui Ștefan cel Mare, se mai numia și Vlad. Nu-i admisibil să se fi pus lui Bogdan al doilea numele de Vlad, numai fiindcă trebuia să se deosebească de Bogdan întâiu; mai de crezut este că adaosul acesta se datorește obiceiului care este și astăzi, în toată suflarea românească, de a se schimba uneori numele unui copil⁵.

Când unui părinte, de pildă, nu-i trăesc copiii sau sunt bolnăvicioși, — ceeace însemnează că-i chinuște Necuratul, — atunci este datină să li se schimbe numele de botez, crezându-se că numai așa îi va lăsa în pace Ducă-se-pe-pustii.

Schimbarea aceasta se face cu o anumită formă, prin vânzare. De pildă, o femeie n'are noroc la băieți. Ea caută o altă femeie, ai

1. Carnoy, *op. cit.*, p. 312-313.

2. Cf. Wuttke, *op. cit.*, p. 360.

3. Krauss, *Volks Glaube*, p. 98.

4. Dan, *op. cit.*, p. 3.

5. Intr'un document din 1762, se amintește de un Constantin sin Lupoe (N. Iorga, *Studii și Docum.*, VI, p. 161).

cărei copii sunt voinici și sănătoși și se înțelege cu dânsa ce să facă. Intr'o zi anumită femeia aceasta vine la casa prietenei, se apropie de fereastră, o strigă pe gazdă care nu iese din casă, ci vorbesc pe fereastră :

— N'aveți cumvâ vreun băiat ? întreabă vecina.

— Ba avem, răspunde cea din casă... ¹.

Și tot așa se urmează târgul, până ce se simulează o vânzare, o schimbare de copii, pentru ca Necuratul să-i poată pierde urma copilului în chestie.

Aici se vede, în toată deplinătatea ei, simpla concepție, copilăreasca, naiva concepție pe care primitivul și-o face despre lumea duhurilor.

Tot dela această credință este datina Moșilor din Ardeal de a-și boteză copiii cu numele : Lupu, Ursul, Grozavul, ș. a. ca să fie scutiți de boale și să nu se apropie moartea de dânșii.

La vechii Indieni eră în obiceiul numele dublu ².

La Ebrei orice schimbare în viață, sau orice eveniment însemnat aducea cu sine și schimbarea numelui. Mulți dintre Apostoli au avut alt nume înainte de apostolatul lor. La Slavii sudici lupul, șarpele (balaurul), *dihorul* sunt animale «totem» și pentru ei, cum sunt și pentru celelalte popoare.

Țăranii slavi pun copiilor lor numele animalelor acestora, pentru ca să nu moară de timpuriu. Ei pun astfel pe copil sub paza, sub ocrotirea numelui. (Astfel înțeles, numele acesta e un amulet). Se găsesc chiar și combinații de nume de totem : *Vukzmaĵ*, (lup-șarpe, balaur). Așa se numiă un membru din familia princiară Nemanjic ³.

La vechii Egipteni se credea mult de tot în magia numelor. De aceea ele se multiplicau. Regii egipteni (Faraonii) aveau oficial *cinci* nume ⁴ :

La Români numai astfel se pot explică nume ca : Ursul ⁵ : «Ursul și Pală-dalbă, *Grozav* și Sparge-lume»...

Tot în «Dumbrava-Roșie» ⁶, găsim pe *Balaur* dela Galu ; *Ciolpân* din Pipirig ; *Velcea*, bastardul lui *Șerpe*.

1. A. Gorovei, *op. cit.*, p. 61 ; Cf. Coșbuc, *De-ale neamului nostru*.
2. V. Poussin, *Le Brahmanisme*, p. 18.
3. Krauss, *Slavische V. F.*, p. 332. Cf. Krauss, *Sitte u. B.*, p. 542
4. Ermoni, *op. cit.*, p. 116, 117.
5. V. Alecsandri, *Dumbrava-Roșie*, IV, *Tabăra română*.
6. *Ibid.*, II, *Țara în picioare*.

Schimbarea numelor zăpăcește duhurile necurate cari urmăresc cu gânduri rele pe oameni și le fac câte și mai câte neajunsuri.

În Borneo se schimbă numele unui copil bolnav, pentru a fi înșelate duhurile cari îl chinuesc.

Aceiaș procedeu și aceeaș credință găsim și în insulele *Kingsmill* ¹.

La Abiponi și Lenguas, în America de Sud, rudele și vecinii unui mort își schimbă numele, după înmormântarea unuia dintre ei, pentru ca mortul (strigoiul) să nu mai știe de unde să-i iea, să nu le mai «dea de urmă» ².

Talmudul spune că schimbarea numelui este un mijloc de a *nimici reaua ursită a oamenilor*.

Evreii din Rusia sudică schimbă numele copilului care este «la pierzare» (pe patul de moarte). Ei îl numesc cu pseudonime ca acestea : «baba»; «bătrânul» (o fată bătrână, sau un copil bătrân).

Acest nume, dacă copilul, copila scapă de moarte, îi rămâne pentru toată viața; numai rudele de aproape îi cunosc adevăratul nume, însă nu-l pronunță niciodată.

Obiceiuri și credințe anologe găsim la Evreii din Austro-Ungaria și la Evreii germani din secolul al XVIII-lea ³.

Talmudul ne spune că femeile Amoriților obișnuiau să-și schimbe numele femeiesc cu unul bărbătesc; iar bărbații acestui neam purtau adesea nume femeiești ⁴.

În: «Dan Căpitan de Plaiu» găsim numele *Ursan* (*urs* plus sufixul augmentativ *an*); șoim (*șoiman*).

În colecțiunea de poezii populare a lui V. Alecsandri găsim :

„Jos pe apa Prutului,
În ținutul Hușului,
La casele *Lupului* ⁵.”

Se găsește și femei cu numele : *Lupa* ⁶, *Vidra* ⁷. În Vâlcea se găsește numele de bărbat : *Ghiară*. Pe aiurea se găsește numele de : *Grozea*, *Grozovanul*.

În Vâlcea este credința că doi sau mai mulți copii dintr'o

1. Samter, *op. cit.*, p. 106.

2. *Ibid.*, p. 107.

3. *Ibid.*

4. *Ibid.*

5. Bucata : «Iordache al Lupului».

6. Codin, *Sărbători*, p. 30.

7. Vezi Alecsandri, *Poezii populare*.

familie nu trebuie să fie botezați tot cu același nume, căci unul din ei va muri. La Germani se crede la fel¹. În Vâlcea se crede că apa în care s'a botezat un copil, nu mai e bună pentru botezul unui al doilea.

La Germani se crede că apa în care s'a botezat un copil, și-a pierdut «tăria» prin botezul lui².

În jud. Vâlcea se înlocuiește numele *Maria* cu *Mica* pentru a se îndepărta astfel privirile duhurilor rele, de această *mică*, *neînsemnată* ființă.

Leagănul în care ai crescut copiii, nu e bine să l vinzi (Vâlcea). La Germani se crede că dacă vinzi leagănul, se duce norocul casei cu el³.

La Francezi se crede că e bine să împrumute leagănele; dar e rău să se vândă⁴.

În Vâlcea se zice că nu e bine să treci peste un copil, că nu mai «dă nainte» (crește). Sau dacă, din greșeală, ai trecut peste el, e bine să treci înapoi.

La Aromâni se crede că nu e bine să treci cu piciorul peste copil, căci nu mai crește; să treci înapoi, dacă ai trecut odată peste el⁵. La Germani se crede că nu trebuie să treci peste picioarele unui copil sau ale unui om. Dacă ai trecut, trebuie să treci înapoi, căci altfel nu e bine⁶.

În Vâlcea se crede că nu e bine să măsoari sau să cântărești copilul, că nu mai crește. Tot așa și la Germani⁷. La Germani se oprește de-a se coase haine pe copiii, căci se fac uituci⁸. Tot așa și în Vâlcea; ca să nu se facă uituci, scurți la minte, se recomandă ca să țină în gură, în tot timpul cât se coase pe ei, o stramă (stramură) din locul de unde se coase.

În Germania ca și la Români se crede și se spune că copiii nu e bine să treacă printre picioarele cuivă sau cel puțin, dacă au trecut, să se întoarcă tot printre picioare. Tot la Germani se crede

1. Wuttke, *op. cit.*, p. 363.

2. *Ibid.*, p. 364.

3. *Ibid.*, p. 362.

4. Sébillot, XXII. p. 23.

5. Cosmulei, p. 16.

6. Wuttke, *op. cit.*, p. 370. Cf. Librecht, *op. cit.*, p. 349.

7. *Ibid.*, p. 370. Acelaș obicei îl aveau și Romanii (cf. Wissowa, *op. cit.*, vol. I, 92, și Wallonii de astăzi (cf. *Quest. d. Folkl.*, p. 44).

8. *Ibid.* p. 370.

că nu e bine să sari peste un copil, că nu mai «dă înainte» (nu mai crește).

O veche zicătoare mexicană, cu caracter superstițios, spune : dacă ai pășit peste un copil mic, n'are să mai crească ¹.

Românii spun că nu e bine să legeni leagănul gol, că nu-ți mai adoarme copilul.

Scoțienii cred că dacă-l legeni gol, copilul ți se îmbolnăvește sau ți-pă toată ziua.

Germanii cred că dacă legeni leagănul gol, i se răpește copilului odihna sau moare de durere de cap (Wuttke, *op. cit.*, § 586).

Mai aceleași credințe predomină și în Suedia și Olanda.

Chinezii cred că dacă legeni leagănul gol, îți moare copilul ².

Negustorul dela care se cumpără stofă pentru hainele copiilor trebuie să mai dea și peste măsură, pentru ca copilul să aibă unde crește ³.

În Vâlcea se crede și se face la fel. Cu ghemul să nu dai în capul copilului, că nu mai crește.

CAPITOLUL XLIV.

Nunta.

Al doilea pas important în viața omului este căsătoria, nunta, dacă venirea pe lume, dacă nașterea poate fi socotită ca primul pas. O mulțime de credințe deșerte, de superstiții se leagă de acest însemnat eveniment. Noi nu vom aminti decât pe acelea cari au corelate în superstițiunile altor popoare. Vom începe cu peșitul (Oltenia împeșitul, «împeșeala»).

Nu în orice zi e bine să mergi în peșit. Credințele Românilor de pretutindeni sunt, că zilele cele mai bune de pornit în peșit, de logodit și de cununat sunt : Joia și Dumineca. Lunea nu-i bine să te duci în peșit, că e începutul săptămânii. Marțea nu e bine să pornești în peșit, nici de logodit sau de cununat nu e bine, căci în această zi s'a *poruit lumea*. Un proverb zice : «Toate pe dos și nunta Marțea» ⁴.

1. Waiz, *Antropolog.*, 4, 165 (Cit. apud Librecht, *op. cit.*, p. 349).

2. Librecht, *op. cit.*, p. 361—362.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 370—371.

4. Marian, *Nunta*, p. 87—90.

Miercurea nu e bine de pornit în pețit, fiindcă Miercurea e stingheră pe lume. Miercurea e văduvă, și cel ce peștește, se cunună sau se logodește în acea zi, foarte lesne poate să rămână văduvoviu. Vinerea tot așa, nu e bine nici de pețit, nici de logodit, nici de cununat, și mai ales pentru tinerii cari doresc să trăească cât se poate de mult, căci zice un proverb :

„După ce nu erau tineri,
Se logodiră și Vineri...”

Cum că în zilele amintite nu e bine a începe și a încheia o căsătorie, se vede și din următorul cântec al unui bărbat care nu trăie bine cu nevastă-sa :

«Foate verde lemn uscat,
Par'că Marți m'am însurat,
Par'că Vineri am vorbit
Și Marțea m'am logodit,
Că deloc nu-s fericit :
Că de când m'am însurat,
Peste multe rele-am dat.»

Vechii Romani ziceau : «A Jove principium». La noi la Români, Joia (dies Jovis), se fac logodnele, cununile.

Italienii, tot ca și Românii, cred că nu e bine să te căsătorești Marțea, Vinerea și Miercurea, pentru că acestea sunt zilele zeului Marte și ale Venerei. Pentru aceea locuitorii napolitani niciodată nu îndătează a se căsători în una din aceste zile nefericite, ci numai în cele norocite : Luni, Joi, Duminecă. Ei au o zicătoare : «Mi-reasa de Miercurea e mai rea decât bruma».

La Francezi se crede că Miercurea e o zi nefastă. Vinerea și Sâmbăta nu se fac măritiș sau însurătoare, că sunt nenorocite¹. La Germani Dumineca e bună pentru căsătoriii. Copiii născuți Dumineca sunt plini de noroc. Lunea e nenorocoasă la toate, dar mai ales pentru nunți². Părul și bărba roșie trec la Germani ca de rău augur, au nume rău : «barbă roșie : chip de drac». La Români se recomandă să fugi, ca de dracul, de oamenii «roșii».

În vechiul Egipt se credeă ea oamenii și vitele cu părul roșu sunt partizanii lui Sit, care omorî pe Osiris — și pe care îl urăște toată lumea, ca pe duhul răului³.

1. Sébillot, *op. cit.*, XXII, 113—114.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 57.

3. Maspero, *Lectures historiques*, p. 105.

În basmele românești, culoarea roșie a părului joacă un rol demoniac. Diavolul însuș se înfățișează sub chipul unui om roșu.

Intr'o variantă a unui basm sud-slavic (*Archiv für slavische Philologie*, vol. II, no. 16) figurează *Vântul roșu*, «o ființă îngrozitoare care mîncă oamenii și-i chinuîă cumplit». În poveștile maghiare, Țiganul trădător e poreclit *cavalerul-roșu*¹. În aceleași povești, dracul poartă tichie roșie.

În poveștile săsești se recomandă, ca și în cele românești, să te ferești de oameni cu barba roșie².

Intr'o superstiție din Moldova :

«De om roșu, spân și însemnat (chior, ciunt, etc.) să te ferești, că-i buclucaș³.

În basmele române, se dau sfaturi ca să te ferești de *oamenii roșii* (cu părul roșu)⁴.

Un proverb unguresc zice :

«Câine roșu, mînz roșu, om roșu, nici unul nu-i bun»⁵.

«Brahmanii nu aveau voie să-și iea femeie cu părul roșu. Și Indienii ceialți se feriau de astfel de femei.

Căsătoria în luna Maiu.

Aromânii cred că o căsătorie făcută în Maiu e o căsătorie nefericită⁶. În unele părți la Români se crede acelaș lucru (Vâlcea).

În Franța (Haute-Bretagne) se crede că o căsătorie făcută în August sau în Maiu este o căsătorie nenorocită⁷.

Intr'un ținut din Ostul Angliei (Wiltshire), luna Maiu este privită ca nefastă nu numai pentru căsătorie, — credință generală în Scoția, — dar nefastă și pentru cei ce se nasc în ea (fie oameni, fie dobitoace). Credința că luna Maiu e neprielnică pentru căsătorii o au și Grecii și Evreii⁸.

1. Stier, *Ungar. Volksmärchen*, p. 6.

2. Haltrich, *Märchen aus dem Sachsenlande*, Wien, 1885, No. 2.
Cf. *Șezătoarea*, an. II, 65.

Vezi mai multe în L. Șăineanu, *Basme române*, p. 19. (publicate de Academia Română.)

3. *Șezătoarea*, an. II, p. 65.

4. Șăineanu, *Basmele române*, p. 19.

5. Iones și Kropf, *Magyar Folk-tales*, p. 329 (London 1886), cit. la Șăineanu.

6. Cosmulei, *op. cit.*, p. 32.

7. Sébillot, XXII, p. 113—114. Cf. Nicolay, *op. cit.*, p. 274.

8. Mélusine, IX, 94, 213.

Dacă timpul pe care se face nunta va fi frumos, și vieța casnicilor va fi fericită; dacă va plouă, mireasa are să aibă o spuzenie de copii (H. Bretagne)¹.

La Walloni se crede că Maiu e nefast pentru căsătorii².

La Români, dacă în ziua nunții timpul este frumos, căsătoria va fi norocoasă; dacă plouă, numai nenorociri și întristări vor veni peste capul celor căsătoriți.

La cununie stângerea candelelor vestește o mare nelegiuire care se săvârșește prin căsătoria mirilor.

Iată ce cetim în «Luna și Soarele», poezie populară din colecțiunea lui V. Alecsandri, — fiind vorba de căsătoria a doi frați:

„Candelele se stingea,
Clopotele se dogia...”

Felul cum ard lumânările, la cununie, poate prevesti norocul sau nenorocul viitoarei căsnicii. Așa, dacă lumânările ard cu oțpară vie, se arată norocul căsnicii; dacă însă ard slab, deabiă pâlpaie, se arată nenorocul căsnicii; stingerea uneia dintre cele două lumânări arată moartea unuia dintre cei ce se cunună³.

La Francezi se crede că la cine arde lumânarea cu flacăra mică, stinsă aproape, acela va muri de timpuriu. Tot așa se crede și la Români: «cel din partea cu lumânarea a cărei flăcără e stinsă aproape, va muri mai degrabă»⁴. În Vâlcea când voalul miresei iea foc dela lumânări, se crede că vieța miresei și a mirelui va fi plină de nenorociri; moartea va seceră pe unul din ei, înainte de vremea cuvenită.

Cei dela țară își dau de multe ori exemple concrete în această privință. La Germani și la Români, când iea foc coroana miresei, sau îi cade de pe cap, sau îi pică inelul (verigheta), se crede că aceste lucruri constituiesc solii nenorocirilor viitoare. Dar și mai rău e dacă se pierde sau se sfarmă un inel de logodnă, o verighetă. Atunci mor în curând unul sau și ambii căsătoriți⁵.

1. Sébillot, *op. cit.*, t. XXII, p. 113.

2. Monseur, *op. cit.*, p. 35. (Prin alte părți wallone se crede că Aprilie nu e prielnic pentru facerea căsătoriilor.)

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 201.

4. *Șezătoarea*, an. II, p. 65.

5. Wuttke, p. 202. Cf. *Ioan Creangă*, an. IV, p. 22. Pentru Români cf. Verg. *Aen.* VII, 73 seq.

Pierderea verighetei vestește mari nenorociri la Români¹.
 În Rusia se crede că pierderea inelului de logodnă vestește mari nenorociri pentru tânăra pereche.

Mulți dușmani și dușmance mai au și mirele și mireasa! La cununie pentru a fi scutiți de vrăjile vrăjmașilor lor, mirii ieau la ei câte un obiect de *fier*: cuțit, foarfecă ș. a., căci știut este că duhurilor necurate și influențelor lor nu le prea place vecinătatea *fierului* ori a *oțelului*. De aceea zicem noi duhurilor necurate: «Duceți-vă în oțelele puștii!»—Acestea la Români și în India veche și modernă.

Francezii cred că dacă pui *sare* mirilor în buzunar, nu se apropie de ei nici un farmec, nici un duh necurat. La alte popoare mirele și mireasa poartă în buzunar, în mână sau în pantofi: chimion, mărar sau sare.

În Dekkan este și a fost obiceiul ca mirele să țină în mână un pumnal, iar un prieten îi ține o sabie deasupra capului.

Prin alte ținuturi ale Indiei mirele poartă cu sine un pumnal, iar mireasa un cuțit.

Pe aiurea logodnicul poartă cu sine o sabie timp de două săptămâni, înaintea nunții².

Și în vechiul Israel eră obiceiul ca mirele să fie însoțit de oameni înarmați.

Iată ce cetim în: «Cântarea Cântărilor»³:

„Ce este aceasta ce se ridică în deșert?
 Acești stâlpi de fum
 Parfumăți cu mir și tămâie
 Și cu toate dresurile negustorilor de arome?
 Iacă, pătașca lui Solomon!
 Șasezeci de viteji îl înconjoară, din cei mai tari ai lui Israel,
 Toți încinși cu săbii, deprinși la războiu;
 Fiecare cu sabia sa la coapsă, de teama nopții“.

1. « — Ce-i Mariano? o întrebă d-na Arțăreanu.

— Inelul! șopti ea.

— Ce-i cu el?

— L-am pierdut! zise mireasa.

La rândul ei și d-na Arțăreanu îngălbeni la față.

(După ce fu găsit).

«Mireasa îl puse oftând în deget, se urcă în trăsură și plecă⁴ la biserică, pe când bucătăreasa începuse a clătina din cap cu tristețe în urma ei:

— Asta nu-i semn bun, puica bătrânii! Nu-i semn bun!».

(C. Sandu-Aldea, *Pe Mărgineanca*, p. 128—29).

2. Samter, *op. cit.*, p. 41.

3. 3, 6 seq.

La Beciuani mirele aruncă o săgeată în lăuntru colibeii, înainte de a-și aduce mireasa în ea.

La Estoni se înfige o sabie în iatacul mirilor, pentru a-i feri de duhuri rele.

În Peking mirele încalecă pe o șea, pusă înadins în camera de culcare a tinerei perechi, și de aci aruncă *trei* săgeți din coarda arcului său ¹.

La nunți duhurile rele și vrăjile sunt gonite și nimicite și prin sgomote, împușcături, larmă.

La Români, în vechime (sec. XVII-lea) eră obiceiul ² ca «noaptea dinaintea nunții mirele să se plimbe cu amicii săi, călare, toată noaptea, cu tambure și fluere și torțe pe stradele politiei (orașului); iar mireasa și fetele, companioanele ei, se pun, în acelaș timp, în trăsură cu muzicanți în urmă și se plimbă prin foburgele politiei».

Chiar și astăzi este general obiceiul de a se slobozi pistoale și revolvere la nunțile românești.

În jud. Teleorman (com. Nănov, Adamești, ș. a.) se dă cu pistolul și se chiuiește și Luni dimineața ³.

În Norvegia în drumul nunții către biserică și spre casă, se slobod puști peste alaiul nuntașilor, pentru a se gonii orice duh sau farmec rău.

La petrecere dela nuntă se împușcă chiar în lăuntru casei, iatacului mirilor ⁴.

Obiceiul acesta se mai găsește în Italia, în Languedoc, Corsica, în Anglia (Iorkshire), la Aromâni, Muntenegreerii, în Germania și în alte țeri ⁵.

Pentru a păcăli duhurile rele,—cari sunt așa de credule, după credințele populare,—este obiceiul la Români, în ziua nunții să se arate mirelui, și mai cu seamă nuntașilor, o babă prost îmbrăcată, până ce i se arată adevărata mireasă.

Obiceiul acesta prin care se zăpăcesc — crede-se — duhurile

1. Samter, *op. cit.*, p. 42, 43.

2. După relatarea lui Paul de Alep, care este, după spusa lui Hasdeu, cel mai prețios document despre viața domestică a Românilor din sec. XVII. Hasdeu, *Archiv. Ist. a Românilor*: „Târgoviște, Clima, Uzuri“.

3. *Noua Revistă Română*, vol. VII, n. 17, p. 269.

4. Librecht, *op. cit.*, p. 319. Cf. Samter, *op. cit.*, p. 43—44.

5. Samter, *op. cit.*, p. 44—45.

rele, există și la Venzi, Slavii de Sud, în Boemia, Silezia, Hessa, Tirolul sudic, Elveția, Suedia, depart. Landes, în Sardinia, Bretagne, Berry (Franța), la Estoni, Indieni ș. a.

Chestiunea aceasta a fost studiată, cât privește pe Români, de Reinsberg-Düringsfeld ¹.

Ca un simbol al unirii perfecte este mâncarea mirilor din aceeaș prăjitură la oraș; la țară din aceeaș azimă. Obiceiul acesta îl aveau și Romanii. La Români, după întoarcerea dela cununie, mirii mănâncă cu aceeaș lingură și cu aceeaș furculiță, simbolizându-se tot perfecta armonie a vieții lor. La vechii Indieni mirii mâncău dintr'o singură prăjitură. La Germani, după întoarcerea dela cununie, mirii beau cu acelaș pahar.

Când caii dela trăsura mirelui și a miresei «pun zăpor» (nu mai vor să tragă), e semn rău pentru miri. Credință comună nouă (Vâlcea) și Germanilor ².

La Francezi și la alte popoare, se crede că dacă se întâlnesc două nunți la o biserică, într'o zi, atunci cu siguranță că cea de două pereche de miri va muri ³.

În Lesbos se crede mai la fel ⁴.

În Vâlcea se crede că dacă se întâlnesc, pe câmp sau la biserică, două sau mai multe nunți, va muri în curând un mire sau o mireasă din aceste perechi.

Bulgarii cred că e de rău augur pentru o nuntă întâlnirea în drum cu o alta. Dacă se întâmplă acest lucru, mirii își întorc capul ca să n'o vadă (*Echos d'Orient*, a VI, 67).

În Vâlcea este obiceiul ca după ieșirea dela cununie să se arunce pe noii căsătoriți diferite cereale: grâu, orz, ovăz, semințe de dovleac, — cari se numesc în genere: «seminții», «sămânțai» (Vâlcea).

Și această ceremonie, poate, are loc pentru a împacă geniile rele, geniile protivnice căsătoriei.

În Lesbos se aruncă peste miri cu «seminții» formate din grâu și din bani ⁵. La Romani se aruncau nuci:

1. Samter, p. 98—99; cf. p. 106, Nota II.

2. Wuttke, *op. cit.*, p. 185, 186.

3. Nicolay, *op. cit.*, p. 247.

4. Georgeakis, *op. cit.*, p. 341.

5. *Ibid.*, p. 317.

«Sparge, marite, nuces!»¹.

La Macedoneni, când cântă preotul: «Isaie, dănțuește!»..., nașa aruncă orez sau orz dintr'un ciur, asupra norodului din biserică².

Semințiile dela nuntă, ca simbol al viitoareii căsniciei, le au toate popoarele romanice.

În com. Iepurești (Vlașca) s'a păstrat chiar obiceiul roman de-a se aruncă la cununie cu nuci, ca seminții.

În Rusia, în provinciile moscovite, se toarnă pe capetele mirilor semințe de in și de cânepă.

În Lituania se întrebunțează, ca seminții, bobul, mazărea și semințele de mac.

Indienii toarnă pe capetele mirilor câțiva pumni de orez.

La Bulgari mirele lovește mireasa cu un pumn sdravăn³ în umărul *drept* și aruncă pe deasupra capului un pumn de bani mărunți și de stafide, pe cari cei adunați la cununie se grăbesc să le adune de pe jos⁴.

În Anglia peste perechea mirelor se aruncă cu orez.

În Danemarca se aruncă cu orez după tânăra pereche.

În India de astăzi, tatăl miresei aduce «copiilor» lui *nuci* și orez și-i pofteste să vină și să rămână la el, *cinci* zile, — timpul sărbătoririi unei nunți⁵.

Pentru a fi feriți de duhuri rele și de deochiu, oaspeții unei nunți siriene sunt presărați pe cap cu orz și *sarc*.

Femeile felahie ieau mâncile hainelor pline cu orez și *sarc*, pe cari le împrăstie peste cei ce ieau parte la o nuntă.

La Tobadi, perechea mirilor este presărată cu orez desghiocat pentru a fi ferită de duhuri rele.

1. Verg. *Eclog.* VIII, 30. Cf. Catullus, *Juliae et Mallii epithalamium*, 127-131:

„Da *nucis* pueris, iners
Concubine; satis diu
Lusisti nucibus: lubet
Jam servire Thalassio,
Concubine, nuces da!

2. *Revista p. Istorie, Arheol. și Filolog.*, vol. II, p. 422.

3. Obiceiul acesta îl au și Vâlcenii, mai ales când *fură* fetele: Cum ajung în pragul casei, flacăul dă o palmă fetei furate. Aceasta simbolizează de sigur puterea pe care o are bărbatul asupra femeii sale.

4. *Echos d'Orient*, an. VI, p. 64.

5. Samter, *op. cit.*, p. 195, 212.

Mahomedanii din Dekkan aruncă peste capul mirelui o nucă de kokos, tăiată în bucăți, și lămâi, pentru a îndepărta duhurile rele ¹.

Este probabil că ceremonia «semințiilor» să fie anterioară împraștierii popoarelor arice, fiindcă se găsește la fel în India vedică, în Grecia și la Roma. Tot așa *Confarreatio*, care avea loc la căsătoriile romane, există și în India vedică, unde se vărsau doi pumni de grâu peste mâinile unite ale celor doi soți.

La Parsi există și astăzi acelaș obicei. În India de astăzi se varsă și pe capul miresei grâu,—ca semn al fecundității. Acelaș obicei îl găsim și în Sardinia ². La Germani, la masa de nuntă, se aruncă peste noua pereche mazere, arpăcaș, pentru ca să prospereze tinerii ³.

În Vâlcea este obiceiul ca atunci când mireasa vine dela biserică, să fie întâmpinată cu un copil de țâță, care i se pune pe genunchi, ca o urare de a avea și ea copii cari sunt podoaba și comoara mamelor. Este în datină ca mireasa să-l iea de pe genunchi și să-l sărute,—ca un semn că-i place, că se învoește a avea copii.

La vechii Inzi, în epoca brahmanică, se puneă miresei pe genunchi un copil, poate tot cu aceeaș credință superstițioasă, că aceasta va influența asupra viitoarei mame, o va face să iubească micile și drăgăstoasele creaturi—copiii ⁴. În Asia mică, înainte ca mireasa să intre în iatacul de nuntă, primește pe brațele-i un prunc. Cel ce îi dă pruncul, îi urează: «Îți doresc să fii mamă!» Mireasa iea copilul pe brațe, îl mângâie, îl sărută înfocat și îl dă mamei. Altfel, este credința că femeia va rămâneă stearpă și vieța ei întreagă va fi plină de jale și de rușine ⁵. În Arhipelagul carbar se observă acelaș obicei, întemeiat pe aceeaș credință ⁶.

În Bulgaria, după ce vine dela biserică, mireasa iea un copil (*băiat*) pe genunchi și-l sărută cu mult foc, îi dă cofeturi, nădăjduind că și primul ei născut va fi tot *băiat* ⁷.

1. Samter, *op. cit.*, p. 172-173.

2. Gubernatis, *op. cit.*, vol. II, p. 157.

3. Wuttke, *op. cit.*, p. 351. Chiar și la sălbatici este obiceiul de a se arunca: vin, orez, nuci și alte lucruri de a le gurii, împrejurul soților, pentru a se potoli, cu daruri, *spiritele* de prin prejur. (A. Bros, *Rel. d. non-civ.*, p. 164).

4. Cf. Val. Poussin, *Le Brahmanisme*, p. 21.

5. Carnoy et Nicolaïdes, *op. cit.*, p. 316.

6. Cf. A. Bros, *Rel. d. non-civ.*, p. 72.

7. *Echos d'Orient*, VI, 71.

CAPITOLUL XLV.

Magia imitativă.

În paginile trecute am amintit în treacăt despre magia imitativă; acuma să stăruim mai mult asupra acestui punct.

Noi vom da felurite și alese exemple de acest fel de magie, lăsând pe cetitor să-și formeze singur o idee clară despre ea și natura ei.

În jud. Vâlcea, și poate și aiurea, cârciumăreasa, în noaptea Paștilor, mătură—în pielea goală—curtea cârciumei, ca să se adune mușteriii, cum adună ea gunoiul cu mătura.

Mierea amestecată cu descântece de dragoste se *dă* pe cap și pe sprâncene cu *degetul cel mare* dela mâna *dreaptă*. Precum degetul cel mare este cel mai înalt, cel mai puternic dintre degetele unei mâini, așa să fie privit și cel ce se unge cu această miere descântată.

În jud. Prahova este obicei, când se ridică mortul dintr'o casă, să se spargă *trei* oale nouă, zicându-se: «Cum se sparg oalele, să se spargă boalele!»¹.

În jud. Vâlcea, la Crăciun, se cară funinginea coșului (hornului) în grădinile de pomi, ca să facă *negură* de *poame*.

De dragoste se descântă în jud. Vâlcea cu seu de bou plesnit: să plesnească tot cum a plesnit boul, fata sau băiatul care nu s'o îndrăgosti de posesorul unui așa de înfricoșat talisman.

În săptămâna brânzei nu trebuie să te speli pe cap, că albești (la păr) de timpuriu (jud. Vâlcea).

Când aștepți pețitorii, să nu «întorci» (învârtești) pâinea în cuptor, că se întorc și ei fără să «faci» (târg cu ei).

Însă când se duc oamenii la judecată, femeile «întorc» pâinea, pentru ca să se «întoarcă» și judecata; sau ieau hainele întoarse pe dos și norocul judecății se întoarce spre cel ce le poartă astfel (jud. Vâlcea).

Când te întorci din cale, nu-ți *merge* bine.

Femeia când se sbate în durerile nașterii, se unge cu untură de iepure. Cum sare iepurele, așa să sară și copilul din ea.

La Români, ca și la mai toate popoarele Europei, la naștere

1. *Rev. p. ist. Arheol. și Filog.*, vol. III, p. 387.

se descuie toate încuietorile din casă : lacăte, broaște, etc., — pentru ca nașterea să fie ușoară.

Când copilul nu poate umbla în picioare, deși a ajuns la vârsta când alții umblă, se zice că are piedecă. Adică vreun duh îi ține picioarele legate. Mama leagă picioarele copilului cu o ață, cu închipuita legătură a duhului, îl aduce pe pragul casei și descântând, taie cu un cuțit sfoara printre glezne. Asta este a deslega piedeca, deci copilul are să umble dn acum ¹.

După credințele Grecilor și ale Romanilor, puteai să împiedeci o naștere, șezând cu degetele mâinilor îmbinate pe genunchi.

În Sicilia se crede că nașterile cele grele sunt provocate de o vrăjitoare care ține degetele mâinilor împreunate pe cap sau pe genunchi.

În reprezentările plastice ale clasicilor se făcea zeița nașterilor cu mâinile deschise și despreunate. Aceasta eră un fel de «pium desiderium».

În Norvegia și Laponia la fiecare naștere se desnoadă nodurile ce se găsesc în casă, pentru a se face astfel nașterea ușoară.

Această credință, acest obicei, există și la vechii Indieni : se desnodau toate nodurile ce se aflau în casa în care o femeie se chinuia în durerile nașterii.

Aceleași credințe și datine au și Slații de Sud, Rușii albi, Saxonii, ș. a.

La Rușii albi i se ieau femeii căreia îi *abate* să nască, și cerceul din ureche și inelul din deget, pentru ca nașterea să nu-i fie grea.

La Romani cele însărcinate se rugau despletite la Lucina, zeița facerlior ².

Acelaș obicei este și în Serbia.

La naștere se deschid toate încuietorile casei, pentru ca faceerea să fie ușoară (Scoția, Sileziă, Mecklemburg; în Ungaria și Grecia modernă).

În Grecia se deschid toate cutiile, ușile, cuferele. La Rușii albi se descuie lăzile.

Aceleași obiceiuri și credințe le găsim și în Sumatra ³.

1. *Albina* (Buc.), an. VIII, p. 499.

2. Ovidius, *Fast.* III, 257: «Si qua tamen gravida est, resoluta crine precetur ut solvat partus molliter *illa* suos».

3. Samter, *op. cit.*, p. 120—126 passim.

NOTA I.

«Cerul, zice Plutarch, se părù oamenilor că joacă rolul tatălui, iar Pământul pe acela al mamei. Cerul erà tata pentru că vărsă sămânța în sânul Pământului, — cu ploile sale; Pământul care le primia, se făcea mănos, și *năștea* ca o mamă¹. Vergilius (*Georg.* II-a) spune: «Pământul se deschide primăvara pentru a cere Cerului gemenele rodniciei. Atunci Etherul, acest zeu puternic, coboară în sânul soției sale, care se bucură de venirea lui. În momentul în care el face să curgă sămânța în ploile cari udă (pământul), unirea celor două imense corpuri dă viață și hrană la toate ființele»².

NOTA II.

Antropomorfismele.

«Sub «antropomorfism» se înțelege peste tot tendința «mului de a înzestră cu forma sa omenească întreaga lume care se desfășură înaintea ochilor săi trupești și sufletești».

Tendința aceasta a trecut de mult, «dela început chiar, în domeniul religiunii și a surorii sale: superstiția, care a pus apoi stăpânire pe bună parte din domeniul graiului omenească: în poezia populară³, mai întâiu și apoi, cu stringentă necesitate a plămădirii limbii, și în poezia cultă⁴.

Despre geneza antropomorfismelor iată ce ne spune V. Conta⁵:

1. *Dupuis, op. cit.*, p. 76.

2. *Ibid.*, p. 78-79.

3. «Pe-un *picior* de plaiu,
Pe-o *gură* de raiu...»
(*Miorița*).

4. „Acolo'n *ochiu* de pădure,
Lângă bolta cea senină
Și sub trestia cea lină
Vom ședeă în foi de mure.
(Eminescu, *Floarea Albastră*).

5. Citat la N. Sulică, *Antropomorfisme în l. română*.

«Cunoștința de sine a (omului primitiv) fiind cea dintâi formată și cea mai lămurită în urmă, devine baza de comparațiune și punctul de plecare pentru toate celelalte cunoștințe. *De aceea omul atribue, prin analogie și inducțiune, caracterele sale mai întâiu celorlalți oameni, apoi animalelor și în sfârșit tuturor lucrurilor din lume.*»

Deviza sofștilor păstrată în cuvintele lui Protagoras :

„Πάντων χρημάτων
μέτρον ἀνθρώπους“

că adică omul e măsura tuturor lucrurilor, este un principiu psihologic care domirează întreaga judecată a omului în stadiul său primitiv de dezvoltare, — în toate timpurile și locurile.

În sensul acesta omul este un adevât Narcis al mitologiei grecești, care peste tot se vede, se reoglindește pe sine însuș¹.

NOTA III.

Cutremurul de pământ.

Cu ocazia cutremurului de pământ din luna Martie 1913, ziarul *Minerva* a întreprins o anchetă, în lumea *profeților*, pentru a vedea ce se crede că prezice un cutremur. În ziarul amintit (Marți, 12 Martie 1913), cetim între altele : «Am întreprins însă o anchetă printre acei oameni favorizați de soartă, cari pot ști și prezice faptele ce au să vie.

Și cum la noi lipsesc astrologii, am făcut un călduros apel la câteva cartomanciste. Redăm câteva din aceste preziceri : D-na Adela Micșunescu, din strada Izvor, a întruchipat România într'o damă de tobă, Bulgaria într'una de ghindă, iar Dristorul (Siliștra) într'un craiu de roșu. Prezicătoarea întinde o singură dată cărțile. Rezultatul : Dama de tobă (România) se ridică cu craiul de roșu (Dristorul). În fața damei de ghindă (Bulgaria) se ridică 6 ochi de treflă, având în jur celelalte 3 cărți de 6 ochi.

D-na Micșunescu ne traduce aceasta printr'un mare dezastru, supărare, sărăcie și chiar sânge în casa damei de ghindă.

D-șoara E. S. profesoară de limba engleză, deci nu o cartomancistă de profesie, dar care cunoaște profund secretele zeilor prin mijloacele savantului Grimaud, înfățișând ca și d-na Micșunescu cele 2 țeri în diferend, ne-a prezis : mari lipsuri interne în ambele țeri,

1. I. N. Sulică, *op. cit.*, p. 9.

urmate în Bulgaria de o răscoală la sate, asasinarea a doi mari oameni politici pe foarte curând, iar în România o răscoală sau o mare furtună la orașe și moartea unei femei *foarte de sus*.

În aceeaș chestie ne-am adresat însă celui mai celebru profet al timpului nostru, profesorul B. Radja (. . .) din Londra. Acestuia i-am prezentat astfel chestiunea : un proprietar, Scarlat, e în proces cu un alt proprietar anume Fritz, pentru o moșie : Dârsta.

Cine și cum va câștiga procesul ?

(Prin Scarlat ne-am gândit la suveranul nostru Carol ; prin Fritz la regele Ferdinand, și prin moșia Dârsta la Silistra.) Iată ce ne-a răspuns profesorul londonez :

Procesul va trece printr'o singură instanță și va nemulțumi și pe Scarlat și pe Fritz. Moșia va trece pe mâna lui Scarlat cu mari greutăți și necaș. Moșia e blestemată și poartă în trupu-i multe lucruri rele. Proprietarii vor fi totuș, foarte curând, buni prieteni, sau rude chiar».

Elev al celebrilor fakiri, profesorul Radja dă ca fixe și imutabile profețiile sale».

A. Camb.

NOTA IV.

Adaos la cap. Jertfele făcute pământului.

Ovidius ne spune că pământul—alma Tellus—se plângea astfel către Jupiter, atunci când, din nedibăcia lui Phaëton, eră să se aprindă și să ardă tot universul.

«Dacă asta e bine și am meritat-o, pentru ce, o tu cel mai puternic dintre zei, faci ca fulgerele tale să stea ? Dacă trebuie să pier prin foc, să pier cel puțin prin focal fulgerelor tale și să-mi ușurez nenorocirea, prin autorul ei !»... «Uită-te, cum mi s'a ars părul, și câtă spuză mi-a dat în ochi și câtă mai am iarăș pe obraz ! Nu cumvâ aceasta este recompensa, prețul fertilității și al datoriei, fiindcă sufăr rănile plugului celui adus (incovoiat) sau al greblelor și fiindcă sunt chinuit tot anul¹ ?»... (Ovidius, *Metam.* lib. II, 5 passim.)

1: Fiind adică muncit. La țară se zice și acuma : *pământ odihnit, a lăsa pământul să odihnească, a nu-l lucra adică.*

Iar Tibullus zice :

Luce sacra *requiescat humus*, requiescat arator,
Et grave, suspenso vomere, cesset opus. (Eleg. III, II, I).

Cântecul podului dela Narta ¹

sau după dialectul macedo-român : «*Cântecul a puntilei de Narta*»
(Legendă a fraților Macedo-Români, care, în multe trăsături caracteristice, seamănă cu legenda noastră despre «*Meșterul Manole*»).

Fete-ale Românilor,
Juni ai părinților,
Ia'mbrăcați-vă cu giubelele,
Giubelele cu nasturii,
Să plăceți meșterilor..
Meșterii cu artă mare,
Și plecară la Scodra și Morea.
Și erau *trei* meșteri lăudați
Și tus-trei erau frați,
Pe meșterie mult învățați
Și câte trei mi-erău însurați.
De mult meșteri ce era(u),
La toți numele li se auziă ;
Câte lucrări grele erau,
Ei puteau de le făceau.
Un om veni de-i chemă,
Că Impăratul îi strigă.
Și plecară împreună,
Toată noaptea umblau pe lună,
Impăratului se'nchinară,
Cu dor mare-l întrebară :
— Ce poștești tu dela noi ?
Noi suntem oameni sclavi ai tăi.
— Eu am auzit de voi,
Că sunteți meșteri foarte mari.
Dela mine ce cereți
Podul dela Narta să-l faceți ?
Dacă nu veți putea să-l faceți,
Să știți că vîi nu scăpați !
— Doamne! te rugăm,

Trei zile să ne gândim.
După ce mi se gândiră,
Impăratului răspunseră :
— Podul aista ca să-l facem,
Șapte ani de timp cerem.
Aici ce-o fi și ce-o trebui,
Impărăția să cheltuească.
Noi slcavii tăi să fim,
Să nu ne lași să ne jălim.
In străinătatea asta, unde suntem,
Femeile vrem să ni le-aducem,
Pe lângă noi să ni le-avem.
— Toate astea ce cereți
Eu vi le dau cu jurământ,
Pod sănătos voiu,
Că vă taiu pe tus-trei, ca pe oi!
Se sculară, și câte *trei*
Se duseră să iea a lor femei.
Femeile le erau din Nanta,
Le luară și le duseră în Narta,
Femeile le erau dela Munte,
Le duseră în Narta la punte.
Și s'apucară de lucru,
Locul punții il prepară,
Temeliile le săpă,
P(k)ietrele le rânduîă,
Toată ziua ce lucră
Apa, noaptea, le-o'necă,
Șase ani² da li se curmă
Și podul nu li se făcea.

1. Noi îl dăm aici în «traducțiunea română» făcută de Arhim. Ghe-nadie Enăceanu (Estracte din jurualul *Biserica Ortodoxă Română*, p. 28 seq.). Cine voește să vadă și textul original român al legendei, îl poate afla tot acolo.

2. Vezi : Librecht, *op. cit.*, p. 194.

Da-mi ședeà și se gândià,
 Și cu lacrimi negre plângeà,
 Că timpul li (se) apropià
 Și podul nu li se făcea.
 Intr'o zi de dimineață
 Mai-marele când își la (spălă) fața,
 Unde se plimbă prin curte,
 Văzù o pasăre sburătoare.
 Paserea acolo, unde-mi sbură,
 Pe-o ramură se repauzà,
 Pe mai-marele așa-mi privià
 Și cu dor mare ciripià,
 Iar mai-marelui așa-i zicea :
 — *Mai-mare, să nu te jălești ;*
Dacă vrei lucrul să isprăvești,
A micului frate nevastă să luați,
In temelie s'o băgați ¹.
 Curând, curând s'o'nvăliți,
 Jale și milă să n'arătați !

Mai-marele când mi-auzià,
 Pasărea asta ce-i ziceà,
 Din ficat suspină, -
 Inima-i se demicà :
 De mult ce aveà mare dor
 Pentru cea mai mică nor(ă).
 Dânsa-și aveà un mic făt,
 Pe picioare neridicat,
 De mă-sa nu se despărțià,
 Constantin mi-l chemà.
 Mai-marele se gândià
 Și mult rău îi venià.
 La sfârșit se gândi
 Că Dumnezeu așa ursi :
 Podul ăsta ca să-l facă,
 Lipsià nora mai mică să moară.
 In casă el porunci,
 Prânz bun să le facă,
 Nora mai mică să se dreagă
[gătească],
 Prânzul cu ea să-l trimită ².
 Mai-marele ce ordonà,
 Nora mai mică mi-l ascultă.
 Pe Constantin și-l sculă,

De unde dormià și-l deșteptă,
 De țâță mi-l sătură,
 Și 'napoi pe somn îl puse.
 Se găti, se armă (îmbracă),
 La pod ca să se ducă porni.
 Cu mare bucurie erà,
 Prânzul când mi-l ducea;
 Dar la pod când ajunse,
 Meșterilor ea le zise :
 — Voi meșteri, ah ! voi amărîți,
 Cu noroc, ce lucrați !
 Unde-i podul ce-ați făcut,
 Șase ani întregi ce-ați lucrat ?
 — Doamnă, și noi ne ciudim,
 Podul de când l-am început,
 Ziua și noaptea lucrăm,
 Și nu putem ca să-l ridicăm.
 Mai-marele ne ordonà,
 Cu jurământ ne jură,
 Astăzi prânzul care-ar s'aducă,
 Să nu-l lăsăm să fugă,
 In temelie să-l băgăm,
 Podul să-l putem să-l facem.
 Ea, neagra ³ (săraca) nu mi se
[dumirià]

Meșterii ce-i ziceà.
 Pe bărbatu-s'o da mi-l privià,
 Și-l vedeà că tot plângeà,
 Cu dor mare-l întrebà,
 Cât vedeà că lacrimă :
 — „Iubitul meu june și bărbat,
 Voiu să-mi spui drept și curat,
 De ce plângi și lăcrămezi ?
 Spune-mi drept. așa să trăești!
 — Iubito, suspinarea mea
 Nu este pentru altceva ;
 Îmi căzù inelul, iubita mea
 Intr'acea groapă și treci de-l iea !“
 In groapă dânsa-mi intră,
 Cum bărbatu-său îi ordonă.
 Incepù inelul a căută.
 Fără să știe ce are să pată.
 Meșterii mi se repeziră,

1. *Monastirea Argeșului* (Vasile Alecsandri, Colect. poez. popul.).
2. Cf. *Legenda română amintită.*
3. In text : *laia.*

Cu grabă și făr' de milă,
 În temelie o rostogoliră
 Și cu pietre mi ți-o zidiră.
 Ea săraca (*laia*) le tot strigă,
 Cu milă îi rugă,
 Cărnurile și le sfășia,
 Perii din cap și-i rupea.
 Decât nici unul nu o auziă,
 Vocea ei nu-i ascultă.
 Iară dânsa le ziceă
 Și cât puteă îi rugă:
 —Voi, meșteri, ah! voi amăriți,
 Numai o vorbă să-mi ascultați,

O să vă zic încă odată,
 Țâța să mi-o lăsați afară,
 Fătul de foame să nu-mi moară,
 Ia trimeteți să mi-l aducă,
 Ca să-l pun pe țâță să sugă.
 Că e mic și necrescut,
 Ne'mpiciorogat și mic mult.
 Cum tremur eu amârîta,
 Să tremure și podul dela Narta!
 Câți călători îmi vor trece,
 Cei mai mulți să mi se'nece;
 Câți peri în cap eu am,
 Atâția oameni să se 'nece într'un an!

NOTA V.

Panteismul ritualistic.

Superstiția de-a se diviniza tot ceea ce intră în ritualul cultului unei divinități, tot ceea ce stă într'un oarecare raport cu divinitatea, se observă în religiuni. Barth a numit-o cu o expresiune nimerită «panteism ritualistic». Nu numai focul, zice el, și băutura sacrificiului sunt doi mari zei, dar și tot ceea ce are legătură cu ritul este sfânt, divin, personificat: stâlpul de care se leagă victima, piatra care pisează planta din care se scoate băutura, (*Soma*) iarba răspândită pe care se așează zeii, etc. etc.¹.

Această superstiție o găsim pretutindenea: și în religiunile superioare, în cultul lor, și în culturile cele mai rudimentare.

NOTA VI.

Despre Soma.

Soma se numea în limba Arilor o plantă de munte, cunoscută în Botanică sub numele de *Asclepias amara* sau *acida*. Rădăcinile ei se sfărâmau între două pietre sau într'o piuliță și se prefăceau într'un fel de aluat care se puneă într'o sită de păr smuls din coada unui berbec. Din acest aluat se storcea cu mâna sucul ce conținea și se adună într'un pahar de metal, în care se amestecă cu lapte și cu unt. După ce se dospia această băutură, se vărsa peste focul aprins, pe rugul altarului, unde se descompunea în flăcări vii vălvăitoare. Era nutrimentul întăritor al lui Agni și al lui Indra².

1. L. Vallée Poussin, *Le Védisme*, p. 57.

2. Strajan, *op. cit.*, vol. II, p. 45.

NOTA VII.

Adaus la paragraful despre moarte și reprezentarea ei în arta simbolică a popoarelor.

«Ați citit *l'Intruse* a lui Maeterlinck? Intrusa—*oaspele nepoftit*, cum a tradus titlul dramei un literat român, — e moartea care se strecoară în casele oamenilor, fără ca cineva să o vadă; dar cei din casă simt efectele trecerii ei. În lugubra scenă al lui Maeterlinck, o familie e strânsă în jurul mesei, în penumbră, dincolo de cercul luminos pe care îl proiectează un abajur verde. În odaia vecină zace, cufundată în somnolență, o fată greu bolnavă; de afară, din depărtare, străbate sgomotul unei grėsii cu care se ascute o coasă. Cineva trebuie să fi intrat în grădină. Cei din scenă se uită pe fereastră, dar nu văd pe nimeni. Lebedele, speriate, își ascund capul sub aripi, ca și cum ar fi amenințate de o primejdie; peștii din bazin se trezesc și se ascund tremurând; florile cad risipindu-și petalele, pietrișul scârție, ca și cum ar trece niște picioare greoaie... și cu toate astea nimeni nu se vede. Apoi se aud niște pași; ușa se deschide, cu toate că vântul nu bate. Noaptea însăș pare a fi amuțit de frică.

Familia încearcă să închidă canaturile uși, dar nu poate, ca și cum ar fi reținute de un corp nevăzut, de cineva care s'a oprit în prag nehotărît, înainte de a se orientă. Apoi făptura misterioasă străbate sala. Nimeni n'o vede: dar i se ghicesc pașii pe covor, toți au iluzia că cineva trece pe dinaintea lămpii verzi.

Portiera camerei unde se află bolnava este dată la o parte de o mână nevăzută, apoi cade, fără ca nimeni să fi intrat. Un geamăt!...

Bolnava a murit. E moartea care a ajuns până la patul ei, trecând toate obstacolele, *intrusa*, pentru care nu există porți și care înaintează nevăzută, făcând pe cei din juru-i să-i simtă prezența ascunsă»¹.

NOTA VIII.

Despre Strigoi (Moroi, Muroi)².

Protopopul Plășii de jos, jud. Vâlcea, raportează Episcopului că prin unele comune locuitorii desgroapă morții sub cuvânt că

1. Iosif Nădejde, *Lepra jesuită*, ziarul *Adevărul*, 20 August 1912.

2. C. N. Mateescu, *Acte și scrisori din trecut* relativ la grozava

sunt strigoi, și cere să i se facă cunoscut, ce măsuri trebuie să iea, de vreme ce ocârmuirea nu voește să se amestece.

Prea Sfinte Stăpâne,

Fac arătare Prea Sf. Voastre, pentrucă unii din enoriașii acestei plăși, fiind rău nărăviți, dacă are numai unul dor în cap sau la inimă, merg de se îmbată și ieau unii sape, alții târnăcoape și merg la biserici și desgroapă toți morții cu cuvânt că sunt moroi¹ și omoară morții pe cei vii. Fac curțile parcă ar fi tainițe de rămători. Pe unii i-au ținut câte două săptămâni desgroați, lucru împotrivor pravilei creștinești. Am răportuit subocârmuirii de Olteț și subocârmuirii de Cerne și nu mi s'au dat răspuns în nici un chip, ci prin graiu mi s'au vorbit că acest *pont* nu stă în regulament.

La care rog pe Prea Sfinția Voastră ca să facă punere la cale, oricum se va găsi cu cale și pentru aceste, de către Prea Sfinția Voastră.

No. 147 din 1837, Sept. 10.

II

Episcopul, prin adresa ce urmează, îl face atent pe protopop de cele ce scrie pravila în asemenea ocaziuni.

Cucernice Protopoape al Plășii de jos, jud. Vâlcea, chir
popa Matei, blagoslovanie.

S'au văzut cele cuprinse în raportul Cucerniciei tale dela 10 ale aceștia luni subt No. 147 pentru enoriașii acei² plăși, cari rău nărăviți fiind, merg prin curțile bisericilor și desgroapă morții cu cuvânt că se fac strigoi și omoară pre cei vii.

La care, spre răspuns, vi se face cunoscut cum că pentru această pricină, căutându-să în pravila bisericească, s'au găsit la lit. 348, cap. 372 coprinzându-să: *Când se află trup ca acela, care iese lucrarea deavolului, să cheme preoții să cetească paraclisul Preceștii și să facă și osfeștania mică.*

credința a unor oameni în existența strigoilor. Rev. bis. *Luminătorul*, an. III, no 16—18, R. Vâlcea.

1. Muroii sau Moroi sunt tot una cu strigoi, după credința poporului.

2. Acelei.

«De acia, să slujească liturghie și să ridice și pânaghie ¹ întru ajutorul tuturor și să facă și *pomană cu colivă*. De acia ² să se zică moliftele de blestem și amândouă moliftele de blestem ale botezului și să cetească pre acele oase.

«Atunci cu osfeștania cea mică, care se face, să stropească oamenii cari să vor întâmplă și acolo. Și mai mult să se verse pă trupul acela și cu darul lui Hristos, va fugi dracul de acolo».

După care această legiuire, poruncim Cucerniciei tale, ca la asemenea pricini ce să ivesc, să să facă întocmai urmare după cum să arată mai sus.

Iar acum, de primire și urmare, în grab să ne răportuești Cucernicia ta.

No. 553, Sept. 30, an 1837.

III

Protopopul, nesatisfăcut cu cele cuprinse în răspunsul Episcopului, repetă cererea, ca să se intervină pe lângă ocârmuire ca să constrângă pe locuitori să nu mai desgroape morții.

Căci nu este vorba de pravilă, ci de înfrânarea nărăviților locuitori dela săvârșirea unor asemenea fapte urite.

Prea Sfințite Stăpâne,

Am primit preăosfințita porunca Preăosfințiilor Voastre cu No. 553, cuprinzătoare că s'a văzut cele cuprinsă în raportul ce am arătat Preăosfințiilor Voastre dela 10 ale trecutei luni Sept. subt No. 147 pentru enoriașii acestei plăși, care rău nărăviți fiind, merg prin curțile bisericilor și desgroapă morții cu cuvânt că sunt strigoi și omoară pre cei vii. Și căutându-să în pravila bisericească s'au găsit la lit. 384, cap. 372 cuprinzându-să, că când să va află trupul ca acela carele este lucrarea dieavolului, să se cheme preoții să citească paraclisul Preceștii și osfeștania mică, să slujască liturghie și celelalte cuprinsă întru această poruncă după pravilă.

Prea Sf. Stăpâne, nu stă pricina într'această învățătură, cum că nu or și preoții ce să facă după pravilă, ci pricina este așa, că

1. *Panaghia* eră un serviciu bisericesc care se făcea mai adesea după prânz. Se săvârșia la deosebite împrejurări: în cazuri de rășoiu; când se întreprindea vreo călătorie depărtată; pentru cei răposați; pentru cei gășiți morți și neimmormântați, etc. Astăzi acest serviciu bisericesc aproape a ieșit din uz.

2. După aceea.

ei, nărăviți fiind, nu bagă pe preoți în seamă, ci fac de capetele lor, până încât și muierile desgroapă pe morți și-i fărâcă și umple pământul nesocotind pravila creștinească întru nimic.

Și pă deoparte zic subtocârmuitorii că nu stă pontul regulamentului după ce am răportuit, ci să li să poruncească de către stăpânire că ce urmare să facă; iar fără a li se porunci, nu pot pune în lucrare nimic. La care, rog pe Prea Sf. Voastre ca să să trimiță raportul meu către cinstita ocârmuire ca să puie în lucrare cele de cuviință.

1837, Oct. 13, No. 159.

IV

Episcopul cerând protopopului un raport mai amănunțit asupra celor desăvârșite și asupra făptuitorilor, protopopul înaintează un nou raport, alăturând și o listă atât a celor desgropați, cât și a celor ce i-au desgropat.

Prea Sfinte Stăpâne,

Răportuesc Preasfințiilor voastre pentru că unii din enoriașii plășii, fiind rău nărăviți, dacă are numai unul dor în cap sau la inimă, fără a da de știre protopopului sau preoților, mai întâi merg de se îmbată și ia unii sape, alții târnăcoape și lopeți și merg la biserică desgropând toți morții, cu cuvânt că sunt moroi și că omoară cei morți pre cei vii, fac curțile bisericilor numai tainiți și gropi scoțându-i pe cei morți, care mai în jos să vor vedea pă anume și dela ce biserică și cine i-au desgropat.

Unii morți de câte trei zile alții de câte patru, alții de câte șasă săptămâni, alții de câte un an, scoțându-i afară câte o săptămână și două — Inșă nu ajunge că au îndrăznire oamenii, ci și muierile săvârșesc acestea.

Iară eu făcându-mi datoria inșă și cu dojană, n'am putut folosi nimica.

Am făcut cunoscut și subtocârmuitorilor ale acestor plăși și nici un răspuns n'am primit.

Iară ieu văzând că nici pravila creștinească nu o bagă în samă, nici ale noastre sfătuiri, ci ca să nu fiu eu învinovățit, nu lipsii a încunoștință Preasfințiilor voastre.

Satele, cei morți și cei ce i-au desgropat.

Cei morți.

Cei ce i-au desgropat.

Ocoleşti de jos.

a) Bălaşa sin Paraschiv	Au desgropat-o Ion Dorobanţu.
b) Marin Oană	L-au desgropat Ion Buţu, boier de neam ¹ .
c) Constandin sin Uţa Văduva	L-au desgropat tot Ion Dorobanţu, Ion Duţu şi Stan, vărul său.
d) Manea sin Mateiescu	L-au desgropat tot mai sus numiţii.
e) Ion sin Stancu Giubeğa	L-au desgropat Ion Buţu cu Stan, vărul său, boieri de neam.

Rusăneştii.

a) Mărina, soţia lui Pătru Țircu	A desgropat-o Anuţa, nevasta Radului Spârleacu.
A şezut desgropată două săptămâni. |
|----------------------------------|---|

Episcopul înaintând ocârmuirii locale raportul protopopului și cerând măsuri riguroase și pedepse aspre pentru făptuitori, ocârmuirea răspunde prin următoarea originală adresă :

Prea Sfințite,

Asupra celor cuprinse în adresa Prea Sf. Voastre, cu No. 182, plecat răspunzând, să face cunoscut că s'au poruncit subtocârmuitorilor de Olteț și Cerne ca pe cei *privilighiați* să-i bage *trei zile la arest* și hrană numai de *pâine și apă*; iar pă ceilalți însă, partea bărbătească, să-i bată cu câte *cincizeci toeage* la spate. Iar pe femei *ca niște mai slabe*, asemenea să se bată cu câte *doăzeci și cinci toeage* și să-i *asigureze* și pă *chizășie*, spre *părăsire* de a mai îndrăzni să desgroape morții duprin gropi.

No. 1255 din 7 Mart. 1838.

V.

Ocârmuirea jud. Dolj raportează Episcopului de Râmnic un caz de desgropare de strigoi în satul Gura-Dâlgei și cere deslegare de a-i dojeni pe făptași în fața obștei locuitorilor.

1. Coborîtorii din familii boierești, cari deși ajunși mai rău decât țărani în toate privintele, totuș amintindu-și de vechea lor obârșie atât din cărți domnești cât și din alte pergamente de nobleță, își zic unii altora : «boieri».

Un Pătru Rus dela satul Dălcinul, cuprinsul acestei plăși (Cânpul), viind la subtocârmuire, prin graiu a făcut arătare că însuș având un cumnat și o cumnată la satul Gura-Dâlgei și anume Radu sin Niculae și Floarea soția sa, încă din anul trecut au încetat din vieață și pe la 17 ale trecutului Aprilie desgropându-se de locuitorii acelu sat și găsindu-le trupurile neputrezite, i-au luat de unde au fost îngropați de preot după orânduială¹, unde desplicându-i cu o coasă, le-au luat inimile și turnând vin fiert pă dâșșii, i-au îngropat acolo subt cuvânt că s'ar fi făcut moroi.

În urma căreia plângeri, aducându-se pomeniții la subtocârmuire, după cercetările ce li s'au făcut pentru aceasta, nu s'au tăgăduit împotriva urmare, decât au propus că într'acel sat murind vreo câțiva oameni, au avut bănuiala că din morții ce au murit anul trecut, se va fi făcut vreunul moroi; și că speriați fiind că câți oameni au murit și câți vor mai muri, mor din pricina moroilor, au și făcut căutare la gropiști, unde ar fi găsit morții de mai sus în asemenea bănuială. Pă care, fără vreo voie dată dela stăpânire, i-au dus pe hotarul moșiei Bălcionu unde despintecându-i² și turnând vin fiert pe dâșșii, i-au îngropat acolo. Pentru a căroră împotriva abatere dela legiurile pravoslavnice, subtocârmuirea pe de o parte au și pus îndatorire asupra aleșilor și preoților acelu sat de au desgropat trupurile morților de unde îi îngropase pă hotarul moșiei Bălcionul și i-au îngropat tot la locurile lor, unde au fost îngropați mai nainte, la gropiște.

Iară pă de altă parte va binevoi cinstita ocârmuire ca să dea cuvincioasă deslegare pentru a anumiților locuitori dojanire în fața locuitorilor, spre pildă și părăsire pă viitorime.

25 Maiu 1843.

VI.

Un caz curios, tot referitor la strigoi, e relatat și în următoarea jalbă înaintată protopopiei plășilor Cözia și Horez, la 29 Mart. 1849, de aleșii comunei Armășești, subt iscălitura lor și a preotului satului :

1. E credință că dacă treci pe strigoi peste hotarul comunei, el rătațește și nu mai știe să vină înapoi, să mai facă vreun rău rudelor sau cunoscuților.

2. În unele părți se despintecă pieptul mortului presupus strigoiu și smulgându-i inima, o ard. În cele mai multe localități însă, numai se înțeapă cu vreun fier sau vreun par ascuțit.

Un Gheorghe Mazilu murind și îngropându-l la 10 ale acestei luni Fevruarie, au trecut până la 25 ale acestei luni Martie și făcându-și toate sărindarele morții legiuite, au fost bună liniște până la 25 Martie în casa numitului mort.

Iară dela aceste 25 de zile, în ziua de Buna Vestire, întâiu au bolnăvit soția lui cât mai aproape de moarte; asemenea a doua zi au îmbolnăvit și pe noru-sa și pe ficiorul lui Nică și o fată a lor în casă, și au adus un popă Ion Bogdănescu, duhovnicul, să-i spovăduască. Și spoveduindu-i, care întrebându-i ce-i doare, iar ei au răspuns că mor dela inimă și moleșeală. Așa socotind și numitul duhovnic, împreună cu toate rudele lor ce păziă pe numiții bolnavi, ca să nu moară cu o neorânduială, așa le-au zis ca să se ducă la mormântul zisului de mai sus ca să cerceteze. Și ei, mergând acolo, au găsit o gaură în mormânt la picioarele mortului¹. Și văzând că bolnavii doi eră pe mâna morții, au năvălit toate rudele lor de au dat pământul alături de pe lemnul² mortului și l-au căutat și l-au găsit neputred.

Părul bărbii decum s'a îngropat ras, acum, s'a găsit de două degete crescut, cât și pă cap asemenea, cât și unghile deștelor; ce atâți oameni l-au văzut, cât și aleșii au văzut această vedenie de care l-au străpuns. Și așa s'au mai întors bolnavii dela moarte. Dar urmându-ne și pe noi preoții, n'am îndrăznit nici a merge la biserică de frică că n'am avut blagoslovenia cinstitei protopopii că cum ar fi de cuviință, etc.

Popa Ion Armășescu	}	aleși
Dumitru Mazdrea		
Niță Pâldea		
Pătru Ion Zota		

(Din arhiva Sf. Episc. Râmnic).

* * *

In Vâlcea, com. Făurești și altele, se crede că moroi, strigoi

1. Se crede că pe unde iese strigoiul din mormânt, se face o gaură mai mare sau mai mică: unii zic că-i ca putineiul, alții numai ca țeava puștii.

2. Lemnul, cosciugul.

se fac numai iarna când nu-i trăsnește Sfântul Ilie; vara însă n'au cum se face, că Sfântul îi trăsnește ca pe niște duhuri necurate ce sunt.

* * *

Mitropolitul Grigorie la 21 Maiu 1762 dă «Cartea Smereniei Noastre de protopopie, chir popei Tudor» din județul Muscel, plasa Râului-Doamnei. Prin ea îl povățuește «să cerceteze și de ceeace zic unii cum că morții se fac strigoi, și, de să va află aceasta und(e)vaș, să le dea învățătură ce să facă precum scrie la pravilă, cap. 378 (*iar să nu-i arză*)». ¹

NOTA IX.

În Vâlcea este obiceiul, ca până la șase săptămâni, fete tinere în număr de 5, 7, 9 să care apă cu vadra, pentru sufletul celui răposat, pe la casele oamenilor. În fiecare zi, fiecare fată din cele tocmită are grijă să aducă, *odată*, apă cu vadra, la orice casă va vrea, iar stăpâna casei zice: «Să fie de sufletul celui răposat!» Ele țin socoteala vedrelor cărate, pe un răboj făcut dintr'o *nuiă de alun*. La sfârșitul celor 40 de zile se duc cu răboajele doveditoare că au cărat apă în toate zilele—afară de dumineci,—și cea care le-a tocmit, le dă, le năimește cu câte un franc și un tulpă.

NOTA X.

Și dracii se îngrozesc de femeii... ²

«Un om aveă o femeie care-i tot făcă zile amare: îl tot chinuă cu pretențiile ei, cerându-i când haine scumpe, când ghiordanuri, când scule și nestemate. Omul se hotărî în sfârșit să scape de ea.

— Dragă, îi zice el, am descoperit undevă tot ceeace îmi ceri tu: bogate vestminte, ghiordanuri scumpe, scule și nestemate.

— Spune-mi, zise ea, — unde se găsec aceste fermecătoare lucruri?

— Vino cu mine!

1. N. Iorga, *Studii și Documente cu privire la Istoria Românilor*, VII (cărți domnești, zapise, răvașe), partea III, p. 53-54, București, Socec, 1904.

2. Din *Trad. de l'Asie-mineure*, par Carnoy et Nicolaïdes, p. 173-177.

Omul își duse nevesta la un puț, pe care dracul și-l alesese ca sălaş.

— Aici, zise el. — Am să mă cobor eu în puț...

— Nu, nu, se rugă femeia, — coboară-mă mai de grabă pe mine!

— Nu vreau!

— Dacă te rog, iubitul meu bărbățel!...

În sfârșit bărbatul se înduplecă: el cobori, cu o funie, pe femeia lui, îi dete drumul funiei, luă apoi o stană și astupă gura puțului. Pe urmă, foarte liniștit, se duse acasă, ușurat că a scăpat de cicălitoarea lui *jumătate*.¹

Chiar în acea seară, dracii veniră în fundul puțului care era locuința lor. Însă înlemniră când văzură pe tânăra femeie închisă aici. Și, fermecați de încântătoarea figură a frumoasei, îi ziseră:

— Cere-ne, ce ai vrea!...

Și ea își cântă vechiul cântec, cerându-le scule, nestemate, vestminte bogate, salbe de aur... La început dracii se grăbiră de a-i intră în voie, însă femeia se arătă din ce în ce mai pretențioasă și nu mai găsiă nimica destul de frumos, pentru a fi mulțumită. În scurt și Dracii se săturară până'n gât de ea, cum se săturase și bărbatu-său.

A treia zi omul ei veni la puț, să vadă nu cumva i-a murit nevesta. Dracii cari simțiseră, îl rugară să-i scape de așa pacoste, făgăduindu-i tot felul de bunătăți și de răsplăți.

— Ridică stana de pe gura puțului, ziseră ei, și avem să te facem să câștigi bani cu chivăra. Dacă vom scăpa de aci, vom merge la curtea ficei regelui și vom pune stăpânire pe ea: regele va da mari daruri aceluia care va putea să-i tămăduască pe fie-sa; dar nimeni n'are să izbutească. Tu ai să te înfățișezi atunci la curte, spunând că ai fi un doctor din niște ostroave îndepărtate.

Și îndată ce vei intră în odaia principesei, noi avem să ieșim din inima ei, și avem să intrăm în inima fetei marelui vizir. Dar bagă de seamă: să nu cutezi să vindeci și pe aceasta din urmă, ori câte daruri ți-ar făgădui, căci atunci, îndată ce vom fi ieșit din fata vizirului, vom și intră în tine! Uite: noi ți-am spus-o, să n'avem păcat!...

1. Traducere „ad litteram“ a expresiei orientale. Cuvântul *jumătate* pentru soție se întrebuințează și la noi mai ales la oraș; la țară soției i se zice *coadă*, *jumătate de cruce*, pe când voinicului i se zice: *cruce în-treagă*, *cruce de voinic*. E o apucătură orientală în toate acestea.

Omul ridică steiul de piatră, și dracii ieșiră. După ce se îndepărtaseră dracii câtva, mântuitorul lor, cum cred c'ați și ghicit, astupă iarăș puțul, nici gândindu-se măcar, că ar mai putea mânca pâine și sare de pe un taler cu nevastă-sa.

A doua zi de dimineață se sună că fica regelui se îmbolnăvise din chiar senin, și că nici un doctor n'o putea tămădui. Prințesa trăgea să moară, și regele nu mai știă ce să mai facă. Se trimiseră vești la cei mai dibaci vraci de pe alte meleaguri; însă știința și meșteșugul lor fură zădarnice.

Ingrijoratul rege, nefericitul rege puse crainici să vestească cum că l-ar încarcă de nemai pomenite daruri pe acela care ar fi în stare să-i tămăduască fica. Omul cu tărașenia cu puțul se înfățișă la palat și fu dus în odaia prințesei. Cum se arată în pragul ușii, dracii o și tuliră din inima fecioarei, și intrară în fica marelui vizir. Prințesa se însănătoși, iar mântuitorul ei primi o răsplată nemai pomenită. Copila marelui vizir fu lovită acuma de aceeaș boală de care zăcuse și prințesa.

Și pentru ea veniră, dar degeaba, doftori și din țară, și de peste hotare, din țeri îndepărtate. În urmă își amintiră de cel ce vindecase pe prințesă. Vizirul îi făgădui bănet mult, dar bietul om, de frica dracilor, nu se învoi. Vizirul porunci soldaților să-l iea pe sus și să-l aducă.

Sărmanul om își pierduse capul.

«Îndată ce m'or vedea dracii — se gândiă el, — vor ieși din inima copilei și vor intră în a mea».

Dar îndată îi veni un gând minunat. Repezindu-se în odaia bolnavei, zise încet de tot, însă așa ca să-l poată auzi dracii :

— Eu n'am venit să vă gonesc din inima fetei, ci pentru a vă înștiința că nevastă-mea a ieșit din puț și aleargă încoace pentru a vă cere vestmintele și sculele !...

Dracii, îndată ce auziră că femeia le-a dovedit urma, o și sbughiră...¹ ,

NOTA XI.

Superioritatea sexului bărbătesc.

Sub acest titlu scrie «Le Matin» :

În vechea luptă ce se dă pentru aprecierea celor două sexe

1. Cf. Kir Ianúlea (Caragiale, *Schite nouă*).

unul față de celălalt, fiziologia a fost chemată să se pronunțe. S'au măsurat craniile și creierii, etc. și s'a încheiat : raportul dintre craniile și creierii e mai favorabil femeii, raportul dintre greutatea creierului și greutatea corpului e iarăș favorabil femeii.

Cunoscuta scriitoare Sophie Nadejda publică într'un ziar londonez nouă observațiuni experimentale asupra diferențelor fineței simțurilor : femeia e superioară bărbatului în pipăit, bărbatul e superior în miros. În ce privește gustul, femeia e mai sensibilă la dulce, bărbatul mai sensibil la amar. Auzul e mai bun la bărbat. La femeie, daltonismul e mult mai rar : pe când un bărbat la 25 sau 30 e daltonian, femeia e atinsă de daltonism numai una la 250 sau chiar la 1000. Dar femeile sunt mai puțin înzestrate pentru perceperea colorilor.

Din 2000 sau 3000 de persoane, una singură poate, de obicei, să deosebească cele șapte culori ale spectrului și aceasta e, în genere, un bărbat.

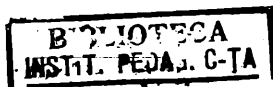
Una din experiențele încercate pentru a dovedi această superioritate a sexului masculin a fost : să se ceară la 25 de studenți și la 25 de studente să scrie repede cele mai multe cuvinte posibile într'un timp dat : mijlocia pentru studenți a fost de 1375 de cuvinte, pentru studente de 1128 de cuvinte ¹.

Schopenhauer arată în opera sa : «Vieța, Amorul și Moartea», că femeia este inferioară, ca inteligență, bărbatului.

Cel mai original cugetător al veacului XX,— Otto Weiningër, — în teza sa de doctorat : «Problema sexelor» spune că în sexul masculin este domeniul legilor morale și logice, al rațiunii și al personalității; iar în sexul feminin un fond amoral și illogic, dominat de instinct și de rasă, o materie amorfă sau rebelă, pe care bărbatul trebuie s'o modeleze, dar pe care n'o poate socoti deopotrivă cu sine decât dintr'un sentiment de dreptate, necunoscut, de altfel, femeii ².

1. Din ziarul *Adevărul*.

2. Din ziarul politic *Viitorul*, an. VI, no. 1867.

32794

I N D I C E

A

- Abel*, p. 90.
Abiponi *, p. 135, 181, 322, 385.
Abisinia, p. 249, 253, 329.
Academiei (strada), p. 351.
Acheenii, p. 197.
Acheron, p. 143, 145.
Achile, p. 137, 142, 217, 299, 300, 315, 342.
Adam, p. 286.
Adamești (comună), p. 392.
Adonăi, p. 75.
Adonis, p. 75, 88, 89, 265.
Aegipan, p. 186.
Aeneas, p. 147, 150, 151, 280.
Aeneis, p. 98, 161.
Aeol, p. 202.
Aesma, p. 172.
Africa, p. 43, 73, 103, 104, 143, 186, 187, 213, 220, 262, 288, 318, 323.
Africani, p. 90.
Agamemnon, p. 12, 81, 129, 204, 315.
Agathias, p. 203, 341.
Agni, p. 64, 76, 208, 403.
Aheii, p. 367.
Ahriman, p. 173.
Ahura-Mazda, p. 76.
Aiax, p. 278.
Ainos *, p. 68, 136, 140.
Akapinii *, p. 201.
Albanezii, p. 37, 262, 381, 382.
Albania, p. 143, 155.
Alberich, p. 169.
Alcibiade și Nicias (Plut.), p. 88.
Alcmene, p. 109.
Alcor (stea), p. 107.
Aleksandri (V.), p. 134, 171, 262, 385, 390.
Alen (duh), p. 372.
Alexandria (oraș ; carte populară), p. 88, 125, 165 ; 342.
Alexandru cel Mare, p. 295.
Alexe (Sf.), p. 239.
Algonchinii *, p. 90, 104, 146, 176, 186, 199.
Almagesta, p. 108.
Alpheu, p. 90.
Amalasunda, p. 165.
Amazon, p. 160.
Ambarvalia (sărbătoare), p. 26, 30.
Amelîneau, p. 252.
America, p. 65, 81, 140, 151, 167, 210, 218, 321, 385.
Amicilor (insulă), p. 211.
Amoriții *, p. 385.
Anamiții, p. 207, 368.
Anaxagora, p. 59.
Anaximandru, p. 59.
Anaximenes, p. 59.
Andamane (insule), p. 217.
Andreu (Sf.), 134, 269, 270, 271, 303.
Andromaca, p. 179.
Andromeda, p. 208.
Angekokii * (Groenlanda), p. 175.
Anglia, p. 4, 40, 103, 138, 153, 181, 188, 306, 319, 377, 389, 392, 394.

*. Toate numele însemnate astfel sunt de domeniul Geografiei.

- Anglo-Saxonii*, p. 304.
Angola, p. 323, 328.
Animismul, p. 1, 2.
Annales (Tacit), p. 102, 104, 168.
Anthesteria (sărbătoare), p. 186.
Antigona, p. 149.
Antile (insule), p. 244.
Anu-nou, 52, 59, 177, 189, 238, 239,
 258, 270, 286, 317, 348.
Apa-morților, p. 194.
Apollo (*Apollon*), p. 65, 79, 81, 84,
 98, 107, 111, 261, 278, 315, 357.
Apolodor, p. 237.
Apoșos *, p. 143.
Aprilie, p. 26, 30, 53, 307, 409.
Arabi, p. 94, 98, 140, 169, 176, 215,
 237, 258, 286, 296, 303, 306, 368.
Arabia, p. 2, 249, 322.
Arachne, p. 348.
Arachoba (Parnas), p. 39.
Arachobiți, p. 49.
Arakanezi *, p. 194.
Aratus, p. 107.
Arcas, p. 106, 107.
Ardeal, p. 51, 166, 264, 317, 355,
 363, 379, 384.
Argeș, p. 131.
Argos, p. 88.
Ari (*Arias*), p. 65, 76, 85, 102, 103,
 172, 403.
Aristeu, p. 185.
Aristot, 345, 364, 371.
Aristotel, p. 59.
Armășești (sat), p. 409.
Armeni, p. 11, 125, 126, 144, 305,
 372, 375, 376, 383.
Armenia, p. 236, 381.
Arminden, p. 27, 28, 29, 73, 271.
Arnauld, p. 252.
Aromâni, p. 36, 52, 66, 92, 119, 121,
 178, 223, 224, 253, 290, 309, 320,
 324, 333, 335, 337, 338, 341, 349,
 354, 355, 357, 365, 376, 286, 392.
Arta, p. 37.
Artemisa, p. 79.
Arvalii (frații), p. 280.
Asia (*Asia mică*), p. 65, 98, 99,
 119, 133, 138, 144, 151, 190, 213,
 250, 267, 268, 305, 317, 329, 380,
 382, 395.
Asiria, p. 262.
Astartea, p. 127.
Astyanax, p. 179.
Așanții *, p. 135.
Atanasie cel Mare, (Sf.) 165.
Atena (zeiță,—oraș), p. 12, 65, 108,
 109, 211, 254, 320.
Athar-veda, p. 245.
Atropos, p. 379.
Aufrecht, p. 147.
August, p. 26, 55, 389.
Augustus (impărat), p. 312, 365.
Augustin, p. 256.
Aurelian, p. 75.
Australia, p. 43, 140, 151, 211, 321,
 322, 329, 334.
Australienii, p. 67, 80, 135, 198.
Austria, p. 287.
Austro-Ungaria, p. 385.
Aventin, p. 98.
Aventure de Henriette Sylvie (Mo-
 lière), p. 161.
Aztecii *, p. 329, 374.

B

- Baal*, p. 75, 127.
Babar * (insule), p. 176.
Babilonia, p. 110, 111, 129, 329.
Bactriana *, p. 295.
Bactrienii *, p. 65.
Baden *, p. 309.
Bădeni (comună), p. 216.
Balanța (*Cântarul = constelație*).
 p. 108.
Bălășel (T.), p. 183.
Balaur (constelație), p. 107.
Bălciunul (moșie), p. 409.
Baldouin (conte de Flandra), p.
 169.
Bali * (insule), p. 373.
Banat, p. 23, 130, 191, 379.
Bannari *, p. 197.
Barchana (rabin), p. 60.

Bârlad, p. 10.
*Barongas**, p. 117.
Barth, p. 403.
Bartolomeiul (sărbătoare), p. 324.
Bascii, p. 91.
*Basutos**, p. 186.
*Batta** (Sunatra), p. 210.
Baucis, p. 265.
Bavaria, p. 233.
Bearn, p. 213.
*Beciuanii**, p. 392.
Belen (zeu), p. 190.
*Belep** (trib), p. 192.
Bengal, p. 125.
*Benin** (trib), p. 181, 217.
Beoția, p. 49.
Berlin, p. 160.
Bernoni, p. 243.
*Berry**, p. 121, 393.
Bhima, p. 173.
*Bilculos** (Melanezia), p. 185.
Bistrița, p. 53.
*Blemmy-i**, p. 80.
Bobotează, p. 58, 238.
Boemia, p. 66, 233, 306, 310, 330, 381, 393.
Boemii, p. 125.
Bog (zeu slav), p. 203.
Bogdan al II-lea (zis și *Vlad*) — fiul lui Ștefan cel Mare —, p. 383.
Bogomilii (sectă), p. 6.
Bogota (potentat), p. 41.
Bolintineanu (*D.*), p. 162.
Bolivia, p. 329.
Bombay, p. 372.
Bonziu, p. 278.
Boreu (vânt), p. 202.
Boris Gudunof, p. 13.
Borneo, p. 41, 125, 322, 385.
*Bororos** (Brazilia), p. 185.
Bosnia, p. 38, 103, 157, 158, 168, 187, 197, 206, 253.
Bosniac, p. 38, 369.
Brahma, p. 5, 6, 117.
Brahmani, p. 67, 208, 238, 278, 389.
Brahmanismul, p. 2.
Brahmin, p. 184.

Brazilia, p. 80, 160, 331.
Bretagne (*Haute*), p. 74, 124, 184, 187, 133, 207, 218, 233, 227, 226, 234, 297, 306, 371, 393.
Bretoni, p. 2, 188.
Britani, p. 247.
Britania, p. 248.
Broca, p. 164.
Bros (*A.*), p. 116, 133, 176.
Brugeois, p. 250.
Bucefal, p. 342.
Bucovina, p. 23, 122, 123, 130, 244, 257, 285, 290, 337, 348, 360, 367, 372.
București, p. 42, 346, 351.
Budha, p. 2, 220.
Budhism, p. 1.
Bulgari, p. 37, 38, 50, 84, 112, 119, 121, 125, 129, 140, 158, 169, 187, 197, 205, 213, 226, 228, 233, 281, 292, 331, 338, 344, 248, 369, 379, 393.
Bulgaria, p. 29, 40, 45, 49, 67, 103, 132, 161, 168, 187, 261, 310, 372, 395, 399, 400.
Bulwer Lytton, p. 230.
Buna-Vestire (*Blagovestenia*), p. 360, 410.
Burada (*T.*), p. 122, 130, 264.
*Burci**, p. 47.
*Buriați**, p. 196.
Burtului (*curțile*), p. 247.

C

Caabah (templu), p. 58, 296.
Çabala, p. 148.
Cabiri, p. 35.
*Cadix**, p. 150, 367.
Caesar, p. 198, 242.
Cafri, p. 115, 244, 329.
Cain, p. 90.
*Calcuta**, p. 258.
Caldei, p. 65, 255.
Calea-Laptelui, *Drumul-Robilor.*, (constelație), p. 108, 109.
California, p. 322.

- Californienii*, p. 90.
Calimac (scriitor), p. 237.
Calisto (nimfa), p. 106, 107.
Caloiân (Scaloiân), p. 86, 87.
Camciatka, p. 68.
Câmpulung, p. 47.
*Canaän **, p. 218, 280.
Canada, p. 116, 192.
Canoanele (cântări), p. 78.
*Cantabria **, p. 72.
Canva, p. 77.
Capitol, p. 41.
Capitularele, p. 203, 266.
*Caraiibi **, p. 103, 104, 158, 329.
Carmanieni, p. 167.
Carammana, p. 54.
Carlyle (Th.), p. 50.
Cârnelègi, p. 268.
Carnoy, p. 214, 250.
Carol-cel-Mare, p. 203, 266.
Cartagina, p. 80.
Cartaginezii, p. 81, 89, 240, 295, 296, 352.
Carul-lui-David, Ursele (constelație), p. 107.
Carul mare; Carul mic (constelații), p. 106, 107.
Cățelul-pământului, p. 146, 147.
Catilina (de Sallustius), p. 167.
Cato, p. 247, 340.
Cazaci, p. 105, 113.
Cazari, p. 49.
Celebe, p. 192, 218, 341.
Cerberus, p. 146, 147, 148, 274.
Ceres, p. 65, 93, 206, 232, 266, 318.
Chaldea, p. 125.
Charlevoix (P.), p. 140, 192, 210.
Charon, p. 143, 144, 145, 151.
Chesnel, p. 240.
Chili, p. 180.
China, p. 2, 41, 73, 218, 252, 258, 319, 329.
Chinezii, p. 42, 43, 700, 8, 81, 103, 107, 125, 126, 138, 141, 142, 274, 303, 368.
Chomatenos (D.), p. 168.
*Ciad ** (Iac), p. 135.
Ciandala, p. 179.
Cicero, p. 214, 340.
Cimbri, p. 208.
Cinosure, p. 106.
*Ciudi **, p. 152.
*Ciuvași ** (Siberia), p. 69.
Coasta-Sclavilor, p. 169.
*Cobèii **, p. 160.
Cocytul, p. 145.
Codicele Manu, p. 54.
Cogâlniceanu (Enaki), p. 105, 113.
*Columbia britanică **, p. 126, 321.
Congo, p. 199.
Constantin (împărat), p. 42.
Constantinopole, p. 169.
*Cönzii **, p. 34.
Cooc, p. 116.
Coptii, p. 258.
Corfu, p. 255.
Corsica, p. 213, 303, 392.
Corybanții, p. 35.
Cos (insulă), p. 12.
Cosânziana, p. 84.
Coșbuc (G.), p. 72, 78, 134, 165, 269.
Coyau, p. 80.
Crăciun, 12, 33, 52, 188, 189, 238, 261, 268, 273, 286, 287, 298, 347, 353, 396.
Creștinism, 1, 2, 17, 65, 145, 207, 216, 368.
Creta (insulă), p. 26, 150.
Crnagora (Muntenegru), p. 23.
Croați, p. 38, 45, 292.
Croația, p. 175, 302.
Croiset, p. 210.
Cuba, p. 268.
Culex (op. Vergil), p. 147.
Cupido, p. 272.
Cureții, p. 26.
Cybele, p. 26, 35, 87.
Cinocefali, p. 45.
Cypru, p. 129.

D

- Dacoții (Dakoții) **, p. 68, 104, 210
*Dahomei **, p. 41, 142, 217.

Dait, p. 218.
Dalai-Lama, p. 300.
Dălcinul (sat), p. 409.
Dalmați, p. 45, 169, 232.
Damasc, p. 258.
Dan Căpitan de Plaiu (poezie), p. 385.
Danemarca, p. 39, 40, 72, 394.
Danezi, p. 26?.
Dante, p. 77, 144, 176, 186, 237, 265.
Darius, p. 53.
*Dayaki (Daiaci)**, p. 141, 194, 210, 217, 324.
Dedulești (comună), p. 264.
*Dekkan**, p. 2, 391, 295.
Deleanu (Budai), p. 44.
Delfi, p. 12, 65, 110, 196, 315.
Delfinul (constelație), p. 108.
Demetrius, p. 80.
Demostene, p. 313.
Destinul, p. 278, 314, 315, 318, 380.
Deva (cetate), p. 37.
Diale (duhuri), p. 233.
Diana (Artemis), p. 84, 85, 90, 93, 98, 204, 274, 350.
*Dinant**, p. 210.
Donysios, p. 180.
Djinii, p. 131, 383.
Dobrogea, p. 86, 201, 264, 290.
Dodona (oracolul dela), p. 315.
Dolj, p. 279, 323, 349, 408.
Don Quijote, p. 319.
*Dorna**, p. 271.
Dosofteiu (ierarh moldov.), p. 44.
Dozon (A.), p. 226, 234.
Drăgaica (sărbătoare), p. 31, 196, 230.
Dragobetele (sărbătoare), p. 324.
Dragon (constelație), p. 107.
Driadele, p. 228, 232, 265.
*Drina**, p. 132.
Druid, p. 261.
Drum-drept, (revistă), p. 359.
Duar (Donar), p. 70, 356, 362.
Du Cange, p. 168, 169.
Dumitru (Sf.), p. 190, 271.
Dunărea, p. 87, 205.

E

Eac, p. 180.
Ebreii (Evreii), p. 8, 17, 40, 42, 59, 60, 69, 70, 75, 77, 92, 127, 138, 139, 151, 153, 170, 172, 193, 211, 212, 215, 221, 228, 232, 244, 252, 253, 254, 260, 274, 280, 304, 306, 310, 321, 322, 323, 325, 335, 341, 355, 363, 365, 367, 271, 373, 380, 384, 385, 389.
Echos d'Orient (revistă), p. 393.
Eclesiastul, p. 176.
Eddas (mit. scandinavă), p. 255, 329.
Efes, p. 98.
Egipt, p. 30, 46, 80, 218, 255, 258, 329, 330, 388.
Egipteni, p. 11, 76, 77, 80, 88, 139, 148, 165, 186, 194, 212, 235, 243, 252, 255, 271, 278, 279, 296, 310, 324, 329, 356, 367.
Ehecatl (cuvânt aztec), p. 179.
*Eifel**, p. 233.
Elbe (duhuri), p. 239.
Eleni, p. 268.
Eleusis, p. 303.
Elfi, p. 234.
Eliade (Rădulescu), p. 226.
Eliau, p. 4.
Elini (uriași), p. 49.
Elizee (câmpiile), p. 117, 145, 366.
Ellekoner (duhuri), p. 233.
Elveția, p. 73, 393.
Emim (uriași), p. 46.
Eminescu (M.), p. 119, 130, 148, 336, 379.
Empedocle, p. 59.
Endymion, p. 84, 234.
Eneida, p. 329.
Englezi, p. 41, 141, 230.
Enguane (duhuri), p. 233.
Enoch (cartea), 280.
Eos, p. 79.
Eotinale (Eutinale), p. 78.
Erichthonios, p. 108.
Erinyile, p. 236.

Eryichthon, p. 266.
Eschimoși, p. 80, 90, 116, 152, 321.
Esculap (Asclepios), 81, 242, 329.
Estoni, 142, 169, 194, 257, 287, 288,
 310, 382, 392, 393.
Etherul, 298.
Etiopia, p. 80.
Etrusci, p. 147.
Eudox (Cnid), p. 59.
Eugai, p. 17.
Eumenide (Furii), p. 224, 261, 328.
Euridyce, p. 17, 147.
Euripide, p. 309.
Europa, p. 73, 119, 153, 183, 231,
 234, 264, 274, 290, 304, 319, 370, 396.
Europeni, p. 179.
Eurus, p. 202.
Euxinus (Pontus), p. 132, 328.

F

Famenoth, p. 324.
Fanggen (duhuri), p. 233.
Fänken (duhuri), p. 233.
Fat-frumos, p. 108.
Fatum, p. 314, 315.
Faunii, p. 186.
Făurești (com. jud. Vâlcea), p.
 279, 281, 410.
Febris (zeiță), p. 242.
Fenicia, p. 127, 129, 329.
Fenicienii, p. 41, 88, 89, 106.
Fenix, p. 351.
Fergusson, p. 330.
*Fernando-Po **, p. 318.
Festus, p. 42, 187.
Fetișismul, p. 1, 2, 289, 290.
Fevruarie, p. 410.
Fierăritul, p. 34, 35.
Figienii (ins. Figi), p. 167, 198, 235.
Filemon, p. 265.
Filipii (sărbătoare), p. 326.
Filipine (insule), p. 372, 373.
Filonide, p. 180.
Finii, p. 79.
Firdusi (poet), p. 171.
Flamen-diale, p. 321.
Flammarion, p. 109.

Flandra, p. 42.
Flaviu (Iosif), p. 113.
Flegheton, p. 145.
Florența, p. 259.
Florii, p. 27, 73, 300.
Fondacazzi (grotta dei), p. 54.
Fontanalia (sărbători), p. 203
Formula Jurandi Valacika, p. 311.
Fors, p. 314.
Fotagogicele, p. 78.
Fotius, p. 16.
Francezii, p. 52, 112, 138, 156, 169,
 190, 226, 232, 241, 249, 257, 260,
 288, 290, 293, 295, 303, 305, 308,
 315, 318, 321, 323, 324, 332, 334,
 335, 336, 338, 347, 349, 355, 358,
 361, 363, 364, 377, 380, 381, 382,
 386, 388, 390, 391, 393.
Franche-Comté, p. 121, 185.
Francii, p. 203.
Francisc-Seraficul (Sf.), p. 319.
Franconia, p. 233.
Franța, p. 30, 73, 89, 105, 111, 119,
 121, 138, 188, 207, 248, 262, 279,
 309, 319, 338, 389.
Fraser (râu), p. 210.
Frazer, p. 178.
Frederic cel Mare, p. 277.
Frigia, p. 98.
Frigienii, p. 26.
Frisi, p. 292.
Furiele (Eumenidele), p. 228, 274,
 328.

G

Gabba, p. 72.
Gali, p. 142, 198, 213.
Galia, p. 182, 218.
Galiția, p. 199.
Gamr, p. 148.
Ganymede, p. 108.
Garizim (munte), p. 17.
Găvănescul (I.), p. 63.
Gea, p. 7.
Georgescu (Ghenadie, episcop), p.
 320.
Georgicele (lui Vergiliu), p. 97, 185.
Germanii, p. 11, 12, 14, 28, 29, 30,

- 31, 32, 54, 66, 68, 70, 71, 79, 91,
92, 94, 110, 112, 120, 121, 123, 124,
134, 138, 140, 141, 145, 154, 157,
159, 163, 167, 178, 189, 199, 201,
202, 203, 205, 207, 220, 223, 225,
226, 229, 232, 233, 236, 243, 246,
249, 261, 262, 265, 268, 286, 287,
297, 293, 294, 295, 296, 297, 306,
307, 317, 318, 320, 322, 324, 325,
335, 337, 340, 341, 349, 350, 351,
354, 355, 356, 358, 362, 365, 371,
372, 374, 375, 376, 380, 382, 386,
387, 388, 390, 393, 395.
- Germania*, p. 30, 37, 40, 42, 53,
66, 72, 73, 103, 119, 121, 126, 138,
153, 173, 188, 233, 239, 249, 252,
257, 293, 299, 317, 319, 355, 362,
373, 377, 381, 386, 392.
- Germer-Durand*, p. 255.
- Gervas*, p. 203.
- Gheorghe (Sf.)*, p. 20, 23, 24, 25,
26, 33, 52, 67, 73, 134, 185, 265,
270, 287, 290, 294, 302, 325, 326,
330, 331, 346.
- Ghialikas **, p. 68.
- Gillbert (insulă)*, p. 188.
- Giurgiu*, p. 346.
- Golescu (Iordache)*, p. 319.
- Goliat*, p. 46.
- Golocumba (cetate)*, p. 185.
- Gorgonele*, p. 236, 237.
- Gorj (jud.)*, p. 72.
- Gorovei (A.)*, p. 270.
- Gorunești (comună)*, p. 170.
- Goslar*, p. 42.
- Goții*, p. 42, 293.
- Grasserie (R.)*, p. 242.
- Grațiile*, p. 274.
- Grbalj (loc. Dalmăția)*, 260.
- Grecia*, p. 16, 65, 111, 150, 171, 177,
178, 210, 213, 215, 218, 231, 252,
267, 268, 298, 315, 329, 330, 375,
381, 395.
- Greci*, p. 4, 17, 22, 36, 37, 41, 44,
45, 67, 79, 83, 88, 89, 94, 95, 102,
108, 115, 117, 123, 127, 137, 168,
169, 177, 199, 201, 147, 149, 175,
193, 204, 212, 214, 217, 218, 219,
225, 235, 254, 255, 257, 259, 262,
295, 306, 307, 309, 311, 315, 316,
321, 330, 335, 338, 340, 351, 357,
368, 375, 376, 378, 380, 389, 397.
- Grigore (Mitropolit)*, p. 411.
- Grimaud*, p. 399.
- Grimm*, p. 203, 231, 259.
- Groenlandezi*, p. 103, 141, 235.
- Guatemala*, p. 80.
- Gubernatis (A. de)*, p. 264, 270.
- Guernesey **, 336.
- Guiana*, p. 104.
- Guinea*, p. 14, 235, 318, 319.
- Gura Dâlgei (sat)*, 408, 409.
- Gurii ** (Caucaz), p. 375.
- Guthrie (M-me)*, p. 172.
- Guzerata*, p. 65, 310, 376.
- Guyau*, p. 4, 219.

H

- Habert (O.)*, p. 197.
- Hades*, p. 147, 172, 210.
- Halima*, p. 367.
- Hamadryade*, p. 232
- Haoma (Homa)*, p. 335.
- Haralambie (Sf.)*, p. 271, 300, 327.
- Hariton (Ingărești)*, p. 13.
- Hati (mitologie)*, p. 102, 175.
- Haute-Bretagne*, p. 389, 390.
- Hautes - Vosges*, p. 27, 28, 32, 96,
110, 156, 291, 348, 354, 355, 358,
362, 379.
- Hawai **, p. 116.
- Hebe*, p. 210.
- Hebride **, 120.
- Hecate (Trivia)*, p. 277.
- Hector*, p. 149, 342.
- Hefestos (Hefaistos)*, p. 64, 79, 83.
- Heiderabad **, p. 106.
- Heliopolis (p. 8)*.
- Helios (Hyperion)*, p. 83.
- Hera*, p. 17, 88, 89, 109, 261.
- Hercule*, p. 46, 80, 107, 108, 109,
150, 210, 261, 280.
- Hermes (Mercur)*, p. 118.

Herodot, p. 142, 167, 194, 211, 356.
Herțegovina, p. 372.
Hesiod, p. 63, 83.
Hesiona, p. 208.
Hesperide, p. 10, 107.
Hesa (Hessen), p. 233, 292, 393.
Hestia, p. 64, 79.
Himalaia, p. 90.
Hinduismul, p. 329.
Hippocrates, p. 375.
Hippocren, p. 237.
Hippomanes, p. 344.
Holzleute (duhuri), p. 233.
Homer, p. 12, 45, 81, 83, 147, 209, 210, 217, 306, 316.
*Homorod-Almaș **, p. 53.
Horatius, p. 76, 93, 139, 163, 247, 275, 304, 306, 312, 356, 357, 363, 380.
Horez, p. 409.
Horus, p. 296.
Hotentotii, p. 187, 296.
Hristos (Iisus), p. 66, 72, 78, 83, 107, 108, 223, 225, 303, 354, 383, 406.
Hugo (Victor), p. 133.
Hunii, p. 42.
Huronii, p. 104, 145, 218.
Huși, p. 385.
Huy (loc. walonă), p. 203.

I

Iacob (din Scriptură), p. 280.
Iacov (Mitropolit), p. 319.
*Iacuzzi **, p. 70, 265.
Iapet, p. 315.
Iarnik-A. Bârseanu, p. 355.
Iason, p. 299.
Iași, p. 162, 369.
*Iava **, p. 146, 155.
Ibsen, p. 17.
Idele (calendar), p. 277.
Idmon, p. 348.
Idolatria, p. 289.
leftae (lefta), p. 17.
Iehova (Iahvè), 16, 70, 75, 228, 274.

Ielele (Șoimanele), p. 229 230, 234, 267; 269, 271, 328, 344.
Iepurești (sat în j. Vlașca), p. 394.
Ieremia (profet), p. 17.
Ieronim, p. 143, 256.
Ierusalim, p. 278.
Ifigenia, p. 204.
Iisus, p. 261, 331, 332, 348, 368.
Ilfov, p. 154, 296.
Iliada, p. 315, 367.
Ilia Muromet, p. 342.
Ilie (Sfântul), p. 70, 71, 73, 74, 83, 91, 223 236, 327, 365, 411.
*Incașii **, p. 103.
India, p. 2, 41, 67, 119, 178, 179, 186, 195, 200, 218, 236, 238, 259, 252, 299, 310, 323, 329, 330, 334, 370, 375, 376, 383, 391, 393, 394, 395.
Indienii, p. 2, 11, 29, 54, 67, 94, 104, 117, 127, 136, 137, 143, 147, 155, 169, 172, 180, 184, 210, 215, 217, 236, 240, 243, 245, 246, 247, 248, 258, 278, 280, 286, 296, 299, 320, 321, 331, 334, 351, 367, 384, 389, 393, 394.
Indochina, p. 194.
Indo-Europeni, p. 99.
Indra (zeu), p. 70, 76, 85, 147, 403.
*Industan **, p. 330.
Intrarea Zalomit (stradă), p. 351.
Intruse (Maeterlinck), p. 404.
Inzi, p. 112, 229, 305, 337, 395.
Io, p. 345.
Ioan Gură-de-aur (Sf.), p. 254.
Ionia, p. 98, 280.
Ion-Vântul, p. 202.
Iordan, p. 301.
Iorga (N.), p. 359.
Iorkshire, p. 392.
Iosco, p. 91.
Iosias (rege evreu), p. 127.
Iosif (episcop), p. 131.
Iosif Flaviu, p. 221.
Iranienii, p. 148.
Iris, p. 79.
Irlanda, p. 188, 207, 235, 301.

Irokezii *, p. 68, 148, 151.
Isaia, p. 9, 215, 394.
Isis, p. 80, 91.
Islamismul, p. 2, 131.
Islamiști, p. 98.
Islanda, p. 30, 231, 234, 374.
Ispas, (sărbătoare) p. 308, 347.
Ispas (moș), p. 320.
Israel, p. 335, 391.
Israeliti, p. 215.
Istria, p. 285.
Italia, p. 30, 54, 65, 73, 121, 203,
 213, 248, 267, 329, 392.
Italienii, p. 2, 272, 319, 335, 369,
 388.
Iuda (Iscariot), p. 8^a, 90, 91.
Iuda (apostol), p. 172.
Iudeii, p. 215, 274.
Iulie, p. 26.
Iumala, p. 79.
Ivan Iorgovan, p. 185.
Ixelles, p. 210.

I

Inălțarea Domnului (sărbătoare),
 p. 26, 134.

J

Japonezii, p. 98, 127, 175, 186, 192,
 194, 240.
Japonia, p. 4, 41, 73, 125, 310, 328,
 374.
Joe, 59, 106, 388.
Joi-mari, p. 189, 191, 195, 231, 244,
 272.
Joimărița, p. 231, 344.
Juno, p. 106, 107.
Jun-ul (sărbăt.), p. 20.
Jupiter (Jupiter Pluvius), p. 36,
 46, 48, 76, 150, 261, 318, 321, 345,
 362, 371, 400.
Juvenal, p. 102, 105, 161, 163, 271,
 364.
Jvara (zeu), p. 245.

K

Kabirii *, p. 259.
Kaibali *, p. 202.

Kallam * (din terit. Washington),
 p. 172.
Kalmuci, p. 20, 329, 373.
Kamciatkani *, p. 136, 321.
Kamerun *, p. 257.
Kane, p. 180.
Karenul (din Indochina), p. 210.
Kasias (Himalaia), p. 91.
Kei (insulă), p. 192.
Kelpie (duh), p. 207.
Kerci *, p. 129.
Kerman *, p. 65.
Kikinda (Serbia), p. 131.
Kilimanjaro *, 17.
Kingsmill * (insule), p. 385.
Kneph, p. 330.
Kopernich, p. 105.
Koungjin, p. 300.
Krajina (Serbia), p. 23.
Krauss (Dr. Fr.), p. 157, 196.
Kroll, p. 310.
Kronos, p. 342.
Kuga (ciuma) p. 231, 328.
Kuhn, p. 14, 65, 147.
Kuka *, p. 135.
Kuma (ciuma), p. 231, 328.
Kupalu (zeu slav), p. 11.
Kurilii *, p. 136, 321.

L

Lachesis, p. 379.
Laconia, p. 278.
Lamii (duhuri), p. 205.
Lancelot, p. 346.
Lancelot du Lac, p. 169.
Landes * (departamentul), p. 393.
Lang, p. 90.
Lanmeur (fântână în Bretagne), p.
 207.
Laoțian, p. 210.
Laponia, p. 397.
Laponii, p. 125, 171.
Larga (sat), p. 43.
Lari, p. 93, 135, 136, 199, 269.
Larion (de Rătești), p. 13.
Larve (duh), p. 135.

Latini, p. 115, 198, 316, 363.
Latmos, (peștera), p. 85.
Latona, p. 333.
Ledinski, p. 168.
Léger (Dr.), p. 179.
Lemurii (duhuri), p. 135.
*Lenguas **, p. 385.
Leon (papă), p. 259.
Lesbieni, p. 293.
Lesbos, p. 28, 43, 120, 121, 123, 156,
 190, 206, 217, 223, 225, 251, 267,
 268, 297, 320, 338, 363, 393.
Lete, p. 145.
Leucaspe, p. 150
Levitic (carte a lui Moise), p. 232.
Liber (zeu), p. 206.
Librecht, p. 204, 259.
Licaon, p. 106.
Liège, p. 306.
Lippert, p. 126.
Liseiul (sărbăt.), p. 324.
Lituania, p. 329, 394.
Livadia (Beoția), p. 39.
Ljesije (duhuri), p. 233.
Loango, p. 318.
Locke, p. 329.
Lorraine (Lotharingia), p. 178, 336,
 362.
Louis Philippe, p. 370.
Lucan, p. 225.
Lucian, p. 75, 127, 180.
Luminânde, p. 78.
Luther, p. 238.
*Lyceu **, p. 17.
Lydienii, p. 167.

M

Maboya (demon), p. 104.
Macedoneni (Macedo-Români), p.
 23, 110, 238, 394, 401.
Macedonia, p. 122, 124, 133, 154,
 173, 197, 223, 257, 285, 377, 379.
Macer-Floridus, p. 268.
Macrobiu, p. 300.
Madagascar (*Madagascarenzi*), p.
 140, 180, 329.

Maecenas, p. 312.
Maeterlinck, p. 404.
Magdalena (St.), p. 205.
Mahabarata, p. 102, 173.
Mahomed, p. 2, 98, 258, 278, 367.
Mahomedanii, p. 395.
Mahomedanism, p. 1.
Maiu, p. 27, 28, 29, 30, 294, 296,
 389, 390, 411.
Mako-Tiki, p. 242.
Malezi, p. 179, 185, 210.
*Mandalay **, 320.
Manes (Mani), p. 63, 80.
Mangundi (zeu), p. 80.
Mania, p. 80.
Mânicătoarea, p. 23, 24, 66, 67,
 267, 301.
Manîtu, p. 6, 79.
Mantineea, p. 65.
Manu, p. 117.
Mara (duh), p. 220.
*Maravar **, p. 292.
Marburg, p. 374.
Marcu (deal), p. 16.
Marea-Roșie, p. 207.
Maria (St.), p. 276, 386.
Marian (S. Fl.), p. 146, 267, 270,
 373.
Marie-Crochet, p. 203.
Marko Kravevici, p. 342.
Mărkvicka (pictor bulgar), p. 179.
Maroc, p. 179.
Marocanii, p. 310.
*Marshall **, p. 188.
Marte, p. 35, 59, 261, 280.
Martie, p. 26, 95, 239, 290, 294, 296,
 330, 361, 399, 410.
Maspero, p. 129.
*Massanii **, p. 17.
*Masurii **, p. 241.
Mateiu (Evanghelistul), p. 91.
Matei (popa), p. 405.
Matin (Le journal), p. 413.
Maupertuis, p. 277.
Maurepas (castel), p. 181.
Maximim cel tânăr, p. 330.
Mbamba-Kiara (zeu), p. 35.

Mbocobis *, p. 90.
Mecca *, p. 296.
Mecklemburg, p. 291, 397.
Medea, p. 299, 335.
Meduza, p. 150.
Megleno-Români, p. 304, 319.
Mehedinți, p. 140, 238, 253, 254,
 258, 281, 293, 295, 296, 337.
Mehedințenii, p. 328.
Melanezii (Papuasi), p. 80, 198.
Mélusine (rev.), p. 169, 299.
Mémoires de Pisistrat Caxton, p.
 230.
Menipp, p. 180.
Mercanti (duhuri), p. 54.
Mercur, p. 59.
Meru *, p. 17.
Messageții *, p. 80, 341.
Meșterul Manole, p. 401.
Metamorfozele (Ovidius), p. 106,
 348.
Metz, p. 388.
Meuza, p. 203.
Mexic, p. 80, 197.
Mexicani, p. 65, 104.
Meyerbeer, p. 370.
Mezii (Medo-Perșii), p. 65, 76, 167.
Midgard, p. 329.
Miercurea-strâmbă, p. 328.
Migne, p. 240, 254.
Mihea (profet ebreu), p. 215.
Mihu Copilu (baldă pop.), p. 120,
 342.
Mincopii *, 217.
Minerva, 108, 236—237, 261, 348 ;
 jurnal, 399.
Ming-Tang (templu chinez), 81.
Minoik *, 140.
Minos (judecător infern), 117, 180.
Mitra, p. 81, 88, 150, 367.
Miron Costin, p. 105, 113, 314, 369,
Miron și frumoasa fără corp (poe-
 zie), p. 379.
Moiră, p. 111, 314.
Moldova, p. 52, 202, 204, 215, 238,
 257, 258, 273, 285, 290, 326, 332,
 337, 352, 377, 389.

Moldo-Valahia, p. 179.
Moldovenii, p. 369.
Molière, p. 161.
Monastir *, 292.
Mongolii, p. 68, 94, 102, 138, 141.
Monseur, 278.
Moosleute (duhuri), p. 233.
Moquis *, (din Arizona), 104.
Morea *, p. 401.
Morogrog (mit.), p. 65.
Morvan *, p. 336.
Moslemi, p. 126.
Moșii, p. 384.
Muma Pădurii, p. 173, 174, 267,
 270, 285.
Muntenegreni, p. 169, 369, 392.
Muntenegru, p. 198.
Muntenia, p. 290, 298, 316, 317,
 337, 345, 377.
Munții Apuseni, p. 51.
Muscel, p. 19, 23, 31, 66, 68, 90,
 190, 291, 316, 325, 341, 350, 411.
Muscelenii, p. 317.
Mustafa Pașa, p. 105.
Musulmanii, p. 367.
Muzele, p. 261.
Müller (F. Max.) p. 112.
Mycene, p. 129.
Mynyeni (Orchomene), p. 197.

N

Naasenii (sectă), p. 330.
Nagas, p. 330.
Naiade, p. 228, 233.
Nașov (comună), p. 392.
Nanta, p. 401.
Napoleon, p. 111, 181.
Napolitanii, p. 248.
Narcis, p. 178, 265, 399.
Narok (rok, ruka), 379, 380.
Narta, 401, 403.
Năsăud, 122.
Naturism, p. 1, 2.
Naxos, p. 236, 320.
Neapol, p. 43, 213.
Necarie (ierarh), p. 131.

Negri, p. 354.
Nemajic, p. 384.
Nemți, p. 27, 49, 91, 224, 291, 307, 330, 331, 339, 347.
Neozelandezi, (Noii Zelandezi), p. 7, 167.
Neptun, p. 204, 343.
Nianza, p. 34.
Nias *, p. 186.
Nicolaïdes, p. 250.
Nimfele, p. 228.
Nirvana, p. 2.
Nisipi (comună), p. 263.
Non-Non * (Australia), p. 188.
Normandia, p. 42, 121, 279.
Norocul, p. 318.
Novegia, p. 120, 164, 238, 267, 286, 287, 331, 340, 342, 368, 392, 397.
Norvegienii, p. 8, 68, 245, 286, 287, 288, 295, 305, 309, 324, 334, 336, 337, 352, 357, 366, 377.
Nothus (vânt), p. 202.
Nôtre Dame, p. 29.
Novac și Corbul, p. 357.
Nubienii, p. 262.
Noua Caledonie, p. 178, 217.
Noua Guinee, p. 126, 169, 238, 341.
Noua Zelandă, p. 41, 151, 242.
Nouvelle France, p. 140.
Numa, p. 65.
Nürnberg, p. 103.

O

Oberpfalz, p. 239, 376.
Ocha, p. 17.
Ocoleştii de jos (sat), p. 408.
October equus, p. 42.
Odin, p. 280.
Oedip, p. 81, 315.
Ofiții, (sectă), p. 330.
Ojibwii *, p. 104.
Olanda, p. 387.
Olbia *, p. 129.
Oldenberg, p. 99, 218.
Olimp, p. 17, 108, 210, 280.
Ollanescu (D. C.), p. 312.

Olo-Ngadju, p. 218.
Oltenia, p. 154, 185, 199, 200, 273, 290, 295, 304, 316, 317, 331, 351, 368, 375, 376, 387.
Oltețul (râu), p. 405, 408.
Oltul (județ, râu), p. 130, 205.
Olympia, p. 110.
Ondine, p. 230.
Oreade, p. 228.*
Orenoc *, p. 334.
Orfeu, p. 81, 147.
Orijas, p. 45, 49.
Orion, p. 117.
Orkneys *, p. 171.
Ormuz, p. 65, 173.
Oronte, p. 150.
Orșova, p. 185.
Osiris, p. 80, 91, 324, 388.
Ostiakii (Ostiacii) *, p. 17, 79, 196.
Osymandias, p. 46.
Otescu (I.), p. 350.
Othyr (lună, Egipt), p. 324.
Otto Weininger (cugetător), p. 414.
Ovidius, p. 45, 106, 116, 123, 129, 161, 175, 192, 214, 225, 275, 335, 348, 358, 400.
Ovreiu, p. 38.

P

Palestina, 215, 311.
Palinurus, p. 150.
Pallas-Atena, p. 348.
Pan, p. 278.
Pandion, p. 185.
Pandora, p. 369.
Panzer, p. 231.
Paophi, p. 324.
Popa, p. 7, 300.
Paparudele, p. 35.
Pappenheim, p. 168.
Parcele, p. 274, 378, 379, 380.
Parentalia, p. 192.
Părăsimi, p. 276.
Paris, p. 29, 219, 338.
Parry, p. 151.
Parși, p. 69, 280, 395.

- Parthenos* (Atena), p. 108.
Pasador (umbră), p. 180.
Păsculescu (N.), p. 282.
Passow, p. 235.
Pașcani, p. 332.
Paște, p. 19, 52, 67, 87, 177, 189, 221, 266, 276, 286, 290, 296, 302, 324, 327, 396.
Patroclu, p. 137, 142.
Pausanias, p. 153, 178.
Pavel (apostol), p. 274.
Peiamei, p. 80.
Peking, p. 392.
Peloponez, p. 12, 248, 250.
Peloșs, p. 153.
Penaiții, p. 269, 306.
Perrot, p. 135.
Perseu, p. 236.
Persia, p. 72, 150, 179, 204, 357.
Perșii, p. 65, 81, 88, 106, 127, 146, 172, 242, 247, 255, 329.
Peru *, p. 80, 103, 154, 240, 290.
Perun (zeu), p. 70.
Peruvienii, p. 65, 91.
Pesoglavți, p. 45.
Petrecani, p. 13.
Petru; *Petru și Pavel*; *Tributum Petri*, p. 145, 196, 205.
Phaeton, p. 400.
Pharmuti, p. 255.
Philomela, p. 185.
Phyllis, p. 312.
Picardia, p. 338.
Pictet (A.), p. 64, 102.
Piele-Roșii, p. 6, 79, 140, 141, 189, 207, 210, 244, 295, 338.
Pireu *, p. 319.
Pirithous, p. 143.
Pisatchas (duhuri), p. 173.
Pitagora, 274, 278, 288.
Pitia, p. 315.
Pitrè (G.), p. 252.
Plata *, p. 331.
Platon, p. 59, 104, 280.
Pleiadele, p. 150.
Plinius (Naturalist, Junior), p. 3, 14, 22, 45, 78, 79, 104, 110, 122, 163, 193, 236, 240, 247, 248, 268, 271, 272, 278, 288, 295, 344, 345, 350, 372.
Plutarch, p. 60, 255, 398.
Pluton (*Dis-Ditis*), p. 143, 147, 172, 200, 208, 277.
Plutus, p. 318.
Po * (fluviu), 203.
Poeni (comună), p. 161.
Pogányvár (castel), p. 54.
Poiana-Mărului (sat), p. 130.
Poimandres, p. 111.
Poitu *, p. 185, 308, 362.
Polifem, p. 45, 252.
Polinezia, p. 140, 321.
Polinezieni, p. 80.
Poloni, p. 105, 113.
Polonia, p. 248, 262.
Polybius, p. 81.
Polydor-Vergiliu, p. 28.
Pomerania, p. 257.
Pomona, p. 232.
Pompei, p. 329.
Pomutu *, p. 153.
Porta (I. B.), p. 270.
Port-Lincoln *, p. 140.
Portugalia, p. 30, 152, 188, 248, 336, 353.
Poseidon, p. 204, 342.
Prahova, p. 197, 205, 396.
Precupul (sărbătoare), p. 324.
Pricolici, p. 100.
Primul-Mobil, p. 60.
Procne, p. 185.
Prometeu, p. 66.
Propertius, p. 237.
Proserpina, p. 19, 39, 143.
Protagoras, p. 309.
Provensa, p. 213.
Prusia, p. 187, 287, 291.
Prutul, p. 385.
Psalmi, p. 274.
Psalmistul (David), p. 58.
Purgatoriul, p. 177.
Puternicele (duhuri), p. 285.
Putna (județ), p. 101.
Putnean, p. 367.
Pyton (șarpe), p. 107.

Q

Quaestiones convivales, p. 255.
Queesland, p. 186.

R

Ra (zeu), p. 76, 77.
Radamante, p. 180.
Rafaim (*Refaim*, uriași), p. 46.
Rahu (demon), p. 102, 103.
Rakshas, *Rakshasas* (duhuri), p. 173, 229.
Ramayana, p. 342.
Râmnicul Vâlcei, p. 408.
Rangi (zeu), p. 7.
Rasnu (geniu), p. 146.
Râul-Doamnei (plasă), p. 411.
Ravana (cal năzdrăvan), p. 342.
Rêclus (E.), 116, 117, 138, 155.
Regina - Ostrogoților (poezie), p. 165.
Reinsberg-Dürringsfeld, p. 393.
Remus, p. 43, 135.
Renan, p. 75.
Rheea, p. 26.
Rhoeteus, p. 150.
Rig-Veda, p. 83, 252.
Robigalies (*Robigalia*) sărbători, p. 36.
Rochette (*La* —, castel), p. 52.
Rochholz, p. 14.
Rodos, p. 80, 208.
Roma, p. 43, 65, 182, 192, 211, 242, 295.
Romanați, p. 69, 238.
Romani, p. 3, 11, 14, 26, 30, 41, 42, 54, 63, 67, 69, 72, 76, 89, 94, 95, 98, 102, 104, 107, 108, 110, 112, 120, 121, 122, 129, 135, 136, 137, 139, 150, 153, 161, 163, 164, 175, 177, 185, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 203, 206, 212, 214, 215, 235, 236, 237, 240, 241, 242, 247, 248, 251, 255, 262, 267, 277, 278, 280, 287, 288, 300, 305, 306, 307, 312, 314, 321, 323, 326, 330, 333, 334,

335, 336, 340, 344, 346, 350, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 362, 367, 366, 372, 374, 375, 377, 378, 380, 382, 388, 393, 397.
România, p. 399, 400.
Romulus, p. 43, 135, 281.
Ron (fluviu), p. 208.
Rozdanice-le (Urstoare), p. 379.
Rückert, p. 118.
Rugomai (zeu), 242.
Rusalii, p. 18, 33, 35, 53, 89, 230, 256, 269, 272, 290, 302, 324, 327.
Rusalka (duh), p. 233.
Rusănești (comună), p. 408.
Rusia, p. 13, 30, 129, 155, 292, 298, 304, 385, 391, 394.
Rusitori, p. 191.
Ruși, p. 12, 69, 199, 233, 353, 397.
Rutenii, p. 44, 141, 337, 348, 350, *Rutherford Alcock* (Sir), p. 4.

S

Saale (râu), p. 205.
Sabeismul, p. 329.
Săcèle (com.) p. 130, 270.
Sahara, p. 61.
Saint-Hubert * (localit. wallonă), p. 203.
Saintonge *, p. 336.
Salomon *, (insule), p. 176.
Sallustiu, p. 167.
Samarineni, p. 17.
Sama-Veda, p. 299.
Sâmbăta lui Lazăr, p. 324.
Sâmedru, p. 271.
Samodivas, p. 228.
Samovila, p. 233, 234.
Sâmpietru, p. 271, 327.
Samson, p. 50.
Sandwich *, p. 246.
San-Filipo *, p. 18.
Sângeorge, p. 286.
Sângiorgiu, p. 24.
Sanhedrinul (Sinedriul), p. 367.
Santali *, p. 185.
Sân-Toader, p. 166, 301, 326, 344.

- Sânzâene, Sânzâiană*, p. 30, 31, 32, 33, 55, 73, 188. 190, 205, 294, 327, 338, 360.
Săpunaru (G.), p. 359.
Saracini (Sarazini), p. 98, 169.
Sarai (comună), p. 331.
Sarama, p. 147.
Saramâyâu, p. 147.
Sârbi, p. 36, 37, 45, 129, 131, 132, 140, 155, 158, 213, 250, 257, 292, 294, 263.
Sardinia, p. 393, 395.
Sarmați, p. 42.
Satan, p. 220.
Sauvé, p. 355.
Sava (râu; Sf.), p. 12, 327.
*Sawu ** (insule), p. 273.
Saxoni, p. 397.
Saxonia, p. 236.
Scandinavii, p. 102, 148, 168, 225.
Scandinavia, p. 239, 267, 268.
Schiller, p. 237.
Schlieman, p. 129.
Schopenhauer, p. 414.
Schweinfurth, p. 262.
Scodra (Scutari), p. 37, 401.
Scotia, p. 69, 153, 207, 213, 234, 248, 300, 310, 374, 389, 397.
Scotienii, p. 40, 68, 120, 387, 141.
Scythii, 142, 143, 167, 211.
Sébillot (P.), p. 122, 181, 234, 265, 334, 382.
Secădate (comună), p. 130, 270.
Seneca, p. 3, 208, 363.
*Senegalezi **, p. 186.
*Senegamba **, p. 311.
Septemvrie, p. 98.
Serapis (zeu), p. 329.
Serbia, p. 49, 103, 132, 185, 197, 198, 201, 231, 236, 261, 268, 372, 397.
Servius (comentator), p. 312, 350.
*Shetlandezi **, p. 171.
*Siamezi **, p. 46, 104, 135, 187, 210, 229, 300.
Serbia, p. 70.
Siberieni, p. 12, 152, 300, 343.
Sibilele, p. 315.
Sibiui, p. 42, 361.
Sicilia, p. 18, 54, 268, 397.
Siciliana, p. 155.
Silezia, p. 291, 292, 374, 393, 397.
Silezienii, p. 140, 292, 293.
Silius-Italicus, p. 113.
Silvestre de Sacy, p. 296.
Silvestru (Sf.), p. 189.
Simulia (Golumb.), p. 185.
Siria, p. 258.
Sit, p. 324, 388.
Skogsnufer (duhuri), p. 233.
Sköll, p. 10.
Skylitzes (scriitor), p. 168.
Slavii, Slavii sudici, p. 11, 12, 13, 18, 26, 30, 32, 33, 38, 39, 54, 67, 71, 89, 91, 94, 96, 119, 131, 132, 136, 138, 140, 141, 154, 155, 156, 157, 166, 169, 175, 176, 178, 182, 192, 193, 198, 201, 203, 213, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 242, 245, 249, 250, 253, 260, 261, 265, 267, 268, 269, 277, 289, 290, 292, 298, 305, 307, 315, 328, 331, 337, 348, 351, 362, 365, 375, 379, 383, 384, 393, 397.
Slavonia, p. 103, 175, 267, 269, 290.
Slavonii, p. 38.
Slovacii, p. 369.
Slovenii, p. 45, 140, 232.
Sofia (oras), p. 49.
Sofocle, p. 63, 81, 149.
Solomon, p. 131, 391.
Solomon-Reinach, p. 328.
Solon, p. 211.
Solum (Salonic), p. 37.
Soma, p. 76, 85, 403.
Sophie Nadejda, p. 414.
Soranus, p. 375.
Sotacius (scriitor), p. 72.
Spania, p. 30, 115, 188, 231, 248.
Spanioli, p. 2, 254, 319.
Sparta, p. 12, 88, 110, 238, 259.
Spencer, p. 4, 300.
Spiritismul, p. 3:2.
Stael (M-me), p. 171.
*Staiths ** (sat), p. 173.

Stațiu, p. 300.
Stix, p. 145.
Stoicii, p. 70.
Stoicismul, p. 111.
Strabo, 208.
Strajan, p. 76.
Striga, p. 183.
troiești (sat), 131.
Studii Folklorice (Șăineanu), p. 273.
Struma *, p. 39.
Suabi, p. 153.
Sudra (castă), p. 247.
Suedia, p. 30, 40, 73, 284, 267, 362, 374, 382, 387, 393.
Suetonius, p. 113, 242.
Sulică (N.), p. 311.
Sumatra, p. 116, 265, 375, 397.
Sumendru, p. 190.
Svatevit (zeu), p. 351.
Sveatilne (Svetèlne), p. 78.
Syracusa, p. 30.
Syrgenii, p. 196.

Ș

Șăineanu (L.), p. 273.
Șaitan, p. 102.
Șcheiu (Brașov), 269.
ȘinJOR, 23, 24.
Șinvat, p. 146.
Șoimanele (Ielele, Dânsule), p. 61, 173, 174, 225, 228.
Știma (banilor), p. 51, 54.
Șvabia, p. 309.

T

Tacit (C.), p. 54, 94, 102, 113, 168, 208, 261, 364.
Tagali *, p. 181.
Tahiti (*Taiti*, *Taitieni*) *, 41, 116, 211, 217, 245, 318, 321, 328.
Takman (zeu), p. 245.
Tales (Thales), 6, 107.
Talmudul, p. 60, 215, 370, 363, 385.
Tamuz (zeu), p. 89.
Taranis (zeu), p. 70.

Tarianaii, p. 160.
Târnova, p. 49.
Tartarul, p. 127, 366.
Tasmania *, p. 322.
Tasmanienii, p. 67, 140.
Tasso (Torq.), p. 112, 226.
Tătărei (comună), p. 130.
Tătari, p. 20, 44, 45, 49, 50, 79, 143, 202.
Teba, p. 278.
Tebanii, p. 356.
Telemac, p. 149.
Teleormanul, p. 392.
Tenghere-Caira-Can (zeu), p. 79.
Teocrit, p. 225, 235, 252.
Teodorescu (G., stareț), p. 263.
Teodorescu (G. Dem.), p. 79.
Teofrast, p. 252, 340.
Tertre-Alix (localitate), p. 265.
Tertullian, p. 256.
Tesalia, p. 49, 357.
Tesanj (Bosnia), p. 39.
Tethys, p. 217.
Tezeu, p. 143.
Theudibert, p. 203.
Thoor, p. 70.
Thymbreea, p. 98.
Tibullus, p. 30, 193, 235, 277, 401,
Ti-ce (Ursele la Chinezi), p. 107,
Times (jurnal), p. 173.
Tiresias, p. 236.
Tirol, p. 73, 233, 239, 292, 331, 393,
Tit-Liviu, p. 104, 105.
Tlinkitii *, 152, 181.
Tobadi *, 394.
Toma Alimoș (baladă pop.), p. 343.
Tonga *, p. 328.
Tonkin *, p. 320.
Torom (zeu), p. 79.
Torugars, p. 80.
Tot (lună), p. 194.
Toyu (zeu), p. 242.
Tracia, p. 42, 129.
Traian, p. 78.
Transilvăneni, p. 155, 256.
Transilvania, p. 23, 25, 52, 123, 130, 146, 166, 270, 285, 346, 347, 372.

Trier *, p. 145.
Trif (Sf.), p. 327.
Triopas, p. 266.
Trivia (Hecate), p. 277.
Troada, p. 98, 108.
Trogloditi, p. 80.
Troieni, p. 142, 203, 341.
Tucanii *, p. 160.
Tudor (popa), p. 411.
Tulusa (lac), p. 208.
Tungușii *, p. 17.
Turci, p. 38, 40, 51, 168, 248, 254,
 288, 319, 337.
Turcia, p. 241.
Turum, 79.
Tylor, p. 123, 245.
Tylius, p. 117.

T

Țiganiada (Poemă de Budai-De-
 leanu), p. 44.

U

Ulysse, p. 45, 209.
Umbria *, p. 239.
Ungaria, p. 23, 130, 155, 250, 257,
 292, 294, 332, 373, 374, 385, 397.
Unguri, p. 37, 53, 54, 257, 288, 310,
 375.
Upsala, p. 266.
Uranos, p. 7, 59.
Urechia (V. A.), p. 216.
Urechenii, p. 13.
Ursele (constelațiuni), p. 107.
Ursita, p. 314.
Ursitoarea (Ursătoarea), p. 314,
 315, 378, 379.
Ursul-mare, *Ursul-mic* (constela-
 ții), p. 106.

V

Vâlcea (județ), p. 8, 9, 10, 12, 14,
 18, 19, 20, 27, 31, 33, 37, 43, 46,
 47, 48, 49, 50, 52, 63, 66, 67, 68,
 71, 74, 84, 85, 87, 96, 97, 98, 100,

101, 109, 117, 118, 119, 121, 125,
 126, 127, 129, 131, 135, 137, 139,
 140, 152, 156, 158, 160, 175, 176,
 177, 183, 184, 189, 191, 196, 197,
 199, 201, 202, 204, 205, 216, 207,
 209, 219, 221, 222, 225, 232, 234,
 239, 244, 246, 249, 251, 252, 257,
 258, 260, 261, 263, 266, 269, 272,
 276, 277, 278, 279, 281, 282, 287,
 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297,
 301, 302, 303, 305, 307, 316, 320,
 323, 324, 325, 326, 327, 330, 331,
 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339,
 340, 341, 343, 346, 348, 349, 351,
 353, 354, 355, 356, 358, 361, 363,
 364, 368, 370, 371, 373, 374, 377,
 378, 380, 382, 385, 386, 387, 389,
 390, 393, 395, 396, 404, 405, 410,
 411.

Vâlceni, p. 79, 110, 124, 220, 258,
 296, 317.

Vâlva (băii), p. 51.

Van-Brandt, p. 252.

Vango (duh), p. 373.

Vântoasele (duhuri), p. 267.

Vântul-roșu, p. 389.

Vârcolacii (*Vrkolak*), p. 99, 100,
 101, 102, 103, 237.

Varro, p. 96, 211, 247.

Vărsătorul (constelație), p. 108.

Vasile (Sf.), p. 58, 260, 291, 316,
 317, 327, 348.

Vasilide (gnostic), p. 278.

Vedele, p. 243, 245, 277.

Velia (port), p. 151.

Veneția, p. 32, 243.

Veniamin-Costache (ierarh), p. 327.

Venus, p. 193, 261, 371.

Venzii *, p. 393.

Vergilius, 97, 98, 112, 117, 118, 122,
 146, 147, 150, 161, 185, 237, 248,
 257, 275, 313, 314, 316, 329, 333,
 334, 355, 358, 364, 398.

Verrius Flaccus, p. 41.

Véron (E.), p. 85.

Vesta, p. 64, 65.

Vestale, p. 65.

Victoria *, p. 322.
Vidmă (duh), p. 381.
Viitorul (ziar), p. 179.
Viking (carte), p. 274, 370.
Vila (duh), p. 18, 54, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 289, 383.
Vilna * (Rusia), p. 292.
Vinerea-Mare (seacă), p. 326.
Vinerea-Păștelor, p. 162, 300.
Virgina (constelație), p. 108.
Vișnu (*Purana*), zeu, p. 102, 180.
Vitruvius, p. 63.
Vizitiul (constelație), p. 108.
Vlahuță (A.), p. 165.
Vogtland *, p. 125.
Volkov, p. 169.
Volugii *, p. 79.
Voronca (*El. N.*), p. 290, 341.
Vosgi, p. 121, 362.
Vukzmaj, p. 384.
Vulcan (zeu), p. 64, 83, 330.
Vulturul (constelație), p. 108.

W

Waldeck *, p. 293.
Waldfrauen (duhuri), p. 233.
Waldmänner (duhuri), p. 233.
Wallace, p. 160.
Walloni, p. 28, 55, 69, 91, 94, 113, 124, 163, 203, 232, 265, 278, 305, 309, 335, 339, 349, 357, 360, 366, 372, 377, 390.
Walpurgis, p. 29.
Waruna (zeu), p. 172.
Weber, p. 147.
Weibold, p. 215.

Westfalia, p. 287.
Wiedemann, p. 218.
Wiertz (pictor), p. 210.
Wilden Leute (*die*), duhuri, p. 233.
Wilford, p. 147.
Wilkie Collins, p. 315.
Wiltshire *, p. 389.
Writra, p. 147.
Wuttke (A.), p. 186, 226, 235, 246, 355, 387.

X

Xenofon, p. 59.

Y

Ymer (uriaș), p. 46.

Z

Zacint *, p. 38.
Zanghebar *, p. 193.
Zănoaga (sat), p. 130, 191.
Zapotecan (*Mexic*), p. 192.
Zărnești (sat), p. 130.
Zăvoieni (sat), p. 263.
Zelanda * (*Nouă*), p. 116.
Zendavesta, p. 69.
Zephyrus, p. 202.
Zeus (*Jupiter*), p. 17, 46, 59, 70, 76, 79, 89, 108, 109, 153, 221, 356.
Zodiacul, p. 281.
Zouzonim (uriași), p. 46.
Zoroastru, p. 65, 335.
Zulușii *, p. 203.

E R R A T A

<u>Pagina</u>	<u>Rândul</u>			
2	7	de sus în jos cetește	<i>Dar</i>	în loc de Iar.
2	7	" " "	<i>nu s'a lăsat</i>	" " nu s'a mai lăsat.
12	10	" " "	<i>Benghiu</i>	" " Renghiu.
15	16	" " "	<i>Enaki</i>	" " Enki.
30	8	(Nota) de jos în sus cet.	<i>nunc</i>	" " nuc.
35	8	de sus în jos cetește	<i>Cabiri</i>	" " Sabiri.
35	10	" " "	<i>Salii</i>	" " Galii.
37	3, 5	de jos în sus (Notă) cet.	<i>Dozon</i>	" " Donzon.
39	12	de sus în jos cetește	<i>pe Parnas</i>	" " peste Parnas.
54	11	" " "	<i>Vile</i>	" " Vil.
65	5	de jos în sus cetește	<i>La Micronezieni</i>	" " La Chinezi.
69	12	de sus în jos "	<i>Pașilor</i>	" " Pașilor.
73	6	de jos în sus "	<i>Armindenului</i>	" " Armindemului.
91	13	de sus în jos "	<i>Evangelist</i>	" " Fvangelist.
97	11	de jos în sus "	<i>adâncurilor</i>	" " adâncilor.
106	7	" " "	<i>Metamorfoze</i>	" " Metamorfeze.
128	1	de sus în jos "	<i>Sarcina</i>	" " Sercina.
"	9	" " "	<i>zănătici</i>	" " zăuatici.
167	10	" " "	<i>după ei beau</i>	" " după el (regi) beau.
168	3	" " "	<i>Annales</i>	" " Annalles.
207	14	" " "	<i>Lanmeur</i>	" " Lameur.
231	14	" " "	<i>cuma</i>	" " cuma.
255	9	" " "	<i>φθονερός</i>	" " cum e scris.
290	3	de jos în sus "	<i>fetiș</i>	" " feșiș.
301	6-7	de sus în jos cetește	<i>Mânicătoare</i>	" " Mâncătoare.
302	1	(Nota) de jos în sus cet.	<i>Lucian</i>	" " Luciuin.
"	1	" " "	<i>Apul.</i>	" " Apud.
315	15	de jos în sus cetește	<i>Iapeti</i>	" " Iaptei.
329	9	" " "	<i>Pompei</i>	" " Pômpeji.
358	11	" " "	<i>H.-Vosges</i>	" " H.-Vorges.
361	6	" " "	<i>până la ea</i>	" " până la.
367	4	(Nota) de jos în sus cet.	<i>Apul.</i>	" " apud.
399	7	de sus în jos cetește	<i>Πάντων</i>	" " Πάνων.

Pretutindeni unde se întâlnește scris : Fr. Krauss, *Slavische V. V.*,
să se cetească : Fr. Krauss, *Slavische V. F.*

CUPRINSUL

<u>Capitolul</u>		<u>Pag.</u>	<u>Capitolul</u>		<u>Pag.</u>
	Raportul către Sect.		XXIV	Jertfele aduse ele-	
	Literară	I		mentelor naturii . . .	201
	Opere consultate . . .	XI	XXV	Localizarea sufletului	208
	Introducere	1	XXVI	Cântatul și jălirea la	
I	Facerea zămii	5		morți; umblarea	
II	Pământul	7		cu „capul gol” . . .	211
III	Munții, dealurile,		XXVII	Desgroparea	215
	văle	16	XXVIII	Lumea duhurilor . . .	219
IV	Sărbători agrare, obi-		XXIX	Boalele, descântecele	241
	ceinri, vrăji	18	XXX	Deochiul, culoarea	
V	Jertfe făcute pământu-			roșie în superstiție	248
	lului	36	XXXI	Arborii, pomii	260
VI	„Găpăni (Capcăuni)”	43	XXXII	Plantele	268
VII	Uriașii, Jidovii	46	XXXIII	Simbolismul numere-	
VIII	Comorile	50		lor (numerele fără	
IX	Cerul	55		soț)	273
X	Lumină și întuneric	60	XXXIV	Puterea mistică a fie-	
XI	Focul	64		rului	282
XII	Fulgerul, trăsnetul . . .	70	XXXV	Fetișismul, talisma-	
XIII	Soarele	75		nele, (amuletele) . . .	288
XIV	Luna	89	XXXVI	Grâul (pâinea); sarea	303
XV	Eclipse	99	XXXVII	Soarta	313
XVI	Stelele	106	XXXVIII	Tabu	318
XVII	Moartea și înmbr-		XXXIX	Animalele	329
	mântarea	114	XL	Insectele	348
XVIII	Mormântul	148	XLI	Paserile	351
XIX	Cadavrul și întreb-		XLII	„Stângul”, „dreptul”	363
	nțarea lui	152	XLIII	Nașterea	367
XX	Sângele în superstiție	165	XLIV	Nunta	387
XXI	Locurile bânuite	171	XLV	Magia imitativă	396
XXII	Sufletul ca umbră și			Note	398
	reflex	175		Indice	415
XXIII	Sufletele morților și			Errata	433
	cinstirea lor	182			

114